Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie

Dziedzina nauki: nauki społeczne

Dyscyplina naukowa: nauki o polityce i administracji

Anna Daria Mirzyńska

INSTYTUCJONALIZACJA IDEI GOSPODARKI O OBIEGU ZAMKNIĘTYM W POLSKĄ POLITYKĘ PUBLICZNĄ W LATACH 2015–2025

Rozprawa doktorska

Promotor: prof. dr hab. Marek Ćwiklicki

Promotor pomocniczy: dr Michał Żabiński

Kraków, 2026

Spis treści

WYKAZ SKRÓTÓW UŻYWANYCH W PRACY 5

WSTĘP 7

ROZDZIAŁ 1. DEFINICJA I ZAKRES ZNACZENIOWY IDEI GOSPODARKI O OBIEGU ZAMKNIĘTYM 14

Wprowadzenie 14

1.1. Przegląd definicji GOZ 15

1.2. Ewolucja pojęcia GOZ 35

1.3. Pojęcia związane z GOZ 55

Podsumowanie 73

ROZDZIAŁ 2. DYSKURS POLITYCZNY JAKO MECHANIZM FORMUŁOWANIA SIĘ POLITYK PUBLICZNYCH 77

Wprowadzenie 77

2.1. Podstawy teoretyczne dyskursu 79

2.2. Charakterystyka dyskursu jako porządku społecznego 90

2.3. Dyskurs polityczny 106

2.4. Instytucjonalizm dyskursywny jako podejście analityczne 119

Podsumowanie 133

ROZDZIAŁ 3. METODOLOGIA BADANIA I ZASTOSOWANE PODEJŚCIE BADAWCZE 136

Wprowadzenie 136

3.1. Założenia metodologiczne badania 136

3.2. Charakterystyka podejścia badawczego 143

3.3. Etapy postępowania badawczego 146

Podsumowanie 161

ROZDZIAŁ 4. FAZY FORMALIZACJI POLITYKI GOZ 163

Wprowadzenie 163

4.1. Faza I. Wprowadzanie GOZ do agendy politycznej 166

4.2. Faza II. Konceptualizacja ram legislacyjnych GOZ 172

4.3. Faza III: Projektowanie GOZ w politykach sektorowych 178

4.4. Faza IV. Legislacyjne uszczegółowienie w politykach sektorowych 185

Podsumowanie 190

ROZDZIAŁ 5. CHARAKTERYSTYKA PROCESU INSTYTUCJONALIZACJI IDEI GOSPODARKI O OBIEGU ZAMKNIĘTYM 192

Wprowadzenie 192
5.1. Instytucjonalizacja idei GOZ w fazie I 193
5.2. Instytucjonalizacja idei GOZ w fazie II 211
5.3. Instytucjonalizacja idei GOZ w fazie III 223
5.4. Instytucjonalizacja idei GOZ w fazie IV 240
ROZDZIAŁ 6. REKONSTRUKCJA PROCESU INSTYTUCJONALIZACJI IDEI GOZ w KRAJOWĄ POLITYKĘ PUBLICZNĄ 260
Wprowadzenie 260
6.1. Przebieg formalizacji polityki GOZ 261
6.2. Charakterystyka idei GOZ 271
6.3. Charakterystyka kontekstu dyskursu o GOZ 287
6.4. Charakterystyka aktorów dyskursu o GOZ 293
6.5. Przebieg instytucjonalizacji idei GOZ w polską politykę 298
Podsumowanie 314
ZAKOŃCZENIE 320
Bibliografia 328
Załącznik 1. Analiza semantyczna wybranych definicji GOZ 342
Załącznik 2. Scenariusz wywiadu 346
Wykaz tabel 347
Wykaz rysunków 350

WYKAZ SKRÓTÓW UŻYWANYCH W PRACY

BDO – Baza Danych o Produktach i Opakowaniach

DPP – Digital Product Passport

ESG – Environmental, Social, and Governance

EZŁ – Europejski Zielony Ład

CSR – Corporate Social Responsibility

GOZ – Gospodarka o Obiegu Zamkniętym

ID – Instytucjonalizm Dyskursywny

KIS GOZ – Grupa Robocza ds. Krajowej Inteligentnej Specjalizacji Gospodarka o Obiegu Zamkniętym

KO – Koalicja Obywatelska

KPGO – Krajowy Plan Gospodarowania Odpadami

LDA - metoda utajonej alokacji Dirichleta

MKiŚ – Ministerstwo Klimatu i Środowiska

MR – Ministerstwo Rozwoju

MRiF – Ministerstwo Rozwoju i Finansów

MRiT – Ministerstwo Rozwoju i Technologii

MPiS – Ministerstwo Przedsiębiorczości i Technologii

MI – Ministerstwo Inwestycji

MRPiT – Ministerstwo Rozwoju, Pracy i Technologii

MŚ – Ministerstwo Środowiska

NECP – zintegrowane plany w dziedzinie energii i klimatu

PAP – Polska Agencja Prasowa

PiS – Prawo i Sprawiedliwość

PP – polityki publiczne

PSL – Polskie Stronnictwo Ludowe

PSS – koncepcja optymalnej długości życia produktu, systemy produkt-serwis

PSS – system produkt-serwis

R – zasady R

ROP – rozszerzona odpowiedzialność producenta

SDG – cele zrównoważonego rozwoju

SOR – Strategia na rzecz odpowiedzialnego rozwój

SUP – Single-Use Plastics

UE – Unia Europejska

ZSEE – zużyty sprzęt elektryczny i elektroniczny

WSTĘP

„Jak politycy dobrze wiedzą, a przedstawiciele nauk społecznych zbyt często zapominają, tworzywem polityki publicznej jest język" (Majone, 2004, s. 15). Reprezentując rzeczywistość przy pomocy języka ludzie współkształtują samą rzeczywistość (Jørgensen i Phillips, 2002, s. 9). Dlatego właśnie jednym z czterech wymiarów polityki jest płaszczyzna dyskursywna (polis) czyli władza nad znaczeniem, w której dokonuje się formowanie porządku normatywnego (Hausner, 2008, s. 36–37). Władza nad zasobami, a więc operacjonalizacja działań wobec określonego, wybranego i zdefiniowanego problemu, nie może dojść do skutku o ile nie zostanie ustalone wśród decydentów co jest przedmiotem działania. Jest on niezbędny, ponieważ umożliwia transmisję idei od poziomu indywidualnych znaczeń do społecznie zakorzenionej wiedzy wspólnotowej, która wyrażana jest w istniejących działaniach, regułach, prawach i normach (Meyer i in., 2018). Budowanie wiedzy wspólnej zależy od interakcji pomiędzy wieloma uczestnikami sfery publicznej i wpływa na jakość polityk publicznych (Mazur, 2017b). Jak zauważa Stone: „polityka publiczna w swojej istocie dotyczy klasyfikowania i różnicowania, czyli tego, w jaki sposób faktycznie dokonujemy – i w jaki sposób powinniśmy dokonywać – kategoryzacji w świecie, w którym kategorie nie są dane z góry (2012, s. 382)". Takie spojrzenie na polityki publiczne reprezentowane jest w tej pracy, stąd założenie, że prześledzenie instytucjonalizacji możliwe jest poprzez analizę dyskursu jako przestrzeni, w której formułowane są znaczenia (Schmidt, 2010b). Ten proces wspiera punktowaną w literaturze, konieczność prześledzenia procesu transformacji działań związanych z politykami publicznymi, z poziomu unijnego na krajowy (Świstak i Tkaczyński, 2015)

Dynamiczne podejście do ciągłych zmian zachodzących w instytucjach poprzez dyskurs zaproponowała Vivien Schmidt w ramach koncepcji instytucjonalizmu dyskursywnego(2000, 2017). Dyskurs tworzy struktury wiedzy i władzy (Carstensen i Schmidt, 2016; Foucault, 2002), w ramach których formułowane są idee porządkujące rozumienie problemów publicznych oraz uzasadniające polityki publiczne (Schmidt, 2008, 2010b). Są one formułowane, reinterpretowane i negocjowane w konkretnym miejscu i czasie oraz poprzez przyjętą motywację do wypowiedzi (Carstensen i Schmidt, 2016; Schmidt, 2008). Zgodnie więc z założeniami instytucjonalizmu dyskursywnego, odtworzenie zmian zachodzących w instytucjach, a w tym przypadku procesu instytucjonalizacji idei, możliwym jest poprzez opis idei (tego co jest mówione),

kontekstu (okoliczności miejsca, czasu i powodu wypowiedzi) oraz aktorów (uczestników dyskursu) (Schmidt, 2008, 2012).

Choć w polskim dyskursie publicznym instytucjonalizacji podlega obecnie wiele istotnych idei, uwaga badawcza w niniejszej pracy koncentruje się na koncepcji gospodarki o obiegu zamkniętym (GOZ, gospodarka cyrkularna). Konieczność zaistnienia GOZ w polskiej polityce publicznej wynika z dwóch powodów. Po pierwsze nadużywanie zasobów naturalnych w modelu „weź-wytwórz-wyrzuć", wynikające z błędnego przekonania o ogólnej dostępności zasobów nieodnawialnych i nieograniczonej możliwości składowania odpadów, jest wzorem zachowania ludzkości od wieków, co w konsekwencji doprowadzi do uniemożliwienia realizacji potrzeb (Michalak i in., 2020, s. 59–60). Wśród wielu koncepcji zwracających uwagę na konieczność harmonizacji wzrostu gospodarczego z zachowaniem wartości środowiska GOZ okazał się być najbardziej obiecującym rozwiązaniem (Daga i in., 2025). Po drugie, co sprowadza się do pragmatycznej obserwacji zależności polityk publicznych od struktur międzynarodowych, GOZ jest koncepcją rozwoju przyjętą przez Unię Europejską w grudniu 2015 roku poprzez Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiej, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów: Zamknięcie obiegu plan działania UE dotyczący gospodarki o obiegu zamkniętym, COM(2015) 614 (dalej: Komunikat KE: Zamknięcie obiegu, 2015), przejawiającą się następnie w dokumentach strategicznych oraz aktach prawnych UE. W konsekwencji państwa członkowskie funkcjonują w warunkach strukturalnej presji adaptacyjnej, polegającej na konieczności dostosowania krajowych ram instytucjonalnych do kierunków polityki wyznaczanych na poziomie europejskim. Regulacje i idee formułowane na poziomie UE nie są implementowane w sposób mechaniczny, lecz podlegają procesowi interpretacji oraz dopasowania do istniejących krajowych polityk sektorowych, dokumentów strategicznych i ram prawnych (Itrich-Drabarek i in., 2025), co podkreśla potrzebę prześledzenia sposobu przyjęcia GOZ w Polsce. Polityka publiczna GOZ w Polsce, jest więc przykładem „wchodzenia w interakcje z politykami unijnymi" (Świstak i Tkaczyński, 2015, s. 27). Równocześnie istniała presja wprowadzenia idei gospodarki cyrkularnej na poziom administracji terytorialnej, przy różnym stopniu zachowania spójności znaczeniowej tego pojęcia (Ćwiklicki, Baryła, i in., 2024; Ćwiklicki, Mirzyńska, i in., 2024).

Brak jednej, wspólnej definicji GOZ jest zjawiskiem podnoszonym od lat przez naukowców (Lieder i Rashid, 2016; Yuan i in., 2006). W literaturze podkreśla się, że

GOZ nie posiada jednego stabilnego zakresu znaczeniowego, lecz funkcjonuje jako kategoria obejmująca szerokie spektrum rozwiązań odnoszących się zarówno do technologii produkcji, jak i szerszych procesów transformacji gospodarki w kierunku zrównoważonego rozwoju (Clube i Tennant, 2020; Homrich i in., 2018). Różnorodność interpretacji wynika z tego, że koncepcja ta łączy elementy techniczne, środowiskowe oraz normatywne, odnosząc się do postulowanej wizji organizacji gospodarki. Znaczenie przypisywane GOZ pozostaje zależne od kontekstu, w którym jest przywoływana, oraz od konfiguracji podmiotów uczestniczących w procesie jej interpretowania i wdrażania (Lopes de Sousa Jabbour i in., 2018; Tseng i in., 2018). W konsekwencji w wypowiedziach aktorów dyskursu pojawia się zróżnicowany zestaw odniesień znaczeniowych, których zakres i dynamika uzależnione są od ich pozycji instytucjonalnej, uwarunkowań kulturowych oraz celu wypowiedzi (Mirzyńska i in., 2021). Z tego względu GOZ opisywana jest niekiedy jako kategoria o charakterze otwartym pozwalająca na włączanie do niej różnych wyobrażeń dotyczących pożądanego kierunku zmian gospodarczych (Corvellec i in., 2020; Valenzuela i Böhm, 2017). Nie inaczej traktowana jest ona w Polsce. W prawie dwa lata po przyjęciu przez Komisję Europejską GOZ w komunikacie Komisji Europejskiej (Komunikat KE: Zamknięcie obiegu, 2015), Wojciechowski, jeden z współautorów monografii naukowej o racjonalizacji gospodarki komunalnej, pisze: „Gospodarki o obiegu zamkniętym w Polsce nie ma" (2017, s. 46). Od tego czasu były podejmowane próby usystematyzowania tego pojęcia widoczne w m.in. w dokumencie „Mapa Drogowa GOZ. Transformacji w kierunku gospodarki o obiegu zamkniętym" z 2019 roku (Uchwała Rady Ministrów nr 136/2019 z 10 września 2019 r w sprawię przyjęcia Mapy drogowej transformacji w kierunku gospodarki o obiegu zamkniętym, nieopublikowana, dalej: Mapa Drogowa GOZ 2019), jednak sposób i przebieg przyjmowania GOZ w Polsce jest dalej zagadnieniem wymagającym monitoringu i badań.

Temat podejmowany w tej pracy wynika ze zidentyfikowanych luk badawczych. W przypadku luki empirycznej jest to brak analiz procesu przyjęcia gospodarki o obiegu zamkniętym do polskiej polityki publicznej. Lukę poznawczą stanowi brak opracowań procesu instytucjonalizacji idei GOZ na szczeblu krajowym. Natomiast lukę metodologiczną stanowi mało rozpowszechniony w Polsce nurt badań w podejściu instytucjonalizmu dyskursywnego, zatem przedstawione rozwiązania w niniejszym doktoracie, mogą stanowić wartość metodologiczną dla przyszłych prac podejmujących

tematykę procesu polityk publicznych przez pryzmat zmian instytucjonalnych zachodzących w dyskursie.

Celem głównym pracy jest identyfikacja instytucjonalizacji idei GOZ w krajową politykę publiczną w latach 2015–2025.

Realizacji celu głównego służą następujące cele pomocnicze:

- C1. Rekonstrukcja faz formalizacji polityki publicznej GOZ w Polsce w badanym okresie.
- C2. Identyfikacja pojęć związanych z ideą GOZ.
- C3. Identyfikacja dominującego sposobu definicji idei GOZ.
- C4. Określenie relacji hierarchicznych pomiędzy pojęciami współwystępującymi z GOZ w polskim dyskursie.
- C5. Określenie kontekstu występowania idei GOZ w dyskursie.
- C6. Identyfikacja najważniejszych uczestników dyskursu o GOZ.
- C7. Rekonstrukcja faz instytucjonalizacji idei GOZ w Polsce w badanym okresie.

Pytania badawcze, wynikające z przyjętych założeń teoretycznych, są następujące:

- P1. Jak przebiegały fazy formalizacji polityki publicznej GOZ w badanym okresie?
- P2. Poprzez jakie pojęcia GOZ jest najczęściej przedstawiana w polskim dyskursie?
- P3W jaki sposób GOZ jest najczęściej definiowany w polskim dyskursie?
- P4. Jak kształtują się relacje hierarchiczne pomiędzy pojęciami współwystępującymi z GOZ w polskim dyskursie?
- P5. Jaki jest kontekst dyskursu idei GOZ?
- P6. Kto jest głównym uczestnikiem dyskursu o GOZ w Polsce?
- P7. Jak przebiegały fazy instytucjonalizacji GOZ w badanym okresie?

Do analizy idei GOZ zastosowano podejście instytucjonalizmu dyskursywnego (ID), umożliwiające określenie procesu przechodzenia od idei do dyskursu, który pozwala na ich ujednolicenie i wskazuje na instytucjonalne zmiany zachodzące w trakcie jego trwania (Schmidt, 2010). Dyskurs w tym kontekście postrzegany jest nie tylko jako pole językowe, ale jako społeczno-kulturowy splot układu władzy i wiedzy (Czyżewski i in., 2017, s. 311–314). Na poziomie analizy procesu instytucjonalizacji wykorzystano dorobek podejścia ideacyjnego w badaniach nad politykami publicznymi, w szczególności koncepcję cyklu życia idei (Béland i Cox, 2024), która pozwala określić momenty wyłaniania się, stabilizacji oraz rozszerzania idei na kolejne obszary polityk publicznych. Perspektywa ta została uzupełniona o procesowe ujęcie roli tekstów

w procesie instytucjonalizacji (Meyer 2018), wskazujące na zróżnicowane funkcje komunikatów w kolejnych etapach tego procesu. Postępowanie to umożliwia rekonstrukcję przechodzenia idei GOZ od poziomu agendy politycznej, przez etap konceptualizacji i projektowania rozwiązań, po ich legislacyjne uszczegółowienie i konsolidację instytucjonalną. Takie podejście opiera się również na obserwacji, że trwała instytucjonalizacja idei wymaga więcej niż jednorazowej decyzji politycznej (Sroka, 2025).

W celu operacjonalizacji analizy formacji dyskursywnych wykorzystano schemat analityczny zaproponowany przez Bührmanna (2005), który pełni funkcję porządkującą analizę empiryczną. Zastosowany instytucjonalizm dyskursywny, który według Schmidt (2010b) charakteryzuje się interdyscyplinarnością narzędzi, pozwala na użycie różnych metod charakterystycznych dla analizy dyskursu. Dzięki temu możliwe jest również włączenie do analizy dyskursu spojrzenia na formowanie się polityki publicznej jako procesu kształtowanego poprzez dyskurs.

Układ treści zaproponowany w niniejszej pracy obrazuje kolejne kroki badawcze podejmowane przez autorkę. Rozdział 1 poświęcony jest definicji i zakresowi znaczeniowemu idei GOZ. Stanowi on przegląd literatury, z szczególnym naciskiem na opracowania, które miały na celu uporządkowanie dostępnych interpretacji gospodarki cyrkularnej. Przedstawiono wyniki analiz przeprowadzonych przez Kirchher i in. (2017; 2023), Alizadeh i in. (2023), Bressanelli i in. (2022), Ghosh (2022), del Río i in. (2021), Schöggl i in. (2020), Kulczycka i Pędziwiatr (2019), Manthy i in. (2019), Reike i in. (2018), Blomsma i Brennan (2017), Ghisellini (2016), tworząc pole semantyczne, które wykorzystano do wyłonienia słów kluczowych łączonych z GOZ (załącznik 1) oraz opracowania kategorii analitycznych. Prześledzono również historyczną ewolucję gospodarki cyrkularnej, która wspomogła analizę dynamiki zmian pojęcia GOZ oraz uzupełniło korpus pojęć łączonych z gospodarką cyrkularną. W ostatniej części rozdziału wyodrębniono zagadnienia kluczowe dla postrzegania GOZ jako strategii, w tym zależność pomiędzy zrównoważonym rozwojem a gospodarką cyrkularną, zasadami R[1] oraz interesariuszy GOZ. Ten ostatni element pozwolił na umiejscowienie badanego pojęcia w zbiorze istniejącej wiedzy i innych odwołań pojęciowych oraz na

[1] Zasady R to hierarchia działań na rzecz zrównoważonego rozwoju opierająca się na redukcji materiałów pierwotnych i odpadów, ochronie środowiska oraz zamykaniu pętli materiałowej (Nowicki i in., 2023).Omówiona szczegółowo w podrozdziale 1.3.

wyodrębnienie kluczowych elementów koniecznych do dalszej analizy GOZ w dyskursie jak uczestników dyskursu i poziomów wdrażania tej idei.

Rozdział drugi prezentuje konceptualizację wiedzy o języku i dyskursie. Ze względu na otwartość metodologiczną przyjętego podejścia ID uznano za właściwe przedstawienie nurtów filozoficznych opisujących znaczenie języka dla konstruowania rzeczywistości społecznej. Na tej podstawie wyodrębniono cechy charakterystyczne dyskursu, które wspomogły proces analityczny tego zjawiska. W osobnej części przedstawiono szczególny rodzaj dyskursu – dyskurs polityczny, który jest przedmiotem analizy w tej pracy. Jego wyodrębnienie, wraz z opisem cech przyczyniło się do odpowiedniego wyboru materiału badawczego i umożliwiło interpretacje zachodzących w nim zjawisk. Osobny podrozdział poświęcono tematyce instytucjonalizmu dyskursywnego jako podejścia analitycznego. Analizując dorobek Vivienne Ann Schmidt dokonano opisu poszczególnych elementów wchodzących w skład badania empirycznego oraz zależności zachodzących pomiędzy nimi.

Metodologia badania i zastosowane podejście badawcze zostało przedstawione w rozdziale 3. Rozpoczyna się on od opisu zależności pomiędzy procesami dyskursywnymi a politykami publicznymi, tłumaczy również adekwatność zastosowania teorii cyklu życia idei i etapów instytucjonalizmu. Następnie przedstawiono charakterystykę podejścia badawczego, lokując je w naukach społecznych. Ostatnią częścią tego rozdziału jest przedstawienie etapów postępowania badawczego, wraz z opisem sposobu doboru źródeł, metod kodowania danych oraz logiką ich przedstawiania w kolejnej części pracy.

Rozdziały 4 i 5 poświęcone zostały prezentacji wyników. Intencjonalnie rozdzielono pytania badawcze, poświęcając P1 osobną część w pracy. Wynika to ze specyfiki pytania, na które odpowiedź przedstawia periodyzacja procesu formułowania GOZ w politykach publicznych w Polsce. W oparciu o tło tematyczne wynikające z przebiegu prac legislacyjnych oraz kontekst polityczny wyróżniono cztery fazy: (I) wprowadzenie GOZ do agendy politycznej, (II) konceptualizację ram legislacyjnych GOZ, (III) projektowanie GOZ w politykach sektorowych, (IV) legislacyjne uszczegółowienie GOZ w politykach sektorowych. Przeanalizowany materiał badawczy został zaprezentowany zgodnie z wyróżnionymi fazami w rozdziale 5. Ze względu na zróżnicowanie wyników pomiędzy dyskursem koordynacyjnym i komunikacyjnym zdecydowano się na osobne zaprezentowanie materiału badawczego dla każdego z tych rodzajów dyskursu.

Ostatni, 6 rozdział omawia wyniki badań. Układ tej części był podyktowany kolejnością pytań badawczych oraz logiką badania w podejściu ID. Wobec powyższego najpierw zrekonstruowano fazy formalizacji polityki publicznej GOZ w Polsce w badanym okresie, następnie określono czym jest idea poprzez identyfikacje pojęć związanych z ideą GOZ, identyfikację dominującego sposobu definicji idei GOZ oraz określenie relacji hierarchicznych pomiędzy pojęciami współwystępującymi z GOZ w polskim dyskursie. Opisano również występowanie idei GOZ w dyskursie jako kontekst tematyczny, miejsce, czas i powód wypowiedzi. Zidentyfikowano najważniejszych uczestników dyskursu oraz wskazano tych nie uczestniczących w nim. W ostatnim kroku zrekonstruowano fazy instytucjonalizacji idei GOZ w Polsce w badanym okresie. Prezentowane wyniki zestawiono z dostępną literaturą przedmiotu i skomentowano.

ROZDZIAŁ 1.
DEFINICJA I ZAKRES ZNACZENIOWY IDEI GOSPODARKI O OBIEGU ZAMKNIĘTYM

Wprowadzenie

Rozdział 1 służy do usystematyzowania dostępnej wiedzy dotyczącej znaczenia gospodarki o obiegu zamkniętym (GOZ). Ze względu na znaczenie tego rozdziału dla dalszej części badań przegląd literatury obejmował okres 2015 – 2023. Na jego podstawie przeprowadzono dalsze kroki badawcze, stąd koniecznym było zakończenie prac nad określeniem definicji i zakresu znaczeniowego GOZ przed rozpoczęciem zbierania właściwego materiału badawczego, czyli wypowiedzi zawierających frazę „gospodarka o obiegu zamkniętym" w polskim dyskursie. Na tej podstawie wybrano wskazany zakres dat artykułów uwzględnionych w analizie literatury.

Pojęcie „gospodarka o obiegu zamkniętym" nie ma jednej spójnej definicji w literaturze przedmiotu (Shen i in., 2020; Vaverková i in., 2025), co jest przyczyną podejmowania badań nad jej systematyzacją. GOZ bywa opisywana jako „pusty desygnat" ideowy (Valenzuela i Böhm, 2017), obejmujący wielorakie wyobrażenia podmiotów w nią zaangażowanych (Calisto Friant i in., 2024; Corvellec i in., 2020). Mimo tego, zainteresowanie badawcze niniejszym pojęciem ulega zwiększeniu. W okresie badawczym przyjętym w niniejszej pracy liczba artykułów indeksowanych w bazach naukowych Scopus rosła wykładniczo – od 160 rekordów w 2015 roku do 7,946 w 2023 Trend też utrzymał się w kolejnych latach. W 2025 roku pod hasłem GOZ widniało 15 930 rekordów. Wśród nich są opracowania, w których autorzy podjęli się próby usystematyzowania sposobu rozumienia GOZ. Wybrano 12 artykułów, przedstawiających konceptualizację rozumienia GOZ i w podrozdziale 1.1. przybliżono wnioski z nich płynące. Do wyodrębnionych definicji zastosowano analizę pola semantycznego z teorii socjolingwistycznej (Robin, 1980), która pozwoliła na ustalenie: synonimów, antonimów, asocjacji, działań GOZ i działań wobec GOZ. Analiza ta miała znaczenie w identyfikacji aktów legislacyjnych prezentowanych w rozdziale 4, w przeprowadzeniu analizy semantycznej wybranych wypowiedzi opisywanych w rozdziale 5. Przedstawienie działań GOZ i działań wobec GOZ stanowiło punkt wyjścia do identyfikacji podmiotów, które były zaangażowane w implementacje GOZ

oraz posłużyły do opisu kontekstu tematycznego, w którym GOZ był prezentowany w dyskursie.

Z uwagi na to, że gospodarka cyrkularna jest pojęciem podlegającym zmianom znaczeniowym (Dabija i Năstase, 2024), konieczne było uporządkowaniu logiki tych zmian w czasie, czemu poświęcono podrozdział 1.2. Zmienny charakter GOZ, przedstawiony za pomocą wybranych artykułów, przekłada się na ewolucje tego pojęcia również w dyskursie, a analiza tego procesu pomogła w uporządkowaniu GOZ w zaproponowanych fazach formalizacji i w analizie wyników. Poprzez obserwacje zjawiska przekształceń semantycznych możliwym było również przedstawienie faz instytucjonalizacji GOZ. Periodyzacja ze względu na natężenie słów łączonych z gospodarką cyrkularną stanowiła zasób słów kluczy do wyboru poszczególnych działań legislacyjnych w rozdziale 4 oraz do identyfikacji słów kojarzonych z GOZ w dyskursie.

Ostatni podrozdział posłużył do przedstawienia pojęć związanych z gospodarką cyrkularną, bez których zrozumienie instytucjonalizacji GOZ byłoby utrudnione. GOZ nie jest teoretyczną ideą podlegającą zmianom semantycznym w czasie, ale zakłada kompleksową transformację (Rani i in., 2025). W związku z tym w podrozdziale 1.3 gospodarka cyrkularna została opisana z punktu widzenia jej systemowej charakterystyki jako idea wynikająca i uzupełniająca zrównoważony rozwój, integrująca podejścia R oraz angażująca różnorodnych interesariuszy w realizacje działań na poziomach makro, mikro i mezo. Szczególna uwaga została zwrócona na wymiar makro funkcjonowania gospodarki cyrkularnej, czyli właściwy do krajowego tematy dyskursu przedstawionego w tej pracy. Podrozdział ten służył do konceptualizacji dalszej analizy pojęć, w tym określeniu cech GOZ jako systemu, wskazaniu potencjalnego zbioru pojęć łączonych z gospodarką cyrkularną oraz identyfikacji głównych aktorów dyskursu o GOZ.

1.1. Przegląd definicji GOZ

W celu zrozumienia różnorodnych sposobów definiowania pojęcia GOZ wyodrębniono publikacje systematyzujące ten termin, mające przeglądowy charakter, obejmujący kilkuletni okres analizy (2015–2023), indeksowane w bazach Web of Science i Scopus. Grupę tych publikacji uzupełniono o pracę J. Kulczyckiej i E. Pędziwiatr (Kulczycka i Pędziwiatr, 2019) poświęconej systematyzacji pojęcia gospodarki cyrkularnej w literaturze krajowej. Uzasadnieniem dla tego doboru jest znaczenie autorskiej definicji GOZ, która znajduje się w rządowej Polskiej Mapie

Drogowej (Mapa Drogowa GOZ, 2019). Świadczy to o dużym wkładzie zespołu prof. Kulczyckiej w instytucjonalizację GOZ w Polsce. Zestawienie wyselekcjonowanych artykułów przedstawione jest w tabeli 1.1.

Tabela 1.1. Zestawienie wybranych publikacji systematyzujących definicje GOZ

Autorzy	Przedmiot analizy	Okres objęty analizą	Zastosowana metoda badawcza	Definicja GOZ
Kirchher i in. (2023)	221 artykuły naukowe	2017–2022	systematyczny przegląd literatury	własna
Alizadeh i in. (2023)	172 koncepcje GOZ w literaturze naukowej	2000–2022	analiza tekstu za pomocą modelowania tematów (Topic Modeling) z wykorzystaniem utajonej alokacji Dirichleta (LDA)	własna
Bressanelli i in. (2022)	44 artykuły naukowe o tematyce GOZ i digitalizacji	2019–2022	przegląd literatury w połączeniu z opracowaniem ramy koncepcyjnej	własna
Ghosh (2022)	76 artykułów naukowych definiujących GOZ	2010–2019	systematyczny, ilościowy przegląd literatury	własna
del Río i in. (2021)	47 artykułów naukowych i eksperckich podejmujących tematykę GOZ	2014–2020	systematyczny przegląd literatury	własna
Schöggl I in. (2020)	3822 artykułów opublikowanych	2000–2019	podejście mieszane: analiza bibliometryczna, analiza korespondencji wielokrotnej, modelowanie tematów (correlated topic modeling), analiza cytowań historycznych, analiza semantyczna	brak
Kulczycka i Pędziwiatr (2019)	14 definicji naukowych oraz organizacji ponadnarodowych	2007–2017	przegląd literatury	własna
Manthy i in. (2019)	3300 artykułów naukowych	2005–2019	modelowanie tematów przy użyciu metody utajonej alokacji Dirichleta (LDA)	cudza – Kirchherr i in. (2017)
Reike i in. (2018)	69 artykułów naukowych opisujących koncepcje GOZ	do 2017	krytyczny przegląd literatury	brak
Blomsma i Brennan (2017)	wybrane najczęściej cytowane artykuły naukowe o GOZ	do 2016	analiza narracyjna	własna
Kirchherr i in. (2017)	114 definicji GOZ obecnych w literaturze naukowej	do 2016	systematyczny przegląd literatury	własna
Ghisellini (2016)	155 artykułów naukowych o GOZ	2004–2014	systematyczny przegląd literatury	własna

Źródło: opracowanie własne.

Ghisellini et al. (2016): GOZ jako system zwiększania efektywności zasobowej w celu osiągnięcia równowagi między gospodarką, środowiskiem i społeczeństwem

W pierwszej wybranej publikacji Ghiselini i in. (2016) przeprowadzili analizę artykułów GOZ, opublikowanych w bazach Web of Science i ScienceDirect w latach 2004-2014. . Zestawienie etykiet tematycznych zawiera rysunek 1.1.

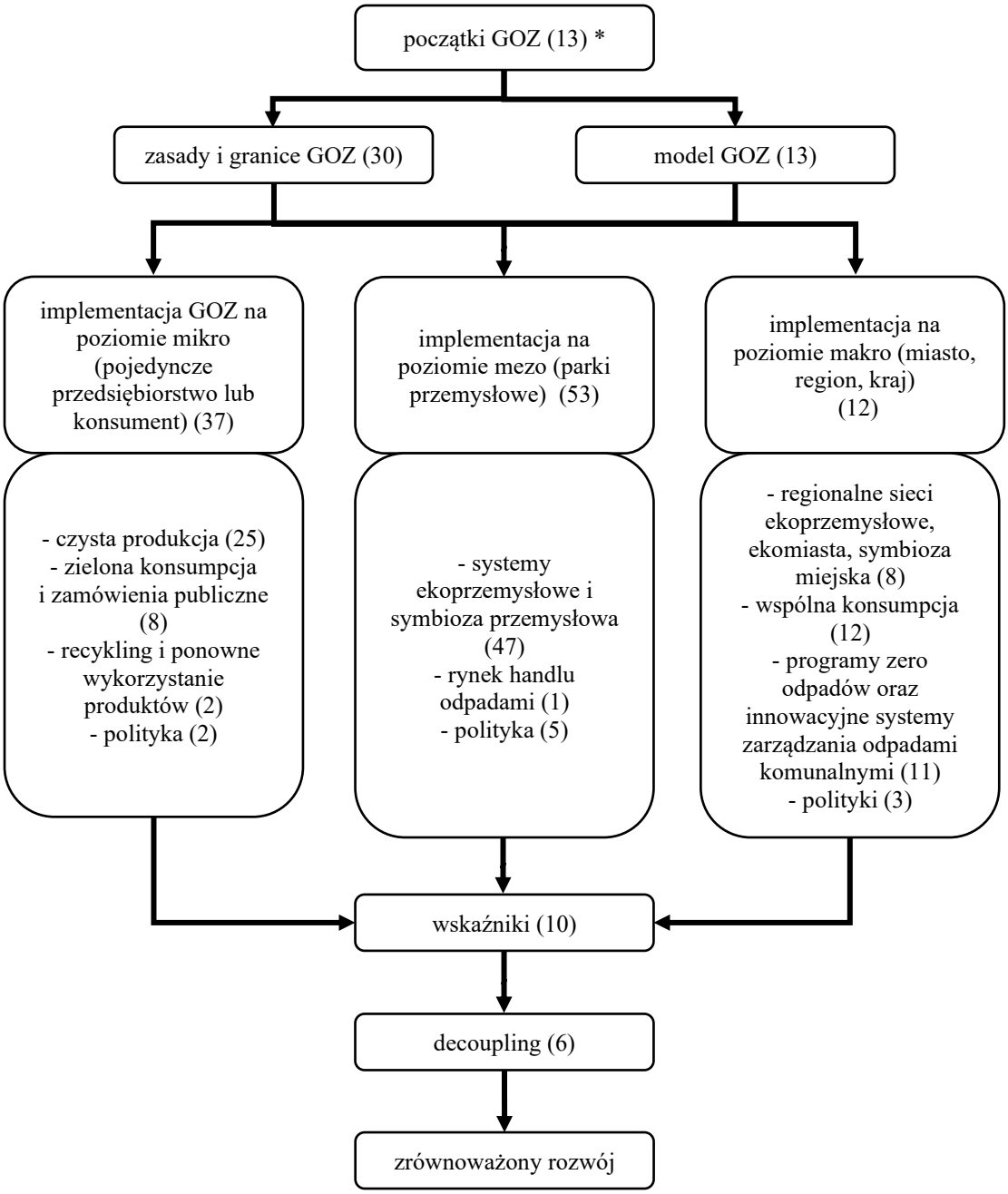

* w nawiasie liczba publikacji

Rysunek 1.1. Klasyfikacja tematów w artykułach definiujących GOZ w latach 2004-2014

Źródło: opracowanie własne na podstawie Ghisellini (2016).

Ich celem było przedstawienie stanu nauki nad GOZ i wskazanie różnic w podejściu do niej w zależności od regionu geograficznego. Wyniki tych analiz wskazały, że GOZ wywodzi się z różnych szkół myśli, w tym: ekonomii ekologicznej, ekonomii środowiskowej i ekologii przemysłowej. Różnie też jest promowana w krajach: w Chinach GOZ jest silnie powiązana z polityką krajową i wdrażana odgórnie, podczas gdy w Europie rozwija się oddolnie, poprzez inicjatywy społeczeństwa obywatelskiego i organizacje pozarządowe.

Tematyczne pogrupowanie analizowanych artykułów i przypisanie im odpowiednich etykiet pozwoliło na zrozumienie kontekstu w jakim o GOZ pisano w analizowanym przez Ghiselini i in. (2016) okresie.

Najwięcej artykułów poruszało temat GOZ w kontekście implementacji na poziomie mezo rozumianym jako parki ekologiczno-przemysłowe. Promowanie cyrkularnych wzorców produkcji zostało wyodrębnione na tym właśnie poziomie (Ghisellini i in., 2016). GOZ opisywana była głównie w kontekście jej praktycznego występowania w gospodarce. Nie jest to dziwne, biorąc pod uwagę, że w zbiorze tych artykułów widać wyraźną dominację tematyki pochodzącej z Chin, dwukrotnie większą niż z Unii Europejskiej. Eko przemysł i symbioza przemysłowa są charakterystyczna dla Chin. Regiony te różnią się od siebie z uwagi na model wprowadzania GOZ – w Chinach jest to część odgórnej polityki, w UE działania oddolne. Tworzenie ekoparków jest częścią polityki centralnej, a nie oddolną inicjatywą obywatelską. Stąd, wyniki badań zaproponowane przez Ghisellini i in. (2016) częściowo tylko odnosi się do omawianego w tej pracy kontekstu europejskiego i szczegółowiej krajowego.

Związki tematyczne zauważone przez autorów to wyprowadzenie tematów od ogólnej analizy idei – pochodzenia, poprzez uszczegółowianie jej w formie zasad i modeli, następnie implementacji uwzględniających podtematy, aż do poziomu wskaźników i decouplingu, czyli rozdzielenia wzrostu gospodarczego od wykorzystania zasobów (Bruyninckx i in., 2024). Dzięki przeprowadzeniu takiej ścieżki tematycznej autorzy zauważają obecność zrównoważonego rozwoju, nie jako asocjacji z GOZ, a jako wyniku powiązań etykiet tematycznych. W definicji przez nich zaproponowanej GOZ służy do działania zgodnie z decouplingiem, prowadząc do osiągnięcia zrównoważonego rozwoju.

Dla analizy instytucjonalizacji GOZ w politykę publiczną warto zwrócić uwagę, że 10 tekstów zostało zakwalifikowanych pod etykietą „polityki" dla implementacji makro, mezo, mikro, a kolejne 10 pod etykietą „wskaźniki". Pochodzące zaś z definicji

słowo „promowanie" wskazane jako niezbędne, umożliwiające wprowadzenie GOZ, wskazuje na dostrzeżenie konieczności aktywnych działań na rzecz gospodarki cyrkularnej. Ghisellini i in. (2016 s. 11) wymieniają zbiór tych działań, wraz z podmiotami, których powinny one dotyczyć. Te pierwsze tworzą takie polityczne narzędzia jak: podatki, pozwolenia środowiskowe i dotacje. Dostrzeżone jest znaczenie producentów, konsumentów, przedsiębiorstw i kreatorów polityk publicznych. Autorzy przypisują im wspólną odpowiedzialność, dzięki której mają być osiągnięte „bardziej ambitne wyniki w zakresie zbiórki odpadów przeznaczonych do ponownego użycia lub recyklingu" (Ghisellini i in., 2016 s. 19). Autorzy podkreślają konieczność większego zaangażowania poszczególnych interesariuszy – szczególnie konsumentów, w transformacje GOZ, ale nie wskazują na wzajemne powiązania między nimi. Nie opisywane są sieci interesariuszy, zrzeszenia, czy inne formy współpracy i komunikacji. GOZ nie została przedstawiona z perspektywy ruchu społecznego.

Ghisellini i in. (2016)) określają cel GOZ w definicji poprzez poprawę efektywności zasobów i osiągnięcie równowagi pomiędzy środowiskiem, społeczeństwem i gospodarką. Autorzy posługują się sformułowaniem „GOZ dąży do …" i wymieniają szereg aktywności dotyczących nowych, cyrkularnych, czystszych wzorców produkcji, świadomości i odpowiedzialności konsumentów, odnawialnych materiałów i technologii, polityk publicznych. Jest to definicja odnosząca się zarówno do polityki państwa jak i konsumentów i przedsiębiorstw, a więc dostrzegająca konieczność działań wśród wielu podmiotów

Blomsma i Brennan (2017): GOZ jako alternatywa dla modelu linearnego poprzez strategie ponownego użycia, recyklingu i remanufakturyzacji.

Inne podejście do badania znaczenia GOZ reprezentują Blomsma i Brennan (2017). Celem ich badań jest przedstawienie, w jaki sposób GOZ może wpływać na debatę o zarządzaniu odpadami i zasobami, tworząc wspólną platformę do dyskusji, która skupia się na strategiach pozwalających wydłużyć cykl życia zasobów (Blomsma i Brennan, 2017, s. 603). Autorki opracowują historyczną ramę narracyjną, korzystając z wcześniejszych badań, głównie z literatury akademickiej, politycznej i szarej. Koncentrują się na okresie od lat 60. XX wieku do czasów im współczesnych. W analizie wykorzystano głównie kluczowe teksty i metodę kuli śniegowej w celu poszerzenia zbioru analizowanych źródeł. Nie podano dokładnej liczby artykułów, które zostały

uwzględnione w analizie. Szczegółowe przedstawienie wyników tej analizy przedstawiony został w podrozdziale 1.2.

Punktem wyjścia w badaniach Blomsma i Brennan (2017) jest uznanie GOZ za koncepcję parasolową. Przez to wyrażenie rozumie się w literaturze „szerokie pojęcie lub ideę, używaną w sposób luźny, aby objąć i wyjaśnić zestaw różnorodnych zjawisk" (Hirsch i Levin, 1999 s. 200). Opracowanie historycznej ramy narracyjnej służy do przedstawienia pojęcia określające inne idee i działania podlegające pod GOZ i jak zestaw tych pojęć zmieniał się w czasie. W związku z tym dla autorek GOZ jest „podejściem" i „koncepcją", które stanowią alternatywę do liniowego sposobu zarządzania zasobami (Blomsma i Brennan, 2017 s. 603). Zmiany zbioru pojęć kojarzonych z GOZ dokonują się, zgodnie z założeniem w artykule, w ramach debaty. Autorki nie podkreślają jednak roli jej uczestników innych niż kreatorzy polityk publicznych. Producenci, konsumenci i biznes w ich narracji pełnią funkcje bardziej odbiorców niż nadawców zmian w rozumieniu GOZ. W konkluzji artykułu znajduje się apel o skuteczne łączenie kwestii przemysłowych z społecznym, które jest możliwe do zrealizowania m.in. poprzez systemowe włączenie zagadnień takich jak prawo, etyka, systemy organizacyjne, socjologia (Blomsma i Brennan, 2017; Hoffman, 2003).

Działanie GOZ odnosi się również do opadów i zasobów tj. promowania ich przepływu w obiegu zamkniętym. Zaakcentowane zostały nowość i trwający proces wyłaniania się GOZ. Jego celowość jest określana poprzez alternatywę do praktyki liniowej „weź-wyprodukuj-wyrzuć", która jest powszechnie stosowana. Inne słowa związane z GOZ to: ponowne użycie, recykling i ponowne przetwarzanie.

Mahanty i in. (2019): GOZ jako system ekonomiczny redefiniujący pojęcie „końca życia" produktów poprzez redukcję, ponowne użycie, recykling i odzyskiwanie materiałów

W trzecim wybranym tekście, Mahanty i in. (2019) opierają się na definicji zaproponowanej przez Kirchherr i in. (2017): GOZ to system ekonomiczny, którego celowość polega na zastąpieniu koncepcji „końca życia". Działania GOZ odbywają się w trzech procesach: produkcji, dystrybucji i konsumpcji i należą do nich: redukcja, ponowne użycie, recykling i odzyskiwanie materiałów.

Autorzy opracowania nie proponują własnej definicji, ale badają grupy terminów kojarzonych w literaturze naukowej z GOZ. Ich zdaniem istnieje potrzeba uaktualnienia sposobu rozumienia GOZ w związku z interdyscyplinarnym charakterem tego pojęcia.

Dotychczasowe badania dotyczące GOZ były głównie jakościowe i nie obejmowały ilościowego badania trendów tematycznych na przestrzeni czasu. Używając metod modeli tematycznych, w szczególności LDA, Mahanty i in. zbadali 3300 artykułów opublikowanych w latach 2005–2019 i indeksowanych w bazie Scopus, zawierających termin „circular economy". Z wyłonionych artykułów opracowali oni grupy tematyczne związane z GOZ, które zostały poddane ocenie ekspertów pod względem ich semantycznej zgodności oraz kompletności. Wyróżnili następujące grupy tematyczne: zasoby, projektowanie dla cyrkularności, symbioza przemysłowa, modelowanie procesów, biznes i konsumenci, polityka i rządzenia. W przypadku ostatniej kategorii to odnoszą ją do europejskiej polityki. Przeprowadzone przez nich badanie służyło prześledzeniu trendu zmiany znaczenia GOZ w czasie. W takim ujęciu zostało ono zaprezentowane w podrozdziale 1.2.

Kulczycka i Pędziwiatr (2019): GOZ jako globalny model rozwoju maksymalizujący wartość zasobów w całym łańcuchu wartości oraz minimalizujący powstawanie odpadów zgodnie z ich hierarchią zagospodarowania

Opracowanie Kulczyckiej i Pędziwiatr (2019) stanowi przegląd wybranych przez autorki pozycji literatury w celu określenia celów i założeń GOZ. Wykazały one, że cel GOZ jest wyraźne określony jako „minimalizacja zużycia zasobów w całym łańcuchu wartości" (Kulczycka i Pędziwiatr, 2019 s. 9). Ich przegląd zawiera 14 definicji zawartych w pracach naukowców i organizacji ponadnarodowych oraz 8 dokumentów Unii Europejskiej przeprowadzonych dla podsumowania najważniejszych sposobów rozumienia GOZ i celu jego wdrażania. Kulczycka i Pędziwiatr przedstawiają historyczną ewolucję pojęcia GOZ od lat 60. XX w. i koncepcję statku kosmicznego Bouldinga (1966) do współczesnego rozumienia GOZ nie jako koncepcji a modelu gospodarczego. Zdaniem autorek swój kształt definicyjny GOZ zawdzięcza przede wszystkim praktykom – biznesu, polityków, fundacji i stowarzyszeń, oraz firm konsultingowych (Kulczycka i Pędziwiatr, 2019 s. 9), chociaż nauka również interesuje się tym pojęciem, szczególnie odkąd UE przyjęła je jako model wiodący w polityce gospodarczej.

Podsumowując zebrane definicje GOZ, zauważają, że najczęściej stosowaną definicją jest opracowana przez Fundację Ellen MacArthur w 2012 r. W brzmieniu:

> „Gospodarka o obiegu zamkniętym to system przemysłowy, który jest zaplanowany i zaprojektowany jako odtwarzający i regenerujący, zastępując koncepcję

> wycofania z eksploatacji, jest nastawiony na wykorzystanie energii odnawialnej, eliminuje stosowanie toksycznych substancji chemicznych, które upośledzają ponowne wykorzystanie i ma na celu eliminację odpadów poprzez lepsze projektowanie materiałów, systemów, produktów w ramach modeli biznesowych."
>
> (Ellen MacArthur Foundation, 2013)

W definicji Kulczyckiej i Pędziwiatr (2019) GOZ to model rozwoju gospodarczego o charakterze globalnym. Model można nazwać GOZ, jeśli spełnia jedno z założeń: w łańcuchu wartości następuje maksymalizacja wartości dodanej surowców/zasobów, materiałów i produktów; albo minimalizowana jest ilość wytwarzanych odpadów, a te które powstają są gospodarowane zgodnie z hierarchią sposobu postępowania z odpadami. GOZ promuje rozwiązania z zakresu ekoinnowacji oraz związany jest z takimi pojęciami jak „zapobieganie powstawaniu odpadów", „przygotowywanie do ponownego użycia", „recykling", „odzysk", „unieszkodliwienie". Autorki nie wskazują w definicji na działania podejmowane wobec GOZ oraz termin opozycyjny wobec GOZ.

Autorki przewidują dalszy rozwój definicji GOZ. W wielości definicji i nowych pojęć łączonych z cyrkularnością Kulczycka i Pędziwiatr (2019) zwracają uwagę na cechy odróżniające GOZ od innych modeli. Zaliczają do nich:

- Zamknięcie obiegów materiałowych: GOZ koncentruje się na maksymalizacji wartości materiałów poprzez ponowne wykorzystanie i recykling, minimalizując przy tym marnotrawstwo.
- Holistyczne podejście do łańcucha wartości: GOZ uwzględnia współpracę wszystkich interesariuszy, od dostawców po konsumentów, co jest kluczowe dla tworzenia nowych modeli biznesowych.
- Wyraźny cel i rezultaty: GOZ dąży do równoczesnego rozwoju gospodarczego i zmniejszania wpływu na środowisko, co wymaga wsparcia polityki rządowej i promowania innowacyjnych rozwiązań.
- Powiązania z innowacyjnością: GOZ integruje nowe technologie i innowacje, co podkreśla jego dynamiczny charakter i znaczenie w kontekście zrównoważonego rozwoju.

Autorki wskazują również na konieczność poszerzenia znajdującej się w dokumencie Polskiej Mapy Drogowej GOZ definicji, tak żeby uwzględniała ona

infrastrukturę prawno-ekonomiczną oraz wskaźniki monitorujące postęp wdrażania idei GOZ i nowe rozwiązania temu sprzyjające.

Tematyka wskaźników jest podnoszona w późniejszych opracowaniach Kulczyckiej (2020b), które są warunkiem skutecznej transformacji (Kulczycka, 2023). Szczególnie tematyka o braku adekwatności stosowanych obecnie wskaźników, które nie uwzględniają perspektywy termodynamicznej, jakości materiału, nieuwzględniania w rachunkowości gospodarczej materii, energii i zasobów materialnych (Kulczycka, 2023). Istnieje potrzeba rozwijania zagregowanych wskaźników uwzględniających jednocześnie intensywność materiałową, energetyczną oraz wpływ środowiskowy, a także dopasowania mierników do specyfiki sektorów gospodarki (Nowaczek i in., 2023).

del Río i in. (2021): GOZ jako instrument zrównoważonego rozwoju oparty na zamykaniu cykli zasobów i utrzymywaniu ich wartości ekonomicznej, środowiskowej i społecznej

Kolejne badanie del Río i in. (2021), mające na celu uporządkowanie i zharmonizowanie istniejących definicji, taksonomii i klasyfikacji GOZ, jest częścią większego opracowania poruszającego kwestię idei cyrkularności jako mechanizmu wsparcia osiągnięcia gospodarki zrównoważonej. W przeglądzie literatury zastosowanej przez badaczy uwzględniono artykuły naukowe indeksowane w bazach Scopus i Web of Science oraz tzw. literaturę szarą: publikacje think tanków, fundacji, decydentów politycznych lub wpływowych podmiotów trzecich. Wyszukiwanie obejmowało hasła „gospodarka o obiegu zamkniętym" oraz „definicja" lub „taksonomia". Listę 47 zakwalifikowanych do badań artykułów wybrano w oparciu o liczbę cytowań. Zostały one podzielone na dwie grupy: tekstów, które dostarczały oryginalną (nową) definicję GOZ (27 art.) oraz tekstów, które definicje GOZ rozwijały bazując na wcześniej opracowanych (20 art.).

Opracowanie to analizuje, jak koncepcje takie jak ekoinnowacje i ekonomia ekologiczna wpisują się w model cyrkularny, bada różne sposoby definiowania GOZ w zależności od zastosowanego podejścia oraz porusza praktyczne aspekty implementacji tej idei wśród aktorów biznesowych i menadżerów zadań publicznych. Konieczność zbadania pola znaczeń GOZ wynika zdaniem autorów z ogólnego przekonania o rozmyciu definicyjnym tego pojęcia, czego przejawem jest powszechne uznanie GOZ za koncepcje parasolową (del Río i in., 2021 s. 41), a przyjętym przez nich

celem jest opracowanie konsensusu znaczeniowego centralnego pojęcia, jakim jest cyrkularność gospodarcza oraz wskazanie obszarów, w których istnieje różnica sposobu definiowania GOZ.

Analiza materiału pozwoliła na sformułowanie następujących wniosków. Brak klarownej definicji idei, a więc rozmycie językowe pojęcia, pozwala na swobodne operowanie nim w wielu kontekstach i działaniach. GOZ funkcjonując jako pojęcie parasolowe, obejmując swoim polem znaczeniowym wiele wcześniejszych koncepcji i idei, nie wprowadza, zdaniem niektórych badaczy nowej jakości do praktyki gospodarczej. Del Río i in. (2021) dochodzą do wniosku, że GOZ jest koncepcją dwoistą: (I) wizją idealnie zrównoważonego systemu gospodarczego, opartego na zamkniętych cyklach przepływu zasobów i energii na różnych poziomach hierarchii, (II) instrumentem wspierającym zrównoważony rozwój, który pozwala na rozdzielenie wzrostu gospodarczego od degradacji środowiska oraz odbudowę zasobów naturalnych. Jako wizja GOZ cechuje się utrzymywaniem lub zwiększaniem wartości ekonomicznej, środowiskowej i społecznej. Zjawisko to występować ma po użyciu zasobu. GOZ występuję w opozycji do gospodarki liniowej. W definicji pojęcia kojarzone z GOZ to: „zamknięte cykle", „przepływ zasobów fizycznych", „przepływ energii", „różne poziomy hierarchiczne", „różni aktorzy", „utrzymywanie wartości", „ekoinnowacje".

Systemowe podejście do GOZ ma swoje przełożenie w jego wielopoziomowym charakterze, a co za tym idzie możliwości jego wdrażania na poziomie mikro (np. w przedsiębiorstwach), mezo (w parkach eko-przemysłowych i łańcuchach wartości) oraz makro (na poziomie miast, regionów czy państw). Konkretne działania, które mogą być wdrożone na każdym z tych poziomów wyrażane są w cyklach obiegu zasobów, obejmujących m.in. redukcję ponowne użycie i recykling materiałów oraz inne działania związane z zasadami R.

Instrumentalna, narzędziowa rola GOZ wynika z określenia celu jego wdrażania. Cyrkularność, zgodnie z przedstawioną analizą, nie jest celem sama w sobie, a sposobem na realizacje szeroko pojętej idei zrównoważonego rozwoju. Sposób rozumienia celu implementacji GOZ zrównywany jest często z osiąganiem Celów Zrównoważonego Rozwoju i promowaniem wartości takich jak: efektywność zasobów i energii, maksymalizacja użyteczności, minimalizacja odpadów, maksymalne wykorzystanie odpadów, aby ograniczyć negatywne skutki gospodarki dla środowiska.

Ghosh i in. (2022): GOZ jako zaawansowany model integrujący rozwój przemysłowy z długoterminowym utrzymaniem wartości materiałów poprzez projektowanie systemów minimalizujących odpady

Badania Ghosh i in. (2022) pomagają zrozumieć ewolucję GOZ w czasie, co zostanie przedstawione w kolejnym podrozdziale. Autorzy przedstawiają pojęcia łączone z GOZ i ich współzależności, w celu określenia sposobu budowania zrównoważonego systemu cyrkularności. W badaniu zastosowano Systematic Quantitative Literature Review (SQLR), które pozwala na systematyczną analizę literatury oraz dostarczenie uporządkowanego przeglądu ilościowego, co czyni tę metodę bardziej precyzyjną w porównaniu do przeglądów narracyjnych czy standardowych SLR. Analizie poddano 76 artykułów i 122 definicje GOZ, zebrane z baz danych Scopus i Web of Science, stosując kryteria takie jak publikacje w języku angielskim z lat 2010–2019, wysoki współczynnik cytowań oraz umiejscowienie w czasopismach z 1 lub 2 kwartyla. Do przeprowadzenia badania wykorzystano różnorodne narzędzia i techniki, takie jak analiza bibliometryczna, analiza tekstu i semantyczna, mapowanie relacji, analiza treści, ranking priorytetów średniej ważonej, reguły asocjacyjne oraz klastrowanie.

Analiza wyników artykułu pokazuje, że skojarzenia z pojęciem GOZ ewoluowały w czasie, odzwierciedlając zmieniające się priorytety badawcze i społeczne. Na początku dekady dominowały aspekty ekonomiczne, takie jak recykling i efektywne wykorzystanie zasobów, które później rozszerzono o strategie biznesowe oraz modele cyrkularne. W latach 2015–2019 wzrosło znaczenie środowiskowych skojarzeń, zwłaszcza regeneracji ekosystemów i redukcji odpadów, napędzanych przez cele zrównoważonego rozwoju. Druga połowa dekady przyniosła także rozwój asocjacji technologicznych, w tym innowacji i cyfryzacji, co podkreśliło znaczenie nowoczesnych rozwiązań, takich jak Przemysł 4.0, dla wdrażania GOZ.

Tabela 1.2. Klasyfikacja słów kojarzonych z GOZ według istotności znaczenia

Kategoria	Bardzo istotne	Mało istotne
Polityka i społeczeństwo	polityka, społeczność, zasada, technologia, biznes, kraj, czynniki, bariery,	zachowanie, rząd, dzielenie się, wymiana, współpraca,
Ekologia i zrównoważony rozwój	zrównoważony rozwój, środowisko, odpady, ponowne przemyślenie, zamiana, ponowne użycie, recykling, redukcja, zwrot, pętla, pomiary, regeneracja,	odmowa, naprawa, napełnianie, odzysk, naprawa, ponowna produkcja, nowe przeznaczenie,
Gospodarka i przemysł	przemysł, energia, ryzyko, surowce, gospodarka, system, produkt, projektowanie, zasoby, infrastruktura, optymalizacja,	wdrażanie, innowacje, cykl życia, łańcuch dostaw, wirtualizacja

Źródło: opracowanie własne na podstawie Ghosh i in. (2022).

Zebrane w tabeli 1.2. pojęcia związane z GOZ według opracowania autorów i podzielone na kategorie o różnym stopniu związków z cyrkularnością stanowią zbiór słów kluczowych, na których oprzeć można sposób definiowania tego pojęcia. Ghosh i in. (2022) definicję GOZ wprowadzają na samym początku artykułu jako połączenie własnego sposobu rozumienia tej koncepcji oraz definicji zaproponowanej przez Fundację Ellen-MacArthur jako zaawansowany, alternatywny model gospodarki. Służy on do połączenia postępu przemysłowego z zrównoważonym rozwojem. To połączenie nazywane jest przez autorów jako równoważenie dwóch sprzecznych z sobą zjawisk. Do podstaw GOZ należy utrzymywanie długoterminowej wartości materiałów lub produktów. Model realizuje te działania poprzez: projektowanie systemów ekologicznie zintegrowanych, wysoce zoptymalizowane zarządzanie zasobami, wdrażanie sprawdzonych metod optymalizacji zasobów, redukcji strat i poprawy efektywności w sposób dostosowany do nowych warunków lub środowiska, redukcje odpadów, recycling, ponowne wykorzystanie. Badacze wskazali na konieczność wdrożenia dedykowanych polityk, ram działania oraz zmian społecznych w celu stworzenia łańcucha wartości obejmującego nie tylko produkty i materiały, ale również procesy i zachowania konsumenckie. Podkreślono potrzebę zmiany nastawienia firm i przemysłu z maksymalizacji zysków na realizację bardziej zrównoważonych celów, a także odejścia konsumentów od nadmiernej wrażliwości na cenę. Współdziałanie tych dwóch sektorów, biznesowego i konsumenckiego, ma za zadanie stworzyć sprzyjającą atmosferę dla wdrażania gospodarki o obiegu zamkniętym.

Alizdeh i in. (2023): GOZ jako system gospodarczy oparty na cyklicznych modelach biznesowych ograniczających zużycie zasobów i negatywny wpływ na ekosystemy

Alizadeh i in. (2023) do analizy terminu GOZ zastosowali metodę analizy tekstu, wykorzystującą modelowanie tematyczne za pomocą algorytmu LDA na zbiorze 172 definicji GOZ z lat 2005–2022 pochodzących z różnorodnych publikacji akademickich, raportów branżowe i innych materiałów zawierających autorskie próby opisu koncepcji. Celem badania było stworzenie zrozumienia GOZ i wypracowanie nowej, kompleksowej definicji, która eliminuje rozbieżności w literaturze przedmiotu. W pierwszym kroku zidentyfikowano 12 kluczowych tematów i najczęściej używanych w nich słów kluczowych. We wszystkich analizowanych definicjach najczęściej występujące słowa (powyżej 50 definicji) to: produkt (115), materiał (113), zasób (93), odpady (88), system (86), ekonomiczny (70), ponowne użycie (65), produkcja (55), recykling (53), energia

(53), środowisko (51), projektowanie (51), rozwój (50). Dla autorów opracowania istotne było również występowania słów związanych z koncepcją R, czemu poświęcili osobną diagnozę. Następnie analizy zostały dodatkowo sklasyfikowane w czterech kategoriach: działania, strategie, cele oraz modele biznesowe, co pozwoliło na zaproponowanie struktury dla dalszych badań. Zostały one przedstawione w tabeli 1.3.

Definicje podzielone w ten sposób zostały poddane dyskusji w ramach tzw. wirtualnego, okrągłego stołu, którego uczestnikami było 5 zaproszonych ekspertów GOZ. Odnieśli się oni krytycznie do wyników analizy ilościowej badania i do poszczególnych wyróżniających się definicji przedstawionych w tabeli 1.3. Definicja zaproponowana przez Fundację Ellen MacArthur (2013) jest często uznawana za kompleksową dzięki uwzględnieniu zasad odnowy, regeneracji i odnawialności, jednak autorzy zauważają, że brakuje w niej szczegółowych działań, co czyni ją bardziej ogólnymi wytycznymi niż praktycznym narzędziem. Podobne zarzuty kierują wobec definicji Kirchherr i in. (2017), która mimo uwzględnienia hierarchii 4R, nie rozwija bardziej nowoczesnych koncepcji, takich jak regeneracja czy odnawialność. Definicja Lieder i Rashid (2016), oparta na zasadzie 3R, koncentruje się głównie na dobrobycie ekonomicznym i perspektywie systemowej, co, zdaniem autorów, ogranicza jej zastosowanie w szerokim kontekście społecznym i środowiskowym. Definicja Yuan i in. (2006), mimo że często cytowana, nie obejmuje nowych wymiarów CE, takich jak projektowanie regeneracyjne czy innowacyjne rozwiązania. W odpowiedzi na te niedociągnięcia autorzy proponują własną definicję, która integruje kluczowe elementy regeneracji, odnowy i praktycznych działań, oferując, ich zdaniem, bardziej kompleksowe i możliwe do zastosowania podejście do GOZ.

Zaproponowana definicja Alizadeh i in. (2023) uwzględnia wnioski z zastosowania tej mieszanej metody jakościowo–ilościowej. W centrum charakterystyki GOZ są specyficzne, bo nieliniowe i cykliczne modele biznesowe. Opracowana definicja rozszerza tradycyjne podejście 4R (reduce, reuse, recover, recycle), uwzględniając zrównoważone podejście projektowe oraz aspekty jakości środowiska i harmonii społecznej. GOZ jako system gospodarczy ma być na nich oparty. Oddziałuje on na otoczenie poprzez „regeneracyjne, odnawialne oraz naprawcze podejścia projektowe". Mają one służyć realizacji działań z obszaru koncepcji R – recykling, ponowne użycie, redukcje i naprawę.

Tabela 1.3. Porównanie różnych definicji GOZ

Autor / rok publikacji	Działania	Strategie	Cele	Model biznesowy
Yuan i in. (2006)	zasada 3R (redukcja, ponowne użycie, recykling)	-	wprowadzanie mniejszej ilości zanieczyszczeń	-
Ellen-MacArthur-Foundation (2013)	ponowne użycie, regeneracyjny, odtwórczy, odnawialny	zarządzanie odpadami	eliminacja odpadów poprzez lepsze projektowanie materiałów, produktów, systemów	modele biznesowe, które zastępują koncepcję „końca życia”
Lieder i Rashid (2016)	zasada 3R (redukcja, ponowne użycie, recykling) –odbudowujący– regeneracyjny	zarządzanie odpadami i ekologia przemysłowa	minimalizacja przepływu materii, energii i degradacji środowiska	modele biznesowe „spiralnej pętli” lub cyrkularny przepływ materiałów
van Buren i in. (2016)	9R gradacja	zarządzanie odpadami	tworzenie wartości ekonomicznej i społecznej	modele biznesowe, które zastępują koncepcję „weź-wyprodukuj-wyrzuć”
Kirchherr (2017)	zasada 4R (redukcja, ponowne użycie, recykling, odzysk)	-	osiągnięcie zrównoważonego rozwoju	modele biznesowe, które zastępują koncepcję „końca życia”
definicja zaproponowana przez Alizadeh i in. (2023)	zasada 4R (redukcja, ponowne użycie, recykling, odzysk) – odbudowujący regeneracyjny – odnawialny design	zarządzanie odpadami przemysłowymi i polityka czystej ekologii	redukcja zanieczyszczeń środowiskowych, zmniejszenie marnotrawstwa energii i materiałów, utrzymanie zrównoważonych zasobów i minimalizacja wpływu na ekosystem, aby stworzyć lub promować przejście ekosystemu na wyższy poziom w celu osiągnięcia efektywności produkcji na poziomie systemowym i poprawy usług	gospodarka o obiegu zamkniętym opiera się na nieliniowych i cyrkularnych modelach biznesowych

Źródło: Alizadeh i in. (2023).

Oprócz tego GOZ wiąże się z takimi pojęciami jak zarządzanie odpadami przemysłowymi, polityka ekologiczna, korzyści dla rozwoju gospodarczego, przyjazne podejście dla środowiska, harmonia społeczna wśród przyszłych i obecnych pokoleń. Najbardziej rozbudowaną część definicji stanowi określenie celu. Ostatecznym osiągnięciem jest systemowa efektywność produkcji i poprawa jakości usług. Do nich doprowadza tworzenie lub promowanie „wysokiego poziomu transformacji ekosystemu". To jest z kolei wynikiem: zmniejszenia zanieczyszczenia środowiska, ograniczenia marnotrawstwa energii i materiałów, zrównoważonego wykorzystywania zasobów, minimalizowaniu wpływu na ekosystem.

Bressanelli i in. (2022): GOZ jako system przemysłowy wykorzystujący technologie cyfrowe do zwiększania wartości ekonomicznej, środowiskowej i społecznej w cyklu życia produktu

Do zestawienia przeglądu definicji zaliczyć należy również pracę Bressanelli i in. (2022)**,** chociaż autorzy skupiają się w nim na zmianie znaczenia GOZ tylko w kontekście panowania ery cyfrowej. Związane z nią pojęcie *smart circular economy* (inteligentna GOZ) jest obecne w literaturze od 2019 r. Jest to spójne z przewidywaniami Kulczycka i Pędziwiatr (2019) dotyczącymi ewolucji idei gospodarki cyrkularnej. Autorzy zauważyli, że włączenie nowych technologii (*blockchain, virtual reality, big data,* druku 3D) do etapów obiegu zamkniętego pozwala na wytworzenie jeszcze wyższej wartości na wyjściu procesu produkcji. Podejście do smart GOZ ulegało szybkiej zmianie w tym obszarze publikacji. Idea ta była traktowana jako: system przemysłu, który jest w stanie osiągnąć cel cyrkularny dzięki technologiom cyfrowym; obieg łączący transformacje danych, które umożliwiają optymalizacje zasobów i procesów; źródło uzyskiwania przewagi konkurencyjnej firm poprzez łączenie rozwiązań cyrkularnych z cyfrowymi; synergia cyrkularności i cyfryzacji stosowana w celu osiągnięcia zrównoważonego modelu działania. Na podstawie analizy zmian łączenia pojęć nowoczesnych technologii i GOZ autorzy zaproponowali własną definicję, ich zdaniem aktualną w erze cyfrowej. Jest to adaptacja równania opisującego ideę GOZ tj. odpady = zasoby. Równanie to w erze cyfrowej powinno wyglądać: odpady + dane = zasoby. Tym samym zarówno odpady jak i dane są surowcami. Trwała wartość zasobów powstaje na skutek pozyskania materiałów z odpadów oraz informacji i technologii z danych (Bressanelli i in., 2022).

Dla Bressanelli i in. inteligentna GOZ to system przemysłowy. Definicja jest spójna z punktem widzenia autora zaprezentowanym w badaniach, ponieważ

charakteryzuje GOZ poprzez wykorzystywanie technologii w fazach życia produktu. W efekcie system ten wdraża strategie i praktyki cyrkularne, które zwiększają wydajność w trzech obszarach: środowiska, społeczeństwa i gospodarki, co samo w sobie wytwarza wartość.

Kirchherr i in. (2017): GOZ jako system ekonomiczny oparty na modelach biznesowych umożliwiających realizację zrównoważonego rozwoju

Jednym z najczęściej cytowanych przeglądów definicji GOZ jest analiza Kirchherra i in. (2017). Analiza znaczenia GOZ była kontynuowana przez tego badacza, a wnioski z niej opublikowano 6 lat później (Kirchherr, Yang, i in., 2023).

W pierwszym tekście zastosowano analizę treści 114 definicji GOZ. Zostały one zakodowane według 17 wymiarów. Analiza obejmowała definicje z artykułów recenzowanych oraz z materiałów praktyków. Celem badania było zwiększenie przejrzystości w zrozumieniu pojęcia GOZ przez analizę istniejących definicji. Autorzy postawili sobie za zadanie również: zidentyfikowanie najczęściej używanych komponentów GOZ, zbadanie relacji GOZ z koncepcją zrównoważonego rozwoju oraz wskazanie różnic między perspektywami akademickimi a praktycznymi. W rezultacie wykazano brak spójności w rozumieniu GOZ. Najczęściej podkreślanymi elementami były działania „redukcja, ponowne użycie i recykling" (3R), rzadko uwzględniano hierarchię odpadów czy konieczność systemowego podejścia. Zidentyfikowano również niewystarczające powiązania między GOZ a zrównoważonym rozwojem, szczególnie w zakresie aspektów społecznych i długoterminowej perspektywy przyszłych pokoleń. Definicje rzadko odnosiły się też do modeli biznesowych i konsumentów jako czynników wspierających wdrażanie GOZ. Na tej podstawie autorzy podkreślili potrzebę wypracowania bardziej spójnego i kompleksowego rozumienia GOZ, aby zapewnić jego skuteczność jako narzędzia transformacji gospodarczej. Efektem badań było opracowanie kompleksowej definicji GOZ scalającej perspektywę systemową, związek cyrkularności z zrównoważonym rozwojem oraz zasadami R.

Kirchher i in. (2023): GOZ jako regeneracyjny system ekonomiczny stanowiący zmianę paradygmatu w kierunku utrzymania wartości zasobów dzięki współpracy interesariuszy i innowacjom

W artykule z 2023 roku autorzy powielili metodę swojej analizy z 2017 roku, rozszerzając ją i aktualizując. Wypracowanie definicji GOZ opierało się na analizie treści

221 definicji pochodzących z literatury naukowej (publikacji akademickich poddanych recenzji) opublikowanej między 2017 a 2021 rokiem. Jest to ważna różnica w podejściu badawczym w stosunku do starszego tekstu, w którym uwzględniono definicje pochodzące z opracowań eksperckich. Celem pracy z 2023 roku było przeanalizowanie, czy i w jaki sposób GOZ uległa konsolidacji oraz różnicowaniu w latach 2017–2021. Autorzy dążyli do stworzenia aktualnego obrazu rozumienia GOZ w literaturze naukowej i oceny czy podejście akademickie zmierza w kierunku spójności, czy dalszej fragmentacji. Starano się również wykazać na ile definicje GOZ są adekwatne do potrzeb praktyki i w jaki sposób mogą wspierać dalsze badania i wdrażanie GOZ. Do kodowania sposobu rozumienia GOZ użyto definicji z tekstu z 2017 roku. Opracowano i rozszerzono ramy kodowania z 17 wymiarów w 2017 roku do 30 w 2023 roku. Uwzględniono nowe wymiary, m.in. „rozdzielenie wzrostu gospodarczego od eksploatacji zasobów", "utrzymanie wartości i redukcja odpadów".

Struktura GOZ tworzy ramy badawcze, stanowiąc równocześnie systemowe ujęcie kluczowych elementów umożliwiających zrozumienie i wdrożenie GOZ. Może być traktowany jako model procesu GOZ. Został on przedstawiony w tabeli 1.4.

Tabela 1.4. Model interpretacji GOZ

Czynniki inicjujące	Główne zasady	Cele	Beneficjenci
przemysł, politycy, konsumenci, akademicy, innowacje technologiczne, inne zdolności	zasada xR, źródła materiałów, produkcja, konsumpcja,	jakość środowiska, rozwój gospodarczy, równość społeczna	obecne pokolenia, przyszłe pokolenia

Źródło: opracowanie na podstawie Kirchher i in. (2023).

Czynniki inicjujące GOZ tworzą aktorzy: przemysł (producenci), politycy, konsumenci, akademicy, a także innowacje technologiczne i zdolności organizacyjne napędzające proces transformacji z gospodarki liniowej na cyrkularną. Cyrkularność przebiega w zamkniętym cyklu pozyskiwania materiałów, produkcji i konsumpcji. Obiegowi temu towarzyszy zasada R – redukcji, ponownego użycia, recyklingu oraz odzysku. W efekcie tego procesu [jego celem] następuje poprawa jakości środowiska, wspieranie rozwoju gospodarczego oraz zapewnienie równości społecznej. Odbiorcami i beneficjentami tego obiegu są zarówno obecne, jak i przyszłe pokolenia.

W porównaniu z badaniem z 2017 roku zaobserwowano zarówno wzrost spójności jak i większe różnicowanie definicji GOZ. Konsensus w aspektach, takich jak zasady „redukcji, ponownego użycia i recyklingu" (3R), wzmocnił się, ale pojawiły się

również nowe interpretacje i dodatkowe skojarzenia np. „odłączanie wzrostu gospodarczego od eksploatacji zasobów". Zrównoważony rozwój zyskał na znaczeniu jako główny cel GOZ, pojawiając się w 27–31% definicji w 2023 roku w porównaniu do zaledwie 11% w 2017 roku. Podobnie wzrosła rola takich aspektów jak utrzymanie wartości materiałów i redukcja odpadów, które stały się istotnymi celami w 40–48% analizowanych definicji. Większa liczba definicji wskazywała również na potrzebę fundamentalnej zmiany paradygmatu z modelu liniowego na cyrkularny. Proces ten wymaga zaangażowania szerokiego sojuszu interesariuszy, takich jak konsumenci, producenci, decydenci polityczni i naukowcy.

Spójnym członem dla obu badań jest utożsamianie GOZ z systemem gospodarczym. Zmiana, która zaszła, to przede wszystkim odejście od charakteryzowania gospodarki cyrkularnej poprzez modele biznesowe oraz nazwanie modelu GOZ „regeneracyjnym". W starszej definicji podano asocjacje, wymieniając poziomy oddziaływania cyrkularności – mikro, mezo i makro. Brakuje w niej dodanych w definicji z roku 2023 działań wobec podmiotu. GOZ wymaga „zmiany paradygmatu", współpracy interesariuszy i kreowania innowacji technologicznych. Działania modelu są podobne, bo w obu tekstach odwołują się do koncepcji R (redukcji, ponownego użycia, recyklingu, odzyskiwania materiałów). Różnica polega na tym, że w 2017 roku odzyskiwanie materiałów miało zachodzić w procesach produkcji, dystrybucji i konsumpcji, podczas gdy w roku 2023 w całym łańcuchu dostaw. To bardziej ogólne sformułowanie pozwala równocześnie na domyśle działania GOZ na innych niż wymienionych w starszej definicji np. pozyskiwania surowców, ich magazynowania, utylizacji. Świadczyć też może o większej kompleksowości GOZ.

Podsumowując powyższe interpretacje GOZ należy stwierdzić, że nie ma ona jednej, powszechnie stosowanej definicji. Jest to podejście do zarządzania odpadami i zasobami, koncepcja, system ekonomiczny/gospodarczy, model rozwoju, wizja. Najczęściej utożsamiany jest z systemem (Alizadeh i in., 2023; Bressanelli i in., 2022; Kirchherr i in., 2017; Kirchherr, Yang, i in., 2023; Mahanty i in., 2019). W analizowanych definicjach autorzy skoncentrowali się na wskazaniu czym GOZ jest i co z tego wynika, jedynie czterech z nich podało czym nie jest. Opozycje stanowiły dwa wyrażenia: gospodarka/praktyka liniowa typu „weź-wyprodukuj-wyrzuć" oraz koncepcja „końca życia".

W polu semantycznym gospodarki cyrkularnej pojawiały się określenia wskazujące na jej nowość, globalny charakter, dwustronność relacji, zrównoważenie,

zaawansowanie, alternatywność oraz regeneracyjność. Z powyższych cech charakterystycznych została utworzona kategoria „określenia". Cele GOZ są określane wokół: zasobów, materiałów, produktów, surowców oraz tworzenia lub podtrzymywania wartości. Tylko jedna definicja wymieniła wprost znaczenie odpadów dla GOZ. Wartości odnoszą się zarówno do wymienionych czynników produkcji jak i do wartości środowiskowych, społecznych i gospodarczych. Nie są one uszczegółowiane, ale jest wskazywane, że realizacja celu GOZ doprowadza do ich wprowadzenia lub utrzymania. W kontekście celu cyrkularności jest wymieniany również zrównoważony rozwój – GOZ jako narzędzie [instrument] do osiągnięcia zrównoważonego rozwoju lub jako równowaga pomiędzy zrównoważonym rozwojem a postępem przemysłowym. W dwóch definicjach (Blomsma i Brennan, 2017; Mahanty i in., 2019) cechą charakterystyczną GOZ jest bycie alternatywą, zastąpieniem koncepcji liniowej lub końca życia. Kolejne dwie podkreślały związek GOZ z modelami biznesowymi, jedna zwracała uwagę na jego funkcję promującą ekoinnowacje, kolejna na zastosowanie technologii w modelu. Odbiorcami celu GOZ wg. Kirchherr i in. (2017) są przyszłe i obecne pokolenia, a zaangażowanymi w realizacje jego celu uczestnikami są podmiotu w łańcuchu dostaw projektant – konsument (Kulczycka i Pędziwiatr, 2019). Rozbudowany, systemowy sposób opisu celu zostało zapisane w definicji Alizadeh i in. (2023). Według tych autorów realizacja celu GOZ: zmniejszenia zanieczyszczenia środowiska, ograniczenie marnotrawstwa energii i materiałów, utrzymanie zrównoważonego wykorzystania zasobów, minimalizowanie wpływu na ekosystem prowadzi do wysokiego poziomu transformacji ekosystemu, w którym osiąga się efektywność na poziomie systemowym i poprawia jakość usług (Alizadeh i in., 2023 s. 648). Dzięki cyrkularnemu gospodarowaniu pojawiają się efekty środowiskowe, ekonomiczne i społeczne, co wpływa na zmiany w systemie produkcji i dostarczania usług.

Wyzwaniem było określenie granicy pomiędzy określeniem cech charakterystycznych poprzez cel a działaniami podmiotu i działaniami wobec podmiotu. Używane pojęcia w obrębie tych trzech kategorii często się ze sobą mieszały lub zmieniały swoją domenę semantyczną w zależności od autorów opracowujących definicję. Działania GOZ w czterech badaniach zostały zdefiniowane w nawiązaniu do R. Były to: ponowne użycie (4), recykling (4), inne sposoby odzyskiwania materiałów (3), redukcja (3), odnawianie (1), ponowne wykorzystanie (2). W jednej definicji te działania zostały sprowadzone jedynie do jednego działania – redukcji odpadów. Czynności z zakresu R zachodzą, w wcześniejszych definicjach, podczas produkcji,

dystrybucji i konsumpcji (Kirchherr i in., 2017; Mahanty i in., 2019), ogólnie w produkcie lub surowcu (A. Ghosh i in., 2022), a w współczesnym opracowaniu (Kirchherr, Yang, i in., 2023) w całym łańcuchu wytwarzania materiału. GOZ promuje przyjmowanie zamykających obieg wzorców produkcji, nazywanych w innej definicji cyrkularnością odpadów i zasobów, wpływa na projektowanie o charakterze regeneracyjnym, odnawialnym i naprawczym w stosunku do produktu/usługi oraz zintegrowane ekologicznie w stosunku do systemu gospodarczego. Działania te odbywają się w ramach systemu gospodarczego. W dwóch definicjach odniesiono się do wpływu tego systemu na sposób zarządzania przedsiębiorstwem. Ghisellini i in. (2016) wskazując na szereg działań podejmowanych przez GOZ wymieniają też jako jedyni zwiększenie odpowiedzialności i świadomości konsumentów i producentów. W opracowaniach zwraca się również uwagę na działania GOZ wobec istniejących polityk, strategii i praktyk działania (Ghisellini i in., 2016 Bressanelli i in., 2022).

Jedynie w dwóch definicjach wyodrębniono działania wobec podmiotu. U Ghisellini i in. (2016) zauważono, że pokrywają się one semantycznie z działaniami podmiotu, zdecydowano więc zaklasyfikować je w tamtym obszarze semantycznym. Pierwszymi badaniami są Ghosh i in. (2022), którzy w definicji podkreślają konieczność opracowywania polityk i ram oraz wpływanie na zmiany społeczne, dzięki którym GOZ nie był stosowany tylko w produkcji a obejmowałby szersze procesy i zachowania konsumenckie. Autorzy zaznaczyli rolę przedsiębiorstw, którzy muszą postawić sobie za cel działalności zrównoważony rozwój, nie maksymalizację zysku. Tego typu zwrot musi być dokonany przy wsparciu konsumentów, którzy powinni zmniejszyć swoją wrażliwość na cenę. Kirchherr i in. (2023) wskazują na konieczność współpracy interesariuszy, równocześnie przedstawia ich katalog, nie ograniczając ich jedynie do producentów i konsumentów, tym samym pokazując wielopodmiotowość w GOZ. Istotnym elementem według autorów jest też wspieranie innowacji technologicznych i pozwolenie na powstawanie możliwości w sferze gospodarczej.

Powyższa synteza wskazuje na główne charakterystyki GOZ, które w kolejnym podrozdziale będą przedstawione w ujęciu chronologicznym, co pozwoli na dodanie wymiaru zmian interpretacji w czasie.

1.2. Ewolucja pojęcia GOZ

Systematyzując pochodzenie terminu GOZ, jego źródła można dostrzec w ekonomii i ekologii przemysłowej, praw ekologii, projektowaniu regeneratywnym, gospodarce o obiegu zamkniętym (*closed-loop*), koncepcji od kołyski do kołyski, gospodarce błękitnej (A. Ghosh i in., 2022). Jednak wciąż nie wiadomo dokładnie kto pierwszy wprowadził termin „gospodarka o obiegu zamkniętym" do literatury naukowej. W anglojęzycznych opracowaniach najczęściej wskazywany jest Kenneth Boulding[2] (Ghisellini i in., 2016; Greyson, 2007) lub zainspirowanym nim Walter Stahel[3] (Kerry i Pearce, 1989). W wielu pracach to Robert Kerry Turner[4] i David William Pearce[5] są wymieniani jako ojcowie współcześnie pojmowanego GOZ dzięki swojej publikacji "Economics of natural resources and the environment" z 1990 (Andersen, 2007; Blomsma i Brennan, 2017; Deus i in., 2017; Su i in., 2013). Wśród opracowań pochodzenia GOZ punktowana jest również obserwacja z lat 80. XX wieku o negatywnym wpływie modelu „weź-wytwórz-wyrzuć" na biosferę (Kalebaila i in., 2024). Z kolei dominująca rola Chin, we wdrażaniu koncepcji GOZ w praktyce gospodarczej, pozwoliła autorom wskazywać ten kraj jako miejsce pochodzenia terminu i Dajian Zhu[6] jako jego twórcę (Liu i in., 2009; Yuan i in., 2006). Zdarza się nawet, że bardziej dociekliwi badacze (Murray i in., 2017) widzą początki myśli o cyrkularności w wieku XVII w koncepcji Williama. Harveya o systematycznym obiegu literatury i M. Malpighiego o krwioobiegu; i XVIII, w publikacji „Tableau Economique" F. Quesnaya. Dzięki tak historycznemu spojrzeniu GOZ przestaje być nowym zjawiskiem, a jego

[2] **Kenneth Ewart Boulding** – brytyjsko-amerykański ekonomista i teoretyk systemów, współtwórca ekonomii ekologicznej oraz współzałożyciel Towarzystwa Ekonomii Ekologicznej. W eseju *The Economics of the Coming Spaceship Earth* (1966) wprowadził metaforę „Spaceship Earth", podkreślając ograniczoność zasobów i konieczność zrównoważonego zarządzania nimi

[3] **Walter Stahel** – szwajcarski architekt i ekonomista, twórca idei „ekonomii wydajności" (performance economy), promującej wydłużanie cyklu życia produktów oraz strategie naprawy i regeneracji, które wywarły istotny wpływ na rozwój polityk GOZ w Europie.

[4] **Robert Kerry Turner** – brytyjski ekonomista środowiskowy, profesor na University of East Anglia i współautor książki *Blueprint for a Green Economy* (1989), w której upowszechnił koncepcję zielonej gospodarki. Specjalizował się w wycenie dóbr środowiskowych oraz analizie kosztów i korzyści w polityce ochrony środowiska.

[5] **David William Pearce** – brytyjski ekonomista i pionier ekonomii środowiskowej, profesor związany z University College London oraz współautor książki *Blueprint for a Green Economy* (1989). Specjalizował się w wycenie środowiska i mechanizmach rynkowych wspierających ochronę zasobów, wywierając istotny wpływ na rozwój polityki środowiskowej.

[6] **Dajian Zhu** – chiński naukowiec i jeden z pionierów wdrażania gospodarki o obiegu zamkniętym w Chinach, profesor na Tongji University w Szanghaju. Odegrał kluczową rolę w integracji zasad GOZ z polityką państwa, co przyczyniło się do jej przyjęcia jako strategii narodowej w 2008 roku.

korzeni doszukiwać się można też w pracach pierwszych ekonomistów Thomasa Malthusa, Johna Stuarta Milla, czy Hansa Carla von Carlowitza (Lacy i Rutqvist, 2015).

GOZ jest przykładem pojęcia, które poprzez implementację do praktyki zmieniało swoje znaczenie w czasie, a zatem podlegało historycznej ewolucji znaczeniowej. Do analiz zakresu znaczeniowego GOZ pod kątem historycznej ewolucji tej idei zaliczyć należy badania Blomsma i Brennan (2017) i Reike i in. (2018).

Analiza Blomsma i Brennan (2017) odwołuje się do sposobu ewolucji pojęcia jako koncepcji parasolowej, czyli takiej, która obejmuje swoim polem znaczeniowym inne koncepcje i zjawiska. Nawiązuje do koncepcji cyklu życia produktu (przedłużania produktywności zasobów) i etapów: projektowania, rozwoju, produkcji, dystrybucji, użytkowania oraz utylizacji lub recyklingu.

Natomiast Reike i in. (2018) dostrzegają obecność koncepcji zamkniętego obiegu w zarządzaniu odpadami od połowy XIX wieku, a nawet wskazują na rok 1758, czyli wydanie „Tableau Economique" autorstwa Quesnaya. Autorzy koncentrują się na ewolucji, która następuje w formowaniu pojęcia GOZ po 1972 roku, czyli roku publikacji ustaleń Klubu Rzymskiego.

Periodyzacja definicji GOZ uzależniona jest w tych dwóch zespołach badawczych od kontekstu. U Blomsomy i Brennana (2017) widoczne jest położenie nacisku na kontekst funkcjonowania GOZ w działaniach przedsiębiorstw i państwa w odróżnieniu od Reike i in. (Reike i in., 2018), którzy swój podział opierają na społecznej interpretacji roli odpadów, zasobów i surowców w gospodarce.

Ewolucja historyczna znaczenia semantycznego i operacyjnego GOZ widoczna jest również w kontekście współwystępowania tego pojęcia z innymi terminami, tematami i zjawiskami. Analiza wyników badań trzech zespołów autorskich: Mahanty i in. (2019), Schöggl i in. (2020) oraz Ghosh i in. (2022) umożliwiła przedstawienie zmian konotacji z GOZ w czasie.

Mahanty i in. (2019) za cel swojej analizy postawili opisanie sposobu, w jakim GOZ ewoluował w literaturze akademickiej w latach 2005-2019. Przedstawili zbiory pojęć łączonych z GOZ, ale nie wprowadzają autorskiej periodyzacji ewolucji pojęcia, ukazując jedynie trendy w czasie dla wybranych tematów.

Badania Schöggl i in. (2020) miały na celu przedstawienie związków pomiędzy tematyką GOZ a zrównoważonym rozwojem podejmowaną w artykułach naukowych. Dzięki bogactwu zastosowanych metod i przedstawieniu ich wyników autorzy stworzyli

równocześnie wizualizacje grup tematycznych związanych z GOZ dla różnych okresów, które umożliwiło prześledzenie ich zmian.

Ghosh i in. (2022) przeprowadzili systematyczny przegląd literatury w celu wyłonienia ontologicznych ram powiązań pomiędzy słowami kluczowymi z definicji i treści wybranych artykułów o GOZ. Historyczna ewolucja terminów ma u nich drugorzędne znaczenie, ale wprowadzają taki podział w strukturze badania, dostrzegając potencjał zmian przed i po opublikowaniu tzw. Agendy 2030 (United Nations, 2015). Dzięki temu możliwym było opracowanie zbioru terminów współwystępujących z GOZ w przedziale czasowym.

Pierwsze powyżej przedstawione artykuły (Blomsma i Brennan, 2017; Reike i in., 2018) różnią się od siebie z uwagi przede wszystkim na cel badawczy. W trzecim, autorstwa Mahanty i in. (2019), istotne są grupy tematów badawczych niż poszczególne słowa. Natomiast w czwartym (Schöggl i in., 2020) słowa są sednem przedstawionej analizy.

Zmiana interpretacji GOZ wynika z rosnącej roli państwa w tworzeniu regulacji oraz rosnącej świadomości społecznej, a także rozwoju technologii pozwalających na lepsze zarządzanie zasobami i odpadami**.**

1.2.1 Fazy rozwoju GOZ w ujęciu Blomsma i Brennan

Blomsma i Brennan (2017) rozpoczynają analizę periodyzacji kształtowania się koncepcji GOZ od okresu, w którym rozwijały się i zyskiwały na popularności ruchy ekologiczne, a państwa narodowe zaczynały przyjmować odpowiedzialność za generowanie odpadów. Wtedy nastąpiła rewizja idei odpowiedzialnego zarządzania odpadami naturalnymi nawiązująca do prac Thomasa Malthusa, Johna Stuarta Milla i Hansa Carla von Carlowitza, przy równoczesnym wzroście wiedzy w obszarze biologii, fizyki, ekologii, zarządzania, w tym zarządzania systemowego.

Pierwszy etap, obejmujący okres od 1960 r. do połowy lat 80., autorki określają fazę formowania koncepcji, gdyż pojęcie GOZ jako termin nie istniał jeszcze w dyskursie publicznym. W okresie tym (1966 rok) pojawia się pierwsza znana dziś metafora, która przeciwstawia otwartą gospodarkę kowbojską (*open cowboy economy*) pożądanej koncepcji zamkniętej gospodarki statku kosmicznego (*closed spaceship economy*) (Boulding, 1966). Powstają również nowe dziedziny nauki jak inżynieria ekologiczna, ekonomia środowiskowa i zielony design, które sprzyjają zachodzącym zmianom w podejściu do negatywnych efektów produkcji. Działania, które później będą nazywane

GOZ, skupiały się na zarządzaniu odpadami produkcyjnymi i komunalnymi, postrzeganymi głównie jako koszt i źródło zanieczyszczeń. Uwagę koncentrowano na procesach produkcyjnych i na ostatnim etapie cyklu życia produktu – jego utylizacji. Stopniowo rodziło się zrozumienie, że systemy przemysłowe mogą być bardziej wydajne i bezodpadowe, a recykling zaczął odgrywać coraz większą rolę w działalności biznesowej. Odpowiedzialność za zarządzanie zasobami przypisywana była producentom, ale równocześnie wywierano nacisk na rządy, aby opracowywały odpowiednie strategie zarządzania zasobami.

Zmianę postrzegania odpadów jako negatywnego skutku procesu produkcyjnego na źródło zasobów i wartości Blomsma i Brennan uznały za początek tzw. fazy entuzjazmu koncepcyjnego (1985-2013). Na znaczeniu przebiera zrównoważony rozwój i dyskusja o szerokim zastosowaniu tej idei związana z publikacją Raportu Brundtlanda (United Nations, 1987) jako szansy na rozwój gospodarczy, sposób na zarządzanie ryzykiem, pobudzenie innowacyjności i redukcje kosztów. Sposoby zarządzania odpadami i zasobami zaczęto postrzegać jako związane ze sobą. Dzięki takiemu podejściu recykling staje się kluczowym elementem w procesie produkcyjnym – jest źródłem zasobów pozyskiwanych z odpadów. Skupiono się również na wydłużeniu cyklu życia produktów i na eliminacji lub znacznym opóźnieniu momentu, w którym zasób traci swoją użyteczność dla użytkownika. Obejmowało i obejmuje takie działania jak: długowieczność produktów, ich naprawa, odnawianie, modernizacja i regeneracja. W tym duchu rozpoczyna się proces opracowywania strategii zarządzania odpadami i zasobami zarówno na poziomie państw, jak i przedsiębiorstw. Przykładem jest popularyzacja tzw. potrójnej linii przewodniej (*tripple bottom line*), koncepcji autorstwa Elkingtona (1997), która zakłada, że możliwym jest równoczesne uzyskiwanie korzyści ekonomicznych, środowiskowych i społecznych w ramach prowadzenia działalności gospodarczej. Debata wokół złożoności zintegrowanego podejścia państwa, biznesu i społeczeństwa do spraw zarządzania zasobami i wartością odpadów doprowadziła do mnożenia się koncepcji opisujących te sposoby postępowania. Mimo, że Pearce i Turner (1990) wprowadzili pojęcia GOZ pojawiły się liczne pojęcia opisujące zarządzanie okrężne takie jak: brak odpadów (*zero waste*), odpowiedzialność producenta, zrównoważona konsumpcja, zrównoważona produkcja, zielona gospodarka, ekologia przemysłowa, koncepcja od kołyski do kołyski (*cradle–to–cradle*), ekonomia wydajności, niebieska gospodarka (*blue economy*), rewaloryzacja, zamknięte pętle (D'Amato i in., 2017; Michalak i in., 2020). Ponieważ debata nad zarządzaniem

odpadami i zasobami przyjęła wymiar międzynarodowy i globalny, ochrona środowiska stała się kwestią polityczną. Zaczęto traktować idee cyrkularności zasobów jako narzędzie do tworzenia regulacji prawnych w państwie. W USA i UE wprowadzono dokumenty opisujące hierarchię postępowania z odpadami (Dyrektywa nr 2008/98/WE z dnia 19 listopada 2008 r. w sprawie odpadów oraz uchylająca niektóre dyrektywy, dalej: Dyrektywa 2008/98/WE, 2008; United States Environmental Protection Agency, 2009). Do dyskursu nad odpadami i zasobami dołączały się organizacje ponadnarodowe i zrzeszenia przedsiębiorców. Szczególne znaczenie w tej debacie miało zaangażowanie Fundacji Ellen MacArthur (Ellen MacArthur Foundation, 2013) i Światowego Forum Ekonomicznego (WEF, 2014). Dzięki tym dwom organizacjom pojęcie GOZ nabiera cech terminu parasolowego, zrzeszając inne, dotyczące zasobów i odpadów.

Zaangażowanie w rozwój koncepcji i wielość jej wymiarów doprowadziło w końcu do obecnego okresu, trwającego od 2013 roku, tzw. fazy kwestionowania trafności koncepcji. Charakteryzuje się ona zwróceniem uwagi na brak jednoznaczności definicyjnej GOZ oraz rozmycie pojęciowe i znaczeniowe koncepcji, a co za tym idzie formułowanie krytyki wobec GOZ. W miarę jak GOZ zyskuje na popularności, a dyskurs o nim przybiera charakter debaty publicznej, pojawia się tendencja do uznawania za przynależne do GOZ działania, zjawiska i pojęcia, które nie mają nic wspólnego z główną cechą tej idei tj. cyrkularnością zasobów. W formułowaniu definicji idei następuje równoczesne rozmycie jej poprzez dodawanie nowych pasujących sposobów działań jak i próba powrotu do dobrze znanej idei zrównoważonego rozwoju. Krytyka GOZ opiera się głównie na braku dobrze ugruntowanych metod ilościowych, braku jasności jego celów, niepełnego uwzględnienia wszystkich zasobów w obiegu (np. energii) oraz braku odpowiedniego języka do opisywania kolejnych koncepcji powstających pod hasłem GOZ.

Porównanie tych trzech etapów przedstawia tabela 1.5. Ewolucja pojęcia GOZ następuje w wyniku rosnącej świadomości problemów środowiskowych jako szansa biznesowego i zintegrowanego podejścia do cyklu życia produktów, wspieranego przez globalizację i digitalizację.

Tabela 1.5. Charakterystyka faz rozwoju GOZ w ujęciu Blomsmy i Brennan

Faza rozwoju	Faza formowania koncepcji	Faza entuzjazmu koncepcyjnego	Faza kwestionowania trafności koncepcji
Okres	1960-1985	1985–2013	2013-2017
Kontekst społeczny / polityczny	rozwój i popularyzacja ruchów ekologicznych, odpowiedzialność państwa za odpady, rewizja idei odpowiedzialnego zarządzania zasobami naturalnymi, postępująca wiedza z dziedzin biologii, ekologii, fizyki, myślenia systemowego oraz zarządzania i nauk biznesowych	wzrost zainteresowania tematyką zrównoważonego rozwoju traktowanego jako szansę rozwojową poprzez pobudzenie innowacji, zarządzanie ryzykiem i oszczędność kosztów, upolitycznienie kwestii środowiskowych, globalizacja problemu zarządzania odpadami i zasobami, dyskurs o charakterze międzynarodowym	dyskurs o GOZ ma charakter publiczny angażując naukowców, polityków i opinię publiczną, skręt dyskursu w stronę krytyki
Zakres tematyczny	zarządzanie odpadami, wpływ opadów na generowanie zanieczyszczenia środowiska, ostatni etap życia produktu (utylizacja), przetwarzanie odpadów przemysłowych i komunalnych	odpady jako zasób i źródło wartości, cały cykl życia produktu, od produkcji, przez użytkowanie, aż po zarządzanie odpadami	krytyczna analiza GOZ, rozumienie relacji między różnymi strategiami przedłużania życia zasobów i ich efektywnym zastosowaniu w praktyce
Cel	poprawa dobrobytu ludzi i środowiska poprzez zarządzanie odpadami i minimalizowanie zanieczyszczeń	tworzenie korzyści ekonomicznych, środowiskowych i społecznych (zgodnie z zasadą dla biznesu i środowiska naturalnego *win-win*) poprzez redukcję marnotrawstwa i optymalizacje wykorzystania surowców	zwiększenie sposobu rozumienia GOZ i osiągnięcia efektywności operacyjnej
Strategie	poszukiwanie odpowiednich strategii i kwestionowanie dotychczasowych, czystsze spalanie, przekształcanie odpadów w energię, recykling – jako rozwiązanie ostatniego etapu życia produktu, przekazywanie częściowo zużytych produktów nabywcom z drugiej ręki (*product cascades*), kompostowanie	koncepcja optymalnej długości życia produktu, systemy produkt-serwis (PSS), wydłużenie żywotności produktów, naprawa, odnawianie, modernizacja, regeneracja, odzyskiwanie materiałów z infrastruktury miejskiej (*urban mining*), zero waste, efektywność zasobów, rozszerzona odpowiedzialność producenta (ROP), zrównoważona konsumpcja i produkcja, inżynieria ekologiczna, zielona gospodarka	różne narzędzia i sposoby pomiaru GOZ, tworzenie sposobów ich współwystępowania i synergii, próby zrozumienia integracji różnych podejść GOZ praktyce biznesowej i funkcjonowania państwa

Źródło: opracowanie własne na podstawie Blomsma i Brennan (2017)

.1.2.2. Charakterystyka faz rozwoju GOZ w ujęciu Reike i in.

Reike i in. (Reike i in., 2018) dzielą rozwój definiowania GOZ na trzy fazy. Pierwsza z nich, nazwana przez nich GOZ 1.0: Radzenie sobie z odpadami, przypada między latami 70. i 90. ubiegłego wieku. Autorzy za początkowy punkt dostrzegają rosnące zaangażowanie ruchów ekologicznych przy równoczesnym wprowadzaniu regulacji przez państwa (dotyczące głownie zarządzania składowaniem odpadów i ich spalania) oraz popularyzację zasady 3R (redukcji odpadów, ponowne ich wykorzystania i recyclingu). Zasada ta wywodzi się z chińskiego prawodawstwa. Również i ona ewoluowała, co zostało przedstawione w kolejnym podrozdziale.

Odpowiedź biznesu na te starania z początku charakter reaktywny, przyjmujący narzuconą regulacjami odpowiedzialność za produkcję zanieczyszczeń. Odpowiedzialność ta przybierała przede wszystkim formę finansową, w myśl zasad takich jak „zanieczyszczający płaci" (*polluter pays*). Nie zapobiegano powstawaniu odpadów, ale próbowano je redukować na końcu procesu produkcyjnego. Dla tej fazy charakterystyczny jest brak umiejętności powiązania etapu wejścia i wyjścia w produkcji – pozyskania zasobów i utylizacji produktu.

Mimo starań rządów, przejawiających się kolejnymi regulacjami i zmiany nastawienia przedsiębiorstw, które rozpoczynają samodzielne inicjatywy na rzecz zarządzania zasobami, w praktyce na znaczeniu z promowanej zasady 3R znaczenie miał tylko recykling. W fazie tej następuje również zmiana myślenia o sposobie zarządzania odpadami, przybierając cech zarządzania systemowego. Na popularności zyskały działania prewencyjne i obejmujące cały cykl życia produktu m.in. czysta produkcja i inżynieria ekologiczna.

Podobnie jak u Blomsmy i Brennan (2017) zmiana paradygmatu postrzegania odpadów związana jest z powiązaniem korzyści ekonomicznych i środowiskowych. Następuje faza GOZ 2.0 charakteryzująca się strategicznym łączeniem etapów wejścia i wyjścia w cyklu życia produktu w celu osiągnięcia ekoefektywności. Trwa ona od lat 90. XX w. do 2010 roku. Nacisk na redukcję zanieczyszczeń z GOZ 1.0. został zastąpiony w tej fazie próbą eliminacji powstawania odpadów. W związku z tym duże znaczenie zyskało projektowanie z myślą o środowisku (*design for the environment*). Koncepcja GOZ rozwinęła się w kierunku myślenia systemowego, a nacisk na stosowanie praktyk w biznesie mających na celu ochronę środowiska, przy równoczesnej kontynuacji działalności produkcyjnej jest tym większy im bardziej rozwija się nauka o środowisku. Postępująca globalizacja i digitalizacja przyspieszyły przepływ informacji oraz dostęp do

danych i badań naukowych, co stało się dodatkowym czynnikiem skłaniającym firmy i państwa do tworzenia zintegrowanych systemów zamiast podejmowania doraźnych działań. To w tej fazie używanie nazwy *circular economy* staje się popularne. Charakteryzuje się ono przyjęciem myślenia o całym cyklu życiu produktu, redukcji nakładów produkcyjnych, wpływającej na redukcji odpadów oraz proaktywnością przedsiębiorstw w publicznej narracji o opłacalności zapobiegania zanieczyszczeniom (Ochsner i in., 1995). Wartość społeczna wprowadzanych zmian i innowacji, zdaniem Reike i in. (2018) jest w tej fazie pomijana.

Obecnie znajdujemy się w fazie, w której mamy wysoką świadomość wyczerpywania się zasobów oraz wynikających z tego konsekwencji społecznych, ekonomicznych i środowiskowych. Jest to faza „maksymalizacji utrzymywania wartości w obiegu w warunkach wyczerpywania się zasobów" (Reike i in., 2018, s. 4). GOZ 3.0 to interpretacja tej koncepcji jako strategii wyjścia z pułapki ograniczonych zasobów, łączącej wzrost gospodarczy z neutralnością środowiskową. Tym samym, w fazie tej rozszerzono myślenie o GOZ uwzględniając wyzwanie rosnącej populacji ludzkiej, a co za tym idzie rosnącą konsumpcję. Reike i in. (2018), opisując tą fazę, sięgają do opracowania Blomsmy i Brennan (2017), dostrzegając obecną tendencję do odwoływania się do różnych koncepcji parasolowo przyjętych pod terminem GOZ, w celu ich innowacyjnego zastosowania.

Syntetyczne przedstawienie tych faz znajduje się w tabeli 1.6.

1.2.3. Ewolucja GOZ przez pryzmat pojęć z nim współwystępujących wg Mahanty i in. (2019)

Badania przeprowadzone przez Mahanty i in. (2019) przedstawiają zmianę częstotliwości występowania terminów związanych z GOZ w czasie. Analiza dotyczyła 3300 abstraktów artykułów indeksowanych w bazie Scopus w latach 2005-2019. Wyszukiwano tylko frazę „*circular economy* (gospodarka o obiegu zamkniętym)", co wskazano jako ograniczenie badawcze. Wyróżniono terminy związane z GOZ, następnie je pogrupowano w tematy i przedstawiono ich proporcje w ogólnym zbiorze abstraktów, a tematom dopisano kategorie. Wyszczególniono dwa okresy: 2005–2014 i 2015–2019.

Tabela 1.6. Charakterystyka faz rozwoju GOZ w ujęciu Reike i in. (2018)

Faza rozwoju	**GOZ 1.0: Radzenie sobie z odpadami**	**GOZ 2.0 Łączenie wejścia i wyjścia w strategiach efektywności ekologicznej**	**GOZ 3.0 Krytyczne podejście i powrót do korzeni**
Okres	1970-1990	1990-2010	2010obecnie
Kontekst społeczny / polityczny	wzrost znaczenia ruchów ekologicznych, wprowadzenie regulacji rządowych, zmiana w charakterze działań biznesu – z reaktywnej na aktywną, transfer odpadów produkcyjnych z krajów wysoko rozwiniętych do krajów rozwijających się	przekonanie o ekonomicznej opłacalności zapobiegania powstaniu zanieczyszczeń, obecność GOZ w dyskursie naukowym, globalizacji i digitalizacja przepływu informacji, wzrost znaczenia nauk o środowisku	przekonanie o konieczności wprowadzenia GOZ jako odpowiedzi na dylemat wyczerpujących się zasobów i rosnącej populacji
Zakres znaczeniowy	zarządzanie odpadami doraźne i systemowe, minimalizowanie zanieczyszczeń, koncentracja na ostatnim etapie życia produktu (utylizacji), rozszerzenie działań na cały cykl życia produktu	integracja zapobiegania powstawaniu odpadów z działaniami mającymi na celu ich redukcję, stworzenie silnego związku pomiędzy zarządzaniem zasobami używanymi w produkcji a odpadami, dążenie do poprawy ekoefektywności w całym cyklu życia produktu	maksymalizacja zachowania wartości zasobów w warunkach wyczerpywania się surowców, GOZ jako odpowiedź na globalne wyzwania związane z wyczerpywaniem się zasobów.
Cel	ograniczenie negatywnego wpływu odpadów na środowisko poprzez regulacje prawne i działania systemowe.	osiągnięcie obopólnych korzyści – dla gospodarki i środowiska naturalnego poprzez poprawę efektywności zasobów, przy jednoczesnym zmniejszeniu generowanych zanieczyszczeń	separacja osiągania wzrostu gospodarczego od zużywania zasobów, aby osiągnąć cele zrównoważonego rozwoju oraz umożliwić przetrwanie ludzkości.
Strategie	niepełna realizacja zasady 3R recykling, unikanie odpadów, zarządzanie składowiskami odpadów, kontrola emisji odpadów. polityka zanieczyszczający płaci, zasady 3R, czysta produkcja, inżynieria ekologiczna	zaawansowane strategie ekoefektywności: projektowanie z myślą o środowisku (d*esign for the environment*), zamknięte pętle dostaw (*closed-loop supply chains*), myślenie systemowe, inżyniera ekologiczna, cykl życia produktu	łączenie nowych i starych strategii związanych z GOZ w celu uzyskania innowacyjnych rozwiązań.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Reike i in. (2018)

Lata 2005-2014: GOZ z perspektywy przemysłu i technologii

W pierwszym okresie koncepcja GOZ była ściśle powiązana z ekologią przemysłową i symbiozą przemysłową. Oznacza to, że w badaniach nad GOZ utożsamiano tę koncepcję z efektywności wykorzystania zasobów na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym. Od 2006 r. coraz większe znaczenie zyskiwały zagadnienia związane z ewaluacją. Lata 2008-2010 wyróżniają się jako jedyny okres, w którym modele i symulacje oparte na metodologii analitycznej były na tyle często związane z GOZ, że stały się istotne dla badań w tym obszarze. Tematy takie jak ocena cyklu życia, zarządzanie odpadami, energia, osady oraz plastik miały marginalną obecność, natomiast kwestie związane z modelami biznesowymi i zachowaniami konsumentów, choć zauważalne, odgrywały niewielką rolę w całościowej analizie.

Lata 2015-2019: GOZ jako termin kompleksowy

Od 2015 roku następuje duża zmiana w ogólnym obrazie współwystępowania tematów. Ich udział był w większości równomierny. W porównaniu do poprzedniego okresu temat ekologii przemysłowej i symbiozy został zmarginalizowany. Jego współwystępowanie w roku 2015 drastycznie zmalało i utrzymało trend malejący do roku 2019. Na znaczeniu zyskała analiza cyklu życia, zarządzanie odpadami, łańcuch dostaw, zachowanie konsumentów i producentów, energia, projektowanie dla cyrkularności, żywność i rolnictwo, osad i plastik. Żaden z tematów nie dominował nad resztą w sposób znaczący, ale modele biznesowe występowały zauważalnie częściej niż reszta. Występowanie tematu europejskich polityk i zarządzania przez lata analizy 2005-2019 było na podobnym poziomie. W latach 2015-2016 miało nieznaczną tendencje zwyżkową. W 2017 roku wróciły do poziomu występowania sprzed roku 2015. Zmiany, które nastąpiły w tym okresie, autorzy badań tłumaczą zwrotem w badaniach GOZ w stronę mikro oddziaływania i osłabieniem roli Chin, z którego to kraju wywodził się temat ekologii przemysłowej, na rzecz Unii Europejskiej (Mahanty i in., 2019). Należy pamiętać jeszcze, że to w 2015 roku zostaje opracowany tzw. Pakiet GOZ (Komunikat KE: Zamknięcie obiegu, 2015), który do dyskursu o GOZ włącza dużego, instytucjonalnego aktora jakim jest Unia Europejska oraz państwa członkowskie UE.

Tabela 1.7. Etapy rozwoju GOZ według Mahanty i in. (2019)

Okres	2005 – 2014 GOZ przez pryzmat przemysłu i technologii	2015 – 2019 GOZ jako termin kompleksowy
Charakterystyka	GOZ łączony z tematyką na poziomie mezo, wyraźna dominacja jednego tematu	duże zróżnicowanie tematów łączonych z GOZ, brak dominacji pojedynczego tematu
Tematy dominujące	ekologia przemysłowa i symbioza [ekologiczna]	-
Tematy wyróżniające się	ewaluacja GOZ	modele biznesowe
Tematy o tendencji wzrostowej	-	analiza cyklu życia, plastik, żywność i rolnictwo

Źródło: opracowanie własne na podstawie Mahanty (2019).

1.2.4. Ewolucji terminów związanych z GOZ wg Ghosh i in. (2022)

Ghosh i in. (2022) prowadzili badania na zbiorze 77 artykułów i 122 definicji GOZ. Po przeprowadzeniu analizy tekstu, treści, semantycznej i bibliometrycznej i mapy relacji na wyłonionych słowach kluczowych zastosowali mapowanie skojarzeniowe i zebrali sumarycznie 49 słów współwystępujących z terminem GOZ w latach 2010-2019. Celem ich analizy było przedstawienie ontologicznych ram powiązań pomiędzy słowami kluczowymi z definicji i treści wybranych artykułów o GOZ. Tym samym historyczna ewolucja słów kluczowych była tylko jednym z elementów przedstawionych badań. Autorzy zwrócili jednak uwagę na możliwość zmiany w definiowaniu GOZ w związku z publikacją tzw. Agendy 2030 (United Nations, 2015). Część badań podzielili w związku z tym na dwa okresy: przed i po wprowadzeniu celów zrównoważonego rozwoju (SDG); przyjmując zapis: przed i po wprowadzeniu Agendy 2030, uznając, że SDG znane były od Konferencji w Rio (United Nations, 1992).

W celu przedstawienia historycznej ewolucji terminów związanych z GOZ przedstawione przez badaczy słowa zostały ułożone według procentowej częstotliwości współwystępowania z GOZ, następnie zostały podzielone na kwartyle w obrębie danego okresu analizy. W ten sposób powstały cztery grupy słów: od najczęściej do najrzadziej współwystępujących.

Porównując te dwa okresy widać zmiany w częstotliwości współwystępowania słów. Stały termin to „ekonomia", co jest zrozumiałe biorąc pod uwagę kontekst rozważań (gospodarka). Wiąże się on z innymi pozostałymi w tej grupie: „środowisko", „pomiar", „biznes", „wdrożenie", „przemysł", „produkt". Są to terminy ogólne, które pomimo ewolucji spowodowanego ustanowieniem celów zrównoważonego rozwoju, są wciąż często kojarzone z GOZ, nie precyzując czym GOZ różnić się może od innych pojęć definiowanych w literaturze. W II okresie do I grupy dochodzą słowa „system"

i „społeczeństwo, a „zasób", „technologia", „polityka" i „kraj" tracą na znaczeniu. Największy spadek w obrębie wszystkich zebranych słów odnotowuje właśnie „technologia" ze 100% częstotliwości występowania do 63,04% i „kraj" z 80% do 45,64%.

Tabela 1.8. Pojęcia współwystępujące z GOZ w okresach przed i po wprowadzeniu celów zrównoważonego rozwoju

	Lata	**2010-2015**	**2016 -2019**
grupa	**Częstotliwość współwystępowania**	**I okres: przed Agenda 2030**	**II okres: po Agenda 2030**
Grupa I	75–100%	ekonomia, technologia, biznes, środowisko, pomiar, przemysł, zasób, wdrożenie, kraj, produkt, polityka	ekonomia, biznes, środowisko, pomiar, przemysł, produkt, system, społeczeństwo, wdrożenie
Grupa II	50–74%	bariera, system, odpady, zrównoważony, redukować, społeczeństwo, rząd, recykling, energia,	bariera, zasada, umożliwiający, zasób, technologia, obieg, polityka, zrównoważony, projektowanie
Grupa III	25–49%	zasada, projektowanie, instytucja, ponowne użycie, umożliwiający, obieg, innowacja,	odpady, innowacja, kraj, redukować, instytucja, rząd, energia, recykling, łańcuch dostaw, ponowne użycie, dzielenie się
Grupa IV	>25%	łańcuch dostaw, dzielenie się, odzyskiwanie, zachowanie, rozwiązywać, zwrot, infrastruktura, regeneracja, ryzyko, cykl życia, surowiec, optymalizować, wymiana, współpracować, naprawiać, odnawiać	odzyskiwanie, zachowanie, rozwiązywać, zwrot, infrastruktura, regeneracja, ryzyko, cykl życia, surowiec, optymalizować, wymiana, współpracować, naprawiać, odnawiać, regenerować, przemyśleć, zmiana przeznaczenia, odmawiać, wirtualizacja, napełniać ponownie.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Ghosh i in. (2022).

W I okresie GOZ jest więc pojęciem przedstawianym poprzez wąskie pole znaczenia – w odwołaniu do technologii i zasięgu – ograniczony do kraju, podczas gdy w II okresie silnie zaznaczony jest już jego społeczny i systemowy wymiar. W II okresie, nieznaczny wzrost częstotliwości słowa „biznes" (o 3,33 pp.) sprawił, że to słowo nierozerwalnie związało się z GOZ we wszystkich analizowanych przypadkach. Co znamienne, w zestawieniu tym brakuje terminów odnoszących się do międzynarodowego charakteru GOZ takich jak „globalizacja".

W II okresie pojawiają się również terminy, które nie były obecne w okresie I. Dwa z nich wiążą się z poszerzoną zasadą R – „przemyśleć" (*rethink*), i „odmawiać" (*refuse*), trzy kolejne mogą być do niej zaliczane „regenerować" (*regenerate*), „zmiana przeznaczenia" (*repurposing*), „napełnić ponownie" (*refill*). Wskazuje to na dalszą ewolucję tej zasady, poprzez uzupełnianie jej o kolejne działania z charakterystycznym

przedrostkiem „re". Szóste, nowe słowo wskazuje z kolei na reakcje w opisywaniu GOZ na zmiany technologiczne – jest nim „wirtualizacja" (*virtualize*). Nazwy działań związanych z podstawową (3R) lub rozszerzoną zasadą R są obecne w I i II okresie. Widać jednak spadek częstotliwości ich występowania, największy dla „recycling" – z 56,67% do 32,61%, „redukować" – z 63,33% do 43,48% i ponownego użycia z 23,33% do 17,38%. To istotna zmiana, gdyż operacjonalizacja GOZ z początku kojarzona z recyclingiem i zasadą 3R, w ramach podstawowych działań, może przybierać obecnie o wiele więcej skojarzeń i szerokie pole znaczeń.

Dużą zmianę w częstotliwości współwystępowania mają również dwa kluczowe dla opisywanej wcześniej perspektywy historycznej Reikego i in. (2018) terminów: odpady i zasoby. Oba zanotowały spadek w okresie II w stosunku do I, odpady z 70 % do 47,83%, a zasoby z 86,83%, czyli pierwszej grupy terminów, do 65,22%. GOZ jako termin przestał być utożsamiany głównie z zarządzaniem odpadami czy zasobami.

Biorąc pod uwagę największy wzrost częstotliwości występowania słów, GOZ II okresu to „umożliwiająca", „obieg", „zasada". O wiele częściej niż w okresie I wraz z GOZ pojawiały się słowa takie jak „innowacje", „współpracować", „projektować". Mimo przyjęcia przez Ghosh i in. (2022) periodyzacji pojęcia GOZ na etapach przed i po wprowadzeniu celów zrównoważonego rozwoju termin „zrównoważony" znajduje się dla obu okresów w tej samej II grupie słów, nie zmieniając w zasadzie częstotliwości współwystępowania (63,33% w I okresie i 60,87% w II okresie). Oznacza to, że nie dla wszystkich analizowanych prac GOZ może być rozumiany przez pojęcie zrównoważonego rozwoju, a wprowadzenie jego celów, mogłoby kolejnym etapem dyskusji o strategiach postępowania wobec środowiska, a nie przyczyną do weryfikacji terminu GOZ.

1.2.5. Periodyzacja tematyczna badań nad GOZ

Schöggl i in. (2020) zbadali rozwój GOZ w czasie jako trend publikacyjny. Nie było to głównym celem ich pracy, a stanowiło przedmiot jednego z pytań badawczych, na których odpowiedzi doprowadziły badaczy do przedstawienia związków GOZ ze zrównoważonym rozwojem. W części pracy odnoszącej się do trendu publikacyjnego zastosowali analizę sieci bibliograficznej. Słowa kluczowe przypisane treściom artykułów przez ich autorów zostały wykorzystane jako wskaźniki początkowe, określające tematykę publikacji. Na ich podstawie i przy użyciu algorytmów klastrów

sieci Louvaina przedstawiono grupy tematyczne i ich wzajemne powiązania. Dzięki analizie zmiany współwystępowania grup tematycznych i w ich obrębie tematów, można wyróżnić cztery okresy ewolucji GOZ w trendzie publikacyjnym. Zostały one nazwane: (I) GOZ jako temat wschodzący (2000-2012), (II) inkubacja GOZ (2013-2015), (III) GOZ jako ugruntowany temat podstawowy (2016-2018), (IV) wewnętrzna dezintegracja GOZ (2019).

Lata 2000–2012: GOZ jako temat wschodzący

W ciągu pierwszych trzynastu lat badań nad GOZ, tematyka ta stopniowo zyskuje na znaczeniu, stając się wschodzącym nurtem badawczym, gromadzącym największą liczbę publikacji. Jednocześnie podstawowym tematem jest istniejąca już wcześniej w badaniach tematyka ekologii przemysłowej w Chinach, wokół której koncentrują się początki badań nad GOZ w tamtej części świata. Jest to powód, dla którego, niektórzy badacze (Yuan i in., 2006) korzeni GOZ upatrują właśnie w chińskich parkach przemysłowych – jednej z operacjonalizacji nurtu ekologii przemysłowej. Drugim źródłem cyrkularności jest tematyka zrównoważonego rozwoju. W tym okresie jest to wiodąca, choć trzecia pod względem wielkości, grupa artykułów. Temu zestawieniu towarzyszy ostatnia grupa tematyczna – analiza przepływu materiałów. Jest ona odrębna od reszty, co oznacza, że pomimo posiadania wewnętrznych powiązań z GOZ, to jednak stanowi całkowicie osobny obszar wyrażający specjalizację wiedzy w tej analizie. Wydzielenie analizy przepływu materiałów na najwcześniejszym etapie powstania tematyki GOZ wskazuje na przykładanie dużej wagi do kwestii surowców i produkcji.

Lata 2013-2015: GOZ jako temat podstawowy

Pomiędzy 2012 r., gdy następuje publikacja raportu Fundacji Ellen MacArthur (Ellen MacArthur Foundation, 2013) a 2015 roku, kiedy Komisja Europejska wprowadza tzw. Pakiet GOZ (Komunikat KE: Zamknięcie obiegu, 2015), liczba artykułów o tematyce GOZ wyniosła prawie tyle, ile w poprzednim trzynastoletnim okresie. Zakwalifikowano 227 tekstów, które dotyczyły 9 obszarów tematycznych. GOZ nadal dominował jako najczęściej podejmowany temat, lecz w tym okresie zmienił swoją rolę, stając się tematem podstawowym. Zrównoważony rozwój, choć nadal istotny, nie był już odrębnym przedmiotem badań, ale stał się częścią tematu GOZ, do którego zaliczono również ekoefektywność i efektywność zasobów. Wraz z GOZ, ekologia przemysłowa, z kluczową rolą Chin oraz ponowne użycie stały się tematami podstawowymi. Oznacza

to, że jedno z działań zasady 3R nie tylko wyodrębniło się jako samodzielny temat, ale także stało się fundamentem dla niektórych opracowań.

W tym okresie pojawiła się również nowa, wschodząca tematyka, jaką jest analiza cyklu życia. Mimo, że była to niewielka grupa tematyczna, jej obecność w trendach publikacji świadczy o zajmowaniu się etapami życia produktu, czyli istotnym dla dalszej operacjonalizacji elementem GOZ.

Pojawiają się również tematy recyclingu i odpadów, ale mają jeszcze marginalne znaczenie dla tematu głównego, co pokazuje, że te obszary stopniowo przyciągają większą uwagę badaczy. Wyizolowanym tematem pozostaje analiza przepływu materiałów, do której dochodzi zarządzanie odpadami. Pojawienie się wyspecjalizowanej tematyki dotyczącej odpadów, wskazuje na rosnące rozumienie konieczność gospodarowania pozostałości z cyklu produkcyjnego i utylizacji zużytych produktów.

Lata 2016–2018: GOZ jako ugruntowany temat podstawowy

Gwałtownemu wzrostowi publikacji w kolejnych dwóch latach (z 227 do 1794) towarzyszył rozwój obszarów tematycznych. Wcześniej odrębne tematy, takie jak zarządzanie odpadami, analiza cyklu życia, ponowne użycie oraz ekologia przemysłowa, zostały wchłonięte przez główny temat GOZ, który nadal pozostawał tematem podstawowym. Ta konsolidacja tematów, pod hasłem gospodarki cyrkularnej, świadczy o rozrastaniu się pola znaczeniowego GOZ. Różne, dotychczas osobne elementy zaczęły być rozpatrywane jako część większej całości. Do tego rozwiniętego obszaru dołączyły nowe, ważne tematy, takie jak biogospodarka, recykling, zarządzanie środowiskiem, filozofia zero waste oraz cele zrównoważonego rozwoju. Włączenie recyklingu do głównego nurtu badań nad GOZ oznaczało, że przestał on być postrzegany jako marginalny temat, a zyskał na znaczeniu jako kluczowy element GOZ. Jest to zwrot w myśleniu badaczy w stronę gospodarki cyrkularnej przez pryzmat efektywnego zarządzania materiałami i odpadami.

Tematami wiodącymi stały się innowacje, odpady i optymalizacja, co świadczyć może o praktycznym wymiarze problematyki GOZ podejmowanym w badaniach. Interesującym przypadkiem był temat projektowania, który mimo niewielkiej liczby publikacji przeszedł w opisywanym okresie, z roli tematu wschodzącego do wiodącego, co świadczy o rosnącym znaczeniu projektowania produktów z myślą o ich obiegu zamkniętym.

Tematami wschodzącymi były czystsza produkcja i CSR, odpady wodne i rolnictwo. Badania dotyczące GOZ rozszerzają swoje zainteresowanie o kolejne sektory gospodarki i jej zasoby. Takie podejście akcentuje wymiar społeczny GOZ. Wyizolowanym tematem były: zmiany klimatu, metabolizm miejski i lignoceluloza (materiał do produkcji biopaliw). Szczególnie dwa ostatnie, wskazywały na kierunek specjalizacji w obrębie GOZ, ubogacając jego teoretyczne założenia o praktyczny wymiar poszukiwań rozwiązań mających spełnić cele cyrkularności gospodarki.

Od 2019: dezintegracja GOZ jako tematu podstawowego

W ostatnim wyróżnionym okresie liczba artykułów równa jest prawie sumie wszystkich poprzednich (1648), co stanowiło podstawę do wyodrębnienia nowego okresu od roku 2019. GOZ utrzymuje swoją pozycję jako temat podstawowy, jednak zachodzi w niej istotna zmiana. Mimo że coraz więcej artykułów przyjmuje GOZ jako główny temat, to znacznie rzadziej odnoszą się one do siebie nawzajem. Powoduje to osłabienie tematycznych powiązań między badaniami oraz wewnętrzne rozproszenie poruszanych zagadnień. Przyjęcie przez badaczy bardziej zróżnicowanego rozumienia GOZ z jednej strony ma potencjał ubogacania tej teorii, z drugiej może utrudniać wypracowanie wspólnego kierunku rozwoju badań nad nim. W obszarze GOZ znajdują się teraz zasady R, takie jak ponowne użycie, regeneracja i naprawa, oraz wyróżniany wcześniej, jako osobny temat, recykling. GOZ nadal obejmuje także zrównoważony rozwój i analizę cyklu życia.

Biogospodarka pozostaje tematem podstawowym, częściowo podlegającym pod GOZ. Jako osobny, wydziela się z niej temat odpadów spożywczych. Zasoby żywnościowe przedstawiane są, wobec tego jako dwie osobne grupy tematyczne: przez pryzmat odpadów oraz marnowania żywności. Mimo, że zbliżone do siebie, grupy te są osobno omawiane przez badaczy, co wskazuje na uznanie znaczenia tej tematyki w obszarze GOZ. Marnowanie żywności jest równocześnie tematem wiodącym jak i podstawowym, czyli staje się fundamentem do podejmowania innych analiz oraz nośnym tematem z punktu widzenia związków z innymi.

Obok marnowania żywności, tematami wiodącymi są również opakowania i model biznesowy. Opakowania odnoszą się głównie do bioplastiku i odpadów plastikowych, czyli zagadnień związanych z zarządzaniem odpadami na wejściu i wyjściu cyklu życia produktu. Wydzieloną grupą tematyczną są opakowania, które występują jako samodzielne pojęcie, niełączone w kontekście z zarządzaniem odpadami.

Tym samym opakowania są osobnym zagadnieniem badawczym, na które zwraca się uwagę niezależnie od innych, potencjalnie z nim wiązanych, pojęć. Również silnie akcentowane są modele biznesowe, co podkreśla rolę biznesu jako sektora gospodarczego w szerszym ujęciu niż tylko przez pryzmat produkcji. Ten obszar obejmuje cele zrównoważonego rozwoju, zmiany klimatyczne i modele zrównoważone.

Projektowanie pojawia się jako stosunkowo rzadko artykułowany, lecz znaczący element dyskursu GOZ, wskazujący na przesunięcie uwagi z zarządzania odpadami na wcześniejsze fazy cyklu życia produktu. W okresie dezintegracji pole znaczeniowe pojęcia, zostaje rozszerzone o odniesienia do druku przestrzennego, co wskazuje na wzrost znaczenia innowacji technologicznych jako jednego z mechanizmów rekonfiguracji idei gospodarki o obiegu zamkniętym. Technologie te wzmacniają podejście ukierunkowane na trwałość, naprawialność i możliwość ponownego wykorzystania komponentów, a tym samym sprzyjają przesunięciu akcentu z zagospodarowania odpadów na projektowanie systemów produkcji umożliwiających utrzymanie wartości zasobów w czasie.

Wyspecjalizowanymi i całkowicie odrębnymi tematami od reszty są waloryzacja odpadów i zanieczyszczenie. Odrębność dotyczy również odwróconej logistyki, postępowania z odpadami wodnymi i zielonym przemysłem chemicznymi, ale grupy te zbliżają się do innych grup tematycznych, co może oznaczać ich szybką integrację z tematami podstawowymi w przyszłości. Całości zestawienia towarzyszą: ślad węglowy, kopalnie kryptowalut, postępowanie wobec odpadów, właściwości mechaniczne materiału. Te grupy tematyczne w roku 2019 dopiero zyskiwały na znaczeniu.

Zestawienie omówionych, różnych analiz historycznego ujęcia GOZ pozwala na opracowanie wspólnych faz rozwoju. Przedstawione one zostały w tabeli 1.9.

Wraz z rozwojem pojęcia GOZ w praktyce następuje tendencja do częstszego używania pojęć szczegółowych, w miejsce ogólnych terminów. Należą do nich m.in. innowacje i projektowanie produktów, modele biznesowe związane z cyrkularnością, zaawansowane działania biznesowe wspierające obecne technologie cyfrowe, odpowiedzialną produkcję i konsumpcję, kwestie społeczne (Ghosh i in., 2022).

Tabela 1.9. Grupy tematyczne artykułów recenzowanych związanych z GOZ w latach 2000-2019

	GOZ jako temat wschodzący	Inkubacja GOZ jako tematu podstawowego	GOZ jako temat podstawowy	Dezintegracja GOZ
Okres	2000-2012	2013 2015	2016 – 2018	2019
Liczba artykułów	230	227	1567	1648
Liczba grup tematycznych	4	9	16	18
Wiodące grupy tematyczne	zrównoważony rozwój	-	innowacje, odpady, optymalizacja, design	opakowania (bioplastik, zarządzanie odpadami), model biznesowy, marnowanie żywności (częściowo)
Podstawowe grupy tematyczne	Chiny i ekologia przemysłowa	GOZ, Chiny i symbioza ekologiczna ponowne użycie, ekologia przemysłowa	GOZ, biogospodarka, recykling, zarządzanie środowiskiem, zero waste i SDG,	GOZ, biogospodarka, odpady spożywcze, design, druk przestrzenny, system produkt – usługa (PSS), marnowanie żywności (częściowo)
Wschodzące grupy tematyczne	GOZ	analiza cyklu życia, odpady, recykling,	czystsza produkcja i CSR, odpady wodne, rolnictwo	ślad węglowy, kopalnie kryptowalut, postępowanie wobec odpadów, właściwości mechaniczne materiału
Izolowane grupy tematyczne	analiza przepływu materiałów	zarządzanie odpadami, analiza przepływu materiałów	zmiany klimatu, metabolizm miejski, lignoceluloza, środowisko	waloryzacja odpadów, zanieczyszczenie, odwrócona logistyka, postępowanie z odpadami wodnymi, zielony przemysł chemiczny
Tematy wewnątrz grupy tematycznej GOZ	zrównoważony rozwój (częściowo)	zrównoważony rozwój, ekoefektywność, efektywność zasobów, symbioza ekologiczna (częściowo)	zrównoważony rozwój, zarządzanie odpadami, analiza cyklu życia, ponowne użycie oraz ekologia przemysłowa, biogorspodarka (częściowo), recykling (częściowo)	zrównoważony rozwój, analiza cyklu życia ponowne użycie, regeneracja, naprawa, recykling

Źródło: opracowanie własne na podstawie Schöggl i in. (2020)

Istnieje ograniczona liczba terminów odnoszących się do środowiska naturalnego stale łączona z GOZ (odpady, wykorzystanie zasobów, emisja CO_2). Pozostałe terminy odnoszące się do środowiska naturalnego oraz aspekty społeczne nie są regularnie łączone z przedstawianym pojęciem (zob. Schöggl i in., 2020).

Naukowe dyskursy o GOZ koncentrują się głównie wokół zasobów (w kolejności od najczęściej pojawiających się grup pojęć), przemysłu i symbiozy ekologicznej, kreacji modelu cyrkularnego, biznesu i konsumentów, polityk i zarządzania publicznego, projektowania (Mahanty i in., 2019).

Najnowsze trendy tematów podejmowanych w dyskursie naukowym, pokazują spadek popularności GOZ w obszarach związanych z przemysłem i industrializacją, przy równoczesnym wzroście tematów poruszanych w obszarach modeli biznesowych, zarządzania odpadami i kreowania cyklu życia produktu. Badania zwracają również uwagę na pojawianie się tematycznej relacji pomiędzy GOZ a digitalizacją (Mahanty i in., 2019).

GOZ ewoluował od prostego zarządzania odpadami do szerokiej koncepcji, która obejmuje zrównoważony rozwój, innowacje i kompleksowe strategie gospodarcze. Wzrost zainteresowania naukowego i politycznego tym systemem przyczynił się do rozszerzenia pola znaczeń tego pojęcia i pojęć z nim utożsamianych. W efekcie obecnie znajdujemy się w fazie wyzwań dotyczących uspójnienia znaczenia pojęcia „GOZ" i jego instytucjonalizacji na poziomie polityk krajowych, wynikającej z presji środowiskowej – wyczerpywania się surowców naturalnych i społecznej – oczekiwania reakcji politycznej na kryzys ekologiczny i sprawiedliwości w dostępie do zasobów. Współcześnie definiując GOZ i rozszerzając jego znaczenie należy zadbać zarówno o jej unifikacje, czyli wspólne, globalne rozumienie jak i o włączanie kolejnych pojęć związanych z procesem rozwoju technologicznego, w tym digitalizacji i cyfryzacji. Pomocna może być w tym zadaniu periodyzacja zmian znaczenia GOZ, na kształt przedstawionej w tym rozdziale i zebranej w podsumowaniu w tabeli 1.10

Tabela 1.10. Zestawienie okresów rozwoju GOZ

	Charakterystyka	**Kontekst społeczny/polityczny**	**Autorzy**	**Towarzyszące idee, strategie i działania**
Okres I: początki koncepcje (1960-1985)	zarządzanie odpadami jako kluczowe zagadnienie, ograniczona świadomość cyrkularności zasobów	rozwój ruchów ekologicznych, postęp w biologii, ekologii i myśleniu systemowym	Blomsma i Brennan (2017) (faza wstępna), Reike i in. (2018) (GOZ 1.0), Mahanty i in. (2019) (początki ekologii przemysłowej), Schöggl i in. (2020) (GOZ jako temat wschodzący).	recykling, minimalizacja odpadów, czysta produkcja.
Okres II: narodziny i popularyzacja idei (1985-2013)	rozwój koncepcji zrównoważonego rozwoju, połączenie odpadów i zasobów w jednym cyklu, wzrost innowacji.	publikacja raportu Brundtland (1987), globalizacja problematyki odpadów, rozwój międzynarodowych regulacji	Blomsma i Brennan (2017) (faza ekscytacji), Reike i in. (2018) (GOZ 2.0), Mahanty i in. (2019) (rozszerzenie tematyki na cykl życia produktów), Schöggl i in. (2020) (inkubacja GOZ jako tematu podstawowego).	zero marnowania, od kołyski do kołyski, zielona gospodarka, projektowanie z myślą o środowisku (*design for the environment*).
Okres III: rozwój i ugruntowanie (2013-2018)	GOZ jako koncepcja systemowa, łączenie celów zrównoważonego rozwoju z praktykami gospodarczymi	wprowadzenie Agendy 2030 (2015), wzrost roli Unii Europejskiej, osłabienie dominacji Chin.	Blomsma i Brennan (2017) (faza wzrostu i dojrzałości), Reike i in. (2018) (GOZ 3.0), Mahanty i in. (2019) (przesunięcie na aspekty społeczne i systemowe), Schöggl i in. (2020) (GOZ jako temat podstawowy).	Urban mining, analiza cyklu życia, model biznesowy GOZ, integracja zasad 3R z nowymi podejściami (*refuse, rethink*).
Okres IV: współczesne wyzwania i krytyka (od 2019)	krytyka niejednoznaczności definicyjnej, rozproszenie tematyczne, innowacyjne zastosowania GOZ.	rosnące wyzwania związane z wyczerpywaniem zasobów i rosnącą populacją, presja na neutralność środowiskową.	Blomsma i Brennan (2017) (krytyczne podejście), Mahanty i in. (2019) (osłabienie dominacji recyklingu na rzecz nowych strategii), Ghosh i in. (ontologia terminów przed i po Agendzie 2030), Schöggl i in. (2020) (wewnętrzna dezintegracja GOZ).	projektowanie dla cyrkularności, druk 3D, PSS, regeneracja zasobów, waloryzacja odpadów.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Blomsma i Brennan (2017), Reike i in. (2018), Mahanty i in. (2019), Schöggl i in. (2020)

1.3. Pojęcia związane z GOZ

Omawiając GOZ nie jako teorię, ale ideę, której podporządkowuje się sposób transformacji gospodarczej, należy zwrócić uwagę na to, że wraz z nią występują inne pojęcia, które pozostają w funkcjonalnej relacji z gospodarką cyrkularną. Ich współwystępowanie, oznacza operacjonalizację pojęcia GOZ i umożliwienie osadzenia jej w kontekście innych znaczeń teoretycznych. Gospodarka cyrkularna może być przedstawiana w relacji do: systemu, zrównoważonego rozwoju, zasad R, interesariuszy.

W analizowanym w podrozdziale 1.1 zbiorze artykułów, stosowanie układu definiendum – definiens, o brzmieniu „GOZ to system" występuje w 5 analizach: Alizadeh i in. (2023), Kirchherr i in. (2023), Bressanelli i in. (2022), Mahanty i in. (2019), Kirchherr i in. (2017). Inni autorzy, opisując GOZ, przypisują jej cechy świadczące o systemowym charakterze, takie jak: oddziaływanie w trzech obszarach: środowiskowym, gospodarczym i społecznym; integralność komponentów regeneracyjnych, wielowymiarowość i kompleksowość.

Podejście do GOZ jako do systemu jest wynikiem historycznej zmiany rozwoju tej idei. Prekursorkami traktowania GOZ w kategoriach strategii rozwoju były Hannah Hislop i Julie Hill (w 2011 roku), jednak ich podejście upowszechniło się w literaturze przedmiotu dopiero z czasem (Kulczycka i Pędziwiatr, 2019, s. 11). W 2016 roku, gdy Ghiselini i in. (2016) przedstawiają zestawienie sposobów rozumienia GOZ, gospodarka cyrkularna nie jest jeszcze rozpatrywana jako osobny system, ale wzorzec działań funkcjonujący w ramach systemu gospodarczego. Autorzy już wtedy podkreślają kompleksowość modelu i jego wielowymiarowość. Tendencja ta jest widoczna w porównaniu wyników analiz definicji idei prezentowanej w artykułach Kirchherr i in. (2017; 2023). W obu zbiorach definicji widać, że GOZ jest opisywana jako regeneracyjny system gospodarczy, który zastępuje liniowy model „weź-produkuj-wyrzuć", wspierając obieg zamknięty materiałów i energii. Perspektywa systemowa zyskała znaczenie, pojawiając się w 45% definicji GOZ, a podejście makrosystemowe wzrosło z 24% w 2017 roku do 69% w 2022 roku. Odzwierciedla to postrzeganie GOZ jako złożonego systemu wymagającego fundamentalnych zmian na poziomie globalnym. Systemowe podejście obejmuje również łańcuchy dostaw, gdzie potrzeba współpracy między różnymi sektorami i aktorami była wymieniana w 12% definicji.

W ujęciu systemowym GOZ jest przez wszystkich autorów postrzegana jako (I) koncepcja, która ma na celu poprawę stanu środowiska naturalnego (w szerokim

rozumieniu) lub jako (II) element, który przyczynia się do tej poprawy, na przykład poprzez redukcję odpadów (w wąskim rozumieniu) (Kirchherr i in., 2017; Kirchherr, Urbinati, i in., 2023). Cel główny dla obu sposobów przedstawiania GOZ, w ujęciu tej koncepcji jako systemu, jest taki sam. To co różnicuje szeroki sposób rozumienia GOZ od wąskiego, to jej rola w realizacji celu, która jest nadrzędna w ujęciu szerokim i równorzędna do innych idei, narzędzi, systemów w ujęciu wąskim. W związku z tym, GOZ może być traktowana jako system lub jako kluczowy element w budowie istniejącego systemu gospodarczego. Tego rodzaju podsumowanie przedstawili del Río i in. (2021).

Charakterystyka GOZ jako systemu służy transformacji gospodarczej do modelu okrężnego**,** co wymaga zintegrowanego podejścia ekonomicznego, społecznego i środowiskowego (Alizadeh i in., 2023). Przedstawiana jako fundamentalna zmiana systemowa, wymagająca przekształcenia istniejących modeli gospodarczych i społecznych, cyrkularność jest ideą uwzględniającą całość obiegu zasobów i materiałów, a więc oddziałowującą również na środowisko naturalne (Kirchherr i in., 2017). Umożliwia ona tworzenie wartości ekonomicznej, środowiskowej i społecznej (Bressanelli i in., 2022). Udana transformacja wymaga współpracy różnych grup interesariuszy m.in. przedsiębiorstw, konsumentów, organizacji pozarządowych i rządów (Kirchherr, Yang, i in., 2023), współpracy, która nazywana jest przez niektórych autorów zarządzaniem systemowym (Bressanelli i in., 2022).

GOZ traktowany jest również jako system regeneracyjny, który działa zgodnie z hierarchią zarządzania odpadami (Kulczycka i Pędziwiatr, 2019). Uwzględnia on dwa rodzaje przepływów materiałowych: biologiczne, które mogą być bezpiecznie zwrócone do biosfery, oraz techniczne, które są przeznaczone do wielokrotnego wykorzystania i przetwarzania. Celem i priorytetem systemu regeneracyjnego jest zapobieganie powstawania odpadów, co realizowane jest poprzez minimalizację zużycia zasobów oraz odpowiednie projektowanie produktów. Implementacja zasad gospodarki o obiegu zamkniętym pozostaje silnie powiązana z sektorem przemysłowym, w którym technologie cyfrowe wykorzystywane są do wdrażania strategii regeneracyjnych (Bressanelli i in., 2022).

Blomsma i Brennan (2017) podkreślają, że GOZ kładzie nacisk na współpracę między strategiami, co oznacza, że różne działania, np. recykling i ponowne wykorzystanie, mogą działać razem w sekwencji lub równolegle, tworząc zintegrowane konfiguracje. Analiza takich „konfiguracji cyrkularnych" wskazuje na konieczność

traktowania GOZ jako systemu, w którym elementy współdziałają w ramach wspólnych celów. Jedynie systemowe wdrożenie hierarchii komponentów regeneracyjnych zapewnia skuteczność działań GOZ. Niewłaściwa priorytetyzacja (np. skupienie się wyłącznie na recyklingu) może prowadzić do niepełnych wyników implementacji tej idei (Kirchherr i in., 2017).

Charakterystyczną cechą GOZ jako systemu jest jej wielowymiarowość i kompleksowość. Są to cechy komplementarne, co pozwala na całościowe spojrzenie na jej strukturę i mechanizmy działania (del Río i in., 2021). Wielowymiarowość GOZ przejawia się w analizowaniu cyrkularności na trzech różnych poziomach: mikro, mezo i makro (Kirchherr i in., 2017). Systemowość GOZ polega na integracji działań na wszystkich tych trzech poziomach. Wielopoziomowość GOZ staje się fundamentem dla jej skuteczności w osiąganiu celów związanych z ochroną zasobów naturalnych i zrównoważonym rozwojem. W tabeli 1.11 zostało zaprezentowane zbiorcze podsumowanie elementów trzech poziomów gospodarki cyrkularnej jako systemu.

Tabela 1.11. Charakterystyka poziomów GOZ

Autorzy	Poziom mikro	Poziom mezo	Poziom makro
Reike i in. (2018)	Projektowanie i produkowanie produktów, działanie przedsiębiorstw,	Współpraca między przedsiębiorstwami, parki ekoprzemysłowe, lokalne systemy gospodarcze	Polityki krajowe i międzynarodowe, regulacje unijne
Mahanty (2019)	Działania indywidualne lub przedsiębiorstw	Niewspomniany	Poziom krajowy, międzynarodowy polityki publiczne
Schöggl i in. (2020)	Działania przedsiębiorstw, projektowanie produkty, usługi, modele biznesowe	Współpraca między podmiotami w ramach wspólnych systemów – parki przemysłowe, symbioza przemysłowa	Działania globalne, krajowe i regionalne
del Río (2021)	Działania firm, działania konsumentów	Współpraca między przedsiębiorstwami, klastry przemysłowe	Polityki regionalne, polityki narodowe, działania wspierające transformacje systemową
Kirchher i in. (2017), Kirchherr i in. (2023)	Projektowanie produktów, procesy produkcyjne działania przedsiębiorstw, działania konsumentów	Parki przemysłowe P współpraca regionalna	Miasta, regiony, państwa, globalne struktury gospodarcze

Źródło: opracowanie własne na podstawie Reike i in. (2018), Mahanty (2019), Schöggl i in. (2020), del Río (2021), Kirchher i in. (2017), Kirchherr i in. (2023).

Poziom mikro odpowiada działaniu jednostek: konsumentów i przedsiębiorstw, a w niektórych opracowaniach wymienia się dodatkowo sposób projektowania i produkcji produktu (Kirchherr i in., 2017; Kirchherr, Yang, i in., 2023; Reike i in., 2018) i usługi (Schöggl i in., 2020). Obecność poziomu mikro w definicjach notuje

stabilny wzrost, od 15% do 23% (Kirchherr i in., 2017; Kirchherr, Yang, i in., 2023). Częstszemu włączeniu do definicji podlegają modele biznesowe takie jak leasing czy wynajem oraz projektowanie produktów zgodnych z zasadami cyrkularności (Kirchherr, Yang, i in., 2023).

Nie wszyscy autorzy wyróżniają poziom mezo (Mahanty i in., 2019), do którego najczęściej zalicza się formy współpracy między przedsiębiorstwami, w tym parki przemysłowe i klastry (del Río i in., 2021; Kirchherr i in., 2017; Reike i in., 2018; Schöggl i in., 2020). Parki przemysłowe odgrywały ważną rolę w rozwoju GOZ, wspierając zamknięte obiegi materiałowe i dzielenie zasobów, co promuje efektywność i redukcję odpadów, jednak ich znaczenie spadło, co widać w zmniejszającej się obecności mezo w definicjach GOZ z 21% do 10% (Kirchherr i in., 2017; Kirchherr, Yang, i in., 2023). W niektórych opracowaniach poziom mezo oznacza również działania na poziomie regionalnym (Reike i in., 2018) lub miejskie.

Do poziomu makro zalicza się wymiar krajowy i międzynarodowy (globalny). Porównując wyniki Kirchherr i in. (2017) i Kirchherr i in. (2023) widoczny jest wzrost z 24% do 69% uwzględniania poziomu makro w definicjach. Wskazuje to na rosnące znaczenie regulacji narodowych i globalnych struktur wspierających GOZ. Niektórzy autorzy, za poziom makro uznają również działania regionalne (del Río i in., 2021; Kirchherr i in., 2017; Kirchherr, Urbinati, i in., 2023; Schöggl i in., 2020) lub nawet miejskie (Kirchherr i in., 2017; Kirchherr, Yang, i in., 2023).

Te wyniki łączą się z obserwacją, że ostatnie lata, to znaczący wzrost zainteresowania GOZ na poziomie polityk krajowych i regionalnych. W 2016 roku Ghisellini i in. (2016) zauważają, że tylko niewielka ilość państw jest zainteresowana GOZ. Obserwacje tą potwierdzają Kirchherr i in. (2017). Przejawiała się ona również w pomijaniu w definicjach GOZ roli instytucji i publicznych. Sytuacja ta uległa zmianie. W porównaniu z 2017 rokiem definicje z 2023 roku częściej uwzględniają znaczenie polityki, nauki i technologii jako kluczowych czynników wspierających wdrażanie GOZ. Odsetek definicji odnoszących się do roli polityki wzrósł z 5% do 15–17%, co podkreśla rosnące znaczenie działań regulacyjnych (Kirchherr i in., 2017; Kirchherr, Urbinati, i in., 2023).

Wiodącą rolę zmian strategii gospodarczej na cyrkularną odgrywa Unia Europejska. Państwa są zachęcane do przejścia od prostych działań recyklingowych do bardziej ambitnych celów, takich jak regeneracja materiałów i projektowanie

zamkniętych obiegów (Reike i in., 2018). Proces formalizacji polityki GOZ na poziomie unijnym był jednym z elementów badań w tej pracy i stanowi część rozdziału 4.

Skuteczne wdrażanie GOZ wymaga odpowiedniego wsparcia politycznego w postaci regulacji promujących eliminację odpadów, innowacje, rozwój technologii oraz współpracę interesariuszy (A. Ghosh i in., 2022; Szajczyk, 2021, s. 202–205), których obecnie brakuje (Bressanelli i in., 2022). Krajowe polityki, uwzględniające charakter społeczny i gospodarczy danego państwa, są kluczowe dla stworzenia ram prawnych i zachęt finansowych wspierających przejście na gospodarkę cyrkularną (Kirchherr i in., 2017). Inwestycje w innowacje cyrkularne wymagają stabilnych ram prawnych oraz spójnych celów rozwojowych (del Río i in., 2021). Istotne jest wprowadzenie narzędzi finansowych sprzyjających GOZ, takich jak fundusze, dotacje oraz zamówienia publiczne (stanowiące 16% PKB UE), które promują GOZ, wskazując na sektor publiczny jako inicjatora i strażnika zmiany (Reike i in., 2018). Duże znaczenie ma również wsparcie finansowe, obejmujące preferencyjne pożyczki, opodatkowanie przesuwające aktywność gospodarczą z linearnej na cyrkularną, które to prowadzić powinny państwa i regiony zaangażowane w instytucjonalizacje GOZ (del Río i in., 2021). Państwo ma realny wpływ na zaangażowanie interesariuszy i proces optymalizacji zasobów (A. Ghosh i in., 2022), a jego skuteczność zależy od integracji systemowych zmian w produkcji i konsumpcji, które uwzględniają społeczną akceptację oraz aktywne zaangażowanie obywateli (Schöggl i in., 2020).

Instytucjonalizacja GOZ wymaga osiągnięcia synergii z krajowymi politykami w obszarze gospodarki odpadami, obejmującymi działania na rzecz ograniczenia składowania odpadów, efektywnego pozyskiwania surowców, redukcji emisji gazów cieplarnianych oraz zarządzania odpadami niebezpiecznymi w kontekście zamkniętego obiegu materiałów (Sakai i in., 2011). Istnieje także konieczność opracowania narzędzi i modeli, które wspierają przejście w kierunku cyrkularności (Schöggl i in., 2020) takich jak Sustainable Circular Index (SCI), czy Material Circularity Indicator (Ghosh i in., 2022). Dzięki tym wymienionym działaniom polityka staje się podstawowym narzędziem umożliwiającym transformację systemową i trwałe wsparcie dla koncepcji gospodarki o obiegu zamkniętym (Schöggl i in., 2020).

W celu zobrazowania GOZ jako systemu w wymiarze makro, mezo i mikro Ghosh i in. (2022) zaproponowali rozrysowanie architektury systemowej GOZ (rysunek 1.2.). Opiera się ona na dynamicznej interakcji różnych elementów, takich jak biznes, środowisko, zasoby oraz procesy recyklingu, co umożliwia efektywne wdrażanie zasad

cyrkularności w praktyce. Kluczowym aspektem tej architektury jest jej zdolność do adaptacji i harmonizacji działań podejmowanych przez zróżnicowanych interesariuszy, w tym przedsiębiorstwa, podmioty publiczne oraz konsumentów. System ten działa w oparciu o sieć wzajemnie powiązanych komponentów, których współpraca sprzyja minimalizacji odpadów oraz optymalizacji wykorzystania zasobów.

Istotna dla harmonii systemu jest identyfikacja „asocjacji" – elementów pełniących kluczową rolę w operacjonalizacji zasad GOZ. Asocjacje te umożliwiają projektowanie i wdrażanie innowacyjnych strategii, przyczyniając się do przekształcania idei cyrkularności z poziomu teoretycznego na praktyczny. Systemowa perspektywa GOZ pozwala na tworzenie ram oceny i monitorowania jego skuteczności, które uwzględniają nie tylko aspekty środowiskowe, ale również społeczne i ekonomiczne. Architektura systemowa GOZ integruje także innowacyjne technologie, takie jak analizy semantyczne i sieciowe, które wspierają zarządzanie interakcjami między różnymi elementami systemu.

Wśród wielu elementów zaznaczonych w schemacie prezentowanym przez Ghosh i in. (2022) na szczególną uwagę zasługuje temat związku pomiędzy GOZ a zrównoważonym rozwojem oraz zasadami R. Oba terminy w momencie zwiększania zainteresowania implementacją GOZ były powszechnie znane, a w związku z identyfikacją z podobnymi do gospodarki cyrkularnej zagadnieniami, w naturalny sposób połączono te trzy podejścia. Przy czym, relacja między każdym z nich a GOZ jest zupełnie inna.

Zrównoważony rozwój jest ideą utrwaloną w powszechnym rozumieniu, którą jako paradygmat łączący kwestie środowiskowe, ekonomiczne i społeczne, jest powszechnie uznawanym sposobem działania uczestników sfery gospodarczej (Dugarova i Gülasan, 2017; Liçaj i Berisha, 2025). Mimo, że GOZ ewoluowała jako samodzielna koncepcja (Mahanty i in., 2019) jest często postrzegana jako praktyczne narzędzie wdrażania zrównoważonego rozwoju w działalności biznesowej (Kirchherr i in., 2017) i polityce (Mahanty i in., 2019), jako rama dla strategii, które mogą przyczyniać się do zrównoważonego rozwoju (Blomsma i Brennan, 2017), jako idea prowadząca do osiągnięcia zrównoważonego rozwoju z naciskiem na harmonię społeczną (Ghisellini i in., 2016; Rani i in., 2025). Łączenie w dyskursie tych dwóch pojęć następuje również często poprzez przywołanie metod oceny i ewaluacji zrównoważonego rozwoju (Schöggl i in., 2020).

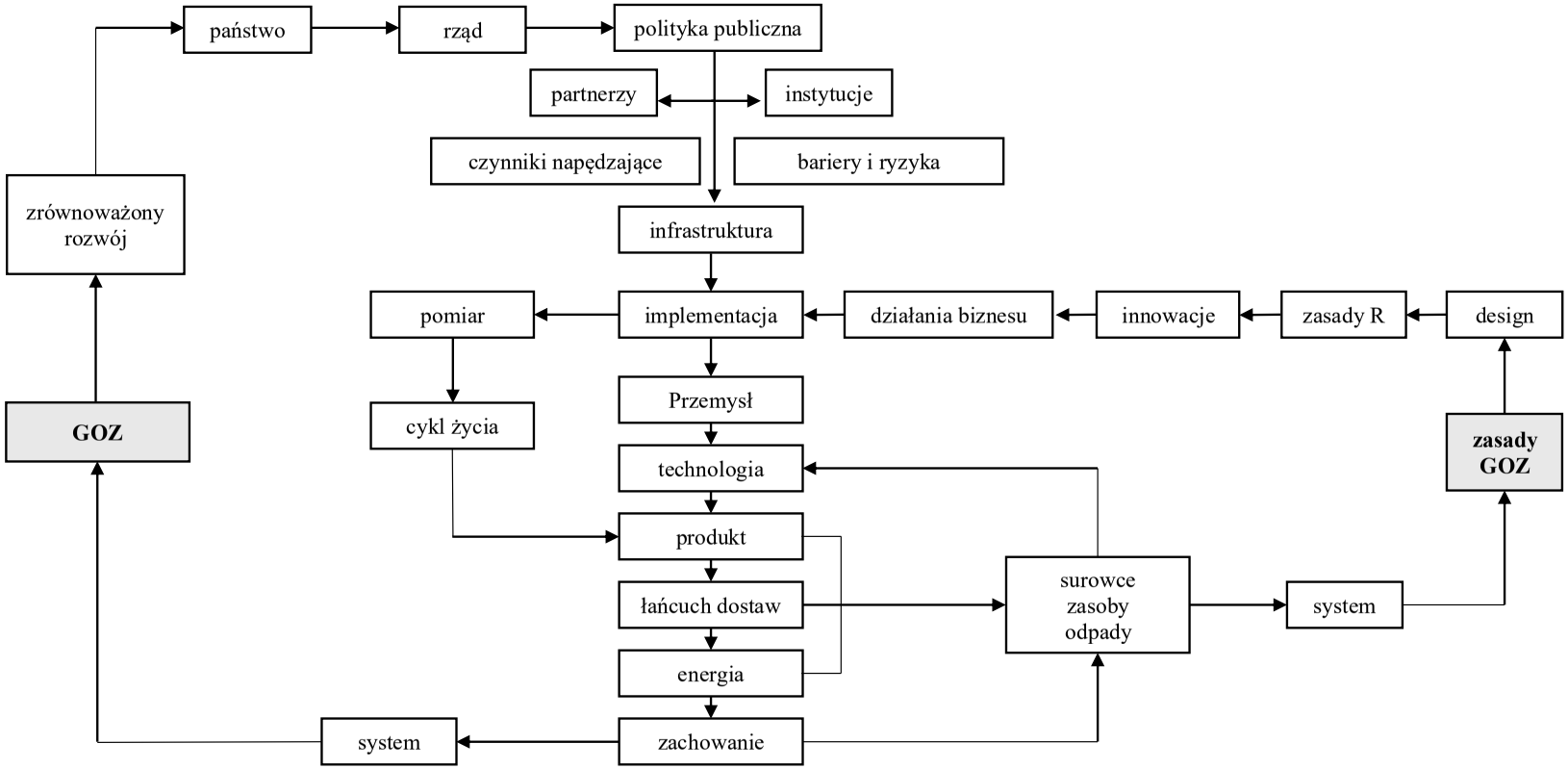

Rysunek 1.2. Architektura GOZ: model uproszczony
Źródło: opracowanie własne na podstawie Ghosh i in. (2022).

Zrównoważony rozwój, zgodnie z raportem WCED z 1987 roku, opiera się na trzech głównych filarach: jakości środowiska, dobrobycie ekonomicznym i równości społecznej, które mają być realizowane z uwzględnieniem potrzeb obecnych i przyszłych pokoleń (WCED, 1987). Kirchher i in. (2023) przedstawiają GOZ jako system gospodarczy wspierający zrównoważony rozwój, obejmujący jakość środowiskową (52% definicji), rozwój gospodarczy (52%) i równość społeczną (27%). Odwołanie się do przyszłych pokoleń, pojawiło się w 11% definicji, co wskazuje na rosnącą świadomość potrzeby budowy przyszłości cyrkularnej. Wzmianki o oddzieleniu wzrostu gospodarczego od eksploatacji zasobów pojawiły się w 16% nowych definicji.

Mimo różnic obrazujących zmiany w rozumieniu kontekstu występowania GOZ, cel głównym systemu w jest często zbieżny dla wielu definicji: osiągnięcie zrównoważonego rozwoju (Alizadeh i in., 2023; Kirchherr, Yang, i in., 2023). GOZ jest opisywana jako system, który „równoważy filary zrównoważonego rozwoju, w tym postęp przemysłowy, środowiskowy i społeczny" poprzez projektowanie zintegrowanych systemów minimalizujących odpady i maksymalizujących efektywność zasobów (Ghosh i in., 2022). Komisja Europejska wskazuje, że GOZ jest kluczowym czynnikiem pozwalającym na bardziej zrównoważone wykorzystanie ograniczonych zasobów naszej planety i przeciwdziałanie zmianom klimatycznym, co prowadzi do wzmocnienia gospodarek regionalnych i narodowych (Kulczycka i Pędziwiatr, 2019). Przyjmując, że głównym celem GOZ jest minimalizacja negatywnego wpływu działalności gospodarczej na środowisko naturalne przy utrzymaniu konkurencyjności i innowacyjności, należy też zauważyć jego trzy podstawowe funkcje (Vaverková i in., 2025, s. 109–110): ekologiczną, przejawiającą się w mniejszym użyciu zasobów naturalnych, ograniczeniu odpadów i emisji; ekonomiczną, czyli obniżeniu kosztów wykorzystania surowców i energetycznych, oraz tworzeniu rynków i miejsc pracy; społeczną, przejawiającą się w budowaniu nowych wzorców konsumpcji i świadomości ekologicznej. W ten sposób ujmowana GOZ jest spójna z założeniami zrównoważonego rozwoju (Vaverková i in., 2025, s. 110–113). Jest, wobec tego uznawana za efektywną strategię łączenia celów zrównoważonego rozwoju z konkurencyjnością przedsiębiorstw. W szczególności chodzi o rozłączenie wzrostu gospodarczego od zużycia zasobów i generowania odpadów (Bressanelli i in., 2022). Nie jest to jednak rozwiązanie wystarczające, bo osiągnięcie pełnej cyrkularności jest modelem, do którego należy dążyć, ale jego pełna realizacja jest niemożliwa (Ambrosio i in., 2025).

Mimo powiązania z zrównoważonym rozwojem, istnieją istotne luki w praktycznym wdrażaniu GOZ (Kirchherr i in., 2017). Wdrażana w sposób fragmentaryczny, nie zawsze gwarantuje zgodność z zasadami zrównoważonego rozwoju (Blomsma i Brennan, 2017). Większość definicji GOZ koncentruje się głównie na aspektach środowiskowych, takich jak ochrona zasobów i minimalizacja odpadów, podczas gdy wymiar społeczny jest często pomijany (Alizadeh i in., 2023; del Río i in., 2021).

Realizowane są cele zrównoważonego rozwoju , w szczególności SDG 12 (Kulczycka, 2023; Rani i in., 2025)– zrównoważone wzorce produkcji i konsumpcji a także SDG 6, SDG 7, SDG 8, SDG 13, SDG 15 (tj. czysta woda i warunki sanitarne; czysta i dostępna energia; wzrost gospodarczy i godna praca; odpowiedzialna konsumpcja i produkcja; życie na lądzie) (A. Ghosh i in., 2022; Kirchherr i in., 2017; Schöggl i in., 2020). Równość społeczna oraz wpływ GOZ na poprawę warunków życia pozostają marginalizowane w dyskusjach, co wskazuje na potrzebę lepszego zintegrowania tych elementów. GOZ ma potencjał w generowaniu jednoczesnych korzyści w trzech obszarach – ekonomicznym, społecznym i środowiskowym, czyli działanie zgodnie z koncepcją potrójnej linii podstawowej (*tripple bottom line*) (Blomsma i Brennan, 2017; Bressanelli i in., 2022).

Ponadto GOZ jest czasami przedstawiana jako rozwiązanie krótkoterminowe, co stoi w sprzeczności z ideą zrównoważonego rozwoju, jako procesu długofalowego. Aby uniknąć takich uproszczeń, koncepcja GOZ powinna być promowana jako strategia systemowej transformacji, która przynosi korzyści zarówno obecnym, jak i przyszłym pokoleniom (Kirchherr i in., 2017).

Rozbieżność w postrzeganiu GOZ i jego związku z zrównoważonym rozwojem tłumaczą Reike i in. (2018). Wyróżniają oni dwa podejścia: (I) reformistyczne i (II) transformacyjne, które różnią się interpretacją roli GOZ w osiąganiu zrównoważonego rozwoju. Szkoła reformistyczna postrzega GOZ jako narzędzie zwiększające efektywność ekonomiczną i środowiskową, w ramach istniejących struktur gospodarczych. Kładzie nacisk na minimalizację zużycia zasobów i redukcję odpadów poprzez strategie takie jak recykling czy odzyskiwanie materiałów, przy jednoczesnym zachowaniu status quo systemu kapitalistycznego. Podejście transformacyjne interpretuje GOZ jako potencjalnie rewolucyjną koncepcję, która wymaga radykalnych zmian w sposobie produkcji, konsumpcji i zarządzania zasobami. Akcentuje konieczność regeneracji ekosystemów oraz wdrażania krótszych cykli obiegu, takich jak naprawa czy

ponowne użycie, które minimalizują straty wartości zasobów. W kontekście zrównoważonego rozwoju szkoła reformistyczna jest uznawana za bardziej realistyczną i łatwiejszą do wdrożenia, natomiast szkoła transformacyjna proponuje ambitną wizję wymagającą systemowych zmian społecznych i politycznych (Reike i in., 2018).

Badacze, tacy jak Geissdoerfer i in, (2017), wskazują na istnienie trzech głównych typów relacji między GOZ a zrównoważonym rozwojem. Pierwszy typ, określany jako relacja warunkowa, sugeruje, że wdrożenie zasad GOZ, takich jak efektywne zarządzanie zasobami i redukcja emisji, jest kluczowe dla osiągnięcia celów zrównoważonego rozwoju. Drugi typ to relacja korzystna, która oznacza, że praktyki GOZ mogą bezpośrednio wspierać cele zrównoważonym rozwojem, w szczególności te związane ze zrównoważonymi wzorcami produkcji i konsumpcji (np. cel SDG 12). Trzecim typem jest relacja kompromisowa, która uwzględnia zarówno pozytywne, jak i negatywne skutki implementacji strategii GOZ np. działania takie jak recykling mogą prowadzić do poprawy efektywności środowiskowej, ale jednocześnie pomijać ważne aspekty społeczne, takie jak sprawiedliwość społeczna czy równość międzypokoleniowa.

Inna forma relacji będzie miała miejsce pomiędzy tzw. zasadami R a GOZ. Są one nierozerwalnie związane w literaturze z faktyczną realizacją idei GOZ, stanowiąc formę katalogu zachowań umożliwiających transformację cyrkularną (Alivojvodic i Kokalj, 2024; Erum i in., 2024; Saari i in., 2024; Schneider i in., 2025). Zanim zaczęto używać terminu „GOZ" w literaturze powszechnym było do początku XXI wieku wspominanie o działaniach z odpadami – 3R (Kulczycka i Pędziwiatr, 2019). Często więc stawia się znak równości pomiędzy R a GOZ, co jest błędem. Strategia R jest integralną częścią wdrażania GOZ, oferując konkretne i mierzalne podejście do osiągania jej celów (Nowicki i in., 2023), ale nie jest tożsama z GOZ. W wielu obecnych w literaturze definicji GOZ R jest pomijane (Alizadeh i in., 2023; Kirchherr, Urbinati, i in., 2023), a co za tym idzie relacja pomiędzy R a GOZ nie jest wystarczająco przedstawiana. Definicje, w których działania R są wymienione, uwzględniają różną ich ilość. Wraz z ewolucja w czasie zbiór zasad R uległ rozszerzeniu i w zależności od autora opracowania zmienia się od 3R do aż nawet 10R (Bressanelli i in., 2022; Reike i in., 2018).

Za trzy podstawowe elementy R uznaje się: redukcję, ponowne użycie i recykling (Ellen MacArthur Foundation, 2013; Ghisellini i in., 2016). Realizacja ich oznacza realizacje idei GOZ w praktyce (Feng i Yan, 2007; Ren, 2007; Sakai i in., 2011; Preston, 2012; Reh, 2013; Su i in., 2013; Lett, 2014) poprzez utrzymanie wartości w obiegu (Alizadeh i in., 2023). Ich charakterystykę przedstawia tabela 1.12.

Tabela 1.12. Charakterystyka zasad 3R

Zasada	Opis	Kluczowe działania identyfikowane pod pojęciem	Źródło
Redukcja	minimalizacja zużycia energii pierwotnej, surowców i odpadów poprzez zwiększenie efektywności w procesach produkcji i konsumpcji	wprowadzanie lepszych technologii, projektowanie bardziej kompaktowych i lekkich produktów, upraszczanie opakowań, ulepszanie wydajności urządzeń domowych, promowanie prostszego stylu życia	Feng i Yan, 2007; Su i in., 2013
Ponowne użycie	wykorzystywanie produktów lub komponentów ponownie w tym samym celu, dla którego zostały zaprojektowane	projektowanie trwałych produktów przystosowanych do wielokrotnego użytku, mechanizmy odbioru produktów marketing produktów odnowionych	EU, 2008; Castellani i in., 2015; WRAP, 2011; Prendeville i in., 2014
Recykling	przetwarzanie odpadów w nowe produkty lub materiały, ograniczone przez prawa fizyki (np. entropii) i złożoność materiałów	poprawa technologii recyklingu, rozwój rynków dla materiałów recyklingowanych, globalne strategie na rzecz oceny ryzyka związanego z recyklingiem	EU, 2008; Stahel, 2013, 2014; Reh, 2013; UNEP, 2013b

Źródło: Ghisellini (2016).

Zastosowanie działań 3R jest wstępem do realizacji GOZ służąc do utrzymania zasobów jak najdłużej w obiegu gospodarczym i najczęściej używaną ramą w literaturze (Kirchherr, Urbinati, i in., 2023). Hu i in. (2011) rozszerzyli 3R do 4R uzupełniając katalog o odzyskiwanie. Rozszerzenie to jest wspierane przez dyrektywy UE (Kirchherr, Urbinati, i in., 2023). W praktyce różne kombinacje działań regeneracyjnych są używane przez różne grupy aktorów, w celu zastosowania GOZ w sferach społecznej i gospodarczej (Ghosh i in., 2022). Działania i ich klasyfikację w hierarchii cyrkularności według różnych autorów przedstawia tabela 1.13.

Zgodnie z informacjami zawartymi w tabeli należy zauważyć, że przypisanie liczby porządkowej R działaniu różni się w zależności od autora. Odmówienie jest działaniem rozpoczynającym zbiór R z wyjątkiem opracowania Ghosh i in. (2022). Reike i in. (2018) oraz Potting i in. (2017) przypisują numer 0, sugerując że jest to działanie, które powinno być wyjściowym do reszty. Przemyślenie nie pojawia się w zestawieniu Reike i in. (2018), za to autorzy wyodrębnili R, które nie zostało zakwalifikowane przez resztę – ponowne wydobycie. Tworząc katalog działań R autorzy odbiegli od uznanych pierwotnie działań 3R, jedynie Ghosh i in. (2022) trzymali się tego zestawienia, stąd ich klasyfikacja w znaczącym stopniu odbiega od reszty.

Tabela 1.13. Zestawienie najważniejszych działań z zbioru zasad R

Działanie zasad R	Miejsce w hierarchii	Polski odpowiednik	Miejsce w cyklu gospodarczym
Refuse	**R0** Potting i in. (2017) Reike i in. (2018) **R7** Ghosh i in. (2022) **R1** Nowicki i in. (2023)	**odmawianie**; polega na świadomym odrzuceniu lub unikaniu konsumpcji i produkcji	inteligentniejsze użycie produktu i jego wytwarzania
Rethink	**R1** Potting i in. (2017), Nowicki i in. (2023) **R9** Ghosh i in. (2022)	**przemyślenie**; zmiana podejścia do projektowania, konsumpcji i produkcji	inteligentniejsze użycie produktu i jego wytwarzania
Reduce	**R2** Potting i in. (2017), Nowicki i in. (2023), **R1** Reike i in. (2018) **R1-R3** Ghosh i in. (2022)	**redukcja;** ograniczenie zużywanych zasobów	inteligentniejsze użycie produktu i jego wytwarzania
Reuse	**R3** Potting i in. (2017), Nowicki i in. (2023) **R2** Reike i in. (2018) **R1-R3** Ghosh i in. (2022)	**ponowne użycie** produktów w tej samej formie	wydłużenie okresu użytkowania produktu i jego części
Repair	**R4** Potting i in. (2017), Nowicki i in. (2023) **R3** Reike i in. (2018) **R5** Ghosh i in. (2022)	**naprawa;** przywrócenie funkcjonalności uszkodzonych przedmiotów	wydłużenie okresu użytkowania produktu i jego części
Refurbish	**R5** Potting i in. (2017) Ghosh i in. (2022), Nowicki i in. (2023), **R4** Reike i in. (2018)	**odnowienie** starych produktów/ przedmiotów w celu przywrócenia im pierwotnych funkcji i/lub wyglądu	wydłużenie okresu użytkowania produktu i jego części
Remanufacture	**R6** Potting i in. (2017), Ghosh i in. (2022), Nowicki i in. (2023) **R5** Reike i in. (2018)	**regeneracja**, proces przemysłowego odtwarzania produktów do stanu fabrycznego	wydłużenie okresu użytkowania produktu i jego części
Repurpose	**R7** Potting i in. (2017), Nowicki i in. (2023) **R6** Reike i in. (2018) **R8** Ghosh i in. (2022)	**zmiana przeznaczenia** produktów do nowych zastosowań	wydłużenie okresu użytkowania produktu i jego części

Działanie zasad R	Miejsce w hierarchii	Polski odpowiednik	Miejsce w cyklu gospodarczym
Recycle	**R8** Potting i in. (2017) Nowicki i in. (2023) **R7** Reike i in. (2018) **R1-R3** Ghosh i in. (2022)	**recykling;** przetwarzanie odpadów na nowe produkty lub materiały	praktyczne wykorzystanie materiałów
Recover	**R9** Potting i in. (2017), Nowicki i in. (2023) **R8** Reike i in. (2018) **R4 lub R10** Ghosh i in. (2022)	**odzyskiwanie** energii lub materiałów z odpadów	praktyczne wykorzystanie materiałów
Remine	**R10** - **R9** Reike i in. (2018)	**ponowne wydobycie** surowców z miejsc, które wcześniej były eksploatowane, eksploatacja wtórna	

Źródło: opracowanie własne na podstawie Potting i in. (2017), Reike i in. (2018), Ghosh i in. (2022), Nowicki i in. (2023).

Zgodnie z informacjami zawartymi w tabeli należy zauważyć, że przypisanie liczby porządkowej R działaniu różni się w zależności od autora. Odmówienie jest działaniem rozpoczynającym zbiór R z wyjątkiem opracowania Ghosh i in. (2022). Reike i in. (2018) oraz Potting i in. (2017) przypisują numer 0, sugerując że jest to działanie, które powinno być wyjściowym do reszty. Przemyślenie nie pojawia się w zestawieniu Reike i in. (2018), za to autorzy wyodrębnili R, które nie zostało zakwalifikowane przez resztę – ponowne wydobycie. Tworząc katalog działań R autorzy odbiegli od uznanych pierwotnie działań 3R, jedynie Ghosh i in. (2022) trzymali się tego zestawienia, stąd ich klasyfikacja w znaczącym stopniu odbiega od reszty.

Zaprezentowane różnice w przypisywaniu przez autorów liczby porządkowych działaniom zasady R, świadczą o braku spójności metodologicznej. Autorzy są niezgodni co do kolejności i zaliczanych działań R10 i nawet co do podstawowego zbioru działań. Dla przykładu Schöggl i in. (2020) odwołując się do podstawowych działań na rzecz GOZ przywołuje zasadę 4R, czyli według autorów: recykling, regenerację, naprawę i ponowne użycie, zupełnie odbiegając od przedstawionych powyżej wyjściowych 3R+.

Dalsze, używane klasyfikacje dla zasad R również są niespójne. Powszechnie używane pojęcia pętli (*loops*), odnoszących się do różnych etapów i działań w cyklu życia produktu znajdują różne sposoby odniesienia w praktyce (tabela 1.14.). Ghosh i in. (2022) przedstawia podział działań R zależnie od stopnia zaangażowania zasobów w realizacje działań i wpływu na system. Krótsze pętle wymagają mniej zasobów i czasu,

polegają na prostych, znanych działaniach. Dłuższe pętle obejmują bardziej zaawansowane działania, wymagające większych zmian w projektowaniu produktów lub systemach zarządzania zasobami (Ghosh i in., 2022). Podział pętli u Reike i in. (2018) opiera się na bliskości działania w stosunku do odbiorcy – konsumenta oraz złożoności działań w gospodarce cyrkularnej. Krótkie pętle koncentrują się na działaniach bliskich konsumentowi, realizowanych przez podmioty komercyjne i niekomercyjne. Średnie pętle obejmują procesy związane z biznesem, które pośrednio wpływają na konsumenta. Długie pętle odnoszą się do tradycyjnych metod zarządzania odpadami, które mogą wspierać działania na innych poziomach zasad R (Reike i in., 2018).

Tabela 1.14. Klasyfikacja działań R według długości pętli

Długość pętli	**Interpretacja według Reike i in.** (2018)	**Interpretacja według Ghosh i in.** (2022)
Krótkie pętle	odmówienie, redukcja, ponowne użycie	redukcja, ponowne użycie, recykling
Średnie pętle	odnowienie, regeneracja, ponowne przeznaczenie	odnowienie, naprawa, regeneracja
Długie pętle	recykling, odzyskiwanie, ponowne wydobycie	odmówienie, ponowne przeznaczenie, przemyślenie

Źródło: opracowanie własne na podstawie Ghosh (2022) , Reike (2018).

Różny sposób definiowania tego co odpowiada za krótki a co za długi cykl lub proces działań, doprowadza do niejednorodności działań. Komplikuje to implementacje działań w praktyce i porównywanie postępów w uzyskiwaniu cyrkularności. Reike i in. (2018) wprowadzili termin „opcje retencji wartości zasobów" (*Resource Value Retention Options*) jako nowy parasolowy termin, aby objąć te różnorodne podejścia i podkreślić znaczenie zachowania zasobów w ich pierwotnym stanie.

Rozwinięciu pola semantycznego 3R towarzyszyło kształtowanie się kolejnych praktyk i zasad postępowania w duchu cyrkularności, które odpowiadać miały na kolejne działania R tj. np. rozszerzona odpowiedzialność producenta, strategia zero emisyjności, odpowiedzialne projektowanie, reklasyfikacja materiałów na techniczne i biologiczne (Ghisellini i in., 2016) strategia przedłużania życia, hierarchia odpadów (Blomsma i in., 2019). Ich mnogość i trwająca ewolucja zaciemniła obraz idei GOZ, podkreślając jej parasolowy charakter (Blomsma i in., 2019; Szajczyk, 2021, s. 131).

Cyrkularność w kontekście R bywa ograniczana do zarządzania odpadami, co może utrudniać realizację jej celów (Ghisellini i in., 2016). Zastosowanie działań takich jak recykling czy odzysk, zależy od ich dopasowania do specyfiki danej sytuacji. Bardziej zaawansowane podejścia, np. regeneracja z wykorzystaniem biotechnologii, mogą generować wysokie koszty i obciążać środowisko bardziej niż dotychczasowe metody.

Dlatego kluczowe jest priorytetowe stosowanie działań prewencyjnych, takich jak odmawianie, redukcja i ponowne przemyślenie procesów (Ghisellini i in., 2016). Najczęściej używanym elementem zasad R jest recykling (Kirchherr i in., 2017; Reike i in., 2018), co może wynikać z relatywnie najlepiej rozpoznanego sposobu implementacji tej zasady do praktyki (Alizadeh i in., 2023). Najrzadziej pojawia się temat ograniczenia (Alizadeh i in., 2023). Praktyczne wdrożenie GOZ często pomija redukcję, ponieważ może to być postrzegane jako zagrożenie dla wzrostu gospodarczego, co jest problematyczne z perspektywy zrównoważonego rozwoju (Kirchherr, Urbinati, i in., 2023). Rzadsze występowanie zasad: odmówienia, redukcji i ponownego użycia wynika z ograniczeń technologicznych i braku odpowiednich polityk (Reike i in., 2018). Wprowadzenie ich jest więc wyzwaniem, na które decydenci powinni odpowiedzieć.

R są nie tylko podstawą hierarchii działań GOZ, ale także kluczowym elementem polityk i strategii cyrkularnej (Kulczycka i Pędziwiatr, 2019). Ewolucja od zarządzania odpadami (CE 1.0) do współczesnego modelu maksymalizacji retencji zasobów, w dobie ich wyczerpywania (CE 3.0), wymaga poszerzania katalogu działań i ich koordynacje (Alizadeh i in., 2023). Integracja zasad R wymaga synergii działań technologicznych, legislacyjnych oraz edukacyjnych, przy zaangażowaniu wielu sektorów (Kulczycka i Pędziwiatr, 2019).

Zaangażowanie wielu sektorów w realizację zasad R, a szerzej w systemowe ujęcie GOZ kompatybilnej z zrównoważonym rozwojem, oznacza konieczność zaangażowania szerokiego grona uczestników procesu tej transformacji. Układ systemu interesariuszy odgrywa kluczową rolę w realizacji celów GOZ (Blomsma i Brennan, 2017; Bressanelli i in., 2022; Kirchherr i in., 2017). Autorzy wskazują, że transformacja w kierunku GOZ wymaga koordynacji działań w całej sieci interesariuszy, wykraczając poza pojedyncze organizacje (A. Ghosh i in., 2022; Kirchherr, Yang, i in., 2023). Mimo podkreślanego znaczenia interesariuszy w realizacji GOZ, nie wszystkie analizowane w podrozdziale 1.1 definicje o nich wspominają. Wymieniani wprost najczęściej są konsumenci (Ghisellini i in., 2016; Kirchherr i in., 2017; Kirchherr, Urbinati, i in., 2023; Kulczycka i Pędziwiatr, 2019). Są oni też wspominani pośrednio poprzez przywołanie procesu konsumpcji (Ghosh i in., 2022; Mahanty i in., 2019). Producenci w sposób bezpośredni wymienieni zostali w dwóch definicjach (Ghisellini i in., 2016; Kirchherr, Yang, i in., 2023). Pośrednio wskazywano na nich poprzez: sformułowanie „produkcja" (Ghosh i in., 2022; Kirchherr i in., 2017; Mahanty i in., 2019), nawiązanie do podmiotów uczestniczących w łańcuchu dostaw (Kulczycka i Pędziwiatr, 2019), procesów

przemysłowych (Bressanelli i in., 2022). Kulczycka i Pędziwiatr (2019), projektantów (Ghosh, 2022). W trzech definicjach nastąpiło przywołanie konieczności wprowadzenia odpowiedniej polityki i narzędzi (Ghisellini i in., 2016; A. Ghosh i in., 2022; Kirchherr, Yang, i in., 2023), co uznać należy za pośrednie odwołanie się do decydentów politycznych, jako interesariuszy GOZ. Dzięki opracowaniu Kirchherr i in. (2023) do grupy interesariuszy zaliczyć można również środowisko akademickie. Alizadeh (2023) oraz grupy badawcze Kirchher i współautorzy (2017; 2023) akcentują również znaczenie przyszłych pokoleń, co nawiązuje do omawianej wyżej koncepcji zrównoważonego rozwoju.

Analiza definicji została poszerzona o analizę tekstów artykułów, uwzględniając również autorów, którzy nie wprowadzali bezpośrednio definicji do tekstu, tj. Reike i in. (2018)i Schöggl i in. (2020). Wyszukiwano nazw grup interesariuszy – projektant, producent, konsument, rząd, organizacja pozarządowa, ośrodek badawczy itp. oraz frazy odnoszące się do kluczowych działań przypisywanych tym podmiotom, takie jak: projektować, produkować, konsumować, kupować, badać, wprowadzać regulacje, itp. Szczegółowe zestawienie interesariuszy i ich role zgodnie z opracowaniem zbiorczym dla wszystkich autorów znajduje się w tabeli 1.15.

Szczególnie istotną grupą wśród interesariuszy są projektanci (del Río i in., 2021; A. Ghosh i in., 2022; Schöggl i in., 2020), a czynność projektowania stanowi element rozszerzonego modelu 4R (Alizadeh i in., 2023). O nich, jako interesariuszach wspomina się w pierwszym cytowanym artykule (Ghisellini i in., 2016), a ich rola w kolejnym publikacjach zostaje rozszerzana. Projektowanie jest częścią systemu GOZ (Blomsma i Brennan, 2017), umożliwia zaproponowanie produktów o wydłużonym cyklu życia, modułowych i łatwych w naprawie (Bressanelli i in., 2022; Kirchherr, Yang, i in., 2023; Kulczycka i Pędziwiatr, 2019), wymagając doboru odpowiednich materiałów (Kirchherr i in., 2017; Reike i in., 2018).

Wpływ na wprowadzanie odpowiedniego projektowania, zdaniem niektórych, mają producenci (del Río i in., 2021). Powinni oni też zmieniać swój sposób produkcji tak, żeby odpowiadał zasadom cyrkularności, zamykając obieg przepływu materiałów i zasobów (Bressanelli i in., 2022; A. Ghosh i in., 2022; Kulczycka i Pędziwiatr, 2019). Mogą inicjować współpracę w ramach działania symbioz przemysłowych, wykorzystując maksymalnie przepływ zasobów, materiałów i energii (Kirchherr i in., 2017; Kirchherr, Urbinati, i in., 2023; Reike i in., 2018).

Tabela 1.15. Przegląd interesariuszy GOZ

Interesariusze	Rola/znaczenie
Projektanci	projektowanie zgodne z zasadami cyrkularności – przedłużenie cyklu życia produktu, produkty modułowe, łatwe do naprawy, ekoprojektowanie, projektowanie sprzyjające recyclingowi, uwzględnienie zasady od kołyski, do kołyski, wykorzystywanie odpadów, element rozszerzonego modelu 4R
Producenci	wprowadzanie procesów produkcyjnych zgodnych z zasadami cyrkularności – zamykanie obiegu materiałów i zasobów, ekoprojektowanie, inicjowanie i uczestnictwo w symbiozie materiałowej i energetycznej
Uczestnicy sektora przemysłowego	prowadzenie odpowiedzialnego i zoptymalizowanego łańcucha dostaw, generowanie innowacji technologicznych, regeneracja, uczestnictwo w symbiozie gospodarczej i współdzielenie zasobów
Konsumenci	prowadzenie konsumpcji odpowiedzialnej, kształtowanie popytu na produkty cyrkularne, współkonsumpcja, ograniczanie zakupów uczestnictwo w recyklingu kształtowanie świadomości ekologicznej
Organizacje pozarządowe	promowanie postaw i edukowanie o cyrkularności kontrola realizacji zasad GOZ prowadzenie lobbingu zrównoważonego rozwoju opracowywanie strategii GOZ
Decydenci polityczni	zarządzanie procesem tranzycji GOZ: zapewnienie finansowania, tworzenie ram prawnych i regulacji promocja GOZ na poziomie lokalnym i globalnym finansowanie badań koncepcyjnych
Przedstawiciele ośrodków naukowych	wspieranie poprzez dostarczanie wiedzy w tym szczególnie ram teoretycznych GOZ i narzędzi oceny rozwój technologii i innowacji cyrkularnej

Źródło: opracowanie własne na podstawie Ghisellini i in. (2016), Blomsma i Brennan (2017), Reike i in. (2018), Mahanty (2019), Kulczycka i Pędziwiatr (2019), Schöggl i in. (2020), del Río i in., (2021), Ghosh i in. (2022) Alizadeh i in.(2023), Bressanelli i in. (2022), Kirchherr i in. (2017), Kirchher i in. (2023).

Odrębnie opisaną grupą interesariuszy są firmy sektora przemysłowego, którzy posiadają zdolność do generowania cyrkularnych innowacji technologicznych (Ghosh i in., 2022) i cyfrowych (Bressanelli i in., 2022). Tworzą odpowiedzialne łańcuchy dostaw (Ghisellini i in., 2016; Kirchherr i in., 2017) i uczestniczą we współpracy przemysłowej (del Río i in., 2021; Kulczycka i Pędziwiatr, 2019; Mahanty i in., 2019; Schöggl i in., 2020). Blomsma i Brennan (2017) podkreślają, że kluczowym interesariuszem, od którego zależy wprowadzenie GOZ jest przemysł odpadami.

Od wszystkich uczestników sektora biznesowego wymagane jest wprowadzenie nowych modeli biznesowych (Blomsma i Brennan, 2017; Ghisellini i in., 2016; Kirchherr, Yang, i in., 2023; Mahanty i in., 2019; Reike i in., 2018; Schöggl i in., 2020) i innowacji w działaniu (del Río i in., 2021). Mają one mieć charakter cyrkularny i wydłużać życie zasobów (Blomsma i Brennan, 2017). Wymienianymi przykładami są modele oparte na ekonomii współdzielenia i leasingu (Kirchherr, Yang, i in., 2023), w tym wynajem i serwicyzacja (Bressanelli i in., 2022).

Konsumenci powinni aktywnie uczestniczyć w przyjęciu GOZ (Ghisellini i in., 2016), kształtując swoją świadomość ekologiczną (Ghosh i in., 2022). Wskazywani są jako kluczowi uczestnicy transformacji GOZ (Kirchherr, Yang, i in., 2023). Wymaga się od nich zmiany nawyków (Blomsma i Brennan, 2017; Bressanelli i in., 2022; Kirchherr i in., 2017; Kirchherr, Yang, i in., 2023), zwrotu w stronę odpowiedzialnej konsumpcji (Ghisellini i in., 2016), w tym kształtowania popytu na produkty mające cechy cyrkularne, to jest wielokrotnego użytku, które mogą zostać naprawione (Kulczycka i Pędziwiatr, 2019). Powinni oni też przestawić się na współkonsumpcję (del Río i in., 2021) albo ograniczanie konsumpcji (Reike i in., 2018). Konsumenci muszą również aktywnie uczestniczyć w procesie recyclingu (Kulczycka i Pędziwiatr, 2019).

Społeczeństwo jako największa grupa o różnych cechach i celach uczestnictwa w sferze gospodarczej, zostało przez niektórych autorów przedstawione jako całość. Wspólnym wobec wszystkich ludzi działaniem jest konieczność kształtowania w nich postaw obywatelskich i wspólnotowych (Ghisellini i in., 2016), które wspierają implementację idei GOZ. Przykładami są wymieniane przez Kulczycką i Pędziwiatr (2019) inicjatywy sąsiedzkie i wspólnotowe – kooperatywy spożywcze, ogrody miejskie. W celu zaangażowania społecznego w GOZ, należy zadbać o edukację i promowanie tej idei (del Río i in., 2021; Reike i in., 2018; Schöggl i in., 2020). Uważa się również, że obecnie realną zmianą jest koncentracja nie na efektywności zasobowej, ale na wybudowaniu społeczeństwa cyrkularnego (*circular society*), czyli rozszerzenie debaty o kwestie społeczne w tym redystrybucje, sprawiedliwość, wiedzę, opiekę, zdrowie (Calisto Friant i in., 2024)

Podmiotami wymienianymi w kontekście zwiększania świadomości społecznej i edukowania z zakresu GOZ były organizacje pozarządowe (Blomsma i Brennan, 2017; Kulczycka i Pędziwiatr, 2019). Mogą one prowadzić kampanie informacyjne, współpracować z samorządami i biznesem, wdrażać lokalnych projekty ekologiczne (Kulczycka i Pędziwiatr, 2019). Są to również interesariusze szczególnie uprawnieni do prowadzenia lobbingu na rzecz zrównoważonego rozwoju, w tym cyrkularności (Kirchherr, Yang, i in., 2023) i kontrolowania procesu wprowadzania GOZ (Kulczycka i Pędziwiatr, 2019). Reike i in. (2018) zwracają również uwagę, że organizacje pozarządowe, posiadając wiedzę i zasoby, mogą opracowywać strategię na rzecz wdrażania GOZ.

Od decydentów politycznych wymaga się zarządzania tranzycją GOZ (Mahanty i in., 2019), w tym umożliwienia jej finansowania (del Río i in., 2021) i tworzenia ram

prawnych funkcjonowania GOZ (Blomsma i Brennan, 2017; del Río i in., 2021; Kirchherr, Yang, i in., 2023; Kulczycka i Pędziwiatr, 2019; Reike i in., 2018; Schöggl i in., 2020). Działania szczegółowe obejmują m.in. zielone zamówienia publiczne (Ghisellini i in., 2016; Reike i in., 2018), system oznakowań (Ghisellini i in., 2016), finansowanie badań (Mahanty i in., 2019), opodatkowanie (del Río i in., 2021), zachęty finansowe (Kirchherr i in., 2017), finansowanie wdrażania innowacji, promowanie partnerstwa publiczno-prywatnego (Kirchherr, Yang, i in., 2023; Reike i in., 2018), finansowanie edukacji na rzecz GOZ (Reike i in., 2018; Schöggl i in., 2020). Decydenci polityczni mają wpływ na promowanie GOZ na poziomie regionalnym i globalnym (Kirchherr, Yang, i in., 2023), co również należy do ich zadań.

Ośrodki naukowe wymieniane były w kontekście ich roli zwiększania potencjału wiedzy o GOZ, przede wszystkim tworzenia narzędzi oceny i ocenę procesu (Blomsma i Brennan, 2017; Kirchherr, Yang, i in., 2023; Kulczycka i Pędziwiatr, 2019) w tym prowadzenie analiz wpływu działań cyrkularnych na gospodarkę i środowisko (Kulczycka i Pędziwiatr, 2019). Podmioty te odpowiedzialne są również za tworzenie technologii i innowacji, umożliwiających prowadzenie cyrkularnej działalności (Kirchherr, Yang, i in., 2023; Kulczycka i Pędziwiatr, 2019; Schöggl i in., 2020).

Podsumowanie

Przeprowadzona analiza literatury przedmiotu potwierdza przedstawioną we wprowadzeniu do rozdziału myśl, o wielości definicji GOZ i możliwości charakteryzowania jej jako terminu rozmytego. Gospodarka cyrkularna jest: nowo wyłaniającym się podejściem do zarządzania odpadami i zasobami (Blomsma i Brennan, 2017), koncepcją (Blomsma i Brennan, 2017; del Río i in., 2021), systemem ekonomicznym/ gospodarczym (Alizadeh i in., 2023; Kirchherr i in., 2017; Kirchherr, Urbinati, i in., 2023; Mahanty i in., 2019), systemem przemysłowym (Bressanelli i in., 2022), globalnym modelem rozwoju gospodarczego (Kulczycka i Pędziwiatr, 2019), modelem alternatywnym (Ghosh i in., 2022), wizją tego, jak system ekonomiczny może być idealnie zrównoważony (del Río i in., 2021). Dąży ona do zwiększenia efektywności zasobów w celu osiągnięcia równowagi pomiędzy środowiskiem, gospodarką i społeczeństwem (Ghisellini i in., 2018), zastępuje koncepcję „końca życia" (Mahanty i in., 2019), promuje ekoinnowacje (Kulczycka i Pędziwiatr, 2019), pełni funkcję instrumentu zrównoważonego rozwoju (del Río i in., 2021), równoważy postęp

przemysłowy z zrównoważonym rozwojem (Ghosh i in., 2022), zmniejsza zanieczyszczenie środowiska, ogranicza marnotrawstwo energii i materiałów, utrzymuje zrównoważone wykorzystanie zasobów, minimalizuje wpływ na ekosystem (Alizadeh i in., 2023). Jej cechą jest spełnienie założenia o maksymalizacji wartości surowców, zasobów, materiałów i produktów w łańcuchu wartości przy równoczesnej minimalizacji wytwarzanych odpadów oraz wykorzystywaniu powstałych zgodnie z hierarchią postępowania z odpadami (Kulczycka i Pędziwiatr, 2019). W ramach gospodarki cyrkularnej każde kolejne użycie zasobu zwiększa lub utrzymuje ekonomiczną wartość oraz wytwarza lub zwiększa wartość społeczną i środowiskową (del Río i in., 2021), tworzy dobrobyt gospodarczy i równość społeczną z korzyścią dla obecnych i przyszłych pokoleń (Kirchherr i in., 2017; Kirchherr, Urbinati, i in., 2023) Efektem GOZ jest stworzenie lub promowanie wysokiego poziomu transformacji ekosystemu w celu osiągnięcia efektywności produkcji na poziomie systemowym i poprawy jakości usług (Alizadeh i in., 2023). Złożony charakter GOZ oraz brak jednolitej definicji sprawiają, że kluczowe staje się zastosowanie narzędzi analitycznych zdolnych uchwycić wielowymiarowość tego pojęcia w dyskursie, tak naukowym jak i politycznym. Jeśli gospodarka cyrkularna jest tak niejednoznacznym terminem nawet dla świata nauki, to użycie tego pojęcia i pojęć semantycznie z nim związanych w języku debaty politycznej, będzie potencjalnie jeszcze silniej zróżnicowane.

Wielowymiarowość GOZ jest związana z jej historycznie zmiennym charakterem. Gospodarka cyrkularna rozwijając się nabierała nowych znaczeń i wymiarów. Można wyróżnić różne etapy rozwoju tej idei, w zależności od wybranego podejścia badawczego. Periodyzacje można uzależnić od kontekstu społecznego i politycznego, zakresu tematycznego obejmującego zagadnienie GOZ, jego celu i obserwowanej strategii. W takim ujęciu widoczne są fazy: formowania koncepcji, entuzjazmu koncepcyjnego, kwestionowania trafności koncepcji (Blomsma i Brennan, 2017) lub GOZ 1.0 radzenie sobie z odpadami, GOZ 2.0 łączenie wejścia i wyjścia w strategiach efektywności ekologicznej, GOZ 3.0 krytycznego podejścia i powrotu do korzeni (Reike i in., 2018). Podział na okresy natężenia pojęć współwystępujących z GOZ wskazuje na dwa etapy: opisywanie gospodarki cyrkularnej przez pryzmat przemysłu i technologii oraz traktowania jej jako terminu kompleksowego (Mahanty i in., 2019). Jeśli przyjąć, że kamieniem milowym dla rozwoju GOZ jest przyjęcie Agendy 2030 i wskaźników SDG, to częstotliwość układu poszczególnych słów również wyznacza dwa odrębne etapy rozwoju pojęcia poprzez współwystępujące z nim terminy

(Ghosh i in., 2022). Analizując dorobek naukowy badań nad ideą, widoczny jest podział na GOZ jako temat wschodzący, inkubacje GOZ jako tematu podstawowego, GOZ jako temat podstawowy, dezintegracja GOZ (Schöggl i in., 2020).

Wielość interpretacji pojęcia GOZ, wynikająca z braku powszechnie przyjętej definicji oraz ewolucji semantycznej tego terminu w czasie, sprowadza się do obserwacji, że pole znaczeniowe gospodarki o obiegu zamkniętym jest rozbudowane i wielowątkowe. Ujęcie GOZ z perspektywy systemu zakłada uznanie tej idei jako systemu samego w sobie lub jako istotnej części systemu gospodarczego. W obu przypadkach jest koncepcja realizowana na wszystkich możliwych poziomach działalności człowieka (del Río i in., 2021; Kirchherr i in., 2017; Kirchherr, Urbinati, i in., 2023; Mahanty i in., 2019; Reike i in., 2018; Schöggl i in., 2020): mikro – projektowaniu, produkowaniu, działaniu przedsiębiorstw i konsumentów; mezo – współpracy pomiędzy przedsiębiorstwami, lokalnymi systemami gospodarczymi, współpracą regionalną, parkami przemysłowymi; makro – politykami krajowymi i międzynarodowymi, regulacjami unijnymi. W ostatnich latach rosło znaczenie GOZ w kontekście polityki krajowej (Kirchherr i in., 2017; Kirchherr, Yang, i in., 2023), a przyczyny tego zjawiska można znaleźć w wiodącej roli Unii Europejskiej. Wprowadzenie polityki na rzecz GOZ, wymaga szeregu dostosowań regulacyjnych, uwzględnienia charakteru społecznego i gospodarczego państwa, wypracowania mechanizmu wsparcia finansowego i zaangażowania szeregu interesariuszy (Blomsma i Brennan, 2017; del Río i in., 2021; A. Ghosh i in., 2022; Reike i in., 2018). W skomplikowanej architekturze gospodarki cyrkularnej jako systemu, na szczególną uwagę zwracają jej związki z zrównoważonym rozwojem i zasadami R. Zrównoważony rozwój jako znane pojęcie zaczął być łączony z wschodzącą ideą GOZ. Gospodarka cyrkularna może stanowić narzędzie wdrażania zrównoważonego rozwoju (Mahanty i in., 2019), a przez to za cel wdrażania zasad cyrkularności można obrać osiągnięcie zaspakajania bieżących potrzeb społeczeństwa bez uszczuplania zasobów mających zapewnić zaspokojenie potrzeb przyszłych pokoleń. Wśród podejść do relacji pomiędzy zrównoważonym rozwojem a GOZ widoczne są rozbieżności (Geissdoerfer i in., 2017) wynikające z tego, że gospodarka cyrkularna może pełnić rolę niezbędną do wdrażania zrównoważonego rozwoju, pomocniczą, lub kompromisową. Oznacza to, że może zapewniać realizacje części celów SDG z pominięciem innych, szczególnie tych, które odnoszą się do dobrobytu społecznego. Dla dalszej części badań oznacza to, że gospodarka cyrkularna będzie miała potencjalnie silne korzenie w założenia

zrównoważonego rozwoju, te dwie koncepcje będą się przenikały w narracji, możliwym jest odwoływanie się do znanych schematów myślowych wywodzących się z zrównoważonego rozwoju w wypowiedziach. Analogiczna sytuacja będzie miała miejsce w przypadku zasad R, poprzez które GOZ bywa często definiowany. Służą one operacjonalizacji idei w praktyce (Feng i Yan, 2007; Ren, 2007; Sakai i in., 2011; Preston, 2012; Reh, 2013; Su i in., 2013; Lett, 2014). Stanowią więc katalog słów kluczowych, które wskazywać będą na obszary polityki, która powinna zostać wzięta pod uwagę w budowaniu kontekstu legislacyjnego dla instytucjonalizacji GOZ w Polsce oraz stanowić może ważny element wypowiedzi aktorów. Identyfikacja interesariuszy gospodarki cyrkularnej również stanowi wsparcie dla dalszej analizy. Projektanci, producenci, konsumenci, organizacje pozarządowe, decydenci polityczni i przedstawiciele ośrodków naukowych, to podmioty, poprzez których działania dochodzi do transformacji gospodarczej w cyklach okrężnych oraz to oni są nośnikami tej idei, a więc jak zostanie wskazane w rozdziale 2, to oni poprzez język, kształtując rzeczywistość społeczną poddają idee GOZ ciągłym zmianom.

ROZDZIAŁ 2.
DYSKURS POLITYCZNY JAKO MECHANIZM FORMUŁOWANIA SIĘ POLITYK PUBLICZNYCH

Wprowadzenie

W tym rozdziale zostały przedstawione wybrane elementy dyskursu politycznego, które przekładają się na sposób formułowania polityk publicznych. Jego funkcją jest stworzenie ram teoretycznych do analizy instytucjonalizacji idei. Zaprezentowano sposób, w jaki idee, takie jak GOZ, przechodzą od poziomu znaczeń językowych do poziomu instytucji publicznych. Rozumowanie to opiera się on na założeniu, że dyskurs współtworzy polityki, a nie tylko je opisuje (Majone, 2004). Znaczenie idei nie jest dane raz na zawsze, kształtuje się w procesie komunikacji pomiędzy aktorami publicznymi, idee zaś są wartościami i przekonaniami, które mają wpływ na wybory podejmowane przez aktorów (Mazur, 2017a, s. 14). W takim ujęciu, polityki publiczne nie są wyłącznie rezultatem doboru instrumentów regulacyjnych, lecz także efektem interpretacji rzeczywistości społecznej, negocjowania znaczeń oraz uzasadniania określonych kierunków działań. Jeśli „istotą polityki publicznej jest wybór, decyzja o wejściu na jedną z możliwych ścieżek działania" (Wołek, 2021, s. 13), to charakterystyka tego miejsca działania będzie istotnym elementem nauki o polityce publicznej. Dyskurs kreuje społeczność polityczną, czyli przestrzeń struktur i zachowań politycznych (polis), w której dochodzi do debaty na temat formy zagospodarowania przestrzeni wspólnej (Hausner, 2008, s. 36–42). Deliberacyjna forma kształtowania polityki publicznej zyskuje na ważności, obejmując zróżnicowany katalog tematów, a zwolennicy takiego sposobu prowadzenia spraw publicznych wskazują na wzrost zaufania do władzy, budowanie wiedzy wśród społeczeństwa i uzyskanie dostępu do trzech elementów budujących rozwiązanie publiczne: wiedzy eksperckiej, interesów prywatnych, emocji (Sakowicz, 2025).

Pierwszy podrozdział przedstawia filozoficzną ewolucję znaczenia języka w wytwarzaniu wiedzy i opisie rzeczywistości społecznej. Wskazuje również na związek języka z dyskursem i w podsumowaniu z politykami publicznymi. Ewolucja i wielowymiarowość rozumienia języka, została omówiona poprzez wprowadzenie myśli Arystotelesa, de Saussure'a, Wittgensteina, Foucaulta, Pêcheux i Bourdieu. Uzupełnieniem jest przedstawienie nurtu pragmatycznego na podstawie Grice'a, Austina

i Searle'a, który pozwala ujmować język jako formę działania społecznego. Podrozdział ma na celu pokazanie, że znaczenia pojęć realizowanych w formie polityk publicznych nie są neutralne ani stabilne, lecz powstają w procesie społecznym, w którym aktorzy nadają im określone interpretacje i uzasadnienia. Przyjęcie tej perspektywy, pozwala traktować dyskurs jako przestrzeń kształtowania znaczeń, które wpływają na sposób definiowania problemów publicznych oraz kierunki interwencji instytucjonalnej.

W kolejnej części przedstawiono dyskurs jako element porządku społecznego. Opierając się na myśli Foucault, van Dijk i Fairclough dyskurs jest rozumiany jako przestrzeń konstruowania znaczeń, w której idee polityk publicznych są interpretowane, negocjowane i stabilizowane, co wpływa na sposób definiowania problemów oraz zakres przyjmowanych rozwiązań instytucjonalnych. Jest on historycznie zmienny i znaczeniowo niestabilny; stanowi społeczną praktykę wytwarzania i porządkowania wiedzy a zarazem jest mechanizmem organizowania interpretacji rzeczywistości społecznej. Pełni funkcję narzędzia władzy poprzez wiedzę, ponieważ określa ramy poznawcze, w których formułowane są problemy publiczne i uzasadniane kierunki interwencji instytucjonalnej. Jednocześnie stanowi formę poznawczą pośredniczącą między strukturą społeczną a praktyką komunikacyjną aktorów, a jego funkcjonowanie ma charakter normatywny, gdyż wpływa na definiowanie tego, co uznawane jest za właściwe, racjonalne lub dopuszczalne w politykach publicznych. Uzupełnieniem tej teorii jest przedstawienie dyskursu jako racjonalności komunikacyjnej w ujęciu Habermasa. Wskazanie tych cech dyskursu umożliwia przeprowadzenie i opisanie badania dyskursu dotyczącego gospodarki o obiegu zamkniętym jako procesu wytwarzania i stabilizowania znaczeń, w którym interpretacje rzeczywistości społecznej powiązane są z relacjami wiedzy i władzy, mechanizmami koordynacji działań publicznych oraz uzasadnianiem określonych rozwiązań instytucjonalnych.

W podrozdziale trzecim następuje przejście do szczególnego rodzaju dyskursu, będącego przedmiotem tego badania, czyli dyskursu politycznego. Został wprowadzony podział pomiędzy dyskursem politycznym a publicznym, poprzez cztery zasadnicze cechy: hegemoniczność, wpływ na kształtowanie politycznej tożsamości, interdyskursywność i instytucjonalność. Jako piątą, zaprezentowano dyskurs polityczny jako przedmiot analizy w politykach publicznych, co miało na celu ugruntowanie miejsca badań dyskursu w teorii nauki. Przyjęte rozróżnienie pozwala wyodrębnić wypowiedzi uczestniczące bezpośrednio w procesie formułowania polityk publicznych od szerszych narracji obecnych w sferze publicznej. Wskazane cechy umożliwiają uchwycenie, w jaki

sposób znaczenia przypisywane gospodarce o obiegu zamkniętym stabilizują się w ramach struktur instytucjonalnych oraz jak powiązane są z innymi obszarami dyskursu. Tym samym podział ten doprecyzowuje zakres materiału empirycznego oraz sposób identyfikacji wypowiedzi istotnych dla analizy procesu instytucjonalizacji tej idei.

Ostatnia część rozdziału poświęcona została instytucjonalizmowi dyskursywnemu jako podejściu teoretycznemu zastosowanemu w niniejszej pracy. Opierając się na założeniu, że idee mają znaczenie dla procesów politycznych (Schmidt, 2008), nurt ten uzupełnia szkołę instytucjonalną o analityczny wymiar dyskursu, wskazując, że zmiana instytucjonalna dokonuje się nie tylko poprzez formalne reguły i procedury, lecz także poprzez interpretowanie problemów publicznych oraz uzasadnianie określonych kierunków działania. Perspektywa ta pozwala analizować gospodarkę o obiegu zamkniętym jako ideę, której znaczenie kształtuje się w procesie komunikacji między aktorami politycznymi i administracyjnymi, a następnie ulega stabilizacji w dokumentach strategicznych i regulacjach publicznych. Wprowadzenie instytucjonalizmu dyskursywnego uzasadnia zatem analizę dyskursu jako narzędzia badania sposobów interpretowania i instytucjonalizacji idei gospodarki o obiegu zamkniętym w polityce publicznej.

2.1. Podstawy teoretyczne dyskursu

Nie ma możliwości podania jednej, uniwersalnej definicji dyskursu (van Dijk, 1990, s. 164), co wynika z dużej popularności i powszechności tego terminu, zarówno w naukach społecznych jak i w użyciu potocznym. W codziennych użyciu funkcjonuje on często jako erudycyjny synonim rozbudowanej wypowiedzi ustnej lub pisemnej, co przyczynia się do pozbawiania go precyzyjnego odniesienia teoretycznego (Szacki, 2002, s. 905) lub zwyczajnie jest praktyką mówienia i pisania (Phillips i in., 2004, s. 636). Otwartość znaczeniowa dyskursu pozwala na funkcjonowanie tego terminu w wielu obszarach społecznych i kulturowych. Sprawia że jest on wszechobecny, ale równocześnie skutkuje semantycznym nie(do)określeniem (Plumpe 1988, jak cyt. W Kujawa, 2009, s. 44).

Można zatem przyjąć, że dyskurs to dynamiczny proces społeczny i kulturowy, którego granice i obszary podlegają ciągłej redefinicji przez jego uczestników (Czyżewski, 2010). Jest on wewnętrznie spójnym systemem znaczeń, dominującym w danej kulturze i wpływającym na to sposób postrzegania i rozumienia przez ludzi

w określonym czasie świata (Podsiad, 2000, jak cyt. w Filipczak-Białkowska, 2021). Wszystkie znane definicje tego terminu, w mniejszym lub większym stopniu, odwołują się do etymologicznych właściwości słowa dyskursu (z łac. *discurrere*, *dis*„roz-" + *currere* „biegać") czyli poruszania się, rozbiegnięcia się, biegania tam i z powrotem, odwołując się przy tym do przepływu myśli i racji (Kujawa, 2009, s. 44).

Van Dijk (1990, s. 164), uznając dyskurs jako „określoną formę interakcji społecznej, interpretowaną jako pełne wydarzenie komunikacyjne w konkretnej sytuacji społecznej", dostrzega również dualny charakter tego terminu, poprzez rozumienie go jako „specyficzną formę użycia języka". Istotnie, termin dyskurs został wprowadzony początkowo jako określenie uporządkowanej jednostki językowej, której zrozumienie uzależnione jest od uwzględnienia sytuacji komunikacyjnej, a więc tego kto mówi, gdzie mówi i kiedy mówi (Szacki, 2002, s. 905). Na proces komunikacji składają się elementy (Sroka i Podgórska-Rykała, 2021, s. 90): (I) kontekst, w tym kontekst fizyczny (np. miejsce), kontekst czasu, kontekst psychologiczny (sposób postrzegania, empatia), kontekst kulturowy (stosowane wzorce, uogólnienia, stereotypy), (II) uczestnicy, interpretujący komunikat nadawcy i odbiorcy, (III) komunikat, (IV) kanał, droga przekazu komunikatu, (V) sprzężenie zwrotne, (VI) szumy, zakłócenia. Warto zaznaczyć, że to w procesie aktywnej komunikacji dochodzi do wytwarzania wiedzy uspójnionej, czyli takiej, która jest dostępna i współrozumiana przez uczestników sfery publicznej (Mazur, 2017b).

W celu uchwycenia istoty dyskursu należy sięgnąć bezpośrednio do teorii znaczenia języka w przestrzeni społecznej, jego związku z mową i aktem komunikacyjnym. Pozwala to prześledzić ewolucję języka od pojmowania go jako narzędzia rozumu i opisu rzeczywistości do traktowania jako działania społeczno-politycznego, które tworzy rzeczywistość i porządek instytucjonalny.

Wraz z konstytuowaniem się struktur społecznych i politycznych oraz wspólnotowym charakterem ludzkiego życia, język staje się podmiotem rozważań filozoficznych. Towarzyszy temu obserwacja, że spośród innych istot żywych to człowiek jest obdarzony mową, która pełni funkcję przekazu wartości, a więc „służy do określania tego, co pożyteczne czy szkodliwe, jak i tego co sprawiedliwe lub niesprawiedliwe*"* (Arystoteles, 2003, s. 5). Ludzka zdolność do komunikacji, jest siłą naszego gatunku. Naturalnym dla człowieka była próba jej opisania, zbadania i zrozumienia. Pierwszy liniowy model języka można wywodzić z myśli Arystotelesa, który uznawany jest za prekursora semiotyki (rys. 2.1).

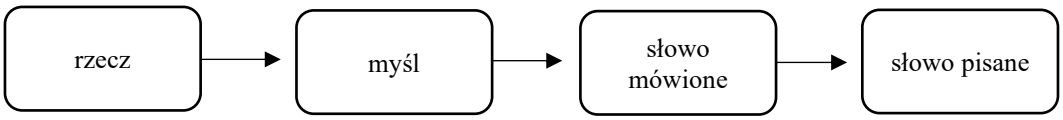

Rysunek 2.1. Liniowy model języka według Arystotelesa
Źródło: opracowanie własne na podstawie Arystoteles (2013, s. 37).

Model ten opiera się na czterech podstawowych założeniach: (I) istnieje obiektywna rzeczywistość (rzecz), (II) której człowiek tworzy mentalne obrazy (myśli), (III) odwzorowywane przez język w słowie mówionym, a z tego wynika, że (IV) język służy do reprezentacji rzeczywistości (Arystoteles 2013, s. 37). Ludzie mogą posługiwać się różnymi językami i używać różnych znaków (alfabetów), ale ich treści umysłowe są wspólne. Oznacza to, że dla Arystotelesa mowa i pismo są wtórnymi wyrobami kultury w stosunku do pierwotnej uniwersalności myśli. W ujęciu Arystotelesa mowa pełni funkcję nośnika sądów moralnych, wypowiedź ustna odzwierciedla doświadczenie umysłowe, zaś słowo stanowi podstawę tworzenia więzi wspólnotowej (2003, s. 6, 2013, s. 37). Do XX wieku był to dominujący sposób rozumienia języka, odpowiadający paradygmatowi pozytywistycznemu (de Saussure, 1991, s. 10). Zmianę przyniósł początek XX wieku i rozwój strukturalizmu zakładający, że język nie jest prostym odzwierciedleniem rzeczywistości, ale niezależnym systemem znaków, który nabiera znaczenia dzięki relacjom między znakami w systemie (de Saussure, 1991, s. 75–76).

Ferdinand de Saussure odrzucił model znaczenia języka wynikający z odniesienia, relacji do rzeczywistości, wskazując równocześnie, że znaczenie wynika z różnicy wobec innych znaków. Język u de Saussure'a jest systemem. W związku z tym, znaczenie słowa nie wynika z odniesienia się do przedmiotu, a z miejsca w tym systemie. Zauważył, że „zawartość jego [wyrazu] da się prawdziwie określić dopiero przy pomocy tego, co istnieje poza nim; ponieważ stanowi część systemu, wyraz przybiera nie tylko znaczenie, lecz także i przede wszystkim wartość, a to już zupełnie co innego*"* (de Saussure, 1991, s. 139). Język sam tworzy znaczenia, ale nie dlatego, że jest narzędziem opisywania rzeczywistości, ale dlatego, że tworzy znaczenia przez różnice między znakami – słowa mówione różnią się między sobą (de Saussure, 1991). Punkt ciężkości w rozumieniu znaczenia językowego został przesunięty z referencji (odnoszenia się języka do świata) na relacyjność (wewnętrzne różnice w języku jako systemie). Choć instytucjonalizm dyskursywny jako podejście badawcze operuje głównie w ramach

pragmatyzmu i konstruktywizmu społecznego, w niniejszym ujęciu celowo sięga się do teorii de Saussure'a jako fundamentu współczesnego rozumienia języka, dostrzegając pochodzenie dyskursu jako pochodną strukturalizmu lingwistycznego. Należy zauważyć, że „język jest dla nas produktem społecznym, którego istnienie pozwala jednostce korzystać z jej zdolności mówienia" (de Saussure, 1991, s. 36). Jest on niezbędny w strukturze społecznej – mowa nie może istnieć bez języka, natomiast język zakłada istnienie zdolności mowy (1991, s. 159).

Język nie istnieje jako byt samoistny – „jest formą, a nie bytem" (de Saussure, 1991, s. 146). Jego istnienie ma charakter funkcjonalny, a nie materialny. Stanowi on formę porządkującą i organizującą znaki, która umożliwia ich użycie w praktyce komunikacyjnej. „Język jest systemem znaków wyrażających pojęcia" (de Saussure, 1991, s. 42), a więc sam proces znaczenia opiera się na uzgodnionym społecznie kodzie, nie zaś na indywidualnym znaczeniu poznawczym wypowiadającego się. Ma on charakter normatywny i zmienny w czasie, uzależniony od istniejących elementów wypowiedzi i ich wzajemnych powiązań (de Saussure, 1991, s. 131). Jego społeczny wymiar, widoczny poprzez uznanie języka za kod społeczny „organizujący mowę i tworzący narzędzia niezbędne do użycia zdolności mowy" (de Saussure, 1991, s. 224–225), umożliwia obserwację, że to nie jednostka dysponuje i kontroluje język, ale język umożliwia jednostce artykulacje sensu, przekaz wartości, uzgodnienie spójności. W tym właśnie sensie, język tworzy przestrzeń, w której może zaistnieć dyskurs: jako uporządkowana praktyka komunikacyjna, zakorzeniona w strukturze społecznej.

Warto zaznaczyć, że de Saussure nie interesował się tym, kto mówi, po co mówi, z jaką siłą, czy w jakim społeczeństwie, a traktował język jak produkcję znaczeń. Na znaczenie języka w kontekście społecznym zwraca uwagę Wittgenstein w swoich późniejszych pracach (2000). Twierdzi wręcz, że „znaczenie słowa to jego użycie w języku" (Wittgenstein, 2000, §43). Nie istnieje niezmienne znaczenie słowa poza kontekstem społecznym, rozumianym jako rzeczywistością społeczną w danej sytuacji komunikacyjnej. Język nie odzwierciedla rzeczy, A jest działaniem, które zachodzi między ludźmi. Każde znaczenie słowa zależy od wspólnie przyjętych zasad, które funkcjonują w ramach tzw. form życia, czyli nawyków i praktyk społecznych (Wittgenstein, 2000 §23). W związku z tym nie istnieje coś co można by nazwać uniwersalnym i abstrakcyjnym charakterem reguły językowej. Znaczenia słów nie są dane raz na zawsze, lecz zmieniają się wraz z kontekstem i społecznymi regułami użycia. „Nie można kierować się regułą prywatnie" (Wittgenstein, 2000, §202), co oznacza, że

tylko w wspólnym rozumieniu i działaniu istnieje język. Myśl Wittgensteina wskazuje na przyjęte w kolejnych badaniach traktowanie dyskursu jako praktyki społecznej. W duchu pragmatyzmu wskazuje on, że mówienie językiem jest częścią pewnej działalności, albo sposobu życia (2000, §23), a więc znaczenie wypowiedzi zakorzenione jest w praktyce społecznej, A nie w abstrakcyjnej strukturze. Podobne ujęcie reprezentuje Austin, dla którego język to narzędzie działania – „dzięki językowi zachodzą zmiany w rzeczywistości społecznej" (cyt. za: Filipczak-Białkowska, 2021). Odzwierciedlenie tego podejścia odnaleźć będzie można w teoriach lingwistycznych tego badacza opisanych poniżej.

Zakorzenienie społeczne wypowiedzi pozwala na wprowadzenie przez Wittgensteina pojęcia „gier językowych". Tłumaczy ono, że język nie ma jednej funkcji, A może służyć do wielu różnych i różniących się między sobą interakcji – wydawania rozkazów, żartowania, składania obietnic, zastraszania, wyznawania miłości, zawierania transakcji, itd. Każda z gier językowych rządzi się własnymi regułami (Wittgenstein, 2000, § 23, §24). Język jest formą działania społecznego, a jego rozumienie wymaga zauważenia gier językowych i uwzględnienia ich reguł.

Całkowite zerwanie z tradycją arystotelesowską, wypowiedzi jako liniowego modelu, następuje w pracach Jacquesa Derridy (2011), poprzez definitywne oddzielenie sensu od języka. Zgodnie z założeniami strukturalizmu lingwistycznego, język nie jest zbiorem dowolnych nazw, terminów, słów samych w sobie, ponieważ znaczenie znaku językowego wynika nie z jego relacji do rzeczywistości pozakomunikacyjnej, ale z różnic zachodzących wobec innych znaków w systemie. Przestaje być on stabilnym nośnikiem znaczenia. Znak nie posiada znaczenia sam z siebie – jest śladem innych, nieobecnych znaków. Przesunięcie od „języka jako systemu" ku „językowi jako grze różnicy" stanowi jedną z kluczowych podstaw współczesnego rozumienia dyskursu jako dynamicznej, niestabilnej i społecznie osadzonej praktyki tworzenia sensu, znaczeń w komunikacji zarówno indywidualnej jak i zbiorowej (Czachur, 2020). To właśnie ta wyodrębniona różnica pomiędzy sensem a językiem jest kluczową kategorią, którą później rozwinęli Derrida i szkoła poststrukturalna.

Derrida nadaje również inny wymiar znaczenia słowu pisanemu. Pismo nie jest wtórne wobec mowy. Tym samym, zrywa z wielowiekową tradycją dostrzegania słowa jako bardziej żywego, pierwotnego, odsyłającego do sedna. Pisze on, że „epoka logosu obniża zatem wartość pisma rozumianego jako mediacja mediacji i upadek na zewnątrz sensu" (Derrida, 2011, s. 126). Pisanie rozumiane jako każdy znak ujawniający różnice.

Znaczenie istnieje tylko dzięki temu, że coś odsyła do czegoś innego. W konsekwencji, to nie mowa, lecz pismo, rozumiane jako system różnic i opóźnień, ujawnia prawdziwą logikę znaczenia: nieobecność, przesunięcie i niemożność dotarcia do ostatecznego sensu (Derrida, 2011).

Myśl Derridy ma kluczowe znaczenie dla analizy dyskursu: po pierwsze, pozwala rozumieć dyskurs jako niestabilną i rozproszoną grę znaczeń, pozbawioną centrum i ostatecznego sensu; po drugie, wskazuje na konieczność badania mechanizmów zapisu, w szczególności pisma jako struktury różnicy i śladu.

Z kolei współczesne rozumienie dyskursu jako uporządkowanej praktyki językowej regulującej wiedzę i władzę, zostało ugruntowane przede wszystkim przez Michela Foucaulta i zostanie szczegółowo zaprezentowane w dalszej części rozdziału. W tym miejscu należy zaznaczyć, że filozof nie interesował się czym język jest, ale co język może czynić, jego rolą w organizacji życia społecznego (Foucault, 1977). Jeśli u Arystotelesa, znaczenie to zgodność słowa z rzeczą, u Saussure'a – relacja między znakami w systemie językowym, u Wittgensteina – efekt społecznego użycia słów, A U Derridy – nieobecny ślad w grze różnic i opóźnień, to Foucault traktuje znaczenie jako produkt historycznych warunków wypowiedzi, zależnych od reguł formowania i porządków wiedzy.

Wszystko to prowadzi do przesunięcia od myślenia o języku jako abstrakcyjnym systemie znaków (jak u Saussure'a), poprzez język jako społeczną praktykę użycia (jak u Wittgensteina) i grę różnic pozbawioną centrum (jak u Derridy), ku rozumieniu języka jako uwarunkowanej praktyki dyskursywnej, która, jak u Foucaulta, nie tyle przekazuje znaczenia, co je produkuje w określonych warunkach instytucjonalnych i społecznych.

Równolegle do myśli inspirowanej Foucault rozwijało się podejście nawiązujące do myśli marksistowskiej Michela Pêcheux oraz neomarksistowkiej Pierre'a Bourdieu. Pêcheux (1982, s. 111–113) zakładał, że podmiot mówiący nie ma pełni władzy nad językiem, bo ten jest już uprzednio naznaczony ideologią i historią. W tym podejściu dyskurs nie jest medium neutralnym, ale stanowi splot języka jako materialnego elementu ideologii, znaczeń wynikających z relacji społeczno-historycznych oraz wiedzy konstruowanej w procesie reprodukcji wcześniej skonstruowanych sensów. Każda idea powstaje w interdyskursie – przestrzeni, gdzie ścierają się o znaczenie dominujące różne ideologie (Pêcheux, 1982, s. 118, 194). Tym samym filozof zwraca uwagę na dyktowanie przez reguły i instytucje możliwości wypowiedzi i choć mniej wykorzystywany w instytucjonalizmie dyskursywnym, stanowi wartościowy sposób podkreślenia, że

relacje dyskursywne są nie tylko tworzone, ale mogą być narzucane, jako efekt społecznych i historycznych konwencji.

Bourdieu jako reprezentant socjologii krytycznej z elementami neomarksizmu wnosi do teorii lingwistycznej ujęcie języka jako instrumentu władzy symbolicznej, umożliwiającego reprodukcję istniejących struktur społecznych. Nie jest to neutralna przestrzeń komunikacji, ale miejsce walki pomiędzy aktorami o możliwość ustalania definicji i znaczeń rzeczywistości, dominację swojej wizji świata. Kluczowym elementem wyjaśniającym ten proces jest *habitus* – „zespół dyspozycji, które skłaniają jednostki do działania i reagowania w określony sposób" (Bourdieu, 2009, s. 13). Są one kształtowane w jednostce pod wpływem jej otoczenia i uaktywniają się w niej w sposób nieuwiadomiony. Habitus wpływa nie tylko na sytuację, w której powstał, ale też na inne, niekoniecznie pokrewne (2009, s. 13). Dyskurs odbywa się w tzw. polu społecznym, gdzie jest kształtowany przez jego hierarchie i walkę o dominację (2009, s. 14). Przewagę w tej walce zyskują podmioty, które dysponują tzw. kapitałem symbolicznym czyli zdolnością do narzucania swojego sposobu widzenia świata innym (2009, s. 166). Dla perspektywy instytucjonalizmu dyskursywnego istotne jest nie tylko zrozumienie przyczyn dominacji jednych aktorów dyskursu nad innymi, ale również prześledzenie, w jaki sposób habitus wpływa na ich zdolność uczestniczenia w polu i reprodukuje istniejące relacje władzy.

Koncepcje Arystotelesa, de Saussure'a i Wittgensteina pozwoliły ukazać język kolejno jako narzędzie reprezentacji rzeczywistości, strukturę systemu znaków oraz społecznie zakorzenioną praktykę komunikacyjną. Myśl Derridy, Foucaulta i Pêcheuxa umożliwiła natomiast przejście od filozoficznej refleksji nad językiem do ujęcia języka jako konstruktu społecznego, któremu towarzyszyć będzie dyskurs, a wraz z koncepcją Bourdieu, również jako narzędzia władzy symbolicznej, zakorzenionego w polach społecznych i habitusie (Tabela 2.1.).

Tabela 2.1. Filozoficzne podstawy języka i znaczenia w XX wieku

Autor	**Język jako:**	**Znaczenie to:**
F. de Saussure	system różnic	relacja w systemie znaków
L. Wittgenstein	społeczna praktyka	użycie w grze językowej
J. Derrida	gra różnic i śladów	zawsze opóźnione, niestabilne
M. Foucault	praktyka organizująca wiedzę	produkt warunków wypowiedzi
M. Pêcheux	materialny element ideologii	efekt relacji społeczno-historycznych i reprodukcji sensów
P. Bourdieu	instrument władzy symbolicznej	efekt walki o dominację w polu społecznym

Źródło: opracowanie własne.

Tak rozumiany dyskurs przestaje być wyłącznie uporządkowaną formą językową, a staje się przestrzenią, w której język uczestniczy w wytwarzaniu i utrwalaniu porządków społecznych. W efekcie możliwe staje się badanie dyskursu jako mechanizmu porządkującego sens i społecznie uwarunkowaną prawdę. Tabela 2.2 uwzględnia logikę poszczególnych teorii w zgodzie z planowaną analizą realizowaną podejściem instytucjonalizmu dyskursywnego. Traktowane one są jako tło do obranego podejścia badawczego, uzupełniające teorię ID, przy równoczesnym zezwoleniu badaczom na sięganie poza jej wymiary. Tabela 2.2. Implikacje różnych nurtów wiedzy o języku i dyskursie dla badań w podejściu instytucjonalizmu dyskursywnego.

Tabela 2.3. Implikacje różnych nurtów wiedzy o języku i dyskursie dla badań w podejściu instytucjonalizmu dyskursywnego

Myśliciel	**Szkoła / nurt**	**Implikacje dla badań prowadzonych w podejściu ID**
Arystoteles	filozofia klasyczna	wskazuje na możliwość badania powstawania pojęć, które integrują wspólnotę polityczną wokół idei
F. de Saussure	strukturalizm lingwistyczny	pozwala zrozumieć, jak pojęcia są konstruowane w ramach systemu językowego, wskazuje na potrzebę analizy opozycji semantycznych, wskazuje na potrzebę badania relacji między pojęciami
L. Wittgenstein	filozofia analityczna / pragmatyzm	implikuje badania gier językowych, wskazuje na konieczność analizy braku udziału w dyskursie – milczenia i braku wypowiedzi
J. Derrida	poststrukturalizm	ujawnia przesunięcia znaczeń i ich niestabilność, pozwala na dekonstrukcję dyskursów, wspomaga odkrywanie sprzeczności i wykluczeń w strategiach politycznych wypowiedzi
M. Foucault	poststrukturalizm / archeologia wiedzy	umożliwia analizę, jak poprzez dyskurs instytucje wytwarzają prawdę o idei pozwala na obserwacje mechanizmów władzy i normalizacji pojęć
M. Pêcheux	materialistyczna analiza dyskursu	pomaga badać, jak ideologie kształtują język polityki, interdyskurs wskazuje na przecięcia i konflikty między różnymi ideami, Implikuje konieczność śledzenia wcześniejszych dyskursów – procesów prekonstruowania
P. Bourdieu	socjologia krytyczna / neomarksizm	implikuje analizę dostępu do dyskursu – kto może mówić o idei i jest dopuszczany do dyskursu

Źródło: opracowanie własne.

Badanie nad językiem, które wpłynęło na to czym współcześnie jest dyskurs, rozwijało się dwutorowo. Jednym nurtem była omówiona powyżej filozoficzna rewizja znaczeń oraz równolegle do niej rozwijany nurt pragmatyczny, koncentrujący się na założeniu, że język jest społeczną praktyką działania, realizowaną poprzez użycia mowy podczas konkretnej interakcji. Pragmatycznemu podejściu do języka zawdzięcza się późniejsze rozumienie dyskursu jako praktyki społecznej (FilipczakBiałkowska, 2021).

Opiera się ono na trzech kluczowych teoriach: koncepcji współpracy, teorii aktów mowy i koncepcji języka jako działania osadzonego w kontekście.

Koncepcję współpracy charakteryzuje następujące założenie: „Uczyń swój wkład w rozmowę taki, jaki jest wymagany na danym etapie rozmowy, zgodnie z przyjętym celem lub kierunkiem interakcji*"* (Grice, 1975, s. 47). Skuteczna komunikacja opiera się na idei, że nadawca i odbiorca dążą do wzajemnego zrozumienia i przestrzegają wspólnych reguł konwersacyjnych. Uczestnicy zdarzenia komunikacyjnego nawet nieświadomie wybierają wspólny cel i oczekują od siebie nawzajem jego realizacji. Grice wyróżnia cztery kategorie, w ramach których uczestnicy rozmowy zwykle działają (Grice, 1975): ilość (*quantity*), czyli mów tyle, ile trzeba – nie za dużo, nie za mało; jakość (*quality*), czyli mów prawdę – nie mów, tego, czego nie jesteś pewien; stosowność (*relation*), czyli bądź na ustalony temat; sposób (*manner*), czyli mów jasno, uporządkowanie i zwięźle. Grice przesuwa uwagę z tego, co słowa znaczą *per se*, na to jak są używane i jakie intencje uczestników komunikacji się z nimi wiążą. Rozumienie wypowiedzi wymaga uwzględnienia nie tylko znaczenia literalnego, ale i relacyjnego, sytuacyjnego i pragmatycznego. To stanowi jedno z przejść od języka do myślenia o dyskursie jako formie społecznej praktyki.

W teorii aktów mowy „Wypowiedzenie zdania to nie tyle stwierdzenie czegoś, co raczej wykonanie pewnego aktu" (Austin, 1975, s. 9). W tym ujęciu, język jest nie tyle narzędziem opisu rzeczywistości, która może być określana w charakterze zero–jedynkowej prawdy–fałszu, ale normatywnie nieoczywistą formą działania. Język nie przedstawia świata, ale go współkreuje, ponieważ każde jego użycie stanowi akt. Wyróżnić można trzy podstawowe działania językowe: akt lokucyjny – wypowiedzenie dźwięków i słów zgodnie z gramatyką, akt illokucyjny – to, co robimy wypowiadając słowa, czyli intencja, akt perlokucyjny – efekt, jaki wypowiedź wywołuje w odbiorcy. Porozumienie i wykonywanie określony działań wobec siebie jest możliwa, zgodnie z teorią aktów mowy, poprzez istnienie określonych zasad, ponieważ to one wyrażają intencje wypowiadającego się wobec słuchającego. Skuteczność aktu mowy zależy od spełnienia określonych warunków konwencjonalnych – jeśli nie zostaną one spełnione wypowiedź może nie odnieść skutku (Ćwiklicki, 2006, s. 51–53) Stąd ważna jest właściwość wypowiedzi. Teoria ta stała się fundamentem dla krytycznej analizy dyskursu, jako praktyki performatywnej zakorzenionej w kontekście kulturowym, społecznym i politycznym, wprowadzając rozróżnienie w akcie mowy na to kto mówi, w jakiej sytuacji i z jakim skutkiem.

W koncepcji języka jako działania osadzonego w kontekście: „Akty mowy są formą działania ludzkiego, które zachodzi w ramach reguł językowych i społecznych*”* (Searle, 1987, s. 22). John Searle rozwinął teorię aktów mowy Austin poprzez usystematyzowanie możliwych funkcji wypowiedzi w kontekście społecznym. Zgodnie z reprezentowaną przez niego koncepcją, wypowiedź nie służy tylko przekazaniu informacji, ale pełni przede wszystkim funkcję społeczną, która jest zakorzeniona w sieci reguł, norm, kulturowych wzorców postępowania. Ze względu na pełnioną funkcję akty mowy można podzielić na (Searle, 1987, s. 65–68):

- reprezentatywy – tworzą obraz rzeczywistości, są to stwierdzenia i opisy;
- dyrektywy – wymuszają działanie na odbiorcy, są to prośby, rozkazy, pytania;
- komisje – nakładają zobowiązanie na mówiącego, są to obietnice i zobowiązania;
- ekspresywy – wyrażają emocje; są to przeprosiny, gratulacje i kondolencje;
- deklaracje – tworzą nową rzeczywistość społeczną.

Poprzez uznanie tej koncepcji, możliwym jest traktowanie języka nie tylko jako kanału informacji, ale przede wszystkim jako narzędzia sprawczego. Umożliwia to analizę aktów mowy politycznej, publicznej, medialnej i innej, w której tworzony jest nowy lub inny porządek społeczny poprzez umowę społeczną, A więc szczególnie do analizy dyskursu politycznego. Z perspektywy badań nad dyskursem, podejście Searle'a pozwala uchwycić związek między językiem, działaniem i władzą, A więc kluczowe komponenty dyskursu rozumianego jako praktyka regulująca sensy i relacje społeczne.

Wszystkie trzy podejścia, chociaż różnią się akcentami, łączy przekonanie o nierozerwalnym związku między językiem, myśleniem i działaniem oraz o roli języka jako formy aktywności społecznej, która współtworzy rzeczywistość. Sens wypowiedzi nie tkwi w strukturze językowej, a w intencji, relacjach i kontekście wypowiedzi i wypowiadającego się. Tworzą one pragmatyczne ramy dla współczesnego pojmowania dyskursu jako praktyki władzy, negocjacji znaczeń i konstruowania relacji. Zestawienie tych ram obrazuje tabela 2.4.

Tabela 2.4. Pragmatyczne podstawy języka i znaczenia w XX wieku

Autor	**Język jako:**	**Znaczenie/ działanie to**
M. Grice	współpraca komunikacyjna	wynik intencji i założeń komunikacyjnych
J. Austin	działanie mową	akt performatywny, nie tylko opis
J. Searle	działanie w ramach reguł społecznych	intencjonalny akt osadzony w kontekście

Źródło: opracowanie własne na podstawie Austin (1975), Grice, (1975), Searle, (1987).

Za wpływ pragmatyki na badanie w podejściu instytucjonalizmu dyskursywnego uznaje się w tej pracy możliwość: (I) analizy intencyjności i współpracy komunikacyjnej,

(II) śledzenia skutków dyskursywnych wypowiedzi o GOZ oraz (III) rozpoznawanie i uznawanie kontekstu społecznego i kulturowego. Są to wytyczne zbieżne z obszarem tworzenia dobrej, w znaczeniu efektywnej polityki publicznej. Kontekst kulturowy i świadomość społecznych wartości są przejawiane m.in. poprzez dialogowo-konsensualne postawy i wzory komunikacji, co wraz z innymi przejawami kultury stanowi podstawę zasad prowadzenia polityki publicznej (Sroka i Podgórska-Rykała, 2021, s. 50–54).

Skoro język nie tylko przekazuje informacje, ale wywołuje działanie osadzone w regułach i kontekście społecznym, to naturalnym krokiem staje się przejście od analizy języka do badania dyskursu jako przestrzeni, w której język tworzy znaczenia, role i porządek społeczny. Fundamenty nowoczesnej analizy dyskursu położył wspomniany już powyżej w ramach filozoficznych podstaw języka Foucault (Wodak i Meyer, 2001). Przeniesienie jego prac na grunt praktyczny jako empirii tekstu, kontekstu i władzy zawdzięczamy Teunowi Adrianusowi van Dijkowi.

W przedstawionej ewolucji języka jest nie tylko narzędziem komunikacji międzyludzkiej. Dzięki niemu możliwa staje się wymiana znaczeń, tworzenie sensów, negocjowanie rzeczywistości społecznej. Jak wskazuje Balczyńska-Kosman (2013) język jako podstawowe medium dyskursu to zbiór zdarzeń komunikacyjnych, których celem jest przeprowadzenie wśród ich uczestników negocjacji znaczeń. Język w dyskursie organizuje interakcje, buduje wrażenie, wytwarza rytuały. Jest polem konfliktów i redefinicji zasad oraz narzędziem interpretacji (Czyżewski, 2010). Dyskurs jest zatem przestrzenią gry, nie tylko o słowa, lecz o społeczne znaczenia, role i zasady działania (Czachur, 2020). Tym samym język przestaje być wyłącznie strukturą – staje się aktywnym uczestnikiem gry społecznej. Tę funkcję doskonale widać w języku polityki, który – jak pisze Balczyńska-Kosman – staje się narzędziem rywalizacji o wpływy i dominację (2013). Z kolei Taylor zauważa, że język polityczny nie tylko opisuje rzeczywistość, lecz aktywnie ją kształtuje – uczestniczy w inicjowaniu, legitymizowaniu i utrwalaniu określonych polityk społecznych (Balczyńska-Kosman, 2013). To, jak coś zostaje nazwane, wpływa na sposób jego rozumienia i działania społecznego.

Odejście od modelu racjonalnego podejmowania decyzji w politykach publicznych daje przestrzeń na zauważenie fundamentalnej roli języka w jej kształtowaniu. To co jak coś zostaje nazwane i przedstawione wpływa na politykę publiczną (Stone, 2012). Równocześnie należy też mieć świadomość, że przetwarzanie informacji politycznych odbywa się nie w oparciu o neutralne poznanie przedstawianych

kategorii, ale poprzez przede wszystkim wcześniejsze struktury znaczeń (Bolsen i Palm, 2019; Migchelbrink i in., 2025). Język poprzez swoje odpowiednie użycie oddziałuje na preferencje obywateli, odbiór przez nich polityki, sympatię do konkretnych rozwiązań, jest więc on nie naturalnym nośnikiem informacji, ale świadomym narzędziem perswazji politycznej (Stone, 2012, s. 11–14). Język jest też nośnikiem informacji politycznej, rozumianej jako dane empiryczne, wykorzystywane w procesie opracowywania i wdrażania polityki publicznej (Migchelbrink i in., 2025). Informacja stanowi centralny element współczesnych systemów polityczno-administracyjnych (Migchelbrink i in., 2025).

W tym kontekście uzasadnionym staje się pytanie o to, czym właściwie jest dyskurs. Jeśli zakładamy, że język nie jest tylko narzędziem, lecz dynamicznym procesem osadzonym społecznie, to również dyskurs musi być pojęciem, które podlegało historycznej i teoretycznej ewolucji. Jego semantyczne nie(do)określenie jest nie tylko cechą teoretyczną, ale także reprezentacją jego roli w zmiennym i podlegającym ciągłym negocjacjom świecie społecznym. To właśnie w ramach dyskursu ujawniają się mechanizmy reprodukcji wiedzy, legitymizacji wartości, zwrotu od kwestii do problemu społecznego oraz konfliktów o znaczenie. Wyodrębnione cechy charakterystyczne dyskursu stanowić będą jego pogłębioną charakterystykę opisaną w kolejnym podrozdziale. Ich opis został przedstawiony przez pryzmat znaczenia w tworzeniu przestrzeni społecznej, co doprowadzić ma do legitymizacji stosowanego w tej pracy podejścia instytucjonalizmu dyskursywnego.

2.2. Charakterystyka dyskursu jako porządku społecznego

Porządkując podstawę wiedzy o dyskursie w kontekście instytucjonalizmu dyskursywnego, należy omówić jego kluczowe cechy wynikające z relacji do porządku społecznego, stanowiące próbę syntetycznego ujęcia tego złożonego zjawiska. Wyróżnione cztery wymiary: (I) dyskurs jako mechanizm produkcji wiedzy; (II) forma poznawcza, pośrednicząca między strukturą społeczną a komunikacyjną; (III) narzędzie władzy poprzez ideologię oraz (IV) proces normatywny osadzony w porządku dyskursu. Ich wyodrębnienie opiera się na połączeniu trzech podejść teoretycznych: Foucaulta, van Dijka oraz Faircloughа. Foucault dostarcza podstaw dla rozumienia dyskursu jako praktyki porządkującej wiedzę i legitymizującej władzę; van Dijk wnosi perspektywę poznawczą, analizując mechanizmy interpretacji społecznej oraz rolę modeli mentalnych;

Fairclough zwraca uwagę na strukturalny wymiar języka i jego osadzenie w instytucjach, ideologiach i praktykach społecznych. Zestawienie tych podejść pozwala uchwycić dyskurs jako zjawisko wielowymiarowe, zmienne, odnoszące się do sfer symbolicznych oraz społecznych, niejednoznaczne w przedstawianiu i uznawaniu idei normatywnych.

W osobnym akapicie została omówiona piąta charakterystyka, która częściowo stoi w sprzeczności z podejściem Foucaulta, van Dijka i Faircloughа. Na podstawie analizy myśli Jürgena Habermasa można przedstawić dyskurs jako sferę komunikacyjną, charakteryzującą się racjonalnością jej uczestników.

Choć ujęcie to nie stanowi bezpośredniego źródła instytucjonalizmu dyskursywnego, zostało uwzględnione ze względu na swoją rolę w refleksji nad językiem jako narzędziem uzasadniania norm oraz funkcjonowania ładu społecznego.

2.2.1. Dyskurs jest zjawiskiem historycznie zmiennym i niestabilnym

Pierwszą wyróżnioną cechą dyskursu jest jego historyczna niestabilność i podatność na gwałtowne zmiany. Dyskurs nie podlega ewolucji, A raczej przechodzi przez burzliwe przemiany. Zmiany te przybierają formę przerw i przesunięć, w ramach których wyłaniają się nowe sposoby myślenia, nowe przedmioty wiedzy oraz nowe układy relacji władzy i instytucji.

W związku z brakiem trwałości, A nawet regularności trendu, w dyskursie istnieje konieczność identyfikacji reguł, które umożliwiają lub wykluczają powstawanie określonych wypowiedzi, oraz śledzenia, jak zmieniają się te reguły w czasie. Jak zauważa Foucault, „musimy przywrócić dyskursowi jego zdarzeniowy charakter, znieść suwerenność znaczącego” (2002, s. 37). Język nie jest stabilnym nośnikiem sensu, A zmienną praktyką historyczną, osadzoną w sprecyzowanych układach społecznych i politycznych.

Poszukując sposobu na badanie turbulentnie zmieniających się układów wypowiedzi, Foucault wprowadza pojęcie tzw. „formacji dyskursywnej” (Foucault, 1977, s. 87, 2002, s. 47–49). Jest to system reguł, który określa (Foucault, 1977, s. 87, 2002, s. 47–49):

- jakie przedmioty mogą być tworzone w wypowiedzi – o czym w ogóle można mówić; to dyskurs tworzy temat, przedmiot nie istnieje sam z siebie;
- kto może mówić – kto ma jaką rolę mówiącą; dyskurs określa uprawnienia mówiących;

- jakie pojęcia są dopuszczalne – każdy dyskurs posługuje się swoistym językiem, nie używając danego języka wypowiedź może być niedopuszczona do dyskursu;
- jakie strategie działania są dostępne – nie tylko opis rzeczywistości, ale działanie poprzez akt mowy.

Dyskurs nie jest zatem narzędziem przekazywania prawdy, lecz mechanizmem wyznaczającym to, co może być poznane, powiedziane i uznane za rzeczywistość w danym momencie historycznym.

Ujęcie to znajduje rozwinięcie u Normana Faircloughа, który podkreśla, że praktyki dyskursywne mogą mieć charakter zarówno stabilizujący jak i transformacyjny. Mogą utrwalać lub zmieniać istniejące struktury społeczne (Fairclough, 1993a, s. 134). W tym sensie mają one sprawczą funkcję wobec rzeczywistości, którą nie tylko opisują, ale współtworzą. Fairclough traktuje dyskurs jako pole walki społecznej, w którym różne grupy społeczne konkurują o narzucenie swojej wizji rzeczywistości. Jak zaznacza, „zmiana społeczna zawsze pociąga za sobą zmiany w dyskursie" (Fairclough, 1993, s. 138), ale również „zmiany w dyskursie mogą prowadzić do zmian społecznych" (Fairclough, 1993, s. 138).

Dyskurs nie jest wyłącznie narzędziem opisu świata, ale uczestniczy aktywnie w jego współtworzeniu, wpływając na kształt instytucji, relacji społecznych, A także na sposoby rozumienia świata. Kluczowe jest przy tym rozróżnienie między strukturą dyskursu (np. zasobami językowymi, stylami, gatunkami), A porządkiem dyskursu, czyli społecznie zorganizowaną konfiguracją tych struktur w ramach konkretnych praktyk, na przykład politycznych (Fairclough i in., 2002).

Wobec powyższego należy podkreślić, że badanie dyskursu wymaga zerwania z linearnością historii na rzecz tego co Foucault nazywa archeologią wiedzy, czyli szukaniu pęknięć w wywodzie i nagłych reorganizacji pól znaczeniowych (Foucault, 1977, s. 22–23, 181). Analiza dyskursu obejmuje nie tylko strukturę w danym czasie – synchronię, ale też jego zmiany – diachronię. Zmiany społeczne czy polityczne będą przenikały się z dyskursem i w jego przebiegu można wychwycić ich przebieg, o ile uzna się go za dynamiczną formację językową.

2.2.2. Dyskurs jest społeczną praktyką produkcji i porządkowania wiedzy

Tworzeniu przedmiotów wiedzy przez dyskurs towarzyszy organizacja sposobu ich rozumienia i poznawania. Nie tylko to co zostaje powiedziane, ale też to jak jest mówione decyduje o kształcie wiedzy społecznej. Dyskurs jest więc praktyką społeczną

tworzenia wiedzy (Foucault, 1977, s. 131). Foucault przekształca dyskurs w pojęcie epistemologiczne (Szacki, 2002, s. 905), rozumiejąc go nie jako strukturę językową, ale jako sposób widzenia świata i działania w nim. Oznacza to, że dyskurs nie tylko kształtuje sposób mówienia, ale też decyduje o tym jaka wiedza może powstać, zostać uznana za prawdziwą i zdobyć społeczną akceptację.

Nie chodzi o prosty przekaz neutralnych informacji, ale o konstruowanie świata poprzez język. Podstawowym założeniem tego twierdzenia jest to, że język nie stanowi jedynie narzędzia opisu. To co zostało już zauważone w poprzedniej charakterystyce zmienności historycznej należy w tym miejscu powtórzyć i pogłębić: dyskurs nie jest zwierciadłem wobec rzeczywistości, nie odbija jej A współtworzy ją. Współtworzenie zachodzi poprzez sposoby mówienia o danych zjawiskach oraz poprzez regulowanie tego, co w danym momencie historycznie uznawane jest za wiedzę. Organizacja wiedzy odbywa się zgodnie z opisanymi powyżej regułami formacji dyskursywnych. Najważniejszą w formułowaniu wiedzy jest reguła określająca co może stać się przedmiotem dyskursu. Formacja dyskursywna warunkuje istnienie obiektu w przestrzeni wiedzy (Foucault, 1977, s. 46–50). To jest właśnie moment konstytucji wiedzy: obiekt nie istnieje sam z siebie, lecz pojawia się poprzez dyskurs.

W drugiej połowie XX wieku Foucault przedstawia kluczowe dla współczesnej definicji dyskursu przemyślenia o języku jako praktyce porządkującej wiedzę. Pisze: „Wypowiedź nie jest jednostką języka ani logiczną funkcją sądzenia; to funkcja istnienia dyskursu*”* (Foucault, 1977, s. 131)*, A* następnie: „Wypowiedź jest funkcją, która umożliwia danemu elementowi językowemu wstąpienie do gry w systemie praktyk społecznych” (Foucault, 1977, s. 131). Oznacza to, że słowo, zdanie, lub konkretne sformułowanie nie ma znaczenia samego w sobie jako forma języka, ale poprzez wypowiedź zostaje umieszczone w systemie praktyk społecznych, czyli normach, instytucjach, działaniach, praktyce użycia elementu językowego, możliwości użycia elementu językowego. Zatem wiedza nie istnieje poza praktyką jej wypowiadania, jest zakorzeniona w społecznych i instytucjonalnych warunkach użycia języka. Foucault odrzuca też podejście logiki klasycznej, w której zdanie można było ocenić w kategoriach prawdy i fałszu. Wypowiedź ma sens tylko poprzez osadzenie w kontekście, nie ma więc sensu immamentnego, swoistego. Wypowiedź istnieje tylko jako część dyskursu.

Słowo, zdanie, sformułowanie bez wypowiedzi jest martwe. Układ znaków nie podlega zmianie w czasie, ale kontekst ich użycia już tak, wobec powyższego, bez kontekstu znaki nie mają wartości. Foucault podkreśla, że wypowiedź to nie tylko przekaz

treści, ale także zdarzenie. Każda wypowiedź powstaje w określonym czasie, w konkretnych warunkach społecznych i instytucjonalnych. Funkcjonuje przez moment i podlega zmianom lub zanika wraz z przekształceniem się dyskursu (Foucault, 1977, s. 130–135). Wypowiedź nie jest więc ponadczasowym nośnikiem znaczenia, lecz dynamiczną częścią gry społecznej. Stąd do realnego badania stanu wiedzy o rzeczywistości wokół, niezbędne jest badanie nie języka jako systemu znaków, A dyskursu. Wypowiedzi są ulotnymi aktami znaczenia, zależnymi od układu sił, instytucji oraz porządku wiedzy. Ich sens jest zdeterminowany przez to, co możliwe do wypowiedzenia w danej formacji dyskursywnej. Istnieją trzy główne grupy ograniczenia i porządkowania wypowiedzi, które razem tworzą ramy, w których możliwa staje się produkcja wiedzy i zarządzanie tym, co uznawane jest za prawdę (Foucault, 2002, s. 15–29):

1. **Procedury wykluczające**, które oddziaływają z zewnątrz; należą do nich zakazy podejmowania niektórych tematów, wykluczenie wypowiedzi podmiotów, które społecznie uznawane są za niemające prawa do wypowiedzi, oraz funkcjonowanie tzw. woli prawdy, czyli siły instytucji, które w danym społeczeństwie określają czyje wypowiedzi uznaje się za prawdziwe.
2. **Procedury wewnętrzne**, które wpływają na wypowiedzi dopuszczone do dyskursu ze względu na ich treść i formę; ważną rolę odgrywa tu to, że teksty są przypisywane konkretnym autorom, co ogranicza ich możliwe interpretacje. Nowe wypowiedzi muszą często odnosić się do uznanych dzieł kanonicznych, A każda dziedzina wiedzy, narzuca własne zasady tego, kto i w jaki sposób może się wypowiadać.
3. **Procedury regulujące** dostęp do dyskursu, które określają kto w ogóle może zabrać głos w dyskursie; okazuje się, że nie każdy może współtworzyć znaczenie. Wykluczeni z dyskursu mogą być ci, którzy nie przestrzegają konkretnych reguł, albo nie należą do wskazanych grup, stowarzyszeń, nieformalnych układów.

Całość wypowiedzi i reguł, które je organizują, w danym czasie i społeczeństwie, tworzy to, co Foucault nazywa archiwum. Archiwum nie jest prostym zbiorem tekstów czy dokumentów, ale historycznym układem zasad, które wyznaczają, co może być powiedziane, w jaki sposób i z jakimi konsekwencjami (Foucault, 1977, s. 139–140). To właśnie archiwum decyduje o tym, jakie formacje dyskursywne istnieją w danej epoce i jakie nowe mogą się pojawić. Jest to instytucjonalną forma porządkowania wiedzy historycznie zmiennej.

W tym podejściu teoretycznym również dyskurs polityczny postrzegany jest nie tylko jako wymiana komunikatów między uczestnikami życia publicznego, ale jako forma działania, zorganizowany sposób produkowania znaczeń w przestrzeni społecznej. Jest on efektem procesu uzgadniania wspólnych pól znaczeniowych problemów, które uznaje się za istotne w formułowaniu polityki publicznej (Mazur i Górniak, 2013, s. 43). Takie ujęcie ma swoje źródła w refleksji nad funkcją języka, w relacjach władzy oraz w procesach kształtowania porządku społecznego. Foucaultowskie rozumienie dyskursu jako formy działania społecznego podkreśla, że język współtworzy rzeczywistość również w wymiarze politycznym (Warzecha, 2014, s. 166).

2.2.3. Dyskurs jest narzędziem władzy poprzez wiedzę

Dyskurs jak to ujmuje Foucault jest zarówno formacją wiedzy jak i formacją władzy. Władzy tej nie należy rozumieć jako zewnętrznej siły, która wpływa na język. Jest nią możliwość powiedzenia czegoś, nadawania znaczenia, sformułowania prawdy – wytworzenia wiedzy. Istnieje władza, bo jest określany przedmiot dyskursu, jego ramy, dominacja instytucjonalnych mechanizmów, brak akceptacji podmiotów i przedmiotów dyskursu, legitymizacja wypowiedzi. Władza przejawia się nie wprost, ale poprzez regulację dyskursu: kto może mówić, o czym, jakimi pojęciami, w jakim miejscu i z jakim skutkiem. Dlatego dyskurs jest zawsze zarówno praktyką wiedzy, jak i praktyką władzy. Poprzez narzucenie pewnej grupie definicji tego, co jest prawdą, co fałszem, co dobrem, co złem, dyskurs staje się systemem władzy. Zdaniem Foucaulta, dyskurs można nazwać formą władzy, ponieważ określa, jakie kategorie są dostępne i komu wolno z nich korzystać (Taylor, 2013). Ukonstytuowanie tych kategorii ogranicza inny sposób rozumienia rzeczywistości, wykluczając alternatywne wizje świata (Szacki, 2002, s. 906).

Kontrolując wiedzę kontroluje się społeczeństwo. Tworząc dyskursy, tworzy się także hierarchie, tożsamości i mechanizmy dominacji. Istotnym rozwinięciem koncepcji władzy poprzez dyskurs jest wprowadzone przez Foucaulta pojęcie rządności (*governmentality*). Rządność oznacza specyficzny sposób sprawowania władzy poprzez kształtowanie zachowań jednostek i populacji za pomocą racjonalnych, rozproszonych mechanizmów regulacji. Dyskurs wyznacza tu granice tego, co może być uznane za wiedzę, normę i cel politycznego działania (Lemke, 2001). Praktyki rządzenia nie ograniczają się do administracji państwowej, obejmują także kierowanie jednostkami, ich samopostrzeganiem i działaniem. W tym sensie, dyskurs nie tylko opisuje rzeczywistość społeczną, lecz ją konstytuuje, formując zarówno instytucje, jak i podmiotowość.

Według Foucaulta wszelkie uniwersalne zasady, takie jak sprawiedliwość czy równość, są historycznymi konstrukcjami kulturowymi, A ich funkcjonowanie jest związane z układami władzy (Rasiński, 2015). Dlatego analiza dyskursu pozwala demaskować porządki wiedzy poprzez odsłanianie ich niejawnych założeń, utrwalonych przekonań oraz granic wyznaczających to, co w danym kontekście historycznym i społecznym może zostać uznane za możliwe do poznania i wypowiedzenia (Szacki, 2002, s. 905).

Foucaultowskie związanie języka z praktyką społeczną, która organizuje wiedzę i władzę zaowocowało kontynuowaniem badań na gruncie empirycznym wokół dyskursu w ramach nurtu krytycznej analizy dyskursu. Myśl van Dijka można ująć następująco: język nie jest neutralny, A stanowi istotne narzędzie władzy elit. Poprzez kontrolowanie i utrwalanie korzystnych dla siebie narracji, politycy, media i inne podmioty władzy mogą wpływać na sposób postrzegania rzeczywistości przez społeczeństwo (van Dijk, 1990). Van Dijk wiąże dyskurs z władzą, wskazując że jest to nie tyle wymiana informacji, ile sposób sprawowania kontroli nad umysłami i działaniami jednostek i grup społecznych (van Dijk, 2008, s. 9). Dyskurs według niego to działanie językowe, które odbywać się może w ramach komunikacji wizualnej, ustnej i pisemnej (van Dijk, 1990). W obrębie dyskursu następuje utrwalanie dominacji społecznej, ponieważ wpływa on na procesy poznawcze: ideologie, wiedze i opinie uczestników komunikacji oraz pomaga regulować ich działania.

Przejawem władzy w dyskursie jest nie siła fizyczna A możliwość kształtowania myślenia otoczenia, nabyta poprzez preferencyjny dostęp do produkcji dyskursu i kontroli nad nim (van Dijk, 2008, s. 9–10). Jest więc formą sprawowania kontroli nad umysłami jednostek i zbiorowości. Van Dijk zauważa również, że władza polityczna reprodukuje się nie tylko poprzez treść wypowiedzi, ale także poprzez specyficzne formy języka: przemówienia publiczne, debaty parlamentarne, komunikaty prasowe czy oficjalne oświadczenia (van Dijk, 2008). Każda z tych form opiera się na ukrytym konsensusie społecznym dotyczącym zasad komunikacji politycznej, np. kto ma prawo mówić, jakich gatunków językowych należy używać, jakie strategie argumentacyjne są uznawane za legitymizujące władzę.

Najskuteczniejszą formą władzy jest ta już tak zakorzeniona w społeczeństwie, że staje się niewidzialna. Hierarchia społeczna, nierówności społeczne, dominacja społeczna są w niej przedstawiane jako pewne, oczywiste, naturalne (van Dijk, 2008). Następuje tzw. neutralizacja dominacji (van Dijk, 2008, s. 17). Ona jest wynikiem działań

dyskursywnych. Dominująca społecznie grupa wybrała temat i sposób narracji, dzięki czemu może przedstawić istniejący porządek rzeczy na swoją korzyść jako istniejące naturalnie lub uniwersalnie systemy rzeczywistości. Organizacja dyskursu wspiera interesy grup dominujących społecznie, powtarza ustalony porządek w społeczeństwie i zamyka lub ogranicza dostęp do innych punktów widzenia rzeczywistości. Tzw. „dominujące grupy*"* kontrolujące dostęp do dyskursu (van Dijk, 2008, s. 32) określają wybór tematów podlegających dyskursowi, ustalanie ważności wypowiedzi, sposób prezentowania aktorów wypowiedzi oraz manipulacje środkami stylistycznymi i retorycznymi. Struktura dyskursu jest więc narzędziem reprodukcji struktury władzy, reguluje to, co jest mówione, jak jest mówione oraz dominujące interpretacje tych treści. Władza ta oznacza również, że często grupy nieuprzywilejowane mają „dosłownie nic do powiedzenia*"* (van Dijk, 2008, s. 31). Wynika to z braku posiadania przez nich dostępu do głównych kanałów komunikacji. Dostęp do dyskursu publicznego jest jednym z najważniejszych zasobów władzy w społeczeństwie (van Dijk, 2008, s. 31). To, kto ma prawo mówić, gdzie, kiedy i do jakich odbiorców, podlega kontroli dominujących grup społecznych.

Dominacja jest rezultatem porządku społecznego. Utrudnia ona kwestionowanie istniejących układów władzy, ukrywając ich historyczną zmienność i uzależniony od ramy przedstawiania rzeczywistości, porządek. Zrozumienie przekazu politycznego wymaga, jak podkreśla van Dijk, współdzielenia społeczno-kulturowych ram odniesienia, wspólnego zasobu wiedzy i schematów interpretacyjnych. To one umożliwiają odbiorcom nadanie sensu tekstom politycznym, zrozumienie ich przekazu, A także rozpoznanie ukrytych ideologii. Dobór słownictwa, styl retoryczny czy struktura argumentacji stają się w tym kontekście narzędziami wytwarzania i utrwalania dominujących narracji politycznych (van Dijk, 2001, s. 26).

To, jakie tematy, style oraz strategie argumentacyjne mogą być używane, jest określane przez struktury społeczne. W związku z powyższym, skuteczna analiza dyskursu odbywa się na dwóch poziomach: mikro czyli codziennych interakcji językowych oraz makro jako szerokich struktur społecznych, instytucji i systemów władzy (van Dijk, 2015)

Podobne wnioski znajdziemy w pracach Normana Faircloughа, który również postrzega język jako praktykę społeczną, służącą zarówno utrwalaniu, jak i podważaniu struktur władzy. Język nie jest tylko narzędziem komunikacji, ale formą praktyki społecznej, która zarówno przedstawia i kształtuje rzeczywistość społeczną (1989).

Stanowi on miejsce władzy ideologicznej, ze względu na to, że procesy językowe odgrywają kluczową rolę w utrwalaniu oraz podważaniu struktury władzy. Fairclough podkreśla, że „język jest głównym miejscem, w którym relacje władzy są wytwarzane i utrwalane" (Fairclough, 1989, s. 3). Władza ta nie jest zawsze bezpośrednia ani jawna, często realizuje się poprzez procesy konsensusu, przyjmowania przez jednostki dominujących sposobów rozumienia świata bez otwartego przymusu. Język nie jest neutralny, ale zaangażowany w procesy dominacji i zmiany społecznej, utrwalania lub burzenia danego porządku społecznego (Fairclough, 1989, s. 2). W świetle tej koncepcji, dyskurs stanowi szczególny rodzaj praktyki semiotycznej – „pozycjonowany sposób reprezentowania" rzeczywistości społecznej (Fairclough i in., 2002). W odróżnieniu od języka pojmowanego abstrakcyjnie, dyskurs odnosi się do konkretnych sposobów mówienia i pisania, które są społecznie zakorzenione, historycznie uwarunkowane i zorientowane na działanie.

2.2.4. Dyskurs jest formą poznawczą pośredniczącą między strukturą społeczną a komunikacyjną

Zgodnie z funkcjonalnym podejściem zaproponowanym przez Teuna van Dijka dyskurs stanowi zdarzenie komunikacyjne osadzone w kontekście społecznym. To nie tylko struktura tekstowa, ale praktyka społeczna, poprzez którą jednostki i grupy przekazują przekonania, wartości, emocje i interesy polityczne (van Dijk, 2001, s. 10). Van Dijk wyróżnia dwa główne tryby komunikacji: wypowiedzi i teksty. Do pierwszych należą m.in. debaty parlamentarne czy wystąpienia polityczne, drugie obejmują różnorodne formy pisemne, od artykułów prasowych po dokumenty strategiczne czy kampanie informacyjne (van Dijk, 2001, s. 15).

Wpływ struktur społecznych na komunikację nie zachodzi w sposób bezpośredni A przez procesy kognitywne, czyli sposób w jaki uczestnicy komunikacji rozumieją i interpretują sytuacje społeczne (van Dijk, 2008, s. 16). Pomiędzy rzeczywistością społeczną A dyskursem pośredniczą modele mentalne. Są to subiektywne, zmieniające się wyobrażenia sytuacji, które uczestnicy budują w swoich umysłach (van Dijk, 2008, s. 16). Mają aktywny charakter poznawania rzeczywistości. Modele te funkcjonują w ramach tzw. pamięci epizodycznej i są osobistymi reprezentacjami konkretnych zdarzeń, których jednostki były świadkami, uczestnikami, bądź o których słyszały lub czytały. Nie tylko zawierają one indywidualną wiedzę o zdarzeniu, lecz także opinie oraz

osobiste interpretacje i oceny. Odtwarzają zatem to, co zwykło się określać mianem doświadczenia (van Dijk, 2003).

Dyskurs to nie tylko zbiór werbalnych i niewerbalnych wypowiedzi, ale także proces poznawczy, w którym uczestnicy komunikacji tworzą i interpretują znaczenia. Wynika z tego, że język nie funkcjonuje w oderwaniu od procesów myślowych. Każde wypowiedzenie się jest (I) formą komunikacji, (II) sposobem organizowania wiedzy, (III) wpływaniem na społeczne postrzeganie rzeczywistości (van Dijk, 1990). Każde nadanie wypowiedzi i odebranie jej, jest kształtowane przez warunki społeczne oraz powyższe modele myślowe. Decydują, które fragmenty zostaną uznane za istotne, jak zostaną one zinterpretowane, jak będą włączone do szerszego zbioru wartości i modeli postępowań. Organizują one rozumienie ról społecznych, działań, relacji władzy (van Dijk, 2003, s. 12–13). Dyskurs kształtowany jest zarówno przez warunki społeczne, jak i przez modele poznawcze jego uczestników.

Występowanie modeli mentalnych tłumaczy, dlaczego nawet w podobnych sytuacjach dyskurs może przybierać różne formy. Zależy on od interpretacji uczestników komunikacji, od ich zasobów wiedzy, posiadanych idei, wartości, innych doświadczeń (van Dijk, 2015). Tym samym dyskurs jawi się jako poznawcze ogniwo łączące struktury społeczne z komunikacją, które filtruje społeczne doświadczenie przez pryzmat indywidualnych i zbiorowych mechanizmów interpretacyjnych.

2.2.5. Dyskurs jest procesem normatywnym

Organizacja modeli mentalnych w dyskursie zachodzi poprzez ideologie i dlatego odgrywa ona tak dużą rolę w dyskursie. Ideologie stanowią kognitywną podstawę reprezentacji społecznych grup, kształtując to, które aspekty rzeczywistości są dostrzegane, jak są oceniane i jak są interpretowane (van Dijk, 2003, s. 10–12). To właśnie dzięki utrwalonym ideologiom nierówności społeczne i hierarchie są przedstawiane nie jako naturalne i oczywiste elementy społecznego porządku. W ten sposób ideologie nie tylko legitymizują dominację, ale także utrudniają jej dostrzeżenie i kwestionowanie.

Porządek dyskursu definiowany jest jako „całość różnych dyskursów, stylów i gatunków używanych w danym polu społecznym" (Fairclough, 1989, s. 17). Organizuje, odzwierciedla i stabilizuje idee poprzez wskazanie, który ład świata jest dominujący. Uwzględniane są społeczne hierarchie i stosunki władzy, jednocześnie wyznaczając ograniczenia dla tego, co może być powiedziane oraz w jaki sposób.

Fairclough zauważa, że „każda instytucja społeczna posiada własny, względnie stabilny porządek dyskursu" (Fairclough, 1989, s. 28), który determinuje formy komunikacji właściwe dla różnych grup i sytuacji. W obrębie porządku dyskursu dochodzi do negocjacji idei i walki o dominację określonych sposobów mówienia, które mogą stabilizować istniejące stosunki społeczne lub je kwestionować. Z punktu widzenia teorii realizmu krytycznego, semioza – rozumiana jako produkcja znaczeń – posiada realne właściwości sprawcze. Współtworzy ona idee, które nadają rzeczywistości sens i określają sposób postrzegania jej przez uczestników wypowiedzi. Dyskursy mogą wpływać na sposób interpretowania zjawisk społecznych, uzasadniać działania, legitymizować władzę i kształtować tożsamości zbiorowe. Jest to możliwe dzięki temu, że semioza współdziała z czynnikami pozajęzykowymi: strukturami społecznymi, instytucjami, habitusem jednostek oraz materialnym kontekstem działania (Fairclough i in., 2002).

Dyskursy są ze sobą splecione, reprodukują określone ideologie poprzez powtarzanie schematów wypowiedzi. Teksty nie powstają w próżni, A nawiązują do siebie, „są wypełnione fragmentami innych tekstów" (Fairclough, 1989, s. 84)*, A* więc są z natury intertekstualne, odwołują się do wcześniejszych tekstów i dyskusji. Intertekstualność wskazuje, że żaden tekst nie jest autonomiczny. Wszystkie wypowiedzi są osadzone w sieci wcześniejszych tekstów i praktyk komunikacyjnych. Jak podkreśla Fairclough, „intertekstualność jest jednym z mechanizmów reprodukowania ideologii, ponieważ nowe teksty asymilują ideologiczne założenia tekstów wcześniejszych" (Fairclough, 1989, s. 85). W opisywanym powyżej podejściu poststrukturalistycznym, to władza ma centralną rolę w kształtowaniu idei. Idee nie powstają w próżni, ale są efektem formacji dyskursywnych, które określają, jakie rozumienia świata są możliwe, dopuszczalne lub wykluczane. W tym sensie ideologia i hegemonia nie tylko porządkują rzeczywistość symboliczną, ale też kierunkują to, co może być uznane za „wiedzę", „normę" czy „racjonalność" (Schmidt, 2017).

2.2.6. Dyskurs jest racjonalnością komunikacyjną

Równolegle do myśli Foucalt rozwijało się, sprzeczne z nim, podejście do dyskursu Habermasa. Habermas zakłada, że racjonalny dyskurs jest możliwy i uniwersalny, co odróżnia go od Foucaulta, który widzi dyskurs jako narzędzie władzy i dominacji. Foucault z kolei krytykował normatywny charakter teorii Habermasa, argumentując, że żadne „idealne" zasady nie są wolne od wpływów władzy i historii

(Rasiński, 2015). Koncepcja Habermasa oparta na fundamentalnej roli języka w tworzeniu normatywnego porządku społecznego stanowi jeden z filarów współczesnych analiz dyskursu. Zakłada racjonalność komunikacyjną w dyskursie. Osiągnięcie zgody pomiędzy uczestnikami dyskursu zakłada racjonalną wymianę zdań. Jest to sposób uczestników na radzenie sobie z sprzecznościami czy niespójnościami wypowiedzi współuczestnika sytuacji komunikacyjnej, A nawet z brakiem zgody na jego wypowiedź. Tym samym racjonalność komunikacyjna różni się tym od racjonalności instrumentalnej, że nastawiona jest nie tyle na osiągnięcie celu komunikacji, sukcesu przekazu, ile na wzajemne zrozumienie (Habermas, 1999, s. 140–141). Założenie o istnieniu racjonalności komunikacyjnej doprowadza do uznania drugiego uczestnika za równoprawnego partnera w procesie argumentacji, a więc brak podporządkowania interesowi indywidualnemu, na rzecz interesu komunikacyjnego. Z drugiej strony racjonalność instrumentalna (strategiczna) tłumaczy jak działania komunikacyjne podporządkowane są celom, a język staje się narzędziem manipulacji, perswazji, dominacji.

Działanie komunikacyjne może istnieć tylko pod warunkiem wspólnej dla jego uczestników przestrzeni zrozumienia, tzw. świata życia. Jest to zbiór ustalonych norm, przekonań, wiedzy, wartości, dzięki którym wzajemne zrozumienie pomiędzy uczestnikami interakcji jest możliwe. „Świat życia gromadzi uprzednio dokonaną pracę interpretacyjną minionych pokoleń" (Habermas, 1999, s. 136). Ten zbiór norm społecznych i wytworów kultury jest uznany dzięki osobistym doświadczeniom jednostek. Składają się na niego trzy wymiary (Habermas, 1999, s. 91–92, 160–162): obiektywny, czyli faktów i istniejących stanów życia; społeczny, czyli norm regulujących interakcje oraz subiektywny, czyli przeżyć jednostki. Na tej podstawie można twierdzić, że to co jest mówione o świecie nie jest światem samym w sobie, ale jego interpretacja wybudowaną poprzez język (Habermas, 1999, s. 103). Język organizuje świat społeczny.

W przedstawionym kontekście dyskurs u Habermasa pełni funkcje mechanizmu uzgadniania wyników konfliktów znaczeń oraz norm społecznych. Nie jest to zwykła rozmowa albo wymiana informacji, ale wzajemne ustalanie uczestników co jest prawdą, co wyraża prawdziwe intencje jednostki, co jest słuszne moralnie (Habermas, 1999, s. 144). Każdy akt komunikacyjny odwołuje się do trzech, podstawowych roszczeń do uznania wypowiedzi za ważną, w kontekście do trzech wymiarów świata życia. Jest to prawdziwość – świat obiektywny, słuszność – świat społeczny, szczerość – świat subiektywny (Habermas, 1999, s. 91–92, 160–162). W dyskursie istnieje zatem nie tylko

uczestnictwo poprzez akt językowy, ale też uzasadnienie jako akt dążenia do wspólnego porozumienia.

Dyskurs jest u Habermasa procedurą dochodzenia do zgody i przestrzenią uzgadniania norm (Habermas, 1999, s. 141–146). Ta druga funkcja jest szczególnie dostrzegalna w dyskursach moralnych, prawnych i medialnych. W idealnym dyskursie (Habermas, 1999, s. 141) istnieje równość uczestników komunikacji, równe prawo do uczestnictwa, wyrażania opinii, podważania twierdzeń innych uczestników, przedstawiania własnych argumentów oraz wolność od przymusu. Żadne argumenty nie mogą być przyjmowane z uwagi na władzę ich nadawcy, a tylko z uwagi na ich siłę merytoryczną. Wśród uczestników musi istnieć otwartość na argumentację, czyli gotowość do zmiany swoich poglądów w związku z lepszymi przedstawianymi przez współuczestników. W rzeczywistości praktyki dyskursywne odbiegają znacząco od tego modelu idealnego. Komunikacja jest zniekształcana poprzez przymus, władzę, dominację, strategie językowe. W związku z powyższym porozumienie wynikające na sile argumentu jest w praktyce raczej niemożliwe (Habermas, 1999, s. 145–146).

Dzięki koncepcji działania komunikacyjnego Habermas dostarcza nie tylko teorii funkcjonowania języka w społeczeństwie, ale także narzędzia krytycznego umożliwiającego ocenę realnych praktyk komunikacyjnych. Idea idealnej sytuacji komunikacyjnej staje się kryterium, na podstawie którego można analizować i ujawniać deformacje w dyskursie, takie jak manipulacja, dominacja czy przemoc symboliczna. Dla Habermasa dyskurs jest narzędziem uzasadnienia norm moralnych i politycznych (Rasiński, 2015) i w tym obszarze wpisuje się metodologię badawczą użytą w tej pracy.

Z zestawienia wszystkich pięciu charakterystyk dyskursu można sformułować wnioski dla sposobu prowadzenia analizy. Po pierwsze analiza dyskursu wymaga uwzględnienia aspektów językowych, poznawczych oraz społecznych. Rama teoretyczna powinna zawierać: dyskurs – tekst i mowę, poznanie – procesy mentalne, społeczeństwo – struktury i instytucje (van Dijk, 2015). Omówione powiązania struktur władzy i analizą dyskursu przedstawia rysunek 2.2. Struktury społeczne sprawują kontrolę nad zdarzeniami komunikacyjnymi, czyli mają wpływ na sytuację komunikacyjną (kto mówi, w jakim kontekście) oraz na strukturę dyskursu (jaką formę przybiera dyskurs). Schemat ten obrazuje, fakt, że proces komunikacyjny nie jest prostym przekazem informacji, ale dynamiczną interakcją. W znajdującym się w centrum wydarzeniu komunikacyjnym zachodzą procesy kształtujące konkretne struktury dyskursu. Między nimi a osobistymi procesami poznawczymi zachodzi relacja dwustronna. Wewnątrz procesów jest szereg

wzajemnie powiązanych zależności wpływów w ramach modelów mentalnych i kontekstu (van Dijk, 2015, s. 473–474).

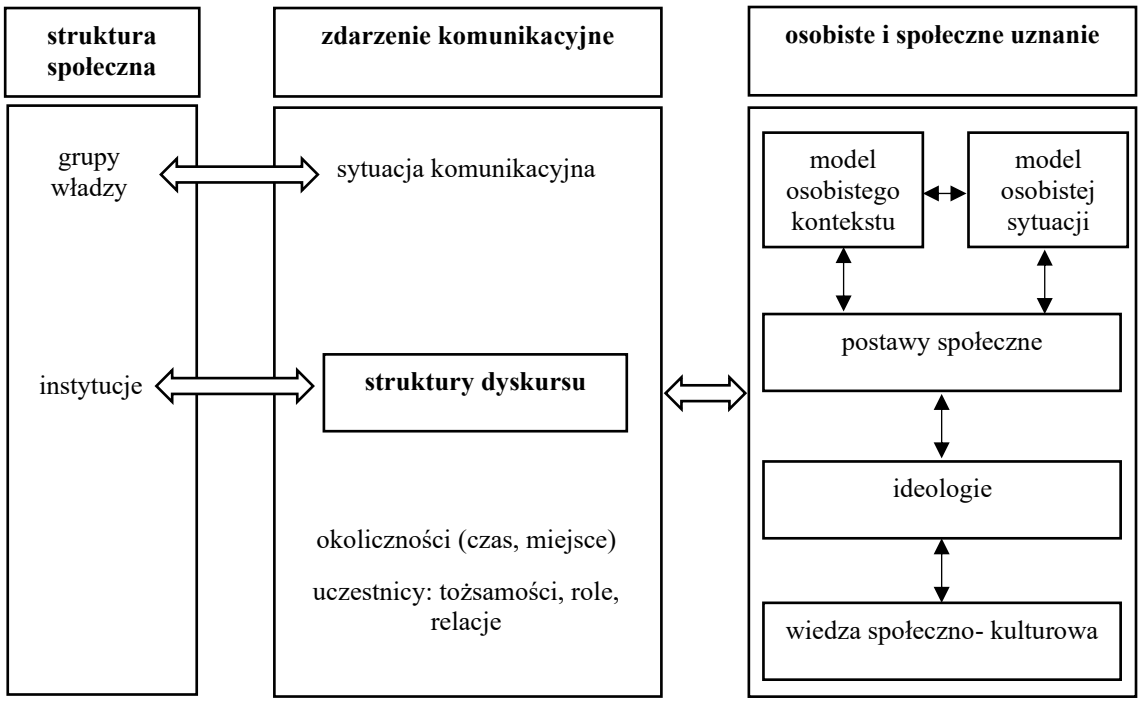

Rysunek 2.2. Schemat dyskursywnej reprodukcji władzy
Źródło: van Dijk, (2015, s. 47).

Po drugie, poprzez charakterystyczne cechy dyskursu przedstawiane w myśli Foucault możliwe jest opracowanie zbioru reguł kierujących analityka dyskursu. Analiza nie polega na odkrywaniu ukrytych znaczeń, ale na badaniu, jakie warunki umożliwiają wypowiedzi, jak są one powiązane w większe układy i w jaki sposób zmieniają się w czasie. Najważniejsze zasady dyskursu przedstawia tabela 2.5. Badacz powinien więc kierować uwagę nie tylko na to, co zostało powiedziane, ale przede wszystkim na to, jakie warunki umożliwiły daną wypowiedź, jaką funkcję pełni w danym porządku społecznym, z jakimi innymi wypowiedziami pozostaje w relacji oraz jakie procesy historyczne i instytucjonalne wpłynęły na jej formę i sens. Taka perspektywa nakazuje traktować dyskurs jako dynamiczną praktykę, osadzoną w strukturach społecznych i poddaną zmianom w czasie, a nie jako neutralny opis rzeczywistości. Tym samym zasady te wyznaczają ramy analizy, w której kluczowe staje się rozpoznanie reguł wypowiadalności, badanie relacji między wypowiedziami oraz ujawnianie mechanizmów naturalizacji ideologii.

Tabela 2.5. Charakterystyczne zasady dyskursu

Zasada	Znaczenie dla analizy
Warunkowość	wypowiedź istnieje dzięki określonym regułom społecznym i instytucjonalnym
Zdarzeniowość	wypowiedź to wydarzenie językowe – nie trwa wiecznie, ma swój moment pojawienia się i działania
Systemowość	wypowiedzi są częścią większych układów (formacji dyskursywnych)
Historyczność	dyskursy są zmienne, zależne od kontekstu epoki i relacji władzy
Swoistość	nie można narzucać wypowiedziom gotowych sensów – trzeba badać konkretne reguły ich funkcjonowania

Źródło: opracowanie własne na podstawie Foucault, (2002, s. 37–39).

Po trzecie, zwrócenie uwagi przez Fairclough na to, że dominujące dyskursy często funkcjonują pod pozorem „zdrowego rozsądku". Stają się tym samym tak oczywiste, że nie są kwestionowane (Fairclough, 1989, s. 77), co wymusza na badaczach stosowanie zabiegów mających na celu ujawnienie mechanizmów naturalizacji ideologii, które ukrywają relacje władzy w społeczeństwie. Jest to możliwe stosując trójwymiarowy model analizy wypowiedzi i praktyk dyskursywnych. Jego charakterystyka znajduje się w tabeli 2.6.

Tabela 2.6. Trójwymiarowy model analizy wypowiedzi i praktyk dyskursywnych

Wymiar analizy	Charakterystyka	Główny punkt zainteresowania	Przedmiot analizy
Opis tekstu	analiza formalna cech tekstu	wypowiedź jako nośnik znaczeń	słownictwo, składnia, styl, gatunek
Interpretacja praktyk dyskursywnych	analiza procesów produkcji i interpretacji tekstu	rozumienie intertekstualności i interakcji	kontekst społeczny, kontekst poznawczy
Wyjaśnienie praktyk społecznych	analiza szerszego kontekstu społecznego	miejsce tekstu i dyskursu w procesie reprodukcji lub zmiany struktury społecznej	struktura władzy, struktura ideologii, instytucje

Źródło: opracowanie własne na podstawie Fairclough (1989, s. 26).

Trójwymiarowy model analizy dyskursu Faircloughа opiera się na założeniu, że teksty należy badać na trzech wzajemnie powiązanych poziomach. Analiza formalnych właściwości wypowiedzi pozwala uchwycić sposoby organizacji znaczeń poprzez środki językowe. Procesy produkcji i interpretacji wypowiedzi są osadzone w kontekstach społecznych i poznawczych, co uwidacznia mechanizmy intertekstualności i interakcyjności. Praktyki komunikacyjne wpisują się w szersze procesy reprodukcji lub zmiany struktur społecznych, w tym w relacje władzy i systemy ideologiczne. Model ten umożliwia zatem, kompleksowe uchwycenie powiązań między językiem, interakcją i społeczną dynamiką władzy. Kluczowe dla zrozumienia tej dynamiki jest pojęcie *porządku dyskursu*, rozumianego jako ustrukturyzowana przestrzeń gatunków, stylów i dyskursów właściwych danej sferze społecznej – w tym przypadku sferze polityki. W jej

obrębie dochodzi do rywalizacji różnych form wytwarzania znaczenia, z których jedne uzyskują status dominujący, inne zaś są marginalizowane lub kontestowane (Warzecha, 2014, s. 180).

Ujęcie dyskursu w koncepcji Faircloughа jest więc kolejną możliwością przekroczenia tradycyjnego rozumienia języka jako neutralnego narzędzia komunikacji. Dyskurs jest tu traktowany jako forma społecznej praktyki, w której konstytuuje się i reprodukuje zarówno rzeczywistość społeczną, jak i układy władzy oraz ideologie. Tworzone są sensy zbiorowe (Czachur, 2020). Analiza dyskursu ujawnia mechanizmy naturalizacji dominujących znaczeń, wskazując na jego sprawczą rolę w procesach utrwalania i zmiany struktur społecznych, w tym ujęciu język staje się nie tylko odbiciem rzeczywistości, ale aktywnym elementem w jej kształtowaniu i negocjowaniu.

W końcu nawiązanie do prac Habermasa pozwala na normatywny zwrot w analizie dyskursu, umożliwiający krytyczną analizę istniejących praktyk. U podstaw tego podejścia leży przekonanie, że uczestnicy dyskursu dążą do porozumienia. Dostarcza więc ona ramy oceny warunków przebiegu dyskursu: inkluzywności, równości uczestników, siły argumentów i otwartości na zmianę stanowiska. Zestawienie tych wymiarów teoretycznych z analizą dyskursu zawiera tabela 2.7.

Tabela 2.7. Poziomy racjonalności komunikacyjnej w analizie dyskursu

Wymiar teoretyczny	**Kategoria analizy**	**Pytania badawcze**
inkluzywność	zdolność do uczestnictwa	Kto może zabrać głos? Czy wszystkie podmioty mają równy dostęp do sfery publicznej?
normatywność	uzasadnienie wypowiedzi	Czy twierdzenia są poparte argumentami? Jakie roszczenia ważności są aktywowane (prawdziwość, słuszność, szczerość)?
deliberatywność	gotowość do porozumienia	Czy istnieje gotowość do zmiany zdania w oparciu o lepszy argument? Czy uczestnicy dążą do wzajemnego zrozumienia, a nie tylko przekonania?
kontekstualność	świat życia jako rama znaczeniowa	Jakie wspólne ramy kulturowe, normatywne i poznawcze są przywoływane? Czy są one negocjowane, czy też naturalizowane i niekwestionowane?

Źródło: opracowanie własne na podstawie Habermas (1999).

Choć idea „idealnej sytuacji komunikacyjnej" pozostaje modelem teoretycznym, to właśnie ona może stanowić punkt odniesienia do badania deformacji w dyskursie publicznym, takich jak manipulacja, wykluczenie czy dominacja symboliczna.

Związek dyskursu z politykami publicznymi jest oczywisty, o ile przyjmie się, że dyskurs to, „konkurujące ze sobą debaty społeczne na tematy bardziej lub mniej istotne dla wybranego społeczeństwa (Czachur, 2020, s. 11). Debata publiczna w kwestiach spornych może polaryzować sposób myślenia o faktach (Barron i in., 2025, s. 171–172),

albo przyczyniać się do ich społecznej akceptacji (Muradova i Arceneaux, 2022). Sama okazja do perswazji, nie powoduje dodatkowego przesunięcia przekonań indywidualnych, nastawienia do danej kwestii społecznej. Jest to proces bardziej skomplikowany wynikający z aktywizacji struktur normatywnych, uruchomienia tożsamości politycznej jednostki i dopasowania do wspólnoty interpretacyjnej (Barron i in., 2025). Deliberacja może prowadzić do refleksyjnego rozumienia podejmowanych kwestii i zmieniać nastawienie społeczne do nich (Muradova i Arceneaux, 2022)

2.3. Dyskurs polityczny

Charakter postawionych w niniejszej pracy pytań badawczych dyktuje koncentrację na szczególnym typie dyskursu – dyskursie politycznym. Jak zauważa Chilton „Bez względu na to, jak zdefiniujemy politykę, zawsze istnieje jej wymiar językowy, dyskursywny i komunikacyjny, który na ogół jest tylko częściowo uznawany – jeśli w ogóle – przez praktyków i teoretyków" (Chilton, 2004, s. 4). Jest on ściśle związany z dyskursem publicznym, ale nie tożsamy i nie zawsze uznawany w badaniach. Oba te typy funkcjonują w przestrzeni społecznej, jednak różnią się funkcją, zakresem oraz kontekstem instytucjonalnym. Dotychczas przywołane publikacje w podrozdziale pierwszym oraz drugim pełniły funkcje ogólnego opisu czym dyskurs jest i czym się charakteryzuje oraz jak zmieniało się do niego podejście wraz z rozwojem nauki o nim. Poprzez rozumienie przestrzeni publicznej jako areny wymiany argumentów, służącej do uzgadniania wspólnego dobra (Habermas, 1999), dyskurs publiczny można rozumieć jako wszelką komunikację odbywającą się w sferze publicznej – w mediach tradycyjnych i społecznych, forach obywatelskich, w ramach organizacji obywatelskich formalnych i nieformalnych. Dyskurs ten służy reprodukcji wiedzy, ideologii i relacji władzy (van Dijk, 2015) i może odbywać się tylko w określonych warunkach instytucjonalnych (Foucault, 2002). Dyskurs polityczny może być zrozumiany jako po prostu dyskurs polityków. Jest to jednak podejście zawężające, które przyjęte nie pozwala na pełne uchwycenie procesów ustalania władzy i znaczeń. Można uznać, że jest to „użycie języka w taki sposób, w jaki ludzie – jako zwierzęta polityczne – mają tendencję do rozpoznawania go jako «politycznego»" (Chilton, 2004, s. 201). Jest to zbiór otwarty, którego składowe zależą od rozumienia przez człowieka wypowiedzi za polityczne.

Dyskurs polityczny jest szczególną odmianą dyskursu publicznego, zawiera więc w sobie wszystkie jego cechy, ale jest ściśle związany z instytucjonalnymi praktykami

sprawowania władzy. Jak zauważa van Dijk (1998, s. 18) zarówno dyskurs polityczny jak i jego „liczne gatunki mogą być wyróżnione jako istotny sposób «uprawiania polityki»", a to z uwagi na to, że większość działań, które uznajemy za polityczne ma „charakter dyskursywny". Strukturalnie nie różni się od innych form komunikacji, ale jako narzędzie tworzenia porządków wiedzy i relacji władzy (Foucault, 1977) wyróżniony w nim zostaje kontekst: kto mówi, w jakiej roli mówi, w jakiej instytucji i w jakim celu (van Dijk, 2003). Jego przebieg pozwala na zorganizowanie rzeczywistości społecznej i legitymizacje władzy (Fairclough, 1993a). W dyskursie politycznym uprzywilejowane grupy wpływają na sposób myślenia i działania obywateli poprzez zdominowanie dostępu do zasobów publicznych: edukacji, mediów, wiedzy (van Dijk, 1998, s. 44).

Biorąc pod uwagę mechanizmy władzy, o których pisał van Dijk, to dyskurs polityczny jest procesem aktywnego odwoływania się do wspólnej wiedzy społecznej, uprzedzeń, stereotypów oraz norm, które kształtują sposób rozumienia komunikatów politycznych przez odbiorców (van Dijk, 2008). Zgodnie z tym ujęciem dyskurs stanowi integralny składnik praktyk społecznych i może pełnić funkcję zarówno konstytuującą, jak i konstytuowaną przez rzeczywistość społeczną. Innymi słowy, dyskurs polityczny nie tylko odzwierciedla istniejące układy sił, ale aktywnie uczestniczy w ich tworzeniu i utrwalaniu (Warzecha, 2014, s. 166).

To co łączy dyskursy polityczne i publiczne to pewna forma specyficznego nośnika argumentów i wartości. W obu dyskursach częste jest operowanie językiem negatywnym, zorientowanym na podział, odzwierciedlają one populizm, który jest efektem „zaburzeń procesu komunikacji między elitami politycznymi a społeczeństwem" (Balczyńska-Kosman, 2013, s. 151).

Do gatunków dyskursu politycznego zaliczać będziemy przede wszystkim (van Dijk, 1998, s. 19): „debaty parlamentarne, projekty ustaw, przepisy rządowe, przepisy ministerialne, […] propaganda, reklama polityczna, przemówienia polityczne, wywiady medialne, polityczne talk-show w telewizji, programy partyjne, karty do głosowania".

Przegląd literatury przedmiotu pozwolił na wyróżnienie kluczowych cech dyskursu politycznego. Legitymizują one dyskurs polityczny jako odpowiedni materiał badań prowadzonych w celu wyodrębnienia instytucjonalnej ścieżki kształtowania idei w obowiązującą politykę. Można wskazać cztery zasadnicze charakterystyki dyskursu politycznego, które pozwalają uchwycić jego złożony i dynamiczny charakter:

hegemoniczność, polityczna tożsamościowość oraz interdyskursywność, instytucjonalność.

2.3.1. Hegemoniczność: dyskurs ustanawia dominujące ramy znaczeń i porządek społeczny

Dyskurs polityczny posiada zdolność do kształtowania hegemonicznych ram rozumienia rzeczywistości społecznej. Funkcja ta polega na ustaleniu dominujących sposobów mówienia i myślenia, które rozumiane są jako neutralne, naturalne i posiadają społeczną akceptację (Fairclough i in., 2002). Jak podkreśla Foucault „historia nieustannie dowodzi, że dyskurs jest nie tylko czymś, co tłumaczy walki i systemy panowania, lecz również tym, dla czego i poprzez co walczymy – jest władzą, którą usiłujemy zdobyć" (2002, s. 9). Podobnie Chilton zauważa, że polityka jest ściśle związana z językiem, bo to za jego pomocą aktorzy polityczni kształtują wyobrażenia o rzeczywistości społecznej i wskazują na granice tego, co jest możliwe do pomyślenia (2004, s. 23). Hegemonia oznacza więc nie tylko przewagę sił, ale zgodę społeczną na określony porządek, osiąganą dzięki symbolicznej przemocy dyskursu – dominacje języka i konkretnej reprezentacji w dyskursie, a nie otwartej przemocy fizycznej (Donoghue, 2018, s. 5; Warzecha, 2014, s. 167–168).

W ten sposób dyskurs polityczny staje się nie tylko środkiem perswazji, ale formą wytwarzania „zdrowego rozsądku" (Warzecha, 2014, s. 167), który naturalizuje określoną wizję świata społecznego i neutralizuje jego arbitralność. Dyskurs polityczny jest więc zatem przestrzenią, w której dominujące grupy poprzez mechanizmy językowe mogą wpływać na sposób myślenia i działania jednostek.

Przyjmując więc, że język jest systemem wartości, rozumieć należy jego hegemoniczną rolę w dyskursie politycznym jako stabilizującą i naturalizującą określone wartości w obrębie struktury tego dyskursu. Duże znaczenie w tym procesie mają metafory, które są narzędziem kształtowania rzeczywistości społecznej, poprzez umożliwianie upraszczanie złożonych koncepcji i przedstawianie ich w prostszy, bardziej przystępny sposób dla obywateli (Chilton, 2004, s. 52). Tak opisana zdolność do zarządzania sposobami mówienia i pisania, a dzięki temu do kontrolowania społecznej interpretacji rzadko podlega społecznemu osądowi (van Dijk, 2015, s. 469). W tym kontekście warto zaznaczyć również inne spojrzenie na hegemonię, która w niektórych przypadkach nie oznacza tylko władzy, ale również przywództwo, w którym dyskurs toruje drogę wybranym przez przywódcę wartościom i postawom jako środka do osiągnięcia społecznego konsensusu (Fairclough, 2003, s. 92) – budowania zgody. Tak

rozumiany dyskurs nie jest tylko narzędziem przekazu informacji, nie sprowadza się również tylko do perswazji.

Koncepcja hegemonii jest fundamentem dla krytycznej analizy dyskursu z uwagi na to, że dyskurs może zarówno podważać jak i potwierdzać hegemonię, a tym samym stanowi ważny element instytucjonalizmu dyskursywnego. Dominacja nie jest stanem raz na zawsze ustalonym, lecz bardziej procesem negocjowanym przez praktyki językowe. Dyskurs doprowadza do internalizacji określonego obrazu świata, wyzbycia się ideologicznej warstwy rozumienia rzeczywistości (Donoghue, 2018). Krytyczna analiza dyskursu pozwala na uchwycenie mechanizmu neutralizacji idei przez język, poprzez wskazanie jak w procesach komunikacyjnych budowana jest narracja „my–oni", z założenia wspierająca utrwalanie istniejącego porządku i dominacji (Donoghue, 2018).

Hegemonia nie jest wytwarzana jedynie przez język, a powstaje poprzez sprzężenie języka i instytucji. Instytucje wpływają na to co się mówi i jak jest to mówione i równocześnie są przez język definiowane i legitymizowane (Howarth, 2010). Z perspektywy odtwarzania idei dominujących warto przywołać koncepcję dyskusji węzłowych (*nodal discourses*), które Fairclough definiuje jako dyskursy integrujące inne wątki i strategie. Dyskursy te mają zdolność wyrażania złożonych rzeczywistości społecznych w formie uproszczonych, komunikowalnych narracji, które zyskują potencjał hegemoniczny. Dzięki temu mogą stać się dominującymi ramami interpretacyjnymi dla działań politycznych, publicznych debat i dokumentów strategicznych (Warzecha, 2014, s. 185–186). W związku z tematem tej rozprawy, autorka dostrzega potencjał na istnienie dyskusji węzłowych w analizie przetwarzania idei w procesie ich instytucjonalizacji.

2.3.2. Dyskurs kształtuje tożsamość polityczną

Przywołując znane już zdanie Chiltona, o tym, że „działalność polityczna nie istnieje bez użycia języka. […] a, uprawianie polityki jest w przeważającej mierze konstytuowane w języku" (2004, s. 6) należy dojść do wniosku, że w ramach dyskursu politycznego konstytuują się także tożsamości polityczne. Kształtowanie swojego miejsca w przestrzeni politycznej odbywa się zarówno na poziomie jednostkowym jak i zbiorowym. Dyskurs nie tylko opisuje świat, ale organizuje koalicje i uruchamia działania polityczne wokół omawianego zagadnienia (Stone, 2012, s. 383–384). Określone sposoby mówienia i narracji realizowane przez ludzi są elementem samoidentyfikacji, przypisania się do danej grupy, rozróżnienia między wspomnianym

„my–oni”. W ten sposób uczestnicy dyskursu tworzą własne modele mentalne rzeczywistości wokół siebie, dzięki którym możliwe jest nawiązywanie przez nich interakcji z innymi uczestnikami życia społecznego i politycznego (van Dijk, 1998, s. 33–34).

Jak już zostało to wielokrotnie podkreślone, styl, język i struktura dyskursu politycznego mają bezpośredni wpływ na to jakie polityki są kreowane, jak są komunikowane i w efekcie odbierane przez społeczeństwo (Balczyńska-Kosman, 2013). Kształtowanie tożsamości politycznej zachodzi w dyskursie poprzez proces pozycjonowania jego uczestników w modelu przestrzeni, czasu i moralności, co z kolei pomaga określić kto należy do określonej wspólnoty politycznej, a kto pozostaje poza nią (Chilton, 2004, s. 205). Ideologie działają jak systemy, które organizują wiedzę o roli społecznej i politycznej odgrywanej przez jednostkę (van Dijk, 1998, s. 248–249). Co pozwala stworzyć jasny obraz dyskursu politycznego jako przestrzeni, w której poprzez językowy wybór idei bliskich wypowiadającemu się zachodzi jego autoidentyfikacja w istniejących już, lub współwytwarzanych w trakcie wypowiadania, tożsamościach politycznych.

To narracja polityczna służy do porządkowania społeczeństwa wokół określonych idei i porządków wartości (Donoghue, 2018). Fairclough, choć nie wskazuje wprost na kształtowanie się tożsamości politycznej jako takiej, wskazuje na rolę dyskursu w kształtowaniu tożsamości społecznej. Według niego „dyskursy można postrzegać jako sposoby reprezentowania aspektów świata — procesów, relacji i struktur świata materialnego, „świata mentalnego” obejmującego myśli, uczucia, przekonania i tym podobne, oraz świata społecznego” (Fairclough, 2003, s. 124).

Semioza ma miejsce w trzech głównych praktykach społecznych: (1) działania i współdziałania, (2) reprezentowania oraz (3) ustanawiania tożsamości. Przykładowo, styl komunikacji lidera politycznego może konstytuować jego wizerunek jako „twardego negocjatora” lub „otwartego demokraty”, co wpływa nie tylko na jego postrzeganie, ale także na strukturę interakcji w przestrzeni politycznej (Warzecha, 2014, s. 178). W „tym ujęciu dyskurs jest polem walki — areną, na której rywalizujące ze sobą projekty usiłują narzucić własną wizję świata i doprowadzić do ustanowienia nowego porządku społecznego” (Howarth, 2010, s. 313).

Tożsamość polityczna jednostkowa lub grupowa nie jest, wobec tego kategorią. Dyskurs polityczny o tyle kształtuje ją, o ile ma zdolności do zmienności w czasie i wytwarzania przestrzeni normatywnej. Jest procesem, w którym dochodzi do ciągłych

negocjacji znaczeń, powstawania i reprodukowania idei oraz konstytuowania wartości wspólnotowych. Proces ten szczególnie widoczny jest w działaniach mediów, które będąc instytucjami politycznymi (Chilton, 2004, s. 90–91) niejako współzarządzają przestrzenią polityczną, regulując, dopuszczając lub odmawiając udziału poszczególnych aktorów dyskursu. Stąd też na dalszym etapie prac media będą jednymi z uczestników dyskursu politycznego, nawet w taki eksperckim temacie jak GOZ.

2.3.3. Dyskurs jest intertekstualny i interdyskursywny

Intertekstualność dyskursu jest kluczowym mechanizmem dyskursywnym umożliwiającym wzbogacanie go o różne teksty i wypowiedzi. Jak pisze Fairclough (Fairclough, 2003, s. 17) „dotyczy tego, w jaki sposób teksty czerpią z innych tekstów, włączają je, rekonstruują w nowym kontekście i prowadzą z nimi dialog". Wobec tego dyskursu czerpią różnych sfer społecznych i przenikają je, nigdy nie są odizolowane i zachodzi między nimi proces transferu znaczeń i rekontekstualizacji. Świadomość relacji, które zachodzą pomiędzy strukturami dyskursu politycznego a kontekstu, pozwala na zauważenie sposobu powielania lub podważania istniejących znaczeń i porządków wartości, który zachodzi poprzez wybiórcze umieszczanie innych wypowiedzi i ich stylów w dyskursie (van Dijk, 1998, s. 25).

Rozwijając ten wątek zauważyć należy, że każdy tekst poprzez zawieranie fragmentów innych tekstów, cytatów, odwołań, bazowaniu na stylu, rekonstruowaniu gatunków, funkcjonuje w dialogu z wcześniejszymi wypowiedziami. Wypowiedź nie jest zamknięta w swoich ramach, a musi być odbierana i rozumiana w kontekście z innymi. Dyskursy polityczne zachodzą w przestrzeni społecznej, w której istnieje wielogłos i walka o dominację, wobec powyższego wypowiedzi nigdy nie są autonomiczne i czyste, w znaczeniu nieposiadania żadnych naleciałości (Chilton, 2004, s. 87).

Obok intertekstualności funkcjonuje interdyskursywność. Jest to sytuacja, w której wypowiedzi powstają dzięki mieszaniu się ze sobą różnych typów dyskursu (Fairclough, 2003, s. 124). Dzięki interdyskursywności możliwe jest badanie np. obecności dyskursu rynkowego w polityce edukacyjnej, czy języka public relations w komunikacji religijnej (Warzecha, 2014, s. 182–183). Interdyskursywność jest narzędziem analitycznym (Fairclough, 2003, s. 124), które ujawnia czyje głosy są obecne i nieobecne w tekście oraz jak tekst wpisuje się w szerszą debatę społeczną.

Oba zjawiska wskazuje na dynamiczną naturę polityki, w której granice między dziedzinami życia społecznego ulegają zatarciu, a nowe porządki dyskursu powstają

przez adaptację i przekształcenie istniejących form znaczenia. Jeśli, przyjmując za Wittgensteinem, znaczenie słów wynika z ich użycia w praktyce językowej, zrozumienie wyrażenia oznacza umiejętność posłużenia się nim (Wittgenstein, 2000, §43) oraz że mówienie jest częścią działalności i sposobu życia (Wittgenstein, 2000, § 23), to naturalnym staje się fakt, że każda wypowiedź musi być zakorzeniona w odniesieniu do innych, czerpać z ich form i funkcjonowania w przestrzeni społecznej. Jak pisze de Saussure, „wszystkie niemal jednostki języka zależą bądź od tego, co je otacza w ciągu wypowiedzi, bądź od kolejnych części, z których się same składają" (de Saussure, 1991, s. 153).

Porządkowanie przytoczonej charakterystyki tych dwóch elementów dyskursu politycznego zawarto w tabeli 2.8.

Tabela 2.8. Charakterystyka intertekstualności i interdyskursywności dyskursu politycznego

	Intertekstualność	**Interdyskursywność**
Definicja	odniesienia jednego tekstu do innych tekstów poprzez cytowanie, parafrazowanie, aluzje lub przejmowanie określonych motywów i konwencji, co prowadzi do tworzenia nowych znaczeń w relacji do wcześniejszych wypowiedzi	przenikanie się różnych dyskursów poprzez adaptację pojęć, struktur językowych oraz strategii argumentacyjnych, co skutkuje ich wzajemnym kształtowaniem i rekonfiguracją w obrębie jednego tekstu lub wypowiedzi
Zakres	relacja między tekstami, niezależnie od ich rodzaju (literackie, naukowe, publicystyczne)	szerokie kategorie komunikacyjne polityka, nauka, media, edukacja i inne sfery dyskursywne
Cel	wykazanie ciągłości kulturowej, rozwijanie znaczeń, konstruowanie nowych interpretacji w oparciu o wcześniejsze teksty	tworzenie nowych sposobów konceptualizacji rzeczywistości poprzez mieszanie i transformację różnych stylów wypowiedzi
Narzędzia	cytaty, parafrazy, aluzje, stylizacje, nawiązania do wcześniejszych tekstów, transmisja argumentacji między tekstami.	adaptacja terminologii, przejmowanie schematów narracyjnych, integracja różnych stylów komunikacyjnych

Źródło: opracowanie własne na podstawie Wodak i Krzyżanowski (2011).

2.3.4. Instytucjonalność: dyskurs jest wytworem instytucji i podlega instytucjonalizacji

Dyskurs polityczny nie funkcjonuje w oderwaniu od kontekstu politycznego, a więc zbioru instytucji politycznych, struktur państwowych, praw i zwyczajów, kulturze politycznej, w końcu roli, którą odgrywają w nich aktorzy polityczni. Twierdzenie to wywieść można bezpośrednio od Ferdinanda de Saussure'a, który określił język jako „społeczny wytwór zdolności mowy oraz ogół niezbędnych konwencji przyjętych przez grupę społeczną, aby jednostki mogły z tej zdolności korzystać" (1991, s. 36), przyznaje on też, że „język jest instytucją społeczną" (de Saussure, 1991, s. 43). Przyjmując, że język jest nie tylko środkiem komunikacji, ale również formą społecznej organizacji

znaczeń, dyskurs jako zjawisko językowe, nie może być analizowany w oderwaniu od struktur, które go stabilizują, legitymizują i reprodukują. Równocześnie uznając w stosunku do języka, że „stosowanie reguł jest praktyką" (Wittgenstein, 2000, §202), a „przestrzeganie reguły jest to podobne do przestrzegania zwyczaju" (Wittgenstein, 2000, §198), uznać należy, że dyskurs jako produkt języka, jest produktem i nośnikiem społecznych zwyczajów i norm – instytucji. Każda wypowiedź jest osadzona w kontekście reguł – społecznych i językowych – które ustalają, co może być powiedziane, przez kogo i w jakiej sytuacji. Tezę tą podkreślają słowa, że w „każdym społeczeństwie wytwarzanie dyskursu jest równocześnie kontrolowane, selekcjonowane, organizowane i poddane redystrybucji przez pewną liczbę procedur (…)" (Foucault, 2002, s. 7).

Sformułowanie „wytwarzanie dyskursu" jest zdehumanizowane, a przecież znamiennym jest, że w procesie tym uczestniczą ludzie. „Instytucjonalizacja zachodzi w wyniku interakcji aktorów, którzy zaczynają akceptować wspólne definicje rzeczywistości, a to właśnie poprzez procesy językowe, te definicje rzeczywistości są konstytuowane" (Bergmen i Luckman, cyt. jak w: Phillips i in., 2004, s. 635). To uczestnicy dyskursu współtworzą instytucje w ramach swoich wypowiedzi. Jak zaznacza van Dijk (2003, s. 14): „o dyskursie politycznym myśli się jako o wytworze instytucji, takich jak rządy, parlamenty czy partie polityczne". W związku z powyższym, nie każda wypowiedź o charakterze politycznym będzie dyskursem politycznym i żeby jako taka była, musi być osadzona w strukturze politycznej. Podkreśla to van Dijk, które obrazuje społeczną rolę nadawcy komunikatu w słowach: „dyskurs polityczny musi być tworzony przez mówcę występującego w swojej zawodowej roli polityka, w otoczeniu instytucjonalnym". Wypowiedź tego samego podmiotu, który nie spełnia już w niej roli politycznej, a zwykłego obywatela, nie może być uznane za dyskurs polityczny. To rozróżnienie jest o tyle istotne, że pozwala wyodrębnić wypowiedzi *stricte* związane z pełnioną rolą nadawcy – oficjalnym stanowiskiem politycznym, a komentarzem obywatelskim.

W końcu elementem świadczącym o instytucjonalizacji jest funkcja, jaką dyskurs spełnia. Ujmując to z perspektywy prowadzonych działań, można powiedzieć, że dyskurs jest dyskursem politycznym, jeśli dokonuje się przezeń polityczny akt w politycznej instytucji, np. rządzenie, legislacja, kampania wyborcza (van Dijk, 2003, s. 14). „Innymi słowy, o politycznej naturze debat, przemówień, spotkań, kampanii czy reklam stanowią przede wszystkim właściwości kontekstu, a nie cechy strukturalne samego tekstu" (van

Dijk, 2003, s. 16). Sam dostęp do określonych form dyskursu takich jak przemówienia, debaty, dyskusje naukowe jest już zarezerwowany przez i w zasadzie niedostępny dla określonych przedstawicieli instytucjonalnych pełniących wskazane role polityczne. Są one uprzywilejowane komunikacyjne, a więc dysponują określoną władzą symboliczną (van Dijk, 2015, s. 417). Jak zauważa Fairclough (2003, s. 24, 38) instytucje warunkują sposoby komunikacji, lecz również są współtworzone przez praktyki dyskursywne. Tym samym stanowią zarówno efekt jak i narzędzie systemu reprodukcji znaczeń. Dyskurs polityczny jest formą komunikacji instytucjonalnej, której ramy wyznaczają m.in. procedury legislacyjne, kampanie wyborcze, działania systemu politycznego i służy podejmowaniu decyzji, ustalaniu norm oraz komunikowaniu polityk publicznych, przez co nabiera mocy performatywnej i legitymizującej (Fairclough, 1995). Rozszerzony proces instytucjonalizacji w procesie dyskursu przedstawia rysunek 2.3.

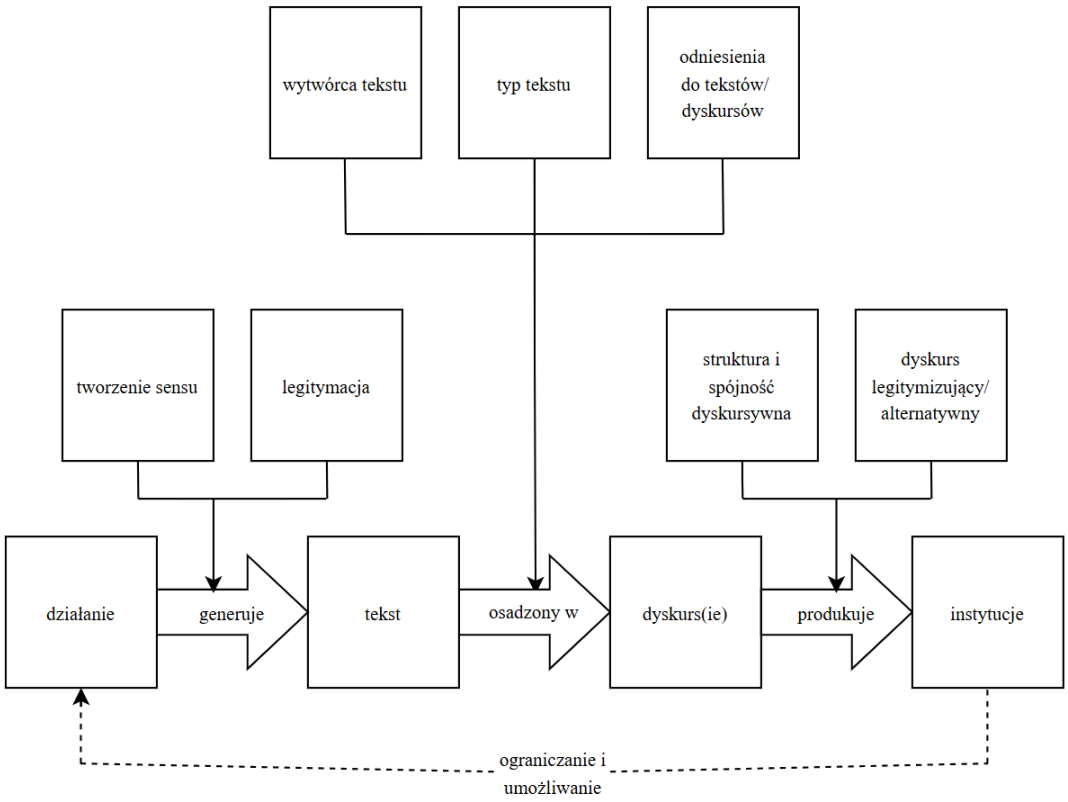

Rysunek 2.3. Rozszerzony proces instytucjonalizacji w procesie dyskursu

źródło: opracowanie własne

Działania społeczne generują teksty, osadzane następnie w dyskursach stanowiących ramy produkcji i reprodukcji instytucji. Model ukazuje powiązania między producentem tekstu, jego gatunkiem, intertekstualnością oraz procesami legitymizacji

i nadawania sensu, które kształtują spójność i strukturę dyskursów. Instytucje, powstające w wyniku tych procesów, pełnią podwójną funkcję – z jednej strony umożliwiają, a z drugiej ograniczają praktyki społeczne, stanowiąc ramy dalszych interakcji dyskursywnych.

2.3.5. Dyskurs polityczny jest przedmiotem badań w naukach o politykach publicznych

Polityka publiczna nie rozpoczyna się od obiektywnie przedstawionej istoty problemu, ale od dyskursywnego ujęcia tego, czym problem jest. Powstaje w sporze o znaczenia, poprzez perswazję, metaforę, analogię i budowanie koalicji wsparcia (Stone, 2012, s. 36–38). W związku z tym dyskurs polityczny służy definiowaniu problemów (Stone, 2012), które charakteryzują się obecnie dużą złożonością a ich rozwiązanie stanowi o sprawności państwa (Zybała, 2014). Decydenci polityczni funkcjonują w kontekście dużej ilości informacji, których znaczenie jest konstruowane w procesie interpretacji podatnym na wcześniejsze przekonania decydentów (Migchelbrink i in., 2025). Formułowanie polityki publicznej opiera się nie tylko na przyjęciu określonej idei, ale również na zestawie praktycznych hipotez dotyczących źródeł problemu, zachowań aktorów i spodziewanych mechanizmów zmiany (Olejniczak i Lyubashenko, 2024). Wynika z tego, że w dyskursie politycznym dochodzi do przedstawiania i legitymizowania informacji, zgodnie z którymi podejmowane są decyzje, które, analogicznie jak w debacie publicznej, nie są wolne od wpływu wiedzy o rzeczywistości ukształtowanej w jednostce jeszcze przed przystąpieniem do debaty.

Jednak w początkach nauki o polityce publicznej (PP) dyskurs był obecny tylko w formie dorozumienia konieczności jego obecności w definiowaniu problemu. Prezentowano wtedy racjonalne podejście, w którym polityki publiczne opisywane są jako uporządkowany proces rozwiązywania problemów publicznych poprzez wykorzystanie wiedzy eksperckiej i analizy podejmowanych decyzji (Wołek, 2021, s. 13–14). W naukach o polityce rozwijanych przez Harold'a Lasswell'a polityki publiczne są rezultatem racjonalnego wyboru dokonywanego przez podmioty publiczne, przy zauważeniu ich interdyscyplinarnego i opartego na wartościach charakteru (Lasswell, 1956; Zawicki i Chrabąszcz, 2013, s. 24–25). Już w latach 1957 – 1958 za sprawą Herberta A. Siomna i Jamesa G. Marcha pojawiają się koncepcje takie jak ograniczona racjonalność, psychologia poznawcza, teoria zachowań organizacyjnych. Dały one podwaliny pod alternatywy model badań, w którym przesunięto uwagę z idealnej

racjonalności na ograniczenia poznawcze, podejmowanie decyzji w warunkach niepewności i dążenia do rozwiązania wystarczająco dobrego (Jones, 2002). Jeszcze inne podejście zaproponował Charles E. Lindblom, według którego decydenci polityczni działają w warunkach ograniczonej wiedzy, dążąc do kompromisu i uwzględniając interesy innych grup, więc jedyną możliwością rozwoju polityk publicznych są ich niewielkie korekty, które przybliżają do rozwiązania docelowego, ale też są w ciągłym ruchu dostosowawczym (Lindblom, 1959). Proces polityki publicznej, w tym nowym podejściu, charakteryzuje się selektywnym przetwarzaniem informacji i nieregularnymi w czasie zmianami, co nasuwa przypuszczenie, że już na tym etapie rozwoju nauki o polityce uznawano poznawczy i interpretacyjny charakter polityki publicznej (Jones, 2002; Lindblom, 1959).

W kolejnych podejścia teoretycznych analiza polityk publicznych była rozwijana jako proces polityczny, w którym ważną rolę odgrywa sposób definiowania problemów publicznych oraz selekcja zagadnień trafiających na agendę polityczną. Wśród nich na uwagę zwracają trzy teorie, które wywarły duży wpływ na sposób analizy polityk publicznych oraz przyczyniają się do zrozumienia zależności pomiędzy dyskursem politycznym a polityką.

Jest to teoria wielokrotnych strumieni (*Multiple Streams Framework*), w której zmiana w działaniu publicznym nie wynika z samego istnienia problemu, ale z nastąpienia odpowiedniego momentu połączenia trzech niezależnych procesów interpretacyjnych: strumienia problemów, czyli tego co uznaje się za problem; strumienia polityk, czyli dostępności rozwiązań; strumienia politycznego, czyli warunków politycznych umożliwiających lub wstrzymujących zmianę (Kingdon, 2014). Kolejna to teoria koalicji rzeczniczych (*Advocacy Coalition Framework*). Ona kładzie nacisk z kolei na proces zmian w politykach publicznych w dłuższym okresie poprzez rywalizacje aktorów zrzeszonych w grupy (koalicje) wokół realizacji wspólnego przekonania o kształcie problemu i jego rozwiązaniach (Weible i Sabatier, 2006; Zawicki, 2016, s. 50–51). Stąd głębsza zmiana w polityce publicznej musi wynikać najpierw ze zmiany stosunkowo stabilnych przekonań dotyczących konkretnych obszarów działań publicznych (Cairney, 2016). Również teoria przerywanej równowagi (*punctuated equilibrium*) tłumaczy powód, dla którego polityki publiczne przez dłuższy czas są stabilne a następnie dokonuje się w nich nagła zmiana. Wynika to z rutyny instytucji i ograniczonej uwagi decydentów, która w wyniku zmiany sposobu definiowania problemu publicznego oraz wzrostu uwagi politycznej jest przerywana dopiero

w momencie koniecznej reakcji (Brock i Mallinson, 2024; Givel, 2010). Te trzy teorie zwracają uwagę na rolę interpretacji problemów i stopień zaangażowania w politykę publiczną decydentów.

Równocześnie rozwój nowego instytucjonalizmu oraz zwrot ideowy, zaakcentował znaczenie idei i przekonań aktorów w wyznaczaniu kształtu interwencji kierunków działania publicznego. Zgodnie z teorią Peter'a Hall'a (1993) uznaje się więc, że polityki publiczne opierają się na określonych ramach poznawczych, dzięki którym możliwe jest zdefiniowanie: co jest problemem publicznym, które z celów polityki są uzasadnione, jakie instrumenty możliwe do wprowadzenia i jakie działania uznane za racjonalne. Autor zwraca również uwagę, że najgłębsza zmiana w politykach publicznych zachodzi wtedy, gdy dochodzi do zmiany rzeczywistości społecznej. Rozwojem zwrotu ideowego w nauce, poprzez wskazywanie szczególnych roli idei w momentach niepewności i kryzysu był Mark Blyth (2003). Gdy dotychczasowy sposób reakcji na kwestie publiczne przestaje spełniać swoją funkcję, aktorzy polityczni poszukują nowych interpretacji rzeczywistości, dzięki której może dojść do zmiany polityki publicznej, a idee umożliwiają im ten proces, osadzając nowe rozwiązanie w społecznym odbiorze i legitymizując zmianę instytucjonalną (Blyth, 2003). Do obranego podejścia stosowanego w tej pracy, czyli ID blisko jest Campbellowi, który opisuje idee w instytucjach jako czynniki stabilizujące, uzasadniające zmianę instytucji, wpływające na sposób interpretowania problemów społecznych (Campbell Lee, 2004).

Rozwój przytoczonych nurtów doprowadził do uznania dyskursu za element badawczy badań nad politykami publicznymi. Podejścia analityczne oparte na interpretacji polityki opierają się na założeniu, że nie istnieją obiektywnie dane problemy publiczne, a więc nie ma racjonalnej, procesowo ujętej polityki publicznej, ponieważ wszystkie jej procesy zachodzą w warunkach ciągłych zmian uzgadniania znaczeń poprzez argumentacje. (Fischer i in., 2025). W definiowaniu problemów, będących obszarami działań polityki publicznej uczestniczą aktywnie aktorzy, których zakres interpretacji różniąc się od siebie daje przyczynę do powstawania procesu uzgadniania wiedzy w dyskursie (Mazur i Górniak, 2013, s. 41–42). Instytucjonalizm dyskursywny, omawiany szerzej w kolejnym podrozdziale jako podejście badawcze rozwija założenia zwrotu interpretacyjnego, łącząc analizę idei i dyskursu z perspektywą instytucjonalną.

Zestawienie związku pomiędzy dyskursem a teorią nauk w politykach publicznych zawiera tabela 2.9.

Tabela 2.9. Znaczenie dyskursu politycznego w nauce o politykach publicznych

Nazwa teorii/nurtu	Wybrani przedstawiciele	Wyszczególnione założenie o politykach publicznych	Znaczenie dyskursu politycznego
Nauka o polityce	Harold Lasswell	PP jest racjonalnym procesem rozwiązywania problemów	implicite; tylko poprzez świadomość konieczności nazwania problemu
Ograniczona racjonalność	Herbert A. Simon, James G. March	decyzje w PP podejmowane są przy ograniczone informacji	selekcja informacji przyciągających uwagę decydentów
Inkrementalizm	Charles E. Lindblom	PP ulegają stopniowej zmianie	
Teoria wielokrotnych strumieni	John W. Kingdon	zmiana PP zależy od uznania problemu za publiczny	nadawanie statusu problemu publicznego określonym zjawiskom
Teoria koalicji rzeczniczych	Paul A. Sabatier	decyzje w PP podejmowane są przez koalicje aktorów w oparciu o system ich przekonań	umożliwienie koalicją prowadzenie promocji konkurencyjnych interpretacji problemu publicznego
Teoria przerywanej równowagi	Frank R. Baumgartner, Bryan D. Jones	zmiany w PP wynikają z nagłej zmiany interpretacji uwagi i uzyskania uwagi decydentów	rola przestrzeni, w której dokonuje się zmiana sposobu przedstawienia problemu, która prowadzi do zmiany polityki
Nowy instytucjonalizm	Peter A. Hall	podmioty publiczne mają funkcję stabilizującą PP	rola przestrzeni, gdzie widoczne są dominujące sposoby interpretowania problemów tworzących paradygmat polityki
Zwrot ideacyjny	Mark Blyth, John L. Campbell	Na zmianę PP wpływają idee	umożliwienie uzasadnienia zmiany instytucjonalnej
Rama interpretatywna analizy polityki	Frank Fischer	Problemy publiczne są konstruowane w procesie interpretacji znaczeń	konstruowanie znaczenia problemów publicznych
Instytucjonalizm dyskursywny	Vivien A. Schmidt	idee wpływają na instytucje poprzez dyskurs	umożliwienie koordynacji instytucjonalizacji idei

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Lasswell (1956), Jones (2002), Lindblom (1959), Kingdon (2014), Sabatier i Weible (2006), Cairney (2016), Hall (1993), Blyth (2003), Campbell (2004), Fischer (2025), Schmidt (2010b).

W związku z przedstawioną charakterystyką dyskurs polityczny można uznać za mechanizm konstruowania nie tylko przekonań i postaw obywatelskich, ale również sposobów realizacji życia społecznego poprzez spełnianie funkcji w konstruowaniu polityk publicznych. Dochodzi do instytucjonalizacji określonych wartości, polityk i stylów komunikacji. To, które dyskursy się przebiją i zostaną przedstawione w strategiach politycznych, zależy od ich funkcji łączenia różnych wyobrażeń o świecie w jedną spójną wizję rzeczywistości oraz ich elastyczność w przeobrażeniu na zdefiniowane działania społeczne.

Biorąc pod uwagę wyodrębnione cechy dyskursu politycznego, można go zdefiniować jako zorganizowaną praktykę semiotyczną związaną z działaniem władczym, reprezentowaniem interesów, formułowaniem polityk publicznych i zarządzaniem znaczeniem w przestrzeni społecznej. To co uznane za polityczne, będzie zależało od kontekstu i tożsamościowego celu wypowiedzi, a takie ujęcie tego czym jest dyskurs polityczny, pozwala na zakwalifikowanie do niego wielu różnych wypowiedzi, o ile spełniają one wyodrębnione cechy. Wypowiedź polityczna kieruje się w sposób jawny lub ukryty interesem zachowania lub pozyskania hegemonii w procesie ciągłej walki o nią. Dyskurs publiczny w kontraście ma szerszy obszar i odnosi się do komunikacji realizowanej w przestrzeni społecznej, która niekoniecznie ma bezpośredni przymiot władzy, ale również może odgrywać rolę w kształtowaniu opinii, norm i wartości społecznych (Czyżewski i in., 2017). Mając na uwadze tą teorię do badania wybrano różne wypowiedzi o charakterze dyskursu politycznego, przy czym katalog ich nie jest i nie będzie zamknięty, dopóki GOZ lub inne dyskusje węzłowe z niego wynikające będą pojęciami o politycznych konotacjach.

Większość ram rozumienia tego, czym charakteryzuje się dyskurs polityczny, można więc przyjąć za właściwą również dla dyskursu publicznego. W związku z powyższym przedstawić należy, że w dyskursach mają miejsce następujące mechanizmy (Czyżewski i in., 2017):

- porozumienie – zakłada skoncentrowanie się uczestników na zasadzie przekładalności perspektyw, czyli ich gotowość uwzględniania różnych punktów widzenia;
- ceremonia – rytualne i często fasadowe wyrażanie porozumienia;
- dramat społeczny – moment eskalacji i wybrzmienia konfliktów społecznych;
- rytualny chaos – faza braku reguł i regulacji w komunikacji publicznej.

2.4. Instytucjonalizm dyskursywny jako podejście analityczne

Z uwagi na to, że „instytucje konstytuują się poprzez dyskurs i to nie same działania stanowią podstawę instytucjonalizacji, lecz raczej teksty, które opisują i komunikują te działania" (Phillips i in., 2004, s. 635), zrozumienie procesów instytucjonalizacji zachodzi poprzez odkrycie dynamiki dyskursywnej (Phillips i in., 2004, s. 646) oraz, że istotą tworzenia polityk publicznych w społeczności politycznej jest walka o idee (Stone, 2012, s. 13). W pracy tej przyjęto zostało podejście

umożliwiające uchwycenie tego procesu – instytucjonalizm dyskursywny (ID). Jest on najmłodszym, obok historycznego, socjologicznego i racjonalnego wyboru rodzajem instytucjonalizmu. Został opracowany przez Vivien Ann Schmidt w celu podkreślenie roli dyskursu (Schmidt, 2017, s. 3). Rozwija się dzięki przyjęciu przez naukowców, że idee mają znaczenie (Schmidt, 2008). Tym samym zauważyli oni, że ID ma przewagę nad innymi rodzajami instytucjonalizmu, ponieważ umożliwia on wyjaśnianie dynamiki zmian zachodzących w instytucjach. Następuje to poprzez przedstawianie sposobu i okoliczności, w których idee umożliwiają dokonanie zmian jednej grupie aktorów oraz powodów, dla których inni aktorzy nie są w stanie ich dokonać (Fairbrass, 2011, s. 954). Tworzenie nowych instytucji poprzez idee w procesie dyskursu widoczne było w podejściu poprzedników Schmidt (Campbell i Pederson, 2001), co zostało przedstawione w poprzednich podrozdziałach, a więc Schmidt dokonuje pewnej formy syntezy poszczególnych trendów filozoficznych i lingwistycznych, ustanawiając wokół nich odrębne podejście badawcze.

Podejście instytucjonalizmu dyskursywnego pozwala na zbadanie procesu zmian i ich dynamiki (Schmidt, 2008), co odróżnia go od trzech innych typów instytucjonalizmu, a także od podejść związanych z badaniem idei jako treści merytorycznej dyskursu obecnych w instytucjonalizmie ideacyjnym (Hay, 2001), instytucjonalizmie konstruktywistycznym (Hay, 2009, s. 200) czy konstruktywiźmie strategicznym (Jabko, 2006). Nawiązując do wcześniejszych ujęć, w których dyskurs pokazywany był jako narzędzie władzy, przestrzeń deliberacji oraz mechanizm reprodukcji struktur społecznych, Vivien Schmidt łączy teorię instytucjonalizmu z praktyką analizy dyskursu, stawiając tezę, że odwzorowanie ścieżki dyskursywnej wskazuje na rodzaj zmiany instytucjonalnej (Schmidt, 2016).

Wyróżnikiem podejścia instytucjonalizmu dyskursywnego, zarówno na tle innych instytucjonalizmów jak i teorii dyskursu, jest przyjęcie, że dyskurs nie tylko odzwierciedla struktury instytucjonalne, ale aktywnie je modyfikuje w ramach przebiegu procesu dyskursywnego (Schmidt, 2014). Dyskurs jest w tym ujęciu realnym narzędziem sprawowania władzy, legitymizowania polityki oraz formowania przekonań społecznych (Schmidt, 2011). W późniejszych pracach, Schmidt jeszcze wyraźniej dystansuje się od interpretacji postmodernistycznych, akcentując, że dyskurs nie stanowi wyłącznie sfery symbolicznej, lecz pełni funkcję elementarnego mechanizmu działania polityki – decydując o tym, które idee uzyskują status dominujący, a które pozostają marginalizowane (Schmidt, 2015). Z tego punktu widzenia, dyskurs nie tylko

odzwierciedla zmieniające się realia polityczne i społeczne, lecz aktywnie kształtuje oraz ogranicza pole możliwych działań (Schmidt, 2017). Funkcjonując na styku struktur instytucjonalnych i działań aktorów politycznych, staje się nieodłącznym elementem zarówno procesów legitymizacji, jak i zmiany instytucjonalnej. Instytucje u Schmidt (2008) nie są materialne, ale są realne. Oznacza to, że jako fakty społeczne nie istnieją bez intencji wypowiadającego się, ale równocześnie mają zdolność do konstytuowania interesów i wywoływania określonych skutków (Panizza i Miorelli, 2013, s. 3).

Analizy stricte lingwistyczne i poststrukturalistyczne różnią się w tym ujęciu od podejścia Schmidt, bo ograniczają dyskurs do gry znaczeń. W instytucjonalizmie dyskursywnym można doszukiwać się szkoły postfoucaltowskiej – z uwagi na łączenie idei i władzy, habermezowskiej teorii działań komunikacyjnych i krytycznej analizy dyskursu. Z uwagi na założenie, że dyskurs to przestrzeń negocjowania znaczeń i kształtowania wspólnych ram interpretacyjnych, podejście instytucjonalizmu dyskursywnego można łączyć z hermeneutyką. Sama Schmidt skłania badaczy do używania szerokiej gamy narzędzi, podejść, filozofii, nazywając instytucjonalizm dyskursywny „podejściem parasolowym" (Schmidt, 2010b).

W tej koncepcji dyskurs pełni zasadniczą rolę zarówno w procesach komunikacji skierowanej do społeczeństwa jak i w wewnętrznej koordynacji działań elit politycznych. Dyskurs składa się, z tego co zostało powiedziane (IDEA), kiedy, gdzie, w jakich okolicznościach i z jakiego powodu zostało wypowiedziane (KONTEKST) oraz przez kogo zostało wypowiedziane (AKTORZY) (Schmidt, 2008). W związku z tym w pracach Schmidt, dyskurs nie jest tylko sposobem przekazywania idei, lecz mechanizmem ich tworzenia, negocjowania i osadzania w strukturach politycznych. Nie można przyjąć, że instytucjonalizm dyskursywny jest podejściem skończonym. Sama obserwacja prac Schmidt wskazuje, że rozumienie tego czym to podejście jest, może się zmieniać. W pierwszych badaniach autorka koncentrowała się na treści idei oraz sposobie ich przedstawiania (Schmidt, 2000, 2002a), co stopniowo ewoluowało w kierunku podejścia podkreślającego interaktywność procesu dyskursywnego, jego adaptacyjność i dynamiczność (Schmidt, 2015, 2017). Wobec powyższego zasadnym jest przedstawianie ram analitycznych instytucjonalizmu dyskursywnego przez trzy wspomniane elementy: idee, kontekst i aktorów przy wyodrębnieniu władzy jako wynikowej walki idei.

2.4.1. Idee jako rama instytucjonalizmu dyskursywnego

Doświadczenie wskazuje, że sukces wprowadzenia reform w państwie zależy zarówno od dostarczenia argumentów merytorycznych jak i normatywnych, czyli związaniu dyskursu z kreowaniem wartości wspólnie rozumianych i przyjmowanych (Schmidt, 2002a). Oznacza to, że dominujące dyskursy wpływają na wybór polityk, gdyż to one wskazują, które rozwiązania są postrzegane jako „rozsądne" lub „konieczne" (Taylor, 2013). Przyjmując, że polityki publiczne wytwarzane są w walce o idee, należy zauważyć, że mają one charakter niestabilny i nieostateczny, a ich złożoności nie można ująć w sposób liniowy. Nawet relacja przyczynowo skutkowa, czyli wytwarzanie zbioru rozwiązań na podstawie zdefiniowanego problemu może być odwrócona, gdyż zdarza się, że najpierw pojawia się rozwiązanie, a później dorabiany jest problem, którego celem jest uzasadnienie działań zgodnych z rozwiązaniem (Stone, 2012, s. 248–267).

W dyskursie aktorzy dążą do narzucenia wspólnych ram ideowych, a więc idea staje się narzędziem dominacji, hegemonii i przede wszystkim władzy. Przyjęta perspektywa zakłada, że ideologie nie stanowią wyłącznie odzwierciedlenia struktur społecznych, lecz aktywnie uczestniczą w ich współtworzeniu. Z tego względu analiza dyskursu nie ogranicza się do opisu języka, lecz umożliwia badanie procesów kształtowania znaczeń, wartości i hierarchii wpisanych w polityki publiczne (Montgomery i in., 2024). Konsensus społeczny powstaje poprzez dominację określonych wersji językowych, które stają się „oczywistościami" – ten proces umożliwia hegemonia dyskursu (Taylor, 2013). Rząd, chcąc otrzymać dla propozycji zmian politycznych poparcie społeczeństwa, lub nawet wybranej grupy elit w sytuacji zorganizowanych sprzeciwów opozycyjnych, musi odwołać się do wartości uniwersalnych, zrozumiałych dla otoczenia – dobra wspólnego, solidarności, współodpowiedzialności (Schmidt, 2002a). Zagadnienia społeczne nie istnieją niezależnie od języka, ale są tworzone w wyniku przyjęcia określonych kategorii, które uruchamiają instytucjonalne i społeczne konsekwencje (Taylor, 2013).

Idee są więc treścią merytoryczną dyskursu (Schmidt, 2008, s. 306). Mają one fundamentalne znaczenie w procesach zarówno społecznych jak i politycznych. Dzięki nim uczestnicy tych procesów posiadają zdolność do rozumienia, określania i wartościowania swojej aktualnej wizji rzeczywistości (Hauptmeier i Heery, 2014). Stanowią też formę reprezentacji o zachowaniu jednostek w stosunku do ich aktywności w innych niż polityczne i społeczne dziedziny życia (Campbell Lee, 2004). Charakterystyczne dla postrzegania idei w instytucjonaliźmie dyskursywnym jest

uznanie ich za pewien zbiór narzędzi pomiędzy umysłami aktorów, który wymaga od nich krytycznego zaangażowania się w promowaną ideę (Carstensen i Schmidt, 2016, s. 8). Równocześnie ich właściwością jest brak ostatecznego ustalenia, domknięcia znaczenia oraz brak możliwości istnienia jako byty samodzielne poza dyskursem (Panizza i Miorelli, 2013, s. 4). Istotnym, jest również, że idee mogą przybierać różne formy: narracji, opowieści, mitu, ramy znaczeniowej, scenariusze a nawet obrazów (Schmidt, 2008).

W podejściu instytucjonalizmu dyskursywnego, wyodrębnia się dwa rodzaje idei: poznawcze i normatywne (Schmidt, 2012). Idee poznawcze dostarczają ram interpretacyjnych dla działań politycznych, odnosząc się do opisu rzeczywistości społecznej. To one określają jakie są kwestie, które wymagają działania, jakie są dostępne zasoby, możliwe do uruchomienia w ramach podejmowanych wobec tych kwestii działań oraz sposób odwołania się polityk i programów do istniejącej wiedzy społecznej (Schmidt, 2008). Idee normatywne nadają wartości działaniom politycznym, jednocześnie uzasadniając polityki w programach przez odwołanie się do ich adekwatności wobec potrzeb społeczeństwa, norm kulturowych, wartości społecznych oraz oczekiwań obywateli w kontekście określonego czasu i miejsca (Schmidt, 2008). Funkcjonują one w ramach trzech poziomów: rozwiązań politycznych, ogólnych programów i paradygmatów oraz zakorzenionych światopoglądów i wartości (filozofii). Ich rolę na tych poziomach przedstawia tabela 2.10.

Tabela 2.10. Poziomy oddziaływania idei poznawczych i normatywnych

	Poziom oddziaływania		
	Polityka	**Programy i paradygmaty**	**Filozofia**
Idee poznawcze wyjaśniają sposób	oferowania przez polityki rozwiązania dla istniejących problemów	definiowania przez programy problemów do rozwiązania i określania metody ich rozwiązania	przebiegu integracja programów i polityk z zasadami i normami praktyk technicznych i dziedzin naukowych
Idee normatywne wyjaśniają sposób	odzwierciedlania przez polityki dążeń i ideałów społeczeństwa	współgrania programów i polityk z zasadami oraz normami życia publicznego, co odzwierciedla dążenia, wartości i potrzeby społeczeństwa	odzwierciedlania przez polityki i programy wartości społecznych (nowych lub długo utrzymywane)

Źródło: opracowanie własne na podstawie Schmidt (2008).

Podział ten pozwala zauważyć, że nie zawsze zmiany wprowadzane na jednym poziomie będą wywoływały zmianę na pozostałych. Niektóre mają, wobec tego głęboki

charakter i prowadzą do redefinicji wartości, inne są powierzchowne wprowadzając tylko regulacje (Majone, 2004; Schmidt, 2008). Warto zaznaczyć, że sam akt myślenia o wartościach może zmienić to, co ludzie uważają za fakt (Barron i in., 2025), stąd wprowadzenie rozróżnienia na rodzaj idei w procesie definiowania tego, czym idea w zbiorowej świadomości jest, stanowi istotny element.

2.4.2. Władza wywodząca się z idei

Proces negocjowania, legitymizowania i uznawania idei jest ściśle związany z relacjami władzy, w przypadku instytucjonalizmu dyskursywnego – tzw. ideacyjnej. Władza ideacyjna to „zdolność aktorów (indywidualnych lub zbiorowych) do wpływania na normatywne i kognitywne przekonania innych aktorów poprzez wykorzystanie elementów ideacyjnych" (Carstensen i Schmidt, 2016, s. 3). Jej definicja powstała poprzez odwołanie się autorów do trzech obecnych w teorii typów władzy: bezpośredniej władzy decyzyjnej, pośredniej kształtowania agendy oraz kształtowania preferencji (Carstensen i Schmidt, 2016, s. 4). Na tle innych podejść wyróżnia się ono trójwymiarową charakterystyką (Carstensen i Schmidt, 2016a, s. 5). Polega na tworzeniu przez aktorów wspólnych znaczeń i ram interpretacyjnych, w których zachodzi rywalizacja o uznanie określonych idei za możliwe do realizacji. Oddziaływanie to przebiega zarówno odgórnie (poprzez elity polityczne), jak i oddolnie (przez aktywistów i lokalnych aktorów), a jego istotą jest świadome wywieranie wpływu za pomocą dyskursu, w którym uczestniczą m.in. liderzy idei, koalicje rzecznicze, wspólnoty epistemiczne oraz ruchy społeczne.

Władza w dyskursie może przyjmować trzy formy: władzy poprzez idee, czyli perswazyjną siłę argumentacji, władzę nad ideami polegającą na kontroli nad znaczeniami i eliminowaniu alternatywnych narracji, oraz władzę w ramach idei, czyli hegemoniczne struktury myślenia, które stają się dominującymi ramami interpretacyjnymi (Schmidt, 2017). Poszczególne mechanizmy ich działania i charakterystyki zawiera tabela 2.11.

Tabela 2.11. Rodzaje władzy ideacyjnej w ujęciu instytucjonalizmu dyskursywnego

Rodzaj władzy ideacyjnej	**Opis**	**Mechanizm działania**	**Powiązanie z klasycznymi formami władzy**	**Sposób inicjowania**
Władza poprzez idee (*power through ideas*)	zdolność aktorów do przekonywania innych do przyjęcia i wdrożenia ich wizji świata i działań.	perswazja, narracje, ramy interpretacyjne.	bliska władzy decyzyjnej (*decision-making power*).	odgórny (elity polityczne) oraz rzadziej oddolny (obywatele i ruchy społeczne)

Władza nad ideami (*power over ideas*)	zdolność aktorów do narzucania własnych idei oraz wykluczania alternatywnych narracji z dyskursu.	kontrola agendy, marginalizacja konkurencyjnych idei.	powiązana z władzą przymusową (*compulsory power*).	odgórny (elity z dostępem do zasobów), rzadziej oddolnie (ruchy społeczne poprzez taktykę zawstydzania)
Władza w ramach idei (*power in ideas*)	oddziaływanie struktur ideacyjnych i instytucji, które określają, jakie idee są możliwe do pomyślenia i wdrożenia.	hegemonia dyskursywna, normy i instytucjonalne ograniczenia.	związana z władzą strukturalną i instytucjonalną.	efekt głębokich struktur ideacyjnych, zmiana zachodzi nieświadomie poprzez ewolucje

Źródło: opracowanie własne na podstawie Carstensen i Schmidt (2016).

Władza, poprzez idee podobnie jak w teorii modeli mentalnych van Dijk oraz podejściu habermezowskim, nie wynika z siły fizycznej lub społecznej zmuszania jednostki do podjęcia wskazanych przez inną jednostkę akcji, ale z siły perswazji (Carstensen i Schmidt, 2016; Schmidt, 2017). Jest to proces oparty na rozumowaniu, narracjach, dyskursach, formułowaniu argumentów poznawczych i normatywnych. Idee są traktowane w niej jako zasób narzędziowy, którymi aktorzy posługują się w celu podjęcia kreatywnych działań na rzecz idei. Z tego rodzaju władzy rodzi się podział na dyskurs komunikacyjny i koordynacyjny (Carstensen i Schmidt, 2016; Schmidt, 2017).

Poprzez władzę nad ideami następuje narzucenie własnych interpretacji rzeczywistości i równoczesna eliminacja lub marginalizacji innych idei, podobnie jak w myśli Foucalt oraz w krytycznej analizie dyskursu. Jest to typowa władza nad produkcją znaczeń wynikająca z posiadanych przez aktorów zasobów władzy przymusowej, instytucjonalnej lub wynikającej z tzw. taktyki zawstydzania (*shaming tactics*). Celem nie jest uzyskanie wiary lub poparcia innych aktorów w stosowane idee, ale dostosowanie się do nich, bez względu na przymusowość czy dobrowolność tego działania. Ten typ władzy pozwala na opieraniu się zmianom i utrzymywanie istniejących paradygmatów normatywnych. Dominacja ta nie ma jednak waloru absolutnego, ponieważ może zostać podważona władzą poprzez idee (Carstensen i Schmidt, 2016).

Najsilniej zakorzeniona w rzeczywistości jest władza w ideach, ponieważ wynika ona ze struktur wiedzy, norm i praktyk dyskursywnych, określających ramy działania i myślenia aktorów. Idee, podobnie jak w założeniach foucaltowskich, stać się mogą oczywistością, przestając być postrzegane jako konstrukt społeczny. Co prawda mogą ulec zmianie, ale dzieje się to powoli i wynika z adaptacji do zmieniającej się

rzeczywistości. W efekcie działają jako ramy legitymizacji działań i polityk, określając, które mogą zaistnieć w sferze społecznej (Carstensen i Schmidt, 2016; Schmidt, 2017).

2.4.3. Aktorzy dyskursu

Aktor to jednostka, grupa lub instytucja, która bierze udział w życiu publicznym, kształtuje przekaz polityczny i oddziałuje komunikacyjnie na innych jego uczestników (Szczepański, 2023). Pojęcie aktor polityczny jest tożsame z pojęciem podmiot polityczny (Michalczyk, 2020, s. 229). Aktorzy (lub agenci) w instytucjonalizmie dyskursywnym mogą występować jako indywidualne jednostki albo grupy interesów, a ich zbiór uzależniony jest od badanego tematu. Ich pozycja i wpływ zależą od struktury politycznej oraz charakteru debaty publicznej (kontekstu omawianego w dalszej części pracy).

W teorii komunikowania politycznego wyróżnia się cztery grupy aktorów: politycy, media, społeczeństwo i eksperci, przy czym eksperci są niedawno wyodrębnioną grupą (Szczepański, 2023, s. 18). W teorii często podkreśla się, że preferencyjną w znaczeniu dostępu do produkcji i kontroli dyskursu grupą są politycy, dziennikarze, właściciele mediów i akademicy – tzw. elita symboliczna (van Dijk, 2008, s. 13–14), która poprzez posiadane zasoby decyduje o tym jakie informacje zostaną upublicznione, jakie narracje będą dominować i jakie interpretacje wydarzeń uzyskają społeczne uprawomocnienie. Współczesne podejścia do zarządzania publicznego podkreślają znaczenie udziału różnych aktorów życia lokalnego w procesach kształtowania polityk publicznych, co zwiększa ich skuteczność oraz poziom społecznej legitymizacji decyzji publicznych (Sienkiewicz, 2020).

Analizując teksty Schmidt widoczny jest bardziej płynny podział. Inicjatorami wypowiedzi politycznych jak również głównymi uczestnikami kształtującymi dyskurs są elity polityczne, do których należą rządy, partie polityczne, liderzy opinii (Schmidt, 2000, 2008, 2012). Nie oznacza to, że są oni automatycznie twórcami swoich wypowiedzi – jej treść, a często legitymizacja zależy od ekspertów, think-tanków i doradców politycznych, którzy dostarczają analiz i interpretacji wspierających określone rozwiązania polityczne (Schmidt, 2002a, 2015). Istotnym medium transferu idei są media, które nie tylko przekazują treści polityczne, ale także nadają im określone znaczenie, wzmacniając jedne narracje i marginalizując inne (Schmidt, 2014, 2017). Aktorzy odgrywają rolę w konstruowaniu i reprodukowaniu znaczeń poprzez dostęp do przestrzeni publicznej, zwłaszcza mediów i zasobów komunikacyjnych, bo to one determinują kto może

uczestniczyć w budowaniu dominującej narracji dyskursywnej (Taylor, 2013). Ci, którzy mają większy dostęp do środków przekazu, mogą decydować o tym, jakie tematy pojawią się w debacie publicznej i jak zostaną zdefiniowane (Taylor, 2013).

W debacie politycznej aktywnie uczestniczą również organizacje społeczne, ruchy obywatelskie i związki zawodowe, które mogą zarówno wzmacniać oficjalne przekazy, jak i kwestionować dominujące interpretacje rzeczywistości politycznej (Schmidt, 2002a, 2010b) (Schmidt, 2002, 2010) oraz społeczeństwo obywatelskie. Może, ale nie musi być ono biernym odbiorcą treści dyskursu, jego reakcje od akceptacji do sprzeciwy mają wpływ na trwałość stosowanych narracji i ich skuteczność (Schmidt, 2015). Proporcje udziału w dyskursie tych a nie innych, nie wymienionych tutaj aktorów, zależy od kontekstu i nie są one stałe. Schmidt przyznaje również, że ze względu na uczestnictwo w władzy zorientowanej na sprawstwo oraz sięgając do różnych teorii dyskursu, aktorzy mogą być rozumiani jako liderzy ideacyjni, członkowie koalicji rzeczniczych, wspólnot epistemicznych, ruchów społecznych (Carstensen i Schmidt, 2016, s. 5).

Niemniej można uznać, że istnieje zbiór pewnego rodzaju cech, którymi wyróżniają się jednostki (lub grupy), których można uznać za uczestników komunikacji. Są to (Michalczyk, 2020, s. 229–230):

1. Tożsamość i orientacja aktora. Aktor posiada własny system wartości, wzory poznawcze, zasady oraz normy postępowania, które stanowią fundament jego obecności w przestrzeni komunikacyjnej.
2. Samoświadomość uczestnictwa. Aktor rozpoznaje siebie jako uczestnika procesu komunikowania oraz potrafi rozróżniać innych aktorów biorących udział w tym procesie.
3. Formułowanie interesów i celów. Na podstawie własnych wartości i samoświadomości aktor kształtuje partykularne cele, które chce osiągnąć poprzez komunikację.
4. Strategiczne planowanie działania. Aby zrealizować własne interesy, aktor opracowuje i wdraża strategię działania.
5. Wykorzystanie dostępnych zasobów. Aktor dysponuje i uruchamia określone zasoby – zarówno materialne, jak i niematerialne – niezbędne do realizacji swoich zamierzeń.
6. Zabieganie o legitymizację. Każde działanie aktora w sferze komunikacji wymaga podtrzymywania jego wiarygodności i uznania – zarówno jako uczestnika, jak i twórcy przekazu. W pracy tej proponuje pozostawić otwarty zbiór aktorów

w instytucjonalizmie dyskursywnym i kwalifikować do niej podmioty pod względem roli dyskursywnej wobec idei i instytucji oraz charakterystyki wskazanej powyżej.

Aktorzy jako aktywni uczestnicy tworzenia instytucji w zależności od posiadanej władzy charakteryzować się będą konkretnymi zdolnościami. Zbiór tych zdolności przedstawionych w tabeli 2.12 umożliwia rozróżnienie typu władzy dominującej w dyskursie. Jest on potrzebną formą analityczną w kontekście odwzorowywania dominującej ścieżki ideacyjnej.

Tabela 2.12. Zdolności aktorów w trzech typach władzy ideacyjnej

Rodzaj władzy	Zdolności aktorów
Władza poprzez idee	•**podstawowe zdolności ideacyjne** – umożliwiają myślenie poza dominującymi strukturami ideacyjnymi, • z**dolności dyskursywne** – pozwalają komunikować się, deliberować i koordynować działania zbiorowe na rzecz zmiany instytucji.
Władza and ideami	• **zdolność do kontroli znaczeń** – monopolizowanie dyskursu, eliminowanie alternatyw i blokowanie sprzecznych idei, • **zdolność do instrumentalnego użycia idei** – zmuszanie innych do dostosowania się do narzuconych norm (bez konieczności zmiany ich przekonań), • **umiejętność ignorowania alternatyw** – opieranie się na zamkniętych epistemicznych wspólnotach.
Władza w ramach idei	• **reprodukowanie struktur ideacyjnych** – aktorzy nieświadomie utrwalają głębokie ramy poznawcze i normatywne, • **zdolność do legitymizowania istniejących idei** – ograniczenie pola możliwych do pomyślenia alternatyw, • **potencjał adaptacyjny** – stopniowe modyfikowanie struktur znaczeń w odpowiedzi na zmieniającą się rzeczywistość.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Carstens i Schmidt (2016).

Ze względu na uczestnictwo w dyskursie konkretnych typów aktorów możliwym jest również wyróżnienie rodzaju dyskursu. Schmidt (2008, 2010b) opisuje dyskurs koordynacyjny pomiędzy elitami politycznymi, organizacjami społecznymi i ekspertami oraz komunikacyjny przy udziale kluczowych polityków, mediów i liderów opinii. Dyskurs koordynacyjny ma strukturę wewnętrzną, służy wypracowaniu konsensusu politycznego i instytucjonalnego, umożliwia negocjacje znaczeń w strukturach politycznych (Schmidt, 2010b). Dyskurs komunikacyjny służy do uzyskiwania akceptacji społecznej dla pomysłów politycznych, przekazywania i legitymizowania polityki publicznej wobec społeczeństwa (Schmidt, 2015). Charakterystyka obu rodzajów dyskursu przedstawiona została w tabeli 2.13.

W kontekście działań podejmowanych przez aktorów politycznych, dyskurs można rozumieć jako sposób komunikowania się zarówno wewnątrz własnego środowiska, jak i wobec społeczeństwa, służący konstruowaniu oraz legitymizowaniu programów politycznych (Schmidt, 2002a). Efektywność polityki wynika z właściwego

zrównoważenia dwóch rodzajów dyskursu. W państwach z silnie scentralizowaną władzą wykonawczą, takich jak Francja czy Wielka Brytania, większą rolę odgrywa dyskurs komunikacyjny, natomiast w krajach federalnych, jak Niemcy, kluczowe znaczenie ma dyskurs koordynacyjny (Schmidt, 2014). Brak któregoś z tych dyskursów osłabia proces polityczny – brak zdolności elit do wypracowania spójnych rozwiązań (słaby dyskurs koordynacyjny) skutkuje niestabilnością polityki, podczas gdy brak przekonującej narracji skierowanej do społeczeństwa (słaby dyskurs komunikacyjny) może prowadzić do społecznego odrzucenia reform.

Tabela 2.13. Rodzaje dyskursów w procesie politycznym

Rodzaj dyskursu	**Aktorzy**	**Cel**	**Rodzaj używanych argumentów**	**Miejsce w procesie polityki**
koordynacyjny	grupy polityczne, eksperci, technokraci	wypracowanie konsensusu wśród aktorów politycznych na temat konkretnych polityk i programów	argumenty techniczne, merytoryczne	dominujący w procesie tworzenia polityk i ich założeń
komunikacyjny	kluczowi politycy, media, liderzy opinii	budowanie akceptacji społecznej i legitymizacji dla opracowanych polityk poprzez dyskusję i deliberację	argumenty poznawcze (np. potrzeba zmian), normatywne (np. sprawiedliwość, solidarność)	dominujący w procesie implementacji i promocji polityk w społeczeństwie

Źródło: opracowanie własne na podstawie Schmidt (2002a, 2008).

Poprzez swoją formatywną rolę aktorzy w dyskursie instytucjonalnym nie tylko kształtują idee – ważnym jest kto mówi i co mówi, ale też pomagają określić gdzie i na jakich warunkach zachodzi dyskurs – istotnym jest też kto nie mówi (Schmidt, 2012). Wykluczenie z dyskursu może być równie charakterystyczne jak dominujące w nim uczestnictwo. Analiza dyskursu pozwala właśnie identyfikować procesy wymazywania, w których określone elementy rzeczywistości społecznej, aktorzy lub wymiary problemu zostają pominięte, osłabione lub uczynione niewidocznymi (Montgomery i in., 2024). Ma to szczególne znaczenie w badaniu idei polityk publicznych, których zakres bywa zawężany poprzez selektywne uwidacznianie jednych komponentów przy jednoczesnym usuwaniu innych.

2.4.4. Ramy kontekstu w instytucjonalizmie dyskursywnym

Zauważywszy, że problemy są identyfikowane i legitymizowane za pomocą języka, a ich pojawienie się w przestrzeni publicznej zależy od dyskursywnego ujęcia

(Taylor, 2013), należy wyodrębnić za Schmidt kolejną ramę analityczną dyskursu czyli kontekst kiedy, gdzie, w jakich okolicznościach i z jakiego powodu coś zostało wypowiedziane, przy czym pytania te nie wskazują stricte na lokalizację geograficzną czy czas kalendarzowy, a na związek wypowiedzi z językiem, instytucją i dyskursem. Kontekst to ramy, w których toczy się proces negocjacji znaczeń, a obowiązujące instytucje, normy i wartości społeczne determinują, które idee uzyskują akceptację i są przekuwane na działanie (Schmidt, 2008). Kontekstem jest więc wszystko co wpływa na to jak i jakie idee są negocjowane, legitymizowane i przyjmowane. Schmidt (2012) opisuje trzy rodzaje kontekstów: kontekst znaczeń, kontekst instytucjonalny (wewnętrzny i zewnętrzny), kontekst dyskursu (forum).

Kontekst znaczeń to przestrzeń, w której „idee, argumenty i dyskurs nabierają sensu, tak że mówiący „trafiają w sedno" […] kierując swoje wypowiedzi do „właściwych" odbiorców, we „właściwym" czasie i w „właściwy" sposób*"* (Schmidt, 2012, s. 19)*. W* kontekście instytucjonalnym wewnętrznym dochodzi do dyskursywnych interakcji aktorów zgodnie z logiką komunikacyjną uwarunkowaną formalnie. Ma on dynamiczny charakter, ponieważ istnieją dzięki społecznemu uznaniu oraz działaniu w oparciu o niego oraz jest wewnętrzny wobec uczestników dyskursu, z uwagi na ich współtworzenie tego kontekstu (Schmidt, 2012). Z kolei kontekst instytucjonalny zewnętrzny stanowi zbiór formalnych i nieformalnych instytucji, które stanowią ograniczenia zewnętrzne dla uczestników dyskursu – tak rozumiane instytucje były badane przez pozostałe odłamy instytucjonalizmu (Schmidt, 2012). Ostatni kontekst – forum dyskursu to miejsce i zasady, w którym toczy się dyskurs – przestrzeń fizyczna lub retoryczna. Forum ma własną logikę komunikacyjną – określa, kto mówi, do kogo, jak iw jakich warunkach (Schmidt, 2012, s. 19). Podsumowanie cech kontekstu w ID przedstawia tabela 2.14.

Konteksty określające instytucje formalne i nieformalne, logiki komunikacyjne i kulturowe, struktury władzy i tradycje narodowe będą tłumaczyć dominację określonych dyskursów. Ta sama idea przyjęta na poziomie międzynarodowym będzie miała inne swoje zastosowanie w każdym z państw (Schmidt, 2012, s. 19), co wytłumaczyć można kontekstem znaczeń. Sięgając do podziału na dyskurs komunikacyjny i koordynacyjny, świadomość kontekstu pozwoli wyodrębnić prawidłowości ich występowania. Z dyskursem komunikacyjnym będzie można się spotkać przede wszystkim w krajach, gdzie opracowywaniem programów politycznych zajmuje się ograniczona elita polityczna skupiona wokół rządu. W takich systemach,

określanych jako systemy jednego aktora, władza wykonawcza odgrywa kluczową rolę, a głównym celem komunikacji politycznej jest przekazanie społeczeństwu decyzji podjętych przez rząd i zdobycie ich akceptacji. Przykładami takich krajów są: Wielka Brytania, Nowa Zelandia (do połowy lat 90.) i Francja. Proces deliberacji w społeczeństwie często jest ograniczony, a działania rządu legitymizowane są za pomocą argumentów poznawczych, wskazujących na konieczność reform oraz argumentów normatywnych, podkreślających ich zasadność i sprawiedliwość (Schmidt, 2002a).

Tabela 2.14. Charakterystyka kontekstu w ID

Rodzaj kontekstu	Charakterystyka	Znaczenie w procesie analitycznym
kontekst znaczeń	kulturowe i językowe ramy, które nadają sens ideom i pozwalają „mówić we właściwy sposób”	wyjaśnienie powodu odbierania różnie tych samych idei w różnych społeczeństwach; filtr skutecznych sposobów wypowiadania
kontekst instytucjonalny wewnętrzny	dynamiczne ramy tworzone przez agentów – ich zdolności ideacyjne i dyskursywne	wskazanie instytucji jako konstrukcji społecznych które mogą być utrzymywane lub przekształcane przez uczestników dyskursu
kontekst instytucjonalny zewnętrzny	struktury i instytucje ograniczające działania agentów (prawo, urządzenia formalne)	określenie ramy działania i wpływa na konfigurację dyskursów (koordynacyjny vs komunikacyjny).
kontekst forum dyskursu	przestrzeń i reguły wymiany idei (parlament, negocjacje międzynarodowe)	analiza sposobu wpływu reguł i struktur forum na przebieg dyskursu i możliwości wpływu aktorów

Źródło: opracowanie własne na podstawie Schmidt (2008, 2012).

Dyskurs koordynacyjny natomiast, dominuje w krajach, gdzie opracowanie programu politycznego jest wynikiem działań znacznie szerszego spektrum elit politycznych, obejmujących partie polityczne, związki zawodowe, organizacje pozarządowe i ekspertów. W takich systemach, określanych jako systemy wieloaktorskie, władza rządowa i reprezentacja społeczna są bardziej rozproszone, co wymaga intensywnej deliberacji i negocjacji pomiędzy różnymi grupami politycznymi. Przykładami takich państw są Niemcy, Niderlandy i Włochy, gdzie rząd zazwyczaj nie ma wystarczającej zdolności do jednostronnego narzucania reform. Dyskurs w takich systemach jest głównie skierowany do elit politycznych, które uczestniczyły w tworzeniu polityk, i pełni funkcję koordynacyjną, umożliwiając osiągnięcie konsensusu w sprawie programów politycznych (Schmidt, 2002a).

W systemach wieloaktorskich, debata i deliberacja skupiają się na dyskursie koordynacyjnym, podczas gdy dyskurs komunikacyjny, skierowany do społeczeństwa, jest bardziej ograniczony. Zadaniem rządu jest informowanie opinii publicznej o uzgodnionych politykach, ale główny nacisk kładzie się na koordynację pomiędzy

elitami politycznymi. Dopiero w sytuacjach kryzysowych, takich jak załamanie się dyskursu koordynacyjnego lub okresy wyborcze, rząd może rozwinąć bardziej rozbudowany dyskurs komunikacyjny. Taki proces pozwala przeformułować istniejący dyskurs koordynacyjny, ułatwiając osiągnięcie porozumienia między elitami politycznymi oraz legitymizując działania podejmowane bez pełnej zgody wszystkich grup. W porównaniu do systemów jednego aktora, dyskurs koordynacyjny odgrywa tu kluczową rolę w kształtowaniu polityk, a społeczeństwo jest zaangażowane głównie poprzez przedstawicieli politycznych i organizacyjnych (Schmidt, 2002a).

Instytucjonalizm dyskursywny, traktowany jako podejście a nie metoda, charakteryzuje się więc formą ram analitycznych, które pozwalają badać procesy kształtowania instytucji w dyskursywnym procesie władzy ideacyjnej. Analizie poddaje się zarówno treść idei (poznawczych i normatywnych), jak i procesy dyskursywne – koordynacyjne i komunikacyjne – w których idee te są kształtowane, negocjowane i przekazywane. Wsparciem w analizie jest wyodrębnienie aktorów dyskursu oraz kontekstów znaczeniowych, instytucjonalnych i dyskursywnych.

Schmidt nie zamyka katalogu możliwości teorii i narzędzi, ale też nie podaje ram metodologicznych. Z analiz prowadzonych w ramach przygotowań do opracowania niniejszej pracy wynika, że instytucjonalizm dyskursywny jest używany do badań związanych przede wszystkim z tematyką środowiska naturalnego, kwestii społecznych oraz rynku i gospodarki (Ćwiklicki i Mirzyńska, 2025). Dotychczas badacze określający swoje podejście mianem instytucjonalizmu dyskursywnego wykorzystywali jako źródła zapisów dyskursów, przede wszystkim, oficjalne oświadczenia i dokumenty, zapisy prawa i regulacji prawnych, rzadziej artykuły w gazetach, materiały o charakterze eksperckim czy transkrypcje zapisów debat publicznych (Ćwiklicki i Mirzyńska, 2025).

Nie ma jednoznacznie przyjętego okresu analizy zapisów dyskursów, które byłyby odpowiednie dla instytucjonalizmu dyskursywnego. Wskazane są wieloletnie, od 2 lat i powyżej, ale zdarza się, że czas ten nie jest wskazywany nawet przez samych autorów badań (Ćwiklicki i Mirzyńska, 2025), co przemawia na rzecz koncentracji w wyborze okresu pod kątem ram instytucjonalnych, a nie czasowych – ważniejsza jest rejestracja punktów zwrotnych w dokonywanych zmianach niż ramy czasowe analizy.

Podsumowanie

Teorie tłumaczące czym jest język i dyskurs w kontekście tej pracy pozwalają na legitymizację badania dyskursu jako metody odtworzenia procesu instytucjonalizacji idei. Filozofia klasyczna umożliwiła obranie badania powstawania pojęć integrujących wspólnotę polityczną wokół idei (Arystoteles, 2013). Strukturalizm lingwistyczny pozwala na zrozumienie sposobu konstruowania pojęć w ramach systemu językowego i wskazuje na konieczność analizy opozycji semantycznej i relacji pomiędzy pojęciami (de Saussure, 1991). W postrukturaliźmie podkreślony został brak stabilności znaczeń, umożliwiając dekonstrukcję dyskursów, oraz obserwowanie i odtwarzanie mechanizmów władzy decydujących o wytwarzaniu prawdy o idei (Derrida, 2011; Foucault, 1977). Należy również wziąć pod uwagę, kto faktycznie uczestniczy w wytwarzaniu znaczeń, kto jest do dyskursu dopuszczony (Bourdieu, 2009). Istnienie języka w konkretnej sytuacji społecznej oraz analizę tego, kto nie uczestniczy w mówieniu jest cechą podejścia prezentowanego przez Wittgensteina (2000). Pragmatyzm punktuje również powinność śledzenia intencyjności i współpracy komunikacyjnej. Język jest warunkiem dyskursu, lecz dopiero dyskurs nadaje pojęciom polityk publicznych określoną funkcję poznawczą i normatywną (Austin, 1975; Grice, 1975; Searle, 1987; Wittgenstein, 2000). Idee użyte w dyskursie nie są autonomiczne, a wynikają z poprzednich procesów prekonstruowania (Pêcheux, 1982).

Dyskurs można scharakteryzować jako zjawisko historycznie zmienne i niestabilne. Badanie jego przebiegu odbywa się w tzw. formacji dyskursywnej, w której odnajduje się przedmiot wypowiedzi, uczestników, język, działania poprzez akt mowy (Foucault, 1977, s. 87, 2002, s. 47–49). Jest to przestrzeń walki o sposób definiowania rzeczywistości prowadzoną przez uczestników wypowiedzi, która doprowadza do zmian społecznych (Fairclough, 1993, s. 138). Z tego powodu, należy uznać dyskurs za narzędzie kształtowania sposobu odbierania świata, który to podlega ciągłej redefinicji. Konstruowanie rzeczywistości poprzez język ma miejsce w ramach społecznej praktyki produkcji i porządkowania wiedzy (Foucault, 2002). Kontrolowanie wiedzy oznacza kontrolowanie społeczeństwa, stąd dyskurs jest też narzędziem sprawowania władzy. Wobec tego język nie jest neutralny, a służy elicie w wpływie na sposób postrzegania rzeczywistości (van Dijk, 2008). Każda wypowiedź spełnia potrójną rolę: jest formą komunikacji, sposobem organizowania wiedzy i przejawem władzy oraz czynnikiem wpływającym na postrzeganie świata społecznego (van Dijk, 1990). Wytwarzanie

struktur poznawczych związany jest z ideami. W dyskursie dochodzi do uporządkowania ich, dzięki czemu dochodzi do wskazania, jaki sposób odbioru rzeczywistości jest dominujący (Fairclough i in., 2002). Centralną rolę w kształtowaniu idei ma władza. Z kolei perspektywa racjonalności komunikacyjnej wskazuje, że dyskurs może być ujmowany nie tylko jako narzędzie reprodukcji relacji władzy, lecz także jako mechanizm uzasadniania stanowisk i koordynacji działań poprzez argumentację (Habermas, 1999). Ujęcie to pozwala traktować dyskurs jako przestrzeń negocjowania znaczeń, w której określone interpretacje problemów publicznych uzyskują legitymizację w procesie komunikacji między aktorami instytucjonalnymi.

Dyskurs polityczny jako szczególna odmiana dyskursu, zawiera w sobie wszystkie elementy instytucjonalnych praktyk sprawowania władzy. Polega na aktywnym odwoływaniu się do wspólnej wiedzy społecznej (van Dijk, 2008), ustanawiając tym samym dominujące ramy znaczeń i kształtując porządek społeczny. Istnieje silny związek pomiędzy polityką a językiem, bo to on jest nośnikiem znaczeń i wartości aktorów politycznych. W sprzężeniu języka i instytucji powstaje hegemonia – dominująca rama narracyjna (Howarth, 2010). Poprzez dyskurs dochodzi do działania i współdziałania z innymi uczestnikami polityki, reprezentowania zagadnień poza wewnętrzne przekonania wypowiadającego się i ustanowienie tożsamości. Kształtuje on więc tożsamość polityczną. Pochodzenie wypowiedzi nie wynika tylko z obrazu mentalnego jednostki, ale z cech intertekstualnych i interdyskursywnych. W dyskursie zaczepionym w innych dyskursach obecne są w związku z tym naleciałości tematyczne, różnorodne struktury językowe, znane odbiorcom motywy i konwencje. Dyskurs istnieje w ramach ciągłości kulturowej, konstruowane są w nim nowe interpretacje i nowe sposoby konceptualizacji rzeczywistości (Wodak i Krzyżanowski, 2011). Przyjmując, że język jest instytucją społeczną (de Saussure, 1991, s. 43), widoczne jest że w procesie dyskursu zachodzi wytwarzanie instytucji przy udziale uczestników dyskursu (van Dijk, 2003, s. 14). Instytucje zarówno są współtworzone przez dyskurs jak i są narzędziem umożliwiającym przeprowadzenie dyskursu (Fairclough, 1995).

Znaczenie dyskursu dla instytucjonalizacji podkreślała Schmidt, wprowadzając do nauki nową formę instytucjonalizmu – instytucjonalizm dyskursywny. W centrum zainteresowania badawczego w tym podejściu są trzy elementy (Schmidt, 2008): idea, kontekst i aktorzy. Schmidt wskazuje na możliwość uchwycenia dynamicznych zmian instytucjonalnych, poprzez charakteryzowanie dyskursu jako elementu ciągłej modyfikacji instytucji (Schmidt, 2014). Władza ma ścisły związek z ideą, czyli tym co

jest mówione poprzez zdolność aktorów do perswazji, narzucania własnych idei i oddziaływania struktur ideacyjnych określających co jest możliwe do pomyślenia i powiedzenia (Carstensen i Schmidt, 2016) tym ujęciu idee pełnią funkcję poznawczą i normatywną – umożliwiają definiowanie rzeczywistości społecznej oraz uzasadnianie potrzeby interwencji publicznej. Ich znaczenie kształtuje się w procesie interakcji między aktorami politycznymi, administracyjnymi i eksperckimi funkcjonującymi w konkretnych uwarunkowaniach politycznych i regulacyjnych. Instytucjonalizm dyskursywny rozróżnia (Schmidt, 2002b, 2008): dyskurs koordynacyjny, w którym aktorzy zaangażowani w proces polityczny uzgadniają interpretacje problemów i możliwe rozwiązania, oraz dyskurs komunikacyjny, w którym idee są uzasadniane i legitymizowane wobec szerszego otoczenia społecznego. Pozwala to analizować instytucjonalizację gospodarki o obiegu zamkniętym jako proces stopniowego stabilizowania określonych znaczeń idei w ramach dyskursu politycznego i administracyjnego, powiązanego z kontekstem unijnym i krajowym, a następnie ich utrwalania w dokumentach strategicznych i regulacjach publicznych. Instytucjonalizm dyskursywny pozwala ujmować idee jako element procesów instytucjonalnych, wskazując, że zmiana polityk publicznych dokonuje się nie tylko poprzez formalne regulacje, lecz także poprzez sposoby interpretowania problemów oraz uzasadniania określonych kierunków działania w określonym kontekście instytucjonalnym i historycznym.

ROZDZIAŁ 3.
METODOLOGIA BADANIA I ZASTOSOWANE PODEJŚCIE BADAWCZE

Wprowadzenie

Rozdział 3 przedstawia założenia metodologiczne badania. Przedmiotem badania jest instytucjonalizacja idei, ale w kontekście kształtowania polityki publicznej. Dlatego też niezbędne było wyjaśnienie instytucjonalizacji i związku polityki publicznej z dyskursem. Wykorzystano rozważania teoretyczne przedstawione w rozdziale 2, uzupełnione o teorie cyklu życia idei (Béland i Cox, 2024) i etapy instytucjonalizacji (Meyer i in., 2018). Zestawiono też przedmiot analizy z etapami proponowanymi przez Bührmann (2005). W takim ujęciu, w ciągle zmieniającej się przestrzeni dyskursywnej dochodzi do ustalania przedmiotu wiedzy, w warunkach walki o władzę pomiędzy uczestnikami dyskursu, dzięki czemu realizowana jest polityka publiczna, a idea GOZ ulega instytucjonalizacji. Pierwszy podrozdział zakończony jest przedstawieniem logiki badawczej w ujęciu instytucjonalizmu dyskursywnego (ID): idei, kontekstu, aktorów wraz z pytaniami badawczymi.

W kolejnej części omówiono charakterystykę podejścia badawczego. Brak jednolitego postępowania badawczego dostępnego u Schmidt wraz z dowolnością traktowania ID jako metody badania sprawiło, że zastosowano podejście mieszane uwzględniające badania jakościowe, analizę polityki publicznej i analizę dyskursu. Omówiono zastosowaną triangulację, a także uzasadnienie doboru źródeł poddanych badaniu.

W podrozdziale 3 przedstawiono etapy postępowania badawczego: periodyzację formalizacji polityki GOZ, analizę korpusu wypowiedzi parlamentarnych i w mediach, przeprowadzenie wywiadów z wybranymi uczestnikami dyskursu.

3.1. Założenia metodologiczne badania

Przedmiotem badania jest instytucjonalizacja idei GOZ w politykę publiczną w latach 2015-–2025 w Polsce. Instytucjonalizacja gospodarki cyrkularnej odbywa się w czterech zdefiniowanych przez Hausnera (2008, s. 36) płaszczyznach: dyskursywnej, strukturalnej, behawioralnej i funkcjonalno-technicznej. Pierwsza z nich – dyskursywna – została szerzej scharakteryzowana w rozdziale 2. Poprzez dyskurs tworzone jest

znaczenie, ustalana pozycja i legitymizowana GOZ. Idea ta jest przyjmowana w konkretnej strukturze państwa, charakteryzującej się układem instytucjonalnym, który wpływa na formę, przebieg i kształt koncepcji chociażby poprzez ustanowione kompetencje głównych aktorów polityki. GOZ jest częścią procesu decyzyjnego współtwórców systemu politycznego, podlega więc prawom ich zachowań, w tym świadomego podejmowania aktywności politycznej lub jej zaniechania. W końcu płaszczyzna funkcjonalno-techniczna, czyli polityka publiczna *per se* w ujęciu Hausnera, wskazuje jakie zasoby materialne i niematerialne zostają przydzielone do realizacji GOZ, w jakim układzie i w jakim celu (Hausner, 2008, s. 35–47). Ponieważ każda z tych płaszczyzn, zachowując względną autonomię, stanowi metapłaszczyznę wobec poprzedniej (Hausner, 2008b, s. 50–55), w pracy przyjmuje się, że władza nad znaczeniem przekłada się na władzę nad zasobami. Oznacza to, że analiza dyskursu pozwala wnioskować o tym, czym w istocie jest GOZ jako polityka publiczna w Polsce. Politykę publiczną jako przedmiot tego badania rozumie się więc jako splot charakterystyk: wyzwanie lub problem (obszar zainteresowań), intencja rozwiązania danej kwestii i działanie władzy publicznej (Gasik, 2016, s. 23; Zawicki i Chrabąszcz, 2013, s. 17). Co istotne, nie tylko działanie, ale wybór braku reakcji na zainteresowanie ogółu społeczeństwa może być uznawane również za politykę publiczną (Zawicki i Chrabąszcz, 2013, s. 18), a co za tym idzie, brak reakcji na GOZ, pomimo świadomości istnienia tego zagadnienia w przestrzeni publicznej i politycznej również do tego zbioru będzie należało.

Polityki powstają w wyniku interakcji wielu aktorów, są zależne od ich wzajemnych relacji oraz osadzone w określonych uwarunkowaniach instytucjonalnych, na które jednocześnie same wpływają (Hausner, 2008, s. 47; Mazur, 2017b). Coraz większą wagę przypisuje się również ideom i wartościom jako kluczowym czynnikom wpływającym na wybór kierunku polityki (Modrzejewska, 2025). Uznaje się, że początkiem dla każdej z polityk jest idea, która nie jest tylko hasłem, ale zbiorem elementów aksjologicznych i behawioralnych oraz ich fizycznych przejawów w rzeczywistości społecznej (Meyer i in., 2018)

Funkcjonowanie idei nie jest statyczne, zmienia się jej poziom percepcji i społecznej akceptacji wraz z siłą zakorzenienia w świadomości zbiorowej, co opisać można dzięki teorii cyklu życia idei (Béland i Cox, 2024). W przestrzeni publicznej pojawienie się idei w debacie po raz pierwszy jako propozycji rozwiązania określonego problemu politycznego, rozumiane jest jako jej powstanie (Béland i Cox, 2024). Idea ma

możliwość być zaimplementowana do polityki publicznej, która rozumiana jest jako złożony system wzajemnie powiązanych działań podejmowanych przez władzę publiczną w celu identyfikowania i rozwiązywania problemów społecznych, obejmujący projektowanie, wdrażanie oraz ewolucję działań w warunkach ciągłego sprężenia zwrotnego ze społeczeństwem (Zawicki, 2016, s. 21). Przez pojęcie kreowania polityk publicznych rozumie się rozwiązywanie problemów społecznych lub ustanawianie porządku społecznego (Konečný, 2020). Z uwagi na to, że kwestii zbiorowych, w tym problemów, jest więcej niż możliwości zasobowych państwa, to tylko niektóre z nich trafiają na agendę polityczną, czyli do zbioru spraw, którymi zajmują się rządzący. Dlatego tak istotnym jest, żeby wraz z rozpoczęciem funkcjonowania idei w przestrzeni publicznej rozpoczęło się jej ramowanie, które umożliwia jej zakomunikowanie oraz uzyskanie wstępnej akceptacji wśród uczestników dyskursu. Ramowanie jest to wybór i organizowanie tego co i w jaki sposób zostanie przedstawione w wypowiedzi, tak żeby ukierunkować interpretację odbiorców (Modrzejewska, 2025). Dobierając ramę do idei nadaje się jej schemat poznawczo-interpretacyjny, uwarunkowany kulturowo, porządkując tym samym sposób rozumienia komunikacji międzyludzkiej o niej (Modrzejewska, 2025). Rama jest warunkiem rozumienia rzeczywistości, ponieważ stanowi system pojęć oraz elementarnej wiedzy, stanowiący otoczenie przedmiotu komunikacji. Idea w tej pierwszej fazie funkcjonuje jako koncept konkurencyjny wobec innych możliwych interpretacji problemu (Béland i Cox, 2024).

Na ostateczny kształt agendy mają wpływ cztery elementy (Zybała, 2012, s. 82):

- ważni uczestnicy polityk – aktorzy polityk m.in. rządzący, opozycja, grupy społeczne, organizacje zawodowe, media, przedstawiciele biznesu,
- ich uwaga – o ograniczonym charakterze, której skoncentrowanie na danym problemie jest kluczowe,
- istniejące alternatywne rozwiązania – pozyskiwanie zainteresowania decydentów jest możliwe dzięki zgodności pomysłów z ich wartościami prywatnymi, dostępnością zasobów na ich wykonanie oraz zastosowaniu pomysłu w czasie w ramach władzy,
- czynniki polityczne – interakcje współpracy i rywalizacji, powiązania personalne, nastroje polityczne.

Istnieje też szereg uwarunkowań, które niezależnie od uwagi uczestników czy alternatywnych rozwiązań będą miały wpływ na politykę publiczną. Kluczowe czynniki obejmują: uwarunkowania kulturowe (dominujące wzorce rozwiązywania problemów zbiorowych), ekonomiczne (możliwości finansowe państwa), polityczne (układ sił i sieci

interesów) oraz instytucjonalne (potencjał i jakość struktur administracyjnych), które wspólnie determinują zakres, formę i skuteczność działań publicznych (Kozaczka, 2016, s. 329). Wobec powyższego możliwym jest zatrzymanie rozwoju idei albo wręcz jej zaniknięcie, już na początku jej powstania.

Gdy idei uda się przeniknąć do agendy politycznej staje się ona elementem dyskursu politycznego, co stanowi drugi moment życia idei (Béland i Cox 2024). Zaczyna ona pełnić funkcję uzasadniającą dla realizacji konkretnych działań i decyzji publicznych. Pojawiające się polityki nie tylko odwołują się do idei, lecz również przyczyniają się do jej dalszej legitymizacji. Proces podejmowania decyzji publicznych jest złożonym układem relacji pomiędzy systemem politycznym, aparatem rządowym i otoczeniem społecznym. Stanowi on sekwencję działań osadzoną w szerszym kontekście systemu politycznego i społecznego (Rydlewski, 2002, s. 207). Złożoność procesu polega na ciągłości przenikania do systemu decyzyjnego elementów zewnętrznych. Na przebieg podejmowania decyzji procesu tworzenia polityk publicznych, wpływ mają wartości, normy, wzorce, instytucje, grupy interesu, autorytety i zachowania, które przekładają się na żądania globalne i indywidualne, elementy zasilające system poprzez dostępne zasoby oraz deklaracje poparcia działań ze szczególnym uwzględnieniem ideologii, kultury, polityki i geopolityki (Rydlewski, 2002, s. 207). Oznacza to, że działania polityczne są osadzone i wchodzą w interakcje z elementami kontekstu. W tym okresie idea podlega intensywnemu przekształcaniu i dostosowywaniu do zmieniających się kontekstów instytucjonalnych oraz sektorowych. To właśnie na tym etapie szczególnie wyraźnie ujawnia się polisemiczny charakter idei, rozumiany jako nadawanie jej odmiennych znaczeń przez różnych aktorów politycznych w zależności od kontekstu użycia (Béland i Cox 2024, s. 242).

Trzeci moment życia idei dotyczy jej twórczego wykorzystania w różnych obszarach polityki publicznej przy jednoczesnym zachowaniu jej podstawowego rdzenia znaczeniowego. Idea funkcjonuje wówczas jako elastyczne narzędzie interpretacyjne, umożliwiające różnorodne rozwinięcia znaczeniowe. Na tym etapie może ujawniać się paradoks instytucjonalny polegający na tym, że im bardziej idea staje się ogólna i pojemna interpretacyjnie, tym łatwiej przyciąga szersze grono aktorów politycznych, jednocześnie osłabiając precyzję oczekiwań tych aktorów, którzy utożsamiali się z nią w początkowej fazie jej rozwoju.

Instytucjonalizacja idei zachodzi więc w trakcie cyklu życia idei i jest procesem stopniowego przechodzenia znaczeń pojęcia GOZ od poziomu indywidualnych

interpretacji do poziomu społecznie utrwalonej i podzielanej wiedzy, która widoczna jest poprzez zaistnienie reguł, działań i kategorii związanych z pojęciem (Meyer i in., 2018, s. 18–19). W zależności od spełnienia określonych wymagań komunikacyjnych można wyróżnić następujące etapy instytucjonalizacji idei (Meyer i in., 2018, s. 17): wstępną instytucjonalizację, częściową instytucjonalizację oraz pełną instytucjonalizację. Na początku procesu idee są pozycjonowane względem istniejącej już wiedzy, dzięki czemu wchodzą one do przestrzeni intersubiektywnej i społecznej. Następuje ekspozycja idei dla odbiorców i mobilizacja poparcia dla niej. Jest to nazywane wstępną lub pre-instytucjonalizacją. Następnie, podczas częściowej instytucjonalizacji dochodzi do autonomicznego wyjaśnianie i uzasadnianie idei. Jest to oderwanie idei od jej pierwotnych autorów. Częściowa instytucjonalizacja pozwala na traktowanie idei jako obiektywnego rozwiązania problemów publicznych. Gdy idea staje się elementem tła poznawczego, zaczyna podlegać dyfuzji i przenoszeniu do nowych kontekstów politycznych, następuje pełna instytucjonalizacja. Posługiwanie się ideą na tym ostatnim etapie nie wymaga również ciągłego jej uzasadniania i wyjaśniania (Meyer i in., 2018, s. 20–35). Ramy instytucjonalizacji idei nałożone na momenty jej życia dla każdej idei będą miały inny charakter i dynamikę. Wymogi komunikacyjne, które towarzyszą fazom cyklu życia idei zawiera tabela 3.1. Zostały one wykorzystane do udzielenia odpowiedzi na pytania badawcze w rozdziale szóstym.

Tabela 3.1. Wymogi komunikacyjne etapu instytucjonalizacji idei

Poziom instytucjonalizacji	**Wymóg komunikacyjny**	**Opis wymogu**
Wstępna instytucjonalizacja	umiejscowienie idei w polu znaczeń	lokacja idei wśród znanych pojęć
	upowszechnienie idei	zaprezentowanie idei jej odbiorcom, wprowadzenie jej do przestrzeni komunikacyjnej
	budowanie atrakcyjności i mobilizacja wokół idei	nadanie idei znaczenia poprzez wskazanie jej korzyści i konsekwencji
Częściowa instytucjonalizacja	typizacja idei	nadanie idei stabilnej tożsamości pojęciowej i uogólnionego znaczenia
	wyjaśnianie mechanizmu działania idei	przedstawienie idei jako odpowiedzi na określony problem oraz relacji przyczynowo skutkowych pomiędzy problemem a proponowanym rozwiązaniem
	legitymizacja idei	wskazanie na zasadność funkcjonowania idei
Pełna instytucjonalizacja	uoczywistnienie idei	funkcjonowanie idei jako naturalnego elementu językowego
	dyfuzja i translacja idei	idea przenika i zostaje przekazana do kolejnych kontekstów i zastosowań w sytuacjach komunikacyjnych

Źródło: opracowanie własne na podstawie Meyer i in. (2018).

Proces instytucjonalizacji materializuje się w sferze polityki publicznej poprzez konkretne decyzje, praktyki i interwencje podejmowane przez aktorów publicznych, dzięki którym idea nabiera trwałego i operacyjnego charakteru. Idee mają wpływ na kreacje polityk publicznych w trzech kluczowych momentach: konstruowania problemu i wprowadzania go do agendy politycznej, kształtowania treści polityki publicznej, legitymizowania i mobilizowania poparcia dla zmiany politycznej (Béland, 2009, s. 704–707). Idee dostarczają ram interpretacyjnych, dzięki którym możliwe jest wskazanie konkretnego zjawiska społecznego jako problemu, który wymaga interwencji publicznej (Béland, 2009, s. 704–705). Następnie, mają wpływ na sposób rozumienia problemu i na zbiór uznawanych za dopuszczalne rozwiązań. Idee umożliwiają też uzasadnianie odbiorcy społecznemu działań politycznych, poprzez odwołanie się do wartości, norm i powszechnie podzielanych przekonań, idee jako zasoby dyskursywne osadzają przedmiot polityki w powszechnie przyjętej interpretacji społecznej konstruując imperatyw reformy (Béland, 2009, s. 706–707).

Zarówno proces instytucjonalizacji idei, jak i proces kreacji polityki publicznej, mają charakter komunikacyjny. Proces instytucjonalizacji idei przedstawiany jest w dyskursie politycznym, który funkcjonuje w przestrzeni konstytuowania znaczeń i praktyk instytucjonalnych. Dzięki dyskursowi następuje stopniowe przechodzenie od poziomu mikroznaczeń do społecznej makrostruktury instytucjonalnej pojęcia (Cornelissen i in., 2015).

Kluczowe znaczenie mają interakcje dyskursywne pomiędzy aktorami i ramowanie znaczeń. Jak ujmuje to Majone (2004, s. 15): „Każdy etap debaty pełni odrębną funkcję i ma przypisaną sobie instytucję. Partie identyfikują problemy i formułują programy; elektorat prowadzi dyskusję na temat problemów i kandydatów, a większość wyborców opowiada się za jednym z programów. Większość ustawodawcza przekłada programy na akty prawne w warunkach ciągłej debaty z opozycją; na koniec dyskusja przenosi się na poziom szefa władzy wykonawczej i gabinetu, gdzie zostaje przełożona na polityki szczegółowe".

Wśród wymienionych etapów cyklu polityki publicznej: ustalaniu agendy, tworzeniu koncepcji, podjęcia decyzji, realizacji oraz oceny i analizy efektów (Zawicki i Chrabąszcz, 2013, s. 28–29; Zybała, 2012), procesy deliberacyjne przekładające się na instytucjonalizację idei w przypadku idei GOZ nie zachodzą po sobie. Specyfiką tej koncepcji jest umiejscowienie koncepcji w ramach funkcjonowania różnych polityk sektorowych. Zatem, w procesie instytucjonalizacji idei równolegle zachodziły etapy

cyklu polityk publicznych z GOZ powiązanych, ale nie jej samej. Świadectwem tego jest brak jednej spójnej ramy legislacyjnej gospodarki cyrkularnej, w formie centralnego, powszechnie obowiązującego prawa i brak liniowości charakterystycznej dla badań zgodnych z klasycznym cyklem polityk publicznych (Zawicki i Chrabąszcz, 2013, s. 29). Z tego względu potrzebny był wybór innego podejścia jakim jest instytucjonalizm dyskursywny, pozwalający na wychwycenie dynamiki zmian w procesie instytucjonalizacji.

Zgodnie z przyjętą w tej pracy teorią dyskursu (rozdział 2) nie odzwierciedla on rzeczywistości, ale ją konstruuje. Jest praktyką społeczną osadzoną instytucjonalnie, w której funkcjonują idee polityczne jako ramy poznawcze i normatywne przekazywane w formie relacyjnych, kontekstowych i niestabilnych znaczeń i w oparciu. Do instytucjonalizacji dochodzi więc w przestrzeni dyskursywnej, która składa się z idei, kontekstu i aktorów. W celu operacjonalizacji analizy formacji dyskursywnych wykorzystano schemat analityczny zaproponowany przez Bührmanna (2005), który pełni funkcję porządkującą analizę empiryczną. strukturalizując badany dyskurs poprzez cztery jego formacje: (I) identyfikację przedmiotu wiedzy wytwarzanego w dyskursie, (II) przedstawienie logiki prowadzącej do ukonstytuowania się określonej terminologii, (II) określenie władzy lub/i autorytety orzekające o przedmiocie dyskursu, (IV) zidentyfikowanie strategicznych celów uczestników dyskursu .

Proces instytucjonalizacji idei jest tematem rzadko podejmowanym w literaturze. Leipold (2021) przedstawiła przekształcenie narracji o polityce środowiskowej w unijny plan działania, a więc korzenie ideowe GOZ w polityce unijnej. Jednak nie jest to badanie opisujące implementacje idei w politykę krajową. Obserwacja ta stanowi rozpoznaną lukę badawczą w pracy. Również stosowanie ID jako podejścia do badań polityk publicznych w Polsce jest dalej nierozwiniętą w pełni praktyką. Przedstawiona dysertacja pokazuje sposób zastosowania ID do analizy instytucjonalizacji ID w politykę publiczną.

Tym samym realizowane są odpowiedzi na następujące pytania badawcze:

- P1. Jak przebiegały fazy formalizacji polityki publicznej GOZ w badanym okresie?
- P2. Poprzez jakie pojęcia GOZ jest najczęściej przedstawiana w polskim dyskursie?
- P3. W jaki sposób GOZ jest najczęściej definiowany w polskim dyskursie?
- P4. Jak kształtują się relacje hierarchiczne pomiędzy pojęciami współwystępującymi z GOZ polskim dyskursie?
- P5. Jaki jest kontekst dyskursu idei GOZ?

- P6. Kto jest głównym uczestnikiem dyskursu o GOZ w Polsce?
- P7. Jak przebiegały fazy instytucjonalizacji GOZ w badanym okresie?

Związek pytań badawczych z instytucjonalizmem dyskursywnym przedstawia rysunek 3.1.

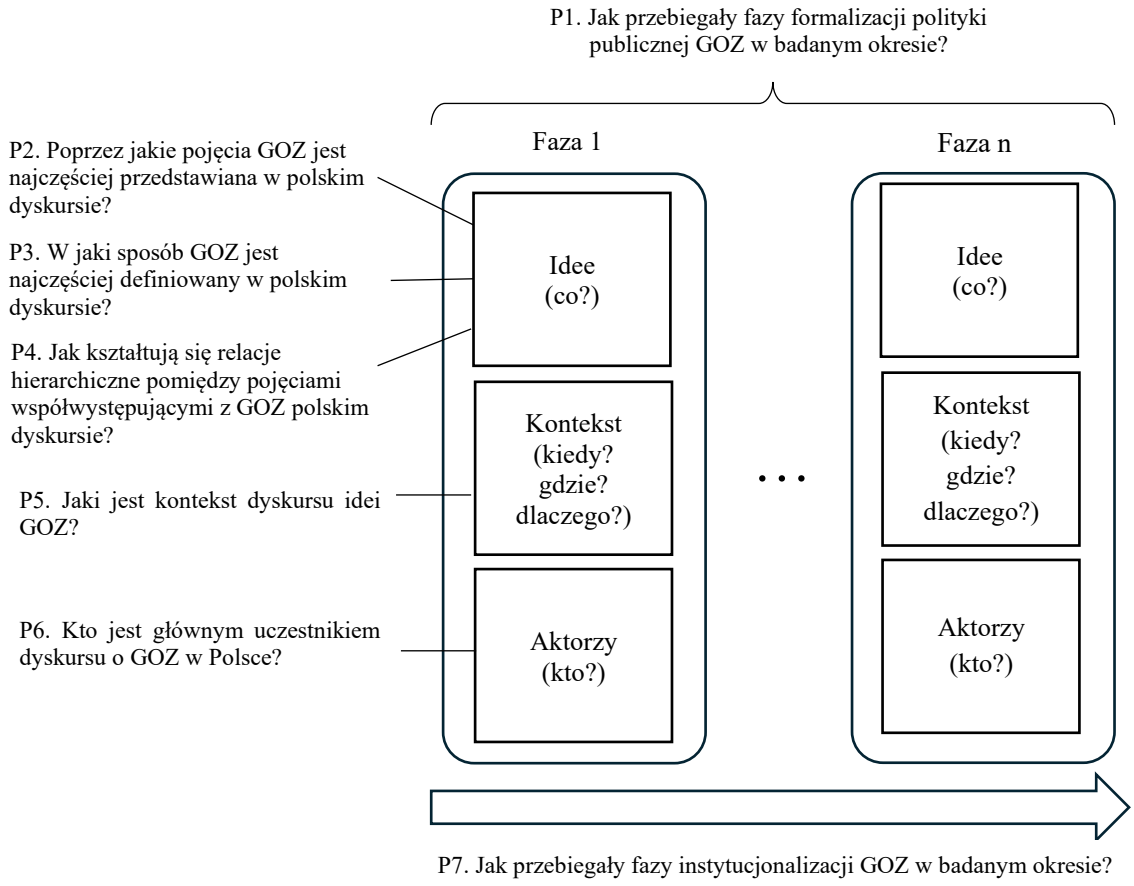

Rysunek 3.1. Związek między pytaniami badawczymi i przedmiotem badania
Źródło: opracowanie własne.

3.2. Charakterystyka podejścia badawczego

Badanie osadzono w ramach instytucjonalizmu dyskursywnego, bazując na koncepcji Vivien Ann Schmidt, w którym dyskurs kształtuje i jest kształtowany przez instytucje. Przyjęcie ID samo w sobie stanowi ograniczenie i założenie dotyczące przedmiotu i tematu badania (Szarfenberg, 2013, s. 16). W dotychczasowych opracowaniach Schmidt nie przedstawia jednorodnego postępowania badawczego (Ćwiklicki i Mirzyńska, 2025). Z tego powodu dobrano zasady prowadzenia badań jakościowych (Peräkylä i Ruusuvuori, 2015; Wodak i Krzyżanowski, 2011), analiz

polityk publicznych (Birkland, 2011), analizy dyskursu (Bührmann, 2005; Schmidt, 2012) i krytycznej analizy dyskursu (van Dijk, 1998) omówione w rozdziale drugim.

Badanie zakorzenione jest w podstawowym paradygmacie metod jakościowych i analizy dyskursu – konstruktywizmie społecznym (Ripley, 2010, s. 25–26) w założeniu tym zakłada się, że rzeczywistość społeczna i polityczna nie jest dana raz na zawsze, a jest wytworem społecznych interakcji i instytucji (Creswell, 2013, s. 19–22; Flick, 2012, s. 38), konstruowana jest poprzez praktyki instytucjonalne i narracje (Szarfenberg, 2013, s. 16–17). Wiedza wynika ze społecznego konsensusu uczestników jej wytwarzania (Guba i Lincoln, 2009, s. 286) i pozostaje w pełnej zgodności z celem rekonstrukcji przejścia od indywidualnych wyobrażeń na temat danej idei do wspólnie wypracowanego konsensusu znaczeniowego, który przyjmuje postać polityki publicznej. W reprezentowanych w tej dysertacji badaniach rzeczywistość jest wytworem dyskursywnym. Przyjęcie takiej orientacji metodologicznej nakłada na badacza obowiązek nie tyle opisania rzeczywistości, co rekonstrukcji znaczeń (Creswell, 2013, s. 19–22). Uwzględnienie dodatkowo perspektywy interpretatywnej w pracy, zgodnie z którą badacz odrzuca założenie o istnieniu obiektywnego opisu rzeczywistości, pozwala przedstawienie procesu instytucjonalizacji GOZ poprzez dyskurs. W podejściu interpretatywnym polityka publiczna jest tekstem, a więc może podlegać różnym interpretacjom podmiotów, które uczestniczą w jej tworzeniu (Szarfenberg, 2013, s. 20).

Zastosowanie badań o charakterze jakościowym ma swoje uzasadnienie we wszystkich tych badaniach, w których celem jest zrozumienie procesów, znaczeń i kontekstów społecznych, odkrycie wielu różnych perspektyw oraz pogłębienie opisu zjawisk, tam gdzie dane ilościowe są niewystarczające (Creswell, 2013, s. 48, 65). Ten typ badań jest źródłem głębszego zrozumienia podejmowanego tematu, ponieważ pozwalają na analizę niejednorodnego obrazu faktów, zwrócenie uwagi na elementy z pozoru drugorzędne i mniej istotne (Juszczyk, 2013, s. 8). Ponadto dużą wagę w tego typu badaniach przykłada się do konkretnych, wyselekcjonowanych przypadków oraz kontekstu analizy (Gibbs, 2011, s. 13).

Badanie ma służyć rozpoznaniu zjawiska instytucjonalizacji idei GOZ w Polsce. Eksploracyjny charakter badania oraz koncentracja na kontekstach i narracjach są nie tylko cechami metodologii jakościowej, ale także fundamentami instytucjonalizmu dyskursywnego jako przyjętego podejścia badawczego.

W badaniu uwzględniono różne rodzaje triangulacji (Denzin, 2017, s. 301–302). Wykorzystano triangulację teorii, w szczególności ID i krytyczną analizę dyskursu.

Reprezentują one komplementarne podejścia teoretyczne wywodzące się z różnych tradycji badawczych: badań instytucjonalnych i krytycznej teorii społecznej. Umożliwiło to jednoczesną analizę procesu konstytuowania się idei w ramach instytucji politycznych oraz sposobów, w jakie znaczenia są dyskursywnie konstruowane i legitymizowane w relacjach władzy.

W badaniu zastosowano również triangulację źródeł danych, polegającą na wykorzystaniu wypowiedzi pochodzących z różnych aren dyskursywnych, których autorami byli różni aktorzy, w przedziale 115 miesięcy. Pozwoliło to na rekonstrukcje dynamiki dyskursu oraz przedstawienie procesu wytwarzania wiedzy kolektywnej o idei z przekonań indywidualnych. Pogłębieniu interpretacji danych zastanych poprzez konfrontację wyników analizy wypowiedzi uczestników dyskursu służyło przeprowadzenie wywiadów. Tym samym nastąpiła triangulacje metod.

Przyjęcie takiej perspektywy badawczej implikuje koncentrację na analizie tekstów i wypowiedzi funkcjonujących w przestrzeni publicznej jako nośników znaczeń, interpretacji i uzasadnień działań politycznych. Jak podkreślają Denzin i Lincoln (2018, s. 904–905) w badaniach o charakterze jakościowym podstawowym źródłem danych są „mówione i pisane zapisy ludzkiego doświadczenia", które z uwagi na bycie rozpowszechnianymi, powielanymi i transformowanymi w społecznie zorganizowany sposób stają się „faktami społecznymi". Analiza istniejących dokumentów stanowi więc adekwatny sposób badania procesów zachodzących w polityce publicznej. Zgodnie z tym założeniem, większość badań z zakresu polityk publicznych opiera się na danych wtórnych. Zdaniem Bardacha „w przeciwieństwie do badań prowadzonych w naukach społecznych, większość badań polityk ma wtórny, a nie pierwotny charakter. Oznacza to, że jest prowadzona poprzez kreatywne posługiwanie się ideami i danymi opisanymi już przez innych" (Bardach, 2007, s. 94). Punktem wyjścia było założenie, że proces instytucjonalizacji idei GOZ może zostać odzwierciedlony poprzez systematyczną analizę wypowiedzi aktorów publicznych w dwóch uzupełniających się porządkach dyskursu: koordynacyjnym (politycznym) i komunikacyjnym (medialnym).

W badaniu wykorzystano źródła danych o charakterze jakościowym, traktując je nie wyłącznie jako nośniki treści, lecz jako elementy osadzone w praktykach instytucjonalnych, które współtworzą badany porządek dyskursywny (Flick, 2012, s. 666, 772). Zdecydowano o uwzględnieniu dwóch typów dokumentów: rządowych i debat parlamentarnych oraz artykułów z gazet. Pierwszy typ źródła umożliwił prześledzenie przebiegu dyskursu poprzez historyczną formę zapisu przygotowania i przebiegu

czynności legislacyjnych (Ripley, 2010, s. 41). Ponadto wybór zapisów dyskursu parlamentarnego podyktowany był również potrzebą formalnej legitymizacji instytucjonalizacji GOZ, do której, jak w przypadku innych przekonań i działań politycznych, dochodzi w izbach reprezentantów (van Dijk, 2000). Zaletą drugiego typu źródła, czyli artykułów z gazet, jest dostarczanie badaczom bogatego przeglądu praktyk instytucjonalnych (Ripley, 2010, s. 38). Z tego powodu jest to źródło powszechne w praktyce analiz tekstów i dyskursu (Ripley, 2010, s. 38).

Dobór dokumentów miał charakter celowy i był podporządkowany pytaniom badawczym. Kluczowym kryterium była ich istotność dla procesu formułowania, legitymizowania i reinterpretowania idei GOZ w dyskursie politycznym. Za istotne uznano te dokumenty, których tematyka była zgodna z pojęciami kojarzonymi z GOZ w literaturze przedmiotu, do których wyodrębnienia posłużył rozdział 1 oraz w tych, w których zachodzi dyskurs komunikacyjny i koordynacyjny zgodnie z ich charakterystyką przedstawioną w rozdziale 2. Zapisy dyskursu zostały uzupełnione o wywiady częściowo ustruktyryzowane z wybranymi uczestnikami dyskursu, których celem było uzupełnienie informacji o dyskursie, niedostępnych w danych pierwotnych. Na etapie konceptualizacji badań zakładano analizę również zapisów dyskursu przebiegającego w Zespole do Spraw Gospodarki o Obiegu Zamkniętym oraz zapisów konsultacji publicznych projektu Mapy Drogowej GOZ prowadzonych od stycznia do 23 lutego 2018 roku przez Ministerstwo Przedsiębiorczości i Technologii. Jednakże zgodnie z informacją publiczną pozyskaną od Ministerstwa Rozwoju i Technologii z dnia 28 października 2025 roku, ministerstwo nie dysponuje zapisem opisanych dyskursów. W związku z tym, do wykazu respondentów wywiadów dołączono dwie osoby, które były świadkami przebiegu dyskursu wewnętrznego o GOZ toczonego we wskazanym Zespole.

3.3. Etapy postępowania badawczego

Badanie składało się z trzech etapów. Etap pierwszy polegał na periodyzacji formalizacji polityki GOZ. Drugi stanowił analizę korpusu wypowiedzi parlamentarnych i medialnych. Ostatnim etapem było przeprowadzenie wywiadów pogłębionych z wybranymi uczestnikami dyskursu, umożliwiające weryfikację i uszczegółowienie wyników badań z etapów wcześniejszych. Konstrukcja zbioru materiału badawczego oraz przebieg postępowania miały charakter iteracyjny i procesualny. Wraz

z przebiegiem badania kolejne jego etapy były uzupełniane i podlegały uszczegółowieniu w reakcji na zawartość zebranego materiału badawczego.

Etap I. Periodyzacja formalizacji polityki GOZ

Zarówno polityki publiczne jak i instytucjonalizacja idei, będąc procesem mogą podlegać periodyzacji, co opisywane jest w różnych opracowaniach dotyczących polityk sektorowych i horyzontalnych (Neychev, 2016; Szczepaniak-Sienniak, 2024). Zastosowanie periodyzacji w niniejszym badaniu wynika z konieczności analitycznego uporządkowania długiego i złożonego procesu formalizacji idei GOZ i określenia jego uwarunkowań politycznych wpływających na przebieg instytucjonalizacji. Jak wskazuje Jessop (2003), celem periodyzacji jest nadanie sensu pozornie jednorodnemu przepływowi czasu poprzez wyodrębnienie okresów względnej ciągłości oraz momentów kluczowych zmian, w których dochodzi do naruszenia dotychczasowej spójności struktury procesu. Periodyzacja opiera się na założeniu jednoczesnego współwystępowania ciągłości i nieciągłości w procesach społecznych i politycznych, z czego wynika, że nie przebiegają one ani jako linearnie rozumiana ewolucja, ani jako zbiór niepowiązanych z sobą zdarzeń (Jessop, 2003). Periodyzacja procesu formalizacji polityki GOZ została przeprowadzona poprzez identyfikację przełomowych politycznie wydarzeń przede wszystkim charakterze legislacyjnym. Jak opisano w rozdziale 1, w literaturze przedmiotu stosuje się periodyzacje GOZ ze względu na funkcjonowanie tego tematu w działaniach państwa (Blomsma i Brennan, 2017). Na tej podstawie zidentyfikowano kluczowe wydarzenia, których kumulacja pozwoliła na wyodrębnienie czterech faz procesu formalizacji, różniących się statusem GOZ w agendzie politycznej, zakresem regulacji prawnych oraz stopniem zaawansowania wdrożenia.

W celu przeprowadzenia periodyzacji w pierwszej kolejności dokonano systematycznego przeglądu aktów prawnych zamieszczonych Internetowym Systemie Aktów Prawnych od grudnia 2015 do czerwca 2025. Pod uwagę brano znajdujące się w nim ustawy, rozporządzenia oraz uchwały Rady Ministrów. Dzięki przeprowadzonej w rozdziale pierwszym charakterystyce definicyjnej pojęcia GOZ, możliwym było wybudowanie terminów mających związek z gospodarką o obiegu zamkniętym. Należały do niej m.in. „gospodarka o obiegu zamkniętym", „gospodarka cyrkularna", „cyrkularność", „zrównoważony rozwój", „zasoby", „efektywność zasobowa", „gospodarowanie zasobami", „odpady", „gospodarka odpadami", „hierarchia postępowania z odpadami", „zapobieganie powstawaniu odpadów", „recykling",

„przygotowanie do ponownego użycia", „ponowne użycie", „odzysk", „odzysk energii", „selektywna zbiórka", „segregacja odpadów", „surowce wtórne", „wykorzystanie surowców wtórnych", „produkt uboczny", „utrata statusu odpadu", „rozszerzona odpowiedzialność producenta", „ekoprojektowanie", „projektowanie produktów", „trwałość produktów", „naprawialność produktów", „modułowość produktów", „naprawa", „regeneracja", „remanufacturing", „odnowienie", „opakowania", „odpady opakowaniowe", „łańcuch dostaw", „symbioza przemysłowa", „modele biznesowe", „leasing", „wynajem", „serwicyzacja", „ekonomia współdzielenia", „zielone zamówienia publiczne", „instrumenty finansowe", „dotacje", „fundusze", „zachęty finansowe", „opodatkowanie", „innowacje", „technologie cyfrowe", „cele środowiskowe", „cele klimatyczne", „redukcja emisji", „ograniczenie składowania". Zakwalifikowano do analizy tylko te akty prawa, które spełniały równocześnie dwa warunki: odnosiły się wprost do jednego z wymienionych w katalogu terminów związanych z GOZ zagadnień oraz wprowadzały znaczące zmiany w obowiązującym prawie. Dokumenty zostały posegregowane chronologicznie. Następnie, celowemu przeglądowi poddano Dziennik Urzędowy UE, poszukując rozporządzeń, dyrektyw, decyzji i komunikatów związanych z wyodrębnioną legislacją krajową. Zostały one włączone do wykazu dokumentów. W kolejnym kroku spis dokumentów legislacyjnych został uzupełniony o wydarzenia polityczne i geopolityczne ze szczególnym uwzględnieniem tych mających miejsce w kraju. Na tak przygotowanym zbiorze, możliwym było wyodrębnienie przełomowych wydarzeń legislacyjnych i politycznych, a poprzez to dokonanie periodyzacji. W ostatnim kroku zbiór został uzupełniony o ramy instytucjonalne związane z GOZ tuż przed rozpoczęciem procesu instytucjonalizacji tj. przed grudniem 2015 roku oraz o opis instytucjonalnych uwarunkowań krajowych, w tym o kształt władzy ustawodawczej i wykonawczej oraz o podział kompetencji między resortami w rządzie związanymi z zagadnieniami GOZ.

Za moment rozpoczęcia procesu formalizacji polityki i instytucjonalizacji idei GOZ, impuls polityczny wejścia na oficjalną agendę tematu GOZ w Polsce uznano 2 grudnia 2015 roku. Wtedy ogłoszono Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów „Zamknięcie obiegu plan działania UE dotyczący gospodarki o obiegu zamkniętym" (Komunikat KE: Zamknięcie obiegu, 2015). Jest to data symbolizująca konieczność implementacji GOZ do polityk krajowych.

Moment kończący instytucjonalizację nie jest tak jednoznacznie zaznaczony, a o jego wyborze decydowało kilka elementów: pełny stosowanie kluczowych regulacji unijnych dotyczących wprowadzania gospodarki cyrkularnej, pojawiające się głosy w krajowej debacie o konieczności aktualizacji Mapy Drogowej GOZ, wznowienie prac nad aktualizacją modelu rozszerzonej odpowiedzialności producenta i trend cyfryzacji, który zmieniać będzie zarządzanie zasobami oraz odpadami. W rezultacie przyjęto za symbolicznie ostatni miesiąc okresu analitycznego czerwiec 2025 roku.

Powyższe przedstawione kroki umożliwiły sformułowanie odpowiedzi na pytanie badawcze (P1) Jak przebiegały fazy formalizacji polityki publicznej GOZ w badanym okresie.

Etap II. Analiza korpusu dyskursywnego

Identyfikacja potencjalnych nośników zapisu wypowiedzi o GOZ

Pierwszym badaniem była identyfikacja typów zapisów dyskursu, w których możliwe było występowanie idei GOZ. Dobór ten wynikał z przyjętej perspektywy ID, obejmował więc instytucje publiczne i przypisane im areny komunikacji. Zdecydowano się na włączenie wszystkich zapisów dyskursu, które odbyły się po przyjęciu (Komunikat KE: Zamknięcie obiegu, 2015). Co właściwe i rozróżniające etap I od etapu II badania – analizie zostały poddane wypowiedzi w ramach realizowanego dyskursu. Włączone na tym etapie źródła dyskursu zawiera tabela 3.2.

Tabela 3.2. Nośniki zapisów dyskursu o GOZ grudzień 2015 – czerwiec 2025

Rodzaj dyskursu według ID	**Źródło zapisu dyskursu uwzględnione w badaniu**
Dyskurs koordynacyjny	informacje bieżące rządu
	interpelacje poselskie
	odpowiedzi na interpelacje poselskie
	oświadczenia poselskie
	pełne zapisy przebiegu posiedzeń komisji i podkomisji sejmowych
	pełne zapisy przebiegu posiedzeń komisji i podkomisji senackich
	sprawozdania stenograficzne z posiedzeń Sejmu
	sprawozdania stenograficzne z posiedzeń Senatu
	zapytania poselskie
Dyskurs komunikacyjny	artykuły prasowe
	exposé Prezesów Rady Ministrów: Mateusza Morawieckiego (2017, 2019, 2023), Donalda Tuska (2023)
	Komunikaty Polskiej Agencji Prasowej
	programy wyborcze komitetów wyborczych, które uzyskały mandaty w wyborach parlamentarnych do Sejmu lub Senatu w latach 2019 i 2023

Źródło: opracowanie własne.

Do analizy włączono ogólnopolskie dzienniki i tygodniki opiniotwórcze o stabilnej linii ideologiczno-programowej. Z analizy wyłączono tabloidy oraz prasę

specjalistyczną (np. stricte gospodarczą), ze względu na ich ograniczoną przydatność do badania komunikacji politycznej. Ich zestawienie zawiera tabela 3.3.

Tabela 3.3. Zestawienie tytułów prasowych według deklarowanej orientacji ideowej

Typ medium ze względu na częstotliwość publikacji	Tytuł czasopisma	Profil ideologiczno-programowy medium
Dziennik	Gazeta Wyborcza	liberalno-demokratyczna (liberalna kulturowo, centrowa gospodarczo)
	Dziennik Gazeta Prawna	centrowa, ekspercko-technokratyczna (z elementami etatyzmu)
	Rzeczpospolita	centroprawicowy, liberalno-instytucjonalna
	Nasz Dziennik	konserwatywno-tradycjonalistyczna (katolicka)
Tygodnik	Przegląd	lewicowa, post-socjaldemokratyczna
	Polityka	centrolewicowa, liberalno-progresywna
	Newsweek Polska	liberalno-centrowa (kulturowo progresywna)
	Tygodnik Powszechny	katolicko-społeczna (otwarta kulturowo)
	Do Rzeczy	konserwatywno-liberalna
	Sieci	narodowo-konserwatywna
	Gazeta Polska	narodowo-prawicowa

Źródło: opracowanie własne.

Identyfikacja GOZ w korpusie źródłowym

W kolejnym kroku wszystkie zidentyfikowane dokumenty i zapisy zostały poddane przeszukiwaniu pod kątem występowania terminu „gospodarka o obiegu zamkniętym" oraz jego wariantów językowych i semantycznych. Zauważono, że szczególnie na wczesnych etapach pojawienia się idei w przestrzeni dyskursywnej występowała niekonsekwencja tłumaczenia terminu „circular economy" (Wojciechowski, 2017, s. 46). Wyszukiwanie zostało przeprowadzone z użyciem zestawu haseł, obejmującego zarówno pełne formy pojęcia, jak i jego odpowiedniki w tym m.in. „gospodarka obiegu zamkniętego", „gospodarka w obiegu zamkniętym", „gospodarka cyrkularna", „gospodarka zamkniętego obiegu", „GOZ". Poszukiwanie obejmowało też odmiany fleksyjne podanych słów kluczowych (lemmat). Źródłem danych dla dyskursu parlamentarnego był polski Korpus Dyskursu Parlamentarnego (https://kdp.ipipan.waw.pl/overview).

Zastosowanie szerokiego zestawu wyszukiwanych haseł miało na celu ograniczenie ryzyka pominięcia wypowiedzi, w których GOZ pojawia się, ale wypowiedź ta nie jest terminologicznie zbieżna z obecnie powszechnie przyjętą formą językową. Miało to szczególne znaczenie w I fazie rozwoju idei, podczas której aktorzy w dalszym ciągu poszukiwali jednolitego, językowego tłumaczenia angielskiego terminu „circular economy".

W kolejnym kroku do dalszego postępowania badawczego zakwalifikowano wypowiedzi, w których użycie GOZ miało znaczenie dla sensu wypowiedzi, tj. oznaczało, że treść była budowana wokół tego pojęcia lub przy jego użyciu. W związku z powyższym z dalszej analizy wykluczono te fragmenty, w których GOZ występował wyłącznie jako element nazwy własnej (np. nazwa stanowiska, tytuł punktu obrad) lub jako techniczne odniesienie bez jakiejkolwiek treści znaczeniowej lub interpretacyjnej. Na tym etapie ze źródeł zapisu zostały wyeliminowane informacje bieżące rządu, oświadczenia poselskie i zapytania poselskie, ponieważ wypowiedzi w nich zawarte nie spełniały kryterium wyboru.

Z uwagi na brak wyników wyszukiwania słów kluczowych w treści expose premierów oraz programów komitetów wyborczych, zostały one wykluczone z dalszej analizy. Wyjątkiem był program Komitetu Wyborczego Prawa i Sprawiedliwości przygotowany na wybory w 2019 roku, niemniej uznano, że zapis w nim zawarty ma znaczenie interpretacyjne i stanowi tło polityczne dla faz badawczych. Analogicznie wykluczono źródło „Sieci". Ostateczny udział wypowiedzi w zakwalifikowanych do analizy źródłach przedstawia tabela 3.4.

Zebrane zapisy dyskursu koordynacyjnych i komunikacyjnych ułożono chronologicznie i posegregowano zgodnie z fazami instytucjonalizacji wyodrębnionymi na etapie I badania.

Tabela 3.4. Liczba wypowiedzi zakwalifikowanych do analizy w dyskursie koordynacyjnym i komunikacyjnym

Kategoria	Razem	% w sumie ogółem
Dyskurs koordynacyjny	**368**	**27,72**
Interpelacje poselskie	10	0,75
Odpowiedzi na interpelacje poselskie	112	8,44
Pełne zapisy komisji sejmowych	114	8,59
Pełne zapisy komisji senackich	92	6,93
Sprawozdania Sejmu	30	2,26
Sprawozdania Senatu	10	0,75
Dyskurs komunikacyjny	**959**	**72,28**
Gazeta Wyborcza	71	5,35
Dziennik Gazeta Prawna	316	23,80
Rzeczpospolita	375	28,25
Nasz Dziennik	22	1,66
Polityka	38	2,86
Newsweek Polska	45	3,39
Razem	**1327**	**100**

Źródło: opracowanie własne.

Selekcja wypowiedzi istotnych dla dyskursu

W celu wyboru materiału do pogłębionej analizy semantycznej autorka dokonała wyboru wypowiedzi o charakterze objaśniającym, definiującym, interpretującym GOZ. Wybór wypowiedzi został omówiony z promotorem rozprawy. Jako kryterium odrzucające przyjęto: przywołanie tylko nazwy aktu prawnego i wzmianki o GOZ, bez podania własnej definicji GOZ. W wyniku selekcji zidentyfikowano 42 wypowiedzi, które poddano kodowaniu. Zawierały one przynajmniej cząstkowe elementy jednej z definicji spośród rodzajów przedstawionych w tabeli 3.5.

Analogicznie, do dyskursu parlamentarnego zbiór wypowiedzi w dyskursie medialnym również został ograniczony, w celu identyfikacji wypowiedzi kluczowych dla badania semantyki. Wyodrębniono te wypowiedzi, które odnosiły się do wydarzenia politycznego lub legislacyjnego oraz zawierały przynajmniej szczątkowe definicje pojęcia GOZ. Kierowano się założeniami teoretycznymi cech dyskursu komunikacyjnego, przedstawionymi w rozdziale 2. Ze zbioru źródeł został usunięty tygodnik „Przegląd", ponieważ nie znaleziono wypowiedzi spełniającej powyższe kryteria.

Zestawienie liczbowe zidentyfikowanych wypowiedzi przedstawia tabela 3.5.

Tabela 3.5. Liczba wypowiedzi zakwalifikowanych do analiz struktury dyskursu i semantycznej w podziale na rodzaje dyskursu

Rodzaj analizy	Dyskurs koordynacyjny	Dyskurs komunikacyjny	Razem
Analiza struktury dyskursu	368	959	**1327**
Analiza semantyczna	42	23	**65**
Razem	410	978	--

Źródło: opracowanie własne.

Analiza danych

Wszystkie wypowiedzi wchodzące w skład korpusu dyskursywnego (n=1327) zostały w I etapie zakodowane zgodnie z pierwszym zestawem kodów (tabela 3.5). Etap ten umożliwił osadzenie wypowiedzi w szerszym kontekście instytucjonalnym zgodnie z założeniami instytucjonalizmu dyskursywnego.

W odpowiedzi na pytanie badawcze (P5) kontekst traktowany jest zgodnie z definicją zaprezentowaną w rozdziale 2, tj.: kiedy, gdzie, w jakich okolicznościach i z jakiego powodu została sformułowana wypowiedź. Jest to definicja stosowana przez Schmidt w podejściu ID. W związku z tym, zostały wyodrębnione elementy takie jak: arena dyskursu, która określa fizyczne oraz instytucjonalne miejsce formułowania wypowiedzi; czas, czyli dzienna data powstania wypowiedzi, która umożliwia

równocześnie przypisanie jej do kontekstu politycznego odpowiadającego periodyzacji idei GOZ oraz rodzaj wypowiedzi, wskazujący na formalną przyczynę jej powstania. Analizowany materiał uniemożliwił badanie formalnej przyczyny powstania – zamiaru, w przypadku dyskursu komunikacyjnego. Uznaje się, że dla całego zbioru powodem zaistnienia przekazu o GOZ, była chęć nadania komunikatu do odbiorcy zbiorowego przez nadawców na forum prasy. Nie wskazuje się powodu dla indywidualnych wypowiedzi. Wychodząc z założenia, że wypowiedź jest formą intencjonalnego aktu wywodzącego się z kontekstu – rzeczywistości społecznej (Searle, 1987) w odpowiedzi na pytanie piąte wskazano również zakres tematyczny dla wszystkich zebranych zapisów o GOZ. Przestrzeń dyskursywna nie jest tylko czasem i miejscem fizycznym lub instytucją, ale również zbiorem idei funkcjonujących równolegle do idei badanej. Ten kontekst jest nazywany w tej pracy, kontekstem tematycznym.

Odpowiedź, na szóste pytanie badawcze (P6), dotyczące aktorów uczestniczących w dyskursie, została udzielona poprzez wskazanie nadawców wypowiedzi i odbiorców. Zgodnie z teorią dyskursu istotne jest nie tylko kto uczestniczył w dyskusji, ale również czyjego głosu w nim zabrakło, co znajduje swoje odzwierciedlenie w omawianych wynikach. Odbiorcy i nadawcy dyskursu zostali zakodowani z imienia i nazwiska oraz poprzez pełnioną funkcję – afiliację instytucjonalną. Kategorię aktorów zostały opracowane na podstawie analizy literatury przeprowadzonej w rozdziale 1 oraz analizy aktorów – uczestników dyskursu według ID przedstawionych w podrozdziale 2.4. W kolejnym kroku zostały dopisane im odpowiednie kategorie. Umożliwiło to ilościowe przedstawienie udziału poszczególnych uczestników dyskursu o gospodarce cyrkularnej. Kategorie aktorów zostało opracowane na podstawie interesariuszy GOZ z rozdziału 1 (tabela 1.15) oraz aktorów dyskursu prezentowanych w rozdziale 2, w tym aktorów ID oraz komunikowania politycznego.

Kody, które posłużyły do realizacji tej części prac badawczych zawiera tabela 3.6.

Tabela 3.6. Rodzaje kodów wykorzystanych do przeprowadzania analizy struktury dyskursu

Rodzaj kodu	Opis	Uzasadnienie metodologiczne
Arena dyskursu	instytucja wygłoszenia wypowiedzi (Sejm, Senat, komisja sejmowa, podkomisja sejmowa, komisja senacka, interpelacja, odpowiedź na interpelację, wskazany z nazwy dziennik/tygodnik, PAP)	umożliwia określenie kontekstu, odpowiada na pytanie, gdzie została wypowiedziana idea, pośrednio wskazuje na powód wypowiedzi, pośrednio determinuje głównych aktorów wypowiedzi

Rodzaj kodu	Opis	Uzasadnienie metodologiczne
Czas wypowiedzi	dzienna data	umożliwia analizę dynamiki dyskursu w czasie, jest podstawą periodyzacji wypowiedzi o GOZ; odpowiada na pytanie, kiedy idea została wypowiedziana
Rodzaj wypowiedzi*	forma wypowiedzi (np. pytanie poselskie, odpowiedź ministra, głos w dyskusji), subkody: kontrola parlamentarna, kontrola spraw UE, prace tematyczne komisji, procedura ustawodawcza	umożliwia przeprowadzenie pogłębionej charakterystyki kontekstu wypowiedzi poprzez przyczynę jej powstania
Nadawca – aktor dyskursu	imię i nazwisko wypowiadającego się wraz z jego/ jej afiliacją Subkody Biznes – przedstawiciele przedsiębiorstw Lobby branżowe – zorganizowani reprezentanci sektora gospodarczego, działający na rzecz interesów branżowych Media – przedstawiciele podmiotów pośredniczących w rozpowszechnianiu i interpretacji treści politycznych NGO – przedstawiciele organizacji pozarządowych reprezentujących interesy społeczne Opozycja – przedstawiciele ugrupowań pozostających w mniejszości w Sejmie, które nie miały wymaganej większości do utworzenia rządu Partia rządząca – przedstawiciele ugrupowania/ugrupowań posiadających większość w Sejmie, które utworzyły rząd Rząd – przedstawiciele Rady Ministrów i administracji centralnej Samorząd – przedstawiciele władz lokalnych i regionalnych (gmin, powiatów, województw) Społeczeństwo – zbiorowy podmiot rozumiany jako ogół obywateli Think tank – przedstawiciele ośrodków analitycznych wytwarzających ekspertyzy i rekomendacje polityczne Unia Europejska – przedstawiciele instytucji unijnych Uniwersytety i ośrodki naukowe – przedstawiciele ośrodków prowadzących badania	umożliwia identyfikacje roli, którą przyjmuję nadawca w dyskursie oraz identyfikacje stanowiska indywidualnego na tle instytucjonalnego; pozwala na zidentyfikowanie kluczowych uczestników dyskursu; odpowiada na pytanie o to kto się wypowiada
Odbiorca – aktor dyskursu	imię i nazwisko osoby, do której kierowana jest wypowiedź wraz z jego/ jej afiliacją SUBKODY analogiczne jak dla nadawcy	umożliwia identyfikacje roli, którą przyjmuję odbiorca w dyskursie oraz identyfikacje stanowiska indywidualnego na tle zbiorowego pozwala na zidentyfikowanie kluczowych uczestników dyskursu; odpowiada na pytanie o to do kogo kierowana jest wypowiedź

*kod tylko dla dyskursu koordynacyjnego
Źródło: opracowanie własne.

W drugim etapie wybrano podzbiór wypowiedzi zawierających definicje idei GOZ (n=61), które zostały zakodowane przy użyciu drugiego zestawu kodów (tabela 3.7.), odnoszących się do sposobów konstruowania znaczeń, ramowania pojęciowego oraz relacji władzy i legitymizacji. Etap ten miał charakter jakościowej analizy dyskursu, inspirowanej krytyczną analizą dyskursu. Opracowanie kodów bazowało na dyskursywnej teorii kształtowania polityki publicznej zaprezentowanej w rozdziale drugim.

Przyjmując, że znaczenie pojęcia wynika z relacji do innych pojęć w systemie języka (de Saussure, 1991) charakterystyka idei GOZ przedstawiana została poprzez wybrane elementy semantyczne gospodarki cyrkularnej. Posłużyły one do udzielenia odpowiedzi na pytanie 2. Kategorie analityczne zastosowane w badaniu opierają się na klasycznych relacjach semantycznych (Lyons, 1977; Żabowska, 2024), rozszerzonych o mechanizmy przekształceń znaczenia opisywane w analizie dyskursu i teorii ram interpretacyjnych (Fairclough, 2003; van Dijk, 1998). Uwzględniono: synonimy, antonimy, metonimie, ekwiwalenty kontekstowe oraz redukcje pojęciowe. Jest to autorska propozycja wyboru części semantycznych. Ich analiza pozwala uchwycić relacyjny charakter znaczenia pojęcia GOZ, zgodnie z założeniami strukturalnej i poststrukturalnej filozofii języka (de Saussere, Derrida, Wittgenstein), według których sens pojęć nie jest dany raz na zawsze, lecz konstytuuje się w sieci odniesień dyskursywnych. Dodatkowo identyfikacja dominujących ram pojęciowych, oparta na ramowaniu politycznym zgodnie z teorią Schmidt oraz postrzeganiu dyskursu jako praktyki społecznej za Fairclough, w jakich osadzana jest idea GOZ, odpowiada założeniu, że idee polityczne pełnią funkcję poznawczych skrótów interpretacyjnych, porządkujących sposób rozumienia problemów publicznych oraz możliwych rozwiązań.

Synonimy w tej pracy rozumie się, jako identyczne znaczeniowo wyrazy, antonimy jako wyrazy o znaczeniu przeciwstawnym (Żabowska, 2024, s. 442–443). Metonimia to sposób mówienia, w którym jeden element zastępuje całość lub inny jej element, ponieważ jest z nim ściśle powiązany znaczeniowo, a nie dlatego, że jest do niego podobny (Pietrzak-Porwisz, 2006, s. 30–32). Przywołuje się również pojęcia ekwiwalentu kontekstowego i redukcji pojęciowej. Za ekwiwalent kontekstowy przyjmuje takie wyrażenie, które w danej sytuacji dyskursywnej oznacza dla wypowiadającego się GOZ. Nie jest synonimem sensu stricte, ale taką funkcję w danej wypowiedzi pełni. Redukcja pojęciowa w wypowiedzi ma miejsce, kiedy dane wyrażenie zastępuje pojęcie GOZ, ograniczając jego znaczenie. Prawdopodobieństwo wystąpienia

takiej sytuacji zostało przewidziane wraz z analizą teorii GOZ w rozdziale 1, gdzie widoczne były formy redukcji GOZ np. do odpadów. Każdy z tych elementów będzie pełnił inną funkcję w procesie instytucjonalizacji idei: metonimia umożliwia uproszczone i selektywne ujmowanie złożonej idei, ekwiwalenty kontekstowe pozwalają na jej elastyczne dopasowanie do sytuacji komunikacyjnej, natomiast redukcje pojęciowe sprzyjają zawężaniu zakresu znaczeniowego idei w toku jej funkcjonowania w dyskursie politycznym. Kategorie motywacji przyjęcia GOZ i skutków, wyodrębniono na podstawie literatury przedmiotu zaliczając do nich: korzyści środowiskowe, ekonomiczne, bezpieczeństwa surowcowego ekologiczne, wizerunkowe poprzez innowacyjność, (Vaverková i in., 2025, s. 112–113) techniczne oraz widoczną presję legislacyjną z uwagi na charakter omawianej idei.

Odpowiedź na pytanie badawcze P3 zostało udzielone poprzez określenie zakresu definicyjnego GOZ, zbieżności sposobu rozumienia GOZ w dyskursie polskim z elementami konstytutywnymi z Komunikatu KE: Zamknięcie obiegu (2015), określeniem wskazywanych przyczyn i skutków wprowadzania GOZ oraz rodzajem idei zgodnie z klasyfikacją stosowaną w ID. Uwzględnienie tych elementów pozwoliło na przedstawienie pogłębionej charakterystyki sposobu przedstawiania GOZ w Polsce.

W analizie przyjęto cztery autorskie typy sposobów definiowania pojęcia GOZ, mające charakter dyskursywny. Rozróżnienie to dotyczy formuł zwrotu, za pomocą których nadawcy konstruują znaczenie badanego terminu i zostało opracowane na podstawie literatury przedmiotu (Fairclough, 1993b; Goertz, 2006; Laclau i Mouffe, 2014; Temmerman, 2000):

- Definicje jawne (deklaratywna) – zawierają wyraźną formułę definicyjną („X to …”, „Pod pojęciem X rozumiemy …”).
- Definicje opisowe (deskryptywna) – rozwijają treść terminu poprzez opisy działań, celów lub wartości, bez stosowania konstrukcji „to jest”.
- Definicje przez opozycję – kształtują znaczenie w kontrze do innego pojęcia, np. poprzez przeciwstawienie „gospodarki obiegu zamkniętego” gospodarce linearnej; jest to realizacja teorii o konstruowaniu języka poprzez różnice obecne u de Saussere i Derridy.
- Definicje kontekstowe (funkcjonalne) – wyjaśniają termin poprzez jego rolę w ramach określonej polityki, programu lub strategii; opiera się na teorii Fairclough o dyskursie jako teorii działania

Wyodrębnionym definicjom GOZ przypisano jeden z powyższych rodzajów. Zarówno Komunikat KE: Zamknięcie obiegu (2015) jak i polska Mapa Drogowa GOZ posługują się definicją opisową, co nie oznacza, że inne definicje w tych dokumentach nie występują, ale, że te dwa rodzaje mają charakter wiodący dla przekazu o GOZ. W związku z powyższym w kodowanych wypowiedziach wyodrębniono i analizowano definicje o charakterze jawnym i opisowym.

W ramach realizacji tej części badań analizowałam również elementy definicyjne zbieżne z Komunikatem KE: Zamknięcie obiegu (2015) i Mapą Drogową, nazywając je w zestawieniu kodów elementami konstytutywnymi. To takie, które wynikają wprost z przytoczonych dokumentów i wskazują na elementy, które powinny zawierać się w pojęciu GOZ. Określone zostały również przyczyny wprowadzania GOZ oraz skutki jako forma strategii argumentacyjnej. Opracowanie zostały opracowane poprzez analizę literatury w rozdziale 1, szczególnie pole semantyczne (załącznik 1) wskazujące na działania wobec podmiotu i działania podmiotu. Wyodrębnienie tych elementów umożliwiło określenie rodzaju idei, zgodnie z podziałem zaproponowanym przez Schmidt. Za idee normatywną przyjęto GOZ w sytuacji komunikacyjnej, gdy odpowiedź zaczepiona jest w argumentacji faktów i opisu rzeczywistości, podczas gdy cechy idei poznawczej wynikają z przedstawionej oceny i osadzaniu GOZ w światopoglądzie wypowiadającego się.

W odpowiedzi na pytanie P4 zakres semantyczny GOZ został rozszerzony. Odszukane zostały słowa, które współwystępują z GOZ i określono ich relacje w danej wypowiedzi wobec gospodarki cyrkularnej, w kategoriach: nadrzędność (pojęcie zawiera GOZ), podrzędność (pojęcie zawiera się w GOZ), współrzędność (pojęcia współwystępują obok siebie). Co istotne, relacja ta jest subiektywnym przedstawieniem rzeczywistości przez nadawcę, a więc sposobem pozycjonowania GOZ przez niego. Zestawienie kodów wykorzystanych w analizie semantycznej zawiera tabela 3.7.

Całość badania miała charakter jakościowy z wykorzystaniem elementów ilościowych, które pełniły funkcję pomocniczą i służyły identyfikacji wzorców, częstotliwości oraz dynamiki występowania określonych kategorii dyskursywnych w czasie.

Tabela 3.7. Rodzaje kodów dyskursu wykorzystywane w analizie semantycznej

Rodzaj kodu	Opis operacyjny	Uzasadnienie metodologiczne
Synonimy GOZ	wyrażenie używane w wypowiedzi zamiennie z pojęciem GOZ, bez zmiany zasadniczego sensu wypowiedzi	umożliwia identyfikację zakresu pojęciowego idei oraz sposobów jej nazywania w dyskursie; pośrednio pomaga określić stopień stabilizacji znaczenia pojęciowego GOZ
Antonimy GOZ	wyrażenie używane w opozycji znaczeniowej wobec GOZ, wskazujące na przeciwstawne sposoby organizacji procesów gospodarczych lub rozwojowych	pozwala na opisanie granic pojęciowych GOZ oraz zidentyfikowanie alternatywnych i/lub konkurencyjnych ram interpretacyjnych
Ekwiwalenty kontekstowe	wyrażenia, które w danej sytuacji i wypowiedzi pełnią funkcje znaczeniową odpowiadając pojęciu GOZ	umożliwiają analizę elastyczności dyskursywnej idei oraz strategii językowych potencjalnie dążących do reinterpretacji
Metonimia	użycie wyrażenia opisującego element GOZ w celu zastąpienia nim całej idei lub jej elementu	pozwala na identyfikacje uproszczeń stosowanych w dyskursie i selekcji pojęć znanych nadawcy w miejsce GOZ
Redukcja pojęciowa	sytuacja, w której GOZ zastąpiony zostaje innym wycinkowym elementem idei, co prowadzi do zawężenia znaczenia	umożliwia identyfikacje mechanizmów upraszczania idei GOZ w dyskursie
Dominująca rama pojęciowa	przeważający sposób wypowiadania się o GOZ zaklasyfikowany do jednej z ram: technicznej, środowiskowej, ekonomicznej, innowacyjnej, legislacyjno-administracyjnej, strategicznej	umożliwia określenie, które elementy GOZ są w danej wypowiedzi priorytetyzowane
Motywacje do wprowadzenia GOZ w Polsce	wskazywane w wypowiedzi przyczyny uzasadniające potrzebę wdrażania GOZ, zaklasyfikowane jako ideologiczne, ekonomiczne, ekologiczne, bezpieczeństwa formalno-prawne	umożliwiają rekonstrukcję logiki uzasadniania idei GOZ oraz identyfikację dominujących narracji legitymizujących jej wprowadzanie
Skutki wprowadzenia GOZ w Polsce	wskazywane w wypowiedzi konsekwencje wdrażania GOZ, o charakterze: technicznym, ekonomicznym, społecznym, ekologicznym, -formalno-prawnym	pozwalają przeanalizować oczekiwane lub przypisywane efekty idei GOZ oraz relację między narracją celów a narracją rezultatów
Rodzaj idei	charakter idei zgodnie z teorią ID: poznawczy, normatywny, normatywno-poznawczy	umożliwia rozróżnienie funkcji argumentacyjnej dla GOZ w wypowiedziach
Typ definicji	sposób definiowania GOZ w wypowiedzi; rodzaje definicji w rzeczywistości dyskursywnej: jawna, opisowa, negatywna, funkcjonalna	pozwala na ocenę spójności i jednoznaczności GOZ; wskazuje pośrednio na klarowność w formułowaniu idei przez wypowiadającego się

Rodzaj kodu	Opis operacyjny	Uzasadnienie metodologiczne
Obecność elementów konstytutywnych GOZ w odniesieniu do definicji Komunikatu KE: Zamknięcie obiegu, 2015 oraz Mapy Drogowej GOZ	występowanie w wypowiedzi elementów składających się na referencyjną definicję GOZ (wg Komunikatu KE: Zamknięcie obiegu, oraz Mapy Drogowej GOZ), czyli: 1. projektowania 2. modeli biznesowych 3. konsumpcji 4. produkcji 5. zarządzanie odpadami 6. surowców wtórnych/zamknięcia obiegu 7. biogospodarki 8. wartości / efektywności zasobów 9. innowacji i finansowanie 10. wymiaru systemowego	umożliwia ocenę stopnia zgodności dyskursu krajowego z definicjami referencyjnymi oraz analizę zakresu treściowego idei GOZ w dyskursie
Relacje hierarchiczne GOZ	sposób pozycjonowania GOZ wobec innych pojęć: pojęcie nadrzędne wobec GOZ, pojęcie współrzędne wobec GOZ, pojęcie podrzędne wobec GOZ	pozwala określić mapę pojęciową wypowiadającego się, wraz z konotacjami wobec pojęcia GOZ

Źródło: opracowanie własne.

Zebrany materiał został przyporządkowany do poszczególnych faz GOZ odpowiadających periodyzacji tej idei. Ostatnim elementem analizy było przeprowadzenie obserwacji zmian dotyczących dyskursu o GOZ w czasie, co odpowiadało na pytanie badawcze P7. Dla każdej z wyodrębnionych faz skonstruowano parametryczny model kontekstu w oparciu o dominujących uczestników, miejsce i czas wypowiedzi. Dla każdej fazy zastosowano również analizę częstotliwości występowania pojęć wyodrębnionych w analizie semantycznej i porównano ich zmienność pomiędzy fazami. Zebrany materiał został zestawiony z charakterystyką momentu życia idei według Béland i Cox (2024), etapami instytucjonalizacji idei zgodnie z Meyer (2018) oraz cyklami polityki publicznej (2012). Czynności te pozwoliły na przedstawienie faz instytucjonalizacji GOZ w Polsce.

Etap III. Przeprowadzenie wywiadów pogłębionych

Uzupełnieniem informacji pozyskanych z danych pierwotnych było przeprowadzenie wywiadów z uczestnikami dyskursu w badanym okresie. Wywiady zastosowano jako technikę umożliwiającą dostęp do informacji historycznych oraz uwzględnienie perspektywy aktorów, których działań nie można było bezpośrednio obserwować, przy jednoczesnym zachowaniu kontroli nad linią zadawanych pytań (Creswell, 2013, s. 167). Ich celem było więc pozyskanie lepszego zrozumienia kontekstu formułowania wypowiedzi politycznych, w tym okoliczności politycznych

i instytucjonalnych oraz ograniczeń i motywacji artykulacji idei GOZ. Wywiady pełniły podwójną funkcję. Weryfikowały ustalenia z analizy korpusowej z perspektywy aktorów oraz dostępu do wymiarów niedostępnych w analizie tekstów – motywacji, percepcji skuteczności, świadomości strategicznej oraz uzupełniały wiedzę pozyskaną w analizie danych pierwotnych (Flick, 2012, s. 668).

Na podstawie analizy częstotliwości występowania aktorów w dyskursie politycznym wyodrębniono z imienia i nazwiska 11 nadawców dyskursu. Zadbano o reprezentację poszczególnych resortów zajmujących się tematyką GOZ oraz o głos przedstawicieli partii opozycyjnych. Nie udało się wyodrębnić przedstawicieli partii rządzących dla okresu grudzień 2015 – grudzień 2023, którzy spełnialiby kryterium aktywnego uczestnictw w dyskursie. Jako uzupełnienie listy nadawców wypowiedzi o GOZ wytypowano dwójkę zaangażowanych w proces opracowywania Mapy Drogowej GOZ ekspertów. Ich wybór podyktowany był rolą, którą odegrali w ramach realizacji spotkań zespołu zadaniowego do opracowania Mapy Drogowej GOZ w Polsce. Zostali oni ujęci jako obserwatorzy rozgrywającego się wówczas dyskursu. Zebrany materiał miał na celu uzupełnienie kontekstu dyskursów wewnętrznych, niedostępnych w zapisach oficjalnych. Decyzja o ich przeprowadzeniu była podyktowana obserwacją zgodną z badaniami nad złożonymi układami rządzenia wskazującymi, że formalne ramy instytucjonalne i dokumenty strategiczne odzwierciedlają jedynie część relacji kształtujących proces polityczny, podczas gdy istotna część mechanizmów współpracy między aktorami przyjmuje charakter nieformalny, co uzasadnia uzupełnienie analizy o metody jakościowe (Glinka, 2020).

Próba kontaktu z uczestnikami dyskursu rozpoczęła się w listopadzie 2025 roku. Wystosowano prośbę drogą mailową, nawiązano kontakt telefoniczny oraz poprzez oficjalny kanał sieci zawodowych – LinkedIn. Zgodę na przeprowadzenie wywiadu uzyskano tylko od trzech osób. Na dzień zakończenia zbierania danych, tj. 31.01.2026 r., nie otrzymano więcej zgód od wytypowanych respondentów do przeprowadzenia wywiadu. Zachowano anonimowość respondentów. U1 oraz U2 zgodzili się na rejestrację wywiadu, U3 nie wyraził takiej zgody. Szczegóły dotyczące przebiegu wywiadów zawiera tabela 3.8.

Wywiady miały charakter częściowo ustrukturyzowany prowadzony zgodnie z następującymi obszarami tematycznymi: rola respondenta i kontekst instytucjonalny, indywidualny sposób rozumienia pojęcia GOZ, proces implementacji GOZ w Polsce, aktorzy i interesariusze procesu, spory i zmiany definicyjne, oraz ocena aktualnego

miejsca GOZ. Scenariusz wywiadu zawiera załącznik 2. W trakcie przeprowadzania wywiadu pytania były uzupełniane w nawiązaniu do wypowiedzi respondenta.

Tabela 3.8. Wywiady z uczestnikami dyskursu (U)

	Data przeprowadzania wywiadu	Forma przeprowadzania wywiadu	Czas trwania
U1	13.11.2025	online, aplikacja Teams	ok. 49 min
U2	27.01.2026	osobiście	ok. 47 min
U3	30.01.2026	telefonicznie	ok. 16 min

Źródło: opracowanie własne.

Analiza danych podchodzących z wywiadów została przeprowadzona za pomocą kodowania tematycznego. Mianowicie w toku analizy poszczególne wypowiedzi zostały przyporządkowane do konkretnych wydarzeń, decyzji oraz faz instytucjonalizacji GO, w których respondenci brali udział. Umożliwiło to rekonstrukcję sekwencji instytucjonalizacji GOZ oraz wzmocniło identyfikacje zmian w sposobie definiowania idei. W ten sposób przygotowany materiał empiryczny został włączony w analizę dyskursu koordynacyjnego. Analiza pozwoliła na rekonstrukcję procesu GOZ z perspektywy jego uczestników, jednakże jej zakres interpretacyjny jest ograniczony liczbą respondentów biorących udział w badaniu.

Podsumowanie

Rozdział 3 przedstawia logikę postępowania badawczego. Przedmiot badania, czyli instytucjonalizacja idei GOZ w politykę publiczną w Polsce jest tematem złożonym, którego dyskursywny wymiar wymaga zastosowania mieszanego podejścia badawczego. Łącząc teorię polityk publicznych, szczególnie polityki rozumianej jako władza nad znaczeniem, dzięki czemu możliwym jest osiągnięcie władzy nad zasobami (Hausner, 2008), z teorią instytucjonalizacji idei (Meyer i in., 2018) i momentami jej życia (Béland i Cox, 2024) możliwym było opracowanie szerokiej ramy teoretycznej, która obejmuje funkcje języka w dyskursie, jako nośnika znaczenia, a więc określenia tego, co jest ważne a co nie. Rama interpretacji instytucjonalizacji idei GOZ z uwagi na charakter gospodarki cyrkularnej nie jest zbieżna z cyklami polityk publicznych, ale odniesienie do tej teorii również jest wykorzystywane w prezentowanym opracowaniu wyników w rozdziale 6. Postępowanie badawcze wiąże się z schematem analitycznym zaproponowanym przez Bührmanna (2005) i będącym też w jednej linii z elementami koniecznymi do opisania, a zawartymi w podejściu ID.

W opisie postępowania badawczego należy określić (Bührmann, 2005; Schmidt, 2010a) co jest przedmiotem wiedzy wytwarzanej w dyskursie oraz jak wyglądała logika, która doprowadziła do jej ukształtowania – co jest ideą, czyli o czym się mówi; władzę orzekającą o przedmiocie dyskursu, czyli aktorów, uczestników dyskursu, a rozwijając za Wittgensteinem, również tego kto w dyskursie nie uczestniczy (2000), strategiczne cele uczestników, który nazwać można również powodem, a więc częścią kontekstu. Dyskurs, odbywając się w danym miejscu, czasie, uwarunkowaniach kulturowych, kontekście tematycznym ram interpretacyjnych, powinien być też przez wszystkie te elementy opisywany. Żeby więc określić instytucjonalizację idei GOZ w Polsce, zamierza się udzielić odpowiedzi na siedem pytań badawczych, określających kontekst legislacyjny, znaczenie słowa GOZ, aktorów, kontekst i na końcu instytucjonalizację rozumianą, jako zmianę zachodzącą w przyjęciu idei (Meyer i in., 2018).

Stosuje się podejście mieszane (*mix-method*), sięgając do zasad badań jakościowych, analiz polityk publicznych, dyskursu. Zastosowano przegląd dokumentów legislacyjnych i w oparciu o niego skonstruowano fazy formalizacji idei w polityki. Analizie zostały poddane zapisy dyskursu – wybrane wypowiedzi, a jako uzupełnienie materiału przeprowadzono wywiady z wybranymi uczestnikami procesu instytucjonalizacji. Wybrane wypowiedzi zawierające słowo kluczowe „gospodarka o obiegu zamkniętym" zostały zakodowane zgodnie z wykazem kodów przygotowanych na podstawie przeglądu literatury z rozdziału 1 oraz 2. Do analizy struktury dyskursu (aktorów, czasu, miejsca, powodu wypowiedzi i kontekstu tematycznego) wybrano 1327 wypowiedzi pomiędzy grudniem 2015 roku a czerwcem 2025 będących przejawem dyskursu koordynacyjnego i komunikacyjnego. Do analizy semantycznej, która pozwoliła na dokładne zbadanie przedmiotu wytwarzania wiedzy wybrano 65 wypowiedzi, które wprowadzały przynajmniej szczątkową definicję gospodarki cyrkularnej. Materiał z wywiadów pełni funkcję uzupełniającą wobec analizy zakodowanych wypowiedzi, dostarczając dodatkowego kontekstu interpretacyjnego.

ROZDZIAŁ 4.
FAZY FORMALIZACJI POLITYKI GOZ

Wprowadzenie

Celem rozdziału 4 jest odtworzenia ścieżki formalnego umocowania idei GOZ w polskim systemie prawnym. Regulacje międzynarodowe i krajowe często jedynie częściowo umożliwiają realizację deklarowanych celów polityk publicznych, co powoduje konieczność stosowania dodatkowych instrumentów instytucjonalnych wspierających wdrażanie nowych koncepcji rozwoju (Sienkiewicz, 2020), niemniej stanowią one ważne tło tematyczne, dla omawianego dyskursu. Stąd zaprezentowano w rozdziale wybrane elementy unijnego i krajowego systemu prawnego oraz opis sytuacji politycznej, który wpływał na przebieg legislacji GOZ. Służą one do przedstawienia zmieniającej się o narracji GOZ, która jest związana z formalnym procesem przyjmowania aktów legislacyjnych zmierzających do transformacji gospodarki zgodnie z założeniami gospodarki cyrkularnej. Dyskurs o GOZ i jego treść może, bowiem wpływać na formułowanie prawa, lub formułowane prawo może odżyłowywać na dyskurs.

Ponieważ nie istnieje jeden dokument o strategicznym i horyzontalnym wymiarze określający politykę na rzecz GOZ, przywołano inne polityki, tematycznie związane z gospodarką cyrkularną. Dzięki przeglądowi literatury z rozdziału 1 możliwym było określenie zbioru pojęć, które łączone są z GOZ. Na ich podstawie określono tematykę polityk publicznych należących do kontekstu tematycznego z gospodarką cyrkularną. Proces ten został opisany w rozdziale 3. Był to istotny element z punktu widzenia potencjalnych ram narracyjnych w dyskursie o GOZ. Analiza prowadzona w tym rozdziale miała na celu również uporządkowanie wydarzeń mających wpływ na przebieg kształtowania polityki gospodarki cyrkularnej, wyodrębnienie kluczowych wydarzeń zmieniających narracje instytucjonalną oraz wskazanie na zewnętrzne uwarunkowania formalizacji GOZ. Efektem jej przeprowadzenia było wyodrębnienie 4 faz formalizacji, których ramy czasowe zawiera tabela 4.1. Natomiast rysunek 4.1 prezentuje chronologię wydarzeń z podziałem na poziom europejski i krajowy. Wyniki prezentowane są w rozdziale zgodnie z chronologią następujących po sobie faz formalizacji polityk, odtwarzając chronologicznie wydarzenia polityczne, związane z GOZ. W obrębie faz zapisy o przebiegu wydarzeń ułożone są tematycznie: poziom unijny, poziom krajowy, tło polityczne.

Tabela 4.1. Fazy formalizacji polityki GOZ w Polsce

Faza	Ramowy okres	Wydarzenie otwierające fazę	Wydarzenie zamykające fazę	Czas trwania (miesiące)
Faza I: Wprowadzanie GOZ do agendy politycznej	grudzień 2015 – maj 2018	przyjęcie Komunikatu KE: Zamknięcie obiegu, 2015,	przyjęcie pakietu odpadowego (Dyrektywy 2018/849, 2018/850, 2018/851, 2018/852)	**30**
Faza II: Konceptualizacja ram legislacyjnych GOZ	czerwiec 2018 – grudzień 2019	publikacja pakietu odpadowego UE	publikacja komunikatu Komisji Europejskiej: Europejski Zielony Ład	**19**
Faza III: Projektowanie GOZ w politykach sektorowych	styczeń 2020 – październik 2023	przyjęcie rezolucji Parlamentu Europejskiego 2021/C 270/01, wspierającej EZŁ	publikacja RED III (Dyrektywa 2023/2413)	**46**
Faza IV: Legislacyjne uszczegółowienie w politykach sektorowych	listopad 2023 – czerwiec 2025	rozpoczęcie obowiązywania RED III (Dyrektywa 2023/2413)	brak wydarzenia legislacyjnego okres badawczy zakończono w czerwcu 2025	**20**

Źródło: opracowanie własne.

Nazwa I fazy nawiązuję do pierwszego etapu cyklu wdrażania polityk publicznych, czyli wprowadzenia tematu do agendy politycznej Proces ten rozpoczął się komunikatem Komisji Europejskiej, który nie miał charakteru wiążącego, lecz zapowiedział kierunek przyszłych zmian legislacyjnych, które umożliwiły wprowadzenie polityki GOZ. Pierwsze akty prawne, które wymagają transpozycji, a wiążą się bezpośrednio z formalizacją idei GOZ to dyrektywy odpadowe. Stąd ich przyjęcie kończy fazę I i otwiera fazę II, w której dochodzi do konceptualizacji ram legislacyjnych GOZ. W wybranych obszarach tematycznych następuje wprowadzania zasad zgodnych z gospodarką cyrkularną, a na poziomie krajowym przyjęty zostaje dokument określających działania na rzecz wprowadzenia GOZ – Mapa Drogowa GOZ.

Faza II zostaje symbolicznie zamknięta publikacją EZŁ, w którym GOZ wskazana była jako narzędzie transformacji gospodarczej i klimatycznej. Następuję faza III, czyli projektowanie gospodarki cyrkularnej w politykach sektorowych, nazwana tak z uwagi na duży zakres zmian legislacyjnych, które zachodzą na poziomie unijnym i krajowym. Poszczególne polityki sektorowe podlegają reorganizacji, w co wpisywana była GOZ bezpośrednio lub pośrednio jako element podejścia rozwojowego z EZŁ. Przejście do fazy IV następuję wraz z przyjęciem ostatniej dyrektywy z tzw. Pakietu „Fit for 55". Następuję w niej legislacyjne uszczegółowienie w politykach sektorowych. Nazwa ta zostaje nadana w związku z dominacją w tej fazie Rozporządzeń UE, które przekładają się na prawo krajowe i mają charakter bezpośredniej implementacji rozwiązań sprzyjających formułowaniu się GOZ. Zestawienie wyodrębnionych faz obrazuje rysunek 4.1.

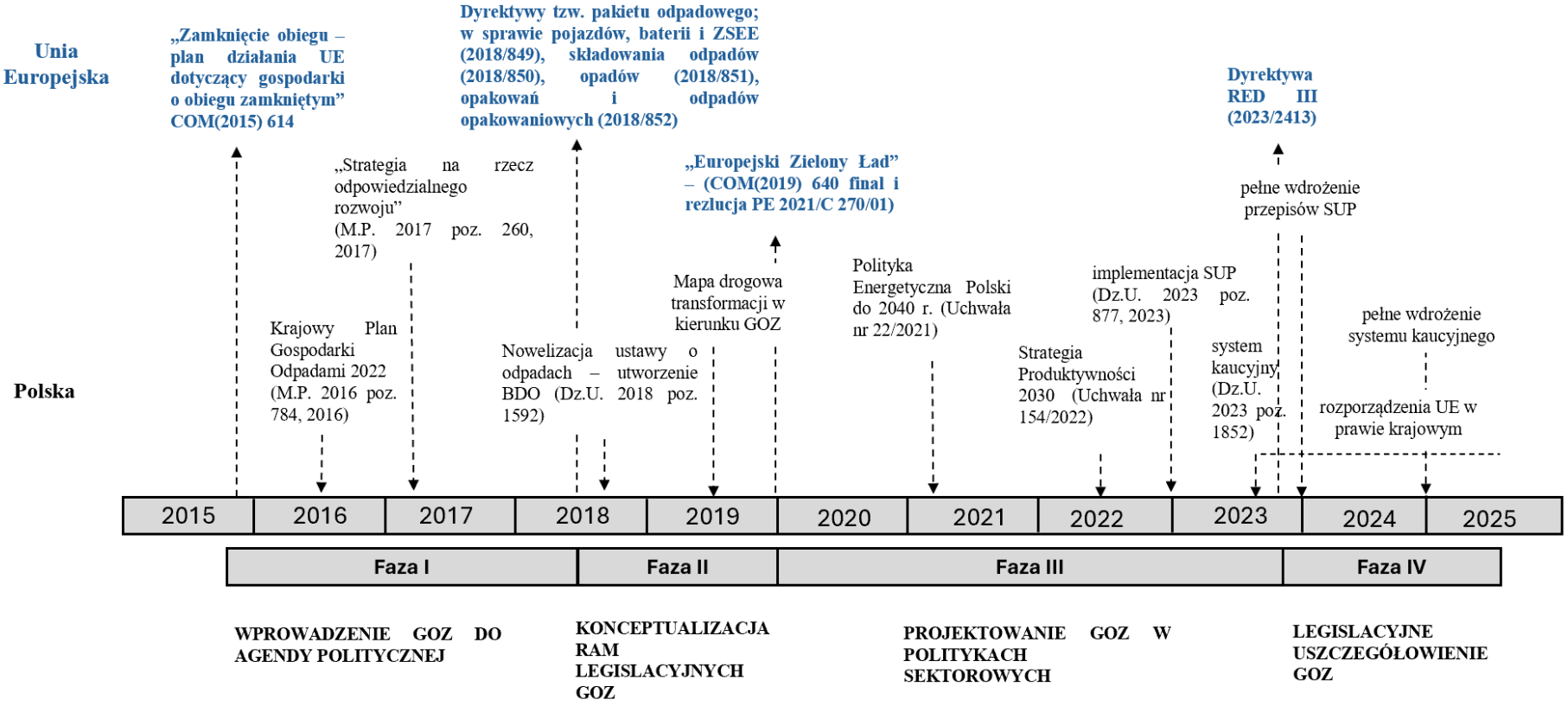

Rysunek 4.1. Proces formalizacji polityki GOZ
Źródło: opracowanie własne

4.1. Faza I. Wprowadzanie GOZ do agendy politycznej

Poziom europejski

Instytucjonalna presja na implementację idei GOZ rozpoczyna się zarówno w Polsce, jak i w innych państwach członkowskich Unii Europejskiej wraz z ogłoszeniem w grudniu 2015 roku przez Komisję Europejską Komunikatu „Zamknięcie obiegu – plan działania UE dotyczący gospodarki o obiegu zamkniętym" (Komunikat KE: Zamknięcie obiegu, 2015). Samo wydanie Komunikatu nie oznacza nałożenia bezpośredniego obowiązku prawnego na państwa członkowskie, lecz stanowi wyraźną zapowiedź kierunku przyszłych nowelizacji dyrektyw unijnych, których transpozycja do porządków krajowych ma charakter wiążący (Traktat z 7.6.2016 o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, art. 288). Zbliżony, ale oceniany na zbyt mało ambitny w zakresie produkcji i konsumpcji pakiet, został przedstawiony już w lipcu 2014 roku, wtedy jednak nieprzyjęty z uwagi na deklaracje Komisji o konieczności wprowadzenia silniejszych zasad transformacji (Wojciechowski, 2017, s. 30–35). We wcześniejszych latach (2008–2013) Unia podejmuje działania zmierzające do określenia nowego paradygmatu postępowania z zasobami środowiskowymi. Widoczne są one szczególnie w zapisach Dyrektywy 2008/98/WE oraz w treści Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekomomiczno Społecznego i Komitetu Regionów „Plan działania na rzecz zasobooszczędnej Europy" COM(2011) 571. Jednak działania te są fragmentaryczne, pozbawione strategicznego wymiaru. W narracji legislacyjnej Unii silnie akcentowane są zagadnienia odpadów, recyklingu i postępowania z odpadami. Wraz z intensyfikacją prac nad wprowadzeniem GOZ do polityki unijnej w roku 2014, zostaje wydany komunikat dotyczący programu „Zero odpadów dla Europy" Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiej, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów: Ku gospodarce o obiegu zamkniętym: program "zero odpadów" dla Europy, COM(2014) 398, dalej: Komunikat KE: Zero odpadów, 2014). Elementy wspierające infrastrukturę obiegu zamkniętego zostają wprowadzane poprzez dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady: nr 2014/24/UE z dnia 26 lutego 2014 r. w sprawie zamówień publicznych, uchylająca dyrektywę 2004/18/WE oraz nr 2014/25/UE z dnia 26 lutego 2014 r. w sprawie udzielania zamówień przez podmioty działające w sektorach gospodarki wodnej, energetyki, transportu i usług pocztowych, uchylająca dyrektywę 2004/17/WE. Są to pierwsze zmiany prawne, które wskazują również na kierunek przyszłych zmian ustawodawczych.

Opublikowanie Komunikatu KE: Zamknięcie obiegu (2015) było sygnałem rozpoczęcia tych zmian.

W ciągu kolejnych lat UE konsekwentnie wprowadza logikę postępowania zgodną z GOZ do prawodawstwa unijnego. W 2016 roku zostają opracowane istotne ze względu na strumień bioodpadów przepisy o udostępnianiu na rynku produktów nawozowych z oznakowaniem CE (Wniosek Komisji Europejskiej z dnia 17.03.2016 dotyczący rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady określającego zasady udostępniania na rynku produktów nawozowych z oznakowaniem CE oraz zmieniającego rozporządzenia (WE) nr 1069/2009 i (WE) nr 1107/2009, COM(2016) 157.), przyjęto Plan Pracy w Zakresie Ekoprojektu na lata 2016–2019 (Komunikat Komisji: Plan prac dotyczący ekoprojektu na lata 2016–2019, COM(2016) 773), oraz opublikowano kolejny komunikat kierunkowy Komisji Europejskiej w listopadzie 2018 roku, przyjęto pakiet „Czysta energia dla wszystkich Europejczyków" (Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiej, Rady Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego, Komitetu Regionów oraz Europejskiego Banku Inwestycyjnego: Czysta energia dla wszystkich Europejczyków, COM(2016) 860), który łączy efektywność energetyczną z GOZ, odnosząc się do surowcowego znaczenia biomasy.

Równocześnie do tych działań legislacyjnych trwały negocjacje międzyinstytucjonalne nad nowelizacją tzw. dyrektyw odpadowych, których finałem było przyjęcie w maju 2018 roku dyrektyw: nr 2018/849 z dnia 30 maja 2018 roku zmieniająca dyrektywy 2000/53/WE w sprawie pojazdów wycofanych z eksploatacji, 2006/66/WE w sprawie baterii i akumulatorów oraz zużytych baterii i akumulatorów i 2012/19/UE w sprawie zużytego sprzętu elektrycznego i elektronicznego (dalej: Dyrektywa 2018/849); nr 2018/850 z dnia 30 maja 2018 roku zmieniająca dyrektywę 1999/31/WE w sprawie składowania odpadów (dalej: Dyrektywa 2018/850) nr 2018/851 z dnia 30 maja 2018 r. zmieniająca dyrektywę 2008/98/WE w sprawie odpadów (dalej: Dyrektywa 2018/851); nr 2018/852 z dnia 30 maja 2018 roku zmieniająca dyrektywę 94/62/WE w sprawie opakowań i odpadów opakowaniowych (dalej: Dyrektywa 2018/852); nr 2018/852 z dnia 30 maja 2018 roku zmieniająca dyrektywę 94/62/WE w sprawie opakowań i odpadów opakowaniowych (dalej: Dyrektywa 2018/852).Transpozycja ich do prawa krajowego miała nastąpić do 5 lipca 2020 roku (Dyrektywa 2018/849, 2018; Dyrektywa 2018/850, 2018; Dyrektywa 2018/851, 2018; Dyrektywa 2018/852). Tym samym maj 2018 przyjmuje się jako koniec I fazy instytucjonalizacji GOZ w Polsce.

Poziom krajowy

Unijna inicjatywa przejścia na GOZ została odzwierciedlona w stanowisku Rządu RP do Komunikatu KE: Zamknięcie obiegu (2015) ze stycznia 2016 roku (Rada Ministrów, 2016). Jako instytucje wiodącą w realizację idei GOZ wskazano Ministerstwo Rozwoju (dalej MR), przy współpracy Ministerstwa Środowiska (dalej MŚ), Ministerstwa Energii, Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Ministerstwa Zdrowia oraz Urzędu Zamówień Publicznych. Rząd wyraził swoje zainteresowanie ideą GOZ, szczególnie koncepcją cyklu życia produktu, przy równoczesnym zaakcentowaniu potencjalnych trudności w implementacji niektórych, niesprecyzowanych przez niego dokładnie postanowień Komunikatu oraz konieczności zachowania suwerenności gospodarek krajów członkowskich (Rada Ministrów, 2016, s. 3). W dokumencie tym, wskazano cztery obszary priorytetowe dla gospodarki cyrkularnej tj. (I) innowacyjność, realizowaną poprzez silną współpracę pomiędzy nauką a przemysłem; (II) europejski rynek na surowce wtórne; (III) wysokiej jakości surowce wtórne osiągane poprzez zrównoważoną konsumpcję i produkcję; (IV) rozwój usług (Rada Ministrów, 2016, s. 3). Z katalogu elementów wyodrębnionych przez Komunikat KE: Zamknięcie obiegu (2015) Polska dostrzegła poprzez rządową deklarację w tym dokumencie, konieczność rozszerzenia ekoprojektowania na elementy trwałości, naprawialności i recyclingu produktów, wspierania symbiozy przemysłowej, ekoinnowacji, działanie na rzecz zmiany trendów konsumpcyjnych. Wyodrębniono tematykę odpadów i surowców w tym surowców krytycznych. Podkreślono również znaczenie recyclingu. W stanowisku nawiązano również do przedstawionej już wcześniej krytycznej opinii rządu na temat celów sformułowanych w propozycjach dyrektyw odpadowych (Rada Ministrów, 2016, s. 6).

Dokument ten nie powstał w próżni legislacyjnej. W grudniu 2015 roku w kraju istniało szereg regulacji, które odnoszą się do różnych elementów mających przełożenie na to co zostanie nazwane GOZ i mających potencjał legislacyjny oraz normatywny w dyskursie o tej idei. Jest to przede wszystkim konstytucyjna zasada zrównoważonego rozwoju (Konstytucja RP, 1997 art. 5), uzupełniona obowiązkiem ochrony środowiska jako zadania władz publicznych (Konstytucja RP, 1997 art. 74). Ramy te rozwijane są w przepisach ustawowych, ustanawiających mechanizmy integracji celów ekologicznych z procesami decyzyjnymi i rozwojem gospodarczym, w szczególności – Prawie ochrony środowiska (Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska, Dz.U. 2001 nr 62 poz. 627) oraz w Ustawie z dnia

3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (Dz.U. 2008 nr 199 poz. 1227).

W obszarze gospodarowania zasobami i odpadami kluczowe znaczenie ma ustawa z dnia 14 grudnia 2012 r. o odpadach (Dz.U. 2013 poz. 21), która implementując dyrektywę wprowadza hierarchię sposobów postępowania z odpadami, zasadę zapobiegania powstawania odpadów, przygotowanie do recyklingu i ponownego użycia, a także obowiązek planistyczny tj. opracowywania krajowych i wojewódzkich planów gospodarki odpadami. Realizacja obowiązku planistycznego wynikającego z tej ustawy widoczna jest w I fazie instytucjonalizacji GOZ. W 2016 roku zostaje przyjęty Krajowy Plan Gospodarki Odpadami 2022 (Uchwała nr 88 Rady Ministrów z dnia 1 lipca 2016 r. W sprawie Krajowego planu gospodarki odpadami 2022, M.P. 2016 poz. 784, dalej KPGO 2022). Ma on podwójne znaczenie dla instytucjonalizacji. Po pierwsze, tworzy ramy polityki odpadowej jako polityki systemowej, a więc potencjalnie będzie przedmiotem referencji dyskursywnych w kontekście GOZ. Po drugie, jej nowelizacja stanie się formalnym obowiązkiem w II fazie dyskursu, to jest po nowelizacji dyrektyw odpadowych.

Uzupełnieniem tych regulacji są przepisy obowiązujące na mocy ustawy z czerwca 2013 roku o gospodarce opakowaniami i odpadami opakowaniowymi, która wprowadza do polskiego porządku prawnego rozwiązania oparte na ROP (Ustawa z dnia 13 czerwca 2013 r. o gospodarce opakowaniami i odpadami opakowaniowymi, Dz.U. 2013 poz. 888Dz.U. 2013 poz. 888, dalej: Ustawa o gospodarce opakowaniami, 2013), ale silnie ograniczone w stosunku do wymaganych przez idee GOZ. Nakładała ona na podmioty gospodarcze, wprowadzające na rynek produkt w opakowaniu, obowiązek zapewnienia odzysku i recyklingu tych opakowań oraz finansowania systemu gospodarowania odpadami opakowaniowymi, przy czym koncertowała się na systemie odzysku. Ta regulacja, chociaż krytykowana za brak efektywności i fikcyjność rozliczeń w stosunku do producentów, wzmacniała koncepcję cyklu życia produktu, i jest przykładem istnienia w Polsce pojęć wiązanych z GOZ przed 2015 rokiem. Istotnym uzupełnieniem wątku ROP była implementacja unijnej legislacji w zakresie zużytego sprzętu elektrycznego i elektronicznego ustawą z września 2015 roku (ZSEE) (Ustawa z dnia 11 września 2015 r. o zużytym sprzęcie elektrycznym i elektronicznym, Dz.U. 2015 poz. 1688). Akt ten reguluje jeden z istotnych strumieni odpadów w gospodarce – elektrośmieci.

Od lipca 2013 roku obowiązuje ponadto nowelizacja ustawy z dnia 13 września 1996 r. o utrzymaniu czystości i porządku w gminach (Dz.U. 2013 poz. 228, 2013), która przypisała gminom odpowiedzialność za organizację i funkcjonowanie całego systemu gospodarowania odpadami, w tym za osiąganie wymaganych poziomów recyklingu, przygotowania do ponownego użycia oraz ograniczenia składowania odpadów. Ustawa ta nakłada obowiązek prowadzenia selektywnej zbiórki odpadów komunalnych, tworzenia i utrzymania odpowiedniej infrastruktury systemu, ustalania stawek opłat za gospodarowanie odpadami i prowadzenie działań informacyjnych i edukacyjnych. Podporządkowane takim zapisom gminy stają się naturalnymi i legislacyjnie predystynowanymi interesariuszami instytucjonalizacji GOZ od grudnia 2015.

Do tego zbioru regulacji należy zaliczyć również akty prawne, które nie odnoszą się bezpośrednio do gospodarki odpadami, ale kształtują szersze ramy zrównoważonego rozwoju, gospodarowania zasobami i polityki środowiskowo-energetycznej. Jest to przede wszystkim ustawa z 20 lutego 2015 roku o odnawialnych źródłach energii (Dz.U. 2015 poz. 478, 2015), która wprowadza instrumenty wspierające wykorzystanie OZE, promujące zrównoważone modele produkcji i konsumpcji energii. Ustawa ta integruje cele energetyczne z celami ochrony środowiska i rozwoju gospodarczego, wskazując na znaczenie sektora energetycznego w zmianach systemowych postępowania z zasobami. Związanie prawa energetycznego z krajowym i unijnym kontekstem działań na rzecz zrównoważonego rozwoju widoczne jest w również w ustawie z 20 maja 2016 o efektywności energetycznej (Dz.U. 2016 poz. 831), która tworzy kolejną ramę normatywną o charakterze przekrojowym, nakierowaną na racjonalne wykorzystanie zasobów i ograniczanie energochłonności gospodarki. Uzupełnieniem tego typu regulacji jest przyjęta w lipcu 2017 ustawa – Prawo wodne (Dz. U. 2017 poz. 1566), która wprowadziła zasadniczą przebudowę gospodarowania zasobami wodnymi. Regulacja ta ustanowiła nowe ramy instytucjonalne zarządzania wodami, traktując wodę jako istotny zasób, z którego korzystanie powinno być podporządkowane zasadom polityki środowiskowej i gospodarczej.

Opisane normy prawne umożliwiały w dużej mierze realizację GOZ lub stanowiły podstawę do zmian legislacyjnych w celu wprowadzenia gospodarki cyrkularnej. Jednak żadna z nich nie wprowadza bezpośrednio tej idei. Dopiero przyjęta w lutym 2017 roku przez Radę Ministrów „Strategia na rzecz odpowiedzialnego rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)" (Uchwała nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. W sprawie przyjęcia Strategii na rzecz Odpowiedzialnego

Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.), dalej Uchwała o SOR, 2017) po raz pierwszy wprowadza koncepcję do krajowego porządku polityki publicznej jako element ram strategicznych państwa. W dokumencie dążenie do obiegu zamkniętego jest parokrotnie przytaczane, w tym szczególnie w kontekście gospodarki odpadami, gdzie nowoczesna gospodarka odpadami jest równoznaczna z dążeniem do niskoemisyjnej gospodarki o obiegu zamkniętym (Uchwała o SOR, 2017 poz. 260, s. 351). SOR wprowadza również jako zadanie opracowanie polskiej Mapy drogowej GOZ (Uchwała o SOR, 2017, s. 77).

Zespół do spraw Gospodarki o Obiegu Zamkniętym został powołany 24 czerwca 2016 (Zarządzenie nr 33 Ministra Rozwoju z dnia 24 czerwca 2016 r. W sprawie powołania Zespołu do spraw Gospodarki o Obiegu Zamkniętym, Dz. Urz. MR. poz. 31), a jego pierwsze posiedzenie przypada na listopad tego samego roku. Z założenia miał być to organ pomocniczy Ministra, odpowiedzialny za opracowanie planu działań uzupełniających transpozycję Komisji Europejskiej. Poprzez otwarty nabór zrekrutowano członków czterech grup roboczych: ds. zrównoważonej produkcji, ds. zrównoważonej konsumpcji, ds. biogospodarki i ds. modeli biznesowych, które pracowały od kwietnia do czerwca 2017 roku (Najwyższa Izba Kontroli, 2023, s. 5–6). Powołanie zespołu opracowującego Mapę drogową GOZ wchodzi do dyskursu o GOZ od początku 2017 roku i stanowi działanie operacyjne, które ma początek w tej fazie instytucjonalizacji, a zakończył się w fazie II.

Kontekst polityczny

Faza I przypada na stosunkowo stabilne warunki polityczne. Po wyborach parlamentarnych w październiku 2015 roku władzę przejęło Prawo i Sprawiedliwość, tworząc jednopartyjny rząd Beaty Szydło (od 2017 r. rząd Mateusza Morawieckiego), co otworzyło nowy rozdział w strukturze priorytetów państwa. Była to VIII kadencja Sejmu i IX Senatu, z wyraźną przewagą partii rządzącej, pozwalającą jej swobodnie kształtować kierunki polityki. Stabilna większość sejmowa oznaczała możliwość szybkiego procedowania ustaw, choć w praktyce temat GOZ nie był tematem politycznej rywalizacji. GOZ nie istniała jako obszar niezgody dyskursywnej, nie generowało nasilonej debaty publicznej i pojawiała się tylko w wypowiedziach sejmowych w kontekście implementacji prawa unijnego.

Struktura rządu po 2015 roku miała wpływ na rozdrobnienie odpowiedzialności za kwestie związane z gospodarką odpadami i wdrażaniem elementów GOZ. Nadzór nad

gospodarką odpadami i ochroną środowiska znajdował się w kompetencji Ministerstwa Środowiska, które w tym czasie koncentrowało się głównie na regulacjach odpadowych oraz negocjacjach dotyczących pakietu GOZ w UE. Jednocześnie kwestie związane z rozwojem gospodarczym, innowacjami, przemysłem i planowaniem strategicznym były rozdzielone między Ministerstwo Rozwoju (od października 2016 połączone z Ministerstwem Finansów osobą Ministra, czyli Ministerstwo Rozwoju i Finansów – MRiF, a następnie przekształcone w styczniu 2018 w dwa resorty w Ministerstwo Przedsiębiorczości i Technologii – MPiT oraz Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju – MIiR przy oddzieleniu resortu finansów), – a w pewnym stopniu – Ministerstwo Infrastruktury w kontekście gospodarki komunalnej. Widoczny jest w badanym okresie brak jednoznacznego podziału kompetencji w zarządzaniu obszarami tematycznymi zbieżnymi z GOZ. Ze Stanowiska Rządu wynika, że resortem odpowiedzialnym za gospodarkę cyrkularną było Ministerstwo Rozwoju (Rada Ministrów, 2016).

4.2. Faza II. Konceptualizacja ram legislacyjnych GOZ

Poziom europejski

II faza instytucjonalizacji GOZ rozpoczyna się wraz z przyjęciem dyrektyw odpadowych (Dyrektywa 2018/849, 2018; Dyrektywa 2018/850, 2018; Dyrektywa 2018/851, 2018; Dyrektywa 2018/852, 2018), trwa więc od czerwca 2018 roku. Faza ta ma charakter przejściowy pomiędzy wprowadzeniem idei GOZ do agendy politycznej, a jej stopniowym osadzaniem w porządkach prawnych państw członkowskich. Ulepszenie zasad gospodarowania odpadami i wykorzystywania surowców był w tych dyrektywach sposobem na promocję GOZ, co nierozerwalnie łączy problematykę odpadową i surowcową z GOZ. UE w tym okresie zajmuje się również problematyką opakowań jednorazowych, energetyką, nawozami i ściekami.

Do końca 2018 roku trwały prace nad dyrektywą SUP, przyjętą w czerwcu 2019 roku, dotyczącą ograniczenia stosowania jednorazowych produktów z plastiku. Dyrektywa ta silnie związaną z ideą GOZ, która obok celu „zapobiegania wpływowi produktów sztucznych na środowisko i zdrowie człowieka" wskazuje „zachęcanie do przechodzenia na gospodarkę o obiegu zamkniętym (…) co przyczyni się także do efektywnego funkcjonowania rynku wtórnego" (Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/904 z dnia 5 czerwca 2019 r. w sprawie zmniejszenia wpływu niektórych produktów z tworzyw sztucznych na środowisko, dalej: Dyrektywa 2019/904, art. 1).

Wskazane cele realizowane są poprzez ROP dla niektórych produktów, zakaz wprowadzania do obrotu wskazanych produktów jednorazowych, projektowanie, redukcje zużycia, obowiązek informacyjny i oznakowania produktów (Dyrektywa 2019/904).

W latach 2018–2019 przyjmowane były kolejne przepisy unijne, które tworzą tzw. pakiet „Czysta energia dla wszystkich Europejczyków". Ustanawiają one zintegrowane plany w dziedzinie energii i klimatu (NECP), nakładając na kraje członkowskie obowiązki planistyczne i sprawozdawcze, integrując zagadnienia energii, klimatu, efektywności i OZE w ramach polityki o charakterze systemowym i ustanawiając wspólne zasady runku wewnętrznego energii elektrycznej (Dyrektywa 2018/2001 z dnia 11 grudnia 2018 r. W sprawie promowania stosowania energii ze źródeł odnawialnych, dalej: Dyrektywa 2018/2001; Dyrektywa 2018/2002 z dnia 11 grudnia 2018 r. zmieniająca dyrektywę 2012/27/UE w sprawie efektywności energetycznej; Dyrektywa 2019/944 z dnia 5 czerwca 2019 r. W sprawie wspólnych zasad rynku wewnętrznego energii elektrycznej oraz zmieniająca dyrektywę 2012/27/UE, dalej: Dyrektywa 2019/944, Rozporządzenie 2018/1999 z dnia 11 grudnia 2018 r. w sprawie zarządzania unią energetyczną i działaniami w dziedzinie klimatu, zmiany rozporządzeń Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 663/2009 i (WE) nr 715/2009, dyrektyw Parlamentu Europejskiego i Rady 94/22/WE, 98/70/WE, 2009/31/WE, 2009/73/WE, 2010/31/UE, 2012/27/UE i 2013/30/UE, dyrektyw Rady 2009/119/WE i (EU) 2015/652 oraz uchylenia rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 525/2013, dalej: Rozporządzenie 2018/1999, 2019/943 z dnia 5 czerwca 2019 r. w sprawie rynku wewnętrznego energii elektrycznej, dalej: Rozporządzenie 2019/943). GOZ w pakiecie tym występuje jako zasada horyzontalna, rama odniesienia systemowego, z którą działania wprowadzane w ramach dyrektyw i rozporządzeń muszą być zgodne (Dyrektywa 2018/2001, preambuła pkt 21; Dyrektywa 2019/944, preambuła pkt 28; Rozporządzenie 2018/1999, art. 16).

Zmiany prawne na poziomie unijnym dotyczą również produktów nawozowych, dopuszczających do obrotu nawozów powstałych z bioodpadów, surowców wtórnych i osadów ściekowych (Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/1009 z dnia 5 czerwca 2019 r. ustanawiające przepisy dotyczące udostępniania na rynku produktów nawozowych UE oraz zmieniające rozporządzenia (WE) nr 1069/2009 i (WE) nr 1107/2009 oraz uchylające rozporządzenie (WE) nr 2003/2003). Ta regulacja ma charakter horyzontalny i sektorowy, łączy politykę środowiskową, surowcową

i rolną. Pojęcie GOZ nie było bezpośrednio w niej użyte, ale wprowadzane zasady są zgodne z paradygmatem idei z Komunikatem KE: Zamknięcie obiegu (2015). W tej fazie prowadzono również intensywne prace nad dyrektywą 91/271/WE w sprawie oczyszczania ścieków komunalnych. Mimo że formalne przyjęcie tej polityki przypadło dopiero na rok 2022, to sam proces konstytuowania jej treści rozszerzył zakres polityki zasobowej Unii w kierunku cyrkularności. Są to przepisy, inicjatywy i podsumowania praktycznie wszystkich sfer aktywności człowieka, które łączą się z wykorzystywaniem zasobów.

Pod koniec roku 2019, a więc cztery lata po opublikowaniu Komunikatu KE: Zamknięcie obiegu (2015) Komisja Europejska wydała kolejny komunikat, który wzmocnił obrany sposób rozwoju gospodarczego osiąganego przy integracji celów ochrony środowiska, bezpieczeństwa surowcowego, transformacji energetycznej, zrównoważonego rolnictwa i przemysłu (Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiej, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów: Europejski Zielony Ład, COM(2019) 640, dalej: Komunikat KE: Europejski Zielony Ład, 2019). Europejski Zielony Ład ustanawia GOZ jako jeden z kluczowych elementów transformacji gospodarczej i zapowiada dalsze inicjatywy legislacyjne mające na celu osiągnięcie cyrkularności. Dokument określił GOZ mianem „neutralnej dla klimatu" (Komunikat KE: Europejski Zielony Ład, 2019, pkt 2.1.3), jeszcze silniej wiążąc idee z łańcuchem dostaw, nowymi modelami biznesowymi, projektowaniem, systemem żywnościowym (tzw. od pola do stołu) (Komunikat KE: Europejski Zielony Ład, 2019, pkt 2.1.6.), biogospodarką, energetyką, rozwojem terenów wiejskich, rozwiązaniami o charakterze systemowym i polityką horyzontalną podporządkowującą sobie działania sektorowe (Komunikat KE: Europejski Zielony Ład, 2019). Tym samym załączniki do dokumenty, które wymieniały najważniejsze inicjatywy, stanowią ramy legislacyjne dla analizowanego kontekstu GOZ. Gdy działania legislacyjne na poziomie unijnym dochodzą do momentu wpisania gospodarki cyrkularnej do dokumentu strategicznego, czyli do Europejskiego Zielonego Ładu, zmianie ulega kontekst legislacyjny, co oznacza zamknięcie fazy II i przejście do fazy III.

Poziom krajowy

Istotną zmianą systemową było przyjęcie w lipcu 2018 zmiany w ustawie o odpadach odnoszącej się do utworzenia i uruchomienia Bazy Danych o Produktach

i Opakowaniach (BDO), która zaostrzyła równocześnie zasady magazynowania odpadów i wprowadza mechanizmy nadzoru i sankcji administracyjnej nad utylizacją (Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. o zmianie ustawy o odpadach oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. 2018 poz. 1592, art. 79–85). Regulacja ta porządkuje system ewidencji i kontroli strumieni odpadów, wzmacnia kompetencje państwa w zakresie monitorowania rynku odpadów, będąc instytucjonalnym punktem wyjścia dla dalszych reform systemowych zarządzania odpadami. Nowelizacja ustawy z dnia 13 września 1996 r. o utrzymaniu czystości i porządku w gminach, (Dz.U. 1996 nr 132 poz. 622) wprowadziła istotne z perspektywy interesariuszy GOZ zmiany dotyczące zarządzania odpadami komunalnymi, wzmacniając pozycje gmin jako podmiotów odpowiedzialnych za proces selektywnej zbiórki odpadów.

W omawianej fazie implementowane były kolejne dyrektywy unijne. Wokół sposobu ich implementacji koncentrowały się wysiłki legislacyjne, w szczególności dotyczy to dyrektyw odpadowych z 2018 roku. Prace nad dostosowaniem legislacji krajowej do prawa unijnego dotyczyły hierarchii postępowania z odpadami, ROP, ograniczenia składowanych odpadów oraz zwiększenia kwot materiałów kierowanych do ponownego użycia i recyklingu.

Równocześnie trwały prace przygotowawcze do przyjęcia Mapy Drogowej GOZ, rozpoczęte w 2017 roku, poprzez powołanie zespołu międzysektorowych ekspertów. Prace zespołu przypadały zarówno na I, jak i na II fazę instytucjonalizacji GOZ.

Efektem tych pracy było przyjęcie w 2019 roku dokumentu „Mapa drogowa transformacji w kierunku gospodarki o obiegu zamkniętym" w formie uchwały Rady Ministrów. Dokument ten identyfikuje kluczowe obszary interwencji publicznej, określa kierunki działań w zakresie produkcji, konsumpcji, gospodarowania odpadami oraz innowacji, a także pełni funkcję koordynacyjną wobec działań podejmowanych w różnych sektorach polityk publicznych, nie mając jednak charakteru aktu normatywnego. GOZ zdefiniowana została w nim jako (Uchwała nr 136/2019, 2019, s. 5):

„model rozwoju gospodarczego, w którym – przy zachowaniu warunku wydajności – spełnione są następujące podstawowe założenia:

a) wartość dodana surowców/zasobów, materiałów i produktów jest maksymalizowana lub

b) ilość wytwarzanych odpadów jest minimalizowana, a powstające odpady są zagospodarowywane zgodnie z hierarchią sposobów postępowania z odpadami

(zapobieganie powstawaniu odpadów, przygotowywanie do ponownego użycia, recykling, inne sposoby odzysku, unieszkodliwienie).”

Działania wskazane przez Mapę obejmują 41 pozycji opisanych poprzez pięć filarów wprowadzania GOZ (Uchwała nr 136/2019, 2019):

(I) zrównoważoną produkcję przemysłową, w tym działania wobec odpadów z górnictwa przemysłu przetwórczego i energetyki, rozszerzoną odpowiedzialność producenta oraz środowiskową ocenę cyklu życia;

(II) zrównoważoną konsumpcję, w tym odpady komunalne, marnotrawstwo żywności, edukacje;

(III) biogospodarką, w tym działania kluczowe w obszarze tworzenia warunków dla rozwoju biogospodarki, działania w obszarze budowy lokalnych łańcuchów wartości i bazy surowcowej, działania w obszarze energetyki oraz działania w obszarze przemysłu;

(IV) nowe model biznesowe,

(V) wdrażanie, monitorowanie i finansowanie.

Działania opisane w Mapie GOZ przypisane zostały do różnych resortów: Ministerstwa Rozwoju i Technologii (MRiT), MKiŚ, Ministerstwa Rolnictwo i Rozwoju Wsi, Ministerstwa Edukacji i Nauki, Ministerstwo Infrastruktury oraz Ministerstwa Finansów (Najwyższa Izba Kontroli, 2023, s. 11). Obszary aktywności opisane w Mapie miały być realizowane w latach 20212023 (Najwyższa Izba Kontroli, 2025, s. 11). Rozkład działań pomiędzy podmioty administracji rządowej przedstawia tabela 4.2.

Tabela 4.2. Rozkład działań pomiędzy ministerstwa realizujące działania Mapy Drogowej GOZ

Dział administracji rządowej odpowiedzialny za realizację działań	Liczba działań
Minister Rozwoju i Technologii	19
Minister Klimatu i Środowiska	12
Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi	6
Minister Edukacji i Nauki	2
Minister Infrastruktury	1
Minister Finansów	1
suma	41

Źródło: opracowanie własne na podstawie raportu Najwyższej Izby Kontroli (2025).

Przyjęcie Mapy drogowej GOZ, mimo jej istotnej roli w koordynacji procesu instytucjonalizacji idei, nie wywołało zmian w systemie legislacyjnym, odnośnie do gospodarki cyrkularnej, nie był to bowiem dokument strategiczny (Najwyższa Izba Kontroli, 2023, s. 7, 2025, s. 27). Dokument ten ma charakter programowy i niewiążący normatywnie, a jego podstawową funkcją było porządkowanie i koordynacja działań

podejmowanych w ramach istniejących polityk sektorowych. Chociaż Mapa drogowa rozszerza zakres GOZ poza politykę odpadową i surowcową sensu stricto, nie wprowadza horyzontalnych mechanizmów integrujących różne obszary polityk publicznych, ani nie ustanawia nowych, wiążących mechanizmów realizacji, wskazuje na potrzebę rewizji istniejącego prawa i wprowadzanie nowych przepisów. Wobec tego przyjęcie Mapy drogowej nie może być traktowane jako legislacyjny zwrot w rzeczywistości prawnej formułującej znaczenie i zakres GOZ.

W ramach Krajowych Inteligentnych Specjalizacji powstał w 2019 roku KIS 7 „Gospodarka o obiegu zamkniętym – woda, surowce kopalne, odpady", której zadanie było opracowywanie rekomendacji wdrożeniowych w oparciu o 6R (odmów, ogranicz, użyj ponownie, naprawiaj, poddaj recyklingowi, przemyśl swoje działania) oraz ekoprojektowanie (Najwyższa Izba Kontroli, 2025, s. 45). Podlegała ona strukturalnie Wydziałowi Zielonej Gospodarki, czyli części Departamentu Innowacji i Polityki w resorcie właściwym ds. gospodarki (Najwyższa Izba Kontroli, 2025, s. 45). W fazie II rozpoczęły się również prace eksperckie w ramach realizacji projektu Gospostrateg nad opracowaniem wskaźników pomiarowych umożliwiających ocenę postępu w transformacji w kierunku GOZ oraz jej wpływu na rozwój społeczno-gospodarczy na poziomie mezo (regionów) i makro (gospodarki narodowej), czyli projekt oto-GOZ. Proces ten trwał do listopada 2021 roku, czyli jego zakończenie przypada w fazie III. Wskaźniki wypracowane w tym dokumencie były implementowane do m.in. Strategii Produktywności.

Kontekst polityczny

Lata przypadające na fazę II były okresem względnej ciągłości politycznej. Władza pozostawała w rękach Prawa i Sprawiedliwości, które po rekonstrukcji rządu w 2017 roku funkcjonowało pod przywództwem premiera Mateusza Morawieckiego. Był to schyłkowy okres VIII kadencji Sejmu oraz IX kadencji Senatu, zakończony wyborami parlamentarnymi w październiku 2019. Moment ten również przemawiał za zamknięciem fazy II w końcówce roku 2019 z uwagi na zmiany układu sił po wyborach październikowych, który przypadały na fazę III.

Istotnym elementem tła politycznego fazy II, mającym znaczenie dla interpretacji analizowanych dokumentów, była reorganizacja struktur rządowych i wynikające z niej dalsze rozproszenie kompetencji związanych z GOZ. W 2018 roku doszło do likwidacji Ministerstwa Środowiska i utworzenia Ministerstwa Klimatu, a następnie Ministerstwa Klimatu i Środowiska. Jest to symboliczne wzmocnienie rangi kwestii środowiskowych,

ale też ich silne sektorowe osadzenie. Polityka przemysłowa, innowacyjna i rozwojowa, które łączyć można by było z GOZ pozostawały w kompetencji innych resortów m.in. Ministerstwa Przedsiębiorczości i Technologii oraz Ministerstwa Inwestycji i Rozwoju, zlikwidowanych w listopadzie 2019, a część ich zadań, w tym gospodarkę cyrkularną przejęło Ministerstwo Rozwoju.

Na potencjalne osłabienie w prowadzeniu dyskursu o GOZ wpływać mógł fakt, że rok 2019 był rokiem wyborczym. Temat ten nie był osią rywalizacji politycznej, nie funkcjonował w programach wyborczych, nie miał znamion idei populistycznej. Dyskusję wokół niego pozostawiono w wąskiej technokratycznej przestrzeni niepodlegającej rywalizacji politycznej.

4.3. Faza III: Projektowanie GOZ w politykach sektorowych

Styczeń 2020 roku traktuje się w tej pracy jako początek nowego etapu w europejskiej polityce środowiskowo-klimatycznej, związanego z operacjonalizacją Europejskiego Zielonego Ładu (EZŁ) i przesunięciem akcentu z regulacji sektorowych na horyzontalny projekt transformacyjny. EZŁ reaktywuje dyskusje o miejscu GOZ w systemie społecznym i gospodarczym, a tym samym wywołuje szereg zamian prawnych obserwowanych w tej fazie. EZŁ zostaje powszechnie przyjęty poprzez rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 15 stycznia 2020 roku w sprawie Europejskiego Zielonego Ładu (2019/2956(RSP)).

Konieczność przyspieszenia transformacji wskazywanej przez EZŁ w kontekście GOZ zawiera Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów „Regionów „Nowy plan działania UE dotyczący gospodarki o obiegu zamkniętym na rzecz czystszej i bardziej konkurencyjnej Europy", COM(2020) 98 (dalej: Komunikat KE: Nowy plan działania UE działania UE, 2020). GOZ była rozumiana w tym dokumencie jako systemowa zmiana całego modelu produkcji i konsumpcji, prowadząca do „utrzymania konsumpcji zasobów w ramach ograniczeń planety", „zmniejszenia śladu konsumpcyjnego" oraz „podwojenia wskaźnika wykorzystania materiałów w obiegu zamkniętym w najbliższym dziesięcioleciu" (Komunikat KE: Nowy plan działania UE działania UE, 2020, s. 2–3). W odróżnieniu do Komunikatu KE: Zamknięcie obiegu (2015) nowy komunikat wprost łączy GOZ z osiągnięciem neutralności klimatycznej, podkreśla konieczność systemowości wdrażania GOZ oraz wskazuje na konieczność zaangażowania w proces

implementacji GOZ szerokiego grona podmiotów gospodarczych, nie tylko liderów zmian (Komunikat KE: Nowy plan działania UE działania UE, 2020). Poprzez zapisy komunikatu kształtują się następujące ramy interpretacyjne GOZ: projektowanie, produkcja, nabywanie produktu przez klienta indywidualnego i publicznego (Komunikat KE: Nowy plan działania UE działania UE, 2020, s. 3–7). Dokument zwraca też szczególną uwagę na elektronikę, baterie, akumulatory, pojazdy, opakowania, tworzywa sztuczne, wyroby włókiennicze, budownictwo i budynki, żywność i wodę (Komunikat KE: Nowy plan działania UE działania UE, 2020, s. 7–14). Wyodrębnione elementy wskazują na kierunki przyszłych działań legislacyjnych UE w kolejnych latach.

W 2021 roku rozpoczyna się etap operacjonalizacji zadeklarowanych w Komunikacie KE: Europejski Zielony Ład (2019) koncepcji rozwojowych poprzez pakiet „Fit for 55" (Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów: „Gotowi na 55": osiągnięcie unijnego celu klimatycznego na 2030 r. W drodze do neutralności klimatycznej, 550 COM(2021) 550, dalej: Komunikat KE: Gotowi na 55, 2021). W dokumencie tym Komisja deklaruje, że „UE zobowiązuje się do zdecydowanego dążenia w kierunku ekologicznej, konkurencyjnej gospodarki o obiegu zamkniętym sprzyjającej włączeniu społecznemu" (Komunikat KE: Gotowi na 55, 2021, pkt. 4). Dokument nie zmienia znaczenia GOZ, ale operacjonalizuje część zakresu rozumienia tej idei. „Fit for 55" był krytykowany przez polski rząd, a jego postanowienia negocjowane (Ministerstwo Klimatu i Środowiska, 2022), co przypadnie na kolejną fazę instytucjonalizacji GOZ.

Pomiędzy ogłoszeniem tych dokumentów Unia publikuje jeszcze jedno istotne rozporządzenie tzw. Taksonomię UE (Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2020/852 z dnia 18 czerwca 2020 r. W sprawie ustanowienia ram ułatwiających zrównoważone inwestycje, zmieniające rozporządzenie (UE) 2019/2088, dalej: Rozporządzenie 2020/852), określającą działania gospodarcze zgodne z celami zrównoważonego rozwoju na rzecz środowiska. Transformacja w GOZ, posiadającą cechy „bezpiecznej, neutralnej dla klimatu, odpornej na zmiany klimatu oraz bardziej zasobooszczednej", wskazana była jako kluczowa dla osiągnięcia długoterminowej konkurencyjności gospodarki unijnej (Rozporządzenie 2020/852, preambuła, pkt 4) oraz jako jeden z celów środowiskowych (Rozporządzenie 2020/852, art. 9). Dokument ten wprowadza definicję GOZ jako: „system gospodarczy, w którym możliwie jak najdłużej utrzymuje się wartości produktów, materiałów i innych zasobów w gospodarce, zwiększa

ich wydajne wykorzystywanie w produkcji i konsumpcji i tym samym ogranicza skutki środowiskowe ich wykorzystywania, a także minimalizuje się powstawanie odpadów i uwalnianie substancji niebezpiecznych na wszystkich etapach ich cyklu życia, w tym poprzez stosowanie hierarchii postępowania z odpadami" (Rozporządzenie 2020/852, art 2, pkt 9). Jest ona zgodna z definicją zawartą w Komunikacie KE: Zamknięcie obiegu (2015).

W czerwcu 2021 idea GOZ połączona zostaje z polityką klimatyczną poprzez publikację Europejskiego Prawa Klimatycznego. Ustanowiono unijne cele polityki klimatycznej, które wymuszają przebudowę modelu gospodarczego, w tym m.in. redukcję emisji gazów cieplarnianych netto o co najmniej 55% do 2030 roku (Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1119 z dnia 30 czerwca 2021 r. w sprawie ustanowienia ram na potrzeby osiągnięcia neutralności klimatycznej i zmiany rozporządzeń (WE) nr 401/2009 i (UE) 2018/1999 (Europejskie prawo o klimacie), dalej Rozporządzenie 2021/1119). GOZ umożliwia osiągnięcie takich założeń.

Rok 2022 to moment wzmożonych dyskusji legislacyjnych w obszarze pakietu Fit for 55 oraz jednoczesnego wystąpienia kryzysu bezpieczeństwa energetycznego państw członkowskich, związanego z wojną w Ukrainie. GOZ staje się, obok dywersyfikacji dostawców, jednym z zadeklarowanych dążeń krajów członkowskich. Realizacja tych celów ma pomóc w osiągnięciu stabilności w rynku dostaw energii oraz przyspieszyć transformację w kierunku czystej energetyki oraz wzmocnić odporność unii energetycznej na wstrząsy zewnętrzne (Rozporządzenie 2021/1119). Działania na rzecz wydobycia surowców krytycznych, również zostały połączone z gospodarką cyrkularną. Ponad to dokument omawia wykorzystanie biomasy, wytwarzanie biometanu z odpadów i działania na rzecz biogospodarki (Rozporządzenie 2021/1119). Aktualizacja prawa dotyczącego energii z odnawialnych źródeł z 2023 powtórnie łączy GOZ z biogospodarką (Dyrektywa 2023/2413 z dnia 18 października 2023 r. zmieniająca dyrektywę (UE) 2018/2001, Rozporządzenie 2018/1999 i dyrektywę 98/70/WE w odniesieniu do promowania energii ze źródeł odnawialnych oraz uchylająca dyrektywę Rady (UE) 2015/652, dalej: Dyrektywa 2023/2413, preambuła, pkt 10). Dyrektywa ta, wchodząca w skład Fit for 55, postrzegana była jako przyspieszająca odchodzenie od paliw tradycyjnych i wpływająca na zwiększenie bezpieczeństwa energetycznego krajów członkowskich, przy równoczesnym zachowaniu zasady zrównoważonego rozwoju i gospodarki cyrkularnej. Wyzwania związane z polityką energetyczną wskazuje również dyrektywa w sprawie efektywności z września 2023, w której GOZ zapisana została jako

polityka horyzontalna, mająca na celu wzmacnianie zasoboowydajności i prośrodowiskowej logiki rynku surowców energetycznych (Dyrektywa 2023/1791 z dnia 13 września 2023 r. W sprawie efektywności energetycznej oraz zmieniająca rozporządzenie (UE) 2023/955, dalej Dyrektywa 2023/1791).

W roku 2023 zastają przyjęte również rozporządzenia: określające infrastrukturę dla paliw alternatywnych (Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2023/1804 z dnia 13 września 2023 r. W sprawie rozwoju infrastruktury paliw alternatywnych i uchylenia dyrektywy 2014/94/UE, dalej Rozporządzenie 2023/1804), wymóg stosowania paliw odnawialnych i zrównoważonych w transporcie morskim (Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2023/1805 z dnia 13 września 2023 r. W sprawie stosowania paliw odnawialnych i niskoemisyjnych w transporcie morskim oraz zmiany dyrektywy 2009/16/WE), w lotnictwie (Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2023/2405 z dnia 18 października 2023 r. W sprawie zapewnienia równych warunków działania dla zrównoważonego transportu lotniczego, dalej Rozporządzenie 2023/2405) oraz zaostrzające standard emisyjne dla samochodów (Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2023/851 z dnia 19 kwietnia 2023 r. W sprawie zmiany rozporządzenia (UE) 2019/631 w odniesieniu do wzmocnienia norm emisji CO2 dla nowych samochodów osobowych i dla nowych lekkich pojazdów użytkowych zgodnie z ambitniejszymi celami klimatycznymi Unii, dalej Rozporządzenie 2023/851).

W tej fazie toczy się praca nad zainicjowanym pod koniec listopada 2021 projektem rewizji o przemieszczaniu się odpadów, polegającym na wzmocnieniu wewnątrz Unii obiegu odpadów nadających się do recyklingu oraz ograniczeniu eksportu odpadów poza UE. Do końca 2023 roku prawo to pozostaje na etapie legislacyjnym i formalnie przyjęte było w 2024 roku, w kolejnej fazie.

Jako wydarzenie legislacyjne symbolicznie domykające fazę projektowania GOZ w politykach sektorowych uznaje publikacje w Dzienniku Urzędowym Unii Europejskiej ostatniej Dyrektywy z pakietu Fit for 55 tzw. Dyrektyw RED III dnia 31.10.2023 roku. Dyrektywa ta podnosi unijne cele związane z udziałem OZE w użyciu energii (Dyrektywa 2023/2413).

Poziom krajowy

Polski rząd stanowisko do Nowego planu działania na rzecz GOZ przesyła do Komitetu ds. Europejskich w lipcu 2020. (Najwyższa Izba Kontroli, 2023, s. 33).

Dokument pozytywnie odnosi się do Komunikatu Komisji ws. nowego planu działania UE (2020), z zastrzeżeniem konieczności dostosowania harmonogramu prac do sytuacji pandemicznej na rynku, naciskiem na wzmacnianie sektora usług napraw, opracowania mechanizmów zamówień publicznych, aktualizacji ram monitorowania GOZ i zdefiniowania cech produktów spełniających kryteria gospodarki cyrkularnej (Najwyższa Izba Kontroli, 2023, s. 34–35). Rząd polski w stanowisku wyraził stanowisko, że transformacja z systemu linearnego na cyrkularny wymaga zmian społecznych i infrastrukturalnych (Najwyższa Izba Kontroli, 2025, s. 27)

Kontynuowano prace legislacyjne w obszarach tematycznych związanych z GOZ. W lutym 2021 przyjęta zostaje Polityka Energetyczna Polski do 2040 r (Polityka Eneregtyczna Polski do 2040, 2021). GOZ w tym dokumencie jest wymieniana jako nadrzędna idea, w którą wpisują się niektóre działania na rzecz zapewnienia bezpieczeństwa energetycznego kraju przy równoczesnym utrzymaniu konkurencyjności gospodarki, szczególnie w obszarze gospodarowania odpadami, w tym ubocznymi produktami wydobycia surowców, biomasy, innowacyjności na rzecz efektywności energetycznej, inwestycji infrastruktury energetycznej (Polityka Eneregtyczna Polski do 2040, 2021). Zgodnie z wprowadzoną wprost w PEP2040 definicją GOZ to „system produkcji i konsumpcji, który wytwarza jak najmniej strat" (Polityka Eneregtyczna Polski do 2040, 2021, s. 231). Rozumienie GOZ wywodzi się z raportu Europejskiej Agencji Środowiska z 2014 r., nie z dokumentów krajowych – choćby z Mapy Drogowej GOZ.

Rok później zostaje przyjęta Strategia Produktywności do roku 2030 (Uchwała nr 154 Rady Ministrów z dnia 12 lipca 2022 r. w sprawie przyjęcia „Strategii produktywności 2030", dalej: Uchwała o Strategii Produktywności, 2022). Jej opracowanie wiązało się z pochodzącą z SOR obserwacją o ekstensywnej formie rozwoju polskiej gospodarki, opierającej się na niskiej produktywności zasobów. GOZ przedstawiona jest w tej strategii jako jeden z globalnych makrotrendów, który, obok powszechnej cyfryzacji i neutralności klimatycznej, musi być uwzględniony w ramach transformacji polskiej gospodarki (Uchwała o Strategii Produktywności, 2022, s. 7). Jest to również narzędzie służące do osiągnięcia celu optymalizacji gospodarowania zasobami, poprzez wskazanie, że w GOZ „wysoka wartość i jakość surowców i produktów jest utrzymywana możliwie jak najdłużej w ich całym cyklu życia, ilość generowanych odpadów jest minimalizowana na wszystkich etapach cyklu życia, a powstające odpady są zagospodarowywane w optymalny sposób" (Uchwała o Strategii

Produktywności, 2022 s. 13). Ponadto dokument wymienia różnorodne obszary działań, z którymi GOZ wiąże, m.in. tworzenie nowych modeli biznesowych, wspieranie rozwoju innowacyjnych biotworzyw, ekoprojektowanie, wspieranie przejścia na GOZ w ramach tworzyw sztucznych (Uchwała o Strategii Produktywności, 2022). Opracowany i wskazany został zbiór wskaźników monitorowania transformacji krajowej gospodarki w GOZ (Uchwała o Strategii Produktywności, 2022, s. 82). Podmiotem, na którym spoczywał główny ciężar odpowiedzialności za realizację i monitoring wskazanych działań było MRiT. Wraz z uchwaleniem Strategii Produktywności powołano również zespoły robocze, których praca miała być skoncentrowana na wsparcie realizacji konkretnych obszarów tej strategii. Jedną z nich była Grupa Robocza ds. Krajowej Inteligentnej Specjalizacji Gospodarka o Obiegu Zamkniętym (KIS GOZ).

W fazie III trwają prace nad nowelizacją ustawy o odpadach, w tym reżimie komunalnym, dostosowaniem do wymogów taksonomii UE oraz projektem przepisów dotyczących systemu kaucyjnego. W 2023 roku dochodzi do wprowadzenia dwóch praw legislacyjnych: implementacji SUP poprzez przyjęcie w kwietniu nowelizacji ustawy o obowiązkach przedsiębiorców o gospodarowaniu niektórymi odpadami oraz o opłacie produktowej (Ustawa z dnia 14 kwietnia 2023 r. o zmianie ustawy o obowiązkach przedsiębiorców w zakresie gospodarowania niektórymi odpadami oraz o opłacie produktowej oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. 2023 poz. 877) oraz utworzenie systemu kaucyjnego (Ustawa z dnia 13 lipca 2023 r. o zmianie ustawy o gospodarce opakowaniami i odpadami opakowaniowymi oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. 2023 poz. 1852).

Implementacja SUP polegała przede wszystkim na wprowadzeniu ROP, która polega na finansowaniu przez biznes zbiórki odpadów, sprzątania zaśmieconego środowiska, działań edukacyjnych oraz obowiązku informacyjnym i oznakowaniu produktów (Ustawa z dnia 11 maja 2001 r. o obowiązkach przedsiębiorców w zakresie gospodarowania niektórymi odpadami oraz o opłacie produktowej, Dz.U. 2001 nr 63 poz. 639, dalej Ustaw o obowiązkach przedsiębiorców w zakresie gospodarowania odpadami). Ustawa ta wprowadza też zakaz wykorzystywania do produkcji niektórych tworzyw sztucznych i reguluje opłaty za wykorzystywanie innych, również służących do pozyskania produktu jednorazowego (Ustaw o obowiązkach przedsiębiorców w zakresie gospodarowania odpadami, 2001).

Tworzenie krajowego systemu kaucyjnego było przejawem realnego działania na rzecz zapobiegania powstawaniu odpadów, przygotowaniu do ponownego użycia

i wprowadzeniu wysokiej jakości recyklingu. System kaucyjny wspiera rynek surowców wtórnych w sposób bezpośredni i ogranicza starty jakościowe materiałów. Ustawa ta tworzy ramy prawne dla butelek PET, puszek aluminiowych, butelek szklanych wielokrotnego użytku, przyczyniając się do osiągnięcia poziomu selektywnej zbiórki odpadów (Ustawa o gospodarce opakowaniami, 2013).

W ramach prac nad wdrażaniem Mapy Drogowej GOZ Zarządzeniem nr 16 Ministra Rozwoju z dnia 18 września 2020 roku powołano zespół do spraw gospodarki o obiegu zamkniętym, którego regularnych spotkań nie odnotowano (Dz. Urz. MR. poz.21, dalej: Zarządzenie MR powołujące Zespół ds. GOZ, 2020). W tej fazie przeprowadzono kontrolę wdrażania GOZ w latach 2018 – 2022. Uznano działania za „zasadniczo prawidłowe, ale nie w pełni skuteczne" (Najwyższa Izba Kontroli, 2025, s. 13). W raporcie wskazano, że jednym z podstawowych hamulców wdrażania GOZ były opóźnienia w transpozycji prawa unijnego, brak zamknięcia składowisk odpadów, utrzymanie niższego w stosunku do wymaganego poziomu recyclingu, brak wystarczających mechanizmów zarządzania i monitorowania działań, niewystarczającego zakresu i zasad współpracy pomiędzy resortami, braku podjęcia działań na rzecz aktualizacji Mapy (Najwyższa Izba Kontroli, 2025, s. 13, 18, 27–34). Zestawienie wniosków pokontrolnych wobec stopnia podejmowanych działań zawiera tabela 4.3.

Tabela 4.3. Stopień realizacja działań Mapy drogowej GOZ

Obszar działań GOZ	Działania zrealizowane	Działania niezrealizowane	Działania ogółem
Zrównoważona produkcja	3	5	8
Zrównoważona konsumpcja	8	1	9
Biogospodarka	8	5	13
Nowe modele biznesowe	8	2	10
Wdrażanie, monitorowanie i finansowanie GOZ	1	0	1

Źródło: opracowanie własne na podstawie raportu Najwyższej Izby Kontroli (2025).

Kontekst polityczny

Faza III rozpoczyna się zaraz po zaprzysiężeniu nowego rządu. Przypada na IX kadencje Sejmu, w której samodzielną większość ma Prawo i Sprawiedliwość oraz X kadencje Senatu, w którym większość uzyskał koalicja partii opozycyjnych (KO, PSL, Lewica i niezależni). Ten układ sił wzmocnił znaczenie komisji sejmowych i senackich jako kluczowych forów debaty i negocjacji. W programie wyborczym Komitetu Wyborczego PiS została zawarta fraza „gospodarka o obiegu zamkniętym" w słowach

„Ponadto ograniczmy masy składowanych opadów do 10% w 2035 roku, tak aby gospodarka odpadami realizowała ideę gospodarki o obiegu zamkniętym" (Program PiS, 2019, s. 168), co wskazuje na zawężenie potencjalnego sposobu rozumienia GOZ do działań w obrębie odpadów.

Struktura rządu w fazie III sprzyjała formalnej konsolidacji GOZ, ale nie wspomagała pełnej integracji działań. W październiku 2020 roku Ministerstwo Rozwoju zostało przekształcone w Ministerstwo Rozwoju, Pracy i Technologii, niecały rok później w Ministerstwo Rozwoju i Technologii (MRiT). Przesunięcia kompetencyjne nie dotyczyły GOZ, ale wskazywały na dużą zmienność w podziale zadań w rządzie. W stanowisku rządu do Nowego Planu Działania na rzecz GOZ za podmiot wiodący wskazano ministerstwo właściwe ds. gospodarki przy współpracy z Ministerstwem Aktywów Państwowych, Ministerstwem Finansów, Ministerstwem Funduszy i Polityki Regionalnej, Ministerstwem Gospodarki Morskiej i Żeglugi Śródlądowej, Ministerstwem Infrastruktury, Ministerstwem Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Ministerstwo Klimatu, Ministerstwem Środowiska, Ministerstwem Spraw Zagranicznych, Ministerstwem Zdrowia, Urzędem Ochrony Konkurencji i Konsumentów, Kancelarią Prezesa Rady Ministrów (Najwyższa Izba Kontroli, 2023, s. 33)

Decydującymi elementami fazy III były najpierw pandemia COVID – 10 z marca 2020 roku, a dwa lata później eskalacja wojny w Ukrainie. Kryzys zdrowotny i finansowy z 2020 roku zdominował agendę rządową, legislacyjną i finansową. Nastąpiło czasowe przesunięcie akcentów polityki publicznej w stronę zarządzania kryzysowego, stabilizacji systemów polityki publicznej i uruchomienia nadzwyczajnych instrumentów finansowych. Czas ten miał również wpływ na polityczną świadomość problemu odpadów i jednorazowych opakowań, szczególnie wytwarzanych z tworzyw sztucznych.

Luty 2020 roku i następujące po nim wydarzenia, doprowadziły do unaocznienia konsekwencji braku alternatyw dla dostaw energii oraz łańcucha żywności. Był to czas przełomu w myśleniu o bezpieczeństwie energetycznym i żywnościowym.

4.4. Faza IV. Legislacyjne uszczegółowienie w politykach sektorowych

Poziom europejski

W fazie tej zostaje zakończony proces formułowania prawa o przemieszczeniu się odpadów, które ma na celu „ochronę środowiska i zdrowia ludzkiego oraz przyczynienie

się do neutralności klimatycznej oraz do osiągnięcia gospodarki o obiegu zamkniętym i zerowego poziomu emisji zanieczyszczeń (…)" (Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1157 z dnia 11 kwietnia 2024 r. W sprawie przemieszczania odpadów, zmiany rozporządzeń (UE) nr 1257/2013 i (UE) 2020/1056 oraz uchylenia rozporządzenia (WE) nr 1013/2006 art 1, dalej Rozporządzenie 2024/1157). Określa ono zasadę bliskości jako istotną w ramach realizacji założenia o przetwarzaniu odpadów, a co za tym idzie realizacji idei GOZ (Rozporządzenie 2024/1157, preambuła, pkt 11, pkt 21). Zachęca również do tworzenia nowych modeli biznesowych opartych na cyrkularności (Rozporządzenie 2024/1157, preambuła, pkt 24). W rozporządzeniu przedstawione zostało rozumienie odpadów jako zasobów, przenosząc GOZ z poziomu strategii na poziom jej wykonania i wzmacniając hierarchię postępowania z odpadami w praktyce, która bez kontroli przemieszczania się odpadów, była łatwa do obejścia.

W 2024 roku zostaje wprowadzona również regulacja unijna dotycząca ekoprojektowania, rozszerzająca ten obowiązek na prawie wszystkie produkty (Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1781 z dnia 13 czerwca 2024 r. W sprawie ustanowienia ram ustalania wymogów ekoprojektu w odniesieniu do zrównoważonych produktów oraz zmiany dyrektywy (UE) 2020/1828 i rozporządzenia (UE) 2023/1542 i uchylenia dyrektywy 2009/125/WE, dalej Rozporządzenie 2024/1781). Rozporządzenie to wpisuje się w cel przechodzenia na system cyrkularny, punktując, że unijny rynek zrównoważonych produktów jest warunkiem wstępnym uzyskania GOZ, a uspójnienie modeli projektu umożliwia wprowadzenie i upowszechnienie cyrkularnych modeli biznesowych (Rozporządzenie 2024/1781, preambuła, pkt 3). Tak prowadzone ekoprojektowanie wpisuje się w logikę GOZ poprzez zapobieganie powstawaniu odpadów zanim one się jeszcze pojawią. Dzięki rozporządzeniu wydłużony zostaje czas utrzymania wartości produktu w gospodarce, zwiększony zostaje nacisk na naprawialność jako alternatywę dla wymiany produktu, poprzez dostępność części zamiennych i możliwość demontażu, ograniczeniu podlega stosowanie mieszanin materiałowych, wprowadzono obowiązek projektowania pod demontaż, zwiększony zostaje udział recyklatów w wybranych produktach (Rozporządzenie 2024/1781). Ponadto dla wybranych kategorii produktów wprowadzono tzw. DPP (*digital product passport*) – cyfrowy paszport produkty (Rozporządzenie 2024/1781, preambuła, pkt 32).

Pod koniec 2024 roku przegłosowano, a od 2025 zaczęto stosować Rozporządzenie PPWR, które było pierwszym w historii Unii prawem stanowiącym, że

opakowania to produkty, a nie jak dotychczas uważano odpady (Rozporządzenie 2025/40). Rozporządzenie wprowadza cel redukcji odpadów, wiążące poziomy powtórnego zużycia, zasadę recyklingu opakowania od samego początku, minimalne poziomu obecności recyklatów, wzmocnienie ROP, internalizując koszty cyklu życia produktu (Rozporządzenie 2025/40).

UE rozpoczyna również przygotowanie do prac legislacyjnych w obszarze surowców krytycznych oraz ścieków. Prowadzone dyskusje dotyczą uzgadniania kolejnych polityk sektorowych w sprawie GOZ, wykorzystania postępującej cyfryzacji (m.in. do zbierania danych odpadowych oraz interoperacyjności paszportów produktów) oraz finansowania GOZ w nowej perspektywie polityk przemysłowych UE.

Poziom krajowy

Za moment przejścia do fazy IV uznaje się w Polsce wejście w życie z dniem 1 stycznia 2024 roku ustawy z 13 lipca 2023 roku zmieniającą ustawę o gospodarce opakowaniami i odpadami opakowaniowymi (Dz. U. 2023 poz. 1852, 2023), czyli przepisów ustanawiających system kaucyjny, które po raz pierwszy wprowadzają na poziomie krajowym instrument o bezpośrednim wpływie na funkcjonowanie rynku, zachowania producentów i konsumentów oraz domykanie obiegów materiałowych. Rok 2024 był to również moment, w którym przestaje obowiązywać oficjalnie polska Mapa Drogowa GOZ (Najwyższa Izba Kontroli, 2025, s. 17)

Ten ostatni etap skoncentrowany jest na transpozycji polityk unijnych – dostosowania prawa energetycznego do Fit for 55, przyjęcia nowelizacji dyrektywy ściekowej, PPWR. Wymienione w poprzedniej części rozporządzenia, doprecyzowujące polityki szczegółowe obowiązują w krajach członkowskich, a więc i w Polsce od razu po wejściu w życiu, chociaż mogą wymagać dostosowań organizacyjnych.

Od 2024 roku następuje pełne stosowanie SUP, a od 2025 system kaucyjny. Dyskusje toczyły się wokół nowego modelu ROP w tym finansowaniu gmin i zwiększeniu roli producenta, rozwojowi biogospodarki, cyfryzacji gospodarki zasobami tzw. BDO+ oraz aktualizacji Mapy Drogowej GOZ. W przywoływanym raporcie NIK w kwietniu 2025 zarekomendowano pilne dostosowanie Mapy do obecnych realiów implementacji GOZ, wynikających z legislacyjnych zmian na poziomie unijnym oraz sytuacji globalnej sytuacji gospodarczej i geopolitycznej wpływającej na bezpieczeństwo surowcowe i żywnościowe (Najwyższa Izba Kontroli, 2025, s. 43–44). Raport ten opublikowany został 1 lipca 2025 roku. Głosy eksperckie z Polish Circular Forum

z czerwca 2025 roku potwierdziły tę potrzebę i zapowiedziały presję środowiska biznesowego na zmiany legislacyjne. Tym samym przyjmuję się czerwiec 2025 za zamknięcie badanych faz formalizacji. Dyskusja wokół aktualizacji Mapy Drogowej GOZ wskazuje na częściową ewaluację dotychczasowych działań oraz potrzebę wprowadzenia do agendy działań publicznych nowego zaktualizowanego zagadnienia. Z tego powodu uznaje się, że ostatnim miesiącem zamykającym formalizację polityki publicznej GOZ był czerwiec, przyjmując publikacje raportu za otwarcie nowej dyskusji legislacyjnej.

Kontekst polityczny

Faza IV przypada na okres zasadniczych zmian na polskiej scenie politycznej. Wybory październikowe 2023 roku wygrywa PiS, ale rząd utworzony został przez koalicję partii opozycyjnych, pod przewodnictwem Donalda Tuska: Koalicję Obywatelską (od 2025 roku w składzie Platforma Obywatelska, Nowoczesna i Inicjatywa Polska), Polska 2050, Polskie Stronnictwo Ludowe i Nowej Lewicy (Sojuszu Lewicy Demokratycznej, Wiosny, Razem, Polskiej Partii Socjalistycznej, Unii Pracy, Socjaldemokracji Polskiej oraz Wolności i Równości). Nazywana jest ona „Koalicją 15 października", od daty podpisania porozumienia w sprawie priorytetów przyszłego rządu. Wśród nich nie znajduje się wprost odwołanie do GOZ, ale obecne są elementy istotne dla gospodarki cyrkularnej – zielona transformacja energetyczna, ochrona ekosystemów, ograniczenie odpadów, racjonalność surowcowa oraz wykorzystanie rolnictwa i obszarów wiejskiej do produkcji energii (Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, 2023).

Ponieważ Rada Ministrów zostaje zaprzysiężona dopiero 13.12.2023, można powiedzieć, że IV faza zaczyna się wraz z przetasowaniem sił na polskiej scenie politycznej. Utrzymanie większości koalicyjnej związane było z rozdzieleniem funkcji w rządzie oraz naznaczone koniecznością konsultacji wszystkich decyzji politycznych. Dodatkowym elementem potencjalnie hamującym było sprawowanie funkcji Prezydenta RP przez kandydata wywodzącego się z przeciwnego obozu politycznego, a co za tym idzie jego prawo weta.

Zgodnie z umową koalicyjną istniała potrzeba podziału tek ministerialnych. Ministerstwo Klimatu i Środowiska pozostaje w rękach KO, podobnie jak resorty odpowiedzialne za koordynacje integracji europejskiej i finansów. PSL obejmuje ministerstwa: Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Infrastruktury, Rozwoju i Technologii. Ministrą Klimatu i Środowiska zostaje Paulina Henning-Kloska z Polski 2050, a jej koleżanka

partyjna Katarzyna Pełczyńska-Nałęcz zostaje ministrą funduszy i polityki regionalnej. Tekę Ministerstwa Rozwoju i Technologii obejmuje Krzysztof Hetman z PSL. W resortach na stanowiska wiceministrów, sekretarzy stanu, podsekretarzy stanu zostali mianowani politycy innych ugrupowań. Polityka energetyczna pozostaje w trzecim rządzie Tuska rozproszona pomiędzy ministerstwami, szczególnie Klimatu i Środowiska – w zakresie odnawialnych źródeł energii oraz regulacji środowiskowych; oraz Ministerstwa Aktywów Państwowych, które sprawuje nadzór nad spółkami energetycznymi. W analizowanym okresie nie doszło do znaczących zmian w strukturze rządu. Przypadają one dopiero na lipiec 2025 roku.

Rząd deklarujący bardziej proeuropejskie nastawienie w pierwszych miesiącach działania uzyskuje wypłatę pierwszej transzy środków unijnych w ramach KPO. Jest to wydarzenie legitymizujące sprawczość koalicji i potwierdzające sympatie unijne. Ma ono również wymiar finansowy i instytucjonalny – wzmocniło znaczenie agendy wdrożeniowej (w tym implementacji i dostosowań regulacyjnych), w której polityki środowiskowe, zasobowe, energetyczny są istotnym wątkiem.

W kwietniu 2024 odbywają się wybory samorządowe. Utrwalają one polaryzacje polskiej sceny politycznej pomiędzy KO i PiS. Na kolejny rok – 2025 wypadały wybory prezydenckie: 18 maja pierwsza, a 1 czerwca druga tura. Stąd IV faza przypada na intensyfikację tematów wyborczych, populistycznych, zaostrzenia dyskursu o kompetencjach samorządowych i sporu na linii rząd–prezydent.

W pierwszym półroczu 2025, do końca czerwca, trwa polska prezydencja w Radzie Unii Europejskiej. Tworzy ona warunki do prowadzenia agendy europejskiej, wzmacniając rolę resortów i administracji w zakresie koordynacji stanowisk, prac legislacyjnych w Radzi i negocjacji z Parlamentem. Zaangażowanie polskich resortów w formułowanie polityki unijnej dotyczyło m.in. regulacji odpadowych, odpadów tekstylnych i ograniczenia marnowania żywności. Polskim priorytetem sprawowanej funkcji było bezpieczeństwo w szczególności gospodarcze i energetyczne; konkurencyjność Unii, odporność łańcuchów dostaw i wsparcie dla walczącej Ukrainy.

Jest to niespokojny okres również w priorytetach polityki zagranicznej. Pod koniec listopada 2024 wybory w USA wygrywa Donald Trump, który już z początkiem 2025 roku wstrzymuje pomoc wojskową dla Ukrainy. Wydarzenie to uruchamia wzmożoną dyskusję na poziomie UE dotyczącą zarówno roli krajów unijnych w wsparciu dla Ukrainy jak i zwiększenia ich nakładów finansowych na obronność własną. Polskie wydatki wyniosły powyżej 4 % PKB w 2024 roku (World Bank, 2025), na rok 2025

planuje się ich podniesienie (Decyzja budżetowa MON, 2025). Jest to koncentracja zasobów państwa, finansowych, administracyjnych, infrastrukturalnych, wokół działań niezwiązanych z gospodarką cyrkularną, a koniecznych w obliczu globalnego układu sił.

Podsumowanie

Przedstawione w rozdziale zestawienie wybranych elementów postępowania legislacyjnego na poziomie unijnym i krajowym oraz bieżącej sytuacji politycznej pozwoliło na identyfikację faz implementacji polityki publicznej GOZ. Przeprowadzono periodyzację badanego okresu, co służyło do wskazania czterech spójnych pod względem rodzaju podejmowanych aktywności legislacyjnych okresów oraz opisanie kluczowych momentów, w których dochodzi do zmiany procesu poprzez zaistnienie faktyczne lub symboliczne wydarzenia o charakterze legislacyjnym. Wyróżniono cztery fazy formalizacji polityki GOZ:

Faza I. Wprowadzanie GOZ do agendy politycznej

Faza II. Konceptualizacja ram legislacyjnych GOZ

Faza III. Projektowanie GOZ w politykach sektorowych

Faza IV. Legislacyjne uszczegółowienie w politykach sektorowych

W każdej z faz powstaje inny zakres dokumentów prawnych oraz inne uwarunkowania polityczne. Wpływa to na warunki dyskursu i w konsekwencji na instytucjonalizacje idei.

Faza I była okresem przyjęcia idei GOZ zgodnie z zamiarem UE, który wskazuje na gospodarkę cyrkularną jako ideę dyktującą dalszy kierunek rozwoju. W tej fazie rozpoczyna się wpisywanie GOZ w istniejące prawo unijne i krajowe, szczególnie w kontekście zagospodarowania odpadami i recyklingu. Jednak zauważyć należy również, że ramy normatywne o wysokim poziomie ogólności, jakimi są Komunikaty KE mają ograniczoną wartość implementacyjną, jeśli nie wskazują instrumentów działania (Olejniczak i in., 2020). Na poziomie krajowym, odbywa się to w ramach stabilnej sytuacji politycznej, ale przy widocznym rozłamie kompetencyjnym między resort właściwy ds. gospodarki i ds. środowiska.

W fazie II rozpoczynającej się po przyjęciu dyrektyw odpadowych następuje szereg dostosowań regulacyjnych związanych z jednorazowymi produktami z plastiku, rynkiem energii UE, produkcją nawozów. Momentem kluczowym było w tej fazie wydanie komunikatu KE, który przechodzi do dyskursu publicznego pod nazwą EZŁ.

Jest to zmiana myślenia o GOZ z perspektywy działań dostosowawczych na strategiczne. W Polsce przyjęta zostaje Mapa Drogowa GOZ, która w swoim założeniu ma wprowadzać działania na rzecz implementacji GOZ. Dzieje się to podczas stabilnej sytuacji politycznej, w której zmianie ulega tylko przydział kompetencji między ministerstwami, co w efekcie nie wpływa na gospodarkę cyrkularną.

W 2020 roku Parlament Europejski przyjmując rezolucję 2021/C 270/01 potwierdza uznanie EZŁ jako obowiązującej ramy rozwojowej Unii Europejskiej, co rozpoczyna fazę III. Dokument ten, jak i wydawane kolejno, znane pod nazwą pakiet Fit for 55 operacjonalizują działania na rzecz GOZ. Na poziomie unijnym następuję związanie gospodarki cyrkularnej z celami klimatycznymi i bezpieczeństwa energetycznego. W Polsce rząd rozszerza działania legislacyjne o kolejne obszary związane z GOZ: energetyką i funkcjonowaniem rynku dóbr i usług. Równocześnie powstają regulacje mające na celu wprowadzenie mierników GOZ i dostosowanie gospodarki odpadowej i surowcowej do idei cyrkularności. Priorytety polityki publicznej w kraju są związane z pandemią oraz eskalacją wojny w Ukrainie. Odpowiedzialności za implementacje GOZ po raz kolejny spoczywała na rządzie Prawa i Sprawiedliwości.

Transpozycja legislacyjna pakietów tzw. Fit for 55 nie odbyła się w ramach jednego wydarzenia legislacyjnego, ale była procesem przyjmowania prawa unijnego w roku 2023. Dlatego za datę rozpoczęcia fazy IV przyjęto listopad 2023, w którym to wszystkie regulację unijne związane z EZŁ były obowiązujące. W latach 2024 – 2025 nastąpiła publikacja szeregu praw o charakterze wdrożeniowym. W Polsce nastąpiła aktywna debata na temat aktualizacji Mapy Drogowej GOZ, nałożona na zmianę rządu i ocenę dotychczasowych postępów wdrożenia gospodarki cyrkularnej.

Wyodrębnienie tematyki legislacji, na poziomie unijnym i krajowym, posłużyło do identyfikacji związków obszarów tematycznych dyskursu o GOZ z procesem legislacyjnym, co tłumaczy natężenie poszczególnych słów kluczowych i wykorzystane jest w rozdziale 6. Obecność idei w strategiach i dokumentach nie przesądza jeszcze o jej realnym zakorzenieniu, jeśli nie towarzyszą jej precyzyjne instrumenty wdrożenia oraz aktywna polityka instytucji odpowiedzialnych za jej operacjonalizację (Olejniczak i in., 2020). Biorąc pod uwagę, że na częstotliwość i intensywność dyskursu wpływa pojawienie się w przestrzeni prawnej nowego dokumentu, ich zestawienie tłumaczy również dynamikę dyskursu prezentowaną w rozdziale 6. Wyodrębnienie kontekstu politycznego umożliwiło referencje do wyników analizy uczestników dyskursu oraz częściowo powodu wypowiedzi.

ROZDZIAŁ 5.
CHARAKTERYSTYKA PROCESU INSTYTUCJONALIZACJI IDEI GOSPODARKI O OBIEGU ZAMKNIĘTYM

Wprowadzenie

Celem rozdziału 5 jest przedstawienie wyników analizy materiału badawczego dotyczącego przebiegu dyskursu na temat GOZ w Polsce w latach 2015–2025. Wypowiedzi (w dalszej części rozdziału oznaczone literą W) zostały przyporządkowane do odpowiedniej formy dyskursu: koordynacyjnego lub komunikacyjnego. Wyniki zaprezentowano zgodnie z przyjętymi fazami formalizacji polityki publicznej związanej z GOZ przedstawionej w rozdziale 4. Dla każdego rodzaju dyskursu omówiono elementy odpowiadające opisowi idei zgodnie z DI: kontekst dyskursu (czas, miejsce, powód), aktorów dyskursu i charakterystykę dyskursywną idei. Wyniki analizy 1327 wypowiedzi przedstawiają strukturę dyskursu, dzięki czemu można odtworzyć kto mówi, do kogo mówi oraz w jakim kontekście wystąpiła dana wypowiedź. Natomiast wyniki analizy semantycznej 61 wypowiedzi, charakteryzują GOZ jako ideę dyskursywną. Zestawienie zapisów dyskursu wykorzystanych do przeprowadzenia analiz dla każdej z faz zawierają tabele 5.1 i 5.2. Wyniki analizy dyskursu zostały uzupełnione wypowiedziami z indywidualnych wywiadów przeprowadzonych z trzema rozmówcami.

Tabela 5.1. Liczba wypowiedzi w analizie struktury dyskursu w podziale na fazy formalizacji idei

Faza	Dyskurs koordynacyjny	Dyskurs komunikacyjny	Suma wypowiedzi
Faza I	102	139	241
Faza II	50	207	257
Faza III	140	435	575
Faza IV	76	178	254

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 5.2. Liczba wypowiedzi w analizie semantycznej w podziale na fazy formalizacji idei

Faza	Dyskurs koordynacyjny	Dyskurs komunikacyjny	Suma wypowiedzi
Faza I	14	4	18
Faza II	3	5	8
Faza III	18	7	25
Faza IV	7	3	10

Źródło: opracowanie własne.

5.1. Instytucjonalizacja idei GOZ w fazie I

Charakterystyka materiału badawczego

W dyskursie parlamentarnym zidentyfikowano 102 wypowiedzi. Do analizy szczegółowej włączono 14 wypowiedzi parlamentarnych, wyjaśniające czym jest GOZ. Stanowi to 13,7% wszystkich wypowiedzi w dyskursie o GOZ i jest najwyższym wynikiem spośród wszystkich badanych faz. Pierwsza z definicji pochodzi z posiedzenia Komisji ds. Unii Europejskiej z dnia 22 stycznia 2016 roku i dotyczy stanowiska rządu do Komunikatu KE: Zamknięcie obiegu (2015). Ostatnia z 8 listopada 2017 roku i jest odpowiedzią na interpelację nr 16467 w sprawie planowego postarzania produktów. W kolejnych miesiącach do końca fazy Wprowadzania GOZ do agendy politycznej, tj. do maja 2018, nie wyodrębniono wypowiedzi zawierających definicje.

Dla okresu od grudnia 2015 do maja 2018 odnaleziono 139 wypowiedzi w prasie. Do analizy szczegółowej wybrano 4 wypowiedzi mediów i po jednej od przedstawicieli rządu, biznesu, lobby branżowego i uniwersytetów.

5.1.1. Dyskurs koordynacyjny w fazie I

Czas dyskursu

Dyskurs koordynacyjny w fazie wprowadzania GOZ do agendy politycznej rozgrywał się pomiędzy wydarzeniami legislacyjnymi: przyjęciem Komunikat KE: Zamknięcie obiegu (2015) w grudniu 2015 roku, a przyjęciem pakietu odpadowego (Dyrektywy: 2018/849, 2018/850, 2018/851, 2018/852) w maju 2018 roku, czyli trwającym 30 miesięcy. Częstotliwość wypowiedzi dla tego okresu wynosi 3,4 W miesięcznie. Pierwsza zarejestrowana wypowiedź o GOZ ma miejsce 20 stycznia 2016 roku, a ostatnia 9 maja 2018 roku. W tym czasie miały miejsce dwa wydarzenia dyskursywne charakteryzujące się liczbą wypowiedzi o GOZ powyżej 5: posiedzenie sejmowej Komisji ds. Unii Europejskiej (nr 17) w sprawie Komunikat KE: Zamknięcie obiegu (2015) z dnia 22.01.2016 (10 W) oraz posiedzenie senackiej Komisji Środowiska (nr 26.) z dnia 5.07.2015 (8 W).

Arena dyskursu

Podczas wprowadzania GOZ do agendy politycznej wypowiedzi o gospodarce cyrkularnej w dyskursie politycznym występowały najczęściej w ramach posiedzeń komisji senackich (35 W), odpowiedziach na interpelacje poselskie (32 W) oraz

komisjach sejmowych (29 W). GOZ rzadko pojawiała się podczas posiedzeń plenarnych Sejmu czy Senatu (10 W sumarycznie dla obu Izb). W trakcie posiedzeń komisji senackich była ona najczęściej tematyką Komisji Środowiska (23 W). W komisjach sejmowych występowała głównie podczas Komisji ds. Unii Europejskiej (16 W).

Równolegle do dyskursu koordynacyjnego w ciałach parlamentarnych, toczyły się prace czterech grup tematycznych Zespołu ds. Gospodarki o Obiegu Zamkniętym w Ministerstwie Rozwoju i Technologii.

Powód wypowiedzi

W analizowanym okresie wypowiedzi powstawały w czterech formalnie wyodrębnionych trybach działania parlamentu. Najliczniejszą kategorię stanowiły wypowiedzi w ramach prac tematycznych komisji (39 W), które obejmowały prezentacje tematów, przedstawienie informacji ministrów, omówienia zagadnień sektorowych, informacje wprowadzające w ramach punktów porządku obrad oraz głosy w dyskusjach nad przedstawionymi informacjami. Drugą kategorię stanowiły wypowiedzi w trybie kontroli parlamentarnej (37 W). W tej grupie znalazły się odpowiedzi na interpelacje poselskie, interpelacje, pytania w sprawach bieżących oraz odpowiedzi na pytania w toku dyskusji plenarnych i komisji. W trybie kontroli spraw związanych z członkostwem Polski w Unii Europejskiej odnotowano 14 wypowiedzi. Obejmowały one przedstawienie stanowisk rządu do dokumentów Komisji Europejskiej, rozpatrywanie projektów dyrektyw i rozporządzeń UE, wypowiedzi w dyskusji nad tymi stanowiskami oraz procedowanie w trybie art. 7 ust. 4 ustawy z 8 października 2010 r. Najmniej liczną kategorię stanowiły wypowiedzi w ramach procedury ustawodawczej (12 W), czyli przedstawienie projektów ustaw, dyskusje nad projektami ustaw, komentarze do zgłoszonych poprawek oraz głosowania nad przyjęciem ustaw.

Aktorzy dyskursu

Silnie dominującym aktorem dyskursu, nadawcą w fazie „Wprowadzania GOZ do agendy politycznej", był rząd (67 W). Naturalnym jest, że w związku z dużą liczbą formy wypowiedzi – odpowiedź na interpelacje poselskie – przedstawiciele rządu często zabierali głos w dyskursie, niemniej dominują oni również w dyskursie w komisjach sejmowych i senackich. Przedstawiciele partii rządzącej jako nadawcy wypowiedzi wystąpili 14 razy, podczas gdy opozycji jedynie 7 razy. W tej fazie przedstawiciele samorządu terytorialnego, biznesu, organizacji pozarządowych czy lobby branżowego

mieli pojedyncze wypowiedzi. Nie odnotowano w ogóle przedstawicieli uniwersytetów lub ośrodków naukowych w roli nadawcy wypowiedzi.

Odbiorcami było przede wszystkim wspólnie zgromadzone gremium polityczne: członkowie partii rządzącej i opozycji, zasiadające w komisjach sejmowych, komisjach senackich lub izbach parlamentu (46 W). Często zwracano się również do polityków partii opozycyjnej (30 W), autorów interpelacji, na które w odpowiedzi formułowano wypowiedź zawierającą GOZ. Podobnie jak w wśród nadawców wypowiedzi grono odbiorców było ograniczone stricte do polityków zaangażowanych w dyskurs, bez rozszerzania na interesariuszy sektora nauki, biznesu oraz społecznego.

Aktorzy niewidoczni w analizowanym materiale badawczym to uczestnicy prac Zespołu ds. GOZ. Zdaniem U1 była to reprezentatywna grupa uczestników z wielu różnych obszarów, w tym przedstawicieli NGO, biznesu, nauki, lobby branżowego. Instytucjonalną rolę odgrywało MRiF przypisane jako aktor do procesu formalnie. Jego przedstawiciele wypowiadali się w tej fazie 18 razy. Wypowiedzi pracowników MŚ było 36. Zdaniem U1 pomiędzy resortami trwał konflikt kompetencyjny, ponieważ oba podmioty widziały siebie jako wiodące instytucje. Uczestnik wywiadów opisał go w słowach:

> „Wtedy GOZ rozwijał się równolegle w Ministerstwie Środowiska, który ten GOZ nazywał gospodarką obiegu zamkniętego i Ministerstwie Rozwoju i Technologii. MRiT nazwał gospodarką o obiegu zamkniętym. Ministerstwo Rozwoju trzymało się dokumentacji unijnej, natomiast Ministerstwo Środowiska traktowało GOZ jako odpady, a myśmy [Zespół ds. GOZ] tego nie chcieli."
>
> (U1, wywiad, 12.11.2025)

Wynika z tego, że konflikt polegał na sporze o znaczenie GOZ, wskazując również na niejasny podział kompetencyjny pomiędzy ministerstwami.

Kontekst tematyczny dyskursu

W fazie I widoczne są trzy powtarzalne osie tematyczne, z którymi GOZ była związana jako rama interpretacyjna dla procesów prawno-regulacyjnych. Są to: gospodarka odpadami, prawo zamówień publicznych oraz ustawy sektorowe. GOZ wiązana była z krajowymi i wojewódzkimi planami gospodarowania odpadami, funkcjonowaniem ustawy o odpadach i przygotowaniem systemu gospodarki odpadami do systemu cyrkularnego. Funkcjonowała również jako uzasadnienie dla kryteriów

prośrodowiskowych w zamówieniach publicznych, wywołując dyskusje o standardach efektywności i jakości. Łączona była z opakowaniami i odpadami opakowaniowymi, marnowaniem żywności, elektrośmieciami, poziomami recyklingu, planowaniem postarzenia produktu.

GOZ była też kilkukrotnie wyodrębniona jako osobny temat. Miało to miejsce podczas posiedzenia sejmowej Komisji ds. Unii Europejskiej z dnia 22.01.2016 i dotyczącej stanowiska rządu do Komunikatu KE: Zamknięcie obiegu (2015), podczas senackiej Komisji Środowiska 25.11.2016 roku, której tematem obrad był GOZ oraz 07.02.2017, której tematem była GOZ w branży wodno-ściekowej.

Rozproszenie tematyczne interpelacji, w odpowiedzi do których używano terminu GOZ, nie tworzy zagęszczenia dyskursywnego wokół jednego tematu, ale pokazuje utrzymywanie idei w obiegu formalnym. Rząd używał GOZ jako wątku tematycznego, a czasem ramy narracyjnej, kierując swoje odpowiedzi w odrębnych do gospodarki cyrkularnej tematach.

Wybrane 14 wypowiedzi prezentujące definicje GOZ miały miejsce w ramach procedur parlamentarnych i komisji sejmowych oraz senackich, przede wszystkim w kontekście przedstawiania stanowiska rządu do komunikatu Komisji KE: Zamknięcie obiegu (2015), a także w toku debat związanych z implementacją unijnej agendy GOZ do krajowych ram prawno-strategicznych. Definicje te pojawiały się również przy okazji prac nad KPGO 2022, który jako warunek ex ante dostępu do środków unijnych, wprowadzał elementy zasad obiegu zamkniętego do krajowego systemu planowania jeszcze przed formalnym wyodrębnieniem GOZ jako samodzielnej polityki publicznej. Istotnym kontekstem ich artykulacji były ponadto tematyczne posiedzenia Komisji Środowiska, debaty nad funkcjonowaniem ustaw sektorowych (m.in. ZSEE), a także dyskusje wywołane napięciami między unijną koncepcją GOZ a formalnymi uwarunkowaniami prawnymi krajowych dokumentów strategicznych, kryzysem rynku OZE, problematyką marnowania żywności oraz stopniowo wyłaniającą się potrzebą wprowadzenia zasad ekoprojektowania i wydłużania trwałości produktów.

Charakterystyka GOZ jako idei dyskursywnej

Podczas wprowadzania GOZ do agendy politycznej, idea ta była przedstawiana najczęściej przez poprzez użycie wprost wyrażenia „gospodarka o obiegu zamkniętym". Synonimy pojawiają się sześciokrotnie, w formie doprecyzowania a nie zastąpienia

pojęcia. Są to „ekonomia cyrkularna", „gospodarka cyrkularna", „ujęcie cyrkularne", „cykl zamknięty", „od kołyski do kołyski" oraz opis obiegu jako „weź–wyprodukuj–zużyj–weź–wyprodukuj–zużyj". W kontrze do GOZ wskazywano na „gospodarkę linearną", „gospodarkę liniową", „system liniowy", „system od kołyski po grób" i znowu formę opisową braku obiegu jako „weź–wyprodukuj–zużyj–wyrzuć".

Najczęstszym zabiegiem, który używali aktorzy wypowiedzi było przedstawianie GOZ poprzez fragmenty systemu, jego wybrane elementy operacyjne, instytucjonalne lub sektorowe. W fazie i aktorzy dyskursu stosowali metonimię odnosząc się do odpadów i surowców wtórnych, działań związanych z zagospodarowaniem odpadów, cyklu życia produktu i instrumentów regulacyjnych.

Praktykami, które deformują sposób rozumienia idei były kolejno: redukcja pojęciowa oraz użycie ekwiwalentów kontekstowych. Te drugie pojawiły się jedynie w dwóch wybranych wypowiedziach. Redukcją pojęciową posłużono się w siedmiu wypowiedziach, w których uproszczono tym samym sposób rozumienia idei, eliminując z jej członu istotne semantycznie komponenty. Redukcja nastąpiła poprzez zawężenie GOZ do obiegu surowca, końcowej fazy cyklu życia produktu, trwałości i przetwarzania produktu. Stanowi to zagrożenie zmniejszenia kompleksowości rozumienia idei w dyskursie, spłycenia jej wymiaru.

Wybrane wypowiedzi do analizy semantycznej przedstawiały GOZ podczas wprowadzania do agendy politycznej jako zagadnienie ekonomiczne (7 W) i legislacyjno-administracyjne (7 W). W trzech przypadkach ramy te występują wspólnie w obrębie jednej wypowiedzi. Komponenty środowiskowe i innowacyjne są marginalne. Ramy techniczne i strategiczne uzupełniają narracje w niektórych wypowiedziach.

W fazie I obserwuje się zdecydowaną dominację podawania przyczyn wprowadzania GOZ (10 W) w stosunku do skutków (3 W). Dominują przyczyny o charakterze formalnym – wskazanie na legislację unijną lub krajową (9 W). Obecne są również przyczyny ekonomiczne (4 W), ekologiczne (4 W), ideologiczne (3 W) i bezpieczeństwa (3 W) (zob. tabela 5.3.). Suma kategorii przyczyn była wyższa niż suma wypowiedzi, w których kategoria przyczyna występuje, ze względu na ich współwystępowanie ze sobą, najczęściej w konfiguracji: przyczyna formalna i ideologiczna, formalna i ekonomiczna, ekonomiczna i ekologiczna, ekonomiczna i bezpieczeństwa.

Tabela 5.3. Przyczyny wprowadzania GOZ w fazie I

Kategoria przyczyny	Przykłady wypowiedzi
Formalna GOZ musi być wprowadzony z uwagi na istniejące lub mające powstać prawo	„2 grudnia 2015 r. Komisja Europejska przyjęła pakiet dotyczący gospodarki o obiegu zamkniętym. Jego celem jest stymulowanie procesu przechodzenia Europy z gospodarki linearnej (opartej na modelu „weź-wytwórz-wyrzuć") na gospodarkę cyrkulacyjną (w której zasoby pozostają w obrębie gospodarki jak najdłużej). Proces ten został zainicjowany przez przyjęcie strategii „Europa 2020" jako instrument wzmacniający koordynację polityk krajowych na poziomie unijnym w celu zapewnienia większej odpowiedzialności za realizację celów tej strategii." (A. Hamryszczak, podsekretarz stanu, Ministerstwo Rozwoju, odpowiedź na interpelację nr 2281 w sprawie Umowy Partnerstwa 2014–2020 – zagadnienia ekonomii cyrkularnej, 6.05.2016)
	„wpisany do programu odpowiedzialnego rozwoju pana ministra Morawieckiego" (S. Mazurek, podsekretarz stanu. Ministerstwo Rozwoju, wystąpienie podczas posiedzenia senackiej Komisji Środowiska nr 26 w sprawie przedstawienia informacji na temat zaawansowania prac nad krajowym planem gospodarki odpadami oraz wojewódzkimi planami gospodarki odpadami, 5.07.2016)
	„Unia Europejska chce…" (J. Wiśniewska, europosłanka, wypowiedź podczas posiedzenia sejmowej Komisji ds. Unii Europejskiej nr 17 w sprawie stanowiska rządu do Komunikat KE: Zamknięcie obiegu, 2015, 22.01.2016)
Ekonomiczna GOZ musi być wprowadzony ze względu na stan gospodarki	„Tak więc, mówiąc o gospodarce o obiegu zamkniętym, trzeba bardzo dokładnie rozważyć, jak daleko możemy z takimi oszczędnościami pójść, żeby ochronić środowisko, żeby zwiększyć zasoby" (J. Rotnicka, senatorka, Wiceprzewodnicząca Komisji Środowiska, głos w dyskusji podczas posiedzenia senackiej Komisji Środowiska nr 37 w sprawie koncepcji gospodarki o obiegu zamkniętym, 25.11.2016)
	„Wyczerpywanie się surowców, wzrost ich cen i rosnąca zależność od dostawców z krajów trzecich stanowi poważne zagrożenie dla dalszego rozwoju gospodarczego oraz wyzwanie w kontekście ochrony środowiska" (J. Emilewicz, podsekretarzyni stanu, Ministerstwo Rozwoju, odpowiedź na interpelację nr 8211 w sprawie upadającego sektora OZE wykorzystującego biogaz składowiskowy oraz strat ponoszonych przez spółki komunalne miast i gmin, 3.01.2017)
Ekologiczna GOZ musi być wprowadzony ze względu na stan środowiska naturalnego	„Tak więc, mówiąc o gospodarce o obiegu zamkniętym, trzeba bardzo dokładnie rozważyć, jak daleko możemy z takimi oszczędnościami pójść, żeby ochronić środowisko, żeby zwiększyć zasoby" (J. Rotnicka, senatorka, Wiceprzewodnicząca Komisji Środowiska, głos w dyskusji podczas posiedzenia senackiej Komisji Środowiska nr 37 w sprawie koncepcji gospodarki o obiegu zamkniętym, 25.11.2016)
	„Wyczerpywanie się surowców, wzrost ich cen i rosnąca zależność od dostawców z krajów trzecich stanowi poważne zagrożenie dla dalszego rozwoju gospodarczego oraz wyzwanie w kontekście ochrony środowiska" (J. Emilewicz, podsekretarzyni Stanu, Ministerstwo Rozwoju, odpowiedź na interpelację nr 8211 w sprawie upadającego sektora OZE wykorzystującego biogaz składowiskowy oraz strat ponoszonych przez spółki komunalne miast i gmin, 3.01.2017)

Kategoria przyczyny	Przykłady wypowiedzi
Ideologiczna GOZ musi być wprowadzony z uwagi na zaimplementowane do porządku społecznego idee, którymi państwo się posługuje	„może być poważnym zastrzeżeniem dla dalszego zrównoważonego rozwoju gospodarczego" (P. Chorąży, podsekretarz Stanu, Ministerstwo Rozwoju, przedstawienie stanowiska rządu podczas posiedzenia sejmowej Komisji ds. Unii Europejskiej nr 17 do Komunikatu KE: Zamknięcie obiegu, 2015, 22.12016).
	„Jest to istotny element stworzenia niskoemisyjnej, zasobooszczędnej, innowacyjnej i konkurencyjnej gospodarki Polski" (J. Emilewicz, podsekretarzyni Stanu, Ministerstwo Rozwoju, odpowiedź na interpelację nr 8211 w sprawie upadającego sektora OZE wykorzystującego biogaz składowiskowy oraz strat ponoszonych przez spółki komunalne miast i gmin, 3.01.2017)
Bezpieczeństwa GOZ musi być wprowadzony z uwagi na ryzyko braku dostępu do surowców i rynku zbytu	„Wyczerpywanie się surowców, wzrost ich cen i rosnąca zależność od dostawców z krajów trzecich stanowi poważne zagrożenie dla dalszego rozwoju gospodarczego oraz wyzwanie w kontekście ochrony środowiska." (J. Emilewicz, podsekretarzyni Stanu, Ministerstwo Rozwoju, odpowiedź na interpelację nr 8211 w sprawie upadającego sektora OZE wykorzystującego biogaz składowiskowy oraz strat ponoszonych przez spółki komunalne miast i gmin, 3.01.2017)
	„uzależnienie gospodarki europejskiej od importu surowców i w związku z tym rozmaite rzeczy – wysokie ceny, zmienność rynku, niepewna sytuacja polityczna w krajach, które posiadają te surowce." (M. Gromiec, prof.dr.hab., ekspert, prezentacja tematu „Gospodarka cyrkulacyjna w branży wodno-ściekowo-osadowej" podczas posiedzenia senackiej Komisji Środowiska nr 46, 07.02.2017)

Źródło: opracowanie własne.

Jako skutki wskazywane są efekty ekonomiczne (3 W), a w jednej wypowiedzi dodatkowo społeczne i pośrednio ekologiczne.

GOZ była przede wszystkim prezentowana jako idea o charakterze poznawczym. Dominowała narracja opisująca stan rzeczywisty przez pryzmat faktów, nie oceny. Powinność wprowadzenia gospodarki cyrkularnej sprowadzała się do argumentów formalnych – idea poznawcza o formalnym wydźwięku, poprzez przedstawienie legislacyjnej presji unijnej; ekonomicznych – formy reakcji na prawidłowo rozpoznane i zdefiniowane zagrożenie rozwoju gospodarczego oraz powinność podejmowania działań w sposób nieszkodzący gospodarce; ekologicznych i bezpieczeństwa związanego z sytuacją dostępu do surowców. Cechy normatywne idei widoczne były przede wszystkim w wypowiedziach odwołujących się do konkretnych idei opisujących rozwój. Sprzyjają one wartościowaniu pojęcia GOZ, bez oparcia w dowodach empirycznych.

Wypowiedzi o przewidywanych skutkach również odwoływały się do określeń charakteryzujących ideę poznawczą. Przykładem jest ujmowanie jako skutków GOZ takich zjawisk jak: tworzenie miejsc pracy na obszarach wiejskich, poprawa jakości żywności oraz kształtowanie modelu gospodarczego, który nie zawsze jest bezpośrednio

opłacalny dla przemysłu. Narracja ponownie osadzona była w realnych i mierzalnych zjawiskach.

Z kolei zdaniem U3 GOZ była postrzegana silnie ideowo: „GOZ to był element szerszego systemu polityki klimatycznej. Wielka nadzieja dla nas, dla naszej gospodarki, ale też wyzwanie" (U3, wywiad, 30.01.2026). Wypowiedź ta świadczy o optymistycznym przyjęciu gospodarki cyrkularnej w kręgach parlamentarnych oraz łączeniu tego zagadnienia z kwestiami klimatycznymi.

Wypowiedzi wprowadzają najczęściej definicje GOZ poprzez definicję opisową (11 W) i funkcjonalną (7 W). Tylko jedna wypowiedź wprowadza definicję jawną:

> „Zagadnienie planowego postarzania produktów jest ściśle związane z gospodarką o obiegu zamkniętym (*circular economy*) – dalej: GOZ. Jest to koncepcja gospodarcza, zgodnie z którą, produkty, materiały oraz surowce powinny pozostawać w obiegu tak długo, jak jest to możliwe, a wytwarzanie odpadów powinno być jak najbardziej zminimalizowane."
>
> (J. Emilewicz, podsekretarzyni stanu w Ministerstwie Rozwoju, odpowiedź na interpelację nr 16467 w sprawie planowego postarzania produktów, 8.11.2017)

Centralnym elementem definicji opisowych było utrzymywanie wartości – wskazywano zasoby, surowce i produkty – jak najdłużej w obiegu gospodarczym oraz minimalizację wytwarzania odpadów. GOZ była w nich przedstawiana jako model, w którym kluczowe znaczenia ma wydłużenie cyklu życia produktu, odejście od jednorazowego sposobu gospodarowania. Minimalizacja odpadów jest logiczną konsekwencją zamknięcia obiegu, dzięki czemu GOZ nie była sprowadzana do polityki odpadowej, ale przedstawiana jako model zapobiegający powstaniu odpadów.

Definicje opisowe wprowadzane przez wypowiedzi są w zgodzie z formą definicji wprowadzanej przez Komunikat KE: Zamknięcie obiegu (2015). Wypowiedzi zawierają również odniesienia do elementów konstytutywnych z komunikatu, ale natężenie i współwystępowanie było zróżnicowanie. Dyskurs koncentruje się przede wszystkim na efektywności (wartości) zasobów (12 W), surowcach wtórnych i zamykaniu ich obiegu (11 W) oraz zarządzaniu odpadami (10 W). Pośrednio reprezentowany był komponent produkcji, konsumpcji i systemowego wymiaru GOZ. Modele biznesowe, innowacje i finansowanie oraz projektowanie były reprezentowane nielicznie (poniżej połowy wypowiedzi każde). Najmniej nawiązywano do biogospodarki

(1 W). Choć komponenty te współwystępowały ze sobą w ramach wypowiedzi, to żadna nie zawiera wszystkich.

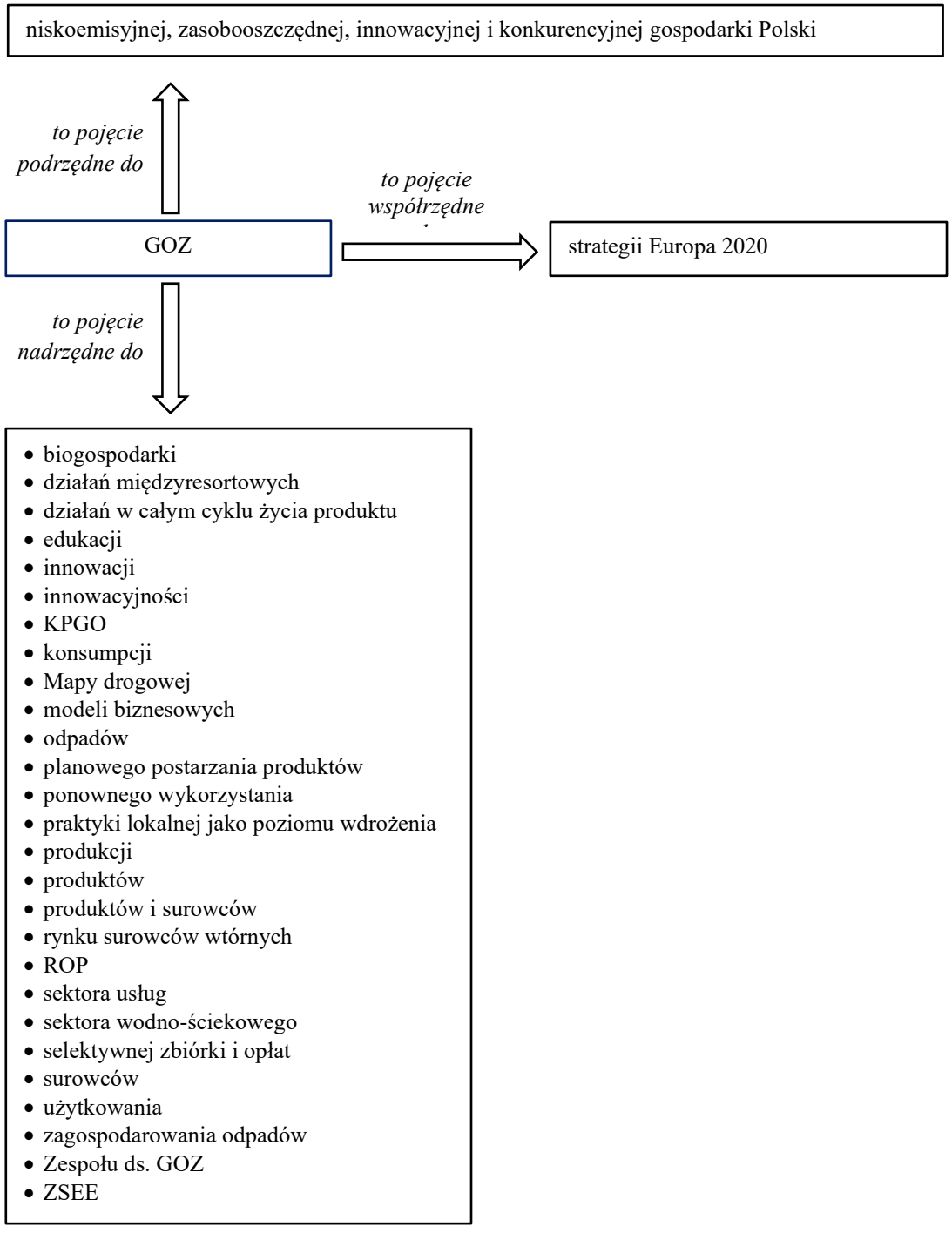

Rysunek 5.1. Relacja GOZ z pojęciami współwystępującymi w wypowiedziach dyskursu koordynacyjnego w fazie I
Źródło: opracowanie własne.

Relacja U1 na temat prac zespołu ds. GOZ wskazuje również na problemy definicyjne wewnątrz zespołu. Proponowane były dwa podejścia: jedno ograniczenia

GOZ do retoryki odpadowej, drugie holistyczne wynikające z cyklu życia produktu. W rozmowach prowadzonych przez zespół powołany do opracowania polskiej mapy drogowej GOZ, mających na celu odcięcie skojarzeń GOZ z odpadami, jak relacjonuje U1, posługiwano się antonimem „GOZ to nie odpady", nie była to jednak ogólnie przyjęta praktyka budowania antonimów. Stanowi to dowód na brak ujednolicenia definicyjnego w fazie oraz wielu istniejących konotacji z gospodarką cyrkularną.

GOZ przedstawiana była w relacji z innymi pojęciami najczęściej jako rama nadrzędna. Pełne zestawienie relacji gospodarki cyrkularnej z innymi terminami zawiera rysunek 5.1.

Pojęcia, wobec których można określić związek hierarchiczny z GOZ, były tematycznie rozproszone. Dotyczyły one przeważnie kategorii związanych z cyklem życia produktu, gospodarowaniem odpadami, instytucjami wdrożenia, modelami gospodarki, poziomami i zakresem wdrożenia Brakowało pojęć, które występowałyby w zależności współrzędności i nadrzędności w stosunku do GOZ.

5.1.2. Dyskurs komunikacyjny w fazie I

Czas dyskursu

Pierwsza wypowiedź w dyskursie komunikacyjnym miał miejsce 2 grudnia 2015 roku. zaraz po ogłoszeniu Komunikatu KE: Zamknięcie obiegu (2015), a ostatnia 29 maja 2018 roku. Częstotliwość dyskursu wynosi 4,63 W miesięcznie.

Arena dyskursu

Areną dyskursu były dzienniki – Rzeczpospolita (77 W) i Dziennik Gazeta Prawna (31 W). W tygodnikach GOZ występowała sporadycznie – najczęściej w Polityce (10 W). W komunikatach Polskiej Agencji Prasowej znalazło się 9 wypowiedzi z frazą gospodarka o obiegu zamkniętym, co dało 6% wszystkich wypowiedzi w tej fazie.

Aktorzy dyskursu

Komunikacja o GOZ była prowadzona głównie przez media (54 W) oraz na równi przez przedstawicieli rządu (19 W), Unii Europejskiej (19 W) i biznesu (17 W). Liczba wypowiedzi pozostałych aktorów uznaje się za sporadyczną, ponieważ, nie przewyższyła 10% zbioru wypowiedzi komunikacyjnych podczas wprowadzania GOZ do agendy politycznej.

Kontekst tematyczny dyskursu

Komunikacja przebiegała w tej fazie wokół prezentacji pakietu prac Komisji Europejskiej – Komunikatu KE: Zamknięcie obiegu (2015) oraz Komunikatu KE: Zero odpadów (2014), dotycząc celów ilościowych recyklingu i składowania odpadów, zakresu uczestnictwa strategicznego UE. Omawiane były też elementy ambicji gospodarczej oraz wykonalności zamierzeń Komisji. GOZ była wspominana w ramach komunikacji o polityce odpadowej, inwestycjach, innowacjach, zamówieniach publicznych, polityce przemysłowej, znakowaniu ekologicznym, gospodarce surowcowej, rzadziej biogospodarce, wodzie i nawozach. Brakowało komunikacji o GOZ w kontekście planistycznym – KPGO i WPGO, nawiązania do producenta jako podmiotu, który podlegać będzie również zmianom legislacyjnym np. poprzez RPO, wody i energii jako zasobów w tym OZE i prawa wodnego, prawa energetycznego.

W zbiorze występowały również artykuły o charakterze komentarza eksperckiego do ogółu zmian, sytuacji legislacyjnej (13 W). Praktycznie nie było materiałów na zamówienie podmiotów zewnętrznych, o charakterze promocyjnym lub współpracy z redakcją.

Charakterystyka GOZ jako idei dyskursywnej

Wypowiedzi w dyskursie medialnym fazy wprowadzania GOZ do agendy politycznej, reprezentowały różnorodne ramy: środowiskowe, ekonomiczne, legislacyjne, strategiczne. Żadna z wypowiedzi nie została zakodowana jako odwołująca się wyłącznie do jednej ramy, co wskazuje na ich współwystępowanie w obrębie pojedynczych narracji. Jednocześnie w materiale badawczym odnotowano niską reprezentację redukcji pojęciowej GOZ. Pojawiła się ona tylko w dwóch wypowiedziach, utożsamiając GOZ z polityką odpadową oraz ze sposobem gospodarowania zasobami paliwowymi. W obu przypadkach, redukcje te nie zdominowały całych wypowiedzi, a ich występowanie współistniało z obecnością pełnych definicji gospodarki o obiegu zamkniętym, co ograniczało ich znaczenie analityczne. W kontekście używano zamiennie do GOZ wyrażeń: „gospodarka zasobami", „pakiet zmian w 6 dyrektywach odpadowych", „gospodarka odpadami w obiegu zamkniętym" „CSR", „zero waste". Nawiązując do znanych odbiorcom wypowiedzi pojęć, GOZ łączono z „hierarchią postępowania z odpadami", „ponownym wykorzystaniem", „cyklem życia produktu", „recyklingiem odpadów komunalnych", „odzyskiem", „odpowiedzialną konsumpcją".

Stosowane były synonimy takie jak: „gospodarka cyrkularna", „circular economy", „gospodarka o bardziej zamkniętym obiegu". Do antonimów należało: „odejście od schematu kup–wyrzuć", „model linearny weź–zużyj–wyrzuć" oraz przedstawienie w wypowiedzi reprezentanta rządu GOZ jako antyschematu do obecnych trendów życia: marketingu, taniego kredytu, zamkniętego cyklu życia produktu.

Przedstawicielka Forum Odpowiedzialnego Biznesu, tłumacząc czym jest GOZ, używała ekwiwalentu językowego – społecznej odpowiedzialności biznesu, żeby umiejscowić nowe zjawisko w znanych biznesowi pojęciach:

> „Mówiąc o biznesie, nie można całkowicie oddzielać gospodarki cyrkularnej od społecznej odpowiedzialności biznesu, bo u jej podstaw leży dbałość o interesy społeczne i ochronę środowiska. CSR to przede wszystkim etyka biznesu wyrażona w wartościach. To również fundament GOZ i pierwszy krok na drodze do zrównoważonego rozwoju biznesu. Gospodarka obiegu zamkniętego nie wyklucza CSR, bo w sposób dosłowny realizuje wartości społecznej odpowiedzialności biznesu, przekładając je w czyny."
>
> (D. Bettman, prezeska ds. finansowych Siemens Polska, Forum Odpowiedzialnego Rozwoju, *Dalekowzroczne myślenie o przyszłości*, Rzeczpospolita wydanie online, 30.11.2017)

Zabieg ten ma znaczenie translacyjne: nowe, niezakotwiczone pojęcie zostaje przedstawione poprzez nawiązanie do dobrze oswojonej w biznesie idei. Osłabia on możliwość odrzucenia idei przez odbiorców. Odwołuje się do sprawczości i odpowiedzialności, a biznes zostaje przedstawiony jako aktor posiadający potencjał do wdrażania tej idei.

Wypowiedzi wybrane do analizy szczegółowej łączyło wskazywanie motywacji lub skutków wprowadzania cyrkularności. Wprowadzanie GOZ było rozumiane jako działanie wynikające z obiektywnych przesłanek i skutkujące wskazanymi zmianami. Przyczyny przyjęcia GOZ miały charakter ekonomiczny lub formalny. Wymieniono: wyczerpywanie się zasobów ziemi, rosnącą ilość odpadów, zanieczyszczenie środowiska. Skutki wprowadzenia GOZ miały charakter pozytywny i dotyczyły obszarów:

- ekonomicznych – ograniczenie kosztów, nowe modele generowania przychodów, wzrost oszczędności w skali makro,
- ekologicznych – zadbanie o środowisko naturalne, zmniejszenie wykorzystywanie zasobów

- technicznych – wprowadzenie nowego sposobu korzystania z energii, napędzanie powstawania innowacji.

Wyraźnie widoczne było traktowanie GOZ jako idei poznawczej. Obiektywne przyczyny formalno-legislacyjne gospodarki cyrkularnej stanowiły racjonalny opis istniejącej rzeczywistości, w której przebiega dyskurs. Tymi obiektywnymi przyczynami były: odwołanie się do prawodawstwa UE i krajowej strategii rozwoju, diagnoza problemu degradacji środowiska, ekonomiczny rachunek korzyści (w tym w jednym przypadku podanie przewidywanych kalkulacji ekonomicznych), a nawet bazowanie na studium przypadku jak w wypowiedzi Bettman: „Dzięki nowoczesnym technologiom Elektrociepłownia w Gorzowie Wielkopolskim czerpie z lokalnych zasobów kiepskiej jakości gazu ziemnego i czyni to w sposób efektywny".

Elementy normatywne również istniały w wypowiedziach, jednak rzadziej. Następiło wartościowanie korzyści np. „ogromna korzyści dla naszej planety", „ogromne możliwości dla rozwoju gospodarczego", „zapewnienie wysokiego poziomu życia społecznego", „doprowadzić do największej rewolucji w globalnej gospodarce". Wyrażenia te uniemożliwiły obiektywną ocenę realnych skutków realizacji cyrkularności, a ich legitymizacja wynika z indywidualnego przekonania wypowiadającego się o prawdziwości stwierdzeń.

Narrację przekazaną społeczeństwu o idei GOZ obrazuje wypowiedź podsekretarza stanu w Ministerstwie Środowiska:

> „Komisja Europejska przyjęła pakiet zmian, które mają wymusić na państwach zmiany i pomóc zbliżyć się do gospodarki obiegu zamkniętego (…) Gospodarka obiegu zamkniętego jest jednym z filarów napędzania polskiej gospodarki, innowacyjności, szukania przewagi, którą jako Polacy, możemy mieć."
>
> (S. Mazurek, podsekretarz stanu, Ministerstwo Środowiska, *#RZECZoBIZNESIE: Sławomir Mazurek: Nadchodzą nowe zasady działania gospodarki,* Rzeczpospolita wydanie online, 03.07.2017)

Wypowiedź ta wybudowała strukturę narracyjną o GOZ w oparciu o strategię podwójnego uzasadnienia, łącząc przymus zewnętrzny z obietnicą uzyskania wewnętrznych korzyści. Widoczne było również przedstawienie obowiązku – „zmiany, które mają wymusić", przy równoczesnej lokacji podmiotu, działania poza granicami kraju. Zmiana sposobu mówienia o obowiązku wprowadzenia GOZ, tak żeby przestał być postrzegany jako przymus, nastąpiła poprzez wskazanie pozytywnych konsekwencji

przyjęcia GOZ, wykraczające poza samo przyjęcie regulacji. Podsekretarz zidentyfikował również idee z emocją narodową, wspólnotową. Wyrażenie „...którą jako Polacy...” podkreśliło znaczenie idei jako szansy dla wskazanej, konkretnie wyszczególnionej grupy.

Wypowiedź Mazurka silnie obrazowało poznawczy charakter idei. Wyjaśnienie konieczności podejmowania określonych działań, których źródłem jest czasownik modalny o wysokiej sile przekazu powinności. GOZ została w ten sposób przedstawiona jako obiektywny fakt polityczny, który wynika z logiki integracji europejskiej. Równocześnie wypowiedź ta zawiera cechy normatywne, których obecność jest słabsza, ale dostrzegalna. Nastąpiło aksjologiczne uzasadnienie kierunku zmiany poprzez odwołanie do pozytywnie wartościowanych celów rozwoju gospodarczego i przewagi konkurencyjnej. Jest toto , odwołanie się do użyteczności zbiorowej.

GOZ w tym dyskursie komunikacyjnym definiowana była w formie przede wszystkim opisowej, występuje też definicja jawna, funkcjonalna i negatywna. Przykłady definicji wyszczególniono w tabeli 5.4.

Tabela 5.4. Przykładowe definicje w dyskursie medialnym w fazie I w podziale na typy definicji

Rodzaj definicji	Definicja
Jawna	„Gospodarka o obiegu zamkniętym to system, w którym produkcja energii, dóbr i usług oraz konsumpcja są organizowane w taki sposób, aby ograniczać zapotrzebowanie na paliwa pierwotne (energię nieodnawialną), surowce, wodę, ale także na grunty i bogactwa naturalne” (J. Patorska, Deloitte i Rada Towarzystwa Ekonomistów Polskich, *Gospodarka o obiegu zamkniętym. Poszukiwanie rozwiązań*, Polityka, 15.11.2016)
Opisowa	„gospodarka o obiegu zamkniętym mówi o szanowaniu zasobów, które są nieodnawialne lub możemy wykorzystać wprost, a nie magazynować (…) jest jednym z filarów napędzania polskiej gospodarki, innowacyjności, szukania przewagi, którą jako Polacy możemy mieć” (S. Mazurek, podsekretarz stanu, Ministerstwo Środowiska, #RZECZoBIZNESIE: Sławomir Mazurek: Nadchodzą nowe zasady działania gospodarki, Rzeczpospolita wydanie online, 03.07.2017)
Negatywna	„Nie oznacza to [GOZ] jednak tylko i wyłącznie większego nacisku na recykling” (J. Pawłowski, dziennikarz, *Nieodkryty potencjał w śmieciach. Nowy program przetwórstwa odpadów kosztować będzie 45 mln zł*, Dziennik Gazeta Prawna, 10.08.2017)
Funkcjonalna	„Zgodnie z komunikatem UE „Ku gospodarce o obiegu zamkniętym: program Zero odpadów dla Europy” wydanym w 2014 r., przechodzenie na gospodarkę o bardziej zamkniętym obiegu jest nieodzowne do realizacji inicjatywy na rzecz zasobooszczędności przewidzianej w ramach unijnej Strategii „Europa 2020”. Aby osiągnąć te ambitne cele, konieczne jest wdrożenie do praktyki gospodarczej hierarchii zasad postępowania z odpadami, obecnej już w dyrektywach UE, a od 2012 r. W polskiej ustawie o odpadach.” (Redakcja Smart Gmina, dziennikarz, *Smart recykling*, Rzeczpospolita, 02.02.2017)

Źródło: opracowanie własne.

Większość definicji związana była z tematyką zasobów i surowców, akcentując konieczność ich poszanowania i ograniczenia ich zużycia. Nawiązywano również do cyklu życia produktu, konieczności odejścia od modelu linearnego, minimalizacji odpadów oraz ograniczenia presji na środowisko i odpowiedzialności wobec przyszłych pokoleń. Tym samym narracja wypowiadających się wpisywała się w rozumienie GOZ wywodzące się Komunikatu KE: Zamknięcie obiegu, 2015. Dominowały elementy odpadowe i zasobowe, marginalizowane są projektowe i biznesowe przy braku obecności biogospodarki. Część wypowiedzi zawierała już wymiar systemowy i innowacyjny.

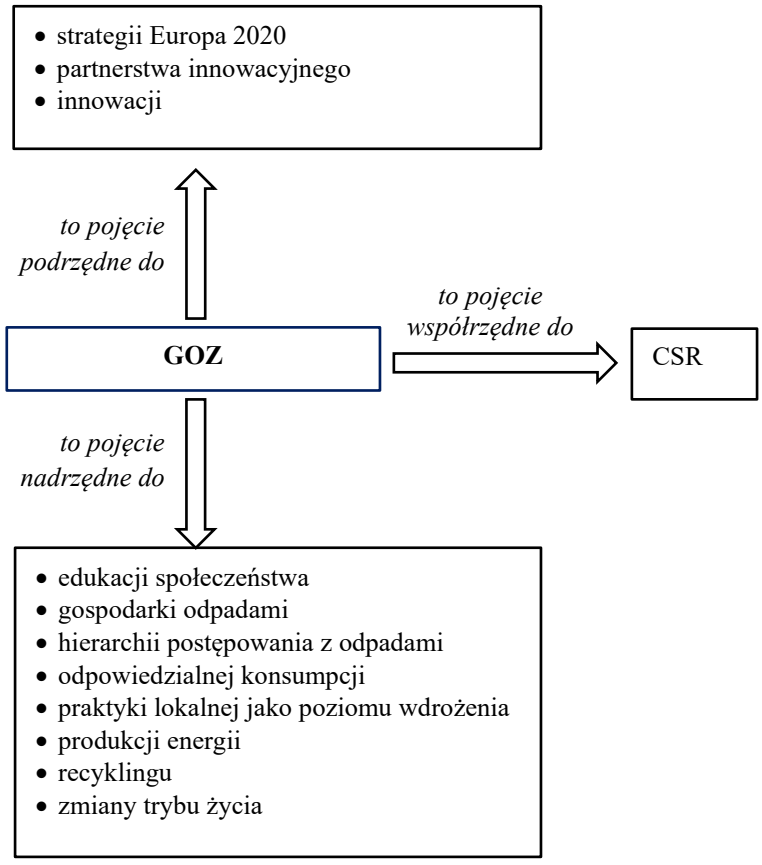

Rysunek 5.2. Relacja GOZ z pojęciami współwystępującymi w wypowiedziach dyskursu komunikacyjnego w fazie I
Źródło: opracowanie własne

Każda z wybranych wypowiedzi stosował podobne zabiegi, zestawiając GOZ w relacji z innymi zjawiskami. U Bettman CSR i GOZ występowała jako pojęcia współrzędne. W innych wypowiedziach GOZ była pojęciem nadrzędnym wobec

katalogu pojęć opisujących działania sektorowe i postawy gospodarcze: produkcję energii, hierarchię postępowania z odpadami, edukację społeczeństwa, zmianę trybu życia, recyklingu, gospodarki odpadami, odpowiedzialnej konsumpcji. GOZ była pojęciem podrzędnym w tej logice wypowiedzi wobec istniejących form instytucjonalnych: strategii Europa 2020, partnerstwa innowacyjnego, ram innowacji.

5.1.3. Podsumowanie dyskursu o GOZ w fazie I

Dyskurs o GOZ w fazie I był silnie związany z tematyką odpadową i surowcową. W dyskursie koordynacyjnym stosowano metonimię i częściowo redukcję pojęciową. W dyskursie komunikacyjnym brakowało dominujących elementów semantycznych. Stosowano w nim zróżnicowane formy wyrażeń i konotacji z pojęciem GOZ. W wypowiedziach parlamentarnych dominowała rama tematyczna ekonomiczna i legislacyjno-administracyjna. GOZ w obu dyskursach była ideą poznawczą. Dyskurs koordynacyjny wskazywał głównie na formalne przyczyny przyjęcia GOZ, nie opisywał skutków. Dyskurs komunikacyjny wprowadzał przyczyny również ekonomiczne oraz obrazował skutki implementacji gospodarki cyrkularnej. W obu dyskursach dominowała definicja opisowa, skoncentrowana wokół logiki utrzymania wartości zasobów w obiegu i minimalizacji odpadów. W parlamencie GOZ miała szersze konotacje niż w mediach, zasób słów z nią wiązanych był większy. W obu było to pojęcie przede wszystkim nadrzędne w stosunku do zróżnicowanego katalogu wyrażeń.

Dyskurs koordynacyjny przeprowadzany był w komisjach senackich i sejmowych oraz w interpelacjach poselskich. Komunikacja zachodziła głównie w dzienniku Rzeczpospolita. O GOZ wypowiadali się przede wszystkim rządzący w dyskursie koordynacyjnym i media w dyskursie komunikacyjnym. Katalog nadawców był w fazie I silnie ograniczony i w efekcie głosów przedstawicieli wielu podmiotów w dyskursie brakowało. Podsumowanie wszystkich analizowanych elementów zawiera tabela 5.5.

Tabela 5.5. Podsumowanie dyskursu o GOZ w fazie I

Element dyskursu	Kategoria	Dyskurs koordynacyjny	Dyskurs komunikacyjny
IDEA	reprezentacja semantyczna GOZ	• metonimia jako forma dominująca, obecna we wszystkich wypowiedziach; • funkcja metonimii realizowana przez wyrażenia związane z odpadami, cyklem życia produktu, surowcami wtórnymi, instrumentami regulacyjnymi; • redukcja pojęciowa obecna w połowie wypowiedzi; • redukcja pojęciowa realizowana przez wyrażenia związane z obiegiem surowca, końcową fazą cyklu życia produktu, trwałością i przetwarzaniem produktu; • dominujące ramy tematyczne: ekonomiczne, legislacyjno-admnistracyjne; • dominujące przyczyny wprowadzania GOZ: formalne (legislacja krajowa lub/i unijna); • GOZ ideą o charakterze poznawczym; • konflikt o wymiar semantyczny GOZ pomiędzy MRiF a MŚ;	• brak dominującej formy semantycznej; • różnorodność w wyrażeniach antonimicznych; • różnorodność w ekwiwalentach językowych; • metonimie skoncentrowane tematycznie wokół zagadnień odpadowych i recyklingu; • brak dominującej ramy tematycznej: współwystępowanie różnych ram; • przyczyny wprowadzenia GOZ o charakterze formalnym lub ekonomicznym; • skutki wprowadzenia GOZ o charakterze ekonomicznym, ekologicznym i technicznym; • GOZ ideą o charakterze poznawczym
	definicja GOZ	• dominacja definicji opisowej i jawnej; • centralny element definicji toutrzymanie wartości zasobów, surowców i produktów oraz minimalizacja powstawania odpadów; • koncentracja na wybranych elementach Komunikatu KE: Zamknięcie obiegu (2015): efektywności zasobów, surowcach wtórnych, zamykaniu obiegu, zarządzaniu odpadami	• dominacja definicji opisowej; • centralnym elementem definicji utrzymanie wartości zasobów poprzez odejście od modelu linearnego i minimalizacja powstawania odpadów; • dominują elementy Komunikatu KE: Zamknięcie obiegu (2015): efektywność zasobów, zarządzanie odpadami
	relacja hierarchiczna pojęć z GOZ	• GOZ jako pojęcie nadrzędne wobec rozproszonych tematycznie pojęć związanych z cyklem życia produktu, gospodarowaniem odpadami, instytucjami wdrożenia, modelami gospodarki, poziomami i zakresem wdrożenia	• GOZ pojęcie nadrzędne wobec rozproszonych tematycznie pojęć

Element dyskursu	Kategoria	Dyskurs koordynacyjny	Dyskurs komunikacyjny
KONTEKST	kontekst tematyczny wypowiedzi	• 3 dominujące grupy tematyczne: gospodarka odpadami, prawo zamówień publicznych, ustawy sektorowe; • GOZ jako osobny temat w 3 wydarzeniach dyskursywnych; • rozproszenie tematyczne interpelacji	• 3 dominujące tematy to: prezentacja pakietu prac Komunikatu KE: Zamknięcie obiegu (2015) i Komunikatu KE: Zero odpadów (2014), cele ilościowe recyclingu i składowania odpadów, działania strategiczne UE • brak materiałów zamawianych przez podmioty zewnętrzne
	czas dyskursu	• 20.10.2016 – 09.05.2018, • VIII kadencja Sejmu, IX kadencja Senatu; • 2 dominujące wydarzenia dyskursywne: posiedzenie sejmowej Komisji ds. Unii Europejskiej (17) w sprawie Komunikatu KE: Zamknięcie obiegu (2015) z dnia 22.01.2016 oraz posiedzenie senackiej Komisji Środowiska (26.) z dnia 05.07.2015	• 2.12.2015 – 29.05.2018
	arena dyskursu	• komisje senackie (35 W) - przewaga senackiej Komisji Środowiska; • odpowiedź na interpelacje poselskie (32 W); • komisje sejmowe (29 W) – przewaga sejmowej Komisji ds. Unii Europejskiej	• dominacja dzienników, przede wszystkim Rzeczpospolitej (77 W); • sporadyczne występowanie w tygodnikach: Polityka (10 W); • sporadyczne występowanie w komunikatach PAP (9 W)
	powód wypowiedzi	• dominacja dwóch rodzajów powodów: prowadzenie prac tematycznych komisji (39 W), kontrola parlamentarna (37 W); • współtowarzyszenie powodów: kontrola spraw związanych z członkostwem Polski w UE (14 W), prowadzenie procedury ustawodawczej (12 W)	b.d.

5.2. Instytucjonalizacja idei GOZ w fazie II

Charakterystyka materiału badawczego

W fazie „Konceptualizacja ram legislacyjnych GOZ" gospodarka cyrkularna w dyskursie parlamentarnym pojawiła się w 51 wypowiedziach w ciągu 19 miesięcy. Tylko w trzech z nich (6% wszystkich wyodrębnionych w okresie) znalazła się definicja GOZ i tym samym zostały one wybrane do analizy szczegółowej. Są to: wypowiedź w dyskusji o GOZ jako punkcie obrad senackiej Komisji Środowiska z 14 marca 2019 roku, odpowiedź na interpelację poselską nr 29762 w sprawie utylizacji śmieci z 25 marca 2019 roku oraz wypowiedź w dyskusji o ustawie o odpadach z łączonego posiedzenia senackich Komisji Środowiska i Komisji Gospodarki Narodowej i Innowacyjności z 11 kwietnia 2019 roku. Dla dyskursu medialnego zidentyfikowano w wybranej prasie 207 wypowiedzi o GOZ. Do analizy szczegółowej wybrano tylko 5 z nich – 3 przedstawicieli rządu i 2 dziennikarzy.

5.2.1. Dyskurs koordynacyjny w fazie II

Czas dyskursu

Dyskurs zachodzi w II fazie formalizacji polityk pomiędzy czerwcem 2018 a grudniem 2019. Pierwszą wypowiedź zanotowano 4 czerwca 2018 roku, ostatnią na sześć miesięcy przed końcem tej fazy tj. 15 marca 2019 roku. Po marcu nie odnotowano w dyskursie koordynacyjnym frazy GOZ. Częstotliwość wypowiedzi wynosiła 2,68 w na miesiąc. Zauważono jedno wydarzenie dyskursywne koncentrujące silnie tematykę GOZ – posiedzenie senackiej Komisji Środowiska (120 W) w dniu 20 listopada.2018 roku.

Arena dyskursu

Tematyka GOZ była najczęściej poruszana w odpowiedzi na interpelacje poselskie (23 W) oraz w trakcie obrad komisji senackich (20 W). Najwięcej wypowiedzi było w trakcie posiedzenia senackiej Komisji Środowiska, co wynika ze zwołania specjalnej sesji poświęconej tematyce bezodpadowej energetyki węglowej i górnictwa.

Powód wypowiedzi

W fazie II występują w zasadzie dwa silne powody wypowiedzi: w ramach prac tematycznych komisji (23 W), obejmujące prezentacje tematów, informacje ministrów, głosy w dyskusji w ciałach parlamentarnych oraz w ramach realizacji funkcji kontroli

parlamentarnej (23 W). Trzy wypowiedzi odnotowano w ramach dyskusji nad projektem ustaw i debatą budżetową, a w ramach kontroli spraw związanych z członkostwem w UE dwie.

Aktorzy dyskursu

Podczas Konceptualizacji ram legislacyjnych GOZ, podobnie jak w poprzedniej fazie dominującym nadawcą w wypowiedziach są przedstawiciele rządu (32 W). Są to przede wszystkim reprezentanci Ministerstwa Środowiska (17 W) oraz Ministerstwa Przedsiębiorczości i Technologii (12 W). Obok nich obserwuje się też głosy przedstawicieli: biznesu (5 W) z sektora surowcowo-energetycznego (Grupy Ekotech Sp. z o.o., PGE Górnictwa i Energetyki Konwencjonalnej SA, Polskiego Górnictwa Naftowego i Gazownictwa Termika SA, PGNIG Termika S.A., Zakładów Górniczo-Hutniczych „Bolesław" SA"), partii rządzącej (5 W), opozycji (3 W), uniwersytetów (3 W) oraz samorządów (2 W) w reprezentacji województwa podkarpackiego.

Odbiorcami wypowiedzi w tej fazie był ogół posłów partii rządzącej i opozycji (24 W), co z uwagi na silne występowanie, GOZ jako tematu poruszanego w trakcie posiedzeń komisji senackich i sejmowych jest naturalnym zjawiskiem. Do drugiej grupy należeli poszczególni przedstawiciele partii opozycyjnych (21 W) – z silną reprezentacją Nowoczesnej (15 W). Wynikało to z częstego zwracania się posła tej partii Pawła Pudłowskiego z interpelacjami do rządu, które inicjowały w odpowiedzi nawiązanie do GOZ.

Zdaniem U3, uczestniczyło w tej fazie szerokie grono interesariuszy, które zaangażowane było w dyskurs wewnętrzny. Transkrypcja tych wypowiedzi nie została zarchiwizowana, wobec tego, bazować można tylko na relacji uczestnika wywiadów. Jego zdaniem MŚ organizowało spotkania branżowe, podczas których omawiano konkretne przykłady, przy aktywnym udziale przedstawicieli biznesu. Stąd należy uznać biznes za kolejną grupę uczestniczącą w dyskursie koordynacyjnym w fazie II.

Kontekst tematyczny dyskursu

Tematyka w trakcie fazy „Konceptualizacja ram legislacyjnych GOZ" skoncentrowana była wokół systemu odpadów, rynku recyklingu i surowców wtórnych, energetyki przez pryzmat bezpieczeństwa surowcowego i poszukiwania nowych źródeł jej pozyskiwania oraz infrastruktury transpozycji GOZ, w tym terminów przyjęcia prawa

unijnego, procesu opracowywania Mapy Drogowej GOZ i instrumentów wsparcia instytucjonalizacji idei.

Zagęszczenie tematyki nawiązywania do GOZ jako sposobu postrzegania odpadów i postępowanie z surowcami, widoczne było w odpowiedziach na interpelacje poselskie. Poruszały one kwestie: surowców i polityki surowcowej, odpadów – ich składowania, utylizacji, recyklingu i architektury postępowania z odpadami, odzysku energii z odpadów – spalarni śmieci oraz ogólnych działań podejmowanych na rzecz GOZ – działań rządu dot. wprowadzania polityki cyrkularnej, funkcjonowania Ministerstwa Przedsiębiorczości i Technologii, projektów Mapa Drogowa GOZ i SOR.

Charakterystyka GOZ jako idei dyskursywnej

W żadnej z trzech wybranych wypowiedzi nie występowały synonimy, antonimy lub ekwiwalenty kontekstowe dla GOZ. Wybrane elementy semantyczne, które osadziły wypowiedź o GOZ w znanych odbiorcom pojęciom to „pakiet odpadowy", „system gospodarki odpadami", „recykling lub przygotowanie do ponownego użycia", „odpady, które stanowią materiał wsadowy". Wypowiedzi dążyły do silnej redukcji pojęciowej. Przykładem jest wypowiedź Bogusława Ochaba, Prezesa Zarządu Zakładów Górniczo-Hutniczych „Bolesław" SA, który przedstawiając działania operacyjne zakładów jako wzorcowe i cyrkularne redukuje GOZ w jednym zdaniu słowami: „(…) nasza grupa stosuje gospodarkę w obiegu zamkniętym, jesteśmy tu przykładem, bo dla nas odpady stanowią materiał wsadowy". Jest to równocześnie przykład ramy technicznej

Pozostałe dwie wypowiedzi stosowały ramę legislacyjno-administracyjną. Należały one do reprezentantów Ministerstwa Środowiska Wypowiadający się prowadzili definicje opisowe, które są zbieżne, ale nie tożsame. Dyrektorka prezentowała GOZ jako trend, którego paradygmatem jest zarządzanie zasobami i wartością, co nie sprowadza idei do odpadów..

> „Fundamentalną kwestią, istotą tego trendu jest to, żeby wartość produktów, materiałów, zasobów w gospodarce była utrzymywana jak najdłużej i żeby wytwarzanie odpadów zostało ograniczone do minimum. Istotne jest to, żeby jak najbardziej wydłużyć cykl życia produktu, a ewentualne wytworzone odpady traktować jako surowce do dalszego przetworzenia w procesie recyklingu."
>
> (M. Gosek, Dyrektorka Departamentu Gospodarki Odpadami w Ministerstwie Środowiska, wypowiedź w dyskusji o gospodarce o obiegu zamkniętym, posiedzenie Komisji Środowiska nr 133,14.03.2019)

Wypowiedź Ministra mocno koncentrowała się wokół logiki odpadowo-surowcowej z perspektywy pojedynczego produktu

> „Realizacja pakietu odpadowego jest jednym z elementów transformacji w kierunku gospodarki o obiegu zamkniętym (GOZ), której podstawowym celem jest to, żeby produkt był jak najbardziej wydajnie produkowany i wykorzystywany, o możliwie najdłuższym cyklu życia, a odpad po nim zagospodarowany w odpowiedni ekonomicznie i środowiskowo sposób w procesie recyklingu lub przygotowania do ponownego użycia."
>
> (S. Mazurek, minister środowiska, odpowiedź na interpelację nr 29762 w sprawie utylizacji śmieci, 25.03.2019)

Wypowiedź Dyrektorki wypełniła również większość elementów konstytutywnych GOZ Komunikatem Komisji Europejskiej. Pominięte zostały modele biznesowe, biogospodarka, innowacje i finansowanie oraz poziom systemowy. Pozostałe dwie wypowiedzi sprowadzały się do zarządzania odpadami i surowców wtórnych. Minister Środowiska wspominał również o elementach, w których odnaleźć można nawiązanie do wartości i efektywności zasobów.

W wypowiedziach strony rządzącej GOZ była pojęciem nadrzędnym w stosunku do gospodarki odpadami i pakietu odpadowego, a w wypowiedzi przedstawiciela biznesu podrzędnym do stosowanych praktyk technologicznych. Relacja pomiędzy pojęciami wyróżnionymi w tym dyskursie a GOZ przedstawiona jest na rysunku 5.3.

Ze względu na niską reprezentację wypowiedzi definiujących GOZ, nie można ocenić dominacji rodzaju idei – poznawczej lub normatywnej. Idea o silnym charakterze poznawczym widoczna była w wypowiedzi Gosek, która jako przyczynę wprowadzenia idei do Polski podała unijny fakt legislacyjny.

> „Cała ta aktualnie tocząca się dyskusja o gospodarce o obiegu zamkniętym została sprowokowana czy też wywołana przez komunikat Komisji Europejskiej z grudnia 2015 r., komunikat o zamknięciu obiegu, który określał plan działania Unii Europejskiej dotyczący gospodarki o obiegu zamkniętym."
>
> (M. Gosek, Dyrektorka Departamentu Gospodarki Odpadami w Ministerstwie Środowiska, wypowiedź w dyskusji o gospodarce o obiegu zamkniętym, posiedzenie Komisji Środowiska nr 133, 14.03.2019)

Wypowiedź ta wskazała, że kwestia GOZ nie istniałaby w Polsce, gdyby nie Komunikat KE: Zamknięcie obiegu (2015) i tylko dlatego była podejmowanym tematem. Dyrektorka nie wskazała na potencjalne skutki wdrożenia GOZ.

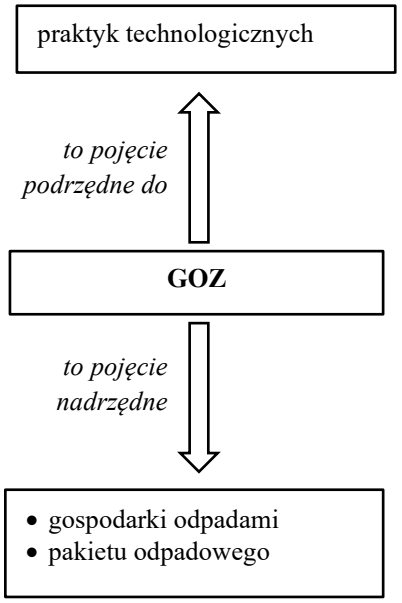

Rysunek 5.3. Relacja z pojęciami współwystępującymi w wypowiedziach dyskursu koordynacyjnym w fazie II
Źródło: opracowanie własne

5.2.2. Dyskurs komunikacyjny w fazie II

Czas dyskursu

GOZ w dyskursie komunikacyjnym w fazie II wymieniana była po raz pierwszy 4 czerwca.2018 roku, a po raz ostatni 30 grudnia 2019 roku. Częstotliwość wypowiedzi wynosi 10,89 W miesięcznie.

Arena dyskursu

Areną dyskursu były analogicznie jak w poprzednim okresie dzienniki – Rzeczpospolita (91 W), oraz Dziennik Gazeta Prawna (68 W). W PAP odnaleziono 18 wypowiedzi. Wśród tygodników najwięcej tekstów z frazą GOZ publikowane było w Polityce (9 W).

Aktorzy dyskursu

Komunikat o GOZ ponownie pochodzi przede wszystkim od przedstawicieli mediów (94 W). Mniejszy, ale również znaczący udział jako nadawcy mieli

przedstawiciele biznesu (44 W) oraz rządu (35 W). Udział przedstawicieli innych instytucji miało marginalne znaczenie.

Kontekst tematyczny dyskursu

W fazie II najczęstszym kontekstem tematycznym GOZ w mediach były wypowiedzi formułowane w ramach debat, konferencji, forów i targów np. POL-ECO SYSTEM, Forum Ekonomiczne, debat branżowych w Rzeczpospolitej, Open Eyes Economy Summit. Drugim najczęściej pojawiającym się obszarem wypowiedzi była publikacja i promocja raportów – Delloite, IPCEE, EEA, InnoEnergy. Był to kontekst deliberacyjny i ekspercki. Widoczne było również zakotwiczenie gospodarki cyrkularnej w dyskursie klimatycznym, poprzez wypowiedzi związane z polityką klimatyczną i szczytami klimatycznymi. Typowa komunikacja o wydarzeniach legislacyjnych odbywała się w ramach opracowania Mapy Drogowej GOZ, nowelizacji ustawy o odpadach, rzadziej nowelizacji ustawy o utrzymaniu czystości w gminach. Brakowało nawiązania do NECP, obowiązków planistycznych, raportowania, implementacji dyrektyw odpadowych jako procesu.

Charakterystyka GOZ jako idei dyskursywnego

Wybrane do analizy wypowiedzi w ograniczonym stopniu wprowadzały definicję GOZ. Niski udział komunikowanych wydarzeń o charakterze legislacyjnym skutkował również niską reprezentacją wypowiedzi zawierających człon definicyjny. To, jak przekazywano opinii publicznej rozumienie czym jest GOZ, widoczne było w wypowiedzi dziennikarzy i przedstawicieli rządu.

GOZ synonimicznie występowała tylko jako jego angielski odpowiednik „circular economy" w jednej wypowiedzi. Mazurek, podsekretarz stanu w MŚ, wprowadził jako jedyny antonim do cyrkularności w słowach: „System polegający na składowaniu odpadów nieuchronnie będzie musiał przejść do przeszłości". Skonstruował on tym samym związek znaczeniowy „GOZ to nie składowanie odpadów". Najczęstszymi elementami semantycznymi były metonimie (4 W) i redukcje pojęciowe (3 W). Metonimie koncentrowały się wokół recyklingu, surowców wtórnych, łańcucha produkcyjnego oraz przykładów praktyk ekologicznych (np. energia słoneczna, biodegradowalne naczynia, wielorazowe torby), natomiast redukcje pojęciowe

sprowadzały GOZ do gospodarki odpadami, recyklingu, przekształcania odpadów w surowce wtórne oraz obiegu materiałów i ograniczania odpadów.

Przykładem metonimii, opisu czym jest GOZ poprzez zakotwiczenie pojęcia w znanych odbiorcy zwrotach, była wypowiedź ministry Emilewicz w komentarzu do przyjęcia Mapy Drogowej GOZ. Przedstawiała ona ten katalog w słowach:

> „To korzystanie z energii słonecznej, biodegradowalne naczynia, ograniczenie opakowań, korzystanie z wielorazowych toreb, odzyskiwanie surowców wtórnych na tym właśnie polega GOZ."
>
> (J. Emilewicz, ministra przedsiębiorczości i technologii, *MPiT: Rząd przyjął projekt mapy drogowej GOZ*, Gazeta Wyborcza wydanie online, 10.09.2019)

Wszystkie te wypowiedzi oprócz ramy legislacyjnej, której obecność była wynikową kryteriów wyboru wypowiedzi do analizy w tej fazie, zawierały też ramę środowiskową i techniczną. Redukcje pojęciowe, które wystąpiły u jednego z dziennikarzy i u podsekretarza Mazurka sprowadzały się do zagadnienia odpadów i gospodarowania odpadami.

Jako przyczynę wprowadzenia GOZ wskazano legislacyjny obowiązek przyjęcia gospodarki cyrkularnej w ślad za Unią Europejską. Była to reakcja na uwarunkowania zewnętrzne, a więc GOZ wynikała z rozpoznania konieczności do działania, co jest cechą idei poznawczej. O skutkach wypowiedzieli się oboje przedstawiciele rządu: podsekretarz Mazurek i ministra Emilewicz. Ich wypowiedzi różniły się zarówno zakresem oddziaływania jak i sposobem konceptualizacji GOZ. Przedstawiciel Ministerstwa Środowiska zauważył ekonomiczny wymiar oddziaływania GOZ na rozwój regionów, w tym rynek pracy oraz politykę klimatyczną. Taki sposób przedstawiania idei wzmacniał jej systemowy charakter, odzwierciedlał normatywne cechy, nawiązując do pojęć pozytywnie odbieranych społecznie. Normatywność tej narracji polegała na wskazaniu pożądanego kierunku zmiany, w której korzyści środowiskowe, gospodarcze i społeczne wzajemnie się przenikają. Skutki przedstawione przez ministrę Emilewicz koncentrowały się na funkcjonalnych i technicznych elementach. Wskazała ona, że konsekwencją wprowadzenia GOZ będzie przekształcenie zasobów w odpady, co opisując stan docelowy tworzyło ramę idei normatywnej, ale odmienny niż u Mazurka. Miała ona wymiar celowy i przez to instrumentalny, wskazywała osiągnięcie stanu bez jego oceny lub rozbudowanych warstw aksjologicznych i społecznych.

GOZ była postrzegana jako idea poznawcza, przez pryzmat presji formalno-legislacyjnej oraz racjonalną ocenę skutków środowiskowych i ekonomicznych. Mazurek, do narracji poznawczej dołożył również element narracji normatywnej. Prognozował on rozwój miejscowych firm, co jako opis zjawiska plasuje się w zakresie idei poznawczej, ale uzupełnia o normatywną ocenę pozytywnego wpływu na życie mieszkańców. Ocena wpływu była wartościującym elementem i nie ma odzwierciedlenia w logikę argumentacji i obserwacji otoczenia.

GOZ podczas fazy „Konceptualizacji ram legislacyjnych w dyskursie komunikacyjnym" opisana została przez definicje opisowe i jawne, w przypadku Mazurka, definicję funkcjonalną. Odnoszą się one do przekształcania odpadów w surowce wtórne, utrzymywanie produktów i materiałów w obiegu możliwie najdłużej. W pojedynczym przykładzie gospodarka cyrkularna, to nowe podejście do zrównoważonego rozwoju i racjonalnej polityki odpadowej, obejmującego zarówno zmianę sposobu myślenia, jak i konkretne praktyki proekologiczne. Opisowy charakter definicji sprowadzał GOZ do przekształcania odpadów w surowce wtórne, jawne definicje nawiązują do wartości w miejsce konstrukcji definiendum–definiensa, co widoczne jest w wypowiedzi dziennikarza Niewiadomskiego:

> „Gospodarka obiegu zamkniętego to nie tylko wytyczne Komisji Europejskiej dla poszczególnych krajów, ale przede wszystkim stan umysłu."
>
> (M. Niewiadomski, dziennikarz, *Czas na ekopodejście i nowe modele biznesowe w gospodarce*, Rzeczpospolita, wydanie online, 29.06.2019)

Najszerszy zakres definicyjny wprowadzony przez ministrę Emilewicz opierał się na przywołanej powyżej metonimie. W takich przypadkach część systemu może jednak przejąć funkcje całości, co, co prawda upraszcza komunikację idei, ale wzmacnia też jej fragmentaryczność i wprowadza niejasność definicyjną wśród odbiorców komunikatów rządowych. Wypowiedź ministry zawierała dzięki temu też wszystkie cechy konstytutywne z, Komunikatem KE: Zamknięcie obiegu (2015) co w pozostałych wypowiedziach nie występowało. Widoczne były też elementy: produkcji, zarządzania odpadami, wymiaru systemowego.

W wybranych wypowiedziach GOZ przedstawiana była jako pojęcie nadrzędne wobec: gospodarki odpadami, strategii (rozumianej jako dokumentu porządkującego działania w obiegu zamkniętym), rekomendacji legislacyjnych, rozwiązań finansowych, wytycznych KE, Mapy Drogowej GOZ, praktyk technologicznych i konsumenckich.

GOZ była też pojęciem współrzędnym wobec zrównoważonego rozwoju, dzięki wyraźnemu wskazaniu podsekretarza Mazurka. Rysunek 5.5 przedstawia pełne zestawienie wszystkich pojęć związanych z GOZ, wraz z hierarchią powiązań.

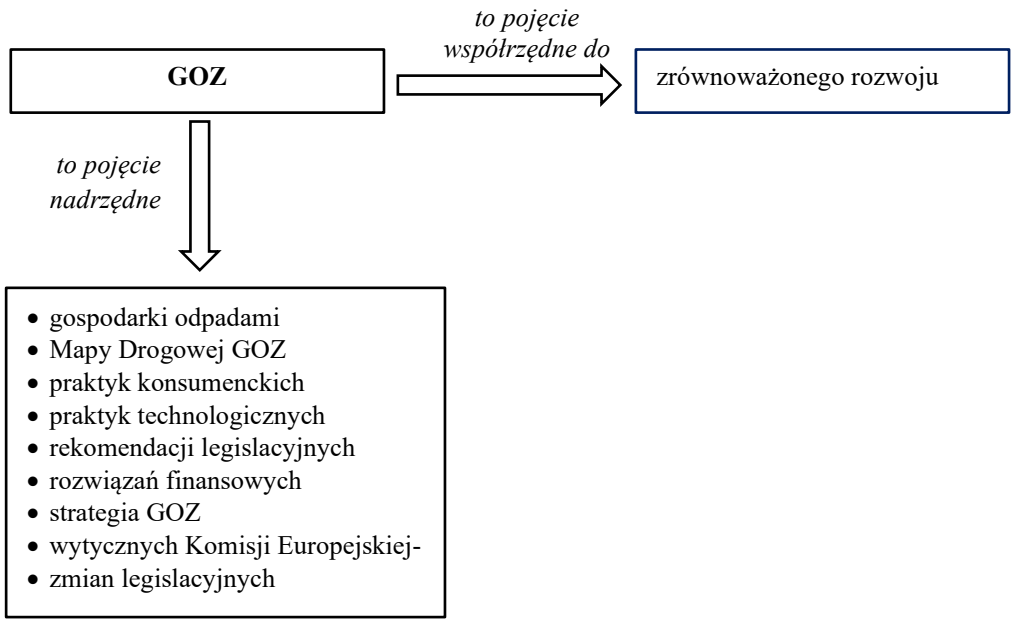

Rysunek 5.4. Relacja GOZ z pojęciami współwystępującymi w wypowiedziach komunikacyjnych w fazie II
Źródło: opracowanie własne.

W pojęciach hierarchicznych brakowało nadrzędności w stosunku do GOZ. Pojęcie GOZ było ramą nadrzędną koncepcyjną, obejmująca dokumenty strategiczne, instrumenty prawne i finansowe oraz konkretne działania podejmowane na poziomie technologii i zachowań rynkowych.

W ramach wydanego komunikatu o przyjęciu Mapy Drogowej GOZ znajdowała się również deklaracja pochodząca od ministerstwa, w której wskazano katalog obszarów działań, które mają być priorytetami kraju, żeby wprowadzić GOZ.

> „Do priorytetów Polski w ramach GOZ należą: innowacyjność, wzmocnienie współpracy pomiędzy przemysłem i sektorem nauki, a w efekcie wdrażanie nowatorskich rozwiązań w gospodarce, stworzenie europejskiego rynku na surowce wtórne, na którym łatwiejszy byłby ich przepływ, zapewnienie wysokiej jakości surowców wtórnych, które wynikają ze zrównoważonej produkcji i konsumpcji, rozwój sektora usług."
>
> (J. Emilewicz, ministra przedsiębiorczości i technologii *MPiT: Rząd przyjął projekt mapy drogowej GOZ*, Gazeta Wyborcza wydanie online, 10.09.2019)

Częściowo uznaje się je za pojęcia związane z GOZ, ale nie można na podstawie tej wypowiedzi określić stopnia hierarchii. Mogą to być zarówno pojęcia, którym GOZ była podporządkowana jak i współwystępująca czy nadrzędna wobec nich. Brakuje kontekstu i wskazania konkretnej relacji. Niemniej, były to wskazania GOZ w szerokim spektrum jej możliwości oddziaływania i ramie narracyjnej.

5.2.3. Podsumowanie dyskursu o GOZ w fazie II

W fazie II dyskurs dotyczący GOZ był w niewielkim stopniu reprezentowany przez wypowiedzi zawierające definicję tego pojęcia, co uniemożliwiło zbadanie wszystkich jego elementów. Dyskurs koordynacyjny toczony był w ramach rozproszonej tematyki pojęć związanych z GOZ, a mimo tego skoncentrowany wokół problematyki odpadowej, przy obecności pojęć związanych z surowcami i wydłużaniem życia surowców. Widoczne było to w elementach semantycznych, definicjach, obszarach spójności z Komunikatem KE: Zamknięcie obiegu (2015), pojęciach związanych z gospodarką cyrkularną i tematyce odpowiedzi na interpelacje poselskie. Podobnie dyskurs komunikacyjny, przy czym zestaw pojęć używanych w wypowiedzi o GOZ został w nim rozszerzony o te związane z zarządzaniem surowcami i materiałami. W definicjach publikowanych na łamach prasy widoczny jest nacisk na zachowanie ciągłości obiegu, zmianę podejścia do zachowań i postaw zmierzających do osiągnięcia zmiany gospodarowania zasobami. Podobnie w zestawie pojęć związanych z GOZ, gospodarka cyrkularna była umiejscowiona nadrzędnie wobec słów nawiązujących do jej wdrożeni m.in. zmian legislacyjnych, praktyk rynkowych, rekomendacji rozwiązań.

Areną dyskursu w fazie II były odpowiedzi na interpelacje poselskie, komisje senackie, dzienniki – szczególnie Rzeczpospolita. W wypowiedziach parlamentarnych dominował rząd, w tym Ministerstwo Środowiska oraz Ministerstwo Przedsiębiorczości i Technologii. Istniały dwa typy powodu ich wypowiedzi: prowadzenie prac tematycznych komisji oraz sprawowanie kontroli parlamentarnej. Na łamach prasy widać było szczególnie aktywność przedstawicieli mediów i częściowo biznesu i rządu.

Podsumowanie dyskursu w fazie II zawiera tabela 5.6.

Tabela 5.6. Podsumowanie dyskursu o GOZ w fazie II

Element dyskursu	Kategoria	Dyskurs koordynacyjny	Dyskurs komunikacyjny
IDEA	reprezentacja semantyczna GOZ	• mała reprezentacja semantyczna GOZ (3 W), • brak synonimów, antonimów, ekwiwalentów kontekstowych; • metonimia pokrywają się z redukcjami pojęciowymi i są wyrażane poprzez pojęcia z obszaru odpadów, • rama legislacyjno-administracyjna oraz techniczna, • pojedyncza przyczyna implementacji GOZ – legislacja unijna, • brak podania skutków przyjęcia GOZ, • brak możliwości oceny rodzaju idei dla fazy	• mała reprezentacja semantyczna GOZ (5 W), • obecność metonimii i redukcji pojęciowych, • metonimie skoncentrowane tematycznie wokół powtórnego użycia, surowców wtórnych, odpadów jako nośnika wartości, łańcuchów produkcji; • redukcja pojęciowa odnosiła się do gospodarowania odpadów i obiegu materiałów, • dominująca rama tematyczna: środowiskowa i techniczna, • przyczyny wprowadzenia GOZ przedstawione w pojedynczej wypowiedzi, • skutki wprowadzenia GOZ bazowały na ekologii, • GOZ ideą o charakterze poznawczym z elementami normatywnymi (prognoza rozwoju rynku pracy)
	definicja GOZ	• mała reprezentacja definicji GOZ (3 W), • obecność dwóch definicji opisowych o różnorodnym brzmieniu • elementy spójne w definicjach to wydłużanie wartości produktu oraz gospodarowanie zasobami, • elementy konstytutywne Komunikatu KE: Zamknięcie obiegu (2015): spójne dla wszystkich definicji to efektywność zasobów, zarządzanie odpadami	• dominacja definicji jawnych i opisowych, • centralnym elementem definicji są zachowania mające na celu utrzymanie produktów, materiałów i surowców w obiegu poprzez przekształcanie odpadów w surowce wtórne oraz odejście od modelu linearnego gospodarowania; • związek z Komunikatem KE: Zamknięcie obiegu (2015) w pojedynczej wypowiedzi
	relacja hierarchiczna pojęć z GOZ	• GOZ jako pojęcie nadrzędne wobec odpadów	• GOZ pojęciem nadrzędnym wobec pojęć związanych z implementacją GOZ

Element dyskursu	Kategoria	Dyskurs koordynacyjny	Dyskurs komunikacyjny
KONTEKST	kontekst tematyczny wypowiedzi	• tematyka rozproszona: odpady, recycling, surowce wtórne, energetyka i bezpieczeństwo surowcowe, implementacja GOZ do prawa polskiego; • w odpowiedzi na interpelacje poselskie obecna silnie tematyka odpadów i postępowania z surowcami	• GOZ najczęściej poruszany w ramach materiałów o wydarzeniach eksperckich oraz promocji raportów branżowych, • dostrzegalny związek z zagadnieniami klimatycznymi, • komunikacja o wydarzeniach politycznych dotyczy Mapy Drogowej GOZ, ustawy o odpadach, ustawy o utrzymaniu czystości w gminach
	czas dyskursu	• 4.06.2018 – 15.03.2019 • VIII i początek IX kadencji Sejmu, IX i początek X kadencji Senatu • jedno dominujące wydarzenia dyskursywne: posiedzenie senackiej Komisji Środowiska (120.) w dniu 20.11.2018.	• 4.06.2018 – 30.12.2018
	arena dyskursu	• odpowiedź na interpelacje poselskie (23 W), • komisje senackie (20 W) - przewaga senackiej Komisji Środowiska, • znikomy udział w komisjach sejmowych	• dominacja dzienników, przede wszystkim Rzeczpospolitej (91 W), • obecność w komunikatach PAP (18 W), • sporadyczne występowanie w tygodnikach: Polityka (9 W),
	powód wypowiedzi	• dominacja dwóch rodzajów powodów, że znikomym współudziałem pozostałych; • prowadzenie prac tematycznych komisji (23 W), • kontrola parlamentarna (23 W)	b.d.
AKTORZY	nadawcy wypowiedzi	• rząd (32 W), w tym dominacja Ministerstwa Środowiska oraz Ministerstwa Przedsiębiorczości i Technologii; • przedstawiciele biznesu obecni w dyskursie wewnętrznym	• media (94 W), • biznes (44 W), • rząd (35 W)
	odbiorcy wypowiedzi	• wspólne gremia parlamentarne (24 W), • przedstawiciele opozycji (21 W), • koncentracja odbiorców w osobie jednego posła jako adresata odpowiedzi na interpelacje poselskie	• społeczeństwo
	nieuczestniczący w dyskursie	• brak przedstawicieli lobby branżowego, NGO; • ograniczona liczba wypowiedzi przedstawicieli biznesu, partii rządzącej, opozycji, uniwersytetów i ośrodków badawczych, samorządu terytorialnego	• brak przedstawicieli, lobby branżowego, NGO, samorządów, uniwersytetów / ośrodków badawczych; • jedna wypowiedź posła opozycji

Źródło: opracowanie własne

5.3. Instytucjonalizacja idei GOZ w fazie III

Charakterystyka materiału badawczego

W fazie „Konceptualizacja ram legislacyjnych GOZ" wyodrębniono 139 wypowiedzi w dyskursie parlamentarnym. 17 z nich (12% wszystkich) zawierało definicję GOZ. Pierwsza z nich, pochodziła z obrad Senatu RP z 15 stycznia 2020 roku i dotyczyła rynku odpadów. Zestawienie zamyka wypowiedź z posiedzenia Sejmu RP z dnia 18 października 2023 roku, z dyskusji o zmianie ustawy o gospodarce opakowaniami i odpadami opakowaniowymi. W kolejnych dwóch miesiącach, do końca roku 2023 nie wyodrębniono wypowiedzi zawierających definicję GOZ.

Najdłuższy czas trwania fazy III ma swoje odzwierciedlenie też w liczbie wypowiedzi komunikacyjnych – 453. Do analizy szczegółowej zostało zakwalifikowanych 7 wypowiedzi. Cztery z nich należało do dziennikarzy, jeden do przedstawiciela rządu, jeden do przedstawiciela lobby branżowego, jeden do przedstawicieli instytucji nauki. Co istotne, tak zawężona liczba wypowiedzi, która została poddana badaniu szczegółowemu wynika z bardzo nielicznej reprezentacji wypowiedzi w tej fazie w dyskursie komunikacyjnym, które zarówno odnosiłyby się do komunikacji o wydarzeniach politycznych lub legislacyjnych, jak i zawierały chociaż częściowo elementy definicyjne.

5.3.1. Dyskurs koordynacyjny w fazie III

Czas dyskursu

Dyskurs w fazie III zachodziła pomiędzy rozpoczęciem operacjonalizacji EZŁ (styczeń 2020) a zakończeniem głównych działań legislacyjnych wobec EZŁ w obszarze klimatyczno-środowiskowym (październik 2023). Częstotliwość wypowiedzi wynosiła 3,04 miesięcznie. Pierwsza wypowiedź w dyskursie koordynacyjnym w tej fazie miała miejsce 15 października 2020 roku, a ostatnia 12 lipca 2023 roku. Po lipcu nie odnaleziono wypowiedzi, które zawierałyby frazę GOZ.

Arena dyskursu

Dominującą areną dyskursu podczas Konceptualizacji ram legislacyjnych GOZ były komisje sejmowe (50 W) i senackie (36 W). GOZ obecny również w odpowiedziach na interpelacje poselskie, ale nie z taką dużą częstotliwością (24 W). Temat GOZ prawie w ogóle nie był poruszany w ramach posiedzeń Senatu (3 W), rzadko w treści interpelacji

(8 W). 19 wypowiedzi zostało zidentyfikowanych podczas posiedzeń IX Sejmu RP. Wśród komisji obu izb, wypowiedzi najczęściej padały w trakcie posiedzeń komisji dedykowanych środowisku (sejmowej Komisji Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa (18 W) oraz senackiej Komisji Środowiska (21 W). Obserwowane było w tej fazie rozproszenie tematu po innych komisjach stałych, a nawet obecność GOZ w podkomisjach sejmowych. Wypowiedzi o GOZ znalazły się w posiedzeniach sejmowych komisji: Cyfryzacji, Innowacyjności i Nowoczesnych Technologii, do Spraw Energii i Skarbu Państwa, do Spraw Unii Europejskiej, Gospodarki Morskiej i Żeglugi Śródlądowej, Gospodarki i Rozwoju, Infrastruktury, Samorządu Terytorialnego i Polityki Regionalnej, Rolnictwa i Rozwoju Wsi a nawet Mniejszości Narodowych i Etnicznych. Podobne pokrycie miała GOZ w senackich komisjach stałych. Zidentyfikowane wypowiedzi zostały przedstawione podczas posiedzeń: podkomisji stałych: do spraw biogospodarki i innowacyjności w rolnictwie, do spraw nauki i szkolnictwa wyższego, do spraw rozwoju gospodarczego, do spraw wykorzystania środków pochodzących z Unii Europejskiej, oraz do spraw zmian technologicznych i restrukturyzacji głównych sektorów przemysłu.

Powód wypowiedzi

Najliczniejszą kategorię wypowiedzi stanowiły te formułowane w ramach prac tematycznych komisji (80 W), które obejmowały prezentacje tematów, przedstawienie informacji ministrów, omówienia zagadnień sektorowych, informacje wprowadzające w ramach punktów porządku obrad oraz głosy w dyskusjach nad przedstawionymi informacjami. Drugą kategorię stanowiły wypowiedzi w trybie kontroli parlamentarnej (38 W). W tej grupie znalazły się odpowiedzi na interpelacje poselskie, interpelacje, pytania w sprawach bieżących oraz odpowiedzi na pytania w toku dyskusji plenarnych i komisji. W trybie kontroli spraw związanych z członkostwem Polski w Unii Europejskiej odnotowano 14 wypowiedzi. Obejmowały one przedstawienie stanowisk rządu do dokumentów Komisji Europejskiej, rozpatrywanie projektów dyrektyw i rozporządzeń UE, wypowiedzi w dyskusji nad tymi stanowiskami oraz prezentacje projektów stanowisk Polski wobec aktów prawnych UE. Najmniej wypowiedzi było formułowanych w ramach procedury ustawodawczej (7 W).

Aktorzy dyskursu

Wśród aktorów po raz kolejny dominował rząd (61 W). W momencie wykluczenia ze statystyk odpowiedzi na interpelacje poselskie, które należały ze względów formalnych do przedstawicieli rządu, ich reprezentacja zrównuje się z reprezentacją opozycji i wynosi 37 wypowiedzi. Jako nadawcy w dyskursie obecne było jeszcze lobby branżowe (10 W), politycy partii rządzącej (7 W), przedstawiciele biznesu (5 W) i w pojedynczych wypowiedziach reprezentanci NGO, samorządów, think tanków, uniwersytetów, UE. W tej fazie o GOZ wypowiadali się również sporadycznie przedstawiciele organów kontroli i agencji wykonawczych państwa – Naczelnej Izby Kontroli oraz Narodowego Centrum Badań i Rozwoju.

Nadawcy zwracali się tylko do polityków – posłów i posłanek partii opozycyjnych, rządzących lub ich zgromadzeń w izbach parlamentu. Do przedstawicieli partii rządzącej kierowane było 28 wypowiedzi, do rządu 22 wypowiedzi, do polityków opozycji 20, a pozostałe 70 do ogółu słuchaczy w sejmowych i senackich komisjach oraz podczas posiedzeń parlamentu.

Kontekst tematyczny dyskursu

Mimo, że GOZ w dalszym ciągu poruszana była w ramach tematyki zarządzania odpadami, pozyskiwania surowców i wykorzystywania zasobów, to zmienił się nacisk w dyskusji. Przede wszystkim wypowiedzi o GOZ miały miejsce w kontekście zmian legislacyjnych, nowelizacji ustaw i transpozycji prawa unijnego. Pojawiły się takie punkty jak: rozpatrzenie ustawy o zmianie ustawy o działaniach administracji rządowej, ustawy o zmianie ustawy o utrzymaniu czystości i porządku w gminach, ustawy o zmianie ustawy o odpadach, o zmianie ustawy o obowiązkach przedsiębiorców w zakresie gospodarowania niektórymi odpadami oraz o opłacie produktowej, jak również podawaniu stanowiska rządu w sprawie rozporządzeń unijnych (np. w sprawie baterii i zużytych baterii, EZŁ, wzmocnienia pozycji konsumentów w procesie transformacji ekologicznej, ekoprojektowania, ochrony gleby itd.), informacji o postępach w wdrażaniu GOZ jako takim – w tym stosowaniu się do komunikatów Komisji Europejskiej.

Drugim wyraźnym nurtem było raportowanie działań instytucji publicznych oraz postępów w implementacji (np. prezentacje priorytetów resortów, informacje o stanie prac legislacyjnych, wątki dotyczące infrastruktury KPO, przygotowania strategii Produktywności 2030). Podczas Konceptualizacji ram legislacyjnych GOZ zyskała

ponadto charakter instrumentalny i rynkowy: pojawiały się wypowiedzi skoncentrowane na systemowych rozwiązaniach wpływających na zachowania podmiotów gospodarczych i instytucje rynkowe, w tym na koncepcji ROP, modelach biznesowych opartych na ekoprojektowaniu oraz na infrastrukturze i założeniach systemu kaucyjnego.

Istotnym uzupełnieniem obrazu tematyki fazy III, były interpelacje poselskie, które w analizowanym okresie koncentrowały się na: kontroli implementacji, wykonalności i skutków regulacyjnych. Ich tematyka była spójna i obracała się wokół kilku powtarzalnych osi: transpozycji prawa unijnego do porządku krajowego, funkcjonowania instrumentów rynkowych (m.in. systemu kaucyjnego, rozszerzonej odpowiedzialności producenta, opłat produktowych), operacyjnych problemów systemu gospodarki odpadami (hierarchizacja postępowania, spalarnie, monitoring i kontrola), a także powiązań GOZ z politykami horyzontalnymi, w szczególności Krajowym Planem Odbudowy, polityką energetyczną i klimatyczną.

Charakterystyka GOZ jako idei dyskursywnej

W tym okresie, w zasadzie nie stosowano synonimów. W pojedynczym przypadku użyto angielskiego terminu „circular economy". Sporadycznie występowały również antonimy. GOZ to nie „spalanie, unieszkodliwianie, system linearny, składowanie odpadów", „wyprodukować–użyć–wyrzucić". Rzadko, bo jedynie w czterech wypowiedziach, GOZ zastąpiona była innym pojęciem. Ekwiwalentami kontekstowymi były w tym zbiorze: „gospodarka niskoemisyjna", „hierarchia sposobów postępowania z odpadami", „system kaucyjny" i „dyrektywa SUP" oraz różne strategie: bioróżnorodności, dotyczące metanu, ograniczenia zużycia chemikaliów. 8 wypowiadających się upraszczało rozumienie GOZ. Najczęściej metonimia odnosiła się do odpadów i dopełnienia działań z nimi związanymi: odzysku, recyklingu, korzystaniu z nich jako surowców, ponownym wykorzystaniu, zapobieganiu ich powstawania, hierarchii postępowania z nimi. Występowało również uproszczenie do odzysku szkła i metali, pojęcia produktów wielokrotnego użytku, wykorzystywania CO_2. W ponad połowie wypowiedzi (10 W) wystąpiło zjawisko redukcji pojęciowej. GOZ została zawężona, a przez to zdeformowana w pojęciach: „sposób gospodarowania odpadami", „odpady, surowce, ponowne wykorzystanie, procesy produkcyjne", „obieg węgla", „zarządzanie odpadami", „recykling w zakładach", „hierarchia postępowania z odpadami", „racjonalne wykorzystanie zasobów", „ograniczenie negatywnego wpływu na środowisko", „system kaucyjny", „zrównoważone, nietoksyczne produkty

wielokrotnego użytku". Dominowały redukcje o charakterze odpadowo-surowcowymi, a drugą grupą były redukcje związane z środowiskiem.

Biorąc pod uwagę współwystępowanie innych terminów GOZ najczęściej była ujmowana w środowiskową ramę pojęciową (10 W), następnie ekonomiczną (9 W), legislacyjno-administracyjną (6 W), strategiczną (5 W), techniczną (3 W) i innowacyjną (1 W). Ramy współwystępują ze sobą. Najczęściej GOZ była przedstawiana równocześnie jako ochrona środowiska i forma racjonalnego gospodarowania, czasem dochodziła do tego jeszcze rama legislacyjno-administracyjna, wskazująca na konieczność wprowadzenia regulacji, implementacji prawa unijnego. Nie nastąpiła znacząca zmiana ram tematycznych w czasie.

W analizowanej fazie większość wypowiedzi nie podawała ani przyczyny, ani skutku wprowadzania GOZ. Wśród zawierających te elementy, 5 przedstawiało przyczynę formalno-legislacyjna, 2 ekologiczną. Jeszcze rzadziej, bo jedynie dla 4 wypowiedzi wskazano skutek wprowadzenia GOZ. Gospodarka cyrkularna miała być przyjazna dla środowiska, zwiększać efektywność energetyczną kraju, uwolnić od wykorzystywania surowców pierwotnych, zmniejszyć eksploatacje cennych surowców, doprowadzi do generowania pozytywnych impulsów dla biznesu oraz zwiększy konkurencyjność gospodarek polskiej i europejskiej. Były to skutki o charakterze ekologicznym lub ekonomicznym. Żadne z pozostałych rodzajów, w prowadzonej narracji, nie wystąpiły.

Przykładem przyczyny o charakterze formalno-legislacyjnym była wypowiedź dyrektorki Gosek. W ramach dyskusji o problemach GOZ z punktu widzenia samorządów, wskazała ona na konieczność transpozycji pakietu odpadowego, przypominając słuchaczom początki GOZ, czyli Komunikat KE: Zamknięcie obiegu (2015).

Był to również przykład idei GOZ jako idei poznawczej, czyli umocowanej w argumentacji na rzecz podjęcia działań zmierzających do instytucjonalizacji danej idei. Cechy idei poznawczej dominowały nad normatywnymi. Jednak, nie każda z wybranych wypowiedzi posiadała wystarczającą zawartość semantyczną, żeby można było ocenić charakter idei.

> „Kolejna kwestia to jest transpozycja pakietu odpadowego. Pakiet odpadowy to jest element szerszej inicjatywy Komisji Europejskiej, dotyczącej transformacji gospodarki na terenie Unii Europejskiej do gospodarki o obiegu zamkniętym. Te działania zostały zainicjowane w grudniu 2015 r. poprzez komunikat Komisji

Europejskiej w kwestii zamknięcia obiegu. Razem z komunikatem Komisji Europejskiej dotyczącym zamknięcia obiegu została przedstawiona propozycja legislacyjna 4 dyrektyw, nowelizujących łącznie 6 dyrektyw obowiązujących w zakresie gospodarki odpadami (…)."

(Magda Gosek, dyrektorka Departamentu Gospodarki Odpadami, Ministerstwo Klimatu, dyskusja w punkcie obrad „Problemy gospodarki odpadami z punktu widzenia samorządów. Szanse związane z wdrożeniem gospodarki o obiegu zamkniętym.", posiedzenie Komisji Środowiska nr 8, 4.02.202)

Idea poznawcza była realizowana poprzez, przede wszystkim, kwestie formalno-legislacyjne, odwołując się zarówno do prawa unijnego jak i krajowego. W wypowiedziach pojawiała się obserwacja o zmianie efektywności energetycznej, ilości wykorzystywania surowców pierwotnych, wpływie na konkurencyjność gospodarek krajowych i unijnych, listę skutków i efektów funkcjonalnych związanych z cyrkularnością „generowanie pozytywnych impulsów dla biznesu, dla funkcjonowania szeroko rozumianego systemu energetycznego, także w odniesieniu do gospodarki odpadami, i będzie przyjazny dla środowiska", chociaż już ocena „pozytywne" ma cechy idei normatywnej. Dwie, poza tą wzmianką, wypowiedzi o cechach normatywnych, koncentrowały się wokół aksjologicznych presupozycjach „potrzeba chwili", „wszyscy czujemy", „świat chce, żebyśmy dbali o …" oraz silnie wartościujących wyrażeń: „góra śmieci rosła w sposób absolutnie niezwykły", „zatruwała", „doprowadzała do szerokiego zatrucia środowiska", „dotkliwych kosztów ekologicznych". Była to nieskalowalna ocena autora wypowiedzi, niezwiązana z racjonalnym opisem warunków rzeczywistości.

Użyte definicje GOZ miały głównie charakter opisowy (6 W), lub funkcjonalny (5 W) lub opisowy i funkcjonalny równocześnie (2 W). Jawna definicja wystąpiła w 3 wypowiedziach. Tabela 5.7 przedstawia wybrane definicje jawne, opisowe oraz opisowe i funkcjonalne z fazy III.

Analizowane definicje charakteryzowały się wspólnym członem znaczeniowym, w którym GOZ przedstawiona była jako koncepcja racjonalnego gospodarowania zasobami. Wskazywano na cel ograniczenia negatywnego oddziaływania na środowisko poprzez maksymalizację czasu pozostawania produktów, materiałów i surowców w obiegu gospodarczym oraz minimalizację wytwarzania zasobów. Logika odpadów uległa w nich rozszerzeniu, następuje nawiązanie do innych elementów takich jak projektowanie, przeciwdziałanie marnotrawstwu, ograniczaniu zużycia. Występowały

akcenty cyklu życia produktu, nie wprowadzone wprost do wypowiedzi. Obecny był wątek EZŁ oraz działań, które należy podjąć, żeby zrealizować założenia GOZ.

Tabela 5.7. Zestawienie wybranych definicji obecnych w fazie III

GOZ to jest...
„koncepcja racjonalnego wykorzystania zasobów i ograniczenia negatywnego oddziaływania na środowisko (…) [w której] produkty, materiały oraz surowce powinny pozostawać w gospodarce tak długo jak jest to możliwe, a wytwarzanie odpadów powinno być jak najbardziej zminimalizowane” (I. Zysk, sekretarz stanu, Ministerstwo Klimatu, odpowiedź na interpelację (nr K9INT936) w sprawie zmiany stawek opłat za korzystanie ze środowiska, 16.01.2020)
„takie podejście do gospodarowania, które zakłada, że produkty, materiały, zasoby w gospodarce są utrzymywane tak długo, jak jest to możliwe, a wytwarzanie odpadów jest ograniczone do minimum” (M. Gosk, dyrektorka departamentu gospodarki odpadami, Ministerstwo Klimatu, dyskusja podczas posiedzenia senackiej Komisji Środowiska (nr 8.) w sprawie problemów gospodarki odpadami z punktu widzenia samorządów oraz szans związanych z wdrożeniem gospodarki o obiegu zamkniętym, 04.02.2020)
„[gospodarka], w której gospodarka odpadami jest tylko elementem, i to finalnym, że tak powiem” (G. Lenartowicz, posłanka, głos w dyskusji podczas posiedzenia sejmowej Komisji Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa (nr 19.) w sprawie informacji ministra klimatu na temat celów i postępów we wdrażaniu koncepcji gospodarki odpadami w obiegu zamkniętym, 21.07.2020)
„przestawienie całej gospodarki na takie tory, aby generować jak najmniej zanieczyszczeń i jak najbardziej ustawić gospodarkę w takim układzie wykorzystywania wszystkich produktów odpadowych, powtórnego użytkowania produktów, i to już od poziomu projektowania, wreszcie ograniczenia” (M. Nowicka, zastępczyni dyrektora departamentu klimatu i środowiska, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, informacja ministra rolnictwa i rozwoju wsi na temat stanu negocjacji Europejskiego Zielonego Ładu podczas posiedzenia senackiej Komisji Rolnictwa i Rozwoju Wsi (nr 24.), 10.12.2020)
„po pierwsze i w największym stopniu, zapobieganie powstawaniu odpadom, czyli redukcję ich powstawania już na najwcześniejszym etapie. Dopiero drugim celem jest powtórne użycie tych odpadów, które zostają wdrożone do tej naszej cyrkulacji, i na końcu jest recykling” (J. Mucha, posłanka na Sejm IX kadencji, Koalicja Obywatelska, głos w dyskusji o projekcie ustawy o zmianie ustawy o odpadach, obrady Sejmu RP IX kadencji, 13.10.2021)
„[gospodarka, która], polega na tym, że ten proces: wyprodukować, użyć i wyrzucić – się zapętli, czyli będziemy zużywali te zasoby, które do tej pory wyrzucaliśmy, bo te zasoby są niezwykle cenne i ich wyrzucanie to niezwykłe marnotrawstwo” (J. Mucha, posłanka na Sejm IX kadencji, Koalicja Obywatelska, głos w dyskusji o projekcie ustawy o zmianie ustawy o obowiązkach przedsiębiorców w zakresie gospodarowania niektórymi odpadami oraz o opłacie produktowej, obrady Sejmu RP IX kadencji, 07.03.2023)
„podjęcie szeregu różnych działań w zakresie zarówno formalnoprawnym, jak i rzeczowym” (A. Grzyb, poseł na Sejm IX kadencji, Polskie Stronnictwo Ludowe, głos w dyskusji o projekcie ustawy o zmianie ustawy o obowiązkach przedsiębiorców w zakresie gospodarowania niektórymi odpadami oraz o opłacie produktowej, obrady Sejmu RP IX kadencji, 07.03.2023)
„pewien model gospodarczy, który został przyjęty w Unii Europejskiej (…) który ma postanowienia polityczne z Europejskiego Zielonego Ładu realizować” (K. Barańska, ekspertka, Konfederacja Lewiatan, głos w dyskusji podczas posiedzenia sejmowej Komisji Gospodarki i Rozwoju (nr 123), w sprawie informacji o wdrażaniu przez Polskę planu działania dotyczącego gospodarki o obiegu zamkniętym, 24.05.2023)
„[gospodarka], w której pierwszeństwo dajemy zrównoważonym, nietoksycznym produktom wielokrotnego użytku” (U. Zielińska, posłanka na Sejm IX kadencji, Koalicja Obywatelska, głos w dyskusji o projekcie ustawy o zmianie ustawy o gospodarce opakowaniami i odpadami opakowaniowymi, obrady Sejmu RP IX kadencji, 06.07.2023)

Źródło: opracowanie własne.

Żadna z wypowiedzi nie była też w pełni zbieżna z wszystkimi elementami zarówno Komunikatu KE: Zamknięcie obiegu (2015) jak i Mapy Drogowej GOZ. Najczęściej występującym elementem konstytutywnym były: zarządzanie odpadami (13 W) oraz surowce wtórne i zamknięcie obiegu (12 W). Sporadycznie występującymi elementami są modele biznesowe (1 W), konsumpcja (1 W), innowacje i finansowanie (1 W), projektowanie (1 W).

GOZ przedstawiana była wobec pojęć związanych z odpadami, surowcami i materiałami w pozycji nadrzędnej. W tym przypadku GOZ pełniła rolę parasola pojęciowego, pod którym grupowane są działania, instrumenty i praktyki związane z zarządzaniem zasobami oraz przepływami materiałowymi. Jednocześnie istniały przykłady wypowiedzi świadczące o tym, że GOZ traktowana bywała jako pojęcie współrzędne wobec innych strategii UE, EZŁ oraz gospodarki niskoemisyjnej.

> „Dodatkowo zupełna nowość, czyli przekształcenie modeli biznesowych, działania firmy na działanie w ramach gospodarki o obiegu zamkniętym. Czyli to, żeby domykać łańcuchy dostaw, żeby czyjś odpad stał się czyimś produktem, żeby mniej szkodzić środowisku, wytwarzać mniej odpadów. Wszystko wpisuje się w Europejski Zielony Ład, ale też i w potrzebę chwili, bo myślę, że nawet gdyby w Europie tego nie było, to wszyscy czujemy, że obecnie świat chce tego, żebyśmy dbali o wykorzystanie zasobów naszej planety."
>
> (M. Jasińska, Zastępca dyrektora Departamentu Programów Ponadregionalnych, Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej, przedstawienie informacji na temat realizacji Programu Operacyjnego Polska Wschodnia 2014-2020, posiedzenie podkomisji stałej polityki regionalnej nr 5, 06.02.2023)

Relacja między EZŁ a GOZ nie była jasna, ponieważ w niektórych wypowiedziach, GOZ była pojęciem podrzędnym do EZŁ. Podrzędność pojęcia wskazywana była również w stosunku do dyrektywy SUP oraz do abstrakcyjnego pojęcia „megatrendów". Zestawienie wszystkich wyodrębnionych zależności zawiera rysunek 5.5.

W trakcie tej fazy w ramach procesu opracowywania Strategii Produktywności U1 zauważył zmianę charakterystyki definicyjnej GOZ.

> „Tam pojawiała się właściwie tylko taka kwestia: czy to już jest model gospodarczy, czy jeszcze koncepcja, czy raczej idea. i to się chyba zmieniało – najpierw

mówiono, że to jest koncepcja, potem, że idea, a później, że to już model, że mamy jakiś wypracowany model gospodarczy.”

(U1, wywiad, 12.11.2025)

Widoczna była ewolucja postrzegania GOZ od koncepcji poprzez idee do modelu gospodarczego w obszarze dyskursu wewnętrznego.

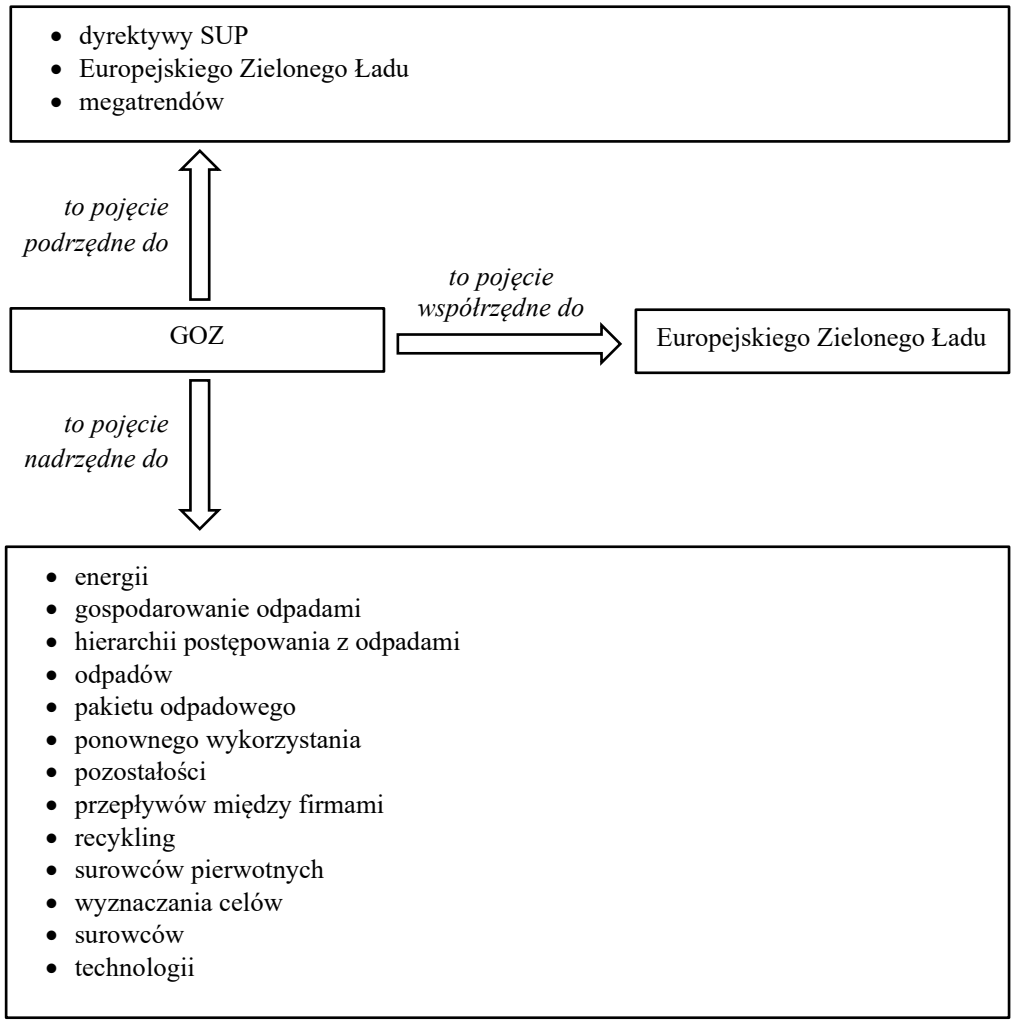

Rysunek 5.5. Relacja GOZ z pojęciami współwystępującymi w wypowiedziach w dyskursie koordynacyjnym w fazie III
Źródło: opracowanie własne.

5.3.2. Dyskurs komunikacyjny w fazie III

Czas dyskursu

Dyskurs komunikacyjny prowadzony w III fazie rozpoczął się wraz z wypowiedzią z dnia 3.01.2020 i skończył na artykule datowanym na 30.10.2023. Częstotliwość wypowiedzi wynosiła 9,45 miesięcznie.

Arena dyskursu

Arena dyskursu rozgrywała się analogicznie jak dla poprzednich faz na łamach Rzeczpospolitej i Dziennika Gazety Prawnej (153 i 146 W). Jako arena instytucjonalizacji GOZ zaczęła być dostrzegalna też Wyborcza (46 W). W dyskursie pojawił się tygodnik o prawicowym nacechowaniu ideologicznym – Do Rzeczy (25 W). Analogiczną liczbę występowania miał Newsweek. W pozostałych gazetach wypowiedzi były epizodyczne Odnotowano liczbę wypowiedzi w PAP (18 W) na statystycznie nieistotnym poziomie.

Aktorzy dyskursu

Utrzymany został prymat mediów jako nadawców (176 W). Przedstawiciele biznesu występowali rzadziej niż w fazie II, ale wciąż plasując się na drugiej pozycji (78 W). Rządzący wypowiadali się 36 razy. Częstotliwość udziału pozostałych uczestników dyskursu w dalszym ciągu kształtowała się poniżej 10% wszystkich wypowiedzi dla fazy.

Kontekst tematyczny dyskursu

Najczęściej wypowiedzi występowały bez konkretnego wydarzenia legislacyjnego lub politycznego, jako ciągłość komunikacji. Jednak w fazie „Konceptualizacja ram legislacyjnych GOZ", nastąpiło mocne związanie wypowiedzi z wdrażaniem prawa, szczególnie tematyką ROP, systemu kaucyjnego, nowelizacji ustawy o odpadach, systemu selektywnej zbiórki odpadów oraz działań infrastrukturalnych, czyli budowania ekospalarni i instalacji odpadowych.

Drugim, obok wdrożeniowego blokiem kontekstowym był EZŁ oraz prace nad dyrektywami opakowań. Nawiązuje się też do finansowania, w tym KPO, Funduszu Odbudowy, przydziale środków unijnych na lata 2021–2027, Funduszowi Sprawiedliwej Transformacji. Biznesowy, silny kontekst był obecny wraz z rewolucją w zmianie sprawozdawczości – przyjęciu raportowania ESG.

Charakterystyka GOZ jako idei dyskursywnej

Dyskurs komunikacyjny podczas fazy „Konceptualizacja ram legislacyjnych GOZ", charakteryzował się brakiem wprowadzania definicji. Obecne w nim definicje miały charakter funkcjonalny, z elementami opisowymi i negatywnymi. Sprowadzały się one do przedstawiania GOZ jako praktycznego, rynkowo-instytucjonalnego mechanizmu przebudowy gospodarki. Wypowiadający się dowolnie kształtowali elementy definicyjne

zgodnie z celem narracyjnym. Tematy, które ulegały powtórzeniu w więcej niż jednej definicji, przedstawiały logikę projektową i formę zarządzania cyklem życiu, przekształcania odpadów na zasoby, zmiany sposobu korzystania z dóbr, element większej polityki – EZŁ. Negatywna forma definicji to przedstawienie GOZ w kontrze do zwrotu „kup–użyj–wyrzuć".

Mimo tego, całość wypowiedzi funkcjonowała w ramach konstytutywnych Komunikatu KE: Zamknięcie obiegu (2015). Najczęściej nawiązywano do ogólnego systemu oraz efektywności zasobów, które pojawiały się w niemal wszystkich analizowanych wypowiedziach. GOZ była więc skonceptualizowana przez pryzmat zmiany modelu gospodarczego, a nie w odwołaniu do sektora. Ujęcie systemowe pełniło funkcję ramującą, integrując pozostałe elementy. Pojawiała się również konsumpcja, surowce wtórne i zamknięcie obiegu, rzadziej projektowanie i produkcji. Selektywnie występowały modele biznesowe, innowacje i finansowanie, a biogospodarka nie pojawiła się w ani jednej wypowiedzi.

Ta wielowymiarowość w rozumieniu GOZ, przy jednoczesnych brakach definicyjnych, widoczna była w analizie pojęć przez jakie ta idea, była najczęściej przedstawiana. Rama znaczeniowa występowała przynajmniej poprzez podwójne elementy: rama środowiskowa i ekonomiczna, środowiskowa i strategiczna, innowacyjna i legislacyjna. Nie występował jeden schemat będący prawidłowością dla większości wypowiedzi. Wprowadzane są synonimy: „gospodarka cyrkularna", „model gospodarki o obiegu zamkniętym" oraz w trzech wypowiedziach antonimy: „gospodarka linearna", „wyrzucanie", „model" „zużyj i wyrzuć". Dziennikarze oraz przedstawiciel instytucji nauki używali metonimii. Należały do nich: „energia słoneczna", „biodegradowalne naczynia", „wielorazowe torby", „smartfony do naprawy, ubrania z materiałów uzyskanych z recyklingu", „zrównoważona konsumpcja", „naprawa", „ponowne użycie", „recykling", "rewolucja technologiczna", „nowe model biznesowe", "naprawa odkurzacza", oddawanie ubrań', „wydłużanie życia produktu", „produkty z plastiku z recyklingu (bluzy, namioty, meble)". Dwa przykłady użycia w zdaniu prezentowane są poniżej:

> „Smartfony do naprawy i ubrania z materiałów uzyskanych z recyklingu – UE chce stworzyć gospodarkę o obiegu zamkniętym."
>
> (A. Słojewska, dziennikarka, Europejska gospodarka z odzysku, Rzeczpospolita wydanie online, 12.03.2020)

„Przyzwyczailiśmy się, że gdy kupiony przez nas produkt się zużyje, to go wyrzucamy. Tymczasem zepsuty odkurzacz da się naprawić, na stare ubrania warto poszukać chętnych, a telewizor może jeszcze nam posłużyć. To zachowania właściwe dla gospodarki obiegu zamkniętego, cyrkularnej – mają maksymalnie wydłużać czas życia produktu."

(A. Czubańska, dziennikarka, *Gospodarka do zamknięcia*, Newsweek wydanie online, 28.09.2022)

Były to substytuty definicji całej koncepcji GOZ, w języku publicystycznym, w prowadzonej przez dziennikarzy narracji w artykule. Zastosowane metonimie obejmowały zarówno pojedyncze produkty jak i ogólne kategorie zachowań, co wskazywało na ich zróżnicowany charakter leksykalny.

W fazie III redukcja pojęciowa była również często stosowanym zabiegiem komunikacyjnym. W analizowanym materiale redukcja taka pojawiła się w czterech na siedem wypowiedzi, co wskazywało na jej istotną rolę w przekazie. GOZ była sprowadzana do: projektowania produktów mniej surowcochłonnych, ponownego wykorzystania i wydłużenia czasu użytkowania, wykorzystania zużytych produktów, ograniczania marnotrawstwa surowców oraz krążenia dóbr pomiędzy kolejnymi użytkownikami. Redukcja pojęciowa pełniła tym samym funkcję skrótu interpretacyjnego. Dwa przykłady takiego zabiegu obrazują cytaty poniżej:

„Dalekosiężnym skutkiem tych działań będzie odejście od gospodarki linearnej (kup–zużyj–wyrzuć) na rzecz gospodarki cyrkularnej, zakładającej jak najszersze wykorzystanie zużytych produktów."

(M. Łyszkowski, Instytut Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk, *Michał Łyszkowski o Zielonym Ładzie: Zrównoważona konsumpcja to nowy azymut w polityce Unii Europejskiej*, Rzeczpospolita wydanie online, 30.06.2020)

„Jednym z filarów Europejskiego Zielonego Ładu jest rozwijanie gospodarki o zamkniętym obiegu – żeby ograniczyć marnotrawstwo surowców, mają one krążyć od jednych konsumentów do drugich, zmieniając po drodze jedynie swoje użytkowe formy. Opakowania mają być wykorzystywane ponownie albo trafiać do recyklingowej obróbki, by na składowiskach śmieci lądowało coraz mniej odpadów."

(R. Omachel, dziennikarz, *Drobna opłata mogłaby pomóc w walce z plastikowymi śmieciami. Rząd nie potrafi jednak zmienić przepisów*, Newsweek wydanie online, 27.07.2022)

Łyszkowski, przedstawiając odejście od gospodarki linearnej, hierarchię postępowania z odpadami, zredukował do jak najszerszego wykorzystania zużytych produktów. Wypowiadający ma świadomość istnienia katalogu elementów znajdujących się pod opisywanym podejściem, jednak świadomie go nie używa. Podobnie, w wypowiedzi Omachela skomplikowany proces obiegu produktów został przedstawiony z pominięciem jego elementów, a raczej jako przekazywanie od konsumenta do konsumenta kolejnych produktów, przy wskazaniu wielokrotnego wykorzystywania opakowań, jako czynności koniecznej.

W tej fazie, GOZ jest przede wszystkim przedstawiona jako idea poznawcza, której wprowadzenie uzasadniane jest różnorodnym katalogiem wyzwań i problemów. Cechy poznawcze idei były silnie formalno-legislacyjne, połączone z polityką unijną, celami operacyjnymi polityki krajowej i realizacją strategii Polski.

Jedna z wypowiedzi, wprowadziła również nową obserwację, wynikającą z wpływu pandemii na realia gospodarcze. Inna odwoływała się do danych liczbowych o wzroście konsumpcji („światowa konsumpcja do 2050 r. zwiększy się trzykrotnie"). Normatywne elementy semantyczne zaprezentowane zostały poprzez język aspiracji – przedstawienie wprowadzenia cyrkularności jako „niepowtarzalnej szansy" i „ambicji" uniezależnienia się od surowców.

GOZ prezentowana była jako konieczna odpowiedź rozwojowa na ograniczenia środowiskowe, gospodarcze i polityczne. Były to przyczyny ekonomiczne, ekologiczne i formalne, ale również związane z bezpieczeństwem surowcowym a nawet ideowe – idea GOZ była więc przedstawione jako kolektywna ambicja UE.

> „UE ma ambicję maksymalnego uniezależnienia się od surowców, do czego ma być wykorzystanych wiele instrumentów."
>
> (A. Słojewska, dziennikarka, *Europejska gospodarka z odzysku*, Rzeczpospolita wydanie online, 12.03.2020)

Odwołania do pandemii COVID-19 wprowadziło nową ramę interpretacyjną dla uzasadniania potrzeby wdrażania GOZ. W wypowiedziach stosowana była pozytywna argumentacja na rzecz wprowadzenia GOZ, oparta na opisie zastanej rzeczywistości, a nie na przykładach wykorzystywanych w uzasadnieniach dokumentów legislacyjnych.

> „Trwająca od ponad roku pandemia COVID-19 ujawniła wysoki poziom podatności globalnej gospodarki na nagłe zagrożenia zewnętrzne. Okres ten pokazał jednocześnie ogrom możliwości nowych technologii oraz to, w jak krótkim czasie

mogą one zostać skutecznie zaadoptowane do potrzeb nowej rzeczywistości, opartej m.in. na modelu gospodarki o obiegu zamkniętym."

(*Europejski Zielony Ład: przygotowanie przedsiębiorstwa do nowego modelu gospodarki opartej o obieg zamknięty*, Rzeczpospolita wydanie online, 20.05.2021)

W argumentacji przyczyn wprowadzania GOZ odnaleziono też argumenty statyczne i legislacyjne, sięgające do historii wprowadzania GOZ.

W III fazie w dyskursie medialnym związki hierarchiczne z GOZ stanowiły szeroki katalog pojęć. Obrazuje to rysunek 5.6.

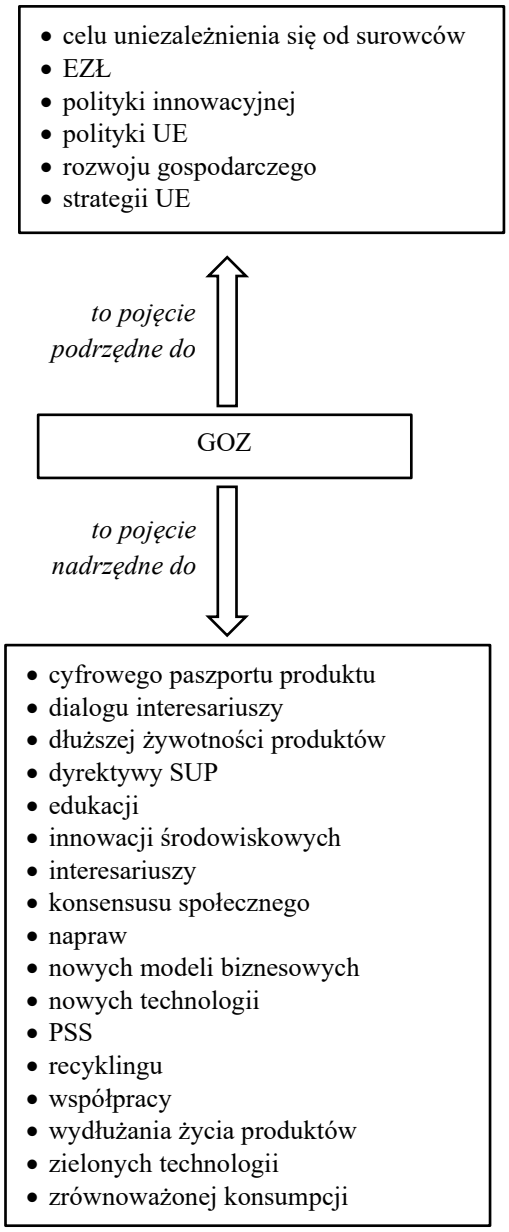

Rysunek 5.6. Relacja GOZ z pojęciami współwystępującymi w wypowiedzi w dyskursie komunikacyjnym w fazie III
Źródło: opracowanie własne.

GOZ w dyskursie komunikacyjnym w fazie III, występowała przede wszystkim jako pojęcie nadrzędne w stosunku do szerokiego wykazu działań, instrumentów i procesów – od rozwiązań regulacyjnych (np. dyrektywa SUP, cyfrowy paszport produktu), przez praktyki operacyjne (recykling, naprawy, wydłużanie życia produktów), innowacje technologiczne i nowe modele biznesowe (w tym PSS), po elementy społeczne w tym edukacje. Jednocześnie w analizowanych wypowiedziach GOZ pojawiła się jako pojęcie podporządkowane wobec nadrzędnych ram strategicznych i celów politycznych.

5.3.3. Podsumowanie dyskursu o GOZ w fazie III

Dyskurs o GOZ w fazie III toczył się poprzez nawiązanie do tematyki surowców i odpadów, środowiska i mechanizmów wdrażania GOZ. W obu rodzajach dyskursu komponenty definicyjne GOZ nie były często używane, a jeśli już, to podkreślona był wymiar gospodarki cyrkularnej jako racjonalnego gospodarowania zasobami (dyskurs koordynacyjny) i czynnik przebudowujący gospodarkę (dyskurs komunikacyjny). Przeważnie przedstawiano GOZ jako idee pozytywną, ale z elementami normatywnymi. W dyskursie komunikacyjnym widoczne było wpisanie tematyki gospodarki cyrkularnej do narracji medialnej, niewynikającej z konkretnego wydarzenia politycznego lub legislacyjnego, a toczącej się w ramach dostarczania treści czytelnikom. Silnie obecnym komponentem było nawiązywanie do EZŁ.

O GOZ w dyskursie koordynacyjnym wypowiadano się na łamach przede wszystkim komisji sejmowych i mimo koncentracji podczas posiedzeń komisji właściwej ds. środowiska, to tematyka ta była widoczna podczas posiedzeń innych rozproszonych tematycznie komisji stałych, a nawet pojedynczych podkomisji. W związku z tym dominował powód wypowiedzi charakteryzowany jako prowadzenie prac tematycznych komisji. Nadawcami byli rządzący, odbiorcami wspólne gremium parlamentarne. Zabrakło znaczącej reprezentacji głosów lobby branżowego, polityków partii rządzącej, przedstawicieli biznesu, NGO, samorządu terytorialnego, think tanków, uniwersytetu i ośrodków badawczych. Dyskurs na łamach prasy toczył się głównie w dwóch dziennikach. Zaczął być również dostrzegalny w prawicowym tygodniku Do Rzeczy. Nadawcami komunikatu byli przede wszystkim przedstawiciele mediów. Podsumowanie wszystkich analizowanych elementów zawiera tabela 5.8.

Tabela 5.8. Podsumowanie dyskursu o GOZ w III

Element dyskursu	Kategoria	Dyskurs koordynacyjny	Dyskurs komunikacyjny
IDEA	reprezentacja semantyczna GOZ	• brak stosowania synonimów, • sporadyczne użycie antonimów i ekwiwalentów kontekstowych, • redukcja pojęciowa dominującym elementem semantycznym, • występowały dwa główne zbiory redukcji pojęciowej: wyrażenia związane z odpadami i surowcami praz z wpływem na środowisko; • najczęściej występujące ramy pojęciowe to środowiskowa i ekonomiczna, • w większości wypowiedzi brak zarówno przyczyny jak i skutku wprowadzania GOZ, • cechy idei poznawczej dominują nad normatywną, brak jednoznacznego umocowania w charakterze idei; • •GOZ w dyskursie wewnętrznym to model gospodarczy	• silnie obecne metonimia związane z życiem codziennym i działalnością rynkową, • istotna obecność redukcji pojęciowej, • redukcje pojęciowe związane z gospodarką surowcową i cyklem życia produktu, • GOZ opisywany poprzez kombinacje ram pojęciowych, • dominacja cech idei poznawczej, • GOZ jako odpowiedź na realia świata w stanie kryzysu, • obecność dużego katalogu przyczyn wprowadzania GOZ ekonomicznych, ekologicznych, legislacyjnych oraz ideowych
	definicja GOZ	• przewaga definicji o opisowych i funkcjonalnych, • wspólny człon znaczeniowy to GOZ jako racjonalne gospodarowanie zasobami, • rozszerzenie logiki odpadowej, • -nawiązywanie do szerokiego katalogu aktywności rynkowych, • obecność wątku EZŁ	• dominacja definicji funkcjonalnych, • GOZ praktycznym mechanizmem przebudowy gospodarki, • dostrzegalny związek z elementami Komunikatu KE, • zamknięcie obiegu (2015) w większości wypowiedzi
	relacja hierarchiczna pojęć z GOZ	• GOZ występuje jako pojęcie nadrzędne, współrzędne i podrzędne, • brak jednoznaczności zależności między EZŁ a GOZ	• GOZ pojęciem nadrzędnym wobec szerokiego zbioru pojęć związanych z działaniami, instrumentami i procesami, • GOZ pojęciem podrzędnym wobec nadrzędnych ram strategicznych i celów politycznych w tym EZŁ
KONTEKST	kontekst tematyczny wypowiedzi	• zmiana tematyki z odpadów i zasobów do legislacji i transpozycji prawa unijnego, raportowanie działań instytucji publicznych, instrumentów rynkowych; • odpowiedzi na interpelacje dotyczą kontroli wdrażania prawa i skutków regulacyjnych	• wypowiedzi o GOZ niezwiązane z komunikatem o wydarzeniach politycznych i legislacyjnych, • silny związek z ciągłym procesem wdrożeniowym prawa wspierającego implementację GOZ, • tematycznie obecny EZŁ i dyrektywy odpadowe

Element dyskursu	Kategoria	Dyskurs koordynacyjny	Dyskurs komunikacyjny
KONTEKST	czas dyskursu	• 15.01.2020 – 12.07.2023 • IX kadencja Sejmu, X kadencja Senatu	• 3.01.2020 – 29.12.2023
	arena dyskursu	• posiedzenie komisji sejmowych (50 W) – szczególnie sejmowa Komisja Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa, • posiedzenie komisji senackich (36 W) – szczególnie senacka Komisja Środowiska), • odpowiedzi na interpelacje poselskie (24 W), • rozproszenie tematyczne w różnych sejmowych i senackich komisjach stałych oraz w pojedynczych podkomisjach stałych	• dominacja dzienników Rzeczpospolitej (158 W) i Dziennik Gazety Prawnej (157 W). • zauważalna obecność wypowiedzi w prawicowym tygodniku Do Rzeczy • komunikaty w PAP na niedostrzegalnym poziomie (18 W)
	powód wypowiedzi	• dominacja jednego rodzaju powodu – prowadzenia prac tematycznych komisji (60 W), • współwystępowanie powodu kontrola parlamentarna (38 W), • nieznaczący udział w dwóch pozostałych rodzajów powodów	b.d.
AKTORZY	nadawcy wypowiedzi	• rząd (61 W), • współwystępowanie przedstawicieli opozycji (37 W), • pojedyncze przypadki wypowiedzi przedstawicieli organów kontroli państwa	• media (185 W), • biznes (81 W), • rząd (41 W)
	odbiorcy wypowiedzi	• dominacja wspólnego gremium parlamentarnego (70 W), • -widoczna obecności przedstawicieli partii rządzącej, rządu, opozycji	• społeczeństwo
	nieuczestniczący w dyskursie	• ograniczona liczba wypowiedzi nadawanych przez lobby branżowe, polityków partii rządzącej, przedstawicieli biznesu, NGO, samorządu terytorialnego, think tanków, uniwersytetów; • odbiorcy ograniczeni tylko do wąskiego grona parlamentarzystów i przedstawicieli rządu; brak innych podmiotów	• pojedyncze wypowiedzi przedstawicieli: lobby branżowego, NGO, samorządów, think tanków, UE, uniwersytetów / ośrodków badawczych

Źródło: opracowanie własne

5.4. Instytucjonalizacja idei GOZ w fazie IV

Charakterystyka materiału badawczego

W fazie Konceptualizacja ram legislacyjnych GOZ zidentyfikowano 76 wypowiedzi będących częścią koordynacyjnego dyskursu o GOZ. Wśród nich wyodrębniono 7, które zawierały pełną lub szczątkową definicję GOZ. Stanowiło to niecałe 10% wszystkich wypowiedzi

W ostatniej fazie wyszczególniono 160 wypowiedzi medialnych. Do szczegółowej analizy wypowiedzi wybrano 3 wypowiedzi dziennikarzy. Były to ich komentarze do postępujących prac wdrożeniowych założeń związanych z GOZ i polityk sektorowych. Duża reprezentacja artykułów związanych z biznesem, ale których powodem publikacji była współpraca pomiędzy redakcją a podmiotami gospodarczymi uniemożliwiła wybór wypowiedzi, których nadawcami byli przedstawiciele biznesu. W wypowiedziach przedstawicieli rządu GOZ odnajdywano przeważnie jako ramę narracyjną do opisu innych, podejmowanych działań, nie jako idee samą w sobie.

5.4.1. Dyskurs koordynacyjny w fazie IV

Czas dyskursu

GOZ w dyskursie koordynacyjnym pojawiła się po raz pierwszy dnia 7 lutego 2024 roku podczas posiedzenia Komisji do Spraw Unii Europejskie. Była to dyskusja dotycząca wdrażania unijnych instrumentów polityki publicznej w roku 2022. Ostatni raz, wyrażenie GOZ padło 24 czerwca 2025 roku. Częstotliwość wypowiedzi wynosiła 4,22 W miesięcznie. W fazie tej, miało miejsce istotne wydarzenie dyskursywne, które skoncentrowało wypowiedzi o GOZ, tj. wspólne posiedzenie sejmowej Komisji Gospodarki i Rozwoju (34 W) oraz sejmowej Komisji Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa (32 W) z dnia 25 września 2024 roku, które zostało w całości poświęcone omówieniu stanu wdrażania gospodarki cyrkularnej w Polsce.

Arena dyskursu

GOZ najczęściej występowała w odpowiedziach na interpelacje (33 W). Zaraz po nich w komisjach i podkomisjach Sejmu (32 W), przy czym część z nich podczas jednego posiedzenia dwóch komisji – wspólnego posiedzenia sejmowych komisji: Gospodarki i Rozwoju oraz Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa dedykowanemu zagadnieniu stanu wdrożenia w Polsce GOZ. Podczas posiedzeń komisji senackich temat

GOZ był poruszany w 7 wypowiedziach, przy czym, traktując jedno posiedzenie jako jedno zdarzenie komunikacyjne, a nie jako szereg wypowiedzi liczba spada do 4. Zagadnienie GOZ w ogóle nie było poruszane w trakcie obrad Senatu, a na posiedzeniach Sejmu wystąpiło w 4 wypowiedziach. Dyskurs występował w dwóch podkomisjach: podkomisji stałej do spraw nowelizacji prawa wyborczego oraz podkomisji stałej do spraw gospodarki i infrastruktury komunalnej, analogicznie jak w przypadku komisji sejmowych w paru wypowiedziach, podczas jednego posiedzenia.

GOZ w dyskursie występowała w odpowiedziach na interpelacje i podczas jednego wspólnego posiedzenia sejmowych komisji Gospodarki i Rozwoju oraz Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa, jednego wspólnego posiedzenia senackich komisji: Gospodarki Narodowej i Innowacyjności oraz Klimatu i Środowiska i jednego posiedzenia sejmowej Podkomisji stałej Gospodarki i Infrastruktury Komunalnej. W pozostałych ciałach obecność wypowiedzi o GOZ była incydentalna.

Powód wypowiedzi

W badanym okresie wypowiedzi realizowane były przede wszystkim w trybie kontroli parlamentarnej (33 W), co zawierało: odpowiedzi na interpelacje poselskie dotyczące polityki przemysłowej, wsparcia dla MŚP, wykorzystania środków z KPO, gospodarki odpadami, gospodarki wodnej oraz zagadnień związanych z gospodarką o obiegu zamkniętym; oraz w ramach prac tematycznych komisji (32 W). Były to prezentacje informacji ministrów, przedstawienia dokumentów strategicznych oraz głosy w dyskusjach nad wdrażaniem regulacji GOZ, systemu kaucyjnego i rozszerzonej odpowiedzialności producenta. W trybie kontroli spraw związanych z członkostwem Polski w UE odnotowano 6 wypowiedzi, dotyczących stanowisk rządu wobec dokumentów i projektów aktów UE. Najrzadziej występowały wypowiedzi w ramach procedury ustawodawczej (3 W).

Aktorzy dyskursu

W związku z dużą koncentracją dyskursu w formie odpowiedzi na interpelacje widoczna była dominacja przedstawicieli rządu jako nadawców (50 W, w tym 33 W jako odpowiedzi na interpelacje). Rząd najczęściej adresował swoje wypowiedzi o GOZ do przedstawicieli opozycji (30 W), szczególnie właśnie w ramach dominującej formy odpowiedzi na interpelacje (28 W). Odbiorcami były wspólne zgromadzenia polityczne – uczestnicy posiedzeń poszczególnych ciał sejmowych i senackich, które był areną

dyskursu o GOZ (29 W) oraz rząd (11 W) i partia rządząca (5 W). Do rządu, zwracali się z tematem GOZ: lobby branżowe (3 W), NGO (1 W), opozycja (2 W), przedstawiciele koalicji rządzącej (4 W) oraz przedstawiciele Centrum UNEP/GRID w Warszawie (1 W). Zestawienie to wskazuje, że oprócz rządu w dyskursie uczestniczyły inne grupy nadawców, ale ich obecność była sporadyczna.

Wśród aktorów rządowych najczęściej wypowiadającymi się są przedstawiciele Ministerstwa Klimatu i Środowiska (16 W). GOZ pojawiła się również w dyskursie prowadzonym przez inne resorty, ale jej obecność jest rzadsza niż w wypowiedziach MKiŚ. Występowanie tego terminu w dyskusjach toczonych w niemal połowie jednostek administracji rządowej powołanych w grudniu 2023 r. wskazywało, że stał się on elementem prowadzenia polityki wykonawczej. O gospodarce cyrkularnej wspominały ministerstwa: Funduszy i Polityki Regionalnej (8 W), Infrastruktury (3 W), Przemysłu (2 W), Nauki i Szkolnictwa Wyższego (1 W), Rozwoju i Technologii (1 W), Rolnictwa i Rozwoju Wsi (1 W), Spraw Zagranicznych (1 W). Na uwagę zasługuje brak obecności w dyskursie przedstawicieli resortu do spraw Aktywów Państwowych. Pełniąc koordynacyjną rolę wobec spółek skarbu państwa ministerstwo to, wydaje się właściwym do podejmowania tematyki GOZ.

Podczas szczególnie istotnego w tej fazie wydarzenia dyskursywnego, czyli połączonego posiedzenia sejmowych komisji Gospodarki i Rozwoju oraz Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z dnia 25.09.2024 udział wzięli przedstawiciele jedynie dwóch resortów: Ministerstwa Rozwoju i Technologii oraz Ministerstwa Klimatu i Środowiska. Podsekretarz Stanu w Ministerstwie Ochrony, Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa w imieniu resortu wskazała, czyją odpowiedzialnością jest GOZ, a więc z punktu widzenia instytucjonalizacji kto powinien się o nim wypowiadać.

> „Panie przewodniczący, panie posłanki, panowie posłowie, szanowni goście, transformacja do gospodarki obiegu zamkniętego należy do właściwości ministra do spraw gospodarki – to chciałabym podkreślić na wstępie. Natomiast my jako Ministerstwo Klimatu i Środowiska, wspieramy działania Ministerstwa Rozwoju i Technologii, w szczególności w zakresie gospodarki odpadami."
>
> (A. Sowińska, podsekretarzyni stanu w Ministerstwie Klimatu i Środowiska, prezentacja informacji na temat stanu wdrożenia w Polsce regulacji dotyczących gospodarki o obiegu zamkniętym, sejmowa Komisja Gospodarki i Rozwoju nr 34, sejmowa Komisja Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa nr 32, 25.09.2024)

Resortem, którego obowiązkiem są działania w zakresie gospodarki jest Ministerstwo Rozwoju i Technologii (Zakres działania MRiT, 2023), ale wypowiedzi przedstawicieli tego resortu, oprócz wystąpienia Dyrektora Departamentu Innowacji i Polityki Przemysłowej na wspomnianym posiedzeniu, nie zawierały frazy „GOZ". Podczas tego posiedzenia przedstawicielka resortu ds. klimatu i środowiska zabrała głos jako pierwsza. Przedstawiła bardzo szczegółowe informacje na temat implementacji gospodarki cyrkularnej w Polsce. Wypowiedź przedstawiciela MRiT miała charakter uzupełniający, nie prowadzący dyskursu. Sytuacja ta, wraz z najwyższą wśród ministerstw częstotliwością występowania słowa kluczowego w wypowiedziach MKiŚ, wskazuje na faktyczny podmiot rządowy dominujący w narracji o GOZ podczas Konceptualizacji ram legislacyjnych GOZ.

Zdaniem respondenta U2 widoczni byli uczestnicy dyskursu wewnętrznego, związanego z GOZ w ramach procesu konsultacji legislacyjnej. Byli to przedstawiciele nauki, biznesu, organizacji społecznych. Istniała mała liczba NGO tematycznie związanych z gospodarką cyrkularną, ale jak ocenia U2, były one obecne w każdej konsultacji i aktywnie brały udział w debacie. U2 wskazywał również na brak obecności lobby branżowego i think tanków w procesach konsultacyjnych.

Kontekst tematyczny dyskursu

W zbiorze dyskursu odbywającego się w toku prac obu izb parlamentu oraz ich komisji widoczne były bloki tematyczne (w kolejności częstotliwości występowania): omawiany na wspólnym posiedzeniu komisji Gospodarki i Rozwoju oraz Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z dnia 25.9.2024 stan wdrożenia w Polsce regulacji dotyczących GOZ (14 W), działania o charakterze instytucjonalnym (9 W) – UE, raport NIK, strategia Sieci Badawczej Łukasiewicza, gospodarka wodno-ściekowa (7 W), regulacje odpadowe łączone w narracji z systemem kaucyjnym i ROP (6 W), inne bez związku tematycznego (7 W).

Wśród 33 odpowiedzi na interpelacje, najszerszym zbiorem (12 W) był ten dotyczący przemysłu konkurencyjności i polityki gospodarczej UE. Obejmował on odpowiedzi na interpelacje dotyczące: hutnictwa, przemysłu energochłonnego, wpływu klimatycznej polityki unijnej na przemysł, repolonizacji gospodarki, zdolności polskiego przemysłu do globalnej konkurencji, wyzwań średniookresowych dla gospodarki. Drugim wyróżniającym się, był sektor małych i średnich przedsiębiorstw, w tym

programów pomocowych związanych z tym sektorem i jego roli w transformacji polskiej gospodarki (7 W). GOZ w odpowiedziach na zapytania dotyczące surowców, zasobów i gospodarki materiałowej pojawiła się w 6 wypowiedziach. Czterokrotnie wystąpiła w kontekście energii i transformacji energetycznej oraz równie często w odniesieniu do polityki regionalnej i terytorialnej, w tym realizacji KPO w regionach.

Zaniedbywaną, zdaniem U2, tematyką związaną z GOZ były zamówienia publiczne i rozwój usług umożliwiających zachowanie zasad gospodarki cyrkularnej. Rozmówca wskazał, że bardzo istotną tematyką, która rozwinęła dyskurs parlamentarny wokół GOZ była ROP.

Charakterystyka GOZ jako idei dyskursywnej

W tej fazie w wypowiedziach definiujących GOZ synonimy prawiee nie funkcjonowały, z jednym wyjątkiem –angielskiego odpowiednika „circular economy". Wypowiedzi te nie miały wspólnych członów, były osadzone w innych ramach pojęciowych, posługiwały się innym typem definicji, w zróżnicowanym zakresie odwołują się do elementów konstytutywnych GOZ z Komunikatu Komisji. Równocześnie stanowiły one przegląd reprezentantów różnych aktorów, którzy, nawet jeśli nie obecni w dyskursie poprzez częstotliwość wypowiedzi, to wprowadzili do niego indywidualny sposób rozumienia czym jest GOZ.

Pierwsza zidentyfikowana wypowiedź należała do Joanny Kądziołki-Szylko, Prezeski Zarządu Polskiego Stowarzyszenia Zero Waste. Reprezentowała sektor organizacji pozarządowych. Zabierała głos w dyskusji na temat gospodarki odpadami, w tym odpadami niebezpiecznymi. Dyskusja dotycyzła ustalenia terminu i działań podjętych w sprawie implementacji regulacji unijnych dotyczących ROP i systemu kaucyjnego. Ekspertka wchodziła w polemikę przewodniczącym sejmowej podkomisji stałej gospodarki i infrastruktury komunalnej w słowach:

> „Pan przewodniczący powiedział, że jest coraz większa akceptacja społeczna dla budowy spalarni. Odnoszę wręcz przeciwne wrażenie, ponieważ tam, gdzie zaczyna się dyskusja na temat budowy spalarni odpadów, tam coraz bardziej świadome społeczeństwo mówi wyraźne „nie" i oprotestowuje tego rodzaju instalacje. Spalarnie odpadów to nie jest gospodarka o obiegu zamkniętym. Wiem, że w Polsce spalarnie są finansowane z funduszu modernizacyjnego, natomiast Unia Europejska mówi wyraźne „nie" finansowaniu spalarni odpadów."

(J. Kądziołka-Szylko, Prezeska Zarządu Polskiego Stowarzyszenia Zero Waste, wypowiedź w dyskusji sejmowej, sejmowa Podkomisji Stała ds. Gospodarki i Infrastruktury Komunalnej nr 4, 26.04.2024)

Tym samym łączyła pojęcie GOZ z tematem spalarni odpadów, ale nie w celu redukcji pojęcia, ale jako erystyczny zabieg wprowadzenia definicji negatywnej. GOZ w jej rozumieniu było pojęciem współrzędnym do spalarni odpadów. Wypowiedź Kądziołki zwracała uwagę również na nastroje społeczne – przekazywała ona na forum publicznym swoje przekonanie o społecznej świadomości i rozłączności myślenia o cyrkularności i spalaniu śmieci.

Podczas wspólnego posiedzenia sejmowych komisji Gospodarki i Rozwoju oraz Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z dnia 25.09.2024, elementy definiujące GOZ wprowadzali nie zabierający głos przedstawiciele rządu, ale przedstawiciel koalicji rządzącej poseł PSL – Trzecia Droga, Andrzej Grzyb. Był to bardzo aktywny członek dyskursu o GOZ, który zabierał regularnie głos w sprawie implementacji zasad cyrkularności od roku 2020. Przedstawiał on gospodarkę o obiegu zamkniętym jako pojęcie nadrzędne wobec elementów cyklu życia produktu. Wprowadził definicję funkcjonalną w słowach:

> „Ale chciałem zwrócić uwagę na tę rzecz, że cele gospodarki o obiegu zamkniętym biorą się od ekoprojektowania, poprzez powtórne użycie, również naprawialność sprzętu i to jest obowiązek, który w dużej mierze, jeżeli chodzi o naprawialność sprzętu, jest nałożony na samych producentów. (…) Natomiast chciałbym podnieść jedną sprawę, która wydaje mi się niezmiernie ważna, a która jest częścią gospodarki o obiegu zamkniętym, mianowicie sprawa biomasy – szeroko rozumianej, bo i żywność też jest biomasą."

(A. Grzyb, poseł na Sejm X kadencji, PSL – Trzecia Droga, wypowiedź w dyskusji, sejmowa Komisja Gospodarki i Rozwoju nr 34, sejmowa Komisja Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa nr 32, 25.09.2024)

Tym samym wypowiedź posła stanowiło przypomnienie dla uczestników posiedzenia komisji sejmowych jak wielowątkowe jest zagadnienie GOZ. Specjalnie podkreślał on, obrazując przykładem bębna pralki, który „najczęściej się psuje i wtedy trzeba wymienić całą pralkę, bo koszty naprawy są częstokroć wyższe albo tożsame z ceną nowego sprzętu", znaczenie przedłużania cyklu życia produkty i naprawiania. Poseł wskazywał również na konsekwencję wdrażania poszczególnych elementów

gospodarki cyrkularnej, którą jest możliwość rozwoju w sferze usług, polegająca na utworzeniu nowych miejsc pracy umożliwiających przeprowadzenie naprawy. Dzięki temu stwierdzeniu GOZ przedstawiona przez posła Grzyba miał znamiona idei normatywnej.

Trzeci typ wypowiedzi reprezentowała ekspertka z lobby branżowego Klara Ramm, przedstawicielka Izby Gospodarczej „Wodociągi Polskie". Opisywała ona GOZ jako ramę nadrzędną do gospodarki wodnej. Wprowadziła definicję negatywną, wskazując, że „nastąpiło przejście mentalne (…) nie mówimy „zbierz, oczyść i odprowadź" (…), ale mówimy o gospodarce o obiegu zamkniętym". Wypowiedź ta miała podobny ton do zdania reprezentowanego przez Kądziołek-Szylko i wskazywała na obserwowane dokonanie transformacji w sektorze na model cyrkularnego gospodarowania. W dalszej części ekspertka umiejscowiła GOZ w jednej linii ze zdrowiem ludzi, zarządzaniem i dostępem, co wskazuje na współrzędność tych pojęć w jej wypowiedzi. Nie używała synonimów, metonimii, redukcji pojęciowych, ekwiwalentów kontekstowych. Nie wskazywała też na przyczyny lub skutki wprowadzenia GOZ.

Ostatnią grupą wypowiedzi zwierających elementy definicyjne były te autorstwa przedstawicieli rządu, które zostały zawarte w odpowiedziach na interpelacje. Zidentyfikowano 5 wypowiedzi, w tym zbiorze jedna definicja powtórzyła się w dwóch wypowiedziach, więc do analizy szczegółowej zakwalifikowano 4. Charakterystyczny był brak synonimów – z wyjątkiem w jednym przypadku podania angielskiego odpowiednika nazwy GOZ „circular economy", metonimii i ekwiwalentów pojęciowych. W jednej wypowiedzi występował antonim o treści „To, co odróżnia GOZ od dotychczasowej tzw. gospodarki linearnej, opierającej się na zasadzie „weź-wyprodukuj-zużyj-wyrzuć" (…)". Było to przeciwstawienie cyrkularności linearności i rozwinięcie tego procesu linearnego, poprzez wskazanie na liniowy łańcuch życia produktu. Autorka słów w dalszej części wypowiedzi przedstawiła, że różnica między cyrkularnością a linearnością polega na „umiejscowieniu [w GOZ] etapu zagospodarowania odpadu w cyklu życia." Była to równocześnie forma redukcji pojęciowej – gospodarka o obiegu zamkniętym jest innym typem gospodarowania, nie z uwagi na cały katalog czynności i zmian w procesach, ale dlatego, że zajmuje się tematyką gospodarowania odpadami.

W opisywanych wypowiedziach stosowano redukcję pojęciową. Przedstawiciele MKiŚ w wypowiedziach redukowali GOZ do odpadów i gospodarowania nimi, pomimo szerokiego kontekstu i definiowania gospodarki cyrkularnej z różnych perspektyw. Ten

jednak element miał dominującą w wypowiedziach rolę poprzez powtórzenie w odrębnej części zdania w stosunku do definicji istotności odpadów lub wskazaniu sposobu relacji między GOZ a odpadami. W jednym przypadku zasadność takiej redukcji wynikała z formułowania odpowiedzi na interpelacje poselską posła Daniela Milewskiego w sprawie gospodarki odpadami przemysłowymi i budowlanymi, w pozostałych dwóch przypadkach pytania poselskie dotyczyły energetyki i surowców. Redukcji pojęciowej dokonał również w swojej wypowiedzi przedstawiciel Ministerstwa Rozwoju i Technologii. Jego definicja opisowa GOZ oparta była na redukcji, ale o szerszym wymiarze niż same odpady.

> „Gospodarka o obiegu zamkniętym odnosi się do obszarów związanych ze zrównoważoną produkcją przemysłową i konsumpcją oraz służących wsparciu rozwoju GOZ w kluczowych europejskich łańcuchach wartości takich jak: elektronika i ICT, baterie/akumulatory, pojazdy, opakowania, tworzywa sztuczne, wyroby włókiennicze, budownictwo i budynki, żywność, woda i składniki odżywcze."
>
> (W. Sługocki, sekretarz stanu, Ministerstwo Rozwoju i Technologii, odpowiedź na interpelacji nr 3211 Pana Posła Daniela Milewskiego z 10 czerwca 2024 r. w sprawie w sprawie akumulacji i rozwoju wiedzy jako czynnika koniecznego do budowy nowoczesnej gospodarki, 31.07.2024)

Ten sposób przedstawiania GOZ obejmował katalog europejskich łańcuchów wartości oraz dwie konstytutywne aktywności na rynku – konsumpcję i produkcję przemysłową, ale tylko o cechach zrównoważoności. Co znamienne w opisie tym brakuje usług, a przedstawiony przez sekretarza stanu katalog nie obejmuje wszystkich elementów, a łączył gospodarkę cyrkularną z w jego ocenie, najważniejszymi.

MKiŚ przyjęło człon definicyjny dla GOZ o treści „GOZ – to koncepcja gospodarcza, w której produkty, materiały oraz surowce powinny pozostawać w obiegu tak długo, jak jest to możliwe, a wytwarzanie odpadów powinno być jak najbardziej zminimalizowane", który powtarzany był w odpowiedziach pochodzących od ministry Henning-Kloski i podsekretarza stanu Galosa. Była to definicja jawna. Również jawna definicja została użyta w wypowiedzi innej przedstawicielki MKiŚ sekretarz stanu Zielińskiej: „[GOZ] jest koncepcją zmierzającą do racjonalnego wykorzystania zasobów i ograniczenia negatywnego oddziaływania na środowisko wytwarzanych produktów." w obu przypadkach GOZ została sprowadzona do koncepcji. Galos przedstawił ujęcie procesowe definicji, przez pryzmat stanu, który jest idealnym do osiągnięcia poprzez

cyrkularność; Henning-Kloska i Galos wskazali na realizację stanu GOZ – gospodarka cyrkularna jest tam, gdzie zamknięty obieg przy minimalizacji odpadów. Była to definicja zbieżna z tą zaprezentowaną w Mapie Drogowej GOZ.

W wypowiedziach tych, rodzaj idei był słabo zarysowany. Występowały cechy idei normatywnej, poprzez wskazanie potencjalnych skutków – stanu idealnego, do którego dąży GOZ. Autorzy wypowiedzi nie budowali legitymizacji GOZ w oparciu o analizę sytuacji bieżącej, nie wskazywali motywacji do wprowadzania tej idei, nie posługiwali się danymi o charakterze liczbowym lub faktami opisującymi rzeczywistość społeczno-gospodarczą. Idea nie przybierała charakteru ani poznawczego, ani normatywnego.

Przyczynę i skutki wprowadzenia GOZ dostrzega U2:

> „Ja uważam, że ta cała strategia Unii Europejskiej jest jak najbardziej dobra. Odnoszę się tutaj do analizy SWOT i naszych mocnych i słabych stron jako Unii. Jeżeli nie mamy dużych zasobów paliw kopalnych albo innych surowców, to głupotą byłoby budować naszą strategię na tych cechach, czyli słabych stronach. My musimy budować naszą gospodarkę na wiedzy i na obiegu zamkniętym po to, żeby się uniezależniać od dostawców surowców."
>
> (U2, wywiad, 27.01.2026)

GOZ wprowadza się przez świadomość gospodarczych braków unijnego rynku – ograniczonego zasobu surowców. Rezultatem połączonej logiki gospodarki opartej na wiedzy i cyrkularnej, miało być uniezależnienie się od krajów handlujących surowcami.

GOZ w wypowiedziach rządu w fazie „Konceptualizacja ram legislacyjnych GOZ", była pojęciem luźno powiązanym z elementami konstytutywnymi Komunikatu KE: Zamknięcie obiegu (2015) i Mapy Drogowej, nadrzędnym wobec odpadów i gospodarki odpadowej i współrzędnym wobec hierarchii postępowania z odpadami. Przedstawiana była przede wszystkim w ramach środowiskowych, ekonomicznych i strategicznych, z zaznaczeniem, że strategia ta jest sektorowa o czym świadczyła redukcja pojęcia do zagadnienia odpadowego. Schemat relacji pojęć wobec GOZ przedstawia rysunek 5.7.

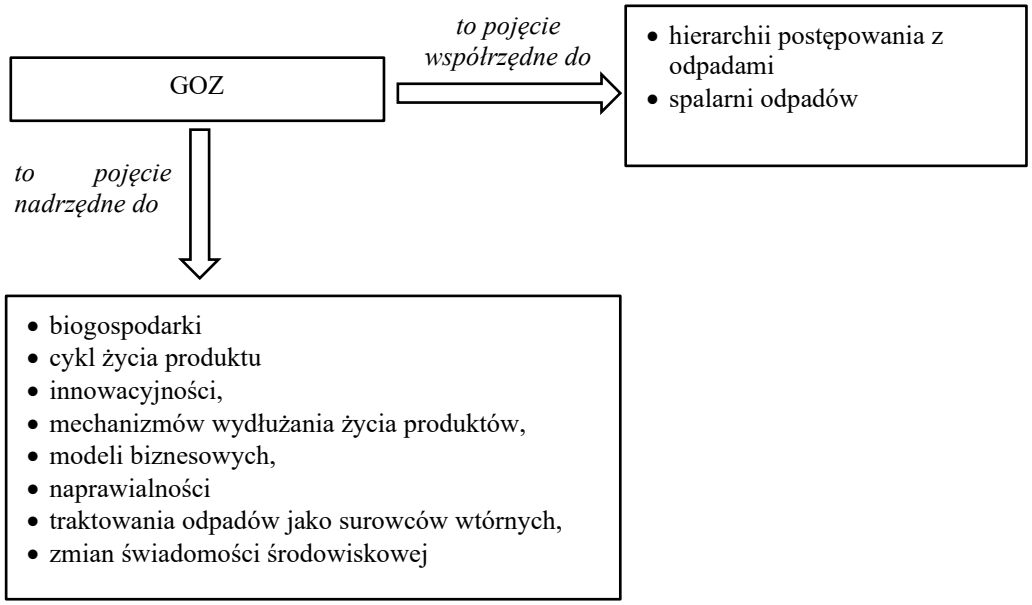

Rysunek 5.7. Relacja GOZ z pojęciami współwystępującymi w wypowiedzi w dyskursie koordynacyjnym w fazie III
Źródło: opracowanie własne.

5.4.2. Dyskurs komunikacyjny w fazie IV

Czas dyskursu

Pierwsza wypowiedź w dyskursie komunikacyjnym miała miejsce 20 listopada 2023 roku, a ostatnia 24 czerwca 2025 roku. Częstotliwość wypowiedzi wynosiła 8,9 W miesięcznie.

Arena dyskursu

Najwięcej wypowiedzi zamieszczonych było w Dzienniku Gazeta Prawna (71 W), następnie w Rzeczpospolitej (54 W). Wśród tygodników dalej dominował Newsweek i Do Rzeczy (kolejno 15 i 14 W).

Aktorzy dyskursu

W komunikacji dominowały media (75 W) i z o prawie połowę niższą częstotliwością wypowiedzi, przedstawiciele biznesu (41 W). Udział przedstawicieli rządu wyniósł 18 W. Pozostali aktorzy mieli incydentalny udział – poniżej 10%.

Kontekst tematyczny dyskursu

W IV fazie GOZ najczęściej występowała bez kontekstu politycznego lub legislacyjnego. Co znamienne 38 wypowiedzi było częścią artykułów zamawianych, związanych ze współpracą płatną lub barterową biznesu, a nawet instytucji rządowych z redakcją. Nie dotyczyły one jednak specjalnej platformy komunikacyjnej w związku ze zmianami utrwalającymi GOZ w polskim systemie prawnym i gospodarczym, ale przeważnie miały charakter ogólny. Pojawiały się konteksty, ale nie dominowały związane z otoczeniem Polski – wprowadzeniem EZŁ, Paktem dla Czystego Przemysłu, wdrażaniem dyrektyw unijnych oraz postpandemiczną rzeczywistością.

Charakterystyka GOZ jako idei

Trzy wybrane wypowiedzi reprezentowały inne ramy narracyjne o GOZ. Chronologiczne pierwsza z 29 maja 2024 opublikowana w Gazecie Prawnej jest autorstwa Pauliny Legutko-Kobus. Omawia ona GOZ w kontekście konieczności stosowania tej idei w politykach miejskich. Autorka używała języka eksperckiego, technicznego. Jej wypowiedź zwracały uwagę na tle innych, ponieważ cały tekst poświęcony jest zdefiniowaniu tego czym GOZ jest, a więc odzwierciedla stan wiedzy dostępnej społeczeństwo na maj 2024. Nie używała ona synonimów, redukcji pojęciowych, ekwiwalentów kontekstowych. Zabieg użycia metonimii miał uzasadnienie w formie wypowiedzi – artykule publicystyczno-naukowym i eksperckim. Są to między innymi: recykling, wydłużenie cyklu życia produktów, sieci odzysku, zamówienia publiczne, 10R, punkty napraw, gospodarka odpadami. Stosuje zabieg genealogicznego osadzenia idei. Gospodarka cyrkularna była konceptem wtórnym wobec wcześniejszych nurtów myślenia o gospodarce i zasobach. Wymienia „od kołyski do kołyski", „ekologię przemysłową", „ocenę cyklu życia produktu". Dzięki temu GOZ otrzymał legitymizację historyczną, co oznacza, że nie jest nową narzuconą koncepcją, ale kontynuacją trwającego od lat ruchu ideowego. W swojej wypowiedzi Legutko-Kobus przedstawiła szereg pojęć łączonych z GOZ. Szczegółowe ich zestawienie zawiera rysunek 5.8.

GOZ była szerokim pojęciem parasolowym, zrzeszającym wiele różnych idei, które istniały przed wprowadzeniem pojęcia cyrkularności do dyskursu oraz bardzo szeroki wachlarz działań politycznych, gospodarczych i społecznych.

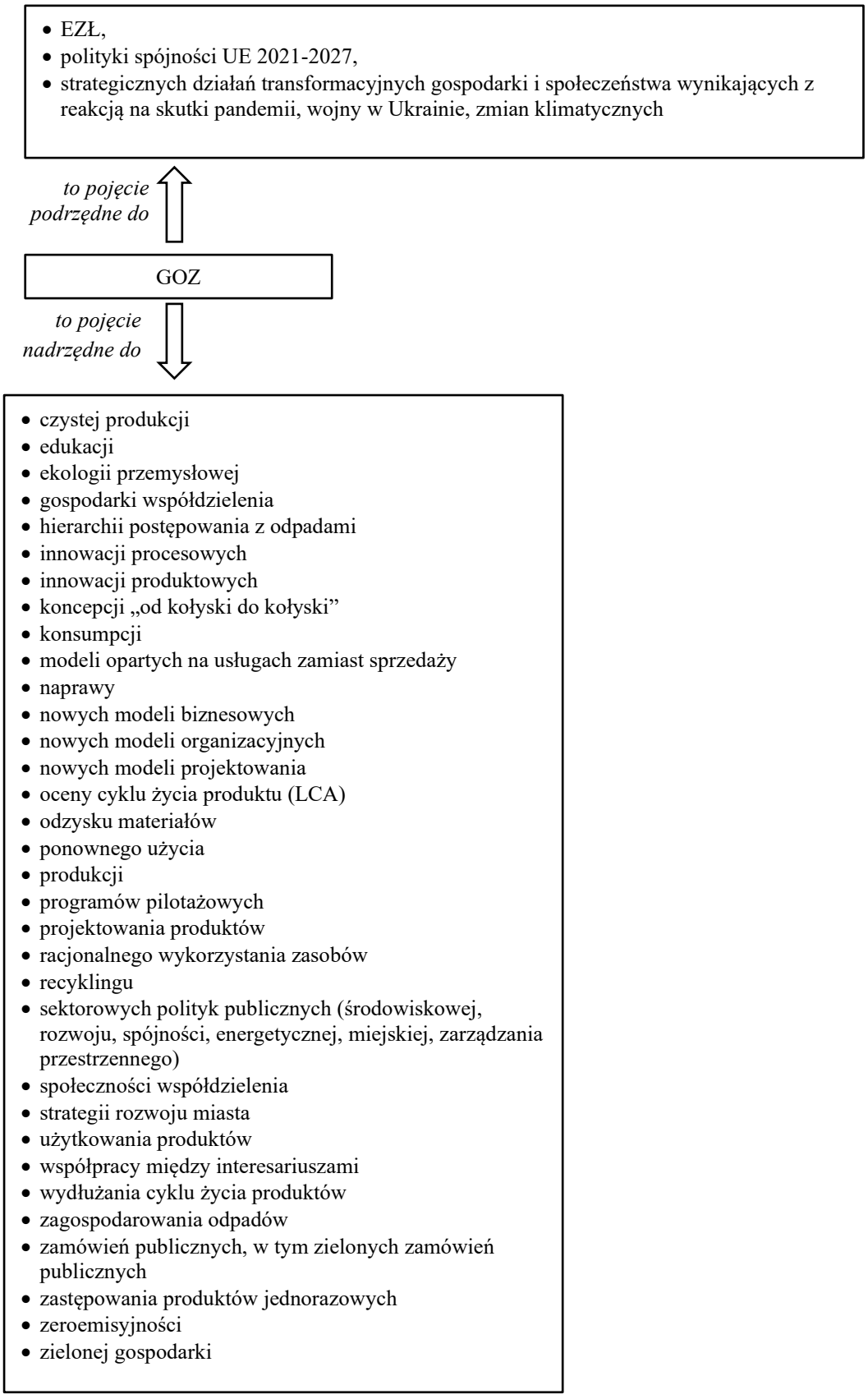

Rysunek 5.8. Relacja GOZ z pojęciami współwystępującymi w wypowiedzi Legutko-Kobus w fazie IV
Źródło: opracowanie własne.

Z tego tekstu wynikało, że większość aktywności człowieka, które mają cokolwiek wspólnego z gospodarowaniem powinno odbywać się zgodnie z zasadami obiegu zamkniętego. GOZ zaś podlegała, a więc jest pojęciem podrzędnym wobec jeszcze szerszych ram politycznych: EZŁ, polityki spójności UE 2021-2027, strategicznych działań transformacyjnych gospodarki i społeczeństwa wynikających z reakcją na skutki pandemii, wojny w Ukrainie, zmian klimatycznych.

Wypowiedź ta zawierała wszystkie elementy konstytutywne z Komunikatem Komisji Europejskiej (2015) wykorzystywała w pełni dostępne ramy narracyjne: techniczną, środowiskową, ekonomiczną, innowacyjną, legislacyjno-administracyjną, strategiczną. Buduje idee w obu wymiarach: poznawczym i normatywnym. Poprzez historyczne nawiązanie powód przyjęcia GOZ był ideowy – naturalna konsekwencja rozwoju myśli o gospodarowaniu. Autorka opisywała też kryzys środowiskowy i zasobowy, a przez ich pryzmat gospodarczy. Wskazywała na formalne uwarunkowania przyjęcia GOZ w ślad za legislacją unijną. Racjonalnie przedstawiła rzeczywistość wpływającą na akceptację idei GOZ, a więc idei w pełni poznawczej, powstałej w wyniku splotu racjonalnych konieczności jej pojawienia się. Jest to równocześnie idea normatywna, ponieważ wywołuje określone skutki w społeczeństwie i gospodarcze: ekonomiczne, środowiskowe, częściowo społeczne (poprawa jakości życia). Tym najsilniej obecnym towarzyszyły elementy wprowadzania nowych technologii, rozwój innowacji, poprawa bezpieczeństwa surowcowego, a pośrednio nawet wskazanie na aktualizacje prawa. Wypowiedź była w pełni dojrzałym komentarzem definiującym GOZ i sytuującym tę ideę w wielowątkowej ramie interpretacyjnej, co oznacza dojrzałość instytucjonalną.

Dwie kolejne wypowiedzi inaczej przedstawiały GOZ, niemniej wskazywały na istniejącą formę narracji komunikacyjnej, która równie dojrzała posługuje się innymi zabiegami erystycznymi, a więc skutkować będzie inną formą zaczepienia pojęcia w głowie czytelnika.

Tekst z 22.10.2024 Piotra Cymermana, przedstawiał tło wprowadzania GOZ, a powodem jego powstania było zaprezentowanie przez Unię Europejską w 2024 roku szeregu rozwiązań prawnych przyspieszających wdrożenie cyrkularności. Tekst miał więc charakter podsumowujący wybrane elementy funkcjonowania GOZ do października 2024.

GOZ przedstawiana była przede wszystkim poprzez metonimię związane z czynnościami dnia codziennego potencjalnego czytelnika: dzielenie się, pożyczanie,

naprawa, przerabianie, odnawianie i recykling. Nastąpiła również redukcja pojęciowa, nie miała ona jednak charakteru dominującego, będąc raczej specjalnym zabiegiem ograniczającym treści do wybranych elementów. Pojęciami, które redukowały cyrkularność w tekście były odpady i wydłużenie cyklu życia produktu. Ponieważ redukcja ta miała charakter nie instrumentalny, ale erystyczny, wskazuje równocześnie na najbardziej zdaniem autora wypowiedzi zakorzenione elementy definicyjne GOZ. GOZ była pojęciem nadrzędnym wobec naprawy, recyklingu, dzielenia się, ponownego użycia. Ograniczona była też definicja gospodarki o obiegu zamkniętym. Miała ona charakter opisowy z elementami funkcjonalnego. Autor wskazuje, że GOZ to model produkowania i konsumowania. Żeby był on cyrkularny musi wykazywać się cechą jak najdłuższego istnienia materiałów w obiegu. Tym samym wypowiedź wykorzystała tylko część cech konstytutywnych z Komunikatem KE: Zamknięcie obiegu (2015): produkcje, konsumpcje, zarządzanie odpadami oraz wartość zasobów.

Tekst był utrzymany w ramach technicznych i ekonomicznych. W wypowiedzi nie można odnaleźć w pełni ugruntowanych cech idei normatywnej lub poznawczej. Wtręty nacechowane wartościująco („niestety", „gigantyczne") traktowane są jako typowe cechy języka publicystycznego, a nie świadomy zabieg konstytuujący idee. Autor nie opisuywał sytuacji, która doprowadziła do wprowadzenia GOZ (przyczyn) ani nie skupia się na skutkach idei. Wypowiedź była silnie osadzona w sytuacji bieżącej, przedstawia krytykę braku przyjęcia GOZ, w słowach:

> „Tymczasem dziś wciąż króluje gospodarka obiegu otwartego. To tzw. model linearny, który zakłada szybkie wyrzucanie produktów, gdy tylko się zużyją, uszkodzą albo choćby wyjdą z mody. Niestety taka gospodarka potrzebuje nieustannie dopływu kolejnych surowców potrzebnych do produkcji, zużywa ogromne ilości energii i nie przejmuje się wytwarzaniem gigantycznych ilości odpadów."
>
> (P. Cymerman, dziennikarz, *Koniec z marnotrawstwem,* Polityka, 22.10.2024)

Wypowiedź ta przedstawiana emocjonalny stosunek autora do GOZ. Była to idea jego zdaniem pozytywna, ale nie w pełni implementowalna. Nabierała pozytywnych cech poprzez zestawienie w kontrze z gospodarką obiegu otwartego (antonim), która zużywa zasoby i pozostawia po produkcji odpady.

Również emocjonalny stosunek do GOZ widoczny był w czerwcowej wypowiedzi dziennikarza Gazety Polskiej, której impulsem do przedstawienia było

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2025/40 z dnia 19 grudnia 2024 roku w sprawie opakowań i odpadów opakowaniowych, zmiany rozporządzenia (UE) 2019/1020 i dyrektywy (UE) 2019/904 oraz uchylenia dyrektywy 94/62/WE. Stosuje on legislacyjną ramę wypowiedzi. GOZ definiowany jest poprzez delegitymizacje, w sposób negatywny.

> „Nowe zakazy UE Rozporządzenie władz UE o redukcji odpadów z opakowań (PPWR) ma obowiązywać od sierpnia 2026 roku – w imię realizacji idei „gospodarki obiegu zamkniętego". Ta wymyślona w Brukseli „gospodarka" ma dążyć do „minimalizacji odpadów i maksymalnego wykorzystania zasobów."
>
> (*Europa w skrócie*, Gazeta Polska, 25.06.2025)

W wypowiedzi tej GOZ był ideą poznawczą, służąca do krytyki ideologicznej, której wprowadzenie wynika z przyczyn aksjologicznych przypisanych UE, a więc również legislacyjnie dla Polski wiążących. Pejoratywny wydźwięk terminu „wymyślona" wskazywało czytelnikowi, że GOZ jest pojęciem abstrakcyjnym, sztucznym, który powstał na papierze. Stosowana redukcja pojęciowa, w dalszej części wypowiedzi ma funkcje osłabiania tego zdania. Autor sprowadził GOZ do zakazu i redukcji opakowań. Stosował również metonimię, używając jednostkowych przykładów opakowań znanych czytelnikowi, które zastępują wszystkie możliwe (część za całość). W tym przypadku były to „kosmetyki i żywność (na przykład dżem) w jednorazowych opakowaniach" oraz warzywa i owoce. GOZ była więc pojęciem podrzędnym wobec regulacji unijnych w tym EZŁ oraz nadrzędnym wobec regulacji odpadowej i, co szczególne w ramach wprowadzonej ramy pojęciowej zakazów związanych z nabywaniem dóbr dnia codziennego.

Jak ocenia U2 rozumienie GOZ w publicznej dyskusji było często ograniczone do pojęcia recyclingu:

> „To nie jest recykling. Recykling jest tylko częścią GOZ. Ale to jest tak naprawdę ostatni krok. Najpierw powinno być współdzielenie (…) naprawa, regeneracja. i dopiero później jak te możliwości, no i system kaucyjny, ale wielokrotnego użytku; a dopiero później jak to się je wyczerpie, no to wtedy jest recykling, ale tutaj też uważam, że za mało się mówi o tym recyklingu wysokiej jakości."
>
> (U2, wywiad, 29.01.2026)

Nie poruszane były również tematy związane z jakością recyclingu i downcyclingiem.

5.4.3 Podsumowanie dyskursu o GOZ w fazie IV

Podczas fazy „Konceptualizacja ram legislacyjnych GOZ" występował ograniczony zbiór reprezentacji wypowiedzi, które wprowadzałyby cechy definicyjne GOZ. W dyskursie koordynacyjnym brakowało wspólnych elementów semantycznych, ram pojęciowych, definicji. Powtarzalna była definicja jawna wprowadzona i utrzymywana przez przedstawicieli MKiŚ, czyli GOZ, jako koncepcja zmierzająca do racjonalnego wykorzystania zasobów i ograniczania negatywnego oddziaływania na środowisko wytwarzanych produktów. Idea była słabo zarysowana, powody i rezultaty wprowadzania GOZ opisywane w pojedynczych przypadkach. GOZ występowała jako pojęcie nadrzędne w stosunku do konkretnych mechanizmów transformacji gospodarki, i współrzędne do sposobów gospodarowania odpadami. W dyskursie komunikacyjnym sytuacja jest analogiczna. Wypowiadający się używali tego pojęcia głownie w artykułach zamawianych. Pojedyncze przypadki, spoza tej grupy były różnorodne w zawartości i celach używania gospodarki cyrkularnej.

Wypowiedzi powstawały w ramach interpelacji poselskich oraz głównie w obrębie wydarzenia dyskursywnego podsumowującego stan wdrożenia GOZ. W przypadku dyskursu medialnego toczył się on w dziennikach i w ograniczonym zakresie w wybranych tygodnikach. W dyskursie koordynacyjnym uczestniczyli członkowie rządu, głównie Ministerstwa Klimatu i Środowiska. Odbiorcami byli przedstawiciele opozycji oraz wspólne gremium parlamentarne. W gazetach wypowiadali się dziennikarze i biznes. Szczegółowe zestawienie charakterystyki dla fazy IV zawiera tabela 5.9.

Tabela 5.9. Podsumowanie dyskursu o GOZ w fazie IV

Element dyskursu	Kategoria analizy	Dyskurs koordynacyjny	Dyskurs komunikacyjny
IDEA	reprezentacja semantyczna GOZ	• brak stosowania synonimów, • różnorodne ramy pojęciowe, • świadome używanie elementów semantycznych wśród wypowiadających się w celach erystycznych, • stosowanie redukcji pojęciowej GOZ do gospodarki odpadowej przez przedstawicieli MKiŚ, • GOZ jako pojęcie wielowątkowe • wskazuje się pojedyncze elementy skutków wprowadzenie GOZ, bez motywacji do implementacji; • pojedyncze wskazanie przyczyny i skutków oparte na bezpieczeństwie zasobowym i analizie konkurencyjności UE jako wspólnego rynku, • słabo zarysowany rodzaj idei; występują cechy idei normatywnej	• mała reprezentacja semantyczna GOZ (3 W,) • zróżnicowany sposób przedstawiania GOZ w wypowiedziach, • metonimia spójnym elementem semantycznym • brak możliwości stwierdzenia dominującego rodzaju idei • obserwacja o potencjalnej dominacji tematyki recyclingu bez dyskusji o jakości recyclingu
	definicja GOZ	• brak spójnych członów definicyjnych GOZ, • przyjęcie uspójnionej definicji przez przedstawicieli MKiŚ w formie jawnej jako koncepcji zmierzającej do racjonalnego wykorzystania zasobów i ograniczenia negatywnego oddziaływania na środowisko wytwarzanych produktów; • uwypuklone różnorodne człony konstytutywne z Komunikatem KE: Zamknięcie obiegu (2015)	• spójny element definicyjny to działania na rzecz zasobów i odpadów
	relacja hierarchiczna pojęć z GOZ	• GOZ występuje jako pojęcie nadrzędne w stosunku do konkretnych mechanizmów transformacji gospodarki, i współrzędne do sposobów gospodarowania odpadami	• GOZ jako pojęcie nadrzędne wystąpił w jednej wypowiedzi, stając się w niej pojęciem parasolowym

Elementy dyskursu	Kategoria analizy	Dyskurs koordynacyjny	Dyskurs komunikacyjny
KONTEKST	kontekst tematyczny wypowiedzi	• tematyka skoncentrowana wokół stanu wdrożenia GOZ i działań z tym związanych w tym wprowadzanych regulacji powiązanych z GOZ • w odpowiedzi na interpelacje poruszano tematykę konkurencyjności i polityki gospodarczej UE	• dominacja artykułów zamawianych, • pojedyncze tematy dotyczące EZŁ i wdrażania prawa związanego z gospodarką cyrkularną, • GOZ jako utrwalone pojęcie językowe
	czas wypowiedzi	• 7.02.2024– 29.06.2025 • X kadencja Sejmu, XI kadencja Senatu, • wydarzenie dyskursywne poświęcone wdrażaniu GOZ w Polsce: wspólne posiedzenie sejmowej Komisji Gospodarki i Rozwoju (34) oraz sejmowej Komisji Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa (32) z dnia 25.09.2024	• 31.01.2024 – 24.06.2025
	arena dyskursu	• odpowiedzi na interpelacje poselskie (33 W), • komisje i podkomisje sejmowe (32 W), • silna koncentracja podczas areny wydarzenia dyskursywnego z 25.09.2024	• dominacja dzienników Dziennik Gazeta Prawna (59 W) oraz Rzeczpospolita (50 W), • zauważalna na tle fazy obecność wypowiedzi w tygodnikach Newsweek i Do Rzeczy, • komunikaty w PAP na niedostrzegalnym poziomie (4 W)
	powód wypowiedzi	• dominacja dwóch rodzajów powodów – kontroli parlamentarnej (33 W) oraz prowadzenie prac tematycznych komisji (32 W)	• b.d.
AKTORZY	nadawcy wypowiedzi	• rząd (50 W) przede wszystkim przedstawiciele Ministerstwa Klimatu i Środowiska	• media (67 W) • biznes (38 W)
	odbiorcy wypowiedzi	• posłowie opozycji (30 W) • wspólne gremium parlamentarne (28 W)	• społeczeństwo
	nieuczestniczący w dyskursie	• ograniczona liczba wypowiedzi nadawanych przez lobby branżowe, polityków partii rządzącej, NGO, przedstawicieli opozycji, organów UE, • brak wśród nadawców przedstawicieli biznesu, samorządu terytorialnego, organów UE, think tanków • odbiorcy ograniczeni tylko do wąskiego grona parlamentarzystów i przedstawicieli rządu; brak innych podmiotów	• pojedyncze wypowiedzi przedstawicieli: lobby branżowego, NGO, samorządów, UE, uniwersytetów / ośrodków badawczych • brak obecności think tanków

Źródło: opracowanie własne

Podsumowanie

W rozdziale tym przedstawiona została analiza 1327 wypowiedzi, w podziale na cztery etapy formalizacji polityki GOZ. Cały zbiór podlegał badaniu struktury dyskursu, a 65 wybranych pod względem obecności definicji GOZ analizie semantycznej. Narracje przedstawiającą proces dyskursywny GOZ w wybranym okresie uzupełniono o wywiady z wybranymi uczestnikami tego procesu. Wyniki wskazują na zróżnicowanie wyróżnionych do analizy elementów zarówno pomiędzy fazami formalizacji jak i pomiędzy rodzajami dyskursu – koordynacyjnego i komunikacyjnego.

We wszystkich analizowanych fazach dyskurs o gospodarce o obiegu zamkniętym koncentrował się wokół tematyki odpadowej i surowcowej. Rdzeń semantyczny pojęcia pozostawał stosunkowo stabilny, natomiast zmianie ulega zakres pojęć towarzyszących GOZ oraz sposób jego umiejscowienia względem innych elementów transformacji gospodarki. W fazie I GOZ ujmowana była przede wszystkim poprzez odniesienia do gospodarowania odpadami oraz utrzymania wartości zasobów w obiegu. W dyskursie koordynacyjnym widoczna była metonimia oraz częściowo redukcja pojęciowa, natomiast w dyskursie komunikacyjnym stosowane są zróżnicowane konotacje pojęcia GOZ.

W fazie II zakres pojęć powiązanych z gospodarką cyrkularną uległ rozszerzeniu o elementy związane z zarządzaniem surowcami i materiałami oraz wydłużaniem cyklu życia zasobów, przy jednoczesnym utrzymaniu koncentracji na problematyce odpadowej. GOZ pozostawała pojęciem nadrzędnym wobec wyrażeń odnoszących się do wdrażania zmian legislacyjnych, praktyk rynkowych oraz rekomendowanych rozwiązań. W fazie III dyskurs nadal nawiązywał do tematyki surowców i odpadów, środowiska oraz mechanizmów wdrażania GOZ, a dodatkowo widoczne było odnoszenie gospodarki cyrkularnej do szerszych procesów transformacji gospodarki oraz pojawiają się odniesienia do Europejskiego Zielonego Ładu. W fazie IV zaobserwowany został ograniczony zakres komponentów definicyjnych GOZ oraz brak wyraźnie wspólnych elementów semantycznych, przy jednoczesnym utrzymaniu definicji jawnej stosowanej przez przedstawicieli MKiŚ, odnoszącej się do racjonalnego wykorzystania zasobów oraz ograniczania negatywnego oddziaływania produktów na środowisko.

We wszystkich fazach dominowały definicje opisowe, skoncentrowane wokół logiki utrzymania wartości zasobów w obiegu i minimalizacji odpadów. GOZ występowała przede wszystkim jako pojęcie nadrzędne wobec katalogu wyrażeń odnoszących się do mechanizmów transformacji gospodarki oraz współrzędne wobec

sposobów gospodarowania odpadami. Komponenty definicyjne pojawiły się w zróżnicowanym zakresie, przy czym w części materiału empirycznego pojęcie GOZ funkcjonowało bez rozwiniętej charakterystyki definicyjnej.

Dyskurs koordynacyjny toczył się przede wszystkim w komisjach sejmowych i senackich oraz w odpowiedziach na interpelacje poselskie. W kolejnych fazach widoczne było pojawianie się tematyki GOZ również w komisjach o zróżnicowanym zakresie tematycznym. Dyskurs komunikacyjny prowadzony był głównie w dziennikach, szczególnie w Rzeczpospolitej, a także w wybranych tygodnikach. W późniejszych fazach pojawiały się wypowiedzi odnoszące się do GOZ również poza bezpośrednim kontekstem wydarzeń legislacyjnych.

Nadawcami wypowiedzi w dyskursie koordynacyjnym byli przede wszystkim przedstawiciele rządu, w szczególności ministerstw właściwych ds. środowiska, przedsiębiorczości i technologii oraz klimatu i środowiska. Odbiorcami pozostało wspólne gremium parlamentarne oraz przedstawiciele opozycji. W dyskursie komunikacyjnym dominują przedstawiciele mediów, przy ograniczonej obecności przedstawicieli biznesu. W całym analizowanym okresie katalog nadawców pozostł ograniczony, a reprezentacja innych aktorów, takich jak organizacje pozarządowe, samorząd terytorialny, środowisko akademickie, think tanki czy lobby branżowe, występuje sporadycznie.

Zmiany zachodzące w dyskursie w poszczególnych fazach umożliwią wyodrębnienie ścieżki instytucjonalizacji GOZ i stanowią treść kolejnego rozdziału.

ROZDZIAŁ 6.
REKONSTRUKCJA PROCESU INSTYTUCJONALIZACJI IDEI GOZ W KRAJOWĄ POLITYKĘ PUBLICZNĄ

Wprowadzenie

W tym rozdziale omówione zostały wyniki badań w kolejności postawionych pytań badawczych. W pierwszej kolejności zaprezentowany został przebieg formalizacji polityk związanych z GOZ, szczególnie zmian legislacyjnych oraz zmian w otoczeniu politycznym. Następnie przedstawiona zostaje sposób formułowania GOZ jako idei, poprzez pojęcia związane z gospodarką cyrkularną, sposób jej definiowania oraz związki hierarchiczne z tym terminem. Postępowanie to pozwoliło, na odtworzenia mentalnych obrazów wytworzonych przez człowieka i odwzorowanych w słowie mówionym (Arystoteles, 2013) oraz odpowiedź na potrzebę określenia co jest mówione w dyskursie (Schmidt, 2000, 2008) Następnie prezentowany jest kontekst dyskursu (Schmidt, 2012), czyli kiedy następuje wypowiedź, gdzie, i z jakiego powodu, uzupełniony o rozumienie kontekstu jako sposobu odbioru przez uczestników sytuacji dyskursywnej (van Dijk, 2003).

W kolejnym podrozdziale przedstawiona zostaje odpowiedź na pytanie kto jest uczestnikiem dyskursu (Schmidt, 2008, 2017) i kto w nim nie uczestniczy (Foucault, 2002; Wittgenstein, 2000). Ostatnia część służy do oceny poziomu instytucjonalizacji GOZ (Meyer i in., 2018) wraz z rozwojem tej idei, a więc jej cyklem życia (Béland i Cox, 2024). Dzięki temu realizowane jest podejście empiryczne do analizy dyskursu poprzez elementy (Bührmann, 2005): (I) identyfikację przedmiotu wiedzy wytwarzanego w dyskursie, (II) przedstawienie logiki prowadzącej do ukonstytuowania się określonej terminologii, (III) określenie władzy lub/i autorytety orzekające o przedmiocie dyskursu, oraz częściowo (IV) zidentyfikowanie strategicznych celów uczestników dyskursu.

Omówienie wyników zostało zrealizowane poprzez zestawienie ich z teorią przedstawiona w rozdziałach 1, 2 oraz 3. Rozdział 1 posłużył do określenia czym idea GOZ jest i jak łączy się z obecną w literaturze przedmiotu teorią gospodarki cyrkularnej. Rozdział 2 pozwolił na ocenę zmian w dyskursie zgodnie z jego filozoficznym, lingwistycznym i instytucjonalnym pochodzeniem, co z kolei miało przełożenia na

możliwość oceny stopnia instytucjonalizacji idei. Rozdział 3, szczególnie teoria zaprezentowana w podrozdziale 3.1 stanowił metodologiczne wsparcie w ocenie znaczenia formułowania się idei w przestrzeni dyskursywnej dla kreacji polityki publicznej.

6.1. Przebieg formalizacji polityki GOZ

Przebieg formalizacji polityki publicznej GOZ w badanym okresie przybierał zróżnicowane formy pod względem zakresu, charakteru i tematyki przyjmowanych aktów prawnych. Warto zaznaczyć, że polityki unijne związane z GOZ krytykowane są za brak spójności, co oznacza, że nie zawsze wspierają siebie nawzajem (Rizos i Zambianchi, 2025). W odpowiedzi na pierwsze pytanie badawcze P1 wyodrębniono cztery fazy, które zachowują względną spójność w zakresie kierunku i intensywności działań legislacyjnych dotyczących obszarów GOZ. Każda z faz, oprócz odmiennej specyfiki normatywnej, wyróżnia się również inną sytuacją polityczną i organizacją pracy nad legislacją GOZ. Ze względu na to, że nie powstała jedna, odrębna polityka sektorowa GOZ, a idea ta ma charakter zasady horyzontalnej, teoria cyklu polityk publicznych stanowiła inspiracje do wyodrębnienia faz, ale nie miała charakteru wiążącego. Fazy te stanowią nadbudowę dla instytucjonalizacji, wskazując na produkty języka politycznego, czyli konkretne polityki (Taylor, 2013). Są też kontekstem, w którym pojawiają się wypowiedzi (van Dijk, 2003). Poniżej każdą z faz przedstawiono syntetycznie w porównaniu do szczegółowego omówienia w rozdziale 4, osadzając prezentację na tle literatury przedmiotu.

Faza I. Wprowadzanie GOZ do agendy politycznej

Faza I przebiegała pomiędzy grudniem 2015, czyli ogłoszeniem Komunikat KE: Zamknięcie obiegu, a majem 2018, czyli przyjęciem tzw. pakietu odpadowego. Tło legislacyjne wykraczało poza badany okres instytucjonalizacji i obejmowało również aktywność Unii oraz Polski w latach poprzedzających wejście GOZ do agendy politycznej. Kontekst legislacyjny wskazywał na fazę przygotowawczą, w której funkcjonowały już ustawy oparte na rozwiązaniach, opisywanych później jako sprzyjające gospodarce cyrkularnej, przy jednoczesnej świadomości politycznej, że na poziomie unijnym trwają prace nowelizacji kluczowych dyrektyw, których implementacja do prawa krajowego jest obowiązkiem. Przejawy zasad gospodarki

cyrkularnej pojawiły się wśród zapisów związanych z zasobooszczędnością, odpadami, ROP, zrównoważonym rozwojem, ochroną środowiska, energetyką, pozycjonując tą idee wśród znanych z literatury przedmiotu pojęć z nią łączonych (A. Ghosh i in., 2022; Rani i in., 2025). Analizowany w tej fazie materiał obejmował okres, w którym GOZ funkcjonowała jako kategoria przeniesiona z unijnego porządku, i była stopniowo „osadzana" w krajowych dyskusjach poprzez obszary szczegółowe (m.in. produkty, odpady, projektowanie, trwałość). Publikowane unijne akty prawne miały charakter niewiążący – są to komunikaty, a więc kraje członkowskie, nie mają obowiązku ich stosowania.

GOZ w polskim kontekście politycznym, w tej fazie nie pojawiła się w próżni normatywnej. Poprzez konstytucyjną zasadę zrównoważonego rozwoju i szeregu regulacji prawnych z nią związanych kwestie polityk na rzecz ochrony środowiska, dbałości o zasoby naturalne i odpowiedzialności za gospodarowanie nim, są funkcjonującymi ramami odniesienia. Idee te należy uznać w Polsce za powszechnie przyjęte w świadomości zbiorowej (van Dijk, 2008), a więc warunki kulturowe przyjęcia GOZ (Kozaczka, 2016, s. 329) były sprzyjające.

Od symbolicznego wprowadzenia gospodarki cyrkularnej do agendy politycznej, poprzez Komunikat Komisji Europejskiej i publikacji stanowiska Rządu RP do niego (Rada Ministrów, 2016), do jej faktycznej artykulacji w polityce państwa, czyli „Strategii na rzecz odpowiedzialnego rozwoju" minął w tej fazie ponad rok (styczeń 2016 – luty 2017). Prawo UE oraz międzynarodowe wpływało na wysiłki legislacyjne Polski w omawianym obszarze, szczególnie w zakresie (Grodkiewicz i in., 2015, s. 25–26): gospodarowania odpadami zgodnie z hierarchią postępowania z odpadami, metod ponownego wykorzystania zasobów, norm środowiskowych wpływających na zwiększenie recyklingu.

Ponieważ GOZ nie stanowił przedmiotu rywalizacji politycznej, określanie priorytetów działań odbywało się głównie poprzez spotkania wewnętrzne, niedostępne w oficjalnym dyskursie. W ustawodawstwie krajowym dominowała tematyka odpadowa i recyklingu. Jest to zrozumiałe, o ile weźmie się pod uwagę, że prawo UE oraz międzynarodowe, wpływało na wysiłki legislacyjne Polski w omawianym obszarze, szczególnie w zakresie (Grodkiewicz i in., 2015, s. 25–26): gospodarowania odpadami zgodnie z hierarchią postępowania z odpadami, metod ponownego wykorzystania zasobów, norm środowiskowych wpływających na zwiększenie recyklingu. Stosunek rządzących do tych zagadnień w przedmiotowym okresie można określić mianem

systemowego, a to z uwagi na powołanie KPGO w tej fazie. Ponadto, wprowadzone były zagadnienia dotyczące odpowiedzialności producenta i postępowania z opakowaniami, które z kolei podniosły w debacie publicznej temat znaczenia odpadów i wsparły istotność tematu recyklingu odpadów (Alwaeli, 2022, s. 17–18). W 2017 roku dzięki przyjęciu SOR nastąpiło też faktyczne przełożenie idei na akt normatywny przy udziale debaty z opozycją (Majone, 2004, s. 15).

Stabilne warunki polityczne, w tym utrzymywanie struktury władzy przez jedną opcję polityczną, nie wpłynęło na ugruntowanie podziału kompetencyjnego wobec GOZ wśród ministerstw. Wynikało to z tematycznego rozproszenia tego zagadnienia w różnych formach w ramach poszczególnych resortów. Konsekwencje tego rozproszenia były widoczne w kolejnych fazach. Dodatkowo, podmiot odpowiedzialny za GOZ, czyli Ministerstwo Rozwoju był przekształcany dwukrotnie w trakcie tej fazy. Brak stabilności instytucji odpowiadających za przyjęcie tematu na poziomie kreacji polityk publicznych ma negatywny wpływ na jej kształt (Hall, 1993). Układ polityczny w fazie I był stosunkowo stabilny, ale za razem zorientowany bardziej na reaktywność niż proaktywne kształtowanie polityk. Oznaczało to, że fundamenty GOZ rozwijały się w cieniu istotniejszych obszarów rządowych – bezpieczeństwa, polityki społecznej, energetyki konwencjonalnej.

Atmosferę polityczną tej fazy wokół przyjęcia GOZ obrazowały dwie wypowiedzi, na forach parlamentarnych, komentujące rozpoczęcie instytucjonalizacji GOZ:

> „Na poziomie paradygmatu przejścia na gospodarkę zamkniętą wszyscy zgadzamy się co do tego, że jest to kierunek słuszny. Natomiast jest on bardzo wielowymiarowy i mający różne skutki, zarówno potencjalnie pozytywne, jak i negatywne. Stąd też przy poszczególnych inicjatywach ustawodawczych, a myślę, że te dyrektywy są już tego przykładem, diabeł jak zwykle tkwi w szczegółach. Można powiedzieć, że z jednej strony idea jest fajna, natomiast szczegóły już niekoniecznie korzystne z punktu widzenia naszej gospodarki."
>
> (P. Chorąży, podsekretarz stanu w Ministerstwie Rozwoju, Przedstawienie stanowiska rządu do Komunikatu KE: Zamknięcie obiegu (2015), posiedzenie Komisji ds. Unii Europejskiej nr 17, 22.01.2016)

> „W dyskusji o gospodarce o obiegu zamkniętym chcemy być liderem, chcemy podejmować to wyzwanie, ale musimy uwzględnić polską specyfikę, to, na jakim etapie jesteśmy, jak wyglądają nasze wskaźniki w zakresie odzysku i w zakresie

gospodarki. Nie chcemy wylać dziecka z kąpielą i spowodować, że… To ma być element prorozwojowy, a nie element blokujący. Stąd nasza aktywna postawa."

(S. Mazurek, podsekretarz stanu w Ministerstwie Środowiska, Informacja Ministra Środowiska na temat zaawansowania prac nad krajowym planem gospodarki odpadami oraz wojewódzkimi planami gospodarki odpadami, Posiedzenie Komisji Środowiska nr 26, 5.07.2016)

Zarówno przedstawiciel Ministerstwa Rozwoju jak i Ministerstwa Środowiska zwracają uwagę, że przyjęcie GOZ jest procesem wymagającym, wielowątkowym, który musi uwzględnić polskie warunki rozwoju gospodarczego i możliwości legislacyjne. To obserwacja zgodna z dostępną literaturą przedmiotu (Bressanelli i in., 2022; A. Ghosh i in., 2022; Kirchherr i in., 2017). Przedstawiciele rządu widzieli w tej idei szansę i możliwość, ale również nieodpowiednio wprowadzona mogła stać się elementem blokującym i generującym negatywne skutki dla kraju. Był to kontekst legislacyjny zawierający zarówno deklarację otwarcie się Polski na przyjęcie idei GOZ jak i konieczność wzmocnienia regulacji unijnych w tym zakresie.

Treść deklaracji Rządu z stycznia 2016 wskazywała na pozytywne nastawienie do tej idei z równoczesną świadomością konieczności podejmowania działań dostosowawczych i regulacyjnych przejawiał się również w powołaniu Zespołu ds. GOZ jako organu pomocniczego, którego rolą miało być opracowanie dokumentu nadającego ramy wdrożenia gospodarki cyrkularnej w Polsce. Było to działanie o charakterze silnie eksperckim i koordynacyjnym, prowadzone w zamkniętej formule.

Faza II. Konceptualizacja ram legislacyjnych GOZ

Przejście do kolejnej fazy nastąpiło symbolicznie wraz z przyjęciem dyrektyw odpadowych, czyli w czerwcu 2018 roku. Legislacyjne ramy interpretacyjne dla GOZ na poziomie unijnym obejmowały w tym czasie również przeciwdziałanie produkowaniu jednorazowych produktów z plastiku, rozszerzona odpowiedzialność producenta, czysta energia w tym OZE, nawozy, bioodpady, surowce wtórne, ścieki, Europejski Zielony Ład. Gospodarka cyrkularna zaczyna dotyczyć coraz bardziej rozbudowanego katalogu działań politycznych, występuje jako zjawisko horyzontalne w polityce unijnej. Tworzone były ramy legislacyjne prawnie wiążące kraje członkowskie do zmiany prawa krajowego, zgodnie z zasadami wspierającymi rozwój gospodarki cyrkularnej.

Tym samym w Polsce, pomimo pozytywnego nastawienia rządu, wyrażonego w fazie I oraz trwania prac Zespołu ds. GOZ, inicjatywa legislacyjna nie pochodziła od

instytucji krajowych. Formułowanie polityki związanej z GOZ wynikały głównie z konieczności transpozycji kolejnych dyrektyw unijnych. Krajowe i unijne ramy legislacyjne pokrywały się więc ze sobą. Rozpoczęty w fazie I proces opracowywania dokumentu krajowego Mapy Drogowej GOZ domknął się w fazie II. Uznaje się to również za formę przeniesienia idei GOZ z unijnego komunikatu do krajowej praktyki. Niemniej dokument ten, chociaż ważny dla wdrażania GOZ do praktyki gospodarczej, nie ujednolicił sposobu rozumienia GOZ, co przełożyło się na brak zgodności z Mapą Drogową poszczególnych aktów, czego przykładem jest brak spójności sposobu rozumienia GOZ w strategiach województw (Mirzyńska, 2025). GOZ nie miał w dalszym ciągu swojego miejsca w ładzie legislacyjnym. Mapa Drogowa określiła za to bardzo wyraźnie ramy interpretacyjne dla krajowego rozumienia GOZ jako: zrównoważoną produkcję, działanie wobec odpadów, rozszerzoną odpowiedzialność producenta, środowiskową ocenę cyklu życia, zrównoważoną konsumpcję, marnotrawstwo żywności, edukację, biogospodarkę, lokalne łańcuchy wartości, bazy surowców, energetykę, nowe model biznesowe, wdrażanie, monitorowanie i finansowanie (Mapa Drogowa GOZ 2019). Szczególnie te dwa ostatnie elementy zwracały uwagę na to, że dokument był opracowywany z założeniem wpływu, przede wszystkim, na dwa ostatnie etapy cyklu polityk publicznych tj. realizacji – praktyczne wdrażanie przyjętej polityki przez właściwe instytucje i organy administracji oraz ocenie i analizie efektów – badanie skuteczności działań w tym ich oddziaływania, z uwzględnieniem informacji zwrotnych umożliwiających ewentualne korekty (Zybała, 2012). Należy zaznaczyć, że, mimo, że periodyzacja formalizacji idei GOZ wykazuje pewne podobieństwa do faz cyklu polityk publicznych, to pełne zastosowanie tego modelu do badania było nieuzasadnione z uwagi na charakter gospodarki cyrkularnej. Jest to idea, która przenikała przez różne polityki sektorowe, stając się nadrzędną wytyczną dla ich kształtu. Polityki publiczne nie muszą być wyrażane w jednym akcie prawnym, ale mogą być zbiorem wielu dokumentów normatywnych opracowywanych na każdym szczeblu administracji publicznej (Sroka i Podgórska-Rykała, 2021, s. 43). W przypadku GOZ analizie nie podlega polityka publiczna jako taka, ale idea, która wpływa na polityki publiczne, poprzez zakorzenienie w dyskursie towarzyszącym jej instytucjonalizacji i formułowaniu polityk sektorowych. Tym samym przeprowadzenie badania zgodnie z pięcioma elementami cyklu polityki publicznej tj. identyfikacji problemu, wypracowania optymalnego rozwiązania, podjęciu decyzji o wyborze konkretnego rozwiązania, wdrażaniu rozwiązania i ewaluacji wdrożonych zmian

(Zawicki i Chrabąszcz, 2013), jest w przypadku GOZ nieuzasadnione. Jest to przykład współczesnej złożoności polityk publicznych, opartej na odejściu od procesualnego i liniowego cyklu (Zybała, 2013, s. 83)

Implementacja idei w oparciu o unijne ramy interpretacyjne nakładała się na czas przedwyborczy. GOZ, tak jak poprzednio w wyborach parlamentarnych 2015 nie stanowił tematu wyborczego. Uwaga polityczna była skoncentrowana na innych, zagadnieniach, będących ważnymi w ocenie wyborców elementami polityki państwa, co widoczne było w programach wyborczych partii. GOZ nie wchodzi więc znowu do planów politycznych. Zmianie uległy też uwarunkowania instytucjonalne poprzez przekształcanie resortu właściwego ds. środowiska, w którym podkreślono znaczenie klimatu. Polityki sektorowe związane ramą interpretacyjną z GOZ rozdzielone były w ramach kompetencji różnych resortów, bez nadrzędnej struktury scalającej ich założenia zgodnie z gospodarką cyrkularną.

Faza III: **Projektowanie GOZ w politykach sektorowych**

Z perspektywy legislacyjnej funkcję uzasadniającą tworzenie polityk publicznych idea zaczęła pełnić w kolejnej fazie przypadającej na okres styczeń 2020 – grudzień 2023. Wpływ na to miało przede wszystkim przyjęcie Europejskiego Zielonego Ładu, który jako kompleksowy kierunek strategiczny rozwoju Unii podniósł rangę GOZ do modelu rozwoju społeczno-gospodarczego (Komunikat KE: Europejski Zielony Ład, 2019). Przypisanie gospodarce cyrkularnej potrójnej roli: narzędzia osiągnięcia polityki klimatycznej, ramy projektowania produktów i usług, elementu polityki przemysłowej UE oraz odwołanie się do różnorodnych elementów gospodarki (Komunikat KE: Nowy plan działania UE działania UE, 2020), nadało trwałe cechy kompleksowości i horyzontalności tej idei.

W tej fazie zostają ugruntowane i nałożone na poziomie unijnym kolejne ramy legislacyjne związane z GOZ: środowiskowa, gospodarcza, społeczna i bezpieczeństwa surowcowego. Poprzez Taksonomię UE podkreślono związek pomiędzy gospodarką cyrkularną a zrównoważonym rozwojem, konkurencyjnością gospodarki i ochroną środowiska (Rozporządzenie 2020/852), dzięki czemu GOZ nie funkcjonuje jako idea ekonomiczna, a element konkretnego systemu regulacyjnego UE spójnego z polityką raportowania wpływu na zjawiska pozafinansowe (Velte, 2024). Rozporządzenie to przekształciło GOZ z idei do kryterium ekonomicznego, połączyło prawo środowiskowe z rynkiem finansowym poprzez nałożenie regulacji, silnie wskazało na konieczność

przyjęcia zasad gospodarki cyrkularnej w sposobie prowadzenia działalności gospodarczej (Rozporządzenie 2020/852). Tym samym zrealizowanabyła konieczność tworzenia reguł finansowych i prawnych na rzecz implementacji GOZ (Ghisellini i in., 2016; Mahanty i in., 2019).

Kolejną ramą dla gospodarki cyrkularnej był klimat i redukcja emisji gazów cieplarnianych netto (Rozporządzenie 2021/1119). GOZ została połączona również z kwestiami społecznymi, poprzez wskazanie tej idei jako sprzyjającej walce z wykluczeniem społecznym (Komunikat KE: Gotowi na 55, 2021). Rama surowcowa w tej fazie uległa poszerzeniu dzięki legislacji unijnej i dotyczyła surowców krytycznych (Rozporządzenie 2021/1119), biometanu i biogospodarki (Rozporządzenie 2021/1119), odnawialnych źródeł energii (Dyrektywa 2023/2413) i surowców energetycznych jako obszaru wymagającego strategii zasobowowydajnej i prośrodowiskowej (Dyrektywa 2023/1791). Pojawił się wątek transportu i GOZ (Rozporządzenie 2023/851; Rozporządzenie 2023/1804, Rozporządzenie 2023/2405).

Związek sektora energetycznego z gospodarką cyrkularną został określony w roku 2021 (Polityka Eneregtyczna Polski do 2040, 2021). Część dokumentów to konsekwencja krajowych prac na rzecz implementacji GOZ. Strategia Produktywności 2030 kontynuowała adresowanie zagadnień rozwojowych państwa zapoczątkowanych w SOR (Uchwała o Strategii Produktywności, 2022). Inne wynikały z obowiązku transpozycji prawa unijnego, tak jak SUP i ROP oraz częściowo system kaucyjny. Ten ostatni element legislacyjny miał dualne umocowanie: wynikał z prawa unijnego (Dyrektywa 2018/852), ale jego opracowanie odbywało się w deliberatywnym procesie ustawodawstwa krajowego. Stąd uznaje się go za przykład autonomii decyzyjnej w warunkach silnej presji regulacyjnej UE. W kraju istniał też potencjał do ograniczenia polisemii poprzez wskazanie podmiotu wiodącego w implementacji GOZ czyli Ministerstwa Rozwoju i Technologii (Uchwała o Strategii Produktywności, 2022). Sam ten akt przypisania kompetencji był istotnym elementem instytucjonalizacji GOZ, ale jak zostanie to opisane poniżej, w praktyce Ministerstwo to nie pełniło dominującej roli.

GOZ na poziomie krajowym była postrzegana przez współwystępowanie z innymi dużymi zjawiskami – cyfryzacją i neutralnością klimatyczną (Uchwała o Strategii Produktywności, 2022, s. 7). Asocjacje w legislacji z pojęciem rozrastają się poprzez wskazanie modeli biznesowych, biotworzyw, ekoprojektowania, tworzyw sztucznych (Uchwała o Strategii Produktywności, 2022; Dz.U. 2001 nr 63 poz. 639, 2001, s. 639), które według teorii są ważnymi elementami GOZ (Hryb i Ceglarz, 2021, s. 88–

102). Jest to szerszy wykaz pojęć wiązanych z GOZ niż można byłoby się spodziewać na podstawie programu wyborczego partii rządzącej po wyborach w 2019 roku, w którym GOZ była przedstawiona tylko jako narzędzie legislacji na rzecz odpadów (Program PiS, 2019).

W opisie fazy II, zauważono, że gospodarka cyrkularna nie była tematem wyborczym, co wcale jak widać w fazie III nie stanowiło przeszkody w opracowywaniu polityki publicznej z nią związanej po wyborach, a więc po raz kolejny zwraca uwagę na źródło legitymizacji tej idei w polityce unijnej.

Mimo to w fazie III nie doszło do opracowania nadrzędnego dokumentu o zakresie krajowym dotyczącym GOZ, a działania realizowane w ramach Mapy Drogowej nie były w pełni wprowadzane. W wypowiedziach związanych z kierunkami legislacji widać zniecierpliwienie wobec procesu implementacji GOZ w zasadzie w każdym momencie przebiegu tej fazy.

> „Chciałbym się dowiedzieć, czy naprawdę ta gospodarka obiegu zamkniętego nie będzie tak długo wdrażana w życie, jak umowa z Białorusią? Czy nie zajmie to nam 14–15 lat? Jestem pełen obaw, czy zdążycie. Wydaje mi się, że pewne rozwiązania powinny być wdrożone wczoraj bądź przedwczoraj, a planujecie dopiero 2022–2023 r."
>
> (P. Koperski, poseł na Sejm IX kadencji, Nowa Lewica pytanie w dyskusji o informacji ministra klimatu na temat celów i postępów we wdrażaniu koncepcji gospodarki odpadami w obiegu zamkniętym, Komisja Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa nr 19, 21.07.2020)

> „Zamiast po prostu wprowadzić ustawę o jednorazowych opakowaniach, która ma na celu zmniejszenie ilości odpadów i zmierzanie w stronę gospodarki w obiegu zamkniętym, zamiast wreszcie, panie ministrze, zająć się potrzebnymi rozwiązaniami, czyli systemem kaucyjnym i rozszerzoną odpowiedzialnością producenta, z którymi jesteśmy opóźnieni 3 lata, co robi obecna władza?"
>
> (K. Jachira, posłanka na Sejm IX kadencji, Platforma Obywatelska, głos w dyskusji o projekcie ustawy o zmianie ustawy o obowiązkach przedsiębiorców w zakresie gospodarowania niektórymi odpadami oraz o opłacie produktowej, obrady Sejmu RP IX kadencji, 7.03.2023)

Fragment ten wskazuje również, że w ocenie przedstawiciela opozycji działania rządu były opieszałe i o charakterze fasadowym w miejscu strategicznego.

Spory dyskursywne w fazie III dotyczyły w głównej mierze aktów legislacyjnych z pakietu „Fit for 55". Negocjowanie zakresu tego pakietu wśród krajów członkowskich,

w tym Polski, nie dotknęło wprost GOZ, ponieważ była ona traktowana w Fit for 55 jako tło, kontekst pomocniczy, a spory dotyczyły głównie instrumentów klimatycznych. Oznacza to również, że GOZ nie zaistniał w debacie publicznej w ramach czynności operacjonalizacji EZŁ poprzez Fit for 55. Na poziomie krajowym nie były widoczne żadne spory legislacyjne, co wynikało z uzyskania większości sejmowych przez jedną partię i braku konieczności dzielenia rządów z koalicjantem. Jeśli konflikty wokół gospodarki cyrkularnej miały miejsce pomiędzy większością sejmową a senacką, to nie były one widoczne w końcowych produktach legislacyjnych, a więc nie należą one do kontekstu politycznego.

Poprzez opracowanie katalogu wskaźników GOZ (Uchwała o Strategii Produktywności, 2022, s. 82), powołanie KIS GOZ (Polityka Energetyczna Polski do 2040, 2021) oraz powołanie zespołu ds. gospodarki o obiegu zamkniętym (Zarządzenie MR powołujące Zespół ds. GOZ, 2020). widoczna była tej fazie również intensyfikacja przygotowań Polski do realnego wdrażania idei, czyli przejścia do czwartego etapu polityki publicznej (Zybała, 2012). Dotychczasowe działania punktowane były jako opieszałe i niewystarczające. Dzięki jednej z wypowiedzi w interpelacji widocznym jest, że do początku 2023 roku Zespół ds. GOZ nie podjął działań, mimo formalnego powołania go ponad rok wcześniej. Wskazuje to równocześnie na zawieszenie tematyki cyrkularności oraz potencjalnym sprowadzeniu jej do wyżej wymienionych działań transpozycyjnych i nowelizacyjnych, w miejsce samodzielnej inicjatywy legislacyjnej.

> „Ogłoszenie Zarządzenia NR 16 Ministra Rozwoju z dnia 18 września 2020 r., na mocy którego powołano Zespół do spraw gospodarki o obiegu zamkniętym, nie jest jednoznaczne z rozpoczęciem prac przez to gremium. Z uwagi na fakt, że od chwili ogłoszenia przedmiotowego Zarządzenia nie odbyło się spotkanie inaugurujące prace Zespołu, de facto gremium to nie podjęło aktywności w przewidzianym w Zarządzeniu zakresie."
>
> (A. Moskwa, Minister Środowiska i Klimatu, odpowiedź na interpelację Pani Poseł Joanny Muchy oraz grupy Posłów w sprawie spalarni śmieci znak: K9INT37990, 1.02.2023)

Faza IV. Legislacyjne uszczegółowienie w politykach sektorowych

W ostatnim wyodrębnionym legislacyjnie okresie listopad 2023 – czerwiec 2025 w polityce unijnej dochodzi do ustanowienia szczegółowych polityk sektorowych skoncentrowanych na wdrażaniu GOZ (Rozporządzenie 2024/1157; Rozporządzenie 2024/1781; Rozporządzenie 2025/40) oraz do dyskusji nad kolejnymi. Dochodzi więc do

wyraźnego przesunięcia w cyklu polityk publicznych (Zybała, 2012). Ostatnią fazę, legislacyjnie można przypisać wdrażaniu, które dzięki taksonomii ustalonej w fazie III przygotowane jest również pod ewaluację. Na końcowym etapie obserwowane było przesunięcie dyskusji z poziomu władzy ustawodawczej na poziom wykonawczej (Majone, 2004, s. 15).

W polskiej legislacji nie dochodziło do uchwalenia nowych, kluczowych dla GOZ praw, ale do działań dostosowawczych do prawa unijnego. Oznaczało to przejście od fazy projektowania instrumentów do ich realnego wdrażania w praktyce. Jednym z zalet odblokowania funduszy unijnych w ramach KPO, była możliwość finansowania inwestycji wdrożeniowych, w tym wdrożeń rozwiązań z zakresu gospodarki cyrkularnej. Należy jednak zaznaczyć, że GOZ nie była tematem wiodącym w ramach prowadzenia polityk publicznych. Nie należąc nigdy wcześniej do tematów wyborczych, populistycznych, nie była również tematem priorytetowo traktowanym w ramach przyznawania zasobów publicznych, tym bardziej, gdy następowała koncentracja wysiłków państwa wokół obronności. GOZ nie mogła więc konkurować o uwagę aktorów i zasoby materialne państwa (Kozaczka, 2016, s. 329; Zybała, 2012, s. 82) z innymi kwestiami publicznymi, uznanymi za ważniejsze.

Ramy legislacyjne gospodarki cyrkularnej zostają poszerzone o kwestie finansowe i organizacyjne. GOZ staje się ustabilizowanym elementem systemu regulacyjnego. Uznanie za domknięcie tego etapu głosów eksperckich z 2025, dotyczących konieczności aktualizacji Mapy Drogowej GOZ, wskazuje na obecną w środowisku chęć ewaluacji instytucjonalizacji idei z roku 2015 i 2017, oraz działań zmierzających do jej wdrożenia. Tym postulatom sprzyjać mogła zmiana większości rządzącej. Koalicja 15 października z tematu GOZ również nie zrobiła tematu wyborczego, a przejęła i kontynuowała rozpoczętą przez swoich poprzedników strategię. Zmiana władzy mogłaby oznaczać działania w stronę redefinicji idei, jednak do nich nie doszło.

Była to faza przypadająca na czas zmiany rządów. Jak podsumowuje to U2, „otrzymaliśmy stan, który był stanem zapóźnionym, w warunkach szybko postępującej legislacji unijnej". Pomimo rozdzielenia władzy wykonawczej pomiędzy Koalicję 15 października i PiS nie dochodziło do żadnych sporów dyskursywnych związanych z GOZ. Struktura Rządu w fazie IV odzwierciedlała kompromisowy charakter koalicji poprzez rozdzielenie resortów pomiędzy przedstawicieli ugrupowań wchodzących w jej skład. Zaproponowany układ podziału wzmacniał rolę głównego gracza koalicji

rządzącej – KO w zakresie zarządzania relacjami z UE, w tym realizacji zobowiązań wynikających z unijnego prawa oraz mechanizmów finansowych. Rozdział resortów i stanowisk nie sprzyjał sprawczości wykonawczej. Szczególnie, gdy wiele obszarów GOZ w dalszym ciągu kojarzona była z resortem właściwym ds. środowiska, ale oficjalnie ta tematyka, pozostawała w gestii Ministerstwa Rozwoju i Technologii.

6.2. Charakterystyka idei GOZ

Pojęcia współtworzące znaczenie GOZ

Pierwszą wyróżnioną grupą pojęć współtworzących znaczenie GOZ, a tym samym odpowiadającym na P2 były synonimy. Wyrażenia synonimiczne są spójne dla obu rodzajów dyskursu i zgodne z literaturą przedmiotu (Mahanty i in., 2019; Reike i in., 2018; Wojciechowski, 2017, s. 46) w dyskursie koordynacyjnym synonimy w zasadzie występują tylko w fazie I, następnie używany jest sporadycznie angielski odpowiednik GOZ. W dyskursie komunikacyjnym ich katalog jest mniej rozbudowany niż w dyskursie koordynacyjnym i wyrażenia synonimiczne zanikają od fazy IV całkowicie. Część z nich osadzona jest silnie w literaturze przedmiotu, jak „od kołyski do kołyski" (Blomsma i Brennan, 2017; Ghosh i in., 2022), lub zawiera pośrednie nawiązania jak „weź–wyprodukuj–zużyj–weź–wyprodukuj–zużyj", mające związek z „weź-wyprodukuj wyrzuć" (van Buren i in., 2016), który jest już zapowiedzią antonimów używanych w tworzeniu pola znaczeniowego GOZ.

Użycie antonimów w dyskursie koordynacyjnym również wskazuje, że wypowiadający się o GOZ są zaznajomieni z tym zjawiskiem. Pojęcie przybiera znaczenie poprzez to, czym nie jest w systemie językowym (de Saussure, 1991). W wypowiedziach pojawiają się takie elementy jak „linearność" i „liniowość modelu gospodarczego" czy „otwarty cykl przepływu zasobów". Jest to budowanie znaczenia GOZ pojęciami rozpoznawanymi również w literaturze przedmiotu (Blomsma i Brennan, 2017 s. 603; del Río i in., 2021; Mahanty i in., 2019; Reike i in., 2018). Od fazy III następuje konstrukcja antonimów do GOZ w odwołaniu się do „spalania odpadów", a w fazie IV jest ten zbiór uzupełniony o przykłady zachowań, które nie odzwierciadlają GOZ zdaniem wypowiadającego się jak np. „spalanie" czy „unieszkodliwianie". W dyskursie komunikacyjnym sytuacja jest odwrotna. Najpierw wyrażenia przedstawiają znane zachowania i sposoby postępowania, dopiero od fazy II wyrażane są poprzez pojęcie „linearności systemu", który jest formą antonimu zbieżnego

z literaturą przedmiotu (Janiszewska i Ossowska, 2020, s. 46–47; Michalak i in., 2020, s. 66–67).

Ekwiwalenty kontekstowe pojawiły się w dyskursie koordynacyjnym dopiero od fazy III i obecne były w fazie IV. Jest to spójne zjawisko z charakterem tych ekwiwalentów. GOZ staje się synonimem w wypowiedziach koordynacyjnych w przypadku omawiania konkretnej polityki, działania legislacyjnego. Taki ekwiwalentami jest „dyrektywa SUP", „pakiet regulacji odpadowych", „system kaucyjny". W dyskursie komunikacyjnym język ekwiwalentów jest językiem korzyści, nacechowany jest pragmatyzmem i odwołuje się do powszechnie znanych zjawisk życia społecznego, takich jak „CSR", „gospodarka odpadami w obiegu zamkniętym" „oszczędności energetyczne", „tworzenie wysokiej jakości miejsc pracy". Ale też znane i umocowane w działaniach i politycznych i społecznych „zero waste" (Kantorska, 2023). W medialnym rozumieniu GOZ jest mniej polityką a bardziej stylem myślenia i działania.

Omawiając metonimię, należy wskazać na uproszczenie i selektywne przedstawianie idei w odwołaniu do znanych, ściśle powiązanych znaczeniowo z GOZ pojęć w prawie w każde z faz formalizacji polityki. Jedynie w fazie IV, w dyskursie koordynacyjnym, nie został ten zabieg zastosowany. Najczęściej spotykanymi pojęciami metonimicznymi w dyskursie politycznym było przedstawienie GOZ jako obszaru „gospodarki odpadami i surowcami wtórnymi." Wskazuje to na łatwość osadzania idei GOZ w dyskursie politycznym, poprzez znany już i historycznie kojarzony z gospodarką cyrkularną (Blomsma i Brennan, 2017; Mahanty i in., 2019) „system gospodarowania odpadami". Nadawcy wypowiedzi nie odrzucali znaczenia idei, ale wybierali uproszczony sposób jej przedstawiania w wypowiedzi (Pietrzak-Porwisz, 2006). Dyskurs polityczny nie operuje pełnym opisem modelu gospodarki cyrkularnej, ale selektywnie przywołuje jego elementy, traktując je jako wystarczające reprezentacje całości. Drugim obserwowanym uproszczeniem, którym posługują się nadawcy komunikatu jest logika „zarządzania zasobami". Ułatwia to prowadzenie narracji ilościowej (Alizadeh i in., 2023; A. Ghosh i in., 2022; Reike i in., 2018). Zasoby są kategorią, którą można policzyć, sklasyfikować, odzyskać i przetworzyć w liczbie wskazanej przez regulacje prawne. Kolejnym sposobem przedstawiania GOZ, jest wymienianie ciągu działań takich jak „ponowne użycie, odzysk, przedłużanie życia produktów, wielokrotne przetwarzanie". Konsekwencją tej metonimii jest zastąpienie refleksji nad systemem gospodarowania w zamkniętym obiegu listą praktyk czy sprowadzenie GOZ do katalogu pożądanych

działań, świadczących o istnieniu obiegu zamkniętego, zgodnie z zasadami R (Ghosh i in., 2022; Kulczycka i Pędziwiatr, 2019; Nowicki i in., 2023; Potting i in., 2017; Reike i in., 2018). Zabieg ten polegał na zakotwiczeniu pojęcia GOZ w dobrze rozpoznanych praktykach dnia codziennego i artefaktach materialnych.

Dużemu zróżnicowaniu podlegały metonimie w dyskursie komunikacyjnym. W I fazie były zbieżne z dyskursem koordynacyjnym, w następnych coraz częściej odwoływały się do czynności dnia codziennego – jak dla fazy IV. Było to na przykład: „naprawa odkurzacza", „oddawanie ubrań", pożyczanie", „wielorazowe torby". Część z nich, tzw. metonimia pars pro toto, czyli pojedynczy element reprezentujący całość w języku dziennikarskim pełni funkcje perswazyjno-erystyczną. Zakotwicza ona GOZ w sferze codziennych wyborów konsumenckich i czynności domowych, odpolitycznia tą idee, normalizuje ją. Takie zabiegi pozwalają na oswojenie terminów o wysokim stopniu abstrakcyjności. W tym przypadku GOZ przestaje być złożoną polityką publiczną a zaczyna rozsądnym zachowaniem. Zabieg taki ma na celu również zwrócenie i utrzymanie uwagi czytelnika poprzez jego identyfikacje z podejmowanym tematem i jest typowym w tekstach publicystycznych.

Redukcje pojęciowe nie tyko zastępowały GOZ, ale ograniczały jego znaczenie. Nie były więc zabiegiem erystycznym, ale świadczyły o wąskiej ramie pojęciowej gospodarki cyrkularnej. Zarówno w dyskursie parlamentarnym jak i medialnym, GOZ sprowadzany był do działań związanych z odpadami: „zarządzania odpadami", „pakietami odpadowymi", „recyklingiem", „redukcją odpadów". Jest to zgodne z obserwacją związków pomiędzy GOZ a odpadami w literaturze (Blomsma i Brennan, 2017; del Río i in., 2021; Ghisellini i in., 2016), ale w kontrze do próby oddzielenia GOZ od retoryki odpadowej, prezentowanego przez polski Zespół ds. GOZ oraz Europejski Komitet Ekonomiczno – Społeczny, który już rok przed ogłoszeniem Komunikatu KE: Zamknięcie obiegu (2015) wydał Komunikat, w którym wskazuje wyraźnie, że GOZ to nie odpady (Komunikat Prasowy nr 71, 2014). Bywały również przypadki, szczególnie w dyskursie komunikacyjnym, gdzie redukcja pojęciowa nie służy do deformacji znaczenia, ale umożliwia funkcjonalny skrót interpretacyjny. Pojęcie, które obrosło w wielość znaczeń zostaje zredukowane intencjonalnie przez wypowiadającego się, w celu umożliwienia jego operacjonalizacji i zrozumienia przez odbiorcę. Tego typu redukcją był silnie rozpoznawalny i łączony z GOZ „recykling" (Kirchherr, Urbinati, i in., 2023). Zjawisko to nie zmienia zagrożenia dla kompleksowości pojęcia GOZ. Redukcje pojęciowe w dyskursie koordynacyjnym i komunikacyjnym różniły się od

siebie poprzez akcent położony na wymiar gospodarki cyrkularnej. W parlamencie wyrażenie te wiązały się z systemem i polityką, jak np. „pakietem odpadowym", „hierarchią postępowania z odpadami", „recyklingiem", „systemem kaucyjnym" w mediach z pragmatyczno – aksjologicznym postrzeganiem GOZ, poprzez pojęcia takie jak np. „zakazem opakowań", „redukcją odpadów", „krążeniem dóbr pomiędzy kolejnymi użytkownikami". Związki gospodarki cyrkularnej z politykami i działaniami systemowymi są przedstawiane w literaturze (Bressanelli i in., 2022; Ghosh i in., 2022), ale rzadziej niż GOZ w kontekście procesów zachodzących na rynku dóbr i usług (Ghisellini i in., 2016; Kirchherr i in., 2017; Mahanty i in., 2019). Redukcje GOZ mogą być rozumiane nie tylko jako uproszczenie semantyczne, ale jako efekt specyficznego sposobu budowania teorii zmiany w polityce. GOZ, traktowana jako model rozwoju, a nie mechanizm zmian sektorów, jest przykładem problemu złożonego lub wręcz złośliwego (zob. Zybała, 2014). Redukcja pojęć i koncentracja wokół znanych, jest mechanizmem naturalnej próby oswojenia nowego zjawiska. Jeżeli problem jest ramowany przez pryzmat określonych aktorów, ich zachowań i technicznych barier działania, to również interwencje będą koncentrowały się na tych obszarach, które są najłatwiejsze do uchwycenia i regulacji (Olejniczak i Lyubashenko, 2024).

Ramy pojęciowe, w których mieściły się wypowiedzi o GOZ, w większości współwystępują ze sobą, wskazując na wielowątkowość i kompleksowość pojęcia. Brakuje jednak układu, dostrzegalnego w literaturze przedmiotu, w którym to GOZ oddziałuje w trzech obszarach: środowiskowym, gospodarczym i społecznym (Alizadeh i in., 2023; Kirchherr, Yang, i in., 2023). W dyskursie koordynacyjnym najczęściej wypowiada się o GOZ w nawiązaniu do ekonomii, środowiska i kwestii legislacyjno-administracyjnych. To odzwierciedlenie klasyfikacji słów kojarzonych z GOZ w opracowaniu Ghosh i in. (2022) Jak wskazano w omawianiu uwarunkowań politycznych kontekst kulturowy wskazywał na ugruntowaną świadomość środowiskową w polskich dokumentach strategicznych, a więc potencjalną ramę interpretacyjną dla GOZ, stąd użycie tej ramy jest zrozumiałe. Wypowiadający się z niej nie korzystali. Rama środowiskowa była obecna w dyskursie medialnym od samego początku, chociaż należy zaznaczyć, że w I fazie nie istniały silne ramy interpretacyjne w komunikacji.

W dyskursie komunikacyjnym dominującymi ramami były legislacyjno–administracyjna, wynikająca z konieczności wprowadzenia gospodarki cyrkularnej poprzez narzucenie prawa unijnego i konsekwencje podążania za nim norm krajowych, oraz środowiskowa, wskazująca na postępująca degradację środowiska naturalnego.

Dzięki czemu dyskurs uzasadniał racjonalnie konieczność wprowadzania GOZ (Habermas, 1999). To zrozumiałe zestawienie, biorąc pod uwagę silną presję unijną opisaną w rozdziale 4 wraz z postępującymi zmianami w legislacji krajowej. Ponadto przegląd literatury wskazuje na konieczność uwzględnienia polityki, jako elementu tworzenia GOZ (Ghisellini i in., 2016).

Presja legislacyjna jest odzwierciedlona w opisie motywacji implementacji GOZ w dyskursie koordynacyjnym. W dyskursie tym jednak nie używa się przeważnie wskazania powodów, dla których następuje cyrkularna transformacja. Są one jednak widoczne w analizowanej prasie, gdzie to właśnie kwestie formalne, rozumiane przez pryzmat legislacji krajowej i unijnej podawane są najczęściej jako motywacja do wprowadzenia gospodarki cyrkularnej. Podejmowano nieliczne próby legitymizacji GOZ, poprzez odwołanie się do korzyści bezpośrednio odczuwalnych społecznie, co wzmacnia potencjał społecznej akceptacji gospodarki cyrkularnej. W ten sposób konstruowano ramy idei normatywnej, punktując stan docelowy, ale z wyłączeniem argumentów o konieczności transformacji gospodarczej, opartych na analizie ekonomicznej zmian cen zasobów ziem oraz żywności, wzrostu ludności świata, utracie materiałów w łańcuchu produkcji i wzroście konsumpcji (Wojciechowski, 2017, s. 21–24). Wypowiedzi o GOZ nie są budowane poprzez argumenty wskazujące na skutki wprowadzenia gospodarki cyrkularnej w żadnym z tych dwóch dyskursów. Pojedyncze przypadki odnoszą się do skutków ekonomicznych i ekologicznych. Ujęte zostało tworzenie miejsc pracy, ale nieobecne w dyskursie są, wskazywane w literaturze skutki, takie jak wzrost PKB i poziomu innowacyjności (Wojciechowski, 2017, s. 27–30).

GOZ jest w dyskursie ideą o cechach trudnych do jednoznacznego określenia. Przeważnie wypowiedzi o nim bazują na faktach, umocowaniu regulacyjnym, odwołują się do rzeczywistości obiektywnej. Z tego powodu należy uznać gospodarkę cyrkularną za ideę poznawczą, ale nie oznacza to, że uczestnicy dyskursu nie dokonywali subiektywnych ocen, odwołujących się do ich samodzielnie ustalonych hierarchii wartości. Stąd, w dyskursie widoczne są również cechy GOZ jako idei normatywnej, które zaczynają być widoczne w dyskursie koordynacyjnym wraz z następowaniem kolejnych faz. Z kolei w dyskursie komunikacyjnym, idee poznawcze i normatywne przenikają się ze sobą od I fazy z większą regularnością, jednak wciąż dominuje charakter idei poznawczej.

Zestawienie zbiorczej analizy semantycznej dla pojęcia GOZ zawiera tabela 6.1.

Tabela 6.1. Pojęcia, poprzez które opisywany jest GOZ w trakcie instytucjonalizacji w latach 2016-2025

Kategoria semantyczna	Dyskurs koordynacyjny	Dyskurs komunikacyjny
synonim GOZ to...	• circular economy, • cykl zamknięty, • ekonomia cyrkularna, • gospodarka cyrkularna, • od kołyski do kołyski, • ujęcie cyrkularne, • weź–wyprodukuj–zużyj–weź–wyprodukuj–zużyj	• circular economy, • gospodarka cyrkularna, • gospodarka o bardziej zamkniętym obiegu, • model gospodarki o obiegu zamkniętym
antonim GOZ to nie…	• gospodarka linearna, • gospodarka liniowa, • składowanie odpadów, • spalanie, • system linearny, • system liniowy, • system od kołyski po grób, • unieszkodliwianie, • weź – wyprodukuj – zużyj, • weź–wyprodukuj–zużyj-wyrzuć, • wyprodukować – użyć – wyrzucić	• gospodarka linearna, • gospodarka obiegu otwartego, • kupić założyć – wyrzucić, • model „zużyj i wyrzuć”, • model linearny, • model linearny weź – zużyj – wyrzuć, • obecne trendy życia, • schematu kup wyrzuć, • składowanie odpadów, • wyrzucanie, • założenie ‘weź – wytwórz – wyrzuć’
ekwiwalent kontekstowy GOZ w konkretnej sytuacji dyskursywnej to…	• dyrektywa SUP, • gospodarka niskoemisyjna, • gospodarki odpadami, • hierarchia postępowania z odpadami, • kluczowe europejskie łańcuchy wartości, • strategia bioróżnorodności, • strategia gospodarowania metanem, • strategia zużycia chemikaliów, • system kaucyjny, • zapobieganie powstawaniu odpadów, • zrównoważona konsumpcja, • zrównoważoną produkcja przemysłowa	• CSR, • gospodarka odpadami w obiegu zamkniętym, • gospodarka zasobami, • oszczędności energetyczne (zmniejszenie energochłonności), • pakiet zmian w 6 dyrektywach odpadowych, • tworzenie wysokiej jakości miejsc pracy, • wzrost produktywności, • zero waste, • zielone technologie, • zrównoważony rozwój, • zwiększone wykorzystanie surowców wtórnych

Kategoria semantyczna	Dyskurs koordynacyjny	Dyskurs komunikacyjny
metonimia GOZ bez szkody dla jej znaczenia opisywany jest przez pojęcie …	• gospodarka odpadami, • gospodarka surowcami wtórnymi, • hierarchia postępowania z odpadami, • odpady, • odpady jako surowce, • odpady, które stanowią materiał wsadowy, • odzysk, • odzysk szkła i metali, • pakiet odpadowy, • ponowne użycie, • ponowne wykorzystanie, • produkty wielokrotnego użytku, • przedłużanie życia produktów, • przygotowanie do ponownego użycia, • recykling, • system gospodarki odpadami, • wielokrotne przetwarzanie, • wykorzystywanie CO_2, • zapobieganie powstawaniu odpadów, • zarządzanie zasobami	• biodegradowalne naczynia, • cykl życia produktu, • dzielenie się, • energia słoneczna, • hierarchia postępowania z odpadami, • łańcuch produkcyjny, • naprawa, • naprawa odkurzacza, • nowe modele biznesowe, • oddawanie ubrań, • odnawianie, • odpady, • odpowiedzialna konsumpcja, • ponowne użycie, • ponowne wykorzystanie, • pożyczanie, • produkty z plastiku z recyklingu (bluzy, namioty, meble) • zakaz: sprzedaży w jednorazowych opakowaniach, plastikowe opakowania, • przerabianie, • recykling, • recykling odpadów komunalnych, odzysk; • rewolucja technologiczna, • smartfony do naprawy, • surowce wtórne, • ubrania z materiałów uzyskanych z recyklingu, • wielorazowe torby, • wydłużanie życia produktu, • zrównoważona konsumpcja

Kategoria semantyczna	Dyskurs koordynacyjny	Dyskurs komunikacyjny
redukcja pojęciowa GOZ w celu zastąpienia znaczenia idei jest opisywany przez pojęcie…	• hierarchia postępowania z odpadami, • końcowa faza cyklu życia produktu, • obieg węgla, • obiegu surowca, • odpady, • odpady, które stanowią materiał wsadowy, • ograniczenie negatywnego wpływu na środowisko, • pakiet odpadowy, • ponowne wykorzystanie, • procesy produkcyjne, • przygotowanie do ponownego użycia, • racjonalne wykorzystanie zasobów • recykling, • recykling w zakładach, • sposób gospodarowania odpadami, • surowce, • system gospodarki odpadami, • system kaucyjny, • trwałość przetwarzania produktu, • zarządzanie odpadami, • zrównoważone, nietoksyczne produkty wielokrotnego użytku	• gospodarka odpadami, • gospodarowanie zasobami paliwowymi, • krążenie dóbr pomiędzy kolejnymi użytkownikami, • odpady, • ograniczenie marnotrawstwa surowców, • polityka odpadowa, • ponowne wykorzystanie, • projektowanie produktów mniej surowcochłonnych, • redukcja, • redukcja odpadów, • wydłużenie cyklu życia, • wydłużenie czasu użytkowania • wykorzystanie zużytych produktów, • zakaz opakowań
dominująca rama pojęciowa	• rama ekonomiczna, środowiskowa i legislacyjno – administracyjna	• rama legislacyjno – administracyjna, środowiskowa
dominująca motywacja do wprowadzenia GOZ	• przeważa brak wskazania motywacji	• formalna – ze względu na legislację unijną lub krajową
skutki wprowadzenia GOZ	• przeważa brak wskazania skutków	• przeważa brak wskazania skutków
rodzaj idei	• brak jednoznacznego wskazania; dominacja cech idei poznawczej	• dominacja idei poznawczej

Źródło: opracowanie własne.

Definicje GOZ

Udzielając odpowiedzi na trzecie pytanie badawcze (P3), GOZ najczęściej definiowana jest poprzez użycie definicji opisowej, następnie funkcjonalnej, rzadziej jawnej. Prawie w ogóle nie występuje definicja przez opozycję. Każda wypowiedź, która zawierała definicję z założenia będzie reprezentatywem, służącym do opisu rzeczywistości i jej reprezentacji (Searle, 1987, s. 65–68). Zestawienie liczby typów definicji w podziale na poszczególne etapy zawiera tabela 6.2.

Tabela 6.2. Typy definicji GOZ w podziale na fazy formalizacji

		Definicja jawna	Definicja opisowa	Definicja przez opozycje	Definicja funkcjonalna
FAZA I	dyskurs koordynacyjny	1	11	0	7
	dyskurs komunikacyjny	2	6	1	1
FAZA II	dyskurs koordynacyjny	0	2	0	2
	dyskurs komunikacyjny	3	3	0	2
FAZA III	dyskurs koordynacyjny	3	8	0	7
	dyskurs komunikacyjny	0	3	1	6
FAZA IV	dyskurs koordynacyjny	3	3	1	1
	dyskurs komunikacyjny	0	2	2	1
SUMA		12	38	5	27

Źródło: Opracowanie własne

W jawnych definicjach w dyskursie koordynacyjnym, GOZ jest przedstawiany spójnie jako „koncepcja", „model gospodarczy" lub „podejście do gospodarowania", co świadczy o odnoszeniu się do GOZ, jako do elementu funkcjonowania gospodarki, a nie jednego narzędzia czy instrumentu działania. Dzięki przyjęciu perspektywy pragmatycznej w języku (Austin, 1975) należy zauważyć, że taki opis gospodarki cyrkularnej będzie potencjalnie rozszerzał wymiar GOZ w treści polityk publicznych. W jawnych definicjach charakterystyczne jest też, powtarzania członu o utrzymaniu zasobów w obiegu, jako centralnego elementu wypowiedzi. Jest to utworzeni aktu społecznego (Searle, 1987), czyli położenie wspólnotowego nacisku na jeden element gospodarki cyrkularnej. W każdej z nich występuje też odniesienie do ograniczenia lub minimalizowania odpadów, a w co bardziej rozwiniętych, również do cyklu życia produktu i związków z polityką środowiskową i europejską.

Dominacja opisu pojęcia w miejscu sztywnych formuł definicyjnych, wprowadza dużą elastyczność definicyjną w dyskursie i dowolność w doborze definiens. Nawet w dyskursie parlamentarnym, jawnym definicjom towarzyszyły rozbudowane opisy, co z jednej strony może wskazywać na utrwalony rdzeń znaczeniowy, który nie wymaga każdorazowego wprowadzania formalnej definicji, z drugiej na celowość w wybiórczości definiowania GOZ, przez wypowiadającego się.

Szczególnie widoczne jest to w dyskursie medialnym, gdzie definiując GOZ wypowiadający korzystali z języka publicystycznego i zabiegów erystycznych, czego efektem było wprowadzanie narracyjności tego pojęcia i duża różnorodność treści definicji. Funkcją mediów jest upraszczanie pojęć i oswajanie czytelnika z ich abstrakcyjnością, w tym budowanie identyfikacji odbiorcy z tematem i utrzymanie jego uwagi. Jest to zasadniczo różne od legitymizująco – instytucjonalnej funkcji dyskursu parlamentarnego, której przejawem powinna być semantyczna stabilizacja pojęć. To rozróżnienie widoczne jest w języku definicji GOZ.

Oba typy dyskursu zawierały wyraźne człony definicyjne gospodarki cyrkularnej, wykazujący się dużą stabilnością bez względu na fazę. Dzięki czemu można postawić tezę, że GOZ w Polsce definiowany był jako „koncepcja gospodarcza mająca na celu utrzymywanie wartości produktów, materiałów i surowców jak najdłużej, poprzez wydłużanie cyklu życia produktów, minimalizowanie wytwarzania odpadów oraz traktowanie powstałych odpadów jako surowców wtórnych". Tym samym wskazany jest regeneracyjny charakter gospodarki cyrkularnej (Kulczycka i Pędziwiatr, 2019). Jest on o wiele bardziej ograniczony, niż stosowana w literaturze definicja Fundacji Ellen MacArthur (Ellen MacArthur Foundation, 2013), a w języku istotne jest nie tylko to co wypowiadane, ale też co pomijane (Grice, 1975). Nazwanie GOZ „koncepcją", a nie „systemem" stoi też w sprzeczności do definicji zaproponowanych w literaturze (Alizadeh i in., 2023; Bressanelli i in., 2022; Kirchherr i in., 2017; Kirchherr, Yang, i in., 2023; Mahanty i in., 2019). Świadczy to o słabości tego pojęcia i w efekcie może doprowadzić jego do technocentrycznych rozwiązań (Calisto Friant i in., 2024).

To, co ulega zmianie w dyskursie koordynacyjnym, to otoczenie semantyczne tego członu. Można zauważyć, że w fazie I nacisk jest kładziony na kontrast systemowy, czyli GOZ w kontrze do linearności. W fazie II następuje silniejsze zaakcentowanie logiki produkcji, definicje są bardziej operacyjne i ekonomiczne, koncentrują się na produkcie i procesie produkcji. W fazie III otoczenie definicji ulega rozszerzeniu, a GOZ staje się narzędziem polityki, w tym polityki środowiskowej. W końcu następuje systemowa operacjonalizacja i w fazie IV GOZ, przedstawiany jest jako ramowa strategia polityki gospodarczej. Z kolei w dyskursie komunikacyjnym zmiany definicji są uzależnione od ram interpretacyjnych. W fazie I GOZ to wizja rozwoju i odpowiedzialność. Rozumienie zmienia się w kolejnych latach. Gospodarka cyrkularna stała się procesem gospodarczym, transformacją systemową, a w fazie IV modelem

gospodarczym. Ewolucja skojarzeń z GOZ w czasie, jest naturalnym zjawiskiem, świadczącym o dojrzewaniu tej idei (Ghosh i in., 2024). Konsekwencje tych zmian dla instytucjonalizacji zawiera podrozdział 6.5.

Zarówno w definicjach opisowych jak i jawnych GOZ, nie występuje jako jedno, zawężone pojęcie synonimiczne, co przeczy twierdzeniu, że gospodarka cyrkularna w Polsce definiowana jest jako zarządzanie odpadami. To pojęcie szersze niż pojedynczy instrument regulacyjny czy polityka sektorowa, o czym świadczy używanie pojęć w definicji takich jak „koncepcja gospodarcza", „system", „możliwość", „rozwiązanie". Jest to zbieżny z przedstawianą w nauce sposób rozumienia gospodarki cyrkularnej (Kirchherr, Yang, i in., 2023; Mahanty i in., 2019). To czego brakuje w charakterystyce GOZ, żeby uznać to pojęcie wielowymiarowe, to nawiązanie do trzech różnych poziomów: makro, mezo i mikro (del Río i in., 2021; Kirchherr i in., 2017; Kirchherr, Yang, i in., 2023; Reike i in., 2018; Schöggl i in., 2020). Pokrycie tematyczne obejmuje poziom makro, rozumiany jako polityki krajowe, międzynarodowe i unijne, ale z wyłączeniem obecnego chociażby u Kirchher i in (2023) czy del Río (2021) wymiaru regionalnego i miejskiego oraz częściowo, głownie poprzez projektowanie i modele biznesowe, poziom mikro. Poziom mezo został w tematyce dyskursu polskiego zaniedbany, nie wspomina się o współpracy międzysektorowej, lokalnych systemach gospodarczych czy parkach przemysłowych, istotnych dla wprowadzania GOZ do praktyki gospodarczej (Szajczyk, 2021, s. 166–172).

Ponieważ rzadkimi przypadkami było wprowadzanie definicji negatywnej – przez opozycje, GOZ w Polsce jest rozumiany jako autonomiczne zjawisko, którego zrozumienie nie jest uwarunkowane zakorzenieniem w historycznym doświadczeniu uczestników dyskursu. Nie jest to również pojęcie konfliktowe. Wykazuje cechy aksjologiczne, ponieważ definicje przytaczają pojęcia takie jak odpowiedzialność, zrównoważony rozwój, bezpieczeństwo i powołują się na postawy solidaryzmu społecznego oraz międzypokoleniowego. Nie nastąpiło obecne w literaturze przedmiotu nawiązanie do GOZ jako narzędzia wdrażania zrównoważonego rozwoju (Ghisellini i in., 2016; Kirchherr, Yang, i in., 2023; Mahanty i in., 2019). Poszczególne cechy charakterystyczne dla idei zrównoważonego rozwoju mają swoje odzwierciedlenie w definicjach GOZ. Celem funkcjonowania GOZ nie jest jednak osiągnięcie zrównoważonego rozwoju, jak bywa to wskazywane w teorii (Alizadeh i in., 2023).

Definicje nie stały w sprzeczności z elementami konstytutywnymi w Komunikacie Komisji Europejskiej, ale nie zawsze adresowały wszystkie jego

elementy. Elementy konstytutywne z wszystkich czterech faz są silnie związane z tematyką odpadową i surowcową. Widoczna jest w nich bliskość tzw. szkole reformistycznej, w której zachodzi zwiększenie efektywności ekonomicznej i środowiskowej, ale bez znaczącej rewolucji w systemie gospodarczym (Reike i in., 2018). Jest to duża słabość definicyjna GOZ, która uniemożliwi dalszy rozwój tej idei (Calisto Friant i in., 2024). Chociaż różne elementy cyklu życia produktu i rozwiązań utrzymujących wartość zasobów w obiegu są wspominane, to nie z taką częstotliwością, żeby móc uznać transformacyjną wizję systemowych zmian, zgodnych we wszystkich wymiarach Komunikatu KE: Zamknięcie obiegu (2015). Wobec tego, definicja GOZ w Polsce nie jest w pełni spójna z wizją gospodarki cyrkularnej zaproponowaną przez UE.

Relacje hierarchiczne pomiędzy pojęciami współwystępującymi z GOZ w polskim dyskursie

Czwarte pytanie badawcze (P4) dotyczy relacji pomiędzy pojęciami współwystępującymi z GOZ w polskim dyskursie. To czym GOZ jest określa się nie samym pojęciem, ale przede wszystkim jego otoczeniem w systemie językowym, w którym się znajduje (de Saussure, 1991). Relacje między pojęciami współwystępującymi z GOZ to: nadrzędność, współrzędność i podrzędność wobec gospodarki cyrkularnej. Istnieje bogaty zbiór pojęć, które zarówno w dyskursie koordynacyjnym jak i komunikacyjnym są uznawane przez wypowiadających się za podrzędne w stosunku do GOZ. Kluczową obserwacją, z perspektywy funkcji obu rodzajów dyskursu wobec siebie (Carstensen i Schmidt, 2016) są znaczące różnice w zbiorze pojęć. Pokrywają się jedynie obszary tematyczne: edukacja, gospodarka odpadami, hierarchia postępowania z odpadami, konsumpcja, praktyki lokalne jako poziom wdrażania oraz produkcja. Różnica między dyskursami przebiega wokół sposobu problematyzacji idei i jej osadzenia instytucjonalnego.

Oba zbiory mieszczą się w tym samym schemacie łączenia zjawisk z GOZ, uwzględniającym różne elementy działań procesów produkcji, dystrybucji i konsumpcji (Mahanty i in., 2019) oraz działań nazywanych 4R (ograniczenie zużycia ponowne użycie, recykling, odzysk) (Alizadeh i in., 2023; A. Ghosh i in., 2022; Kirchherr i in., 2017; Kirchherr, Urbinati, i in., 2023). Uwzględnione zostały cechy GOZ wyróżnione przez Kulczycką i Pędziwiatr (2019) takie jak zamknięcie obiegów materiałowych i powiązanie z innowacyjnością, przy pominięciu holistycznego podejścia do łańcucha

wartości i wyraźnego stanowienia celów i rezultatów. Brak tego ostatniego elementu ujawnia się również w analizie polskiego dyskursu GOZ w odniesieniu do ram teoretycznych przedstawionych przez Ghisellini i in. (2016).

W dyskursie koordynacyjnym, widoczna jest gospodarka cyrkularna poprzez konkretne działania. Artykułowane były dokumenty i programy, narzędzia regulacyjne i sposób działania państwa wraz z jego instytucjami oraz zarządzanie materiałami jako sektorem. W dyskursie komunikacyjnym nadrzędność GOZ odnosi się do pojęć związanych z modelem zmiany systemowej – organizacją i projektowaniem tego systemu, zmianą sposobu aktualnego postępowania i integracją obszarów polityk publicznych. Świadczy to o umiejętności łączenia w narracji o GOZ logiki rozwoju gospodarczego z kwestiami społecznymi, czyli podejściem pozwalającym na rozwój tej idei (Blomsma i Brennan, 2017; Hoffman, 2003).

Zbiór pojęć pozostających w relacji podrzędności wobec GOZ, w poszczególnych fazach instytucjonalizacji idei, nie był stały. W dyskursie koordynacyjnym w fazie I występuje szerokie pole pojęciowe w nawiązaniu do pojęć obserwowanych w literaturze przedmiotu. W fazie II następuje gwałtowne ograniczenie do pojęć odpadowych. W kolejnej następuje rozwój pola znaczeniowego. Pojawiają się pojęcia regulacyjne i operacyjne, które podlegają GOZ. W fazie IV znowu wraca ujęcie szerokie. Występują wyrażenia, dzięki którym gospodarka cyrkularna może być określona jako system nadrzędny wobec ustabilizowanego zbioru działań. Zmiany te odzwierciedlone będą w analizie poziomu instytucjonalizacji idei w podrozdziale 6.7.

Wspólnym elementem dla obu dyskursów jest uznanie GOZ za pojęcie podrzędne wobec Europejskiego Zielonego Ładu, chociaż w przypadku dyskursu koordynacyjnego pojawia się też związek z EZŁ poprzez równoległość pojęć. Należy jednak uznać, że gospodarka cyrkularna jest częścią nadrzędnej makro – strategii UE. Jest to potwierdzenie formalnej zależności GOZ, która w języku dyskursu krajowego również wskazała na rzeczywistość zależności gospodarki cyrkularnej, poprzez mechanizm porządkowania wiedzy (Fairclough, 1989). W pozostałych obszarach różnica w przedstawianiu GOZ będzie subtelniejsza niż w przypadku zbioru terminów podrzędnych. W obu zbiorach następuje podporządkowanie gospodarki cyrkularnej ramom strategicznym UE i transformacji rozwojowej, innowacji, rozwoju gospodarczego. Oznacza to, że GOZ nie jest autonomicznym celem, ale elementem szerszej polityki publicznej i systemu zgodnie z wąskim ujęciem zależności między gospodarką cyrkularną a systemem gospodarczym (del Río i in., 2021; Kirchherr i in., 2017; Kirchherr, Urbinati, i in., 2023). Język dyskursu

koordynacyjnego jest bardziej opisowy, mniej skonkretyzowany wokół ram programowania polityki, tak jak język używany w mediach. Są to różnice wynikające z sposobu artykulacji. W teorii (Carstensen i Schmidt, 2016; Schmidt, 2017) ten rodzaj dyskursu powinien używać pojęć bardziej technicznych, eksperckich, umożliwiać konkretną operacjonalizację pojęcia. Ta różnica świadczy o specyfice polskiego dyskursu o GOZ. Jeśli język pełni funkcję opisową, może to oznaczać, że faktyczna koordynacja tej polityki odbywa się na innej arenie dyskursu (np. W kręgach dyskursu wewnętrznego). Inną możliwością jest specjalne utrzymywanie GOZ na poziomie ogólnego i opisowego ramowania, które umożliwia elastyczność interpretacyjną i w efekcie przypisywanie gospodarce cyrkularnej cech i wymiarów w zależności od sytuacji politycznej.

W obu dyskursach występują pojęcia współrzędne, ale są one najmniej liczną grupą. „EZŁ", „strategia Europa 2020", która w dyskursie komunikacyjnym ma stosunek nadrzędności wobec GOZ, to frazy dla dyskursu koordynacyjnego. W mediach był to „CSR" i „zrównoważony rozwój", co może świadczy o uznaniu w prasie GOZ za instrument wspierający dążenie do zrównoważonego rozwoju (del Río i in., 2021; Geissdoerfer i in., 2017; Kirchherr, Yang, i in., 2023). Pojęcia pozycjonowane na równi z ideą w dyskursie koordynacyjnym świadczą o postrzeganiu GOZ równolegle z strategiami rozwojowymi UE, co można sprowadzić do wniosku GOZ jest równy strategii. W dyskursie komunikacyjnym jest to osadzenie gospodarki cyrkularnej wśród innych dwóch pojęć związanych z implementacją wartości społecznych i środowiskowych do praktyki gospodarczej.

Biorąc pod uwagę dominację zbioru pojęć nadrzędnych nad podrzędnymi i współrzędnymi można uznać, że prawdziwym jest stwierdzenie o GOZ, obserwowane w literaturze (Blomsma i Brennan, 2017; Homrich i in., 2018), że jest to pojęcie całościowe (*umbrella concept*), czyli takie, które zbiera różne wyrażenia opisujące zjawiska społeczne i ekonomiczne (Hirsch i Levin, 1999 s. 200). Tym samym istnieje możliwość swobodnego używania pojęcia GOZ, co niesie ze sobą ryzyko braku powszechnie uznawania tych konotacji (del Río i in., 2021). Szczegółowe zestawienie wszystkich pojęć w relacji z GOZ zawiera rysunek 6.1 dla dyskursu koordynacyjnego i rysunek 6.2 dla dyskursu komunikacyjnego.

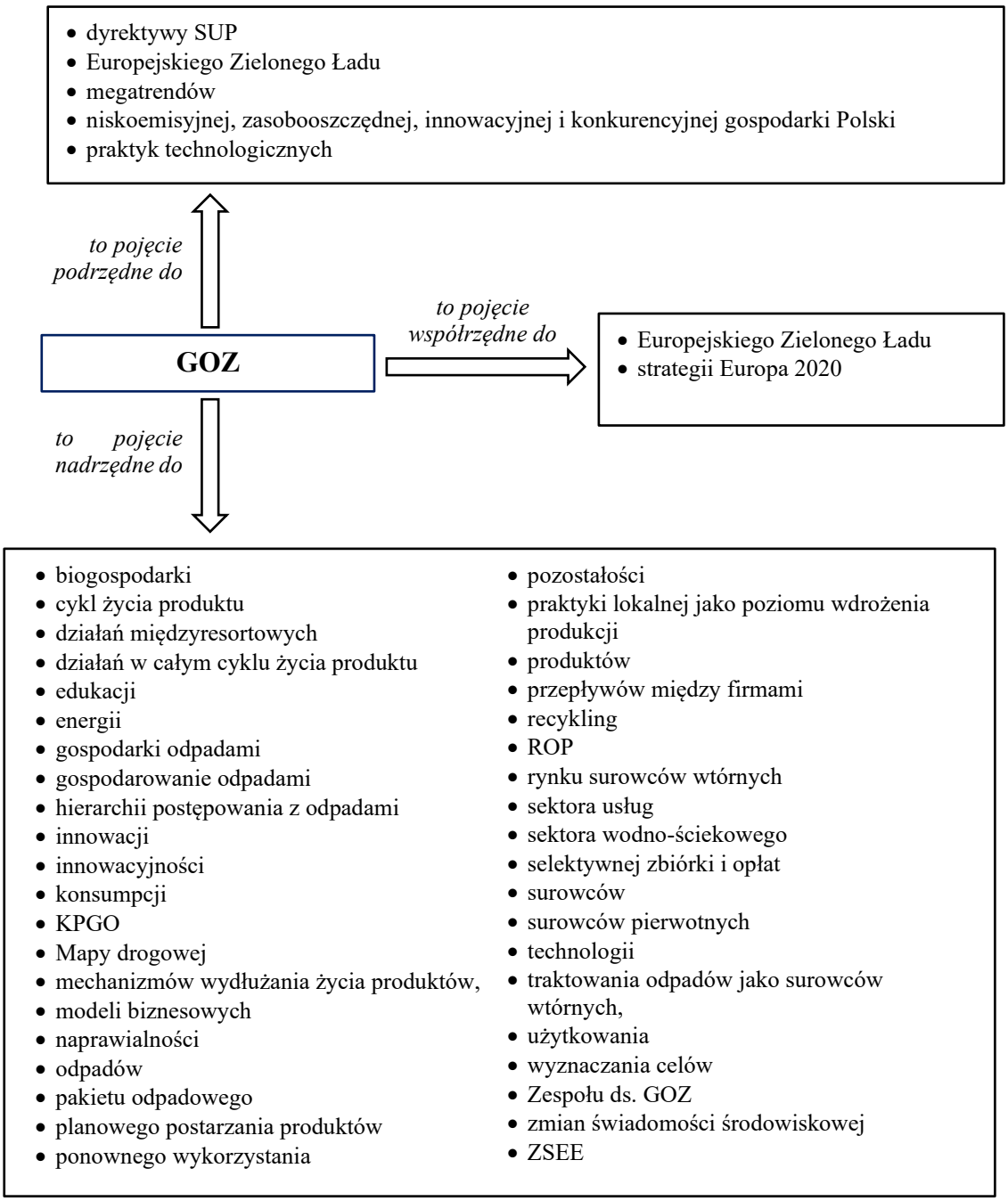

Rysunek 6.1. Relacja GOZ z pojęciami współwystępującymi w wypowiedziach dyskursu koordynacyjnego
Źródło: opracowanie własne.

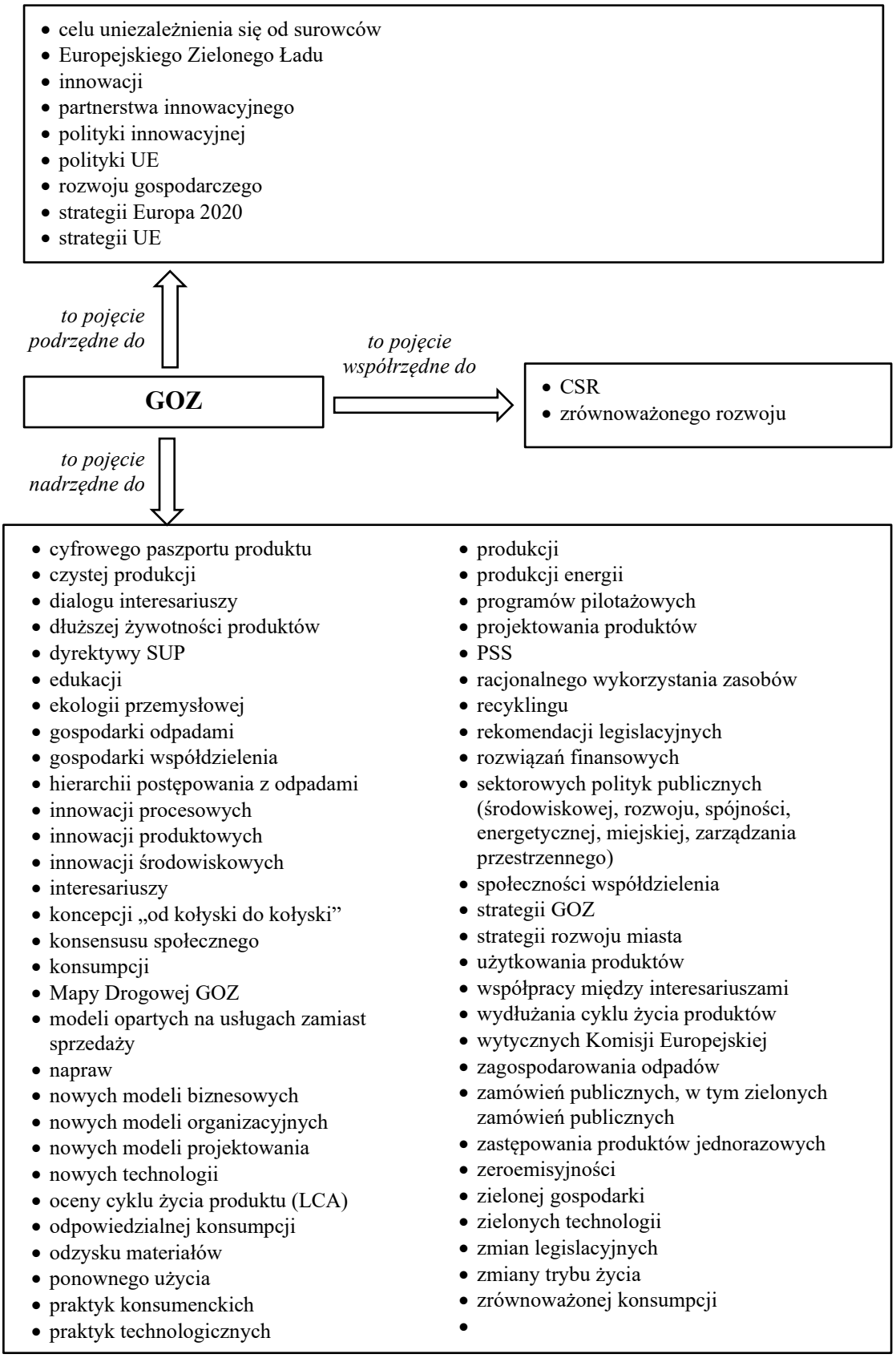

Rysunek 6.2. Relacja GOZ z pojęciami współwystępującymi w wypowiedziach dyskursu komunikacyjnego

Źródło: opracowanie własne.

W opisywanych polach zależności znaczeń, brakuje bezpośredniego nawiązania do terminów obecnych w literaturze przedmiotu takich jak decoupling (Ghisellini i in., 2016; Kulczycka i Pędziwiatr, 2019), modele biznesowe (Alizadeh i in., 2023) optymalizacja zarządzania zasobów (S. Ghosh i in., 2024), symbioza przemysłowa (Mahanty i in., 2019), technologie cyfrowe (Bressanelli i in., 2022), sprzętu elektrycznego i elektronicznego, baterii, tworzyw sztucznych (Hryb i Ceglarz, 2021, s 88–102; Kulczycka, 2020a, s. 56–57). W badanym dyskursie nie funkcjonują również działania z rozszerzonej zasady R takie jak odmawianie, przemyślenie, odnowienie, regeneracja, zmiana przeznaczenia, odzyskiwanie, ponowne wydobycie (A. Ghosh i in., 2022; Nowicki i in., 2023; Potting i in., 2017; van Buren i in., 2016). Całkowity lub częściowy brak tych zasad w pojęciach wiązanych z GOZ, oznacza brak konieczności prowadzenia strategicznej synergii działań legislacyjnych i technologicznych (Kulczycka i Pędziwiatr, 2019), co tłumaczy szczątkowy charakter systemowy gospodarki cyrkularnej.

Gospodarka cyrkularna również nie jest usystematyzowana, tak jak dzieje się to w opracowaniach naukowych. Zanika systemowe podejście do GOZ oparte na jego wielopoziomowym charakterze i wdrażaniu na poziomie mikro, mezo i makro (del Río i in., 2021; Ghisellini i in., 2016). Bariery i czynniki wpływające na instytucjonalizację GOZ nie są praktycznie włączane w jej pole znaczeniowe w wyodrębnionych wypowiedziach, a równocześnie są ważnymi elementami semantycznymi, które powinny towarzyszyć tej koncepcji (S. Ghosh i in., 2024).

6.3. Charakterystyka kontekstu dyskursu o GOZ

Kontekst dyskursu o GOZ składa się z następujących elementów: czasu dyskursu, formalnego miejsca wypowiedzi tzw. areny dyskursu, powodu wypowiedzi oraz obszaru tematycznego innych koncepcji towarzyszących wypowiedzi – kontekstowi tematycznemu. Dzięki określeniu tych elementów możliwe jest udzielenie odpowiedzi na piąte pytanie badawcze (P5).

Kontekst tematyczny

Nie istnieje jeden spójny motyw tematyczny kontekstu wypowiedzi dla wszystkich czterech faz dyskursu zarówno politycznego jak i komunikacyjnego. W dyskursie politycznym na tle innych, tematyka gospodarowania odpadami w dwóch

pierwszych fazach, a następnie zwrot w stronę zmian legislacyjnych, regulacji, etapów wdrożenia. W końcowym okresie objętym badaniem łączy się już gospodarkę cyrkularną z tematyką konkurencyjności i szerzej polityką gospodarczą. Zakres tematyczny GOZ ulegał, wobec tego rozszerzaniu, obejmując kolejne obszary aktywności państwa – niektóre polityki sektorowe oraz wskazując na etapy polityki publicznej.

Tematyka dyskursu komunikacyjnego również ewoluowała w czasie, co widoczne było w początkowych fazach. Była silnie rozproszona wokół wielu zagadnień, ale niezwiązana z funkcją informacyjną wobec działań widocznych w przestrzeni parlamentarnej. Media informowały opinię publiczną o pojedynczych dokumentach programowych jak komunikaty Komisji Europejskiej oraz Mapa Drogowa GOZ. Nawiązanie, które następuje w kolejnych fazach dotyczy pojedynczych zmian legislacyjnych, dostrzegalny jest w dalszym ciągu brak komunikacji o niektórych dokumentach legislacyjnych jak np. Strategii Produktywności 2030 czy Europejskim Prawie Klimatycznym. Brakowało informacji o poszczególnych politykach sektorowych w związku z GOZ. Od fazy II silnie obecne były treści zamawiane, pozycjonujące pojęcie GOZ wśród wydarzeń branżowych, w tym konferencji i publikacji raportów, lub materiałów promocyjnych przedsiębiorstw. W dyskursie komunikacyjnym GOZ punktowo pojawił się również w kontekście tematycznym mechanizmów wdrożeniowych gospodarkę cyrkularną oraz EZŁ.

Czas dyskursu

Dyskurs toczący się w przyjętej ramie czasowej w analizie grudniu 2015 – czerwcu 2025 przypadał na VIII, IX i częściowo X kadencję Sejmu RP oraz IX, X i częściowo XI kadencję Senatu RP. Okres ten został poddany periodyzacji, zgodnie z wyodrębnionymi wydarzeniami legislacyjnymi o przełomowym dla formalizacji GOZ znaczeniu. Czas dyskursu nie miał charakteru ciągłego. Wypowiedzi pojawiały się nieregularnie, w dyskursie koordynacyjnym koncentrowały się wokół wydarzeń dyskursywnych związanych z dedykowanymi posiedzeniami ciał parlamentarnych. W przypadku dyskursu komunikacyjnego nie odnaleziono zależności pomiędzy publikacją artykułów a konkretnym natężeniem wydarzeń o charakterze politycznym lub legislacyjnym, co wzmacnia obserwację o niedostatecznym, z punktu widzenia teorii ID, spełniania przez media funkcji informatora o działaniach politycznych. Jeśli tego typu wydarzenia miały miejsce, były one związane raczej z aktorami biznesowymi, a więc materiałami zamawianymi, eksperckimi.

Arena dyskursu

Areną dyskursu parlamentarnego były posiedzenia komisji i podkomisji sejmowych oraz odpowiedzi na interpelacje poselskie. Trzecim istotnym miejscem są zapisy posiedzeń komisji senackich. Niska liczba interpelacji, w których poruszona była tematyka GOZ przy silnej obecności gospodarki cyrkularnej w odpowiedziach na nie, świadczy o świadomości rządu w obszarze łączenia różnych działań szczegółowych z tą ideą. Odpowiedzi na interpelacje poselskie realizowały konstytucyjny obowiązek udzielania przez rząd informacji członkom parlamentu (Konstytucja RP, 1997 art. 115), co samo przez się wskazywało na miejsce wypowiedzi. Obowiązek ten jednak określa konieczność udzielenia odpowiedzi na interpelacje poselską, ale nie określa jej treści. Umieszczanie w odpowiedziach tematyki GOZ było każdorazowo inicjatywą odpowiadającego, stąd ta tematyka ma tak istotne znaczenie. Świadczy to istnieniu zagadnień gospodarki cyrkularnej w rządowych działaniach o różnym zasięgu.

Z kolei obecność GOZ na forum komisji sejmowych i senackich zawężona została do tych, które tematycznie poświęcone są zagadnieniom środowiska, rzadziej unii europejskiej czy rozwoju. Jest to właściwość dla areny dyskursu spójna dla wszystkich faz i obecna od początku instytucjonalizacji GOZ. Wyjątek stanowiła faza III w której nastąpiło rozproszenie tematyki GOZ wśród wielu komisji, a nawet podkomisji. Podobna sytuacja – przeniesienie GOZ do innych poza dedykowanymi komisji miało miejsce w fazie IV.

Ważną charakterystyką dyskursu o GOZ jest jego koncentracja na ciałach parlamentarnych, zajmujących się tematyką środowiska i klimatu, tematyką europejską oraz rozwoju gospodarki. To sejmowa arena dyskursu była bardziej zróżnicowana pod względem komisji tematycznych, w których GOZ często występował, podczas gdy w Senacie rozmowy zostały praktycznie zamknięte w Komisji Środowiska.

Istotnym z perspektywy wskazaniem GOZ jako polityki horyzontalnej, było sporadyczne łączenie aren dyskurs w formie wspólnych posiedzeń komisji. Wśród wspólnych przestrzeni wypowiedzi dochodziło głównie do połączeń komisji związanej z środowiskiem oraz gospodarką i rozwojem. Odnotowano również współtworzenie areny dyskursu pomiędzy komisjami zajmującymi się energetyką i aktywami państwowymi oraz rolnictwem, infrastrukturą oraz samorządem terytorialnym i polityką regionalną, środowiskiem oraz legislacją oraz sprawami rodzin.

Obecność GOZ na arenach dyskursów wspólnych komisji oraz komisji dedykowanych innym zagadnieniom niż środowisko i gospodarka była sporadyczna,

niemniej świadcząca o przenikaniu idei do różnych obszarów tworzenia polityki. Obserwowalny jest potencjał GOZ do zajmowania punktowego miejsca w różnych politykach sektorowych.

W dyskursie medialnym widoczna jest dominacja dwóch rodzajów dzienników – Rzeczpospolitej i Dziennika Gazety Prawnej. Tym samym główne areny przekazu wiadomości o GOZ sprowadzały się do obecności w medium centroprawicowym i centrowym. Dominacja obu typów jest zrozumiała z uwagi na tematykę poruszaną na łamach tej prasy. Rzeczpospolita sporo miejsca poświęca kwestią państwa prawa, kształtowania się instytucji, stabilności regulacyjnej i interesom przedsiębiorców. Są to obszary związane z wprowadzaniem nowych lub aktualizacją istniejących, przepisów myśl idei dotyczącej w założeniu sposobu gospodarowania. Analogicznie Dziennik Gazeta Prawna porusza tematy legislacji, transpozycji prawa, administracji, dzięki czemu jest areną dyskursu, którą nazwać można technokratyczno-ekspercką. Poprzez dominującą obecność we wskazanych arenach, dyskurs miał zawężony wymiar ideologiczny. Świadczy to również o koncentracji zainteresowania tematyką w obrębie czytelników, a więc uczestników świadomie dołączających do areny, o skonkretyzowanych poglądach i potrzebie poszerzenia wiedzy w obrębie tematyki legislacji i funkcjonowania państwa jako instytucji.

Z uwagi na cykl redakcyjny, naturalnym jest, że areny dzienników są częściej występującym forum od tygodników. Przyjmując nawet częstotliwość wydania najczęściej publikujących o GOZ dzienników i tygodników, wciąż to dzienniki będą częściej pojawiającym się forum. Wśród tygodników istotnym jest „Newsweek", „Polityka" i „Do Rzeczy". „Polityka" była istotną areną dopiero od fazy III. Wskazuje to na moment ideowego zróżnicowania dyskursu o GOZ. Gospodarka cyrkularna prezentowana jest więc na forum mediów liberalno-progresywnych, centrolewicowych i konserwatywnoliberalnych.

Spełniając rolę dyskursu komunikacyjnego spodziewać należało się wyższej liczby wypowiedzi w Polskiej Agencji Prasowej.

W tabeli 6.3. znajduje się zestawienie poszczególnych aren dyskursu i ich występowania w wyszczególnionych w badaniu fazach.

Tabela 6.3. Korpus analityczny według areny dyskursu i fazy formalizacji GOZ w Polsce (N=1327)

Źródło / arena dyskursu	Faza I 2014–2018	Faza II 2018–2019	Faza III 2019–2023	Faza IV 2023–2025	N	% N*
DYSKURS KOORDYNACYJNY (Sejm i Senat)	**102 (42,3%)**	**50 (19,5%)**	**140 (23,6%)**	**76 (32,2%)**	**368**	**27,7%**
Interpelacje poselskie	2	0	8	0	10	0,8
Odpowiedzi na interpelacje poselskie	32	23	24	33	112	8,4
Zapisy posiedzeń komisji i podkomisji sejmowych	29	3	50	32	114	8,6
Zapisy posiedzeń komisji i podkomisji senackich	29	20	36	7	92	6,9
Sprawozdania stenograficzne z posiedzeń Sejmu	4	3	19	4	30	2,3
Sprawozdania stenograficzne z posiedzeń Senatu	6	1	3	0	10	0,8
DYSKURS KOMUNIKACYJNY (media ogólnopolskie)	**139 (57,7%)**	**207 (80,5%)**	**453 (76,4%)**	**160 (67,8%)**	**959**	**72,3**
Dzienniki ogólnopolskie	**119**	**174**	**372**	**119**	**784**	**59,1**
Rzeczpospolita	77	91	157	50	375	28,3
Dziennik Gazeta Prawna	31	68	158	59	316	23,8
Gazeta Wyborcza	2	13	47	9	71	5,4
Nasz Dziennik	9	2	10	1	22	1,7
Tygodniki opinii	**11**	**15**	**66**	**36**	**128**	**9,6**
Newsweek Polska	0	4	27	14	45	3,4
Do Rzeczy	1	0	25	14	40	3,0
Polityka	10	9	13	6	38	2,9
Gazeta Polska	0	1	1	1	3	0,2
Tygodnik Powszechny	0	1	0	1	2	0,2
Komunikaty PAP (agencja prasowa)	**9**	**18**	**15**	**4**	**46**	**3,5**
RAZEM	**241 (100%)**	**257 (100%)**	**593 (100%)**	**236 (100%)**	**1327**	**100**

* Udział w łącznej liczbie dokumentów w korpusie (N=1327). W nawiasach przy nagłówkach areną podano udział danego dyskursu w populacji dokumentów dla danej fazy.
Źródło: opracowanie własne.

Powód dyskursu

Na poziomie dyskursu komunikacyjnego, nie było możliwości rozpoznania co jest powodem wypowiedzi. W niektórych przypadkach, wskazanych poprzez oznaczenie tekstów, uzyskano informację o używaniu słowa GOZ w ramach publikacji materiałów zamawianych, głównie promocyjnych.

W dyskursie koordynacyjnym wyłoniono cztery główne powody formułowania wypowiedzi: prowadzenie prac tematycznych komisji, kontrola parlamentarna, kontrola spraw związanych z członkostwem Polski w UE, prowadzenie procedury ustawodawczej. Użycie języka, w tych wyodrębnionych procedurach instytucjonalnych, będzie elementem gry językowej (Wittgenstein, 2000), mającej na celu realizacje interesu wypowiadającego się, w czym zachodzi osadzenie GOZ w praktyce językowej. Dominacja dwóch pierwszych powodów wypowiedzi, świadczy o prowadzeniu dyskursu o charakterze problemowym i politycznym. Wprowadzenie tematu GOZ przez wypowiedzi związane z prowadzeniem prac tematycznych komisji, oznacza intencje użycia słowa, poprzez osadzenie go w pragmatyce działań komisji (Austin, 1975; Grice, 1975), uznawanie go jako elementu konkretnej problematyki sektorowej (np. gospodarki wodno-ściekowej, odpadami, surowcami, polityki innowacji, transformacji energetycznej). Wprowadzenie idei GOZ w takim obszarze działań komisji sejmowych i senackich rozszerza ją poza deklaracje polityczną. Tym samym komisje sejmowe realizują obowiązek dotyczący rozpatrywania informacji ministrów, analizę działalności działów administracji i gospodarki oraz ocenę wykonywania ustaw (Uchwała Sejmu Rzeczpospolitej Polskiej z dnia 30 lipca 1992 r Regulamin Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej, M. P. 1992 Nr 26 poz. 185. art. 151), a senackie do rozpatrywania spraw z własnej inicjatywy lub wskazanych organów (Uchwała Senatu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 23 listopada 1990 r. Regulamin Senatu, M.P. 1991 Nr 2 poz. 11 art. 12). Komisje, obradując w celu prowadzenia prac tematycznie skoncentrowanych, przygotowują zasób wiedzy umożliwiający przyszłe podejmowanie decyzji, stwarzający warunki do wymiany argumentów i wprowadzanie do dyskursu aktualizacji o stanie wiedzy rządu w danym obszarze.

Drugi dominujący rodzaj, czyli kontrola parlamentarna wynika z wspominanego już w arenie dyskursu konstytucyjnego obowiązku udzielania przez rząd informacji członkom parlamentu (Konstytucja RP, 1997 art. 115). Interpelacje złożone przez posłów nie mogą pozostać bez odpowiedzi. Używany w odpowiedziach GOZ staje się elementem dyskursu politycznego w znaczeniu władzy nad procesami decyzyjnymi i władzy nad

zasobami (Hausner, 2007). Gospodarka cyrkularna, która wywoływana była przez rząd, bardzo rzadko przez zadającego pytanie parlamentarzystę, jest jednym z elementów uzasadniających działania rządu. Znaczenie jest przenoszone na rozmówcę, nie podlega negocjacjom.

6.4. Charakterystyka aktorów dyskursu o GOZ

Przedostatnie pytanie badawcze (P6) dotyczyło głównych uczestników dyskursu o GOZ w Polsce.

Dominującymi nadawcami wypowiedzi w dyskursie koordynacyjnym o GOZ w Polsce są przedstawiciele rządu, co jest zrozumiałym zjawiskiem, w związku z pełnioną przez nich dominującą rolą w tworzeniu poszczególnych polityk publicznych (Sroka i Podgórska-Rykała, 2021, s. 43). Jest to grupa podsekretarzy i sekretarzy, rzadziej ministrów w resortach właściwych ds. klimatu i środowiska oraz ds. gospodarki i rozwoju regionalnego. W związku z sprawowaną funkcją, posiadają oni kapitał symboliczny, co przekłada się na ich możliwość bycia wysłuchanym, a ich wypowiedzi za przyjęte powszechnie (Bourdieu, 2009). Jest to zgodne z teorią, która podkreśla zakres obowiązków decydentów politycznych jako zarządzanie transformacją GOZ poprzez zapewnienie jej ram prawnych i możliwości finansowania (Blomsma i Brennan, 2017; del Río i in., 2021; Kirchherr, Yang, i in., 2023; Kulczycka i Pędziwiatr, 2019; Reike i in., 2018; Schöggl i in., 2020). Pomimo wskazania ministerstw zajmujących się tematyką rozwoju jako właściwych do zajmowania się przyjmowaniem idei gospodarki cyrkularnej, najczęściej wypowiadali się pracownicy ministerstw związanych tematycznie z środowiskiem. Wskazuje to na silny związek tematyczny GOZ z obszarami zadań tego ministerstwa. Ministerstwo to posiadało najsilniejszą władzę nad znaczeniem (Foucault, 1977), poprzez dostęp tematyczny i okoliczności wypowiedzi, legitymizowało czym jest GOZ w powszechnej wiedzy. Potwierdzenie tego stanu rzeczy odnaleźć można również w wypowiedzi U2, który wskazywał, że w większości krajów europejskich gospodarka cyrkularna mieści się w kompetencjach resortu zajmującego się sprawami klimatu, a Polska jest wyjątkiem. Jak wynika z analizy, formalne przypisanie kompetencji resortowi właściwemu ds. gospodarki i rozwoju nie miało jednak znaczenia w zmianie układu sił dostępu do reprodukcji wiedzy. Jest to również obserwacja zbieżna z wypowiedziami U1, który opisywał konflikt kompetencyjny pomiędzy tymi dwoma

resortami. W tabeli 6.4. znajduje się zestawienie liczby wypowiedzi przedstawicieli rządu w dyskursie w podziale na resorty.

Tabela 6.4. Rządowi nadawcy dyskursu o GOZ w podziale na obszary zadań administracji centralnej

Obszar zadań administracji rządowej	Ministerstwa	Liczba wypowiedzi
Resorty właściwe ds. klimatu i środowiska	Ministerstwo Środowiska, Ministerstwo Klimatu i Ministerstwo Klimatu i Środowiska, Inspektorat Ochrony Środowiska, Krajowa Komisja do spraw Ocen Oddziaływania na Środowisko	102
Resorty właściwe ds. gospodarki i rozwoju regionalnego	Ministerstwo Rozwoju, Ministerstwo Przedsiębiorczości i Technologii, Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju, Ministerstwo Rozwoju, Pracy i Technologii, Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej, Ministerstwo Rozwoju i Technologii	84
Resort właściwy ds. rolnictwa	Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju wsi	10
Resorty właściwe ds. energii i gospodarki surowcami energetycznymi (do listopada 2019 i od grudnia 2023)	Ministerstwo Energii, Ministerstwo Przemysłu	6
Resort właściwy ds. do spraw transportu, gospodarki morskiej, żeglugi śródlądowej	Ministerstwo Infrastruktury	3
Resort właściwy ds. oświaty i edukacji wyższej	Ministerstwo Edukacji Narodowej, Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego	2
Resort właściwy ds. pracy, rodziny i zabezpieczenia socjalnego	Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej	1
Resort właściwy ds. zagranicznych	Ministerstwo Spraw Zagranicznych	1
SUMA		209

Źródło: opracowanie własne.

Członkowie parlamentu wypowiadający się, w roli nadawców, przed wyborami roku 2023, należeli najczęściej do ugrupowań opozycyjnych. Byli to przede wszystkim politycy Koalicji Obywatelskiej (przed 2019 Platformy Obywatelskiej), ale również Polskiego Stronnictwa Ludowego a po wyborach 2019 Koalicji Polska PSL–Kukiz'15. W sytuacji po objęciu władzy przez koalicję rządzącą, częściej wypowiadali się politycy w niej zrzeszeni niż posłowie opozycyjni. W dyskursie w ogóle nie uczestniczyli obecni w Parlamencie posłowie Konfederacji.

Układ i częstotliwość wypowiedzi pomiędzy grupami nadawców i odbiorców dyskursu jest raczej stała. Nie odnotowano istotnych zmian pomiędzy fazami w dyskursie. Co warto zauważyć, relacja pomiędzy nadawcami i odbiorcami w dyskursie koordynacyjnym była przeważnie jednostronna, to znaczy, nie dochodziło do aktywnej wymiany wypowiedzi, w której role odbiorców i nadawców podlegałyby zamianie.

Najczęstszymi odbiorcami było wspólne gremium parlamentarnym – zwracano się do jednej z izb parlamentu lub członków komisji sejmowej lub senackiej. Zestawienie relacji pomiędzy nadawcami a odbiorcami w dyskursie obrazuje tabela 6.5.

Tabela 6.5. Liczba relacji nadawca – odbiorca w dyskursie koordynacyjnym

		Odbiorcy wypowiedzi			
		rząd	opozycja	partia rządząca	uczestnicy debat plenarnych i prac komisji parlamentarnych
Nadawcy wypowiedzi	rząd	x	99	26	79
	opozycja	23	x	0	28
	partia rządząca	9	0	x	25

Źródło: opracowanie własne.

Dzięki zestawieniu w tabeli 6.5 zauważyć można wyraźnie, że nie dochodziło do dyskusji pomiędzy partią rządząca oraz opozycją. Zgodnie z spostrzeżeniem Majone, w teorii tworzenia polityki, większość parlamentarna dokonuje przełożenia swoich programów politycznych na akty prawne podczas toczącej się równocześnie debaty z opozycją (2004). Komunikacja o GOZ jest dostrzegalna, ale pomiędzy rządem a opozycją z naciskiem na dominacje rządu jako podającego wiadomość a opozycji jako jej odbiorcy.

W dyskursie medialnym jako odbiorcę przyjmuje się społeczeństwo, a węziej czytelników konkretnego tytułu prasowego, co zostało zaznaczone w punkcie omawiającym arenę dyskursu. Obserwowany spadek bezstronności i wzrost polityzacji mediów (Potocki, 2025) będzie przyciągał konkretną grupę odbiorców do konkretnych tytułów gazet. Funkcją mediów jest podawanie informacji społeczeństwu. Społeczeństwo odbierając komunikaty o GOZ może realizować swoje własne inicjatywy oddolne, które wpisują się w gospodarkę cyrkularną, stanowiąc jej istotny element (Kulczycka i Pędziwiatr, 2019), ale które nie musza być nigdzie komunikowane, ani uzgadniane. W dyskursie medialnym aktor równy jest nadawcy wypowiedzi. Są to przede wszystkim dziennikarze publikujący na łamach danego czasopisma (ponad 40% wszystkich wypowiedzi) i mniej, ale również dostrzegalnie przedstawiciele biznesu (niecałe 19%) i rządu (11%). Reszta obecnych nadawców nie przekroczyła 10% wszystkich wypowiedzi. Obecność grup aktorów ma co do zasady stały charakter, z jednym charakterystycznym wyjątkiem, który szerzej zostanie omówiony w ramach opisu procesu instytucjonalizacji w 6.5. W fazie I układ uczestników pod względem liczby wypowiedzi przedstawia się następująco: media, rząd, UE, biznes. Od fazy II,

przedstawiciele biznesu zajmują drugie miejsce w tym zestawieniu, a UE przestaje mieć statystyczne znaczenie wśród nadawców.

W podejściu ID istotne jest nie tylko kto bierze udział, ale również, kto jest nieobecny. Przyjmując za Zybałą, że wśród ostatecznych czynników mających wpływ na kształtowanie agendy politycznej są również aktorzy polityki (Zybała, 2012), wskazanie tych, których głos nie pojawia się często wskaże również jednostki decyzyjne w ramach formowania przyszłych kierunków rozwoju idei. Wykluczenie z dyskursu jest również przykładem asymetrii dostępu do produkcji znaczeń opisywanych przez Fairclough (1989). i chociaż wśród nadawców dyskursu koordynacyjnego byli przedstawiciele każdego z typu aktorów, to częstotliwość wypowiedzi innych niż grup niż rządu i parlamentu stanowiły tak niską liczbę (żaden nie przekroczył 10% wszystkich wypowiedzi w dyskursie), że można ich uznać za w praktyce nieobecnych. Główna rola kreatorów polityk publicznych w debacie na temat GOZ, jest opisywanym w teorii zjawiskiem (Blomsma i Brennan, 2017), co więcej – politycy są wskazywani jako czynnik inicjujący (Ghisellini i in., 2016; A. Ghosh i in., 2022; Kirchherr, Yang, i in., 2023), obok producentów (Ghisellini i in., 2016), konsumentów (Ghisellini i in., 2016; Kirchherr i in., 2017; Kirchherr, Urbinati, i in., 2023; Kulczycka i Pędziwiatr, 2019) i akademików (Alizadeh i in., 2023; Kirchherr i in., 2017; Kirchherr, Yang, i in., 2023) przyjmowania GOZ.

Pojedyncze przypadki wyszczególnione w analizie semantycznej wypowiedzi wskazują na definicyjny potencjał uczestników marginalizowanych w dyskursie. Jakość ich wypowiedzi mogła zastępować powtarzalność występowania w debacie, niemniej brak większej obecności szerszego grona interesariuszy gospodarki cyrkularnej przedstawia pytanie o partycypacyjny wymiar implementacji idei. I jak w przypadku NGO, zrozumiałym jest tłumaczenie przedstawione przez U2 bazujące na identyfikacji aktywnych, ale nielicznych aktorów dyskursu wśród przedstawicieli NGO, którzy spełniali swoją funkcję oddolnego lobbingu, poprzez posiadany zasób wiedzy (Kirchherr, Yang, i in., 2023; Reike i in., 2018), tak widoczne są braki w obszarze zaplecza eksperckiego – udziału przedstawicieli think tanków i lobbystów. Można natomiast przypisać powód milczenia społecznego w obszarze dyskursu politycznego o GOZ brakiem zainteresowania wśród decydentów zapraszaniem obywateli do prawdziwych przestrzeni dyskursywnych (Sroka, 2025).

Aktorzy biznesowi i członkowie wspólnoty akademickiej, zostali zidentyfikowani na poziomie konceptualizacji Mapy Drogowej GOZ, a więc uczestniczyli aktywnie

w dyskursie wewnętrznym, który w cyklu polityk publicznych był wyrazem formułowania polityk i decyzji politycznych, a na tym etapie cyklu udział ekspercki jest naturalnym jego elementem (Sroka i Podgórska-Rykała, 2021, s. 48–49). Należy jednak mieć na względzie, że dialog społeczny, nie jest tym samym co deliberacją a sam fakt istnienia konsultacji, negocjacji czy udziału interesariuszy nie oznacza jeszcze deliberacyjnego współdecydowania (Sroka, 2020), a więc samo uczestnictwo formalne nie będzie świadectwem realnego wpływu. Niemniej taka forma udziału naukowców jest zrozumiała, o ile zwróci się uwagę na ich podstawowe zadanie zwiększania zasobu wiedzy o GOZ i tworzenia narzędzi oceny i ocenę procesu (Blomsma i Brennan, 2017; Kirchherr, Yang, i in., 2023; Kulczycka i Pędziwiatr, 2019). W związku z tym, w wewnętrznym przebiegu dyskursu realizowana jest częściowo wspólna odpowiedzialność za wprowadzenie GOZ opisywana przez Ghisellini i in. (2016 s. 19), ale przy pominięciu ważnej zdaniem autorów przywołanej publikacji roli konsumentów, którzy w tym badaniu są biernymi odbiorcami komunikatów o GOZ jako społeczeństwo, oraz wskazywanych w innych opracowaniach firm konsultingowych (Kulczycka i Pędziwiatr, 2019 s. 9) i projektantów (del Río i in., 2021; Ghosh i in., 2022; Schöggl i in., 2020). Przy takim układzie nieuczestnictwa realizacja społeczeństwa zaangażowanego w realizacje GOZ, koniecznego do pełnej transformacji (Calisto Friant i in., 2024) jest niemożliwe, a kreowanie efektywnych działań publicznych w oparciu o wiedzę wspólną utrudnione (Mazur, 2017b).

Analogiczna sytuacja ma miejsce w prasie. Pojedyncze wypowiedzi przedstawicieli innych grup aktorów niż media, biznes i rząd wnoszą wartościowe treści do dyskursu, co zobrazowane zostało w przebiegu analizy wypowiedzi. Oznacza to również, że prasa nie była nośnikiem eksperckiego głosu, o czym świadczy chociażby fakt, że nie byli do udziału w tym dyskursie zapraszani współtwórcy Mapy Drogowej GOZ. Sporadyczne uczestnictwo NGO, think tanków, lobby branżowego, samorządów, uniwersytetów skłania do wniosku o częściowym wykluczeniu z dyskursu. Brak obecności interesariuszy, których rolą jest edukowanie społeczeństwa, tak jak jest to w przypadku organizacji pozarządowych, ekspertów i przedstawicieli ośrodków naukowych stanowi potencjalną barierę dla koniecznego w implementacji GOZ rozwoju kapitału intelektualnego (Szajczyk, 2021, s. 205–209). Pomijanie samorządów, przy świadomości ich znaczącej roli dla rozwoju GOZ na poziomie mezo (Kirchherr, Urbinati, i in., 2023) i makro (del Río i in., 2021) jest charakterystyczne nie tylko dla omawianej polityki, a obecnym trendem (Sześciło, 2022), który ma negatywny wydźwięk w ramach

tworzenia spójności polityki regionalnej (Ćwiklicki, Mirzyńska, i in., 2024). Szczególnie znamiennym jednak, jest całkowity brak w prasie przedstawicieli partii rządzącej oraz opozycji. Dyskurs komunikacyjny nie jest więc polem walki politycznej o GOZ lub idee z GOZ bezpośrednio wiązane w wypowiedziach. Niemniej aktywizacja od II fazy przedstawicieli biznesu jest ważnym elementem świadczącym o uwzględnieniu GOZ w ich modelach działania (Ghosh i in., 2022).

6.5. Przebieg instytucjonalizacji idei GOZ w polską politykę

Odpowiedzią na ostatnie pytanie badawcze (P7) jest ustalenie faz instytucjonalizacji GOZ w badanym okresie. Spójną charakterystyką instytucjonalizacji GOZ jako idei dla wszystkich faz jest brak zainteresowania wyborczego tym tematem, silne uzależnienie od kierunków polityki unijnej, rozbieżność pomiędzy dyskursem koordynacyjnym a komunikacyjnym. Implementacja idei GOZ do polskiej agendy politycznej w wyniku Komunikatu KE: Zamknięcie obiegu (2015), miała wyraźne znaczenie dla kształtu tego procesu i stanowi charakterystyczną cechę dla instytucjonalizacji gospodarki cyrkularnej. GOZ nie pojawia się w Polsce w wyniku rozpoznania problemu i reakcji na niego wyrażonego w formułowaniu rozwiązań, wyboru najlepiej dopasowanej idei, determinującej działanie i mającej poparcie polityczne (Sroka i Podgórska-Rykała, 2021, s. 48), ale jako koncepcja narzucona. Miało to swoje konsekwencje w ramach rodzaju debat w fazach. Odnosząc się do form debaty publicznej przedstawionej przez Majone (2004, s. 15) należy zauważyć, że instytucjonalizacja GOZ pozbawiona była identyfikacji problemu i formułowania programów przez partię polityczną, dyskusji wyborczej i legitymizacji znaczenia w procesie wyborów. Ustalenie agendy, zgodnie z etapami formułowania polityk publicznych (Zybała, 2012), zachodzi, ale głównie poprzez określenie priorytetów działań i wskazanie kluczowych uczestników procesu.

Kolejnym zauważalnym elementem jest asymetria między formalnym przywództwem instytucjonalnym a praktyczną dominacją dyskursywną pomiędzy resortem właściwym ds. środowiska a ds. rozwoju. Formalne uznanie za lidera GOZ Ministerstwa Rozwoju, nie przełożyło się na praktykę dyskursywną. To Ministerstwo Środowiska (Ministerstwo Klimatu i Środowiska) często dominowało w dyskursie. Dominacja wskazanego resortu ma znaczenie, o ile zauważa się, że nowe rozwiązania instytucjonalne mogą być kolonizowane przez utrwalone wzorce działania

administracyjno-politycznego, specyficznego w ramach realizującej politykę organizacji, co ogranicza ich zdolność do generowania rzeczywistej zmiany ideowej (Sroka, 2020).

Spójny człon definicyjny GOZ dla wszystkich faz w dyskursach nakłada się na dostrzegalny brak spójności ram interpretacyjnych, które pogłębione są brakami w legislacji krajowej. Dowodem na to są nie tylko badania zaprezentowane w niniejszej dysertacji, ale też ich dobór. Brakuje w polskiej polityce publicznej ustabilizowanej znaczeniowo definicji powszechnie obowiązującej wszystkich uczestników. Znaczenie żadnego pojęcia nie jest trwałe, ale zmienia się wraz z kontekstem i społecznym sposobem jego użycia (Wittgenstein, 2000), przesunięcia w dyskursie są naturalnym elementem (Derrida, 2011), co widoczne jest w kształtowaniu idei GOZ. Tym samym brak spójności semantycznej gospodarki cyrkularnej nie jest błędem, a naturalnym efektem użycia języka w praktykach społecznych. O różnicach w określeniach gospodarki cyrkularnej pomiędzy fazami, będzie też decydowało kto był głównym uczestnikiem dyskursu, a więc kto miał dostęp do produkcji znaczeń (Bourdieu, 2009; Fairclough, 1989).

Etapy życia idei GOZ oraz poziomy jej instytucjonalizacji, przebiegały w konkretnych fazach formalizacji polityki związanej z GOZ wyodrębnionych w ramach odpowiedzi na pytanie 1. Zastosowana w celach analitycznych periodyzacja, pozwoliła na porównanie zmian cech przedmiotu wytwarzania wiedzy w dyskursie, logiki prowadzącej do jego ukonstytuowania się na poszczególnym etapie oraz podmiotu o tym decydującego, a więc sprawującego władzę wobec pojęcia GOZ. Zmienny w czasie charakter wypowiedzi wynika z obecnych w danym momencie innych elementów języka i ich wzajemnych powiązań (de Saussure, 1991). Każda z faz uwzględniała nie tylko moment życia idei, ale też niezbędny do oceny instytucjonalizmu szerszy kontekst podejmowania decyzji o politykach publicznych (Rydlewski, 2002, s. 207). Obserwowane jest opisywane w literaturze przedmiotu, stopniowe przechodzenie w instytucjonalizacji GOZ od określenia pochodzenia idei, poprzez jej określanie za pomocą zasad i modeli, aż do implementacji w działaniach tematycznie związanych z polityką, ale bez osiągnięcia etapu rozdzielenia wzrostu gospodarczego od wykorzystania zasobów (Ghisellini i in., 2016). Przy czym brak osiągnięcia decouplingu według niektórych teorii nie stoi w sprzeczności z idea, ale znajduje swoje naukowe uzasadnienia (Calisto Friant i in., 2024). Zestawienie zbiorcze zawiera tabela 6.6.

Tabela 6.6. Momenty życia idei GOZ i etapy jej instytucjonalizacji

Faza formalizacji	Moment życia idei	Etapy instytucjonalizacji
Faza I. Wprowadzanie GOZ do agendy politycznej	powstanie idei	przedinstytucjonalizacja
Faza II. Konceptualizacja ram legislacyjnych GOZ	ugruntowanie w debacie	przejście pomiędzy przedinstytucjonalizacją a częściowa instytucjonalizacja
Faza III. Projektowanie GOZ w politykach sektorowych	dyskurs koordynacyjny: ugruntowanie w debacie dyskurs komunikacyjny: rozszerzenie na kolejne pola	częściowa instytucjonalizacja
Faza IV. Konceptualizacja ram legislacyjnych GOZ	dyskurs koordynacyjny: ugruntowanie w debacie dyskurs komunikacyjny: rozszerzenie na kolejne pola	częściowa instytucjonalizacja

Źródło: opracowanie własne.

Faza I. Wprowadzanie GOZ do agendy politycznej

Pierwsza faza formalizacji polityk nakłada się na pierwszy okres cyklu życia idei – jej narodziny (Béland i Cox, 2024). Nie oznacza to, że GOZ nie funkcjonowała wcześniej jako pojęcie, bo zgodnie z literaturą przedmiotu był obecny przynajmniej od roku 1990 (Andersen, 2007; Blomsma i Brennan, 2017; Deus i in., 2017; Kerry i Pearce, 1989; Su i in., 2013), a trendy, które doprowadziły do przyjęcia i popularyzacji obserwowane były od lat 60 XX wieku (Blomsma i Brennan, 2017; Mahanty i in., 2019; Reike i in., 2018; Schöggl i in., 2020). Stopniowo rosła jej popularność. Idea ta była jednak domeną głównie akademicką. Równocześnie trzeba zaznaczyć, że kompendium wiedzy w Polsce o GOZ miał charakter ograniczony, polscy naukowcy nie wykazywali silnego zainteresowania tą tematyką (Wojciechowski, 2017, s. 47).

Przedstawione w tej pracy badanie procesu instytucjonalizacji idei GOZ, rozpoczęło się w okresie różnie charakteryzowanym przez badaczy jako faza: kwestionowania trafności koncepcji (Blomsma i Brennan, 2017), GOZ 3.0 (Reike i in., 2018), przyjmowania GOZ jako terminu kompleksowego (Mahanty i in., 2019), po Agendzie 2030 (A. Ghosh i in., 2022), GOZ jako ugruntowanym temacie podstawowym (Schöggl i in., 2020). W rozdziale 1 zostały one zbiorczo nazwane okresem rozwoju i ugruntowania (2013 – 2018). To, co łączy te wyodrębnione przez teoretyków GOZ fazy, to przejście z wąskich ram pojęciowych do gospodarki cyrkularnej jako szerokiego pojęcia nadającego zakres interpretacyjny dla innych podejść. Jest to podstawa teoretycznego funkcjonowania GOZ w świecie przede wszystkim nauki, co jak się okazuje, nie miało bezpośredniego przełożenia na dyskurs polityczny i komunikacyjny, a należy raczej uznać, że dyskursy tego kształtując się nie korzystały w pełni z naukowego dorobku teoretycznego, co widoczne jest w rozbieżności pomiędzy

terminami towarzyszącymi gospodarce cyrkularnej w polskim dyskursie i w literaturze tamtego okresu. Mimo tego możliwą jest dyfuzja znaczeń z opracowań eksperckich do dyskursu publicznego, a co za tym idzie odwołanie się do dorobku naukowego jest koniecznością, bo to on stanowił podwaliny do reprodukcji sensu pojęcia (Pêcheux, 1982, s. 118, 194) kształtowanego w omawianym procesie dyskursywnym.

Najniższa częstotliwość pojawiania się wypowiedzi w tej fazie wskazuje, na to, że GOZ pojawiła się dopiero na agendzie politycznej. Częstotliwość ta jest zaniżona przez dyskurs komunikacyjny, co świadczy o tym, że w sferze publicznej nie nastąpiła pełna mobilizacja wokół idei, a dyskurs był raczej domeną polityczną, a więc dyskursu koordynacyjnego. Tematyka GOZ dominowała w Rzeczpospolitej, a wśród tygodników wspominana była w zasadzie tylko w Polityce. Za to w dyskursie koordynacyjnym istnieje silna dywersyfikacja aren dyskursu. GOZ była obecna w komisjach sejmowych, senackich i w odpowiedzi na interpelacje poselskie.

Na upowszechnienie idei wpływ miało wprowadzenie GOZ jako osobnego tematu parokrotnie, poprzez dedykowane jej wydarzenie dyskursywne. i chociaż w przypadku tematów sesji dominowały trzy bloki: odpady, zamówienia publiczne i poszczególne ustawy sektorowe, to w odpowiedziach na interpelacje poselskie już zauważalne było rozproszenie tematyczne. Wynika z tego, że podejmowane były faktyczne próby odnalezienia zarówno znaczenia jak i miejsca wśród pojęć dla GOZ. Znaczenie tematyki zamówień publicznych dla transformacji gospodarki cyrkularnej jest podkreślane w teorii (Ghisellini i in., 2016; Reike i in., 2018; Szajczyk, 2021, s. 175–196), w literaturze odnaleźć można również twierdzenia, że to polski rząd we wczesnych latach pozycjonował silnie GOZ w zagadnieniu gospodarki odpadami (Wojciechowski, 2017, s. 54–55).

Biorąc pod uwagę teorię ID stosunkowo silna reprezentacja wypowiedzi w dyskursie koordynacyjnym w stosunku do dyskursu komunikacyjnego jest zrozumiała, ponieważ to w wewnętrznych kręgach odbywa się ustalenie polityki (Carstensen i Schmidt, 2016; Schmidt, 2017). Nie jest to jednak typowa obserwacja dla poziomu przedinstytucjonalizacji zgodnie z prawidłowościami opisywanymi przez Meyer i in. Na tym początkowym etapie powinno zachodzić udostępnienie idei odbiorcom i mobilizacja ich do przyjęcia GOZ (Meyer i in., 2018, s. 18). Brak powszechności w dostępie do idei, czyli niższa reprezentacja mediów może wynikać z powodów przyjęcia GOZ – unijnego kierunku polityki oraz wskazywać na jego technokratyczny charakter, który to wyklucza

z debaty politycznej o implementacji idei szerokie grono interesariuszy pozostawiając głównie polityków i specjalistów (Majone, 2004, s. 19–21).

Faktycznie dyskurs skoncentrowany był w dyskursie koordynacyjnym w grupie rządzących. Oni są nadawcami i przedstawiają to czym GOZ jest grupie parlamentarnej. Nie uczestniczą za to w dyskursie w prasie z wysoką częstotliwością. Był to rozłam w funkcji realizowanej przez dyskurs komunikacyjny względem koordynacyjnego. Decydenci polityczni, nie prowadzą promocji GOZ, która to jest istotną częścią ich zadań (Kirchherr, Yang, i in., 2023). Istotnym ze względu na sposób wprowadzenia idei do agendy aktorem są przedstawiciele Unii Europejskiej jako pomysłodawcy polityki uwzględniającej gospodarkę cyrkularną. Oni są obecni w mediach, nie ma ich w dyskursie koordynacyjnym, co wzmacnia tezę o braku współdziałania tych dwóch sfer komunikacyjnych. Dzięki U1, wiadomym jest, że w wewnętrznym dyskursie o GOZ w ramach opracowywania Mapy Drogowej GOZ, uczestniczyło szerokie grono, dobrze dobranych ekspertów branżowych, świata nauki i administracji. Ich głos nie wychodził jednak spoza zamkniętych spotkań. Delegacja kompetencji tworzy przestrzeń dla interpretacji pojęć na poziomie administracyjnym, który, jak wskazują badania, może być upolityczniony (Itrich-Drabarek i in., 2025), a więc będzie potencjalną grupą nacisku na kształtowanie wiedzy w myśl przewodnią rządzących.

Wiadomym jest również, że w tych wewnętrznych kręgach uczestników dyskursu koordynacyjnego dochodziło do konfliktu na tle semantycznym. Są to naturalne tarcia towarzyszące uzgadnianiu pola znaczenia pojęcia (Bourdieu, 2009). Co istotne, konflikt nie toczy się o wartości GOZ wobec zjawisk konkurencyjnych w rozwiązywaniu zdefiniowanego problemu publicznego, co byłoby typowe dla narodzin idei (Béland i Cox, 2024). Co do wyboru gospodarki cyrkularnej dyskutujący byli raczej zgodni, co świadczy o podporządkowaniu polityki krajowej w tym obszarze działaniom unijnym, nawet przy zastosowaniu miękkich mechanizmów wpływu Unii jakim było umieszczenie GOZ w Komunikacie.

Biorąc pod uwagę poziom instytucjonalizacji, fazę tę można opisać jako przedinstytucjonalizację. Obserwowane były praktyki dyskursywne mające na celu umiejscowienie idei wśród znanych odbiorcom znaczeń. Jest to najbardziej bogata semantycznie faza, w której wypowiadający sięgają po rozbudowany katalog synonimów, antonimów i metonimii. Co istotne, w dyskursie komunikacyjnym i koordynacyjnym widać różnicę w tej fazie, szczególnie w przypadku antonimów. Media używały nazw postaw i zachowań potencjalnie znanych odbiorcy, wypowiedzi

polityków są zakorzenione w wiedzy eksperckiej. Użycie metonimii w początkowej fazie konstrukcji dyskursu było naturalnym zabiegiem, który co prawda upraszcza znaczenie idei, ale jej całkowicie nie likwiduje i może być pomocne przy przyjmowaniu w praktyce instytucjonalnej pojęć tak systemowo złożonych jak GOZ. Z kolei brak ekwiwalentów kontekstowych w fazie I w dyskursie koordynacyjnym stanowiło przesłankę do obrony twierdzenia, że w tej fazie nie zachodzi rozmycie językowe idei GOZ.

Osadzenie GOZ w dotychczas dostępnej wiedzy było realizowane poprzez sięganie do narracji odpadowej, zasobowej i w przypadku mediów, surowcowej. Była to naturalna konsekwencja działań legislacyjnych Unii, poprzedzających Komunikat KE: Zamknięcie obiegu (2015), szczególnie w obrębie dyrektyw odpadowych oraz „Planu działania na rzecz zasobooszczędnej Europy". Niemniej dzięki relacji U1 wiadomym było, że rozumienie GOZ przez pryzmat zasobów i odpadów nie było procesem równoległym, ale konkurencyjnym, a to oznacza, że istniały wewnętrzne frakcje w dyskursie koordynacyjnym, które zmierzały do przedstawienia gospodarki cyrkularnej zgodnie ze swoim wyobrażeniem o niej. Ujednolicenie opinii polskiego rządu wobec GOZ, oraz nabycie przez niego świadomości o konieczności zmiany w postrzeganiu niektórych zjawisk gospodarczych, były istotnymi elementami transformacji (Wojciechowski, 2017, s. 54–55).

Umiejscowienie GOZ w powszechnie dostępnej wiedzy wskazywałoby również na konieczność wykorzystania ram środowiskowych w narracji a nawet zrównoważonego rozwoju (Ghosh i in., 2022; Kirchherr, Yang, i in., 2023; Schöggl i in., 2020). W dyskursie koordynacyjnym prawidłowość ta nie zachodziła, była obecna tylko w medialnym. W komunikacji ze społeczeństwem, korzystano również w tej fazie z zestawienia GOZ ze znanymi praktykami biznesowymi, co jak będzie widoczne w kolejnych fazach, sprzyjało przyjęciu idei w wypowiedziach przedsiębiorstw. Wobec powyższego zachodziły częściowe cechy interdyskursu (Pêcheux, 1982).

Następuje również próba budowania atrakcyjności i mobilizacji wokół idei. W wypowiedziach dyskursu koordynacyjnego, co charakterystyczne dla tej fazy i fazy III, pojawiały się często zróżnicowane motywacje do wprowadzenia GOZ, a w dyskursie komunikacyjnym podawane są skutki wprowadzenia gospodarki cyrkularnej. Wypowiedzi o GOZ nabierają, wobec tego charakteru deklaracji, przewidując nową rzeczywistość społeczną (Searle, 1987, s. 65–68). W prasie stworzona została również narracja przymusu zewnętrznego, przy równoczesnym wskazywaniu na możliwość osiągania zysków. Był to język korzyści z elementami presji regulacyjnej, a więc

częściowa eksternalizacja logiki przyjęcia GOZ. Wśród uczestników dyskursu parlamentarnego była to idea o charakterze poznawczym, osadzona w narracji argumentów formalnych związanych z legislacją i reakcją na zdefiniowane wyzwania.

Wprowadzona do przestrzeni komunikacyjnej idea występowała w dwóch rozbieżnych ramach dyskursywnych, tym samym porządkowanie formy rozumienia idei nie jest zbieżne (Modrzejewska, 2025). W dyskursie koordynacyjnym, jako ramowa koncepcja porządkująca politykę odpadową i zasobową, podczas gdy w dyskursie medialnym, jest to idea nadrzędna wobec praktyk środowiskowych i gospodarki odpadami. Analogicznie, różnić się będzie akcentem w definicji. W parlamencie uwypuklono utrzymanie wartości w obiegu i minimalizację odpadów, a wśród mediów na zarządzanie zasobami i surowcami. W fazie I definicja GOZ budowana była w kontrze do znanego wcześniej sposobu postępowania liniowego w gospodarce. To kolejne zakotwiczenie w wiedzy dostępnej społecznie. Media silniej nawiązując do wartości, w tym odpowiedzialności lokowały to pojęcie bliżej konotacji z potencjalnie znanymi czytelnikowi koncepcją implementacji wartości do gospodarki, co opisywane było choćby na przykładzie CSR w komunikacie przedstawicielki biznesu i stanowi o procesie prekosntruowania wiedzy w dyskursie (Pêcheux, 1982).

Faza II: Konceptualizacja ram legislacyjnych GOZ

Zgodnie z analizą literatury przedmiotu, faza ta zachodzi w trakcie przedstawiania krytyki pojęcia GOZ, jego niejednoznaczności, rozproszenia tematycznego i innowacyjnego zastosowania gospodarki cyrkularnej (Blomsma i Brennan, 2017; S. Ghosh i in., 2024; Mahanty i in., 2019; Schöggl i in., 2020) i chociaż analogicznie jak w fazie I, nie odnajduje się bezpośredniego przełożenia pomiędzy prezentowanym podejściem teoretycznym a GOZ w polskim dyskursie, to zbieżne są czynniki towarzyszące ukierunkowaniu GOZ w fazie II i okresie analizy źródeł teoretycznych, tzn. rosnące wyzwania związane z wyczerpywaniem się zasobów i rosnącą populacją, oraz presją środowiskową.

Poprzez fazę I idea przeniknęła do agendy politycznej i w fazie II staje się ona funkcjonującym elementem dyskursu publicznego, przechodzi więc do kolejnego momentu życia idei. Moment ten będzie realizowany również w ramach fazy III, ale co rozróżni tę fazę od kolejnej, to akcenty tematyczne. Chociaż obie fazy wykazują podobne cechy co do możliwości umiejscowienia ich w teorii poziomu instytucjonalizmu i cyklu życia idei, to dynamika przebiegu dyskursu nie jest jednakowa.

Ograniczona została arena dyskursu. GOZ była bardzo rzadko obecna w komisjach sejmowych, występując w senackich i w odpowiedziach na interpelacje. Sugeruje to, przesunięcie akcentu w instytucjonalizacji. Podczas gdy w I fazie termin ten był kolektywnie rozpoznawany i przyjmowany w parlamencie, to w fazie II nabiera on jeszcze bardziej eksperckiego i informacyjnego charakteru. Jest to sygnał o deliberacyjnym charakterze dyskursu w tej fazie. Z punktu widzenia roli organów izb parlamentarnych, to komisje sejmowe są dedykowane do tworzenia prawa i negocjacji politycznych. Ograniczone ich występowanie w tej fazie świadczy o tym, że nie toczył się spór legislacyjny. Analogicznie, wśród powodów wypowiedzi niedostrzegane były te związane z realizacją funkcji ustawodawczej i kontroli spraw związanych z członkostwem Polski w UE. Temat GOZ stał się przedmiotem refleksji, korekty i kontroli. Nie oznacza to wcale, że GOZ nie był w tej fazie elementem uzasadniającym działania polityczne, o czym świadczy przebieg formułowania prawa związanego z obszarami gospodarki cyrkularnej, a szczególnie przyjęcie Mapy Drogowej GOZ i funkcjonowanie Krajowych Inteligentnych Specjalizacji. Dedykowane jedno działanie dyskursywne, czyli posiedzenie senackiej komisji środowiska na temat „PRE-COP 24 – bezodpadowa energetyka węglowa i górnictwo| dla ochrony klimatu" podkreśliło, że w tej fazie zachodzi konceptualizacja ram legislacyjnych, ale niekoniecznie jeszcze ich projektowanie na poziomie ogólnie dostępnych zapisów dyskursu. O tym, że w tej fazie istniały konsultacje działań na rzecz GOZ wiadomym jest dzięki wypowiedziom U1 i U3, a więc dyskurs wewnętrzny był potencjalnie nasilony.

Wypełnienie przez GOZ funkcji ramy dla działań publicznych widać wyraźnie w charakterystycznej dla tej fazy zmianie ogólnego kontekstu tematyki w dyskursie. W dyskursie koordynacyjnym, widoczne były silnie elementy związane z stanowieniem prawa i kontrolą dotyczącą prawa odpadowego, co jest zrozumiałe w związku z transpozycją dyrektyw odpadowych. W mediach GOZ silnie łączony był z działaniami biznesowymi i eksperckimi. Nastąpiła koncentracja wokół tego zagadnienia różnych wydarzeń, które potencjalnie mogły sprzyjać jego ugruntowywaniu w dyskursie publicznym. Od tego momentu w dyskursie medialnym silnie obecni obok mediów, były przedstawiciele biznesu. Stąd, GOZ stał się pojęciem zaimplementowanym w logice rynkowej pośród głównych aktorów gospodarczych. To również jedyna faza, gdzie w dyskursie koordynacyjnym widoczni byli przedstawiciele biznesu, a więc elementy współtworzenia, chociaż analizując udział wypowiedzi w dyskursie koordynacyjnym w ogóle, wciąż nie był on wystarczający, żeby stwierdzić, że stanowienie o GOZ miało

charakter partycypacyjny. Należy zaznaczyć, że GOZ był w tamtym okresie uznawany za temat zainteresowań organizacji branżowych i biznesu, które koncentrowały się na potencjalnym zysku ekonomicznym z tytułu stosowania tej koncepcji (Wojciechowski, 2017, s. 47, 55–56). Inaczej sytuacja wyglądała w dyskursie wewnętrznym, z którego zapisy nie są dostępne, ale zdaniem U3, na tym etapie grono interesariuszy uczestniczących w dyskusji o GOZ było szerokie. Z kolei bliższa obserwacja odbiorców odpowiedzi na zapytania poselskie, w których gospodarka cyrkularna zostaje wspomniana wskazuje, że dyskurs miał częściowo charakter zamknięty, ponieważ toczył się on w dużej mierze na linii rząd – poseł partii opozycyjnej, a więc tematyka ta nie była obszarem zainteresowań zróżnicowanych grup parlamentarzystów.

Z jednej strony GOZ zaczął przenikać do różnych obszarów działań, z drugiej jej obecność w dyskursie była ograniczona co do miejsca i czasu. Mogło być to związane z specyficznymi okolicznościami politycznymi. Konsekwencją ograniczonej uwagi aktorów, którzy koncentrowali się na innych zagadnieniach, w tym przypadku związanych z programami wyborczymi, skutkuje opracowaniem niepełnej agendy działań (Zybała, 2012, s. 82).

W tej fazie dochodzi do rozpoczęcia osiągania poziomu częściowej instytucjonalizacji, która zakończy się w fazie III. Z pola semantycznego zniknęły zupełnie pojęcia semantyczne i antonimy w stosunku do GOZ, co świadczyć może o typizacji idei. Nie dochodzi do znaczących konfliktów pojęciowych, co może świadczyć o stabilnej pozycji pojęciowej GOZ, niemniej silna obecność odpadów jako metonimii w tej fazie zwraca uwagę na kontynuowanie potrzeby opierania budowania świadomości zbiorowej o gospodarce cyrkularnej poprzez znane pojęcie. Jak zauważono w opisie fazy I, odpady jako rama interpretacyjna GOZ, miały swoje historyczne i legislacyjne uzasadnienie.

W tej fazie nie podawane była motywacja ani skutki, co mogłoby świadczyć o braku wyjaśniania mechanizmu funkcjonowania idei (Austin, 1975). Niemniej zarówno w dyskursie koordynacyjnym jak i komunikacyjnym była to koncepcja nadrzędna wobec konkretnych narzędzi polityki publicznej, a w dyskursie wśród polityków, dodatkowo widoczna jest rama legislacyjno-administracyjna. To świadczy o osadzeniu idei w legitymizacji prawnej oraz odwoływaniu się w wskazywaniu GOZ jako odpowiedzi na zdefiniowany problem zaadresowany przez UE, nie przedstawiany na gruncie krajowym, a więc sięgania do innych dostępnych znaczeń (Pêcheux, 1982). Definicja dyskursu koordynacyjnego skoncentrowana silniej wokół logiki produkcji, miała silniejszy

praktycznie wymiar niż w fazie I. Nastąpiła konkretyzacja do aktywności gospodarczej. Z kolei w dyskursie komunikacyjnym miało miejsce przejście do ramy definicyjnej GOZ jako procesu gospodarczego. To sugeruje silne upowszechnienie spójnego rozumienia tej idei.

Faza III: Projektowanie GOZ w politykach sektorowych

Ugruntowanie w debacie, czyli drugi moment życia idei widoczny był w pełni w ramach III fazy, która została nazwana w tej pracy jako „projektowanie GOZ w politykach sektorowych". Przede wszystkim GOZ znowu była obecna na arenie dyskursu w komisjach sejmowych, co jak zostało zaznaczone przy opisie fazy II, świadczy o toczących się pracach legislacyjnych w których GOZ istniała jako pojęcie. Duży zbiór rozwiązań prawnych wprowadzonych w III fazie formalizacji polityk związanych z GOZ potwierdza tą obserwację Faza ta charakteryzuje się wysoką intensywnością działań legislacyjnych oraz znacznym zagęszczeniem instrumentów polityk publicznych na poziomie unijnym i krajowym, przy czym istotnym punktem odniesienia było przyjęcie Europejskiego Zielonego Ładu. Co więcej, nie jest to jedno dominujące wydarzenie dyskursywne, a gospodarka cyrkularna obecna była wśród obrad różnych komisji tematycznych, a nawet w pracach podkomisji, czyli funkcjonując jako rama odniesienia w politykach wymagających specjalnej uwagi, uszczegółowienia jej zapisów, negocjacji lub pogłębionej analizy legislacyjnej. Wobec tej areny dyskursu w naturalny sposób silną reprezentacje stanowiły wypowiedzi, których powodem była tematyczna praca komisji sejmowych lub senackich. Pojawił się również powód związany z prowadzeniem działań legislacyjnych, a co za tym idzie, dostrzegalną areną były też posiedzenia Sejmu.

Gospodarka cyrkularna, rzadziej niż w poprzednich dwóch fazach była wprowadzona do dyskursu jako sposób opisu prowadzonych działań politycznych, czyli w odpowiedzi na interpelacje poselskie. Stanowił to o osłabieniu funkcji koordynacyjnej dyskursu (Schmidt, 2008). Z perspektywy krytycznej analizy dyskursu sugeruje to też przesunięcie dominujących w dyskursie interpretacji znaczeń, czyli uznania innych pojęć za bardziej odpowiednie do opisywania prowadzonej polityki (Fairclough, 1989).

Zmiany widoczne były również w arenie dyskursu medialnego. Wypowiedzi publikowane były w podobnej liczbie co w Rzeczpospolitej to w Dzienniku Gazeta Prawna, którego profil publikacyjny skoncentrowany był na przedstawianiu zmian legislacyjnych i instytucjonalnych w państwie. Arena ta potwierdza więc, przedstawiony

powyżej wniosek o używaniu GOZ w obszarach kreowania różnorodnych rozwiązań polityk publicznych. Z kolei dominacja wśród tygodników Newsweeka i do Rzeczy wskazuje na polaryzację dyskursu medialnego wokół badanej tematyki. Polityka jako tygodnik dominujący w fazie I, reprezentuje silniej ekspercki styl w porównaniu do Newsweeka, który nastawiony jest na styl polemiczny i publicystyczny. Z kolei obecność prawicowego tygodnika do Rzeczy, wskazuje na potencjalnie toczący się konflikt narracyjny. Pewnym jest jednak, że wobec szeroko rozpoznanych aren zarówno w dyskursie koordynacyjnym jak i komunikacyjnym GOZ funkcjonuje jako powszechnie przyjęta idea w debacie.

W obu dyskursach kontekst tematyczny dyskursu o GOZ zmienił swój wymiar, radykalnie w porównaniu do fazy i ewolucyjnie zwracając uwagę na fazę II. Bardzo silnie akcentowane są zmiany legislacyjne, nowelizacje ustaw, transpozycja prawa unijnego. Podobnie jak w fazie II, dyskurs medialny silnie miał obecną tematykę biznesową, do czego przyczynia się dodatkowo wejście prawnego obowiązku raportowania ESG. Na poziomie dyskursu koordynacyjnego obecne były również tematy związane z ewaluacją dotychczasowych działań rządu, a więc wskazujące, że w niektórych obszarach pewien cykl polityki publicznej został lub zdaniem wypowiadających, powinien zostać domknięty (Zybała, 2012).

Ten kontrolny wymiar dyskursu można zauważyć również poprzez sporadyczny, lecz nietypowy na tle innych faz, udział przedstawicieli agencji wykonawczych państwa. Równocześnie, ze względu na strukturę udziału aktorów, dyskurs stał się bardziej pluralistyczny. Zaczęła być dostrzegalna wśród wypowiadających się rola członków opozycji parlamentarnej, czemu towarzyszy niewielki, ale obserwowany spadek aktywności rządu. Narracje o GOZ nie tworzyli zatem wyłącznie rządzący. Pomimo zamknięcia dyskursu koordynacyjnego w gronie aktorów politycznych, decydowanie o tym, czym GOZ jest, stało się szerszym obszarem działań niż dotychczas. Posłowie partii rządzącej niemal w ogóle w nim nie uczestniczą. Zarówno ich, jak i przedstawicieli rządu czy opozycji, trudno odnaleźć w dyskursie medialnym. Stał się on prawie całkowicie domeną mediów, przy współudziale biznesu. Oznacza to, że społeczeństwo jest przeważnie informowane o wypracowanych rozwiązaniach prawnych i działaniach instytucjonalnych przez prasę. Natomiast zupełnie osobnym, dobrze funkcjonującym kontekstem tematycznym pozostaje relacja biznesu z gospodarką cyrkularną.

W warstwie semantycznej dyskursu dostrzegalne są elementy świadczące o zaistnieniu poziomu częściowej instytucjonalizacji, a nawet o przechodzeniu do pełnej

instytucjonalizacji idei. GOZ nabrał uogólnionego znaczenia, o czym świadczy brak konieczności wprowadzania synonimów, które ograniczają się do anglicyzmu (*circular economy*). Mała liczba antonimów wskazywała na kierunek typizacji. GOZ to nie spalanie czy unieszkodliwianie odpadów. Nie jest to także liniowe kończenie życia produktu. Sądząc po mniejszej liczbie metonimii niż w poprzednich fazach, nie zachodziła tak częsta potrzeba lokowania tego pojęcia w percepcji wiedzy zbiorowej. Obecne od tej fazy ekwiwalenty kontekstowe służyły do instytucjonalnego zakotwiczenia GOZ w istniejących regulacjach i strategiach oraz zakotwiczeniu powstających regulacji i strategii w GOZ. Świadczy to o dojrzewaniu tej idei i jej stopniowej powszechności w wiedzy społecznej (Béland i Cox, 2024; Meyer i in., 2018) oraz przesuwaniu się wraz z czasem do następnych etapów polityk publicznych (Zybała, 2012). O polisemicznym charakterze idei (Béland i Cox, 2024) świadczy dodatkowo występowanie i współwystępowanie wielu ram pojęciowych, nie tylko środowiskowych i ekonomicznych, co jest charakterystyczne dla tej fazy.

Mniej niż w fazie I akcentowane były w ogóle wypowiedzi motywacje do przyjęcia GOZ czy skutki implementacji tej idei, a zastąpione one były ogólnym lokowaniem gospodarki cyrkularnej w narracji opisu świata zastanego i wartości przez nią realizowanych. Tym samym zachodziło wyjaśnianie mechanizmu działania idei poprzez przedstawianie jej zarówno poprzez cechy idei poznawczej jak i częściowo normatywnej. Świadczyło to o pogłębieniu instytucjonalizacji idei, poprzez próbę wzmocnienia idei w świadomości zbiorowej (Schmidt, 2012). Transformacja polityki wymaga połączenia komponentów poznawczych i normatywnych w budowaniu społecznej świadomości idei (Burgoński, 2023). Wypowiadający używali nie tylko opisu rzeczywistości zastanej, ale również odwoływali się do oceny i wartościowania GOZ. Dzięki temu lokowana ona była w opisie problemu i jego przyczyny oraz równocześnie w niektórych wypowiedziach, poprzez nawiązanie do wartości, jest ona legitymizowana.

W dyskursie koordynacyjnym wyraźny był dominujący człon definicyjny GOZ jako koncepcji racjonalnego gospodarowania. Była ona postrzegana jako model gospodarczy, narzędzie polityki. Jest to spójne z obserwowanym wzrostem liczby praw związanych obszarowo z GOZ. W ramach struktury pojęciowej została ona włączona w obu rodzajach dyskursu jako pojęcie podporządkowane większemu systemowi gospodarczemu lub politycznemu Unii Europejskiej. Był to jednoznaczny sposób na legitymizację GOZ: jako pojęcie równolegle parasolowe dla szeregu działań związanych z zasobami, wywodzące się z unijnego modelu rozwoju zapisanego w długookresowych

strategiach (Szajczyk, 2021, s. 131–154). Mimo tego nawiązania, w wypowiedziach nie widać wyraźnie nowych w stosunku do Komunikatu KE: Zamknięcie obiegu (2015) elementów GOZ, czyli neutralności klimatycznej, szerszego zaangażowania różnych podmiotów w implementacje gospodarki cyrkularnej oraz projektowania, produkcji, zakupu produktów (Komunikat KE: Nowy plan działania UE działania UE, 2020, s. 3–7).

Niemniej dyskurs komunikacyjny wykazywał cechy pełnej instytucjonalizacji. Gospodarka cyrkularna na poziomie definicyjnym zyskała już ramę transformacji systemowej, co jest naturalną konsekwencją postępującej powszechności i akceptacji dla tego pojęcia w mediach. GOZ funkcjonowała w prasie jako naturalny element językowy, nie podawano często jej definicji, a zabiegi semantyczne stosowane są w celach erystycznych, zwiększających atrakcyjność tekstu pisanego, a nie eksplanacyjnych idei. Redukcja pojęciowa były skrótem interpretacyjnym, metonimie odnosiły się do czynności życia codziennego, napraw konsumpcji i były zabiegiem *pars pro toto*. Idea przenikała i zostaje przekazana do kolejnych kontekstów i zastosowań w sytuacjach komunikacyjnych. Była opisywana w nawiązaniu do pandemii, eskalacji działań zbrojnych. Dyskurys te nie tylko odgrywają nieuzupełniające się zgodnie z teorią ID funkcje, ale ich ścieżki zakorzenienia GOZ się rozchodzą. Przy czym, biorąc pod uwagę analizę dyskursu komunikacyjnego w fazie II, nie ma możliwości wskazania na moment zrealizowania w mediach poziomu częściowej instytucjonalizacji idei, tak żeby możliwe było przejście do kolejnego. Skok ten musiał mieć miejsce na arenie dyskursu innej niż zapis mediów tradycyjnych, a więc nie został zarejestrowany w tym badaniu.

Faza IV: Konceptualizacja ram legislacyjnych GOZ

Ostatnia faza formalizacji polityki była niejednoznaczna, jeśli chodzi o klasyfikację momentu życia idei. W teorii, ostatni moment polegał na rozszerzeniu znaczeń pojęcia, używania go w wielu różnych wymiarach, przez różnych interesariuszy (Béland i Cox, 2024). Nie zaobserwowano jednak takiej tendencji. Pod względem struktury areny dyskursu oraz uczestniczących w niej aktorów, faza ta, była zbliżona do fazy II, z tą różnicą, że zamiast w komisjach senackich, GOZ pozostawał w komisjach sejmowych. Nastąpiło jednak zawężenie pola i uczestników dyskursu. Dominowało jedno wydarzenie dyskursywne, silnie koncentrujące wiedzę o przebiegu instytucjonalizacji GOZ. W dyskursie koordynacyjnym powracały dwa dominujące powody: kontrola parlamentarna oraz prace tematyczne komisji. Co istotne, GOZ nie była

poruszana w ramach przebiegu procesu legislacji, co powinno być typowym powodem prac komisji sejmowych. To wynika z kolei ze specyficznej sytuacji politycznej, w której rozgrywała się faza IV – zmianie przedstawicieli rządu i partii rządzącej, które stanowią okazję do ewaluacji dotychczasowych działań. Z kolei zdaniem U2 w roku 2024 i 2025 trwała już faza wdrażania, nie konceptualizacji pojęcia i temu podyktowane były wysiłki związane z GOZ, a więc definiowanie i ustalanie ram narracyjnych było drugorzędne.

Widoczne było to w dominujących w dyskursie tematach, czyli ocenie wdrażania GOZ w Polsce wraz z dotychczas podejmowanymi działaniami. Rozszerzenie kontekstu znaczenia gospodarki cyrkularnej nastąpiło poprzez tematykę odpowiedzi na interpelacje poselskie, w których rząd przywołuje GOZ. Dotyczyły one konkurencyjności, gospodarki UE, sektora małych i średnich przedsiębiorstw, surowców i zasobów. Świadczy to o niecałkowitym wycofaniu się wypowiadających z spuścizny dojrzałości pojęcia jako modelu gospodarczego osadzonego w logice unijnej legislacji związanej z działalnością ekologiczną i ekonomiczną, która poprzedzała fazę IV.

Arena dyskursu komunikacyjnego wykazała się bardziej dostrzegalnymi rozbieżnościami. Dominował Dziennik Gazeta Prawna, przy zachowaniu dużej liczby wypowiedzi w Rzeczpospolitej oraz identycznym jak w poprzedniej fazie tygodników. Wśród ogólnej liczby tekstów w mediach, dużo z nich ma charakter zamawiany, promocji płatnej nawiązywanej z gazetą. W takim przypadku GOZ pojawiła się jako element narracji o biznesie, lub o wydarzeniu, którego promocja dotyczy. Wskazuje to na utrwalenie GOZ jako pojęcia językowego, oraz ramy narracyjnej do przedstawiania innych działań.

Niezróżnicowanej arenie dyskursu towarzyszyło ograniczone grono nadawców komunikatu. To co wyróżnia tę fazę od pozostałych, to obecność idei GOZ w wypowiedziach przedstawicieli ponad połowy jednostek administracji rządowej. Były to wypowiedzi sporadyczne, jednostkowe, ale widać, że idea przeniknęła do szerszego grona aktorów w obrębie podtypu nadawców, czyli rządu. Arena – na ostatnim etapie uległa zmianie i przeniosła się z parlamentu do władzy ministerialnej (Majone, 2004, s. 19–20). Wiadomym było również, że w konsultacjach społecznych o politykach związanych z GOZ uczestniczyli zróżnicowane grupy interesariuszy, w tym NGO, przedstawiciele nauki i biznesu, którzy to w badanych zapisach dyskursu koordynacyjnego nie byli obecni. Te dwie obserwacje to jednak za mało, żeby uznać za właściwym przypisanie ostatniego momentu cyklu życia idei fazie konceptualizacji ram legislacyjnych.

W dalszym ciągu dostrzegalna jest dominująca rola MKiŚ wśród nadawców, co nie jest związane z formalną odpowiedzialnością za implementacje GOZ, która przypisana została do Ministerstwa Rozwoju i Technologii, a raczej, jak wskazywały wypowiedzi U2 z podejmowaną przez to ministerstwo pracą na rzecz odpadów i systemu kaucyjnego, co jest tematyką pierwotnie przypisywaną do GOZ. Jak więc widać dominacja aktora uzależniona jest nie od bycia formalnym liderem transformacji do modelu gospodarki cyrkularnej, a od tematu, który jest wiodący w danym okresie, co często wynikało z działań na poziomie legislacji unijnej.

Nieliczne, dostępne w ramach dyskursu medialnego fazy IV wypowiedzi wskazywały na utrzymanie w niej poziomu pełnej instytucjonalizacji. GOZ była pojęciem równocześnie parasolowym oraz traktowanym jako część systemu regulacyjnego UE. Nastąpiło konstruowanie wypowiedzi o GOZ przy użyciu języka obrazowego i osadzenie pojęcia w różnych narracjach: przeglądzie historycznym, delegitymizacji poprzez ocenę jako „wymysłu" UE, stosowania metonimii czynności dnia codziennego w celu zinternalizowania gospodarki cyrkularnej. Co istotne, miało miejsce częściowe przesunięcie akcentu w stronę idei normatywnej. GOZ była oceniana, bliska emocjonalnie nadawcom. Wskazuje to na wybudowaną relacyjność wobec pojęcia.

W dyskursie koordynacyjnym nastąpiła pełna typizacja idei wśród przedstawicieli rządu. Widoczne jest uspójnienie definicyjne. GOZ opisana została jako koncepcja gospodarcza, w której produkty, materiały oraz surowce powinny pozostawać w obiegu tak długo, jak jest to możliwe, a wytwarzanie odpadów powinno być jak najbardziej zminimalizowane. Mimo funkcjonowania już w fazie III wypowiedzi, zwracających uwagę, że GOZ jest modelem, to w przyjętej, powtarzanej definicji, zostało słowo o mniejszym polu znaczeniowym, czyli koncepcja. Używane przez resztę definicje, były rozproszone, niejednorodne, używane swobodnie zgodnie z intencją wypowiadającego się. Aktorzy ze środowiska pozarządowego posługiwali się definicją negatywną, co może świadczyć o tym, że łatwiej było wskazać czym GOZ nie jest niż na to czym jest faktycznie, a więc na wielość konotacji definicyjnych z gospodarką cyrkularną.

Zanikły synonimy, analogicznie jak w fazie III, ale pojawiły się nowe antonimy, o rozproszonym znaczeniu. Na tle innych formacji semantycznych, silnie obecna była redukcja pojęciowa, uzupełniająca te występujące w poprzednich fazach o pojęcia: produkcja, konsumpcja i używanie. Zanikła za to metonimia. W analizie intradyskursywnej oznaczałoby to zmniejszanie różnorodności pola znaczeniowego GOZ. Niemniej redukcje pojęciowe były różnorodne w zależności od wypowiedzi, więc

przeprowadzając obserwacje interdyskursywną należy stwierdzić, że rozbudowany katalog jako zbiór dla całej fazy IV wskazuje na dyfuzje i translacje idei.

Równocześnie w dyskursie koordynacyjnym nastąpił częściowy powrót do uznawania GOZ za równoległą koncepcję do odpadów. Z jednej strony katalog pojęć podrzędnych wobec GOZ wskazywał, że jest to rama wobec systemowych działań, z drugiej brak w dyskursie pojęć nadrzędnych wobec gospodarki cyrkularnej powoduje dylemat określenia świadomości wypowiadających się o faktycznym miejscu gospodarki cyrkularnej w zjawiskach polityki centralnej i unijnej. Nie można więc stwierdzić, że na poziomie dyskursu koordynacyjnego nastąpiła pełna instytucjonalizacja (Meyer i in., 2018). Jednym z dostrzegalnych źródeł zmian instytucjonalnych w literaturze jest zmiana układu sił, ponieważ instytucje są otwarte na zmiany i nowe interpretacje (Mahoney i Thelen, 2009). W układzie instytucjonalnym aktorzy posiadając władzę w ramach idei są zdolni do ograniczenie pola możliwych do pomyślenia alternatyw dla rozumienia idei i reprodukowania istniejących struktur adaptacyjnych (Carstensen i Schmidt, 2016), stąd też możliwy powrót semantyczny do fazy II. Prawdopodobnym jest więc, że wraz z zmianą dyskursu, która nastąpiła poprzez wymianę rządu, a więc aktorów wnoszących indywidualnie utrwaloną wiedzę o GOZ, nastąpiła erozja instytucjonalizacji tego pojęcia, poprzez porzucenie form wcześniej ustalonych i utrwalonych w języku (Maguire i Hardy, 2009), o czym świadczyć może powrót do znanych wyrazów wiedzy wspólnej, czyli odpadów i nawiązywaniu do polityki gospodarczej UE. W końcu polityka wobec odpadów była punktem wyjścia unijnej strategii ochrony środowiska (Falkowska i Niegacz, 2017). Jeśli doszło do takiego zjawiska, konieczna jest dalsza obserwacja i badania na tym tle, ponieważ obrany przedział czasu analizy uniemożliwił szersze rozpoznanie przebiegu formułowania znaczenia GOZ w obecnym rządzie.

GOZ podczas konceptualizacji ram legislacyjnych, w fazie, która trwała w momencie kończenia badań wykorzystanych do przygotowania tej dysertacji funkcjonowała jako częściowo utrwalona koncepcja polityki publicznej, wewnątrz systemu regulacyjnego UE, częściowo krajowego, chociaż naciski na potrzebę aktualizacji Mapy Drogowej GOZ wskazywał, na braki strategiczne państwa, którego określone działania nie objęły w pełni drugiego planu działań UE, a tym samym wraz z barierami systemowymi są przeszkodą w realizacji poszczególnych polityk sprzyjających wprowadzeniu GOZ (Czaplicka-Kotas i Kulczycka, 2026). Tym bardziej, że istnieje silna potrzeba wprowadzania kompleksowych pakietów polityk, w miejsce pojedynczych instrumentów, narzędzi i polityk sektorowych (Bruyninckx i in., 2024).

Nie można uznać za skończony w tej fazie proces instytucjonalizacji lub pełną dojrzałość idei w ramach cyklu jej życia. GOZ w niej bywa dojrzałym, ugruntowanym w wiedzy powszechnej pojęciem, ale również fragmentarycznie stosowaną ideą silnie zredukowaną, bez jednoznacznej ramy interpretacyjnej. Pojęcie to było rozpoznawalne, rozpowszechnione, ale funkcjonowało na wielu równoległych poziomach znaczeniowych, wybieranych dowolnie przez wypowiadających się autorów.

Podsumowanie

Instytucjonalizacja idei GOZ w polskiej polityce w publicznej w latach 2015 – 2025 była silnie zróżnicowanym procesem o niejednolitym przebiegu. W jej analizie widoczne jest stopniowe dojrzewanie GOZ, co zostało opisane w literaturze przedmiotu (Blomsma i Brennan, 2017; Reike i in., 2018). Przedmiotem wytwarzanej wiedzy była gospodarka cyrkularna rozumiana jako koncepcja gospodarcza ukierunkowana na możliwie najdłuższe zachowanie wartości produktów, materiałów i surowców w obiegu gospodarczym, poprzez wydłużanie okresu użytkowania produktów, ograniczanie powstawania odpadów oraz wykorzystywanie odpadów jako surowców wtórnych. Znaczenie to jest rozwijane i pogłębiane wraz z osadzaniem tego pojęcia w powszechnie dostępnej wiedzy, nie dochodzi jednak do określenia GOZ jako modelu, który obecny jest w teorii tego pojęcia (Kulczycka i Pędziwiatr, 2019 s. 9).

Podejmowane były próby przedstawiania GOZ w nawiązaniu do społecznie dostępnej, ugruntowanej wiedzy jak przede wszystkim gospodarka odpadami, zarządzanie surowcami, recykling. Wypowiadający się nie mając pełnej władzy nad językiem odwoływali się do zjawisk historycznie i społecznie zrozumiałych (Pêcheux, 1982) i uznawanych za podstawę gospodarki cyrkularnej (Alwaeli, 2022). W procesie ustalania znaczeń dochodziło do reedukacji pojęciowych, które związane są z odpadami i elementami cyklu życia produktu. Redukcja, która wskazywać może na niewłaściwą priorytetyzację działań regeneracyjnych, tłumaczy osiąganie częściowych wyników w transformacji gospodarczej na system cyrkularny (Kirchherr, Yang, i in., 2023). W zależności od kontekstu wypowiedzi GOZ zastępowana była też wyrażeniami, które nawiązują do konkretnych, podejmowanych działań gospodarczych i legislacyjnych. Używane synonimy i antonimy, szczególnie obecne na początku przyjmowania tej idei w dyskursie krajowym są spójne z dostępną teorią dotyczącą gospodarki cyrkularnej w literaturze przedmiotu. GOZ okazuł się być w Polsce pojęciem parasolowym, uznaje

się jego nadrzędność wobec pojęć związanych z gospodarką surowcami, odpadami, innowacjami, energetyką, sektorem produkcji i konsumpcji. Równocześnie widoczne było pozycjonowanie GOZ jako koncepcji podległej unijnej polityce, szczególnie EZŁ, co jest zgodne z innymi wynikami badań wspólnych zależności (Burgoński, 2023). Brakowało jednak nawiązania do niektórych pojęć uznanych za istotne w tworzeniu GOZ.

W przestrzeni dyskursywnej nastąpiło rozwarstwienie dyskursywne pomiędzy dyskursem koordynacyjnym i komunikacyjnym. Dyskurs prowadzony w mediach przedstawiał GOZ jako pojęcie o szerszym polu semantycznym, obejmujące większą liczbę zjawisk gospodarczych i społecznych. Umiejscawia go też równorzędnie do dostępnych w wiedzy powszechnej idei takich jak CSR czy zrównoważony rozwój. Jest to dobra prognostyka dla rozwoju GOZ, ponieważ, mimo komunikacyjnej, podrzędnej roli mediów w dyskursie w stosunku do koordynacyjnej debaty decydentów, to dyskusja prowadzona na łamach mediów ma większy wpływ na dyskusję parlamentarną niż na odwrót (Vliegenthart i in., 2016).

Ukonstytuowanie się określonej terminologii związanej z GOZ przebiegało skokowo w dyskursie koordynacyjnym i liniowo w komunikacyjnym. Wpływ na to mają wydarzenia legislacyjne na poziomie unijnym, a więc etapy formalizacji idei GOZ oraz koncentracja dyskursu wokół wydarzeń dyskursywnych w dyskursie koordynacyjnym. Wobec tego proces przyjmowania GOZ nie może być opisywany przy użyciu cyklu polityk publicznych. W dyskursie koordynacyjnym nie dochodzi do pełnej dojrzałości idei. Zostaje ona ugruntowana w debacie, ale nie rozszerza się na kolejne pola. Obserwowane było również przechodzenie przez dwa pierwsze poziomy instytucjonalizacji, z w pełni określoną przedinstytucjonalizacją, widoczną częściową instytucjonalizacją w poszczególnych latach i elementami pełnej instytucjonalizacji, która to w ostatnich latach zostaje zahamowana, a idea nie w pełni rozwinięta.

Przedstawicielstwo aktorów dyskursu jako nadawców jest silnie ograniczone do pojedynczych, dominujących go grup. W dyskursie koordynacyjnym jest to rząd, w komunikacyjnym media, przy współudziale biznesu. Ze względu na niską liczbę występowania wypowiedzi uznaje się, że nieobecni w przestrzeni dyskursywnej są przedstawiciele: lobby branżowego, organizacji pozarządowych, think tanków, uniwersytetów i ośrodków nauki. Ich zaangażowanie widoczne jest w dyskursach wewnętrznych, których zapisy nie są dostępne publicznie, a więc jeśli ich władza w orzekaniu o dyskursie jest ograniczona i uzależniona od woli przekazu ich stanowiska

przez aktorów wiodących. Odbiorcami jest w przypadku mediów ogół społeczeństwa, ale również ograniczony z uwagi na miejsce toczonego dyskursu, czyli określonych ideologicznie gazet i tygodników. Dyskurs koordynacyjny skierowany jest przede wszystkim do odbiorcy zbiorowego w postaci reprezentantów parlamentu. Określenie kto jest w tym gronie zależy od areny dyskursu, najczęściej są to przedstawiciele partii rządzącej i opozycji zrzeszeni w tematycznych komisjach sejmowych lub senackich oraz posłowie opozycji, na których to interpelacje rząd udziela odpowiedzi.

Cele uczestników dyskursu są związane z polityką unijną. Wśród motywacji do implementacji GOZ wskazywana są elementy ekonomiczne i środowiskowe, ale najsilniej kładziony jest nacisk na konieczność legislacji. Pomimo tego, że wypowiadający się widzą w GOZ szansę na rozwój i przedstawiają to pojęcie przeważnie w pozytywnym kontekście podejmowane są nieliczne działania – takie jak Mapa Drogowa GOZ, powołanie Zespołu ds. Inteligentnych specjalizacji czy opracowanie wskaźników, świadczące o świadomym dostosowaniu idei do warunków i potrzeb krajowych. Jak należy jednak zauważyć, w ostatnim okresie zabrakło ewaluacji wprowadzonych praktyk i uzupełnienia ich o odpowiednie podejście systemowe i dobrane wskaźniki do oceny transformacji (Kulczycka, 2023; Nowaczek i in., 2023). Brakuje aktywnego promowania tej idei, mającej duże znaczenie dla instytucjonalizacji GOZ w politykę (Ghisellini i in., 2016, s. 11).

Proces tworzenia znaczeń i kształtowania wiedzy zachodzi w zmiennych warunkach legislacyjnych i politycznych, które mają wpływ na przebieg dyskursu. Rozpoczyna się więc od zapowiedzi idei GOZ przez instytucję unijne, bazujących na tematyce odpadowej i dylematu bezpieczeństwa surowcowego. Jest to wprowadzanie GOZ do agendy politycznej, przekładające się na przyjęcie tej idei do polskiego porządku prawnego i podjęcie działań zmierzających do wprowadzenia jej do działań legislacyjnych w warunkach stabilności politycznej. Następnie dochodzi do konceptualizacji ram legislacyjnych GOZ, co na poziomie UE łączy się z podejmowaniem dyrektyw i rozporządzeń w obszarach tematycznych związanych z GOZ, ale pozbawionych łącznika strategicznego. Na szczeblu krajowym legislacje te są przyjmowane i analogicznie podejmowane działania w wybranych obszarach. Dochodzi też do ustalenia priorytetów wdrażania GOZ poprzez przyjęcie polskiej Mapy Drogowej. Okres ten nachodzi na atmosferę przedwyborczą, co mogło wpłynąć na brak priorytetyzacji tego zagadnienia. Projektowanie GOZ w politykach sektorowych rozpoczyna się wraz z przyjęciem przez Unię Europejskiego Zielonego Ładu, w którym

idea gospodarki cyrkularnej jest przyjęta jako logika reorganizacji gospodarczej. To okres intensywnego tworzenia regulacji na poziomie unijnym. Przyjmowanie jej i dostosowanie regulacji krajowych oceniane jest jako niewystarczające, pomimo wprowadzania kolejnych praw sprzyjających formalnemu przyjęciu GOZ. Logika transformacji przenika do poszczególnych polityk sektorowych, nie ma jednak nadanego poziomu strategicznego. W końcowej fazie, polegającej na legislacyjnym uszczegółowieniu w politykach sektorowych rozporządzenia UE podlegają transpozycji do poziomu krajowego, ale do czasu zakończenia badań stanowią główne źródło legislacji krajowej związanej z GOZ. Warunki polityczne ulegają też zmianie poprzez zmianę sił politycznych i w efekcie zmianie rządu. Ciągłość wdrażania zostaje spowolniona, a GOZ funkcjonuje nie jako jednorodna polityka holistyczna określona w strategii działań politycznych, ale jako idea parasolowa, której zasady są odzwierciedlane w poszczególnych politykach sektorowych i działaniach wdrożeniowych. W przeciwieństwie do niektórych obszarów polityki publicznej (Sześciło, 2022), instytucjonalizacja idei gospodarki o obiegu zamkniętym w Polsce nie doprowadziła do powstania wyspecjalizowanej agencji odpowiedzialnej za jej wdrażanie. Zamiast tego koncepcja ta została włączona w istniejące struktury administracyjne oraz sektorowe polityki publiczne, co sprzyja jej częściowej reinterpretacji oraz redukcji znaczenia do wybranych obszarów regulacyjnych, w szczególności gospodarki odpadami.

Wyniki badań można podsumować posługując się podejściem ID i wskazując, że w polityce publicznej w Polsce w latach 2015 – 2025 doszło do częściowej instytucjonalizacji GOZ w dyskursie, w którym przekazywana jest jako koncepcja parasolowa dla działań gospodarczych, której celem jest utrzymanie wartości w obiegu jak najdłużej. Wytwarzana jest ona przez wypowiedzi wąskiego grona rządzących i mediów kierowanych do odbiorców zbiorowych ograniczonych miejscem przekazu, czyli najczęściej w przypadku dyskursu koordynacyjnego komisji sejmowych, senackich i interpelacji, a w przypadku komunikacyjnego dzienników Rzeczpospolita i Dziennik Gazeta Prawna. Powodem wypowiedzi jest konieczność implementacji GOZ wynikająca z regulacji unijnych. Podsumowanie różnic w prowadzeniu obu dyskursów przedstawiają rysunki 6.3 i 6.4.

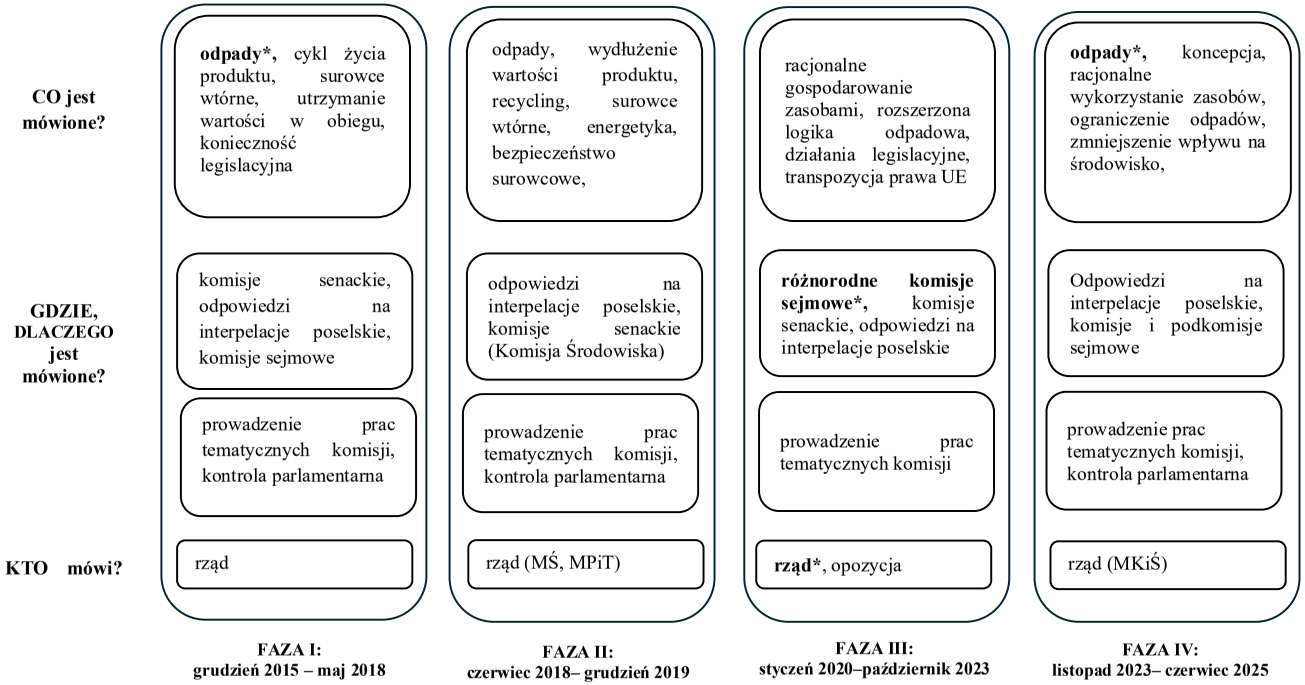

*elementy dyskursywne dominujące na tle innych

Rysunek 6.3. Proces instytucjonalizacji idei GOZ w Polsce w latach 2015–2025 w dyskursie koordynacyjnym

Źródło: opracowanie własne.

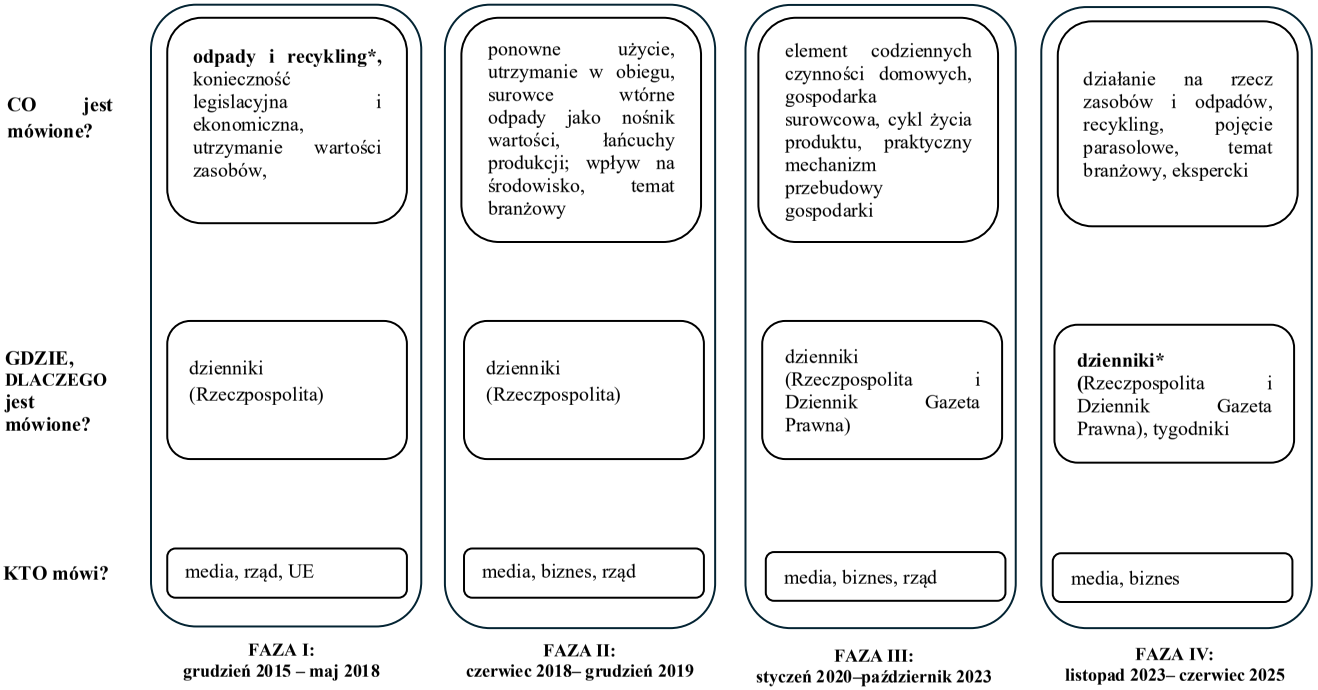

*elementy dyskursywne dominujące na tle innych

Rysunek 6.4.Proces instytucjonalizacji idei GOZ w Polsce w latach 2015–2025 w dyskursie komunikacyjnym
Źródło: opracowanie własne.

ZAKOŃCZENIE

Celem głównym przedstawionej dysertacji była identyfikacja instytucjonalizacji idei GOZ w krajową politykę publiczną w latach 2015–2025. Zgodnie z przyjętym podejściem badawczym tj. instytucjonalizmem dyskursywnym, umożliwiającym prześledzenie procesu instytucjonalizacji idei sformułowano szereg celów szczegółowych, które umożliwiły zaadresowanie obszarów głównych badania podejmowanego w ramach ID, czyli idei, kontekstu i aktorów wypowiedzi. Realizacji tego celu posłużyło sformułowanie siedmiu celów szczegółowych. Wskazanie dokładnego miejsca opisania realizacji tych celów w pracy zawiera tabela 7.1.

Tabela 7.1. Miejsca w pracy adresujące realizację celu

Cel szczegółowy	Pytanie badawcze	Miejsce w pracy adresujące realizacje celu
C1. Rekonstrukcja faz formalizacji polityki publicznej GOZ w Polsce w badanym okresie.	P1. Jak przebiegały fazy formalizacji polityki publicznej GOZ w badanym okresie?	rozdział 4 rozdział 6.1
C2. Identyfikacja pojęć związanych z ideą GOZ.	P2. Poprzez jakie pojęcia GOZ jest najczęściej przedstawiana w polskim dyskursie?	rozdział 5 rozdział 6.2
C3. Identyfikacja dominującego sposobu definicji idei GOZ.	P3. W jaki sposób GOZ jest najczęściej definiowany w polskim dyskursie?	rozdział 5 rozdział 6.2
C4. Określenie relacji hierarchicznych pomiędzy pojęciami współwystępującymi z GOZ w polskim dyskursie.	P4. Jak kształtują się relacje hierarchiczne pomiędzy pojęciami współwystępującymi z GOZ polskim dyskursie?	rozdział 5 rozdział 6.2
C5. Określenie kontekstu występowania idei GOZ w dyskursie.	P5. Jaki jest kontekst dyskursu idei GOZ?	rozdział 5 rozdział 6.3
C6. Identyfikacja najważniejszych uczestników dyskursu o GOZ	P6. Kto jest głównym uczestnikiem dyskursu o GOZ w Polsce?	rozdział 5 rozdział 6.4
C7. Rekonstrukcja faz instytucjonalizacji idei GOZ w Polsce w badanym okresie.	P7. Jak przebiegały fazy instytucjonalizacji GOZ w badanym okresie?	rozdział 5 rozdział 6.5

Źródło: opracowanie własne.

Wyniki przeprowadzonych analiz pozwoliły wypełnić zidentyfikowane na wstępie luki badawcze. Po pierwsze, praca dostarcza empirycznego opracowania procesu przyjęcia idei gospodarki o obiegu zamkniętym do polskiej polityki publicznej w latach 2015–2025, ukazując jego dynamikę, zróżnicowanie oraz zmienność w czasie. Po drugie, badanie rekonstruuje proces instytucjonalizacji idei GOZ na poziomie krajowym, wskazując na jego zmienny charakter oraz napięcia interpretacyjne. Po trzecie, zastosowanie perspektywy instytucjonalizmu dyskursywnego stanowi wkład

metodologiczny, pokazując możliwość badania zmian instytucjonalnych poprzez analizę przestrzeni dyskursywnej jako przestrzeni formułowania znaczeń, uzasadnień oraz relacji między aktorami polityki publicznej.

W pierwszej kolejności zrekonstruowano fazy formalizacji polityki publicznej GOZ w Polsce w badanym okresie. Na podstawie analizy aktów legislacyjnych oraz kontekstu politycznego wyodrębniono cztery fazy: I Wprowadzenie GOZ do agendy politycznej (grudzień 2015 – maj 2018), II Konceptualizację ram legislacyjnych GOZ (czerwiec 2018-grudzień 2019), III Projektowanie GOZ w politykach sektorowych (styczeń 2020 – październik 2023), IV Legislacyjne uszczegółowienie w politykach sektorowych (listopad 2023 – czerwiec 2025). Periodyzacja tych okresów nastąpiła poprzez wybór wydarzenia legislacyjnego, który wpłynął na zaistnienie nowego kontekstu w dyskursie o GOZ, przy czym fazę IV zakończono z perspektywy wyboru okresu badania, uznając, że w proces formalizacji zachodził po czerwcu 2025. W obrębie każdej fazy omówiono kluczowe akty prawne szczebla krajowego i unijnego, które tworzyły zaplecze wiedzy o postępie formalizacji polityki GOZ w Polsce oraz opisano wybrane warunki polityczne, istotne z punktu widzenia procesu instytucjonalizacji. Prezentację wyników zawiera rozdział 4 dysertacji, a ich omówienia rozdział 6.1. Tym samym udzielono odpowiedni na pytanie badawcze P1: Jak przebiegały fazy formalizacji polityki publicznej GOZ w badanym okresie? Miało ono charakter pomocniczy w ustaleniu ram interpretacyjnych dla wypowiedzi analizowanych w kolejnych częściach pracy.

Poprzez wybór i analizę 1327 wypowiedzi zawierających frazę „gospodarka o obiegu zamkniętym", pochodzących z zapisów dyskursów parlamentarnych i gazet, uzupełnionych wywiadami z wybranymi uczestnikami procesu instytucjonalizacji GOZ, zrealizowano cele szczegółowe C2–C6.

Cel dotyczący identyfikacji pojęć związanych z ideą GOZ zrealizowano przy użyciu wybranych elementów analizy semantycznej. Gospodarka cyrkularna okazała się być pojęciem o rozbieżnych związkach semantycznych w zależności od analizowanego rodzaju dyskursu. Zbieżność dla obu dyskursów zaobserwowano poprzez synonimiczny i antonimiczny opis GOZ jako „circular economy", „gospodarka cyrkularna", „gospodarka linearna", „weź-wyprodukuj zużyj" i inne wyrażenia opisujące zamknięty cykl w gospodarce. GOZ jest pojęciem wiązanym z gospodarką odpadami, surowcami wtórnymi, oszczędzaniem zasobów, zero waste, recyklingiem, ponownym użyciem, hierarchią postępowania z odpadami, wydłużeniem cyklu życia produktu, zarządzania

zasobami, zrównoważonym rozwojem. Różnice w pojęciach używanych w dyskursie koordynacyjnym oraz komunikacyjnym polegały na silniejszym odniesieniu w przypadku tego pierwszego do strategii UE i polityk sektorowych, podczas, gdy dyskurs komunikacyjny używał częściej pojęć związanych z efektami gospodarczymi i społecznymi, również poprzez praktyczne przykłady tego czym jest GOZ np. „naprawa odkurzacza" „produkty z plastiku (bluzy, namioty, meble)", „dzielenie się". Zauważono, że dominującą ramą pojęciową w przypadku obu dyskursów jest legislacyjno-administracyjna oraz środowiskowa. W dyskursie koordynacyjnym obecna jest również rama ekonomiczna. W dyskursie koordynacyjnym GOZ przeważnie nie był opisywany przez pryzmat pojęć opisujących motywację lub skutki do jego wdrażania, w dyskursie komunikacyjnym wskazywano motywację formalną, czyli obowiązek legislacyjny nałożony przez UE. W obu dyskursach pojęcia używane do opisu GOZ miały cechy idei poznawczej, czyli gospodarka cyrkularna była przedstawiana za pomocą faktów i opisu świata zastanego. Szczegółowa prezentacja wyników w podziale na fazy formalizacji znajduje się w rozdziale 5, a opis wyników dla tego celu w rozdziale 6.2. Poprzez przedstawione wyodrębnienie elementów analizy semantycznej pojęcia GOZ odpowiedziano na pytanie badawcze P2: Poprzez jakie pojęcia GOZ jest najczęściej przedstawiana w polskim dyskursie? Nastąpiło również częściowe scharakteryzowanie idei zgodnie z podejściem ID.

Kolejnym celem (C3) była identyfikacja dominującego sposobu definicji idei GOZ. Gospodarkę cyrkularną definiowano przeważnie za pomocą opisu, rzadziej jako jawne przedstawienie w logice „GOZ to…". Istniał zbiór wypowiedzi, w których wskazanie definicji było niemożliwe, ze względu na jej niejasną formę. Idea była identyfikowana w definicjach jako „koncepcja", „model gospodarczy" lub „podejście do gospodarowania". W obu rodzajach dyskursu, bez względu na fazę formalizacji, definicje zawierały podejście zasobowe, stawiały za cel utrzymanie wartości produktów, materiałów i surowców w obiegu jak najdłużej, wskazywały na konieczność wydłużania cyklu życia produktów oraz działania na rzecz minimalizowania odpadów lub traktowanie już wytworzonych jako zasób. Jest to odpowiedź na pytanie badawcze P3 dotyczące sposobu w jaki GOZ jest najczęściej definiowany w polskim dyskursie. Wyniki badań zgodnie z logiką faz formalizacji zaprezentowano w rozdziale 5, a ich omówienie w rozdziale 6.2.

Kontynuacja charakterystyki idei dyskursywnej nastąpiła wraz z realizacją celu C4, czyli identyfikacji pojęć związanych z ideą GOZ. Wyróżniono trzy rodzaje

związków: nadrzędność w stosunku do GOZ, współrzędności i podrzędność. Zidentyfikowano rozbudowany katalog pojęć w stosunku do których gospodarka cyrkularna jest nadrzędna m.in. „gospodarka odpadami", „hierarchia postępowania z odpadami", „innowacje", „konsumpcja", „Mapa Drogowa GOZ", „modele biznesowe", „ponowne użycie", „recykling", „użytkowanie produktów", „technologie", „wydłużenie cyklu życia produktów". Katalog pojęć w stosunku nadrzędności był bardziej rozbudowany w przypadku dyskursu komunikacyjnego. GOZ postawał też w stosunku podrzędności do wybranych pojęć, w tym do „Europejskiego Zielonego Ładu" oraz w nielicznych przypadkach był pojęciem współrzędnym. Pełne zestawienie tej relacji wraz z opisem wyników znajduje się w rozdziale 6.2, a prezentacja ich w podziale na fazy formalizacji w rozdziale 5. Odpowiedziano tym samym na pytanie P4, czyli jak kształtują się relacje hierarchiczne pomiędzy pojęciami współwystępującymi z GOZ polskim dyskursie oraz wzmocniono charakterystykę badanej idei GOZ.

Realizując cel szczegółowy C5 określono kontekst występowania idei GOZ w dyskursie, będącym kolejnym elementem uwzględnionym ID. Wyróżniono następujące elementy kontekstu: kontekst tematyczny – otoczenie dyskursywne wypowiedzi o GOZ, czas dyskursu, miejsce (arenę dyskursu) oraz powód wypowiedzi w dyskursie. Nie wyróżniono jednego spójnego dla całego okresu badawczego kontekstu tematycznego, podkreślono jego wielowątkowością, szczególnie widoczną w dyskursie komunikacyjnym. Zaobserwowano ogólne zjawisko braku pokrycia tematycznego pomiędzy dyskursem koordynacyjnym a komunikacyjnym. Czas dyskursu był podyktowany przyjętą ramą czasową, która obejmowała VIII, IX i częściowo X kadencję Sejmu RP oraz IX, X i częściowo XI kadencję Senatu RP. W dyskursie koordynacyjnym zauważono punktowe pojawianie się wydarzeń dyskursywnych. Czas wypowiedzi w dyskursie komunikacyjnym nie wykazywał zbieżności z wydarzeniami legislacyjnymi. Miejscem dyskursu koordynacyjnego były posiedzenia komisji i podkomisji sejmowych oraz odpowiedzi na interpelacje poselskie. Dyskurs komunikacyjny ograniczony do wybranych gazet tradycyjnych, najczęściej odbywał się w dziennikach: Rzeczpospolitej i Dzienniku Gazeta Prawna. Wyodrębnienie powodu podejmowania wypowiedzi było możliwe tylko dla dyskursu koordynacyjnego i było to przeważnie prowadzenie prac tematycznych komisji i sprawowanie kontroli parlamentarnej. Tak opisany kontekst dyskursu stanowi odpowiedź na pytanie P5 i jest omówiony w rozdziale 6.3. Wyniki zaprezentowano w rozdziale 5.

Przedostatni cel szczegółowy C6 odnosił się do identyfikacji najważniejszych uczestników dyskursu o GOZ. Wyodrębniono nadawców wypowiedzi oraz odbiorców wypowiedzi, przy czym dla dyskursu komunikacyjnego uznano za zbiorczego odbiorcę czytelnika danego medium. W dyskursie koordynacyjnym głównym nadawcą byli przedstawiciele rządu, szczególnie resortu właściwego ds. klimatu i środowiska oraz ds. gospodarki i rozwoju. Na podstawie teorii dyskursu wskazano również aktorów o bardzo niskim udziale w dyskursie jako nieobecnych w dyskursie koordynacyjnym, czyli przedstawicieli lobby branżowego, samorządu terytorialnego i think tanków. Część z aktorów brała udział w pracach zespołów opracowujących dokumenty wdrożeniowe GOZ i o ich obecności w nim świadczą wywiady przeprowadzone z uczestnikami tych gremiów. W dyskursie komunikacyjnym głównym nadawcą byli przedstawiciele mediów – dziennikarze, przy współudziale przedstawicieli biznesu. Opis ten stanowi odpowiedź na pytanie P6: Kto jest głównym uczestnikiem dyskursu GOZ w Polsce? Wyniki badań są przedstawione w rozdziale 5 a opis ich w rozdziale 6.4.

Zestawienie zmian zachodzących w charakterystyce semantycznej idei GOZ, kontekście dyskursu i w uczestnictwie w dyskursie pozwoliło na rekonstrukcję faz instytucjonalizacji idei GOZ w Polsce w badanym okresie, czyli realizację celu szczegółowego C7. Wyróżnioną w C1 fazą formalizacji polityki przypisano odpowiednie momenty życia idei i etapy instytucjonalizacji. W dyskursie koordynacyjnym nastąpiło przejście od powstania idei do momentu ugruntowania idei w debacie. W dyskursie komunikacyjnym zaistniały wszystkie momenty życia idei: od jej powstania do rozszerzenia na kolejne pola. Przebieg instytucjonalizacji nie wykazał się zakładaną w teorii liniowością. Zaobserwowano w I fazie przedinstytucjonalizację, następnie przejście do częściowej instytucjonalizacji, a w fazie III elementy pełnej instytucjonalizacji, które w fazie IV ustąpiły. Tym samym uznaje się, że idea GOZ w Polsce znajduje się w fazie częściowej instytucjonalizacji. Opis wyników przeprowadzonej analizy znajduje się w rozdziale 4.5.

Jak wynika z zaprezentowanego podsumowania, proces instytucjonalizacji idei GOZ w polską politykę publiczną w latach 2015-2025 nie przebiegał w sposób jednorodny. Mimo, że pewne pojęcia są na stałe związane w tym procesie z GOZ, to zmianie ulegały elementy pola znaczeniowego tej idei. Względna stałość w dyskursie związana z dominującymi aktorami, miejscem wypowiedzi i powodem nie przełożyła się na osiągnięcie wymiaru pełnej instytucjonalizacji, a różnice w dojrzałości życia idei

pomiędzy dyskursem koordynacyjnym a komunikacyjnym wskazują na słabszą rolę w wspólnym wytwarzaniu wiedzy wśród rządzących.

Uzyskane wyniki są podstawą do rekomendacji monitorowania procesu instytucjonalizacji idei o niejednoznacznej definicji oraz mających wpływ na polityki sektorowe w Polsce. Brak świadomości zmian w ich interpretacji doprowadzić może do braku spójności polityk publicznych, być znaczącą barierą implementacji rozwiązań i przenoszenia ich na szczeble administracji terytorialnej. Śledzenie dyskursu poprzez jego idee, kontekst i aktorów jest ważnym elementem analizy polityki publicznej, mogącym wskazać obszary o ograniczonym potencjale instytucjonalizacji.

W stosunku do GOZ uznaje się za właściwe zapewnienie spójności definicyjnej, które wyeliminowałoby semantyczną niestabilność tej idei. Niezbędnym jest opracowanie oficjalnej, operacyjnej definicji GOZ stosowanej w dokumentach strategicznych i legislacyjnych oraz w dyskursie parlamentarnym. Ułatwi to zapewnienie spójności terminologicznej pomiędzy dokumentami krajowymi i regionalnymi. Definicja ta powinna obejmować cały cykl życia produktu, wskazywać na szeroki zakres motywacji i skutków wprowadzenia GOZ oraz być umotywowana w argumentacji poznawczej.

Uznaje się również za wskazane wzmocnienie dyskursu koordynacyjnego wewnątrz administracji publicznej, w tym utworzenie międzyresortowych platform koordynacji GOZ i zapewnienia ciągłości instytucjonalnej jednostek odpowiedzialnych za gospodarkę cyrkularną. Ważnym elementem jest wzmocnienie udziału w budowaniu narracji o GOZ przedstawicieli wszystkich resortów oraz grup nie należących do grona rządzących. Potencjalną platformą takiej współpracy semantycznej może być aktualizacja Mapy Drogowej GOZ, którego potrzebę zaistnienia również akcentuje się w tej pracy. Gospodarka cyrkularna bez zapewnienia stabilnej pozycji w hierarchii celów polityki publicznej i systematycznego monitorowania jej wdrażania nie może zostać w pełni zinstytucjonalizowana. Należy określić stałą relację GOZ w stosunku do innych idei rozwojowych. Niebagatelną rolę w tym procesie mogą odegrać media tradycyjne, które, jak wynika z badań przedstawionych w tej pracy, posiadają duży zasób wiedzy o GOZ, potencjał instytucjonalizacji tej idei i współkreowania treści o niej.

Dalsze kierunki badań dotyczące instytucjonalizacji i GOZ związane są również z identyfikacją ograniczeń badawczych występujących w tej pracy. Przede wszystkim należał do nich brak dostępu do zapisu dyskursu w wewnętrznych grupach roboczych. Nie zachowały się transkrypcje spotkań branżowych oraz eksperckich związanych z opracowywaniem Mapy Drogowej GOZ i mechanizmów wdrażania gospodarki

cyrkularnej, jak również brak jest zapisu z przebiegu konsultacji społecznych. Jest to wymiar dyskursu nieodkryty w tym badaniu, a mający możliwość wskazania na inne kierunki semantyczne idei i obrazujące odmienny kontekst instytucjonalizacji. Drugim ograniczeniem był wybór mediów tradycyjnych, konkretnych pozycji dzienników i tygodników. Chociaż zadbano o reprezentacje ideologiczną, to badanie dyskursu komunikacyjnego było ograniczone do form i rodzajów wypowiedzi specyficznych dla takiego medium. Ze względu na odmowę udziału w wywiadach, materiał badawczy w nich zgromadzony miał jedynie charakter wspierającej ramy interpretacyjnej, a potencjał takiej formy badania dyskursu nie został wykorzystany. Dostrzega się również ryzyko subiektywności interpretacji w analizie jakościowej, załagodzone stosowaniem zdefiniowanych kategorii analitycznych oraz odniesieniem kodowania do istniejących ram teoretycznych. Badanie ma wskazywane powyżej ograniczenie czasowe, nie podejmuje też tematu spójności dokumentów legislacyjnych pomiędzy UE a Polską. Istnieje też ograniczona możliwość wnioskowania o wdrożeniu GOZ, gdyż ta tematyka w pracy nie jest poruszona.

Wobec powyższego rekomenduje się wśród dalszych kierunków badań przede wszystkim ich kontynuację, w myśl przedstawionej potrzeby monitorowania idei istotnych dla polityk publicznych oraz świadomości konieczności aktualizacji Mapy Drogowej GOZ, a więc potencjalnego natężenia wydarzeń dyskursywnych. Analiza powinna obejmować materiały bieżące, również zapisy dyskursu wewnętrznego oraz może być rozszerzona o media nietradycyjne – szczególnie portal X (dawniej Twitter), jako eksperckie medium wymiany idei. Rekomenduje się również badanie spójności aktów prawnych wobec siebie na poziomie krajowym, gdyż na unijnym wskazuje się na jej brak (Rizos i Zambianchi, 2025). Istotnym elementem dla rozwoju idei GOZ jest również standaryzacja jej wskaźników w oparciu o ich pole znaczeniowe (Saidani i in., 2024). Niejasna jest też w dalszym ciągu relacja pomiędzy rozwojem zrównoważonym a GOZ (Saidani i in., 2024), czemu należy poświęcić osobne badanie.

Przy użyciu podejścia ID możliwym jest prześledzenie wdrażania GOZ, obejmującego wymiar mezo i mikro idei. Interesującą perspektywą badawczą byłoby przyjęcie na poziomie badania mikro instytucjonalnej analizy rozwoju, umożliwiającej zbadanie w jaki sposób instytucje miały wpływ na zachowania aktorów (Zawicki, 2016, s. 47–49) a przez to na realizacje polityk dedykowanych GOZ.

Wielość i różnorodność tych kierunków wskazuje, że zidentyfikowana luka badawcza dotycząca znaczenia idei GOZ w polskim dyskursie i konieczności rozbudowy

podejścia dyskursywnego w nauce o polityce publicznej i administracji pozostawia kolejne pola do analizy. Zarówno GOZ jak i polityki z nią związane są tak ważnym elementem planów rozwojowych, że dedykowane im prace w różnych dyscyplinach stanowić będą nadbudowę do społecznej i politycznej pełnej akceptacji i przyczynią się do harmonijnej transformacji gospodarczej z korzyścią dla obecnych i przyszłych pokoleń.

BIBLIOGRAFIA

Alivojvodic, V. i Kokalj, F. (2024). Redefining Waste: R-Strategies and Metrics as a Framework for Driving Progress of Circular Economy Performance. W N. Mitrovic, G. Mladenovic, i A. Mitrovic (red.), *New Trends in Engineering Research 2024, (*s. 75–91). Springer Nature Switzerland. https://doi.org/10.1007/978-3-031-78635-8_9.

Alizadeh, M., Kashef, A., Yu, W., Jun, W., Kremer, G. E. O., i Ma, J. (2023). Circular economy conceptualization using text mining analysis. *Sustainable Production and Consumption*, *35*, 643–654. https://doi.org/10.1016/j.spc.2022.12.016.

Alwaeli, M. (2022). *Recykling w ujęciu gospodarki o obiegu zamkniętym: Rola, bariery, stymulowanie*. Wydawnictwo Politechniki Śląskiej.

Ambrosio, L., Aggelis, D. G., Chai, L., Chen, X., Dubois, P., Fu, Z., Han, E., Hu, G.-H., Lacidogna, G., Mathur, S., Metivier, P., Qu, J., Randriamahazaka, H., Rosei, F., Wang, Y., i Zhang, L. (2025). Sustainability: Quo Vadis? *Developments in the Built Environment*, *24*, 100752. https://doi.org/10.1016/j.dibe.2025.100752.

Andersen, M. S. (2007). An introductory note on the environmental economics of the circular economy. *Sustainability Science*, *2*(1), 133–140. https://doi.org/10.1007/s11625-006-0013-6

Arystoteles. (2003). *Dzieła wszystkie* (Piotrowicz, Ludwik, tłum.; t. 1). Wydawnictwo Naukowe PWN. http://biblioteka.kijowski.pl/arystoteles/polityka.pdf.

Arystoteles. (2013). *The Organon*. CreateSpace.

Austin, J. L. (1975). *How to Do Things with Words* (J. O. Urmson i M. Sbisà, red.; 2. wyd.). Harvard University Press.

Balczyńska-Kosman, A. (2013). Język dyskursu publicznego w polskim systemie politycznym. *Środkowoeuropejskie Studia Polityczne* (2), 143–154. https://doi.org/10.14746/ssp.2013.2.08

Bardach, E. (2007). *Praktyczny poradnik do analizy polityk publicznych* (A. Surdej, red.; II). Małopolska Szkoła Administracji Publicznej Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie.

Barron, K., Becker, A. i Huck, S. (2025). Motivated political reasoning: On the emergence of belief-value constellations. *European Economic Review*, *172*, 104929. https://doi.org/10.1016/j.euroecorev.2024.104929.

Béland, D. (2009). Ideas, Institutions, and Policy Change. *Journal of European Public Policy*, *16*(5), 701–718. https://doi.org/10.1080/13501760902983382.

Béland, D., i Cox, R. H. (2024). How framing strategies foster robust policy ideas. *Policy and Society*, *43*(2), 240–253. https://doi.org/10.1093/polsoc/puae014.

Birkland, T. A. (2011). *An introduction to the policy process: Theories, concepts, and models of public policy making* (3 red.). M.E. Sharpe.

Blomsma, F., i Brennan, G. (2017). The Emergence of Circular Economy: A New Framing Around Prolonging Resource Productivity: The Emergence of Circular Economy. *Journal of Industrial Ecology*, *21*(3), 603–614. https://doi.org/10.1111/jiec.12603.

Blomsma, F., Pieroni, M., Kravchenko, M., Pigosso, D. C. A., Hildenbrand, J., Kristinsdottir, A. R., Kristoffersen, E., Shabazi, S., Nielsen, K. D., Jönbrink, A.-K., Li, J., Wiik, C., i McAloone, T. C. (2019). Developing a circular strategies framework for manufacturing companies to support circular economy-oriented innovation. W *Journal of Cleaner Production* (t. 241, numer 118271). https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2019.118271.

Blyth, M. (2003). Structures Do Not Come with an Instruction Sheet: Interests, Ideas, and Progress in Political Science. *Perspectives on Politics*, *1*(4), 695–706. https://doi.org/10.1017/S1537592703000471

Bolsen, T., i Palm, R. (2019). Motivated Reasoning and Political Decision Making. W E. Hannah (red.), *Oxford Research Encyclopedia of Politics*. https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228637.013.923.

Boulding, K., Ewart. (1966). The Economics of the Coming Spaceship Earth. W H. Jarrett, *Environmental Quality in a Growing Economy. Essays from the Sixth RFF Forum* (s. 3–14). The Johns Hopkins University Press for Resources for the Future. http://www.zo.utexas.edu/courses/thoc/Boulding_SpaceshipEarth.pdf.

Bourdieu, P. (2009). *Language and symbolic power* (J. B. Thompson i G. Raymond, tłum.). Polity Press.

Bressanelli, G., Adrodegari, F., Pigosso, D. C. A., i Parida, V. (2022). Towards the Smart Circular Economy Paradigm: A Definition, Conceptualization, and Research Agenda. *Sustainability*, *14*(9), 4960. https://doi.org/10.3390/su14094960.

Brock, C., i Mallinson, D. (2024). Measuring the stasis: Punctuated equilibrium theory and partisan polarization. *Policy Studies Journal*, *52*(1), 31–46. https://doi.org/10.1111/psj.12519.

Bruyninckx, H., Hatfield-Dodds, S., Hellweg, S., Schandl, H., Vidal, B., Razian, H., Nohl, R., Marcos Martinez, R., West, J., Lu, Y., Miatto, A., Lutter, F. S., Giljum, S., Lenzen, M., LI, M., Cabernard, L., Fischer-Kowalski, M., Kulionis, V., Oberschelp, C., i Silva, D. (2024). *UN Global Resources Outlook*

2024: Bend the trend Pathways to a liveable planet as resource use spikes (A Report of the International Resource Panel). United Nations Environment Programm.
Bührmann, A. D. (2005). The Emerging of the Entrepreneurial Self and Its Current Hegemony. Some Basic Reflections on How to Analyze the Formation and Transformation of Modern Forms of Subjectivity. *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research*, *6*(1). https://doi.org/10.17169/fqs-6.1.518
Burgoński, P. (2023). The ideational dimension of the European Green Deal. Old ideas being repackaged? *European Studies Quarterly*, *2023*(1), 9–27. https://doi.org/10.31338/1641-2478pe.1.23.1
Cairney, P. (2016). Paul A. Sabatier, "An Advocacy Coalition Framework of Policy Change and the Role of Policy-Oriented Learning Therein". W M. Lodge, E. C. Page, i S. J. Balla (red.), *The Oxford Handbook of Classics in Public Policy and Administration* (1. wyd., s. 484–497). Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199646135.013.24
Calisto Friant, M., Vermeulen, W. J. V., i Salomone, R. (2024). Transition to a sustainable circular society: More than just resource efficiency. *Circular Economy and Sustainability*, *4*(1), 23–42. https://doi.org/10.1007/s43615-023-00272-3
Campbell, J. L., i Pederson, O., K. (2001). The Rise of Neoliberalism and Institutional. W J. Campbell L. i O. Pederson K., *The Rise of Neoliberalism, and Institutional Analysis* (s. 1–24). Princeton University Press.
Campbell, J., Lee. (2004). Institutional Change and Globalization. W *Institutional Change and Globalization*. Princeton University Press. https://doi.org/10.1515/9780691216348.
Carstensen, M. B., i Schmidt, V. A. (2016). Power through, over and in ideas: Conceptualizing ideational power in discursive institutionalism. *Journal of European Public Policy*, *23*(3), 318–337. https://doi.org/10.1080/13501763.2015.1115534.
Chilton, P. (2004). *Analysing political discourse: Theory and practice*. Routledge.
Clube, R. K. M., i Tennant, M. (2020). The Circular Economy and human needs satisfaction: Promising the radical, delivering the familiar. *Ecological Economics*, *177*, 1–12. https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2020.106772.
Cornelissen, J. P., Durand, R., Fiss, P. C., Lammers, J. C., i Vaara, E. (2015). Putting Communication Front and Center in Institutional Theory and Analysis. *Academy of Management Review*, *40*(1), 10–27. https://doi.org/10.5465/amr.2014.0381.
Corvellec, H., Böhm, S., Stowell, A., i Valenzuela, F. (2020). Introduction to the special issue on the contested realities of the circular economy. *Culture and Organization*, *26*(2), 97–102. https://doi.org/10.1080/14759551.2020.1717733.
Creswell, J. W. (2013). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. SAGE.
Czachur, W. (2020). *Lingwistyka dyskursu jako integrujący program badawczy*. Oficyna Wydawnicza ATUT – Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe.
Czaplicka-Kotas, A., i Kulczycka, J. (2026). Managing Poland's Transition to Circular Economy: Regulatory Implementation and Governance Challenges in Plastic Packaging Sector (Cz. 1762). *Sustainability*, *18*(4), 1762. https://doi.org/10.3390/su18041762.
Czyżewski, M. (2010). W stronę teorii dyskursu publicznego. W M. Czyżewski, S. Kowalski i A. Piotrowski (red.), *Rytualny chaos: Studium dyskursu publicznego* (2. wyd.). Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
Czyżewski, M., Otrocki, M., Piekot, T. i Stachowiak, J. (2017). *Analiza dyskursu publicznego. Przegląd metod i perspektyw badawczych.* Wydawnictwo Akademickie SEDNO.
Ćwiklicki, M. (2006). *Podstawy systemów workflow*. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie.
Ćwiklicki, M., Baryła, M., Mirzyńska, A. i Żabiński, M. (2024). Circular economy adoption at the regional level: A neo-institutional perspective. *European Planning Studies*, *32*(10), 2258–2278. https://doi.org/10.1080/09654313.2024.2374923.
Ćwiklicki, M., i Mirzyńska, A. (2025). Discursive institutionalism as a research framework: Result from a systematic literature review. *Quality i Quantity*, *59*, 2941–2960. https://doi.org/10.1007/s11135-025-02115-9.
Ćwiklicki, M., Mirzyńska, A., i Żabiński, M. (2024). Institutionalising the circular economy in regional strategies in Poland: An adaptive governance approach. *Studies of the Industrial Geography Commission of the Polish Geographical Society*, *38*(2), 7–27. https://doi.org/10.24917/20801653.382.1.
Dabija, D. i Năstase, C. (2024). Exploring the Evolution of Sustainability Paradigms: From Linear to Circular Economy Models. *Paradigm*, *18*(1), 754–769. https://doi.org/10.2478/picbe-2024-0066.
Daga, S., Yadav, K., Singh, P., i Mishra, V. (2025). Beyond the Take-Make-Dispose Model—Unlocking the Power of Circular Economy for an Environmentally Resilient Future. W P. Singh, S. Daga, K. Yadav, i V. Mishra, *Circular Economy, and Environmental Resilience Solutions for a Sustainable Tomorrow* (T. 1, s. 1–11). Springer.

D'Amato, D., Droste, N., Allen, B., Kettunen, M., Lähtinen, K., Korhonen, J., Leskinen, P., Matthies, B. D., i Toppinen, A. (2017). Green, circular, bio economy: A comparative analysis of sustainability avenues. *Journal of Cleaner Production*, *168*, 716–734. https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.09.053.

de Saussure, F. (1991). *Kurs językoznastwa ogólnego*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

del Río, P., Kiefer, C. P., Carrillo-Hermosilla, J., i Könnölä, T. (2021). Defining the circular economy: A review of definitions, taxonomies, and classifications. W P. del Río, C. P. Kiefer, J. Carrillo-Hermosilla, i T. Könnölä, *The Circular Economy* (s. 41–71). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-74792-3_3.

Denzin, N. K. (2017). *The research act: A theoretical introduction to sociological methods*. Transaction Publishers. https://doi.org/10.4324/9781315134543.

Denzin, N., K., i Lincoln, Y., S. (2018). Methods of collecting and analyzing empirical materials. W N. Denzin K. I Y. Lincoln S. (red.), *The SAGE handbook of qualitative research* (5. wyd., s. 897–910). SAGE. https://doi.org/10.4135/9781529770278.n19.

Derrida, J. (2011). *O gramatologii*. Biblioteka Narodowa.

Deus, R., Savietto, J., Battistelle, R., i Ometto, A. (2017). Trends in publications on the circular economy. *Revista Espacios*, *38*(20), 20.

Donoghue, M. (2018). Beyond Hegemony: Elaborating on the Use of Gramscian Concepts in Critical Discourse Analysis for Political Studies. *Political Studies*, *66*(2), 392–408. https://doi.org/10.1177/0032321717722362.

Dugarova, E., i Gülasan, N. (2017). *Global Trends: Challenges and Opportunities in the Implementation of the Sustainable Development Goals*. United Nations Development Programme and United Nations Research Institute for Social Development. https://cdn.unrisd.org/assets/library/books/pdf-files/global-trends_undp-and-unrisd_.pdf.

EKES popiera model gospodarki o obiegu zamkniętym. Komunikat Prasowy nr 71. Bruksela 12 grudnia (Komunikat Prasowy nr 71) (2014).

Elkington, J. (1997). *Cannibals with Forks: The Triple Bottom Line of 21st Century Business*. Capston.

Ellen MacArthur Foundation. (2013). *Towards a circular economy—Economic and business rationale for an accelerated transition.* (nr 1). Ellen MacArthur Foundation. https://www.ellenmacarthurfoundation.org/towards-the-circular-economy-vol-1-an-economic-and-business-rationale-for-an

Erum, N., Musa, K., Tufail, S., Said, J., i Zakaria, N. B. (2024). Impact of the circular economy on human development: Evidence from Germany. *Environment, Development and Sustainability*, *27*(12), 30385–30410. https://doi.org/10.1007/s10668-024-04918-6.

Fairbrass, J. (2011). Exploring corporate social responsibility policy in the European Union: A discursive institutionalist analysis. *Journal of Common Market Studies*, *49*(5), 949–970. https://doi.org/10.1111/j.1468-5965.2010.02162.x.

Fairclough, N. (1989). *Language and power*. Longman.

Fairclough, N. (1993a). Critical Discourse Analysis and the Marketization of Public Discourse: The Universities. *Discourse i Society*, *4*(2), 133–168. https://doi.org/10.1177/0957926593004002002.

Fairclough, N. (1993b). *Discourse and Social Change*. Polity Press.

Fairclough, N. (2003). *Analysing discourse: Textual analysis for social research*. Routledge.

Fairclough, N., Jessop, B., i Sayer, A. (2015). Critical Realism and Semiosis. *Journal of Critical Realism*, *5*(1), 2–10. https://doi.org/10.1558/aleth.v5i1.2.

Falkowska, A., i Niegacz, K. (2017). Polityka publiczna wobec ochrony środowiska: Gospodarowanie odpadami w Polsce. W J. Luszniewicz i K. Obłąkowska-Kubiak (red.), *Polityka publiczna—Doświadczenia i wyzwania* (Wydanie I, s. 161–174). Oficyna Wydawnicza SGH Szkoła Główna Handlowa.

FilipczakBiałkowska, A. (2021). Konstruowanie profilu ideologicznego jako metoda badania dyskursu politycznego. W A. Barańska-Szmitko, M. Worsowicz, B. Fiołek-Lubczyńska, K. Grzegorzewski, R. Siekiera, N. Kowalska-Elkader, J. Bachura-Wojtasik, K. Sygizman, A. Filipczak-Białkowska, i B. Filanowski, *Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego* (s. 203–233). Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. https://doi.org/10.18778/8220-429-2.

Filipczak-Białkowska, A. (2021). Konstruowanie profilu ideologicznego jako metoda badania dyskursu politycznego. W M. Worsowicz, B. Fiołek-Lubczyńska, K. Grzegorzewski, R. Siekiera, N. Kowalska-Elkader, J. Bachura-Wojtasik, K. Sygizman, A. Filipczak-Białkowska, i B. Filanowski, *Metody badania komunikacji i mediów. Perspektywa teoretyczna i analityczna* (s. 203–233). Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. https://doi.org/10.18778/8220-429-2.12.

Fischer, F., Sybille Münch, i Torgerson, D. (2025). Introducing Interpretive Policy Analysis. W F. Fischer, D. Torgerson, i D. Torgerson (red.), *Interpretive Policy Analysis* (s. 1–23). Edward Elgar Publishing. https://doi.org/10.4337/9781802202472.00006.

Flick, U. (2012). *Projektowanie badania jakościowego*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
Foucault, M. (1977). *Archeologia wiedzy*. Państwowy Instytut Wydawniczy.
Foucault, M. (2002). *Porządek dyskursu* (M. Kozłowski, Tłum.). Słowo/obraz terytoria.
Gasik, S. (2016). Główne kierunki reform polskiego państwa. W M. Ćwiklicki, M. Jabłoński, i S. Mazur (red.), *Współczesne koncepcje zarządzania publicznego. Wyzwania modernizacyjne sektora publicznego* (s. 17–38). Fundacja Gospodarki i Administracji Publicznej.
Geissdoerfer, M., Savaget, P., Bocken, N. M. P., i Hultink, E. J. (2017). The Circular Economy – A new sustainability paradigm? *Journal of Cleaner Production*, *143*, 757–768. https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2016.12.048.
Ghisellini, P., Cialani, C., i Ulgiati, S. (2016). A review on circular economy: The expected transition to a balanced interplay of environmental and economic systems. *Journal of Cleaner Production*, *114*, 11–32. https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2015.09.007.
Ghisellini, P., Ji, X., Liu, G., i Ulgiati, S. (2018). Evaluating the transition towards cleaner production in the construction and demolition sector of China: A review. W *Journal of Cleaner Production* (T. 195, s. 418–434). https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2018.05.084.
Ghosh, A., Bhola, P., i Sivarajah, U. (2022). Emerging Associates of the Circular Economy: Analysing Interactions and Trends by a Mixed Methods Systematic Review. *Sustainability*, *14*(16), 9998. https://doi.org/10.3390/su14169998.
Ghosh, S., Raut, R. D., Cheikhrouhou, N., Sinha, S., i Ray, A. (2024). Attaining Sustainable Development Goals through embedding circular economy principles: Evidence from food processing small- and medium-sized enterprises in India. *Business Strategy and the Environment*, *33*(3), 2193–2224. https://doi.org/10.1002/bse.3591.
Gibbs, G. (2011). *Analizowanie danych jakościowych*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
Givel, M. (2010). The Evolution of the Theoretical Foundations of Punctuated Equilibrium Theory in Public Policy. *Review of Policy Research*, *27*(2), 187–198. https://doi.org/10.1111/j.1541-1338.2009.00437.x.
Glinka, K. (2020). The Urban Regime Theory in Political Science Research—The Possibilities and Limitations of Implementation. *Polish Political Science Review*, *8*(2), 1–21. https://doi.org/10.2478/ppsr-2020-0012.
Goertz, G. (2006). *Social Science Concepts: A User's Guide*. Princeton University Press.
Greyson, J. (2007). An economic instrument for zero waste, economic growth, and sustainability. *Journal of Cleaner Production*, *15*(13–14), 1382–1390. https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2006.07.019
Grice, H. P. (1975). Logic and conversation. W P. Cole i J. L. Morgan, *Syntax and Semantics, Vol. 3, Speech Acts* (s. 41–58). Elsevier.
Grodkiewicz, P., Michniewska, K., i Siwiec, P. (2015). *Efektywność surowcowa w Polsce: Wpływ sprawnej logistyki odzysku na tworzenie gospodarki o obiegu zamkniętym*. Difin.
Guba, E. G., i Lincoln, Y., S. (2009). Kontrowersje wokół paradygmatów, sprzeczności i wyłaniające się zbieżności. W N. K. Denzin i Y. S. L. Lincoln (red.), *Metody badań jakościowych* (T. 2). Wydawnictwo Naukowe PWN.
Habermas, J. (1999). *Teoria działania komunikacyjnego (tom. 1)*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
Hall, P. A. (1993). Policy Paradigms, Social Learning, and the State: The Case of Economic Policymaking in Britain. *Comparative Politics*, *25*(3), 275. https://doi.org/10.2307/422246.
Hauptmeier, M., i Heery, E. (2014). Ideas at work. *The International Journal of Human Resource Management*, *25*(18), 2473–2488. https://doi.org/10.1080/09585192.2014.936235.
Hausner, J. (2007). Polityka a polityka publiczna. *Zarządzanie Publiczne*, *1*(1), 43–60.
Hausner, J. (2008). *Zarządzanie publiczne*. Małopolska Szkoła Administracji Publicznej, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie i Wydawnictwo Naukowe Scholar.
Hay, C. (2001). 8. The „Crisis" of Keynesianism and the Rise of Neoliberalism in Britain: An Ideational Institutionalist Approach. W J. L. Campbell i O. K. Pedersen (red.), *The Rise of Neoliberalism and Institutional Analysis* (s. 193–218). Princeton University Press. https://doi.org/10.1515/9780691188225-012
Hay, C. (2009). Constructivist Institutionalism. W S. A. Binder, R. A. W. Rhodes, i B. A. Rockman (red.), *The Oxford Handbook of Political Institutions* (1. wyd., s. 56–74). Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199548460.003.0004.
Hirsch, P. M., i Levin, D. Z. (1999). Umbrella Advocates Versus Validity Police: A Life-Cycle Model. *Organization Science*, *10*(2), 199–212. https://doi.org/10.1287/orsc.10.2.199.
Hoffman, A. J. (2003). Linking Social Systems Analysis to The Industrial Ecology Framework. *Organization i Environment*, *16*(1), 66–86. https://doi.org/10.1177/1086026602250219.

Homrich, A. S., Galvão, G., Abadia, L. G., i Carvalho, M. M. (2018). The circular economy umbrella: Trends and gaps on integrating pathways. *Journal of Cleaner Production*, *175*, 525–543. https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.11.064.

Howarth, D. (2010). Power, discourse, and policy: Articulating a hegemony approach to critical policy studies. *Critical Policy Studies*, *3*(3–4), 309–335. https://doi.org/10.1080/19460171003619725.

Hryb, W., i Ceglarz, K. (2021). *Odpady komunalne w aspekcie gospodarki o obiegu zamkniętym*. Wydawnictwo Politechniki Śląskiej.

Hu, J., Xiao, Z., Zhou, R., Deng, W., Wang, M., i Ma, S. (2011). Ecological utilization of leather tannery waste with circular economy model. *Journal of Cleaner Production*, *19*(2–3), 221–228. https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2010.09.018.

Itrich-Drabarek, J., Mazur, S., i Baran, K. (2025). Political influence and the transformation of civil service system. W J. Itrich-Drabarek (red.), *The civil service in Poland: Theory and experience* (1. wyd., s. 918–940). Routledge. https://doi.org/10.4324/9781003458333-59

Jabko, N. (2006). *Playing the Market: A Political Strategy for Uniting Europe, 1985–2005*. Cornell University Press. https://www.jstor.org/stable/10.7591/j.ctt7zg0r

Janiszewska, D., i Ossowska, L. (2020). *Implementacja gospodarki cyrkulacyjnej w państwach Unii Europejskiej*. Wydawnictwo Uczelniane Politechniki Koszalińskiej.

Jessop, B. (2003). Recent Societal and Urban Change: Principles of Periodization and Views on the Current Period. W T. Nielsen, T. Nielsen, i P. Hemmersman (red.), *Urban Mutations: Periodization, scale, and mobility* (s. 40–65). Aarhus School of Architecture.

Jones, B. D. (2002). Bounded Rationality and Public Policy: Herbert A. Simon and the Decisional Foundation of Collective Choice. *Policy Sciences*, *35*(3), 269–284.

Jørgensen, M., i Phillips, L. (2002). *Discourse Analysis as Theory and Method*. SAGE Publications Ltd. https://doi.org/10.4135/9781849208871.

Juszczyk, S. (2013). *Badania jakościowe w naukach społecznych*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Kalebaila, N., Kapari, M., Nhamo, L., i Mpandeli, S. (2024). The circular economy as a catalyst for environmental and human health. W L. Nhamo, Sylvester Mpandeli, S. Liphadzi, i T. Mabhaudhi (red.), *Circular and Transformative Economy* (1. wyd.). CRC Press. https://doi.org/10.1201/9781003327615.

Kancelaria Prezesa Rady Ministrów. (2023, listopada 10). *Umowa „Koalicji 15 października" – ustalenia programowe* [Post]. https://www.gov.pl/web/premier/koalicja-15padziernika-program

Kantorska, D. (2023). The zero-waste concept in the European Union. *European Studies Quarterly*, *2023*(1), 95–112. https://doi.org/10.31338/1641-2478pe.1.23.5.

Kerry, T., R., i Pearce, D. W. (1989). *The Ethical Foundations of Sustainable Economic Development*. Johns Hopkins University Press.

Kingdon, J. W. (2014). *Agendas, Alternatives, and Public Policies* (2. wyd.). Pearson Education Limited.

Kirchherr, J., Reike, D., i Hekkert, M. (2017). Conceptualizing the circular economy: An analysis of 114 definitions. *Resources, Conservation and Recycling*, *127*, 221–232. https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2017.09.005.

Kirchherr, J., Urbinati, A., i Hartley, K. (2023). Circular economy: A new research field? *Journal of Industrial Ecology*, *27*(5), 1239–1251. https://doi.org/10.1111/jiec.13426.

Kirchherr, J., Yang, N.-H. N., Schulze-Spüntrup, F., Heerink, M. J., i Hartley, K. (2023). Conceptualizing the Circular Economy: An Analysis of 221 Definitions. *Resources, Conservation and Recycling*, *194*, 107001. https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2023.107001.

Konečný, S. (2020). Polityka publiczna lub narodziny (nowej) nauki. *Studia i Analizy Nauk o Polityce*, (2), 47–76. https://doi.org/10.31743/sanp.11467.

Kozaczka, D. (2016). Polityki publiczne jako proces. *Zoon Politikon* (7), 323–341.

Kujawa, I. (2009). Strategie dyskursu polityki a medialny obraz świata (na materiale współczesnej prasy niemieckiej). *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio FF, Philologiae*, (27), 43–58.

Kulczycka, J. (2020a). Gospodarka o obiegu zamkniętym dla zmian klimatu. W J. Gajewski i W. Paprocki (red.), *Polityka klimatyczna i jej realizacja w pierwszej połowie XXI wieku* (s. 54–69). Centrum Myśli Strategicznych.

Kulczycka, J. (red.). (2020b). *Wskaźniki monitorowania gospodarki o obiegu zamkniętym*. Wydawnictwo IGSMiE PAN.

Kulczycka, J. (2023). Rachunki przepływów materiałowych a oceny transformacji gospodarki. W J. Hausner i M. Krzykawski (red.), *Gospodarka i entropia. Jak wyjść z polikryzysu?* (s. 131–148). Wydawnictwo Naukowe Scholar.

Kulczycka, J., i Pędziwiatr, E. (2019). Gospodarka o obiegu zamkniętym—Definicje i ich interpretacje. W J. Kulczycka, *Gospodarka o Obiegu Zamkniętym w Polityce i Badaniach Naukowych* (s. 9–20). IGSMiE PAN.

https://circulareconomy.europa.eu/platform/sites/default/files/the_circular_economy_in_policy_and_scientific_research.pdf.
Laclau, E., i Mouffe, C. (2014). *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics* (2. wyd.). Verso.
Lacy, P., i Rutqvist, J. (2015). The Roots of the Circular Economy. W P. Lacy i J. Rutqvist (red.), *Waste to Wealth: The Circular Economy Advantage* (s. 19–23). Palgrave Macmillan UK. https://doi.org/10.1057/9781137530707_2.
Lasswell, H. D. (1956). *The Decision Process: Seven Categories of Functional Analysis*. Bureau of Governmental Research, College of Business and Public Administration, University of Maryland.
Leipold, S. (2021). Transforming ecological modernization 'from within' or perpetuating it? The circular economy as EU environmental policy narrative. *Environmental Politics*, *30*(6), 1045–1067. https://doi.org/10.1080/09644016.2020.1868863.
Liçaj, L., i Berisha, L. (2025). Green Economy and Sustainable Development New Trend of the EU StatesLegal and Economic Aspects. *Interdisciplinary Journal of Research and Development*, *12*(3), 110. https://doi.org/10.56345/ijrdv12n3s116.
Lieder, M., i Rashid, A. (2016). Towards circular economy implementation: A comprehensive review in context of manufacturing industry. *Journal of Cleaner Production*, *115*, 36–51. https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2015.12.042.
Lindblom, C. E. (1959). The Science of „Muddling Through". *Public Administration Review*, *19*(2), 79–88. https://doi.org/10.2307/973677.
Liu, Q., Li, H., Zuo, X., Zhang, F., i Wang, L. (2009). A survey and analysis on public awareness and performance for promoting circular economy in China: A case study from Tianjin. *Journal of Cleaner Production*, *17*(2), 265–270. https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2008.06.003.
Lopes de Sousa Jabbour, A. B., Jabbour, C. J. C., Godinho Filho, M., i Roubaud, D. (2018). Industry 4.0 and the circular economy: A proposed research agenda and original roadmap for sustainable operations. *Annals of Operations Research*, *270*(1–2), 273–286. https://doi.org/10.1007/s10479-018-2772-8.
Lyons, J. (1977). *Semantics: Volume 1*. Cambridge University Press.
Maguire, S., i Hardy, C. (2009). Discourse and Deinstitutionalization: The Decline of DDT. *The Academy of Management Journal*, *52*(1), 148–178.
Mahanty, S., Boons, F., Handl, J., i Batista-Navarro, R. (2019). Studying the Evolution of the 'Circular Economy' Concept Using Topic Modelling. *Intelligent Data Engineering and Automated Learning – IDEAL 2019, Lecture Notes in Computer Science*, 259–270. https://doi.org/10.1007/978-3-030-33617-2_27.
Mahantyti, S., Boons, F., Handl, J., i Batista-Navarro, R. (2019). Studying the Evolution of the 'Circular Economy' Concept Using Topic Modelling. W Y. Hujun, D. Camacho, P. Tino, A. J. Tallón-Ballesteros, i R. Menezes, *Intelligent Data Engineering and Automated Learning – IDEAL 2019: II* (s. 259–270). https://doi.org/10.1007/978-3-030-33617-2.
Mahoney, J., i Thelen, K. (2009). A Theory of Gradual Institutional Change. W J. Mahoney i K. Thelen, *Explaining Institutional Change Ambiguity, Agency, and Power* (s. 1–37). Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9780511806414.
Majone, G. (2004). *Dowody, argumenty i perswazja w procesie politycznym.* Naukowe PWN.
Mazur, S. (2017a). Cyrkulacja idei zarządzania publicznego. W E. M. Marciniak i J. Szczupaczyński (red.), *Nowe idee zarządzania publicznego. Wyzwania i dylematy.* (s. 13–35). Dom Wydawniczy Elipsa.
Mazur, S. (2017b). Ewolucja sfery publicznej i mechanizmów zarządzania publicznego w kontekście wytwarzania „wiedzy uwspólnionej". *Rocznik Lubuski*, *43*(2), 9–24.
Mazur, S., i Górniak, J. (2013). Analiza i projektowanie polityk publicznych. W M. Zawicki (red.), *Wprowadzenie do nauk o polityce publicznej* (s. 41–65). Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne S.A.
Meyer, R. E., Jancsary, D., Höllerer, M. A., i Boxenbaum, E. (2018). The Role of Verbal and Visual Text in the Process of Institutionalization. *Academy of Management Review*. (Briarcliff Manor, NY). https://doi.org/10.5465/amr.2014.0301.
Michalak, D., Rosiek, K., i Szyja, P. (2020). *Gospodarka niskoemisyjna, gospodarka cyrkularna, zielona gospodarka: Uwarunkowania i wzajemne powiązania* (wydanie I). Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
Michalczyk, S. (2020). Aktorzy i instytucje komunikowania politycznego: Systematyka problematyki. W A. Cieślikowska i P. Płaneta (red.), *Od modernizacji do mediosfery: Meandry transformacji w komunikowaniu: Prace ofiarowane dr. Hab. Ryszardowi Filasowi* (s. 229–252). Instytut Dziennikarstwa, Mediów i Komunikacji Społecznej Uniwersytetu Jagiellońskiego.
Migchelbrink, K., Raymaekers, P., Pattyn, V., i De Smedt, P. (2025). Public officials' motivated reasoning and their interpretation of policy information. *Public Management Review*, *27*(4), 1089–1115. https://doi.org/10.1080/14719037.2024.2387178.

Ministerstwo Klimatu i Środowiska. (2022, czerwca 29). Polska nie popiera „Pakietu Fit for 55". Minister Anna Moskwa stanowczo o postulatach Polski na posiedzeniu Rady Unii Europejskiej ds. Środowiska [Gov.pl]. *Ministerstwo Klimatu i Środowiska*. https://www.gov.pl/web/klimat/polska-nie-popiera-pakietu-fit-for-55-minister-anna-moskwa-stanowczo-o-postulatach-polski-na-posiedzeniu-rady-unii-europejskiej-ds-srodowiska.

Mirzyńska, A. (2025). Using semantic field analysis to understand the perception of circularity in regions. *Scientific Papers of Silesian University of Technology. Organization and Management Series*, *2025*(217), 319–340. https://doi.org/10.29119/1641-3466.2025.217.19.

Mirzyńska, A., Kosch, O., Schieg, M., Šuhajda, K., i Szarucki, M. (2021). Exploring concomitant concepts in the discussion on the circular economy: A bibliometric analysis of Web of Science, Scopus, and Twitter. *Technological and Economic Development of Economy*, *27*(6), Artykuł 6. https://doi.org/10.3846/tede.2021.15801.

Modrzejewska, E. (2025). Retoryczne spojrzenie na ramowanie: Przegląd podejść i procedur. *Res Rhetorica*, *12*(3), 190–211. https://doi.org/10.29107/rr2025.3.10.

Montgomery, D. P., Green-Eneix, C., Cinaglia, C., i De Costa, P. I. (2024). Ideology. W C. A. Chapelle (red.), *The Encyclopedia of Applied Linguistics* (s. 1–8). John Wiley i Sons, Ltd. https://doi.org/10.1002/9781405198431.wbeal20299.

Muradova, L., i Arceneaux, K. (2022). Reflective political reasoning: Political disagreement and empathy. *European Journal of Political Research*, *61*(3), 740–761. https://doi.org/10.1111/1475-6765.12490.

Murray, A., Skene, K., i Haynes, K. (2017). The Circular Economy: An Interdisciplinary Exploration of the Concept and Application in a Global Context. *Journal of Business Ethics*, *140*(3), 369–380. https://doi.org/10.1007/s10551-015-2693-2.

Najwyższa Izba Kontroli. (2023). *Wystąpienie pokontrolne P/23/013 – Wdrożenie gospodarki o obiegu zamkniętym* (KGP.410.002.01.2023; P/23/013). Najwyższa Izba Kontroli.

Najwyższa Izba Kontroli. (2025). *Informacja o wynikach kontroli: Wdrażanie gospodarki o obiegu zamkniętym* (KGP.430.1.2025; nr Ewid. 1/2025/P23/013/KGP). Najwyższa Izba Kontroli.

Neychev, S. (2016). On the Periodization of EU's Environmental Policy Development. *Economic Alternatives*, *2*, 210–223.

Nowaczek, A., Dziobek, E., i Kulczycka, J. (2023). Benefits and Limitations of Indicators for Monitoring the Transformation towards a Circular Economy in Poland. *Resources*, *12*(2), Artykuł 2. https://doi.org/10.3390/resources12020024.

Nowicki, P., Ćwiklicki, M., Kafel, P., Niezgoda, J., i Wojnarowska, M. (2023). The circular economy and its benefits for pro-environmental companies. *Business Strategy and the Environment*, *32*(7), 4584–4599. https://doi.org/10.1002/bse.3382.

Obwieszczenie Ministra Klimatu i Środowiska z dnia 2 marca 2021 r. W sprawie polityki energetycznej państwa do 2040 r., M.P. 2021 poz. 264 (2021). https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP20210000264/O/M20210264.pdf.

Ochsner, M., Chess, C., i Greenberg, M. (1995). Pollution prevention at the 3M corporation: Case study insights into organizational incentives, resources, and strategies. *Waste Management*, *15*(8), 663–672. https://doi.org/10.1016/0956-053X(96)00047-5.

Olejniczak, K., i Lyubashenko, I. (2024). Simple heuristics for drafting theories of change: A case of behavioural insights into food waste. W A. Koleros, M.-H. Adrien, i T. Tyrrell (red.), *Theories of Change in Reality*. Routledge.

Olejniczak, K., Śliwowski, P., i Leeuw, F. (2020). Comparing Behavioral Assumptions of Policy Tools: Framework for Policy Designers. *Journal of Comparative Policy Analysis: Research and Practice*, *22*, 1–23. https://doi.org/10.1080/13876988.2020.1808465.

Panizza, F., i Miorelli, R. (2013). Taking Discourse Seriously: Discursive Institutionalism and Post-structuralist Discourse Theory. *Political Studies*, *61*(2), 301–318. https://doi.org/10.1111/j.1467-9248.2012.00967.x.

Pêcheux, M. (1982). *Language, Semantics, and Ideology* (1 wyd. 1982). Palgrave Macmillan UK. https://doi.org/10.1007/978-1-349-06811-1.

Peräkylä, A., i Ruusuvuori, J. (2015). 30 Analyzing Talk and Text. W N. K. Denzin i Y. S. Lincoln (red.), *The SAGE Handbook of Qualitative Research* (4. wyd., s. 869–886). SAGE Publications.

Phillips, N., Lawrence, T. B., i Hardy, C. (2004). Discourse and Institutions. *The Academy of Management Review*, *29*(4), 635–652. https://doi.org/10.2307/20159075.

Pietrzak-Porwisz, G. (2006). Metonimia w ujęciu kognitywnym. *Prace Językoznawcze*, (8), 29–39.

Potocki, P. (2025). Perception of the media in Poland as the "fourth estate" in 2016-2023: Survey aspect. *European Studies Quarterly*, *2025*(3), 47–63. https://doi.org/10.31338/1641-2478pe.3.25.3.

Potting, J., Hekkert, M., Worrell, E., i Hanemaaijer, A. (2017). *Circular Economy: Measuring innovation in the product chain.* PBL Netherlands Environmental Assessment Agency.

https://www.pbl.nl/uploads/default/downloads/pbl-2016-circular-economy-measuring-innovation-in-product-chains-2544.pdf.
Rada Ministrów. (2016). *Stanowisko Rządu RP do komunikatu Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów „Zamknięcie obiegu – plan działania UE dotyczący gospodarki o obiegu zamkniętym" (COM (2015) 614)*. Komitet do Spraw Europejskich. https://www.teraz-srodowisko.pl/media/pdf/aktualnosci/3361-stanowisko-rzadu.pdf.
Rani, M., Lai, F. W., Shad, M. K., Jan, A. A., i Hussain, T. (2025). Mapping the Research Landscape of Circular Economy towards Sustainable Development Goals: A Bibliometric and Content Analysis. *Journal of the Knowledge Economy*, *16*(6), 18950–18989. https://doi.org/10.1007/s13132-025-02867-7.
Rasiński, L. (2015). Genealogia jako krytyka: Habermas vs. Foucault. *Politeja*, *12*(9 (39)), Artykuł 9 (39). https://doi.org/10.12797/Politeja.12.2015.39.05.
Reike, D., Vermeulen, W. J. V., i Witjes, S. (2018). The circular economy: New or Refurbished as CE 3.0? — Exploring Controversies in the Conceptualization of the Circular Economy through a Focus on History and Resource Value Retention Options. *Resources, Conservation and Recycling, Sustainable Resource Management, and the Circular Economy*, *135*, 246–264. https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2017.08.027.
Ripley, T. (2010). *Analiza konwersacji, dyskursu i dokumentów*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
Rizos, V., i Zambianchi, V. (2025). Unpacking policy coherence: A network analysis of the EU policy mix for the circular economy. *Sustainable Production and Consumption*, *60*, 52–63. https://doi.org/10.1016/j.spc.2025.09.003.
Robin, R. (1980). Badanie pól semantycznych: Doświadczenia Ośrodka Leksykologii Politycznej w Saint-Cloud. W M. Głowiński (red.), *Język i społeczeństwo* (s. 205–282). Czytelnik.
Rydlewski, G. (2002). *Rządowy system decyzyjny w Polsce: Studium politologiczne okresu transformacji*. Elipsa.
Saari, L., Valkokari, K., Martins, J. T., i Acerbi, F. (2024). Circular Economy Matrix Guiding Manufacturing Industry Companies towards Circularity—A Multiple Case Study Perspective. *Circular Economy and Sustainability*, *4*(4), 2505–2530. https://doi.org/10.1007/s43615-024-00385-3.
Saidani, M., Shevchenko, T., Esfandabadi, Z. S., Ranjbari, M., Mesa, J. A., Yannou, B., i Cluzel, F. (2024). The future of circular economy metrics: Expert visions. *Resources, Conservation and Recycling*, *205*, 107565. https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2024.107565.
Sakai, S., Yoshida, H., Hirai, Y., Asari, M., Takigami, H., Takahashi, S., Tomoda, K., Peeler, M. V., Wejchert, J., Schmid-Unterseh, T., Douvan, A. R., Hathaway, R., Hylander, L. D., Fischer, C., Oh, G. J., Jinhui, L., i Chi, N. K. (2011). International comparative study of 3R and waste management policy developments. *Journal of Material Cycles and Waste Management*, *13*(2), 86–102. https://doi.org/10.1007/s10163-011-0009-x.
Sakowicz, M. (2025). Deliberacja w polityce publicznej—Oczekiwania i realia. W B. Pytlik i I. Zawiślińska (red.), *Teoretyczne i praktyczne aspekty administracji i polityki publicznej w warunkach narastania globalnych sprzeczności: Jubileusz XXV-lecia Katedry Administracji Publicznej Kolegium Ekonomiczno-Społecznego Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie* (Wydanie I, s. 313–336). Oficyna Wydawnicza SGH.
Schmidt, V. A. (2000). Values and discourse in the politics of adjustment. W V. A. Schmidt i F. Scharpf V., *Welfare and Work in the Open Economy Volume I: From Vulnerability to Competitiveness* (s. 229–309). Oxford University Press.
Schmidt, V. A. (2002a). Does Discourse Matter in the Politics of Welfare State Adjustment? *Comparative Political Studies*, *35*(2), 168–193. https://doi.org/10.1177/0010414002035002002
Schmidt, V. A. (2002b). *The Futures of European Capitalism*. Oxford University Press.
Schmidt, V. A. (2008). 'Discursive Institutionalism: The Explanatory Power of Ideas and Discourse. *Annual Review of Political Science*, *11*(303–326). https://doi.org/10.1146/annurev.polisci.11.060606.135342.
Schmidt, V. A. (2010a). Reconciling Ideas and Institutions through Discursive Institutionalism. W D. Béland i R. H. Cox, *Deas, and Politics in Social Science Research* (s. 47–64). Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199736430.003.0003.
Schmidt, V. A. (2010b). Taking ideas and discourse seriously: Explaining change through discursive institutionalism as the fourth 'new institutionalism'. *European Political Science Review*, *2*(01), 1–25. https://doi.org/10.1017/S175577390999021X.
Schmidt, V. A. (2012). 'Discursive Institutionalism: Scope, Dynamics, and Philosophical Underpinnings. W F. Fischer i H. Gottweis, *The Argumentative Turn Revised: Public Policy as Communicative Practice* (s. 85–113). Duke University Press.

Schmidt, V. A. (2014). Speaking to the Markets or to the People? A Discursive Institutionalist Analysis of the EU's Sovereign Debt Crisis. *The British Journal of Politics and International Relations*, (16), 188–209. https://doi.org/10.1111/1467-856X.12023.

Schmidt, V. A. (2015). 'Forgotten Democratic Legitimacy: 'Governing by the Rules' and 'Ruling by the Numbers '. W M. Matthijs i M. Blyth, *The Future of the Euro* (s. 90–116). Oxford University Press.

Schmidt, V. A. (2016). Reinterpreting the rules 'by stealth' in times of crisis: A discursive institutionalist analysis of the European Central Bank and the European Commission. *West European Politics*, *39*, 1032–1052. https://doi.org/10.1080/01402382.2016.1186389.

Schmidt, V. A. (2017). Theorizing Ideas and Discourse in Political Science: Intersubjectivity, Neo-Institutionalisms, and the Power of Ideas. *Critical Review*, *29*(2), 248–263. https://doi.org/10.1080/08913811.2017.1366665.

Schneider, F., Hansen, S., Redeker, J., Klose, G. I., Rohwer, V., Strube, M., Mennenga, M., Vietor, T., Völkerink, O., Krinke, S., Herrmann, C., i Müller, M. (2025). Novel methodology for the selection and evaluation of R-strategies to support product design for circular economy. *Proceedings of the 6th Product Lifetimes and the Environment Conference (PLATE2025)*, (6). https://doi.org/10.54337/plate2025-10348.

Schöggl, J.-P., Stumpf, L., i Baumgartner, R. J. (2020). The narrative of sustainability and circular economy—A longitudinal review of two decades of research. *Resources, Conservation and Recycling*, *163*, 105073. https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2020.105073.

Searle, J. R. (1987). *Akty mowy*. PWN.

Shen, K., Li, L., i Wang, J.-Q. (2020). Circular economy model for recycling waste resources under government participation: A case study in industrial wastewater circulation in China. *Technological and Economic Development of Economy*, *26*(1), 21–47. https://doi.org/10.3846/tede.2019.11249.

Sienkiewicz, M. W. (2020). Problems and Determinants of Public Participation in the Creation of Public Space. W C. Nunes Silva i A. Trono (red.), *Local Governance in the New Urban Agenda* (s. 237–254). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-47135-4_12

Sroka, J. (2020). Dialog społeczny jako przyczółek a zarazem przeszkoda w rozwoju deliberacji. W I. B. Zakrzewska i K. W. Frieske (red.), *Dialog społeczny i jego konteksty* (s. 133–156). Centrum Partnerstwa Społecznego „Dialog" im. Andrzeja Bączkowskiego.

Sroka, J. (2025). Polski patchwork systemowy: Kulturowo zakorzeniony brak dialogu i niespójność paradygmatu rozwojowego jako wiodące przyczyny utrwalania kontrproduktywnego zarządzania wiedzą i zmianami technologicznymi – kilka uwag w kontekście „polskiego atomu". *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Politologica*, *35*(426), 243–260. https://doi.org/10.24917/20813333.35.15.

Sroka, J., i Podgórska-Rykała, J. (2021). *Planowanie i ewaluacja polityk publicznych*. Wydawnictwo C. H. Beck.

Stone, D. (2012). *Policy Paradox: The Art of Political Decision Making*. W W Norton i Co Inc.

Su, B., Heshmati, A., Geng, Y., i Yu, X. (2013). A review of the circular economy in China: Moving from rhetoric to implementation. *Journal of Cleaner Production*, *42*, 215–227. https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2012.11.020.

Szacki, J. (2002). *Historia myśli socjologicznej*. Wydawnictwo Naukowe PWN.

Szajczyk, M. (2021). *Polityka zrównoważonego rozwoju—Gospodarka cyrkularna*. Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego.

Szarfenberg, R. (2013). Nauki o i dla polityki publicznej: Podejścia teoretyczno-metodologiczne. W A. Wojciuk (red.), *Analiza polityki publicznej Podejścia teoretyczno-metodologiczne* (s. 11–29). Instytut Badań Edukacyjnych.

Szczepaniak-Sienniak, J. (2024). Periodyzacja zmian polityki rodzinnej państwa w Polsce w latach 1989–2022. *Polityka Społeczna*, *598*(2). https://doi.org/10.5604/01.3001.0054.4945.

Szczepański, D. (2023). Aktorzy komunikowania politycznego. W W. Furman i P. Kuca (red.), *Komunikowanie polityczne w teorii i praktyce* (Wydanie I, s. 17–25). Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.

Sześciło, D. (2022). Agencification revisited: Trends in consolidation of central government administration in Europe. *International Review of Administrative Sciences*, *88*(4), 995–1012. https://doi.org/10.1177/0020852320976791.

Świstak, M., i Tkaczyński, J. W. (red.). (2015). *Wybrane polityki publiczne Unii Europejskiej: Stan i perspektywy*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Taylor, S. (2013). *What is Discourse Analysis?* Bloomsbury.

Temmerman, R. (2000). Towards New Ways of Terminology Description. W *Tlrp.3* (T. 3). John Benjamins Publishing Company.

Tseng, M.-L., Tan, R. R., Chiu, A. S. F., Chien, C.-F., i Kuo, T. C. (2018). Circular economy meets industry 4.0: Can big data drive industrial symbiosis? *Resources, Conservation and Recycling*, *131*, 146–147. https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2017.12.028.

United Nations. (1987). *Report of the World Commission on Environment and Development. Our Common Future*. United Nation. https://digitallibrary.un.org/record/139811?v=pdf#files.

United Nations. (1992). *United Nations Conference on Environment i Development Rio de Janerio, Brazil, 3 to 14 June 1992 AGENDA 21*. https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf

United Nations. (2015). *Rezolucja przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne w dniu 25 września 2015 70/1. Przekształcamy nasz świat: Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030*.

United States Environmental Protection Agency. (2009). *Sustainable Materials Management: The road ahead.* United States Protection Agency. https://www.epa.gov/sites/default/files/2015-08/documents/sustainable_materials_management_the_road_ahead.pdf.

Valenzuela, F., i Böhm, S. (2017). Against wasted politics: A critique of the circular economy. *Ephemera: Theory i Politics in Organization*, *17*(1), 23–60.

van Buren, N., Demmers, M., van der Heijden, R., i Witlox, F. (2016). Towards a circular economy: The role of Dutch logistics industries and governments. W *Sustainability (Switzerland)* (T. 8, Numer 7). https://doi.org/10.3390/su8070647.

van Dijk, T. A. (1990). Social Cognition and Discourse. W H. Giles i P. Robinson W. (red.), *Handbook of Language and Social Psychology* (s. 163–183). John Wiley i Sons Ltd.

van Dijk, T. A. (1998). What is Political Discourse Analysis: *Belgian Journal of Linguistics*, *11*(1), 11–52. https://doi.org/10.1075/bjl.11.03dij.

van Dijk, T. A. (2000). On the analysis of parliamentary debates on immigration. W R. Wodak i M. Reisigl, *The semiotics of racism. Approaches to critical discourse analysis* (s. 85–103). Passagen Verlag.

van Dijk, T. A. (2001). Badania nad dyskursem, W T. A. van Dijk (red.), *Dyskurs jako struktura i proces* (s. 9–42). Wydawnictwo Naukowe PWN.

van Dijk, T. A. (2003). Dyskurs polityczny a ideologia. *Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury*, *15*. http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-cda511be-1e65-4e90-b6e5-e80aa9561100.

van Dijk, T. A. (2008). *Discourse and Power*. Palgrave Macmilan.

van Dijk, T. A. (2015). Critical Discourse Analysis. W *The Handbook of Discourse Analysis* (s. 466–485). John Wiley i Sons, Inc.

Vaverková, M. D., Fronczyk, J., i Małuszyńska, I. (2025). System gospodarki odpadami. W E. Koda, M. D. Vaverková, A. Podlasek, M. Wiluk, i M. Wysokiński (red.), *Zrównoważona gospodarka odpadami: Prawo, technologia i ekonomia* (Wydanie I, s. 79–118). CeDeWu.

Velte, P. (2024). A literature review concerning the non-carbon-related environmental goals of the EU Taxonomy Regulation and the European Sustainability Reporting Standards (ESRS). *Journal of Global Responsibility*, *16*(3), 542–568. https://doi.org/10.1108/JGR-02-2024-0032

Vliegenthart, R., Walgrave, S., Baumgartner, F. R., Bevan, S., i Et., A. (2016). Do the media set the parliamentary agenda? A comparative study in seven countries. *European Journal of Political Research*. https://doi.org/10.1111/1475-6765.12134.

Warzecha, A. (2014). Krytyczna analiza dyskursu (KAD) w ujęciu Normana Faircloughа. Zarys problematyki. *Konteksty Kultury*, *2014*(Tom 11, Numer 2), 164–189.

WEF. (2014). *Towards the Circular Economy: Accelerating the scale-up across global supply chains*. World Economic Forum.

Weible, C., i Sabatier, P. (2006). *A Guide to the Advocacy Coalition Framework* (s. 123–136). https://doi.org/10.1201/9781420017007.pt3.

Wittgenstein, L. (2000). *Dociekania filozoficzne*. Wydawnictwo Naukowe PWN.

Wniosek dotyczący rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady określającego zasady udostępniania na rynku produktów nawozowych z oznakowaniem CE oraz zmieniającego rozporządzenia (WE) nr 1069/2009 i (WE) nr 1107/2009, 517 COM(2016) (2016). https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52016PC0157.

Wodak, R., i Krzyżanowski, M. (2011). *Jakościowa analiza dyskursu w naukach społecznych*. Oficyna Wydawnicza Łośgraf.

Wodak, R., i Meyer, M. (2001). *Methods of Critical Discourse Analysis, Vol. 1*. SAGE.

Wojciechowski, T. (2017). Gospodarka o obiegu zamkniętym w Polsce. W M. Goleń, *Racjonalizacja gospodarki odpadami komunalnymi w Polsce* (I, s. 46–61). Oficyna Wydawnicza SGH.

Wołek, A. (2021). Polityka, polityka publiczna, nauki o polityce publicznej: w poszukiwaniu tożsamości. W A. Wołek (red.), *Polityki publiczne* (s. 13–24). Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie.

World Bank. (2025). *Military expenditure (% of GDP)* [Dataset]. https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS?name_desc=false.
Yuan, Z., Bi, J., i Moriguichi, Y. (2006). The Circular Economy: A New Development Strategy in China. *Journal of Industrial Ecology*, *10*(1–2), 4–8. https://doi.org/10.1162/108819806775545321
Zawicki, M. (2016). *Koncepcje teoretyczne implementacji polityk publicznych*. Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie.
Zawicki, M., i Chrabąszcz, R. (2013). Nauki o polityce publicznej. W M. Zawicki (red.), *Wprowadzenie do nauk o polityce publicznej* (s. 17–40).
Zybała, A. (2012). *Polityki publiczne: Doświadczenia w tworzeniu i wykonywaniu programów publicznych w Polsce i w innych krajach: jak działa państwo, gdy zamierza, chce, musi rozwiązać zbiorowe problemy swoich obywateli?* Krajowa Szkoła Administracji Publicznej.
Zybała, A. (2013). *Państwo i społeczeństwo w działaniu. Polityki publiczne wobec potrzeb modernizacji państwa i społeczeństwa.* Difin.
Zybała, A. (2014). Współczesne państwa wobec rosnącej złożoności problemów publicznych. W J. Osiński (red.), *Współczesne państwo jako podmiot polityki publicznej* (s. 145–170). Oficyna Wydawnicza Szkoła Główna Handlowa.
Żabowska, M. (2024). Relacje semantyczne między jednostkami leksykalnymi. W Maciej Grochowski (red.), *Przewodnik językowo-encyklopedyczny po gramatyce semantycznej języka polskiego w ujęciu historycznym* (Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk, s. 441–449).

Akty prawne i dokumenty strategiczne

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2008/98/WE z dnia 19 listopada 2008 r. w sprawie odpadów oraz uchylająca niektóre dyrektywy. Dz.U.UE.L.2008.312.3.
Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2014/24/UE z dnia 26 lutego 2014 r. w sprawie zamówień publicznych, uchylająca dyrektywę 2004/18/WE. Dz.U.UE.L.2014.94.65.
Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2014/25/UE z dnia 26 lutego 2014 r. w sprawie udzielania zamówień przez podmioty działające w sektorach gospodarki wodnej, energetyki, transportu i usług pocztowych, uchylająca dyrektywę 2004/17/WE, nr legislacyjny. Dz.U.UE.L.2014.94.243.
Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2018/2001 z dnia 11 grudnia 2018 r. w sprawie promowania stosowania energii ze źródeł odnawialnych. Dz.U.UE.L.2018.328.82.
Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2018/2002 z dnia 11 grudnia 2018 r. zmieniająca dyrektywę 2012/27/UE w sprawie efektywności energetycznej. Dz.U.UE.L.2018.328.210.
Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2018/849 z dnia 30 maja 2018 r. zmieniająca dyrektywy 2000/53/WE w sprawie pojazdów wycofanych z eksploatacji, 2006/66/WE w sprawie baterii i akumulatorów oraz zużytych baterii i akumulatorów i 2012/19/UE w sprawie zużytego sprzętu elektrycznego i elektronicznego, nr legislacyjny. Dz.U.UE.L.2018.150.93.
Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2018/850 z dnia 30 maja 2018 r. zmieniająca dyrektywę 1999/31/WE w sprawie składowania odpadów, nr legislacyjny. Dz.U.UE.L.2019.150.100.
Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2018/851 z dnia 30 maja 2018 r. zmieniająca dyrektywę 2008/98/WE w sprawie odpadów, nr legislacyjny. Dz.U.UE.L.2018.150.109.
Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2018/852 z dnia 30 maja 2018 r. zmieniająca dyrektywę 94/62/WE w sprawie opakowań i odpadów opakowaniowych. Dz.U.UE.L.2018.150.141.
Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/904 z dnia 5 czerwca 2019 r. W sprawie zmniejszenia wpływu niektórych produktów z tworzyw sztucznych na środowisko. Dz.U.UE.L.2019.155.1.
Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/944 z dnia 5 czerwca 2019 r. W sprawie wspólnych zasad rynku wewnętrznego energii elektrycznej oraz zmieniająca dyrektywę 2012/27/UE. Dz.U.UE.L.2019.158.125.

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2023/1791 z dnia 13 września 2023 r. W sprawie efektywności energetycznej oraz zmieniająca rozporządzenie (UE) 2023/955 (wersja przekształcona). Dz.U.UE.L.2023.231.1.

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2023/2413 z dnia 18 października 2023 r. zmieniająca dyrektywę (UE) 2018/2001, rozporządzenie (UE) 2018/1999 i dyrektywę 98/70/WE w odniesieniu do promowania energii ze źródeł odnawialnych oraz uchylająca dyrektywę Rady (UE) 2015/652. Dz. Urz. UE.L.2023.2413.

Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiej, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów: Europejski Zielony Ład, COM(2019) 640.

Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiej, Rady Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów: Zamknięcie obiegu plan działania UE dotyczący gospodarki o obiegu zamkniętym. COM(2015) 614.

Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiej, Rady Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów: Ku gospodarce o obiegu zamkniętym: program "zero odpadów" dla Europy. COM(2014) 398.

Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiej, Rady Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego, Komitetu Regionów oraz Europejskiego Banku Inwestycyjnego: Czysta energia dla wszystkich Europejczyków. COM(2016) 860.

Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów „Plan działania na rzecz zasobooszczędnej Europy". COM(2011) 571.

Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów „Nowy plan działania UE dotyczący gospodarki o obiegu zamkniętym na rzecz czystszej i bardziej konkurencyjnej Europy". COM(2020) 98.

Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów: „Gotowi na 55": osiągnięcie unijnego celu klimatycznego na 2030 r. W drodze do neutralności klimatycznej. COM(2021) 550.

Komunikat Komisji: Plan prac dotyczący ekoprojektu na lata 2016–2019. COM(2016) 773.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483.

Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 15 stycznia 2020 r. w sprawie Europejskiego Zielonego Ładu (2019/2956(RSP)).

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2018/1999 z dnia 11 grudnia 2018 r. w sprawie zarządzania unią energetyczną i działaniami w dziedzinie klimatu, zmiany rozporządzeń Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 663/2009 i (WE) nr 715/2009, dyrektyw Parlamentu Europejskiego i Rady 94/22/WE, 98/70/WE, 2009/31/WE, 2009/73/WE, 2010/31/UE, 2012/27/UE i 2013/30/UE, dyrektyw Rady 2009/119/WE i (EU) 2015/652 oraz uchylenia rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 525/2013. Dz.U.UE.L.2018.328.1.

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/1009 z dnia 5 czerwca 2019 r. ustanawiające przepisy dotyczące udostępniania na rynku produktów nawozowych UE oraz zmieniające rozporządzenia (WE) nr 1069/2009 i (WE) nr 1107/2009 oraz uchylające rozporządzenie (WE) nr 2003/2003. Dz.U.UE.L.2019.270.1.

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/943 z dnia 5 czerwca 2019 r. w sprawie rynku wewnętrznego energii elektrycznej, nr legislacyjny: L 158/54, 2019/943.

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2020/852 z dnia 18 czerwca 2020 r. w sprawie ustanowienia ram ułatwiających zrównoważone inwestycje, zmieniające rozporządzenie (UE) 2019/2088. Dz.U.UE.L.2020.298.13.

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1119 z dnia 30 czerwca 2021 r. w sprawie ustanowienia ram na potrzeby osiągnięcia neutralności klimatycznej i zmiany rozporządzeń (WE) nr 401/2009 i (UE) 2018/1999 (Europejskie prawo o klimacie). Dz.U.UE.L.2021.243.1.

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2023/1804 z dnia 13 września 2023 r. w sprawie rozwoju infrastruktury paliw alternatywnych i uchylenia dyrektywy 2014/94/UE (Tekst mający znaczenie dla EOG). Dz.U.UE.L.2023.234.1.

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2023/1805 z dnia 13 września 2023 r. W sprawie stosowania paliw odnawialnych i niskoemisyjnych w transporcie morskim oraz zmiany dyrektywy 2009/16/WE. Dz.U.UE.L.2023.234.48.
Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2023/2405 z dnia 18 października 2023 r. W sprawie zapewnienia równych warunków działania dla zrównoważonego transportu lotniczego (ReFuelEU Aviation). Dz.U.UE.L.2023.2405.
Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2023/851 z dnia 19 kwietnia 2023 r. W sprawie zmiany rozporządzenia (UE) 2019/631 w odniesieniu do wzmocnienia norm emisji CO2 dla nowych samochodów osobowych i dla nowych lekkich pojazdów użytkowych zgodnie z ambitniejszymi celami klimatycznymi Unii. Dz.U.UE.L.2023.110.5.
Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1157 z dnia 11 kwietnia 2024 r. W sprawie przemieszczania odpadów, zmiany rozporządzeń (UE) nr 1257/2013 i (UE) 2020/1056 oraz uchylenia rozporządzenia (WE) nr 1013/2006. Dz.U.UE.L.2024.1157.
Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/1781 z dnia 13 czerwca 2024 r. W sprawie ustanowienia ram ustalania wymogów ekoprojektu w odniesieniu do zrównoważonych produktów oraz zmiany dyrektywy (UE) 2020/1828 i rozporządzenia (UE) 2023/1542 i uchylenia dyrektywy 2009/125/WE. Dz.U.UE.L.2024.1781.
Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2025/40 z dnia 19 grudnia 2024 r. W sprawie opakowań i odpadów opakowaniowych, zmiany rozporządzenia (UE) 2019/1020 i dyrektywy (UE) 2019/904 oraz uchylenia dyrektywy 94/62/WE. Dz.U.UE.L.2025.40.
Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana z dnia 7 czerwca 2016 r.). Dz.U.UE.C.202.
Uchwała nr 136/2019 Rady Ministrów z dnia 10 września 2019 r. w sprawie przyjęcia Mapy drogowej transformacji w kierunku gospodarki o obiegu zamkniętym. Dokument nieopublikowany.
Uchwała nr 154 Rady Ministrów z dnia 12 lipca 2022 r. w sprawie przyjęcia „Strategii produktywności 2030". M.P. 2022, poz. 926.
Uchwała nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie przyjęcia Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.). M.P. 2017, poz. 260.
Uchwała nr 88 Rady Ministrów z dnia 1 lipca 2016 r. w sprawie Krajowego planu gospodarki odpadami 2022. M.P. 2016, poz. 784.
Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 lipca 1992 r. – Regulamin Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej. M.P. 1992, nr 26, poz. 185.
Uchwała Senatu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 23 listopada 1990 r. – Regulamin Senatu. M.P. 1991, nr 2, poz. 11.
Ustawa z dnia 11 maja 2001 r. o obowiązkach przedsiębiorców w zakresie gospodarowania niektórymi odpadami oraz o opłacie produktowej. Dz.U. 2001, nr 63, poz. 639.
Ustawa z dnia 11 września 2015 r. o zużytym sprzęcie elektrycznym i elektronicznym. Dz.U. 2015, poz. 1688.
Ustawa z dnia 13 czerwca 2013 r. o gospodarce opakowaniami i odpadami opakowaniowymi. Dz.U. 2013, poz. 888.
Ustawa z dnia 13 lipca 2023 r. o zmianie ustawy o gospodarce opakowaniami i odpadami opakowaniowymi oraz niektórych innych ustaw. Dz.U. 2023, poz. 1852.
Ustawa z dnia 13 września 1996 r. o utrzymaniu czystości i porządku w gminach. Dz.U. 1996, nr 132, poz. 622.
Ustawa z dnia 14 grudnia 2012 r. o odpadach. Dz.U. 2013, poz. 21.
Ustawa z dnia 14 kwietnia 2023 r. o zmianie ustawy o obowiązkach przedsiębiorców w zakresie gospodarowania niektórymi odpadami oraz o opłacie produktowej oraz niektórych innych ustaw. Dz.U. 2023, poz. 877.
Ustawa z dnia 20 lipca 2017 r. – Prawo wodne. Dz.U. 2017, poz. 1566.
Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. o zmianie ustawy o odpadach oraz niektórych innych ustaw. Dz.U. 2018, poz. 1592.
Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o odnawialnych źródłach energii. Dz.U. 2015, poz. 478.
Ustawa z dnia 20 maja 2016 r. o efektywności energetycznej. Dz.U. 2016, poz. 831.

Ustawa z dnia 25 stycznia 2013 r. o zmianie ustawy o utrzymaniu czystości i porządku w gminach. Dz.U. 2013, poz. 228.
Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska. Dz.U. 2001, nr 62, poz. 627.
Ustawa z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko. Dz.U. 2008, nr 199, poz. 1227.
Wniosek Komisji Europejskiej z dnia 17 marca 2016 r. dotyczący rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady określającego zasady udostępniania na rynku produktów nawozowych z oznakowaniem CE oraz zmieniającego rozporządzenia (WE) nr 1069/2009 i (WE) nr 1107/2009. COM(2016) 157.
Zarządzanie nr 16 Ministra Rozwoju z dnia 18 września 2020 r. w sprawie powołania Zespołu do spraw gospodarki o obiegu zamkniętym. Dz. Urz. MR. poz.21.
Zarządzenie nr 33 Ministra Rozwoju z dnia 24 czerwca 2016 r. w sprawie powołania Zespołu do spraw Gospodarki o Obiegu Zamkniętym. Dz. Urz. MR. poz. 31.

ZAŁĄCZNIK 1. ANALIZA SEMANTYCZNA WYBRANYCH DEFINICJI GOZ

autorzy opracowania	**ekwiwalenty** *Z czym utożsamiany jest podmiot? Jakie pojęcia stosowane są zamiennie?*	**określenia** *Jaki jest podmiot? Jakie są jego cechy i właściwości? Jakie cele są mu przypisywane?*	**opozycje** *W opozycji do jakich pojęć występuje podmiot? Jakie modele lub rozwiązania stanowią jego przeciwieństwo?*	**asocjacje** *Z czym kojarzony jest podmiot? Z jakimi koncepcjami, zjawiskami lub procesami jest łączony?*	**działania podmiotu** *Jakie działania realizuje podmiot? Jakie skutki wywołuje? Jakie funkcje pełni?*	**działania wobec podmiotu** *Jakie działania są podejmowane wobec podmiotu? Jakie instrumenty, polityki lub praktyki służą jego wdrażaniu lub wspieraniu?*
Ghisellini (2016)	• brak	• [GOZ] dąży do zwiększenia efektywności wykorzystania zasobów (…) aby osiągnąć lepszą równowagę i harmonię między gospodarką, środowiskiem i społeczeństwem	• brak	• odpady miejskie i przemysłowe	• promowanie przyjmowania wzorców produkcji zamykających obieg w ramach systemu gospodarczego, • przyjęcie czystszych wzorców produkcji wprzedsiębiorstwie, • zwiększenie odpowiedzialności i świadomości producentów oraz konsumentów, • wykorzystanie technologii i materiałów odnawialnych, • wprowadzenie odpowiednich, jasnych i stabilnych polityk oraz narzędzi	• działania podmiotu [GOZ] pokrywają się z działaniami wobec podmiotu

autorzy opracowania	ekwiwalenty	określenia	opozycje	asocjacje	działania podmiotu	działania wobec podmiotu
Blomsma i Brennan (2017)	• nowo wyłaniające się podejście do zarządzania odpadami i zasobami, • koncepcja	• ma na celu zaoferowanie alternatywy	• powszechnych, liniowych praktyk typu „weź-wyprodukuj-wyrzuć”	• strategie takie jak (…) ponowne użycia, recykling i remanufakturyzacja	• promowanie idei cyrkulacji odpadów i zasobów	• brak
Mahanty i in. (2019)	• system ekonomiczny	• zastępuje koncepcję „końca życia”	• koncepcja „końca życia”	• brak	• redukcja, • ponowne użycie, recykling, • odzyskiwanie materiałów w procesach produkcji, dystrybucji i konsumpcji	• brak
Kulczycka i Pędziwiatr (2019)	• globalny model rozwoju gospodarczego	• promujący ekoinnowacyjne rozwiązania oraz spełniający następujące założenia: a) wartość dodana surowców/zasobów, materiałów i produktów jest maksymalizowana w łańcuchu wartości tj. od projektanta do konsumenta; b) ilość wytwarzanych odpadów jest minimalizowana, a powstające odpady są zagospodarowywane zgodnie z hierarchią sposobów postępowania z odpadami	• brak	• zapobieganie, powstawaniu odpadów, • przygotowywanie do ponownego użycia, • recykling, • inne sposoby odzysku, • unieszkodliwienie,	• brak	• brak

autorzy opracowania	ekwiwalenty	określenia	opozycje	asocjacje	działania podmiotu	działania wobec podmiotu
del Río i in. (2021)	• koncepcja dwustronna • wizja tego, jak system ekonomiczny może być idealnie zrównoważony	• w którym po każdym pierwotnym wykorzystaniu kolejne użycie utrzymuje lub zwiększa ekonomiczną wartość opartą na zasobach oraz tworzy lub zwiększa wartość środowiskową i społeczną • [GOZ ma] funkcję instrumentu [narzędzia] zrównoważonego rozwoju	• gospodarki liniowej	• zamknięte cykle przepływów zasobów fizycznych i energii na różnych poziomach hierarchicznych • utrzymanie wartości • ekoinnowacji • z zamykaniem cykli i utrzymywaniem wartości	• brak	• brak
Ghosh (2022)	• Zaawansowany, alternatywny model	• zrównoważenie filaru zrównoważonego rozwoju w połączeniu z postępem przemysłowym. • ma na celu utrzymanie długoterminowej wartości materiałów/produktów	• brak	• brak	• projektowanie systemów zintegrowanych ekologicznie, • replikacja systemów lean, z minimalną lub zerową ilością odpadów, • wysoce zoptymalizowane zarządzanie zasobami, które promuje naturalne cykle w procesach produkcji i konsumpcji, • redukcja odpadów, • zachowanie zasobów poprzez odnawianie, recykling lub ponowne wykorzystanie ich w innym produkcie/surowcu	• dedykowane polityki, ramy oraz zmiany społeczne, aby stworzyć łańcuch wartości nie tylko dla produktów i materiałów, ale również dla procesów i zachowań konsumenckich, • zmiana nastawienia firm/przemysłu z maksymalizacji zysków na rzecz bardziej zrównoważonych celów, • odejście konsumentów od nadmiernej wrażliwości na cenę, • współdziałanie dwóch sektorów stworzy sprzyjającą atmosferę

autorzy opracowania	ekwiwalenty	określenia	opozycje	asocjacje	działania podmiotu	działania wobec podmiotu
Alizadeh i in. (2023)	• system gospodarczy	• oparty na nieliniowych i cyklicznych modelach biznesowych, • jego celem jest zmniejszenie zanieczyszczenia środowiska, ograniczenie marnotrawstwa energii i materiałów, utrzymanie zrównoważonego wykorzystania zasobów oraz minimalizowanie wpływu na ekosystemy, co prowadzi do stworzenia lub promowania wysokiego poziomu transformacji ekosystemu w celu osiągnięcia efektywności produkcji na poziomie systemowym i poprawy jakości usług.	• brak	• zarządzanie odpadami przemysłowymi • polityka ekologiczna, • korzyści dla rozwoju gospodarczego, przyjazności dla środowiska i harmonii społecznej zarówno dla obecnych, jak i przyszłych pokoleń.	• przyjmuje regeneracyjne, odnawialne oraz naprawcze podejścia projektowe w celu recyklingu, ponownego wykorzystania, redukcji i odzyskiwania (naprawy) dóbr	• brak

Źródło: opracowanie własne

ZAŁĄCZNIK 2. SCENARIUSZ WYWIADU

I. Rola respondenta i kontekst instytucjonalny

Proszę opisać swoją rolę w procesie implementacji idei gospodarki o obiegu zamkniętym (GOZ) w Polsce.

II. Indywidualny sposób rozumienia pojęcia GOZ

Jak Pani/Pan definiuje pojęcie gospodarki o obiegu zamkniętym (GOZ)?

Czy – w Pani/Pana ocenie – sposób definiowania GOZ zmieniał się w czasie? Jeśli tak, to w jaki sposób?

III. Proces implementacji GOZ w Polsce

Jak – z Pani/Pana perspektywy – przebiegał w Polsce proces wdrażania rekomendacji Unii Europejskiej w zakresie GOZ?

Jakie momenty lub etapy tego procesu uznaje Pani/Pan za kluczowe dla implementacji GOZ w Polsce?

IV. Aktorzy i interesariusze procesu

Jakie podmioty i grupy interesariuszy uczestniczyły w procesie implementacji GOZ w Polsce?

Czy – Pani/Pana zdaniem – w tym procesie zabrakło udziału któregoś z istotnych interesariuszy? Jeśli tak, to kogo?

V. Spory i zmiany definicyjne

W jaki sposób poszczególni interesariusze definiowali GOZ w trakcie procesu jego implementacji w Polsce?

Czy w tych definicjach widoczne były rozbieżności lub napięcia interpretacyjne?

Czy można wskazać momenty, w których dominujące rozumienie GOZ w polskiej polityce ulegało istotnym zmianom?

VI. Ocena aktualnego miejsca GOZ

Jakie miejsce zajmuje obecnie – w Pani/Pana ocenie – gospodarka o obiegu zamkniętym w polskiej polityce publicznej?

WYKAZ TABEL

Tabela 1.1. Zestawienie wybranych publikacji systematyzujących definicje GOZ 16
Tabela 1.2. Klasyfikacja słów kojarzonych z GOZ według istotności znaczenia 25
Tabela 1.3. Porównanie różnych definicji GOZ 28
Tabela 1.4. Model interpretacji GOZ 31
Tabela 1.5. Charakterystyka faz rozwoju GOZ w ujęciu Blomsmy i Brennan 40
Tabela 1.6. Charakterystyka faz rozwoju GOZ w ujęciu Reike i in. (2018) 43
Tabela 1.7. Etapy rozwoju GOZ według Mahanty i in. (2019) 45
Tabela 1.8. Pojęcia współwystępujące z GOZ w okresach przed i po wprowadzeniu celów zrównoważonego rozwoju 46
Tabela 1.9. Grupy tematyczne artykułów recenzowanych związanych z GOZ w latach 2000-2019 52
Tabela 1.10. Zestawienie okresów rozwoju GOZ 54
Tabela 1.11. Charakterystyka poziomów GOZ 57
Tabela 1.12. Charakterystyka zasad 3R 65
Tabela 1.13. Zestawienie najważniejszych działań z zbioru zasad R 66
Tabela 1.14. Klasyfikacja działań R według długości pętli 68
Tabela 1.15. Przegląd interesariuszy GOZ 71
Tabela 2.1. Filozoficzne podstawy języka i znaczenia w XX wieku 85
Tabela 2.2. Implikacje różnych nurtów wiedzy o języku i dyskursie dla badań w podejściu instytucjonalizmu dyskursywnego 86
Tabela 2.3. Pragmatyczne podstawy języka i znaczenia w XX wieku 88
Tabela 2.4. Charakterystyczne zasady dyskursu 104
Tabela 2.5. Trójwymiarowy model analizy wypowiedzi i praktyk dyskursywnych 104
Tabela 2.6. Poziomy racjonalności komunikacyjnej w analizie dyskursu 105
Tabela 2.7. Charakterystyka intertekstualności i interdyskursywności dyskursu politycznego 112
Tabela 2.8. Znaczenie dyskursu politycznego w nauce o politykach publicznych 118
Tabela 2.9. Poziomy oddziaływania idei poznawczych i normatywnych 123
Tabela 2.10. Rodzaje władzy ideacyjnej w ujęciu instytucjonalizmu dyskursywnego 124
Tabela 2.11. Zdolności aktorów w trzech typach władzy ideacyjnej 128
Tabela 2.12. Rodzaje dyskursów w procesie politycznym 129

Tabela 2.13. Charakterystyka kontekstu w ID 131
Tabela 3.1. Wymogi komunikacyjne etapu instytucjonalizacji idei 140
Tabela 3.2. Nośniki zapisów dyskursu o GOZ grudzień 2015 – czerwiec 2025 149
Tabela 3.3. Zestawienie tytułów prasowych według deklarowanej orientacji ideowej 150
Tabela 3.4. Liczba wypowiedzi zakwalifikowanych do analizy w dyskursie koordynacyjnym i komunikacyjnym 151
Tabela 3.5. Liczba wypowiedzi zakwalifikowanych do analiz struktury dyskursu i semantycznej w podziale na rodzaje dyskursu 152
Tabela 3.6. Rodzaje kodów wykorzystanych do przeprowadzania analizy struktury dyskursu 153
Tabela 3.7. Rodzaje kodów dyskursu wykorzystywane w analizie semantycznej 158
Tabela 3.8. Wywiady z uczestnikami dyskursu (U) 161
Tabela 4.1. Fazy formalizacji polityki GOZ w Polsce 164
Tabela 4.2. Rozkład działań pomiędzy ministerstwa realizujące działania Mapy Drogowej GOZ 176
Tabela 4.3. Stopień realizacja działań Mapy drogowej GOZ 184
Tabela 5.1. Liczba wypowiedzi w analizie struktury dyskursu w podziale na fazy formalizacji idei 192
Tabela 5.2. Liczba wypowiedzi w analizie semantycznej w podziale na fazy formalizacji idei 192
Tabela 5.3. Przyczyny wprowadzania GOZ w fazie I 198
Tabela 5.4. Przykładowe definicje w dyskursie medialnym w fazie I w podziale na typy definicji 206
Tabela 5.5. Podsumowanie dyskursu o GOZ w fazie I 209
Tabela 5.6. Podsumowanie dyskursu o GOZ w fazie II 221
Tabela 5.7. Zestawienie wybranych definicji obecnych w fazie III 229
Tabela 5.8. Podsumowanie dyskursu o GOZ w III 238
Tabela 5.9. Podsumowanie dyskursu o GOZ w fazie IV 256
Tabela 6.1. Pojęcia, poprzez które opisywany jest GOZ w trakcie instytucjonalizacji w latach 2016-2025 276
Tabela 6.2. Typy definicji GOZ w podziale na fazy formalizacji 279
Tabela 6.3. Korpus analityczny według areny dyskursu i fazy formalizacji GOZ w Polsce (N=1327) 291

Tabela 6.4. Rządowi nadawcy dyskursu o GOZ w podziale na obszary zadań administracji centralnej 294
Tabela 6.5. Liczba relacji nadawca – odbiorca w dyskursie koordynacyjnym 295
Tabela 6.6. Momenty życia idei GOZ i etapy jej instytucjonalizacji 300
Tabela 7.1. Miejsca w pracy adresujące realizację celu 320

WYKAZ RYSUNKÓW

Rysunek 1.1. Klasyfikacja tematów w artykułach definiujących GOZ w latach 2004-2014 17
Rysunek 1.2. Architektura GOZ: model uproszczony 61
Rysunek 2.1. Liniowy model języka według Arystotelesa 81
Rysunek 2.2. Schemat dyskursywnej reprodukcji władzy 103
Rysunek 2.3. Rozszerzony proces instytucjonalizacji w procesie dyskursu 114
Rysunek 3.1. Związek między pytaniami badawczymi i przedmiotem badania 143
Rysunek 4.1. Proces formalizacji polityki GOZ 165
Rysunek 5.1. Relacja GOZ z pojęciami współwystępującymi w wypowiedziach dyskursu koordynacyjnego w fazie I 201
Rysunek 5.2. Relacja GOZ z pojęciami współwystępującymi w wypowiedziach dyskursu komunikacyjnego w fazie I 207
Rysunek 5.3. Relacja z pojęciami współwystępującymi w wypowiedziach dyskursu koordynacyjnym w fazie II 215
Rysunek 5.4. Relacja GOZ z pojęciami współwystępującymi w wypowiedziach komunikacyjnych w fazie II 219
Rysunek 5.5. Relacja GOZ z pojęciami współwystępującymi w wypowiedziach w dyskursie koordynacyjnym w fazie III 231
Rysunek 5.6. Relacja GOZ z pojęciami współwystępującymi w wypowiedzi w dyskursie komunikacyjnym w fazie III 236
Rysunek 5.7. Relacja GOZ z pojęciami współwystępującymi w wypowiedzi w dyskursie koordynacyjnym w fazie III 249
Rysunek 5.8. Relacja GOZ z pojęciami współwystępującymi w wypowiedzi Legutko-Kobus w fazie IV 251
Rysunek 6.1. Relacja GOZ z pojęciami współwystępującymi w wypowiedziach dyskursu koordynacyjnego 285
Rysunek 6.2. Relacja GOZ z pojęciami współwystępującymi w wypowiedziach dyskursu komunikacyjnego 286
Rysunek 6.3. Proces instytucjonalizacji idei GOZ w Polsce w latach 2015–2025 w dyskursie koordynacyjnym 318
Rysunek 6.4. Proces instytucjonalizacji idei GOZ w Polsce w latach 2015–2025 w dyskursie komunikacyjnym 319